

พระสุตตันตปิฎก

ขุททกนิกาย ชาดก

เล่มที่ ๓ ภาคที่ ๑

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

เอกนิบาตชาดก

๑. อปัณณกวรรค

๑. อปัณณกชาดก

ว่าด้วยการรู้ฐานะและมีฐานะ

[๑] คนพวกหนึ่งกล่าวฐานะอันหนึ่งว่าไม่ได้ นัก
เดาทั้งหลาย กล่าวฐานะอันนั้นว่า เป็นที่สอง คนมี
ปัญญารู้ฐานะและมีฐานะนั้นแล้ว ควรถือเอาฐานะ
ที่ไม่ผิดไว้.

จบอปัณณกชาดกที่ ๑

ชาตกัฏฐกถา

อรรถกถาชาดก เอกนิบาต

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ทุเรณิกาน

ประณามคาถา

ข้าพเจ้าขอกราบไหว้พระพุทธรูปเจ้า ผู้ประเสริฐ
สุดหาบุคคลผู้เปรียบปานมิได้ ผู้เสด็จขึ้นจากสาคร
แห่งไฉยธรรม ผู้ทรงข้ามสงสารสาครเสียได้ด้วย
เศียรเกล้า พร้อมทั้งพระธรรมอันลึกซึ้ง สงบยิ่ง
ละเอียดยากที่คนจะมองเห็นได้ ที่ทำลายเสียได้ซึ่งภพ
น้อยและภพใหญ่ สะอาดอันเขาบูชาแล้ว เพราะพระ-
ลัทธิธรรม อีกทั้งพระสงฆ์ผู้มีกิเลสเครื่องข้อง ผู้สูง
สุดแห่งหมู่ ผู้สูงสุดแห่งทักษิณบุคคล ผู้มีอินทรีย์
อันสงบแล้ว หาอาสวะมิได้.

ด้วยการประณามที่ข้าพเจ้าได้กระทำแล้วต่อ-
พระรัตนตรัยด้วยความนับถือเป็นพิเศษนี้นั้น ข้าพเจ้า
อันผู้ที่เป็นนักปราชญ์ยิ่งกว่านักปราชญ์ ผู้รู้อาคม
[ปริยัติ] เป็นวิญญูชน มียศใหญ่ได้ขอร้องด้วยการ
เอาใจแล้ว ๆ เล่า ๆ เป็นพิเศษว่า ท่านขอรับ ท่าน

ควรจะต้องอรรถกถาอุปทาน [ชีวประวัติ] เพราะ
ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงแสดงการพรรณนาเนื้อความอันงาม
แห่งพระบาลีในพระไตรปิฎกทีเดียว พร้อมทั้งชีว-
ประวัติที่ยังเหลืออยู่ เรื่องราวอันดีเยี่ยมนี้ใครกล่าวไว้
กล่าวไว้ในที่ไหน กล่าวไว้เมื่อไรและกล่าวไว้เพื่ออะไร
ข้าพเจ้าจึงกล่าวเรื่องนั้น ๆ แล้ว ก็มาถึงวิธีเพื่อที่จะให้
ฉลาดในเรื่องนิทาน เพราะจะทำให้เล่าเรียนและทรง
จำได้ง่ายขึ้น เพราะฉะนั้น เรื่องราวที่ท่านจัดให้แปล
ออกไปตามที่เกิดก่อนและหลัง รจนาไว้ในภาษา
สิงหลของเก่าก็ดี ในอรรถกถาของเก่าก็ดี เมื่อมาถึง
วิธีนั้น ๆ แล้ว ย่อมไม่ให้อำนาจประโยชน์ตามที่สาธุ-
ชนต้องการ เหตุฉะนั้นข้าพเจ้าก็จักอาศัยนัยตามอรรถ
กถาของเก่า นั้น เว้นไม่เอาเนื้อความที่ผิดเสีย แสดง
แต่เนื้อความที่แปลออกไป กระทำการพรรณนา
เฉพาะแต่ที่แปล ซึ่งดีที่สุดเท่านั้น ด้วยประการฉะนี้.

เพราะเหตุที่ได้ปฎิญาณไว้แล้วว่า เรื่องราวอันดีเยี่ยมใครกล่าวไว้
กล่าวไว้ในที่ไหนและกล่าวไว้เมื่อไร และว่าข้าพเจ้าจึงทำการพรรณนาเนื้อความ
ดังนี้ ก็การพรรณนาเนื้อความแห่งชีวประวัตินั้น เมื่อข้าพเจ้าแสดงนิทานสาม
อย่างเหล่านี้ คือ ทูเรนิกาน [นิทานในที่ไกล] อวิทูเรนิกาน [นิทานในที่ไม
ไกลนัก] สันติเกนิทาน [นิทานในที่ใกล้] พรรณนาอยู่ก็จักเป็นที่เข้าใจได้
แจ่มแจ้ง เพราะคนที่ได้ฟัง ได้เข้าใจมาตั้งแต่ได้อ่านแล้ว เพราะฉะนั้นข้าพเจ้า
จึงจักแสดงนิทานเหล่านั้นพรรณนาชีวประวัตินั้น บรรดานิทานเหล่านั้น ก่อน-

อื่นควรทราบปริเฉท [ข้อความที่กำหนดไว้เป็นตอนๆ] เสียก่อน. ถ้ามรรค
ที่เล่าเรื่องตั้งแต่พระมหาสัตว์ได้ตั้งปรารถนาอย่างจริงจัง ณ เบื้องบาทมลของ
พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าที่ปึงกร จนถึงจุดจากอภัพเป็นพระเวสสันดร
แล้วไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จัดเป็น**ทวารนิทาน**.

ถ้ามรรคที่เล่าเรื่องตั้งแต่จุดจากภพสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงบรรลุปะ
ลัพัญญุตญาณที่กวางไม้โพธิ์ จัดเป็น**อวิทูรนิทาน**.

ส่วนสันติเกนิทานมีปรากฏอยู่ในที่ต่าง ๆ ของพระองค์ที่เสด็จประทับ
อยู่ในที่นั้น ๆ ด้วยประการฉะนี้.

ทวารนิทาน

ในนิทานเหล่านั้น ที่ชื่อทวารนิทานมีดังต่อไปนี้ เล่ากันมาว่า ในที่สุด
สื่อสงฆ์ยังด้วยแสนกัปนับแต่ได้มีนครหนึ่งนามว่า อมรวดี ในนครนั้นมี
พราหมณ์ชื่อสุเมธอาศัยอยู่ เขามีกำเนิดดี มีกรรมอันบริสุทธิ์ ทั้งทางฝ่ายมารดา
และฝ่ายบิดา นับได้เจ็ดชั่วตระกูลใครจะดูถูกมิได้ หากผู้ใดหาหนิได้เกี่ยวกับเรื่อง
เชื้อชาติ มีรูปสวย น่ารัก น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยผิวพรรณอันงามยิ่ง เขา
ไม่การทำงานอย่างอื่นเลย ศึกษาแต่ศิลปะของพราหมณ์ บิดาและมารดาของ
เขาได้ถึงแก่กรรมเสียตั้งแต่เขารุ่นหนุ่ม ต่อมาอำมาตย์ผู้จัดการผลประโยชน์นำ
เอาบัญชีทรัพย์สินมา เปิดห้องคลังที่เต็มไปด้วยทองคำเงินแก้วมณีและแก้วมุกดา
เป็นต้น บอกให้ทราบถึงทรัพย์ตลอดเจ็ดชั่วตระกูลว่า ข้าแต่กุมาร ทรัพย์สิน
เหล่านี้เป็นของมารดา เหล่านี้เป็นของบิดา เหล่านี้เป็นของปู่ตาและทวดแล้วเรียน
ว่า ขอท่านจงจัดการเถิด สุเมธบัณฑิตคิดว่า ปู่เป็นต้นของเราสะสมทรัพย์นี้
ไว้แล้ว เมื่อจะไปสู่ปรโลกที่ชื่อว่าจะถือเอาทรัพย์แม้หาบพะหนึ่งติดตัวไปด้วย
หาไม่ แต่เราควรการทำเหตุที่จะให้ถือเอาทรัพย์ไปด้วยได้ ดังนี้แล้วได้

กราบทูลแด่พระราชา ให้ตีกลองปาวร้องไปในพระนครให้ท่านแก้วมหาชนแล้ว
ออกบวชเป็นดาบส ก็เพื่อที่จะให้เนื้อความนี้แจ่มแจ้งควรจะกล่าวสุเมธกถาไว้
ในที่นี้ด้วย แต่สุเมธกถานี้มีมาแล้วในพุทธวงศ์ติดต่อกัน แต่เพราะเล่าเรื่อง
ประพันธ์เป็นคาถาจึงไม่มีใครจะแจ่มชัดคินัก. เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงกล่าว
พร้อมกับแสดงคำที่ประพันธ์เป็นคาถาแทรกไว้ในระหว่างๆ ในที่สุดแห่งสื่อสง-
ไชยยิ่งด้วยแสนกัป ได้มีพระนครมีนามว่า อมรวดี และอีกนามหนึ่งว่า อมร
อีกทีไปด้วยเสียง ๑๐ เสียง ที่ท่านหมายถึงเสียงที่กล่าวไว้ในพุทธวงศ์ ว่า

ในสื่อสงไชยยิ่งด้วยแสนกัป มีพระนครหนึ่ง

นามว่า อมร เป็นเมืองสวยงามน่าดู นารินรมย์

สมบุรณ์ด้วยข้าวและน้ำ อีกทีไปด้วยเสียง ๑๐ เสียง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทสฺหิ สทฺเทหิ อวิวิคตํ ความว่า
อีกทีไปด้วยเสียงเหล่านี้คือ เสียงช้าง เสียงม้า เสียงรถ เสียงกลอง เสียง
ตะโพน เสียงพิณ เสียงขับร้อง เสียงสังข์ เสียงกังสดาล เสียงที่ ๑๐ ว่า
เชญฺญกนิ เชญฺญขบเคี้ยว เชญฺญคัม ซึ่งท่านถือเอาเพียงเอกเทศหนึ่งแห่งเสียง
เหล่านั้นจึงกล่าวคานันไว้ในพุทธวงศ์ว่า

ก็กก้องด้วยเสียงช้าง เสียงม้า เสียงกลอง เสียง

สังข์และเสียงรถ เสียงปาวร้องด้วยข้าวและน้ำว่า เชญ

ขบเคี้ยว เชญคัม.

แล้วกล่าวว่า

พระนครอันสมบุรณ์ด้วยคุณลักษณะทุกประการ

เข้าถึงความเป็นพระนครที่มีสิ่งต้องการทุกชนิด สม -

บุรณ์ด้วยแก้วเจ็ดประการ ขวักไขว้ไปด้วยเหล่าชน

ต่าง ๆ มั่งคั่งเป็นดุจเทพนารี เป็นที่อาศัยอยู่ของเหล่า
ผู้มีบุญ. พราหมณ์ชื่อสุเมธ มีสมบัติสะสมไว้นั้นได้
หลายโกฏิ มีทรัพย์และข้าวเปลือกมากมาย เป็นผู้คง
แก่เรียน ทรงมนต์ได้มาก เรียนจบไตรเพท ถึงความ
สำเร็จบริบูรณ์ในลักษณะศาสตร์ อิติहाสศาสตร์ และ
ในสัทธรรม.

ต่อมาวันหนึ่ง สุเมธบังจิตนั้น ไปในที่เร้น ณ พื้นปราสาทชั้นบนนั่ง
ขัดสมาธิคิดว่า นี่แน่ะบังจิตการเกิดอีก. ชื่อว่าการถือปฏิสนธิเป็นทุกข์ การแตก
ดับแห่งสรีระในที่ที่เกิดแล้ว ก็เป็นทุกข์เช่นกัน และเราก็มีการเกิดเป็นธรรมดา
มีความแก่เป็นธรรมดา มีความเจ็บป่วยเป็นธรรมดา มีความตายเป็นธรรมดา
ควรที่เราผู้เป็นเช่นนี้ จะแสวงหาพระมหานิพพานที่ไม่มีเกิด ไม่มีแก่ ไม่มีทุกข์
มีแต่สุข เยือกเย็น ไม่รู้จักตาย ทางสายเดียวที่พ้นจากภพมีปรกตินำไปสู่
พระนิพพานจะมีแน่นอน ดังนี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า

เราเข้าไปสู่ที่เร้นนั่งแล้วในตอนนั้นได้คิดว่า จัน
ชื่อว่า การเกิดใหม่เป็นทุกข์ การแตกดับแห่งสรีระก็
เป็นทุกข์ เรามีความเกิดเป็นธรรมดา มีความแก่เป็น
ธรรมดา มีความเจ็บป่วยเป็นธรรมดาเช่นกัน เราจัก
แสวงหาพระนิพพานที่ไม่แก่ ไม่ตาย เป็นแดนเกษม
ไฉนหนอเราไม่พึงมีเยื่อใย ไร้ความต้องการทั้งร่างกาย
เน่าซึ่งเต็มไปด้วยทราศพณานาชนิดนี้เสียได้ แล้วไป
ทางนั้นมีอยู่ จักมีแน่ ทางนั้นอันใคร ๆ ไม่อาจที่จะไม่
ให้มีได้ เราจักแสวงหาทางนั้น เพื่อพ้นจากภพให้ได้
ดังนี้.

ต่อจากนั้นก็คิดยิ่งขึ้นไปอีกอย่างนี้ว่า เหมือนอย่างว่า ชื่อว่าสุขที่เป็น
ปฏิบัติต่อทุกข์มีอยู่ในโลกฉันใด เมื่อภพมีอยู่แม้สิ่งที่ปราศจากภพอันเป็นปฏิ-
ปัตย์ต่อภพนั้น ก็พึงมีฉันนั้น และเหมือนเมื่อความร้อนมีอยู่ แม้ความเย็นที่จะ
ระงับความร้อนนั้นก็ต้องมีฉันใด แม้พระนิพพานที่ระงับไฟมีราคะเป็นต้นก็
พึงมีฉันนั้น ธรรมที่ไม่มีโทษอันงามที่เป็นปฏิบัติต่อธรรมอันเป็นบาปอัน
ลามก ย่อมมีอยู่ฉันใด เมื่อชาติอันลามกมีอยู่ แม้พระนิพพานกล่าวคือความไม่
เกิด เพราะให้ความเกิดทุกอย่างสิ้นไป ก็พึงมีฉันนั้น ดังนี้ เพราะเหตุนี้
ท่านจึงกล่าวว่า

เมื่อทุกข์มีอยู่ จันชื่อว่าสุขก็ต้องมีฉันใด เมื่อ
ภพมีอยู่ แม้สภาพที่ปราศจากภพก็ควรปรารธนาฉัน
นั้น เมื่อความร้อนมีอยู่ ความเย็นอีกอย่างก็ต้องมี
ฉันใด ไฟสามอย่างมีอยู่ พระนิพพานก็ควรปรารธนา
ฉันนั้น เมื่อสิ่งชั่วมีอยู่ แม้ความดีงามก็ต้องมีฉันใด
ความเกิดมีอยู่ แม้ความไม่เกิด ก็ควรปรารธนาฉันนั้น
ดังนี้.

ท่านยังคิดข้ออื่น ๆ อีกว่า บุรุษผู้จมอยู่ในกองคูเห็นสระใหญ่ดาดาย
ไปด้วยดอกปทุมห้าสีแต่ไกล ควรที่จะแสวงหาสระนั้นด้วยคิดว่า เราควรจะไป
ที่สระนั้นโดยทางไหนหนอ การไม่แสวงหาสระนั้น หาเป็นความผิดของสระนั้นไม่
แต่เป็นความผิดของบุรุษนั้นเท่านั้น ฉันใด เมื่อสระใหญ่คืออมตนิพพานเป็น
ที่ชำระล้างมลทินคือกิเลสมีอยู่ การไม่แสวงหาสระนั้นไม่เป็นความผิดของสระ
ใหญ่คืออมตนิพพาน แต่เป็นความผิดของบุรุษนั้นเท่านั้น ฉันนั้นเหมือนกัน
อนึ่งบุรุษผู้ถูกพวกโจรห้อมล้อม เมื่อทางหนีมีอยู่ ถ้าเขาไม่หนีไป ข้อนั้นหา
เป็นความผิดของทางไม่ แต่เป็นความผิดของบุรุษนั้นเท่านั้นฉันใด บุรุษผู้ถูก

กิเลสห้อมล้อมจับไว้ได้แล้ว เมื่อทางอันเยือกเย็นเป็นที่ไปสู่พระนิพพานมีอยู่ แต่ไม่แสวงหาทางนั้น หาเป็นความผิดของทางไม่ แต่เป็นความผิดของบุคคลนั้น เท่านั้น ฉะนั้นเหมือนกัน และบุรุษผู้ถูกพยาธิเบียดเบียน เมื่อหมอผู้รักษาความเจ็บป่วยมีอยู่ หากเขาไม่แสวงหาหมอนั้นให้รักษาความเจ็บป่วย ข้อนั้นหาเป็นความผิดของหมอไม่ แต่เป็นความผิดของบุรุษนั้นจันใด ผู้ใดถูกพยาธิคือกิเลสเบียดเบียน ไม่แสวงหาอาจารย์ผู้ฉลาดในการระงับกิเลสซึ่งมีอยู่ ข้อนั้นเป็นความผิดของผู้นั้นเท่านั้น หาเป็นความผิดของอาจารย์ผู้ทำกิเลสให้พินาศไม่ ฉะนั้นเหมือนกัน ดังนี้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า

บุรุษผู้ตกอยู่ในคุก เห็นสระมีน้ำเต็มเปี่ยม ไม่ไป

หาสระนั้น ข้อนั้นหาเป็นความผิดของสระไม่จันใด

เมื่อสระคืออมตะในการที่จะชำระล้างมลทินคือกิเลส

มีอยู่ เขาไม่ไปหาสระนั้น ข้อนั้นหาเป็นความผิดของ

สระคืออมตะไม่ ฉะนั้นเหมือนกัน.

คนผู้ถูกศัตรูกลุ่มรวมเมื่อทางหนีไปมีอยู่ไม่หนีไป

ข้อนั้นหาเป็นความผิดของทางไม่จันใด คนที่ถูกกิเลส

กลุ่มรวม เมื่อทางปลอดภัยมีอยู่ไม่ไปหาทางนั้น ข้อ

นั้น หาเป็นความผิดของทางที่ปลอดภัยนั้นไม่ ฉะนั้น

เหมือนกัน.

คนผู้เจ็บป่วยเมื่อหมอรักษาโรคมีอยู่ ไม่ยอมให้

รักษาความเจ็บป่วยนั้น ข้อนั้นหาเป็นความผิดของ

หมอนั้นไม่ จันใด คนผู้ได้รับทุกข์ถูกความเจ็บป่วย

คือกิเลสเบียดเบียนแล้ว ไม่ไปหาอาจารย์นั้น ข้อนั้น

หาเป็นความผิดของอาจารย์ผู้แนะนำไม่ ฉะนั้น

เหมือนกัน.

ท่านยังนึกถึงแม้ข้ออื่น ๆ อีกว่า คนผู้ชอบแต่งตัวฟุ้งทึงซากศพที่
คล่องไวที่ค่อไปได้อย่างมีความสุข จันใด แม้เราก็คควรทึงกายอันเน่านี่ไม่มี
อาลัยเข้าไปสู่นิพพานครั้นนั้น ชายหญิงทั้งหลายถ่ายอุจจาระและปัสสาวะรด
บนพื้นที่ยันสกปรกแล้ว ย่อมไม่เก็บใส่ปากหรือเอาชายผ้าห่อไป ต่างรังเกียจ
ไม่มีอาลัยเลย กลับทึงไปเสียจันใด แม้เราก็คควรจะไม่ม้อาลัยทึงกายเน่านี่เสีย
เข้าไปสู่นิพพานครอันเป็นอมตะจันนั้น และนายเรือไม่มีอาลัยทึงเรือลำเก่า
คร่ำคร่าไปจันใด แม้เราก็คจะละกายอันเป็นที่หลังไหลออกจากปากแผลทึงแก่นี้
ไม่มีอาลัยเข้าไปสู่นิพพานบุรี จันนั้น อนึ่ง บุรุษพาเอาแก้วนานาชนิดเดินทางไป
พร้อมกับโจร จึงละทึงพวกโจรเหล่านั้นเสีย เพราะกลัวจะเสียแก้วของตน
ถือเอาทางที่ปลอดภัย จันใด กรชกาย (กายที่เกิดจากฐลี) แม่นี่ ก็จันนั้น
เป็นเช่นกับโจรปล้นแก้ว ถ้าเราจักก่อตณหาขึ้นในกายนี้ แก้วคือพระธรรม
อันเป็นกุศล คืออริยมรรคจะสูญเสียไป เพราะฉะนั้นควรที่เรอะละทึงกาย
อันเช่นกับโจรนี้เสีย แล้วเข้าไปสู่นิพพานคร ดังนี้ เพราะเหตุนี้ท่าน จึง
กล่าวว่า

บุรุษปลดเปลื้องซากศพที่น่าเกลียด ซึ่งผูกไว้

ที่ค่อแล้วไป อยู่อย่างสุขเสรี อยู่ลำพังตนได้ จันใด
คนก็ควรละทึงร่างกายเน่า ที่มากมูลด้วยซากศพ
นานาชนิดไปอย่างไม่มีอาลัย ไม่มีความต้องการอะไร
จันนั้น.

ชายหญิงทั้งหลายถ่ายกรีสลงในที่ถ่ายอุจจาระทึง

ไปอย่างไม่มีอาลัย ไม่มีความต้องการอะไร จันใด
เรอะละทึงกายที่เต็มไปด้วยซากศพนานาชนิดนี้ไป
เหมือนคนถ่ายอุจจาระแล้วละทึงส้วมไปจะนั้น.

เจ้าของละทิ้งเรือที่เก่าคร่ำคร่าผุพัง น้ำรั่วเข้าไป

ได้ ไม่มีความอาลัย ไม่มีความต้องการอะไร ฉันใด

เราจักละทิ้งกายนี้ที่มีช่องเก่าช่อง หลังไหลออกเป็น

นิคย เหมือนเจ้าของทิ้งเรือเก่าไป ฉะนั้น.

บุรุษไปพร้อมกับโจรถือห่อของไป เห็นภัยที่จะ

เกิดจากการตัดห่อของจึงทิ้งแล้วไปเสียฉันใด กายนี้

เปรียบเหมือนมหาโจร เราจักละทิ้งกายนี้ไปเพราะ

กลัวจะถูกตัดกุศล ฉะนั้นเหมือนกัน.

สุเมธบัณฑิตคิดเนื้อความประกอบด้วยเนกขัมมะนี้ ด้วยอุปมาต่าง ๆ

อย่างแล้ว สละกองแห่งโกศสมบัตินับไม่ถ้วนในเรือนของตน แก่เหล่าชนมี
คนกำพร้าและคนเดินทางไกลเป็นต้น ตามนัยที่กล่าวมาแล้วแต่หนหลัง ถวาย
มหาทานละวัตถุสามและกิเลสสามแล้ว ออกจากอมรนครคนเดียวเท่านั้น อาศัย
ภูเขาชื่อธรรมิกะในป่าหิมพานต์ สร้างอาศรม เนรมิตบรรณศาลาและที่จಂಗรม
เนรมิตขึ้นด้วยกำลังแห่งบุญของตน เพื่อจะละเว้นเสียจากโทษแห่งนิเวศทั้ง
ห้า นามซึ่งกำลัง กล่าวคืออภิญญาที่ประกอบด้วยเหตุ อันเป็นคุณ ๘ อย่างตาม
ที่ท่านกล่าวไว้โดยนัยเป็นต้นว่า เมื่อจิตมั่นคงแล้วอย่างนี้ ดังนี้ แล้วละทิ้งผ้า
สาฎกที่ประกอบด้วยโทษ ๘ ประการไว้ในอาศรมบทนั้น แล้วนุ่งห่มผ้าเปลือก
ไม้ที่ประกอบด้วยคุณ ๑๒ ประการบวชเป็นฤๅษี. ท่านเมื่อบวชแล้วอย่างนี้
ก็ละบรรณศาลานั้น ซึ่งเคลื่อนกล่นไปด้วยโทษ ๘ ประการ เข้าไปหาโคน
ต้นไม้ซึ่งประกอบด้วยคุณ ๑๐ ประการ เลิกละข้าวต่าง ๆ อย่างทั้งปวง หันมา
บริโภคน้ำผลไม้ที่หล่นจากต้นเอง เริ่มตั้งความเพียรด้วยอำนาจการนั่งการยืนและ
การจงบรม ในภายในเจ็ดวันนั้นเองก็ได้อภิญญา ๕ สมบัติ ๘ ท่านได้บรรลุ
กำลังแห่งอภิญญาตามที่ปรารถนาไว้นั้นด้วยประการฉะนี้. เพราะเหตุนี้ ท่าน
จึงกล่าวว่า

เราคิดอย่างนี้แล้วได้ให้ทรัพย์นั้นได้หลายร้อย

โกฏิ แก่คนยากจนอนาถา แล้วเข้าไปสู่ป่าหิมพานต์
ในที่ไม้อกลแห่งป่าหิมพานต์มีภูเขาชื่อธรรมิกะ เรา
สร้างอาศรมอย่างดีไว้ เนรมิตบรรณศาลาไว้อย่างดี
ทั้งยังเนรมิตที่จงกรมเว้นจากโทษ ๕ ประการไว้ใน
อาศรมนั้น เราได้กำลังอภิญาประกอบด้วยองค์แปด
ประการ เราเลิกใช้ผ้าสาฎกอันประกอบด้วยโทษ ๘
ประการ หันมานุ่งผ้าเปลือกไม้อันประกอบด้วยคุณ
๑๒ ประการ เราเลิกละบรรณศาลาที่เคลื่อนกล่น
ไปด้วยโทษ ๘ ประการ เข้าไปสู่โคนไม้อันประกอบ
ด้วยคุณ ๑๐ ประการ เราเลิกละข้าวที่หว่านที่ปลูกโดย
ไม่มีส่วนเหลือเลย หันมาบริโภคผลไม้หล่นเองที่
สมบูรณ์ด้วยคุณเป็นอเนกประการ เราเริ่มตั้งความ
เพียรในที่นั่งที่เย็นและที่จงกรมในอาศรมบทนั้น ภาย
ในเจ็ดวันก็ได้บรรลุกำลังแห่งอภิญา ดังนี้.

ในคณานันด้วยบาลีนี้ว่า อสุสโม สุกโต มยุหิ ปณฺณสาถํ

สุมาปิตํ ท่านกล่าวถึงบรรณศาลาและที่จงกรมไว้ราวจะว่าสุเมธบัณฑิตสร้าง
ขึ้นด้วยมือของตนเอง แต่ในคณานันี้มีใจความดังต่อไปนี้ ท้าวสักกะทรงเห็น
ว่า พระมหาสัตว์จักเข้าไปสู่ป่าหิมพานต์แล้ววันนี้จักถึงภูเขาชื่อธรรมิกะ จึง
รับสั่งเรียกวิสสุกรรมเทพบุตรว่า นี่พ่อ สุเมธบัณฑิตออกมาด้วยคิดว่า เราจัก
บวช ท่านจงเนรมิตที่อยู่ให้แก่พระมหาสัตว์นั้น วิสสุกรรมเทพบุตรนั้น รับพระ
คำรัสของพระองค์แล้ว จึงเนรมิตอาศรมน่ารื่นรมย์ บรรณศาลาสร้างอย่างดี

ที่จงกรมน่าเบิกบานใจ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยอาศรมบนนั้น ที่สำเร็จด้วยอาณาภาพแห่งบุญของพระองค์ จึงตรัสว่า คุณก่อนสารีบุตรที่ธรรมิกบรรพตนั้น อาศรมเราได้สร้างขึ้นอย่างดีแล้ว เนมิตบรรณศาลาไว้อย่างดี ทั้งยังเนรมิตที่จงกรมเว้นจากโทษ ๕ ประการไว้ใกล้อาศรมนั้นด้วย ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุกโต มยุห์** แปลว่า เราสร้างอาศรมไว้อย่างดีแล้ว. บทว่า **ปณฺณศาลิ** สมมาปิตฺ ความว่า แม้บรรณศาลาที่มุ่งด้วยใบไม้เราก็สร้างไว้ดีแล้ว. บทว่า **ปญฺจโทษวิพฺพชิต** ความว่า ชื่อว่าโทษของที่จงกรมมี ๕ อย่างเหล่านี้ คือ แข็งกระด้างและขรุขระ มีต้นไม้ภายในมุ่งไว้รกรุงรัง คับแค้นมากนัก กว้างขวางเกินไป จริงอยู่ เมื่อบุคคลเดินจงกรมบนที่จงกรมมีพื้นดินแข็งกระด้างและขรุขระ เท้าทั้งสองจะเจ็บปวด เกิดการพองขึ้น จิตจึงไม่ได้ความแน่วแน่ และกรรมฐานก็จะวิบัติ แต่กรรมฐานจะถึงพร้อมเพราะอาศัยการอยู่สบาย ในพื้นที่อ่อนนุ่มและราบเรียบ เพราะฉะนั้น พึงทราบว่ พื้นที่แข็งกระด้างและขรุขระเป็นโทษอันหนึ่ง. เมื่อต้นไม้มีอยู่ภายในหรือท่ามกลาง หรือที่สุดแห่งที่จงกรม เมื่ออาศัยความประมาทเดินจงกรม หน้าผากหรือศีรษะก็จะกระทบ เพราะฉะนั้น มีต้นไม้ภายในจึงเป็นโทษข้อที่ ๒. เมื่อเดินจงกรมบนที่จงกรมมุ่งไว้รกรุงรังด้วยหญ้าและเถาวัลย์เป็นต้น ในเวลากลางคืนก็จะเหยียบสัตว์มีงูเป็นต้น ทำให้มันตาย หรือจะถูกพวกมันกัดได้รับความเดือดร้อน เพราะฉะนั้น การที่มุ่งบังกรุงรังจึงจัดเป็นโทษข้อที่ ๓. เมื่อเดินจงกรมบนที่จงกรมแคบเกินไป จึงมีกำหนดโดยกว้างเพียงศอกเดียวหรือครึ่งศอก เล็บบ้าง นิ้วมือบ้าง จะไปสะดุดเข้าแล้วแตก เพราะฉะนั้น ความคับแคบเกินไปจึงเป็นโทษข้อที่ ๔. เมื่อเดินจงกรมบนที่จงกรมกว้างขวางเกินไปจิตย่อมวิงวุ่น จะไม่ได้ความมีอารมณ์แน่วแน่ เพราะฉะนั้น การที่กว้างขวางเกินไปจึงเป็นโทษข้อที่ ๕. ที่เดินจงกรมโดย

ส่วนกว้างได้ศอกครึ่ง ในสองข้างมีประมาณศอกหนึ่ง ที่เดินจงกรมโดยส่วน
ยาวมีประมาณ ๖๐ ศอก มีพื้นอ่อนนุ่ม มีทรายโรยไว้เรียบเสมอ ก็ใช้ได้
เหมือนที่เดินจงกรมของพระมหินทเถระ. ผู้ปลูกฝังความเลื่อมใสให้ชาวเกาะที่
เจตยคีรีวิหารก็ได้เป็นเช่นนี้ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า เราได้สร้างที่
เดินจงกรมไว้ในอาศรมนั้น อันเว้นจากโทษ ๕ ประการ.

บทว่า **ปฐกคุณสมุเปตติ** คือประกอบด้วยสุขของสมณะ ๘ ประการ
ชื่อว่าสุขของสมณะ ๘ ประการนั้นมีดังนี้คือ ไม่มีการหวงแหนทรพย์สินและ
ข้าว แสวงหาแต่บิณฑบาตที่ไม่มีโทษ บริโภคแต่บิณฑบาตที่เย็น ไม่มีการ
บีบบังคับราษฎร ในเมื่อพวกลูกหลวงทั้งหลายเที่ยวบีบบังคับราษฎรถือเอา
ทรัพย์มีค่าและเหรียญกษาปณ์ตะกั่วเป็นต้น ปราศจากความกำหนดด้วยอำนาจ
ความพอใจในเครื่องอุปกรณ์ทั้งหลาย ไม่มีความกลัวภัยในเรื่องถูกโจรปล้น
ไม่ต้องไปคลุกคลีกับพระราชาและราชอำมาตย์ ไม่ถูกกระทบกระทั่งในทิศทั้ง
๔. ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า ผู้ที่อยู่ในอาศรมนั้นสามารถที่จะประสบสุขของสมณะ
๘ อย่าง เหล่านี้ได้ฉันใด เราสร้างอาศรมนั้นประกอบด้วยคุณ ๘ อย่าง ฉะนั้น.
บทว่า **อภิณฺณพลมาหรี** ความว่า ภายหลังเมื่อเราอยู่ในอาศรมนั้น กระ-
ทำบริกรรมในกลินแล้ว เริ่มวิปัสสนาโดยความเป็นของไม่เที่ยงและโดยความ
เป็นทุกข์ เพื่อต้องการความเกิดขึ้นแห่งอภิญญาและสมาบัติ แล้วก็ได้กำลังแห่ง
วิปัสสนาอันทรงเรี่ยวแรง. อธิบายว่า เมื่อเราอยู่ในอาศรมนั้นสามารถนำกำลัง
นั้นมาได้ ฉะนั้น เราได้สร้างอาศรมนั้นกระทำให้เหมาะสมแก่กำลังแห่งวิปัสสนา
นั้น เพื่อประโยชน์แก่อภิญญา.

ในกาลนี้ว่า **วสฺสํ ปชฺหี ตตฺถ นวโทสมุปคตํ** มีคำที่จะ
กล่าวไปตามลำดับดังต่อไปนี้ ได้ยินว่าในกาลนั้น เมื่อวิสสุกรรมเทพบุตร
เนรมิตอาศรม ที่ประกอบด้วยกระท่อม ที่เร้น และที่เดินจงกรมโดยทางโค้ง

ดาบคายไปด้วยต้นไม้ผลิดอกออกผล มีน้ำมีรสอร่อยน่ารื่นรมย์ ปราศจากสัตว์
ร้ายและนกมีเสียงร่อนน่าสะพรั่งกล้วต่าง ๆ ควรแก่การสงบสงัด จัดหาพระนัก
สำหรับฟังไว้ที่ที่สุดสองข้างแห่งที่เดินจงกรมอันตกแต่งแล้ว ตั้งแผ่นหินมีสี
ดั่งถั่วเขียวมีหน้าเสมอไว้ที่ตรงท่ามกลางที่เดินจงกรม ในภายในบรรณศาลา
เนรมิตสิ่งของทุกอย่างที่จะเป็นไปเพื่ออุปการะแก่บรรพชิตอย่างนี้คือ ชฎามณ-
ฑล (ชฎาทรงกลม) ผ้าเปลือกไม้ บริหารของดาบสมิไม้สามง่ามเป็นต้น ที่ชุ่ม
น้ำมีหม้อน้ำดื่ม สังข์ดักน้ำดื่ม ขันดักน้ำดื่ม ที่โรงไฟมีกะทะรองถ่านและไม้
ฟืนเป็นต้น ที่ฝาผนังแห่งบรรณศาลาเขียนอักษรไว้ว่า ใคร ๆ มีประสงค์จะ
บวชจงถือเอาบริวารเหล่านี้บวชเถิด แล้วไปสู่เทวโลก สุขเมธบัณฑิตไปสู่ป่า
หิมพานต์ตามทางแห่งชอกเขา มองหาที่ผาสุกควรจะอาศัยอยู่ได้ของตน มองเห็น
อาศรมน่ารื่นรมย์ ที่วิสุทธกรรมเทพบุตรเนรมิตไว้ อันท้าวสักกะประทานให้ที่
ทางไหลกลับแห่งแม่น้ำ จึงไปที่ท้ายที่เดินจงกรม มิได้เห็นรอยเท้าจึงคิดว่า
บรรพชิตแสวงหาภิกขาในบ้านใกล้ แล้วเห็นคณเฑียรจักมา เข้าไปสู่บรรณศาลา
แล้วนั่งแน่นแท้ จึงรอรู้อยู่หนึ่งคิดว่า บรรพชิตชักช้าเหลือเกิน เราอยาก
จะรู้จัก จึงเปิดประกุกุในบรรณศาลาเข้าไปข้างใน ตรวจดูข้างโนนและข้าง
นี้ อ่านอักษรที่ฝาผนังแผ่นใหญ่แล้วคิดว่า กัปปิยะบริวารเหล่านั้นเป็นของเรา
เราจักถือเอาบริวารเหล่านั้นบวช จึงเปลื้องทิ้งผ้าสาฎกทั้งคู่ที่ตนนุ่งและห่มแล้ว
ไว้ เพราะเหตุที่นั่นท่านจึงกล่าวว่า เราเปลื้องทิ้งผ้าสาฎกไว้ในบรรณศาลานั้น.
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า คุณก่อนสารีบุตร เราเข้าไปอย่างนี้แล้ว เปลื้องทิ้ง
ผ้าสาฎกอันประกอบด้วยโทษ ๕ ประการ ไว้ในบรรณศาลานั้น เพราะฉะนั้น
เราเมื่อจะเปลื้องทิ้งผ้าสาฎก จึงเปลื้องทิ้งไปเพราะเห็นโทษ ๕ ประการ. จริง
อยู่สำหรับผู้ที่เป็นดาบส โทษ ๕ ประการย่อมปรากฏในผ้าสาฎก คือ มีค่า
มากเป็นโทษอันหนึ่ง. เกิดขึ้นเพราะเกี่ยวข้องกับคนอื่นหนึ่ง เสรำหมองเร็ว

เพราะการใช้สอยหนึ่ง เสริ้าหมองแล้วจะต้องซักและต้องย้อม การที่เก่าไป เพราะการใช้สอยเป็นโทษอันหนึ่ง. ก็สำหรับผ้าที่เก่าแล้วจะต้องทำการชุบหรือใช้ผ้าตาม การที่จะได้รับด้วยการแสวงหาอีกก็ยาก เป็นโทษอันหนึ่ง, ไม่เหมาะสมกับการบวชเป็นดาบส เป็นโทษอันหนึ่ง. เป็นของทั่วไปแก่ศัตรู เป็นโทษอันหนึ่ง. เพราะจะต้องคุ้มครองไว้โดยอาการที่ศัตรูจะถือเอาไม่ได้เป็นเครื่องประดับประดาของผู้ใช้สอยเป็นโทษอันหนึ่ง. สำหรับผู้ถือเทียวไปเป็นคนมักมากในสิ่งที่เป็นของใช้ประจำตัว เป็นโทษอันหนึ่ง. บทว่า วากจิริ นิวาเสสิ ความว่า คุณก่อนสาริบุตร ครั้งนั้นเราเห็นโทษ ๘ ประการเหล่านั้นจึงเปลื้องทิ้งผ้าสาฎกนุ่งผ้าเปลือกไม้ คือใช้ผ้าเปลือกไม้ที่ฉีกหล้ามุงกระด้ายให้เป็นชิ้นน้อยใหญ่ถักเข้ากันกระทำขึ้น เพื่อประโยชน์จะใช้เป็นผ้านุ่งและผ้าห่ม.

บทว่า ทวาทสคุณมุปาถติ คือประกอบด้วยอานิสงส์ ๑๒ ประการ ก็ในผ้าเปลือกไม้มีอานิสงส์ ๑๒ ประการ คือราคาถูกดีสมควร นี่เป็นอานิสงส์อันหนึ่งก่อน สามารถทำด้วยมือตนเอง นี่เป็นอานิสงส์ที่ ๒ จะเสริ้าหมองช้า ๆ ด้วยการใส่สอย แม้ซักก็ไม่ซักช้า นี่เป็นอานิสงส์ที่ ๓ แม้จะเก่าไปเพราะการใช้สอยก็ไม่ต้องเย็บ นี่เป็นอานิสงส์ที่ ๔ เมื่อแสวงหาใหม่ก็ทำได้ง่าย นี่เป็นอานิสงส์ที่ ๕ เหมาะกับการบวชเป็นดาบส เป็นอานิสงส์ที่ ๖ ผู้เป็นศัตรูไม่ใส่สอย เป็นอานิสงส์ที่ ๗ เมื่อใส่สอยอยู่ก็ไม่เป็นที่ตั้งแห่งการประดับประดา เป็นอานิสงส์ที่ ๘ จะนุ่งห่มก็เบา นี่เป็นอานิสงส์ที่ ๙ แสดงว่ามักน้อยในปัจจุบันคือจิวร นี่เป็นอานิสงส์ที่ ๑๐ การเกิดขึ้นแห่งเปลือกไม้ เป็นของชอบธรรมและไม่มีโทษ เป็นอานิสงส์ที่ ๑๑ เมื่อผ้าเปลือกไม้มัจะสูญหายไปก็ไม่มีอาลัย นี่เป็นอานิสงส์ที่ ๑๒.

บทว่า อฏฺฐโทสสมาภินุณฺณ ปชฺหี ปณฺณสาถกั ความว่า เราละอย่างไร ได้ยินว่าสุเมธบัณฑิตนั้นเปลื้องผ้าสาฎกเนื้อดีทั้งคู่ออกแล้ว ถือเอาผ้า

เปลือกไม้สีแดงเช่นกับพวงแห่งดอกอังกาบ ซึ่งคล้องอยู่ที่ราวจิ้วร แล้วนั่ง
ห่มผ้าเปลือกไม้สีแดงทองอีกผืนหนึ่งบนผ้าเปลือกไม้ นั่น กระทำหนังสือพร้อม
ทั้งเล็บเช่นกับสัณฐานของดอกบุณนาคพาดเฉยงบำ รวบชฎาฉนทลแล้วสอด
ปิ่นปักผมทำด้วยไม้แข็งเข้าไปตรึงไว้กับมวย เพื่อให้ไม้ไหวติง ได้วางคนโท
น้ำมีสีแดงแก้วประพาฬในสาแทรกเช่นกับพวงแก้วมุกดา ถือเอาหาบไค้งในที่
สามแห่ง คล้องคนโทน้ำไว้ที่ปลายหาบ ขอและตะกร้า ไม้สามง่ามเป็นต้น ไว้
ที่ปลายข้างหนึ่ง เอาหาบคาบสบริจารวางบนบ่า เอามือขวาถือไม้เท้าออกไป
จากบรรณศาลาเดินจงกรมอยู่ไปมาบนที่เดินจงกรม มีประมาณ ๖๐ สอก มอง
ดูเพศของตนแล้วคิดว่า มโนรชของเราถึงที่สุดแล้ว การบรรพชาของเรา
จริงหนอ ขึ้นชื่อว่าบรรพชาที่อันท่านผู้เป็นธีรบุรุษทั้งปวง มีพระพุทธรเจ้าและ
พระปัจเจกพุทธรเจ้าเป็นต้น สรรเสริญชมเชยแล้ว เครื่องผูกมัดของคฤหัสถ์
เราละแล้ว เรากำลังออกบวช เราออกบวชแล้วได้บรรพชาอันสูงสุด เราจัก
กระทำสมณธรรม เราจักได้สุขอันเกิดแต่มรรคผล ดังนี้แล้วเกิดความอุตสาหะ
วางหาบคาบสบริจารลง นั่งลงบนแผ่นหินมีสีแดงถั่วเขียวเหมือนดังรูปปั้นทอง
ฉะนั้น ให้เวลากลางวันสิ้นไป เข้าไปสู่บรรณศาลาในเวลาเย็น นอนบนเสื่อ
ที่ถักด้วยแขนงไม้ข้างเตียงหวาย ให้ตัวได้รับอากาศพอสบาย แล้วตื่นขึ้นตอน
ใกล้รุ่ง คำนึงถึงการมาของตนว่า เราเห็นโทษในฆราวาสแล้วสละโกศสมบัติ
นับไม่ถ้วน ยศอันหาที่สุดมิได้ เข้าไปสู่ป่าแสวงหาเนกขัมมะบวช จำเดิมแต่นี้
ไปเราจะประพฤติดำเนินด้วยความประมาทหาควรไม่ เพราะแมลงวัน คือมีจนาวิตก
ย่อมจะกัดกินผู้ที่ละความสงบสงัดเที่ยวไป บัดนี้ ควรที่เราจะพอกพูนความสงบ
สงัด ด้วยว่าเรามองเห็นการอยู่ครองเรือนโดยความเป็นของมีแต่กังวลจึงออก
มา บรรณศาลาน่าพอใจนี้ พื้นที่ซึ่งล้อมรั้วไว้ราบเรียบแล้วมีสีแดงมะตูมสุก
ฝาผนังสีขาวมีสีราวกะเงิน หลังคาใบไม้มีสีแดงแท่นกพิราบ เตียงหวายมีสีแห่ง

เครื่องปลาดอญดงาม ที่อยู่พอยู่อาศัยได้อย่างผาสุก ความพร้อมมูลแห่ง
เรือนของเรา ปรากฏเหมือนจะมียิ่งกว่านี้ ดังนี้เลือกเฟ้นโทษของบรรณศาลา
อยู่ ก็ได้เห็นโทษ ๘ ประการ. จริ่งอยู่ในการใช้สอยบรรณศาลามีโทษ ๘
ประการ คือ จะต้องแสวงหาด้วยการรวบรวมขึ้นด้วยทัพสัมภาระที่มีน้ำหนัก
มากกระทำ เป็นโทษข้อหนึ่ง จะต้องซ่อมแซมอยู่เป็นนิตย์ เพราะเมื่อหญ้า
ใบไม้และดินเหนียวร่วงหล่นลงมาจะต้องเอาของเหล่านั้น วางไว้ที่เดิมแล้ว ๆ
เล่า ๆ เป็นโทษข้อที่ ๒ ธรรมดาเสนาสนะจะต้องตกแต่งคนแก่ก่อน เมื่อ
เขาเข้ามาให้เราลุกขึ้นในเวลาที่ไม่เหมาะ ความแน่วแน่แห่งจิตก็จะมีไม่ได้
เพราะฉะนั้น การที่ถูกปลุกให้ลุกขึ้นจึงเป็นโทษข้อที่ ๓ เพราะกำจัดเสียได้ซึ่ง
หนาวและร้อน ก็จะทำให้ร่างกายบอบบาง (ไม่แข็งแรง) เป็นโทษข้อที่ ๔
คนเข้าไปสู่เรือนอาจทำความชั่วอย่างใดอย่างหนึ่งได้ เพราะฉะนั้น การที่ปก
ปิดสิ่งน่าคิดเคียด เป็นโทษข้อที่ ๕ การหวงแหนด้วยคิดว่าเป็นของเรา เป็น
โทษข้อที่ ๖ ธรรมดาการมีเรือนแสดงว่าต้องมีภรรยา เป็นโทษข้อที่ ๗ เป็น
ของทั่วไปแก่คนหมู่มาก เพราะเป็นสาธารณะแก่สัตว์มีเดิน เรือค และตุ๊กแก
เป็นต้น เป็นโทษข้อที่ ๘. บทว่า อิม ความว่า พระมหาสัตว์เห็นโทษ
๘ ประการเหล่านี้ แล้วจึงเลิกละบรรณศาลา. เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า
เราเลิกละบรรณศาลาที่เคลื่อนกล่นด้วยโทษ ๘ ประการ.

บทว่า อุปาคมี รุกขมุลฺลํ กุณฺเฑ ทสฺหุปาคตํ ความว่า พระมหา-
สัตว์กล่าวว่า เราห้ามที่มุงบัง เข้าหาโคนต้นไม้ที่ประกอบด้วยคุณ ๑๐ ประการ
ในข้อนั้น คุณ ๑๐ ประการมีดังต่อไปนี้ มีความยุ่งยากน้อยเป็นคุณข้อที่ ๑ เพราะ
เพียงแต่เข้าไปเท่านั้นก็อยู่ที่นั่นได้ เพราะฉะนั้นจึงไม่ต้องดูแลรักษา เป็นคุณ
ข้อที่ ๒ ที่นั่น จะหัดกวาดก็ตาม ไม่ปัดกวาดก็ตาม ก็ใช้สอยได้อย่างสบาย
เหมือนกัน การที่ไม่ต้องบากบั่นนัก เป็นคุณข้อที่ ๓ ที่นั่น ปกปิดความนินทา

ไม่ได้ เพราะเมื่อคนทำความชั่วในที่นั้นย่อมละอาย เพราะฉะนั้น การปกปิด
ความนินทาไม่ได้ เป็นคุณข้อที่ ๘ โคนไม้เหมือนกับอยู่ในที่กลางแจ้ง ย่อม
ไม่ยังร่างกายให้อึดอัด เพราะฉะนั้นการที่ร่างกายไม่อึดอัดจึงเป็นคุณข้อ ๙
ไม่มีการต้องทำการหวงแหนไว้ เป็นคุณข้อที่ ๑๐ ห้ามเสียได้ซึ่งความอาลัยใน
บ้านเรือน เป็นคุณข้อที่ ๑๑ ไม่มีการที่จะต้องพูดว่า เราจักปิดกวาดเช็ดถู
พวกท่านจงออกไป แล้วก็ไล่ไปเหมือนในเรือนที่ทั่วไปแก่คนหมู่มาก เป็น
คุณข้อที่ ๑๒ ผู้ที่อยู่ได้รับความเอิบอิ่มใจ เป็นคุณข้อที่ ๑๓ ไม่ต้องอาลัยอาวรณ์
เพราะเสนาสนะคือโคนต้นไม้หาได้ง่ายไม่ว่าจะไปที่ไหน เป็นคุณข้อที่ ๑๔.
พระมหาสัตว์เห็นคุณ ๑๔ อย่างเหล่านั้น จึงกล่าวว่า เราเข้าอาศัยโคนต้นไม้
ดังนี้. พระมหาสัตว์กำหนดเหตุมีประมาณเท่านี้เหล่านั้นแล้ว วันรุ่งขึ้นก็เข้าไป
เพื่อศึกษา. ครั้งนั้น พวกมนุษย์ในบ้านที่ท่านไปถึงได้ถวายการศึกษาด้วยความ
อุตสาหะใหญ่ ท่านทำกตกิจเสร็จแล้วมายังอาศรม นั่งลงแล้วคิดว่า เราบวช
ด้วยคิดว่าเราจะไม่ได้อาหารก็หาไม่ ธรรมดาว่าอาหารที่อร่อยนี้ย่อมยังความ
เมาด้วยอำนาจมานะและความเมาในความเป็นบุรุษให้เจริญ และที่สุดแห่งทุกข์
อันมีอาหารเป็นมูลไม่มี ถ้ากระไรเราพึงเลิกละอาหารที่เกิดจากข้าวที่เขากวน
และปลูก บริโภคผลไม้ที่หล่นเองดังนี้. จำเดิมแต่นั้นท่านกระทำอย่างนั้น
พากเพียรพยายามอยู่ในภายในสัปดาห์หนึ่ง ทำให้สมาบัติ ๘ และอภิญญา ๕
เกิดขึ้นได้แล้ว. เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า

เราเลิกละข้าวที่หวานที่ปลูกโดยเด็ดขาด มา

บริโภคผลไม้ที่หล่นเอง ที่สมบูรณ์ด้วยคุณเป็นอันมาก

เราเริ่มตั้งความเพียรในการนั่ง การยืน และการเดิน

จงกรมที่โคนต้นไม้ในภายในสัปดาห์หนึ่ง ก็ได้

บรรลุลอภิญญาพละ ดังนี้.

เมื่อสุเมธดาบสบรรลุลูกบุญญาพลอย่างนี้แล้ว ให้เวลาล่วงไปด้วยสุขอันเกิดจากสมาบัติ พระศาสดาทรงพระนามว่าที่ปึงกร เสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้ว ในการถือปฏิสนธิ การอุบัติขึ้น การตรัสรู้และการประกาศพระธรรมจักร โลกธาตุหมื่นหนึ่งแม่ทั้งสิ้นห้วนไหวสั่นสะเทือนร้องลั่นไปหมด บุรพนิมิต ๓๒ ประการปรากฏขึ้นแล้ว. สุเมธบัณฑิตให้เวลาล่วงเลยไปด้วยสุขอันเกิดแต่สมาบัติ ไม่ได้ยินเสียงนั้นเลย ทั้งไม่ได้เห็นนิมิตแม่เหล่านั้นด้วย. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า

เมื่อเราบรรลุลความสำเร็จในศาสนาเป็นผู้มีความ

ชำนาญชาญอย่างนี้ พระชินเจ้าผู้เป็นโลกนายกทรง

พระนามว่าที่ปึงกร เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว เมื่อพระองค์

ทรงถือกำเนิด เสด็จอุบัติขึ้น ตรัสรู้ แสดงพระธรรม

เทศนา เราเฝ้าอยู่ด้วยความยินดีในฉาน มิได้เห็น

นิมิตทั้ง ๔ เลย.

ในกาลนั้นพระทศพลทรงพระนามว่าที่ปึงกร มีพระชินาสพลีแสนห้อมล้อมแล้ว เสด็จจาริกไปตามลำดับเสด็จถึงนครชื่อรัมมกะ^๑ เสด็จประทับ ณ สุทัตตมหาวิหาร. พวกชาวรัมมกนครได้กล่าวว่า ได้ยินว่าพระพุทเจ้าทรงพระนามว่าที่ปึงกร ผู้เป็นใหญ่กว่าสนณะ ทรงบรรลุลูกสัมโพธิอย่างยิ่ง ทรงประกาศพระธรรมจักรอันบวร เสด็จจาริกไปโดยลำดับ เสด็จถึงรัมมกนครแล้ว เสด็จประทับอยู่ที่สุทัตตมหาวิหาร ต่างพากันถือเกสรมิเนยใสและเนยข้นเป็นนี้ และผ้าเครื่องนุ่งห่ม มีมือถือของหอมและดอกไม้เป็นต้น พระพุทพระธรรม พระสงฆ์อยู่ ณ ที่ใด ก็หลั่งไหลพากันติดตามไป ณ ที่นั้น ๆ เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วถวายบังคม บูชาด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้นแล้ว ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ฟังพระธรรมเทศนาแล้วทูลนิมนต์เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้น

๑. บางแห่งเป็นรัมมนคร

พากัน ลุกจากที่นั่งแล้วหลีกไป. ในวันรุ่งขึ้นต่างพากันตระเตรียมมหาทานประดับ
ประดานคร ตกแต่งหนทางที่จะเสด็จมาของพระทศพล ในที่มีน้ำเซาก็เอา
ดินถมทำพื้นที่ดินให้ราบเสมอ ROYTRA ยันมีสีดั่งแผ่นเงิน ปรอยปรายข้าว
ดอกและดอกไม้ ปักธงชายและธงแผ่นผ้าพร้อมด้วยผ้าข้อมลีต่างๆ ตั้งต้น
กล้วยและหม่อนน้ำเต็มด้วยดอกไม้เรียงรายเป็นแถว. ในกาลนั้นสุเมธดาบสเหาะ
จากอาศรมบทของตน มาโดยทางอากาศ เบื้องบนของพวกมนุษย์เหล่านั้น
เห็นพวกเขาร่าเริงยินดีกันคิดว่า มีเหตุอะไรกันหนอ จึงลงจากอากาศขึ้น ณ
ที่ควรข้างหนึ่ง ถามพวกเขาว่า ท่านผู้เจริญ พวกท่านพากันประดับ ประดา
ทางนี้เพื่อใคร ดังนี้ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า

พวกมนุษย์มีใจยินดีในมนต์พระตถาคต ในเขต

แดนแห่งปัจฉิมประเทศแล้ว พากันชำระสะสางทาง

เสด็จดำเนินมาของพระองค์ สมัยนั้นเราออกไปจาก

อาศรมของตน สะบัดผ้าเปลือกไม้ไปมาแล้ว ที่นั่นก็

เหาะไปทางอากาศ.

เราเห็นชนต่างเกิดความดีใจ ต่างยินดีร่าเริง ต่าง

ปราโมทย์ จึงลงจากท้องฟ้าไต่ถามพวกมนุษย์ทันทีว่า

มหาชนยินดีร่าเริงปราโมทย์ เกิดความดีใจ พวกเขา

ชำระสะสางถนนหนทางเพื่อใคร.

พวกมนุษย์จึงเรียนว่า ข้าแต่ท่านสุเมธผู้เจริญ ท่านไม่ทราบอะไร พระ-
ทศพลที่ปึงกรทรงบรรลุลุสุมโพธิญาณแล้ว ประกาศพระธรรมจักรอันประเสริฐ
เสด็จจาริกมาถึงนครของพวกเราแล้ว เสด็จพำนักที่สุทฺถสนมหาวิหาร พวกเรา
นิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นมา จึงตกแต่งทางนี้ ที่จะเป็นที่เสด็จมา
ของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าพระองค์นั้น. สุเมธดาบสคิดว่า แม้เพียงคำประกาศ

ว่า พระพุทธเจ้า ก็หาได้ยากในโลก จะป่วยกล่าวไปไยถึงการอุบัติขึ้นแห่งพระ-
พุทธเจ้า แม้เราก็คงจะร่วมกับมนุษย์เหล่านั้นตบแต่งทางเพื่อพระทศพลด้วย.
ท่านจึงกล่าวกะพวกมนุษย์เหล่านั้นว่า ท่านผู้เจริญ ถ้าพวกท่านตบแต่งทางนี้เพื่อ
พระพุทธเจ้า ขอบใจให้โอกาสส่วนหนึ่งแก่เราบ้าง แม้เราก็จักตบแต่งทางเพื่อ
พระทศพลพร้อมกับพวกท่าน พวกเขาก็ตบปากว่า ดีแล้ว ต่างรู้ว่า สุเมธ-
ดาบสมิทธิ จึงกำหนดที่ว่างซึ่งมีน้ำเซาะให้กล่าวว่า ท่านจงแต่งที่นี้เถิด แล้ว
มอบให้ไป สุเมธดาบสยึดเอาปิตุซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์คิดว่า เราสามารถ
จะตบแต่งที่ว่างนี้ด้วยฤทธิ์ได้ แต่เมื่อเรากลับตบแต่งเช่นนี้ ใจก็จะไม่ยินดีนัก วัน
นี้เราควรจะกระทำการรับใช้ด้วยกาย ดังนี้แล้ว ขนดินมาเทลงในที่ว่างนั้น.
เมื่อที่ว่างแห่งนั้น ยังตบแต่งไม่เสร็จเลย พระทศพลที่ปิงกร มีพระจินาสพผู้ได้อิ
กัญญา ๖ มีอานุภาพมาก สีสันรูปหอมล้อม เมื่อเหล่าเทวดาบูชาอยู่ด้วยของ
หอมและดอกไม้ทิพย์ เมื่อสังคีตบรรเลงอยู่ เมื่อเหล่านมนุษย์บูชาอยู่ด้วยของ
หอมและดอกไม้ เสด็จเยื้องกรายบนพื้นมโนโลคา ด้วยพระพุทธลีลาอันหาที่สุดมิ
ได้ ประคองราชสีห์ เสด็จดำเนินเข้าสู่ทางที่ตบแต่งประดับประดาแล้วนั้น.
สุเมธดาบสลิ้มตาทั้งสองขึ้นมองดูพระวรกายของพระทศพลผู้เสด็จดำเนินมาตาม
ทางที่ตบแต่งแล้ว ซึ่งถึงความเลิศด้วยพระรูปโฉม ประดับด้วยพระมหาปรัศ-
ลักษณะ ๓๒ ประการ สวยงามด้วยพระอนุพยัญชนะ (ลักษณะส่วนประกอบ)
๘๐ ประการ แวดวงด้วยแสงสว่างมีประมาณว่าหนึ่ง เปล่งพระพุทธรัศมีหนา
ทึบมีสี ๖ ประการออกนาคูประหนึ่งสายฟ้าหลายหลาก ในพื้นที่องฟ้ามีสีดุจแก้ว
มณี ฉายแสงแปลบปลานอยู่ไปมาและเป็นคู่ ๆ กัน จึงคิดว่า วันนี้เราควร
กระทำการบริจาคชีวิตแด่พระทศพล เพราะฉะนั้น ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่า
ได้ทรงเหยียบเปือกตม แต่งทรงย่ำหลังของเรา เสด็จพร้อมกับพระจินาสพ
สีสันเหมือนทรงเหยียบสะพานแก้วมณีเกิด ข้อนั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อ

ความสุขแก่เราตลอดกาลนาน ดังนี้แล้วแก้ผมออก ลาดหนังเสือ ชฎาและผ้า เปลือกไม้วางลงบนเปือกตม ซึ่งมีสีดำ อนบนหลังเปือกตมเหมือนสะพานแผ่น แก้วมณี เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า

พวกมนุษย์เหล่านั้น ถูกเราถามแล้วยืนยันว่า
พระพุทธเจ้าผู้ยอดเยี่ยมเป็นพระชินะเป็นพระโลกนายก
ทรงพระนามว่า ทิปังกร เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก
พวกเขาแล้วถากถนนหนทางเพื่อพระองค์ ปิฎกเกิดขึ้น
แล้วแก่เราทันใดเพราะได้ฟังคำว่า พุทโธ เราเมื่อกล่าว
อยู่ว่า พุทโธ พุทโธ ก็ได้เสวยโสมนัสแล้ว เรายืน
อยู่ในที่นั้นยินดี มีใจเกิดความสุขจึงคิดว่า เราจัก
ปลูกพีชไว้ในที่นั้น ขณะอย่าได้ล่วงเลยเราไปเสียเปล่า
ข้าพเจ้าท่านจะแผ้วถางหนทางเพื่อพระพุทธเจ้า ก็จง
ให้ที่ว่างแห่งหนึ่งแก่เรา แม่เราก็จักแผ้วถาง ถอนหน
ทางที่นั้น พวกเขาได้ให้ที่ว่างแก่เราเพื่อจะแผ้วถางทาง.

เวลานั้นเรากำลังคิดอยู่ว่า พุทโธ พุทโธ แผ้ว
ถางทาง เมื่อที่ว่างของเราทำไม่เสร็จ พระมหามุนี
ทิปังกรผู้เป็นพระชินเจ้า พร้อมกับพระชีนาสพลีแสน
ได้อภิพญา ๖ ผู้คงที่ปราศจากมลทินเสด็จดำเนินมา
ทางนั้น การต้อนรับต่างๆ ก็มีขึ้น กลองมากมาย
บรรเลงขึ้น เหล่าคนและเทวดาล้วนร่าเริง ต่างทำ
เสียงสาธุการลั่นไปทั่ว เหล่าเทวดาเห็นพวกมนุษย์และ
แม้เหล่ามนุษย์ก็เห็นเทวดา แม้ทั้งสองพวกนั้นต่าง

ประกอบอัญชลีเดินตามพระตถาคตไป เหล่าเทวดาที่
เหมาะทางอากาศก็โรยปรายดอกมณฑารพ ดอกบัว
หลวง ดอกปาริฉัตรอันเป็นทิพย์ไปทั่วทุกทิศ เหล่าคน
ที่อยู่บนพื้นดินต่างก็ชูดอกจำปา ดอก (สัลชะ) ดอก
กระทุ่ม ดอกกาละหิง ดอกบุษราค ดอกการะเกดไปทั่ว
ทุกทิศ เราแก้ผมออก เปลื้องผ้าเปลือกไม้และหนัง
เสือ ในที่นั้นลาดลงบนเปือกตมนอนคว่ำหน้า พระ
พุทธเจ้าพร้อมด้วยศิษย์จึงทรงเหยียบเราเสด็จไป อย่า
ได้เหยียบบนเปือกตมเลย ข้อนั้นจักเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์แก่เรา ดังนี้.

สุเมธดาบสนั้นนอนบนหลังเปือกตมนั้นแล ลืมตาทั้งสองเห็นพระ-
พุทธสิริของพระทศพลที่ปึงกรจึงคิดว่า ถ้าเราพึงต้องการ ก็พึงเผากิเลสทั้งปวง
หมดแล้วเป็นพระสงฆ์นวกะเข้าไปสู่ร่มมกนครได้ แต่เราไม่มีกิจด้วยการเผากิเลส
ด้วยเพศที่ใครไม่รู้จักแล้วบรรลุนิพพาน ถ้ากระไรเราพึงเป็นดังพระทศพล
ที่ปึงกรบรรลुพระอภิธรรมโพธิญาณอย่างสูงยิ่งแล้วขึ้นสู่ธรรมนาว่า ให้มหาชนข้าม
สงสารสาครได้แล้วปรินิพพานภายหลัง ข้อนี้สมควรแก่เรา ดังนี้แล้ว ต่อจาก
นั้น ประมวลธรรม ๘ ประการกระทำความปรารถนาอย่างยิ่งใหญ่เพื่อความเป็น
พระพุทธเจ้าแล้วนอนลง. เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า

เมื่อเรานอนบนแผ่นดินได้มีความคิดอย่างนี้ว่า
วันนี้เราเมื่อปรารถนาอยู่ก็พึงเผากิเลสของเราได้ จะมี
ประโยชน์อะไรแก่เราเล่าด้วยการทำให้แจ้งธรรมในที่
นี้ด้วยเพศที่ใคร ๆ ไม่รู้จัก เราบรรลुพระสัพพัญญุต-

ญาณจักเป็นพระพุทธเจ้าในโลกพร้อมทั้งเทวโลก จะ
มีประโยชน์อะไรแก่เราด้วยลูกผู้ชาย ผู้มีรูปร่างแข็งแรง
แรงนี้ข้ามฝั่งไปคนเดียว เราบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ
แล้วจักให้มนุษย์พร้อมทั้งเทวดาข้ามฝั่ง ด้วยการกระ-
ทำอันยิ่งใหญ่ของเรา ด้วยลูกผู้ชายผู้มีรูปร่างแข็งแรง
นี้ เราบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว จะให้เหล่าชน
มากมายข้ามฝั่ง เราตัดกระแสน้ำคือสังสาร ทำลาย
ภพทั้งสามแล้ว ขึ้นสู่ธรรมนาва จักให้มนุษย์พร้อม
ทั้งเทวดาข้ามฝั่ง ดังนี้.

ก็เมื่อบุคคลปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าอยู่ ความปรารถนาที่ยิ่ง
ใหญ่จะสำเร็จได้เพราะประมวลมาซึ่งธรรม ๘ ประการ คือความเป็นมนุษย์ ๑
ความถึงพร้อมด้วยเพศ ๑ เหตุ ๑ การเห็นพระศาสดา ๑ การบรรพชา ๑ การ
สมบูรณ์ด้วยคุณ ๑ การกระทำยิ่งใหญ่ ๑ ความพอใจ ๑.

จริงอยู่ เมื่อบุคคลดำรงอยู่ในภาวะแห่งความเป็นมนุษย์นั้นแหละ
ปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้า ความปรารถนาย่อมสำเร็จ ความปรารถนา
ของนาค ครุฑหรือเทวดาหาสำเร็จไม่ แม้ในภาวะแห่งความเป็นมนุษย์เมื่อเขา
ดำรงอยู่ในเพศบุรุษเท่านั้นความปรารถนาจึงจะสำเร็จ ความปรารถนาของหญิง
หรือบัณฑิตเกาะกักระเทยและอุกโตพยัญชนก ก็หาสำเร็จไม่ แม้สำหรับบุรุษความ
ปรารถนาของผู้สมบูรณ์ด้วยเหตุที่จะบรรลุอรหัต แม้ในอัฐภาพนั้นเท่านั้นจึง
จะสำเร็จได้ นอกนี้หาสำเร็จไม่ แม้สำหรับผู้ที่สมบูรณ์ด้วยเหตุถ้าเมื่อปรารถนา
ในสำนักของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ความปรารถนาจึงจะสำเร็จ เมื่อพระพุทธ.
เจ้าปรินิพพานแล้ว เมื่อปรารถนาในที่ใกล้เจดีย์หรือที่โคนต้นโพธิ์ ก็หา
สำเร็จไม่ แม้เมื่อปรารถนาในสำนักของพระพุทธเจ้า ความปรารถนาของผู้ที่

ดำรงอยู่ในเพชรพรพชิตเท่านั้นจึงจะสำเร็จ ผู้ที่ดำรงอยู่ในเพชรอุทฺธสัทธาสำเร็จ
ไม่ แม้ผู้เป็นพรพชิต ความปรารถนาของผู้ที่ได้ภิกขุญา ๕ และสมาบัติ ๘
เท่านั้นจึงจะสำเร็จ ผู้ที่เว้นจากคุณสมบัตินี้ นอกนี้หาสำเร็จไม่ แม้ผู้ที่สมบูรณ์
ด้วยคุณแล้วก็ตาม ความปรารถนาของผู้ที่ได้กระทำการบริจาคชีวิตของตนแด่
พระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยการกระทำอันยิ่งใหญ่เท่านั้น จึงจะสำเร็จ
ของคนนอกนี้หาสำเร็จไม่ แม้ผู้ที่สมบูรณ์ด้วยการกระทำอันยิ่งใหญ่แล้วยัง
จะต้องมีฉันทะอันใหญ่หลวง อุทสาหะ ความพยายามและการแสวงหาอันใหญ่
เพื่อประโยชน์แก่ธรรมที่กระทำให้เป็นพระพุทธเจ้าอีก ความปรารถนาจึงจะ
สำเร็จ คนอื่นนอกจากนี้หาสำเร็จไม่.

ในข้อที่ฉันทะจะต้องยิ่งใหญ่ นั้น มีข้ออุปมาดังต่อไปนี้. ก็ถ้าจะพึงเป็น
ไปอย่างนี้ว่า ผู้ใดสามารถที่จะใช้กำลังแขนของตนข้ามห้วงแห่งจักรวาลทั้งสิ้น
ที่เป็นน้ำผืนเดียวกันหมดแล้วถึงฝั่งได้ ผู้นั้นย่อมบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้า
ได้ หรือว่า ผู้ใดเดินด้วยเท้าสามารถที่จะเหยียบย่ำห้วงแห่งจักรวาลทั้งสิ้นที่
ปกคลุมด้วยกอไผ่แล้วถึงฝั่งได้ ผู้นั้นย่อมบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าได้ หรือ
ว่าผู้ใดปักดาบทั้งหลายลงแล้วเอาเท้าเหยียบห้วงแห่งจักรวาลทั้งสิ้นซึ่งเต็มไปด้วย
ด้วยผักดาบสามารถที่จะถึงฝั่งได้ ผู้นั้นย่อมบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าได้
หรือว่าผู้ใดเอาเท้าย่ำห้วงแห่งจักรวาลทั้งสิ้น ซึ่งเต็มไปด้วยถ่านมิเปลวเพลิง
ลุกโชติช่วงสามารถที่จะถึงฝั่งได้ ผู้นั้นย่อมได้บรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าได้.
ผู้ใดไม่สำคัญเหตุเหล่านั้นแม้เหตุหนึ่งว่าเป็นของที่คนทำได้ยาก คิดแต่ว่าเราจัก
ข้ามหรือไปถือเอาซึ่งฝั่งข้างหนึ่งจนได้ ดังนี้ เขาผู้นั้นจัดว่าเป็นผู้ประกอบด้วย
ฉันทะอุทสาหะความพยายามและการแสวงหาอันใหญ่ ความปรารถนาของเขา
ย่อมสำเร็จ คนนอกนี้หาสำเร็จไม่. ก็สุเมธดาบสแม้จะประมวลธรรมทั้ง ๘
ประการเหล่านั้นได้แล้ว ยังการทำความปรารถนาอย่างยิ่งใหญ่ เพื่อความเป็น

พระพุทธเจ้าแล้วนอนลง. ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่าทิจังกรเสด็จ
มาประทับยืนที่เบื้องศีรษะของสุเมธดาบส ทรงลื้มพระเนตรทั้งสองอันสมบูรณ์
ด้วยประสาทวิมวระ ๕ ชนิด ประหนึ่งว่า เปิดอยู่ซึ่งสิหบัญชรแก้วมณี ทอด
พระเนตรเห็นสุเมธดาบสนอนบนหลังเปือกตมทรงดำริว่า ดาบสนี้กระทำความ
ปรารถนาอย่างยิ่งใหญ่เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าความปรารถนาของเขาจักสำเร็จ
หรือไม่หนอ ทรงส่งพระอนาคตตั้งญาณใคร่ครวญอยู่ ทรงทราบว่า ล่วงสี่อสง-
ไขยยิ่งด้วยแสนกัปนับแต่เนี่ เขจักได้เป็นพระพุทธเจ้านามว่าโคดม ยังประทับ
ยืนอยู่นั้นแหละทรงพยากรณ์แล้วด้วยตรัสว่า พวกท่านจงดาบสผู้มีตบะสูงนี้ ซึ่ง
นอนอยู่บนหลังเปือกตม. ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า เห็นแล้วพระเจ้าข้า จึงตรัสว่า
ดาบสนี้กระทำความปรารถนาอย่างยิ่งใหญ่ เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า นอนแล้ว
ความปรารถนาของเขาจักสำเร็จ ในที่สุดแห่งสี่อสงไขยยิ่งด้วยแสนกัปนับแต่เนี่
เขจักได้เป็นพระพุทธเจ้านามว่าโคดม ก็ในอรรถภาพนั้น ของเขา นครนามว่า
กบิลพัสดุ์จักเป็นที่อยู่อาศัย พระเทวีทรงพระนามว่ามายาเป็นพระมารดา พระ-
ราชาทรงพระนามว่าสุทโธทนะเป็นพระราชบิดา พระเถระชื่ออุปติสสะเป็น
อัครสาวก พระเถระชื่อโกติสสะเป็นอัครสาวกที่สอง พุทธอุปัฏฐากชื่ออานนท์ พระ
เถรีนามว่าเขมาเป็นอัครสาวิกา พระเถรีนามว่าอุบลวรรณาเป็นอัครสาวิกาที่สอง
เขามีญาณแก่กล้าแล้ว ออกมหาภิเนษกรรมตั้งความเพียรอย่างยิ่ง รับข้าว
ปายาสที่โคนต้นไทร เสวยที่ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ขึ้นสู่โพธิมณฑลจักตรัสรู้ที่
โคนต้นอัสสัตถพฤกษ์ ดังนี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า

พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ทิจังกร ผู้ทรงรู้แจ้ง
ซึ่งโลก ผู้ทรงรับเครื่องบูชา ประทับยืน ณ เบื้องศีรษะ
ได้ตรัสคำนี้กะเราว่า พวกท่านจงดูดาบสผู้เป็นขฤาสผู้มี
ตบะสูงนี้ เขจักได้เป็นพระพุทธเจ้าในโลกในกัปที่นับ

ไม่ถ้วนแต่กับนี้ เขาเป็นตถาคตจะออกจากนครชื่อ
กบิลพัสดุ์ อันนารีนรมย์ ตั้งความเพียร กระทำทุกกร-
กิริยา นิ่งที่โคนต้นขอปาลนี้โครธประคองข้าวปายาส
ไปยังแม่น้ำเนรัญชราในที่นั้น พระชินเจ้าพระองค์นั้น
ทรงถือข้าวปายาสไปที่ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จถึงโคน
ต้นโพธิ์โดยทางที่เขาแต่งไว้ดีแล้ว ลำดับนั้นพระสัม-
พุทธเจ้าผู้ทรงมีพระยศใหญ่ไม่มีไครยิ่งกว่ากระทำประ-
ทักษิณโพธิมณฑลแล้ว จักตรัสรู้ที่โคนต้นโพธิ์ พระ-
มารดาผู้เป็นชนนีของเขাজักมีนามว่า มายา พระบิดาจัก
มีนามว่าสุทโธทนะ เขাজักมีนามว่า โคดม พระโกลิตะ
และอุปติสสะจักเป็นอัครสาวก ผู้หาอัสวะมิได้ปราศ
จากราคะแก้ว มีจิตอันสงบตั้งมั่น. อุปฐากนามว่า
อานนท์จักเป็นอุปฐากพระชินเจ้านั้น. นางเขมาและ
นางอุบลวรรณาจักเป็นอัครสาวิกา ผู้หาอัสวะมิได้
ปราศราคะแล้ว มีจิตสงบตั้งมั่น. ต้นไม้ที่ตรัสรู้ของ
พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น จักเรียกกันว่า อัสดัตถพฤกษ์
ดังนี้.

สุเมธดาบสได้บังเกิดโสมนัสว่า นัยว่าความปรารถนาของเราจักสำเร็จ
ดังนี้ มหาชนได้ฟังพระดำรัสของพระทศพลที่ปึงกรแล้วต่างได้พากันร่ำเรงยินดี
ว่า นัยว่าสุเมธดาบสเป็นพืชแห่งพระพุทเจ้า เป็นหน่อแห่งพระพุทเจ้าและ
พวกเขาเหล่านั้นก็ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ธรรมดาว่าบุรุษเมื่อจะข้ามแม่น้ำ ไม่
สามารถข้ามโดยท่าโดยตรงได้ ย่อมข้ามโดยท่าข้างใต้ฉั่นใด แม้พวกเรา
ก็นั้นเหมือนกัน เมื่อไม่ได้มรรคและผลในศาสนาของพระทศพลที่ปึงกร ใน
กาลใดในอนาคตท่านจักเป็นพระพุทเจ้า ในกาลนั้นพวกเราพึงสามารถกระทำ

ให้แจ้งซึ่งมรรคและผลในที่ต่อหน้าของท่านดังนี้ ต่างพากันตั้งความปรารถนาไว้.
แม้พระทศพลที่ปึงกรทรงสรรเสริญพระโพธิสัตว์ ทรงบูชาด้วยดอกไม้ ๘ กำมือ
ทรงกระทำประทักษิณแล้วเสด็จหลีกไป แม้พระชีนาสพนักได้สี่แสนต่างก็พา
กันบูชาพระโพธิสัตว์ ด้วยของหอมและพวงดอกไม้ กระทำประทักษิณแล้ว
หลีกไป พระโพธิสัตว์ลุกขึ้นจากที่นอนในเวลาที่ยกทั้งปวงหลีกไปแล้ว คิดว่า
เราจักตรวจตราดูบารมีทั้งหลาย ดังนี้ จึงนั่งขัดสมาธิบนที่สุดของกองดอกไม้
เมื่อพระโพธิสัตว์นั่งแล้วอย่างนี้ เทวดาในหมื่นจักรวาลทั้งสิ้นได้ให้สาธุการ
กล่าวว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าสุเมธดาบสในเวลาที่ยกพระโพธิสัตว์เก่าก่อนทั้งหลาย
นั่งขัดสมาธิด้วยคิดว่า เราจักตรวจตราดูบารมีทั้งหลาย ชื่อว่าบุรพนิมิตเหล่านี้
จะปรากฏ บุรพนิมิตเหล่านั้นแม้ทั้งหมดปรากฏแจ่มแจ้งแล้วในวันนี้ ท่าน
จักเป็นพระพุทธเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย พวกเรารู้ชื่อนั้น นิมิตเหล่านี้ปรากฏ
แก่ผู้ใด ผู้นั้นจะเป็นพระพุทธเจ้าโดยส่วนเดียว ท่านจงประคองความเพียร
ของตนให้มั่นดังนี้ กล่าวสรรเสริญพระโพธิสัตว์ ด้วยคำสรรเสริญนานาประการ.
เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า

คนและเทวดาได้ฟังคำนี้ ของพระพุทธเจ้าผู้หา

ผู้เสมอมิได้ ผู้ทรงแสวงหาคุณใหญ่ ต่างยินดีว่า ดาบส
นี้เป็นพี่และเป็นน้องพระพุทธเจ้า เสียงโห่ร้องดัง
ลั่นไป มนุษย์พร้อมเทวดาในหมื่นโลกธาตุ ต่างปรบมือ
หัวเราะร่า ต่างประคองอัญชลินมัสการ ถ้าพวกเรา
จักพลาดศาสนาของพระโลกนาถ ก็จักอยู่เฉพาะหน้า
ท่านผู้นี้ในกาลไกลในอนาคต มนุษย์เมื่อจะข้ามฝั่ง
พลาดท่าที่ตั้งอยู่เฉพาะหน้าก็จะถือเอาท่าข้างใต้ข้ามแม่-
น้ำใหญ่ต่อไปได้ฉันใด พวกเราแม้ทั้งหมดก็ฉันนั้น

เหมือนกัน ถ้าพ้นพระชินเจ้านี้ไปก็จักอยู่เฉพาะหน้า
ท่านผู้นี้ในกาลไกลในอนาคต พระพุทธเจ้าทรงพระ
นามว่า ที่ปंगกร ผู้ทรงรู้แจ้งโลก ผู้ทรงรับเครื่องบูชา
ทรงกำหนดกรรมของเราไว้แล้ว จึงทรงยกพระบาท
เบี่ยงขวาเสด็จไป พระสาวกผู้เป็นพระชินบุตรเหล่า
ใดได้มีอยู่ในที่นั้น เหล่านั้นทั้งหมดได้ทำประทักษิณ
เรา. คน นาค คนธรรพ์ ต่างก็กราบไหว้แล้วหลีกไป
เมื่อพระโลกนายกพร้อมด้วยพระสงฆ์ล่วงทัศนวิสัย
ของเราแล้ว มีจิตยินดีและร่าเริง เราจึงลุกขึ้นจาก
อาสนะในบัดนั้น ครั้นนั้นเราสบายใจด้วยความสุข
บันเทิงใจด้วยความปรามิทย์ ท่วมท้นด้วยปีติ นั่งขัด
สมาธิอยู่ ที่นั้นเรานั่งขัดสมาธิแล้วคิดได้ดังนี้ว่า เรา
เป็นผู้ชำนาญในฌาน ถึงความเต็มเปี่ยมในอภิญญาแล้ว
ในโลกตั้งพันฤๅษีที่เสมอกับเราไม่มี เราไม่มีใครเสมอ
ในฤทธิธรรม จึงได้ความสุขเช่นนี้ ในการนั่งขัด
สมาธิของเราเทวดาและมนุษย์ผู้อาศัยอยู่ในหมื่นจักร-
วาลต่างเปล่งเสียงบรรลือลั่นว่า ท่านจักเป็นพระพุทธ
เจ้าแน่นอน นิมิตใดจะปรากฏในการนั่งขัดสมาธิของ
พระโพธิสัตว์ในกาลก่อนนิมิตเหล่านั้น ก็ปรากฏแล้ว
ในวันนี้. ความหนาวก็เหือดหาย ความร้อนก็ระงับ
เหล่านี้ก็ปรากฏในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า
แน่นอน โลกธาตุหมื่นหนึ่งก็ปราศจากเสียง ไม่มี
ความยุ่งเหยิง เหล่านี้ก็ปรากฏในวันนี้ ท่านจักเป็น

พระพุทธเจ้าแน่นอน พายุใหญ่ก็ไม่พัด แม่น้ำล้นคลอง
ก็ไม่ไหล เหล่านีปรากฏในวันนี้ ท่านจักเป็นพระ
พุทธเจ้าแน่นอน ดอกไม้ทั้งหลายที่เกิดบนบกและเกิด
ในน้ำ ทั้งหมดต่างก็บานในทันใด ดอกไม้เหล่านั้น
ทั้งหมดก็ผลิผลในวินาที รัตนะทั้งหลายที่ตั้งอยู่ใน
อากาศและตั้งอยู่บนพื้นดิน ต่างก็ส่องแสงในทันใด
รัตนะแม้เหล่านั้น ก็ส่องแสงในวันนี้ ท่านจักเป็นพระ-
พุทธเจ้าแน่นอน คนตรีทั้งของมนุษย์และเป็นทิพย์ต่าง
บรรเลงขึ้นในทันใด แม้ทั้งสองอย่างนั้นก็ขับขานขึ้น
ในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน ท้องฟ้ามี
ดอกไม้สวยงาม ก็ตกลงเป็นฝนในทันใด แม้เหล่านั้น
ก็ปรากฏในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน
มหาสมุทรก็ม้วนตัวลง โลกธาตุหมื่นหนึ่งก็หวั่นไหว
แม้ทั้งสองอย่างนั้นก็ดั่งลั่นไปในวันนี้ ท่านจักเป็น
พระพุทธเจ้าแน่นอน พระอาทิตย์ก็ปราศจากเมฆ-
หมอก ดาวทั้งปวงก็มองเห็นได้ แม้เหล่านี้ ก็ปรากฏ
ในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน น้ำพุ
ประทุขึ้นจากแผ่นดินโดยที่ฝนมิได้ตกเลย วินาทีนี้
น้ำก็พุ่น้ำขึ้นในทันใดนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า
แน่นอน หมู่ดาวก็สว่างไสว ดาวฤกษ์ก็สว่างไสวใน
ท้องฟ้า พระจันทร์ประกอบด้วยวิสาขฤกษ์ ท่านจัก
เป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน ลัทธิที่อาศัยอยู่ในโพรง

อาศัยอยู่ในชอกเขา ต่างถืออกมาจากที่อยู่ของตน
วันนี้แม่สัตว์เหล่านี้ก็ตั้งที่อยู่อาศัย ท่านจักเป็นพระ-
พุทธเจ้าแน่นอน ความไม่ยินดีไม่มีแก่สัตว์ทั้งหลาย
เขาต่างถืสันโดษ วันนี้สัตว์แม่เหล่านั้นทั้งหมดก็ถื
สันโดษ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน คราวนั้น
โรคทั้งหลายก็สงบระงับและความหิวก็พินาศไป วันนี้
ก็ปรากฏ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน คราวนั้น
โรคก็เบาบาง โทสะโมหะก็พินาศ กิเลสเหล่านั้น
ทั้งปวงก็ปราศจากไป ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน
คราวนั้นภัยก็ไม่มี แม้วันนี้ข้อนั้นก็ปรากฏ พวกเรา
รู้ได้ด้วยนิมิตนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน
ฐลีไม่ฟุ้งขึ้นเบื้องบน แม้วันนี้ข้อนั้นก็ปรากฏ พวก
เรารู้ได้ด้วยนิมิตนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า
แน่นอน กลิ่นที่ไม่พึงปรารถนาก็ลอยหายไป มีแต่กลิ่น
ทิพย์ฟุ้งไปทั่ว วันนี้แม่กลิ่นก็ฟุ้งอยู่ ท่านจักเป็น
พระพุทธเจ้าแน่นอน เหล่าเทวดาทั้งสิ้นวันอรุณ-
พรหมก็ปรากฏ วันนี้เทวดาแม่เหล่านั้นทั้งหมดก็มองเห็น
เห็นได้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน ขึ้นชื่อว่า
นรกมีเพียงใด ทั้งหมดนั้นก็เห็นได้ในทันใด แม้วันนี้
ก็ปรากฏทั้งหมด ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน
คราวนั้นฝาผนัง บานประตู แผ่นหิน ไม่เป็นเครื่อง
กีดขวางได้ แม้สิ่งเหล่านั้นวันนี้ก็กลายเป็นที่ว่างหมด
ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน การจุติ การอุบัติ

ไม่มีในขณะนั้น วันนี้มีเหตุเหล่านั้น ก็ปรากฏ ท่าน

จักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน ท่านจงระครองความ

เพียรให้มันอย่าได้ลดยกลับ จงก้าวหน้าไป แม้พวก

เรารู้เช่นนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน ดังนี้.

พระโฬธัตถ์ได้ฟังพระดำรัสของพระทศพลที่ปึงกรและถ้อยคำของ
เทวดาในหมื่นจักรวาล เกิดความอุตสาหะโดยประมาณยิ่งขึ้นจึงคิดว่า ธรรมดา
พระพุทธเจ้าทั้งหลายมีพระดำรัสไม่ว่างเปล่า ถ้อยคำของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ไม่มีเป็นอย่างอื่น เหมือนอย่างว่า ก่อนดินที่ขว้างไปในอากาศจะต้องตก สัตว์ที่
เกิดแล้ว จะต้องตาย เมื่ออรุณขึ้นพระอาทิตย์ก็ต้องขึ้น ราศีที่ออกจากถ้ำที่
อาศัยจะต้องบันลือสีหนาท หญิงที่ครรภ์แก่จะต้องปลดเปลื้องภาระ [คลอด]
เป็นของแน่นอน จะต้องมีเป็นแน่แท้ฉันใด ธรรมดาพระดำรัสของพระพุทธ-
เจ้าทั้งหลาย ย่อมเป็นของแน่นอนไม่ว่างเปล่าฉันนั้น เราจักเป็นพระพุทธเจ้า
แน่ ดังนี้ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า

เราฟังพระดำรัสของพระพุทธเจ้า และของ
เทวดาในหมื่นจักรวาลทั้งสองฝ่ายแล้ว มีความร่าเริง
ยินดีเกิดปราโมทย์ จึงคิดขึ้นอย่างนี้ในคราวนั้นว่า
พระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้เป็นพระชินเจ้าไม่มีพระดำรัส
เป็นสอง มีพระดำรัสไม่ว่างเปล่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ไม่มีพระดำรัสไม่จริง เราจะเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน
ก่อนดินที่ขว้างไปในท้องฟ้าย่อมตกบนพื้นดินแน่นอน
ฉันใด พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐก็ฉันนั้น
เหมือนกัน ย่อมแน่นอนและเที่ยงตรงแท้ฉันใด พระ

คำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน
ย่อมแน่นอนและเที่ยงตรง เมื่อถึงเวลารাত্রีสิ้น พระ-
อาทิตย์ก็ขึ้นแน่นอนฉันใด พระคำรัสของพระพุทธเจ้า
ผู้ประเสริฐก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมแน่นอนและเที่ยง
ตรง ราชสีห์ที่ลุกขึ้นจากที่นอนจะต้องบันลือสีหนาท
แน่นอนฉันใด พระคำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ
ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมแน่นอนและเที่ยงตรง สัตว์
ผู้มีครรภ์จะต้องเปลื้องภาระ [หญิงมีครรภ์จะต้อง
คลอด] ฉันใด พระคำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ
ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมแน่นอนและเที่ยงตรง ดังนี้.

สุเมธดาบสนั้น กระทำการตกลงใจอย่างนี้ว่า เราจักเป็นพระพุทธเจ้า
แน่นอน เพื่อที่จะใคร่ครวญถึงธรรมที่กระทำให้เป็นพระพุทธเจ้า เมื่อตรวจตรา
ดูธรรมธาตุทั้งสิ้นโดยลำดับว่า ธรรมที่กระทำให้เป็นพระพุทธเจ้ามีอยู่ ณ ที่
ไหนหนอ เบื้องสูงหรือเบื้องต่ำในทิศใหญ่หรือทิศน้อย ดังนี้ ได้เห็น ทาน
บารมีข้อที่ ๑ ที่พระโพธิสัตว์แต่เก่าก่อนทั้งหลายถือปฏิบัติเป็นประจำจึงกล่าว
สอนตนอย่างนี้ว่า ก่อนสุเมธบัณฑิต จำเดิมแต่ฉันไปทานพึงบำเพ็ญทานบารมี
ข้อแรกให้เต็ม เหมือนอย่างว่าหมอน้ำที่คว่ำแล้วย่อมคายน้ำออกไม่เหลือไม่นำ
กลับเข้าไปอีกฉันใด แม้ท่านเมื่อไม่เหลือขฬทรัพย์ ยศ บุตร ภริยาหรือ
อวัยวะใหญ่น้อย ให้สิ่งที่เขาต้องการอยากได้ทั้งหมดแก่ผู้ขอที่มาถึงกระทำมิให้
มีส่วนเหลืออยู่จักได้นั่งที่โคนต้นโพธิ์เป็นพระพุทธเจ้าได้ดังนี้ ท่านได้อริยฐาน
ทานบารมีข้อแรกทำให้มันแล้ว เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า

เอาเถะเราจะเลือกเฟ้นธรรม ที่กระทำให้เป็น
พระพุทธเจ้า ทางโน้นและทางนี้ทั้งเบื้องสูงและเบื้อง

ตำ ตลอดจนสิบทิศ ตราบเท่าถึงธรรมาตุนี ครั้งนั้น
เมื่อเราเลือกเฟ้นอยู่จึงได้เห็นทานบารมีที่เป็นทางใหญ่
เป็นข้อแรก ที่ท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่แต่เก่าก่อน
ประพฤตีสืบกันมาแล้ว ท่านจงยึดทานบารมีข้อที่ ๑
นี้ทำให้มั่นก่อน จนถึงความเป็นทานบารมี หากท่าน
ปรารถนาจะบรรลุโพธิญาณ หม้อที่เติมน้ำใครผู้ใดผู้-
หนึ่งคว่ำลงก็จะคายน้ำออกจนไม่เหลือ ไม่ยอมรักษา
ไว้ แม้ฉันทิด ท่านเห็นยากไม่ว่าจะตำทราวม สูงส่ง
และปานกลาง จงให้ทานอย่าให้เหลือไว้ เหมือน
หม้อน้ำที่เขาคว่าลงฉันทันนั้นเถิด ดังนี้.

ลำดับนั้น เมื่อเขาใคร่ครวญอยู่ยิ่ง ๆ ขึ้นด้วยคิดว่า ธรรมที่กระทำ
ให้เป็นพระพุทธเจ้าไม่พึงมีเพียงเท่านี้เลย เขาได้เห็นศีลบารมีข้อที่ ๒ ได้
มีความคิดว่า ลูกก่อนสุเมธบัณฑิต นับจำเดิมแต่นี้ไปท่านพึงบำเพ็ญศีลบารมีให้
เต็มเปี่ยม เหมือนอย่างว่า ธรรมคาวาเนื่อจามรีไม่เหลือวเลแม่ชีวิต รักษา
ทางของตนอย่างเดียว ฉันทิด จำเดิมแต่นี้แม้ท่านก็ไม่เหลือวเลแม่ชีวิต รักษา
ศีลอย่างเดียว จักเป็นพระพุทธเจ้าได้ดังนี้ เขาได้อริยฐานศีลบารมีข้อที่สอง
ทำให้มั่นแล้ว. เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า

ความจริงพุทธธรรมเหล่านี้ จักหาไม่เพียงเท่านี้ไม่
เราจักเลือกเฟ้นธรรมแม้อย่างอื่นที่เป็นเครื่องบ่มโพธิ-
ญาณ ครั้งนั้นเราเมื่อเลือกเฟ้นอยู่ ก็ได้เห็นศีลบารมีข้อ
๒ ที่ท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่แต่เก่าก่อนถือปฏิบัติเป็น
ประจำ ท่านจงยึดถือศีลบารมีข้อที่ ๒ นี้ กระทำให้มั่น
ก่อน จนถึงความเป็นศีลบารมี หากท่านปรารถนาจะ

บรรลุปุริชาต จามรี หางคล้องติดในที่ไหนก็ตาม
ก็จะยอมตายในที่นั้น ไม่ยอมให้ทางหลุดลุ่ย จันใด
ท่านจงบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ในภูมิทั้งสี่ จงรักษาศีล
ในกาลทุกเมื่อ เหมือนจามรีรักษาหาง จันนั้นเถิด
ดังนี้.

ลำดับนั้น เมื่อเขาใคร่ครวญอยู่ยิ่ง ๆ ขึ้นด้วยคิดว่า ธรรมที่กระทำให้
เป็นพระพุทธเจ้าไม่พึงมีเพียงเท่านี้เลย เขาได้เห็นเนกขัมมบารมีข้อที่ ๓ ได้
มีความคิดว่า ดูก่อนสุเมธบัณฑิตนับจำเดิมแต่บัดนี้ไป ท่านพึงบำเพ็ญเนกขัมม-
บารมีให้เต็มเปี่ยม เหมือนอย่างว่าบุรุษผู้อยู่ในเรือนจำ มิได้มีความรักใคร่ใน
เรือนจำนั้นเลย โดยที่แท้เขาขอมราคาญอย่างเดียว และไม่อยากจะอยู่เลย
จันใด แม้ท่านก็จงทำภพทั้งปวงให้เป็นเช่นกับเรือนจำ ราคาญอยากจะพ้นไป
จากภพทั้งปวง มุ่งหน้าต่อการออกบวช จันนั้นเหมือนกัน ท่านจักเป็นพระ-
พุทธเจ้าโดยอาการอย่างนี้ ดังนี้ เขาได้อริยฐานเนกขัมมบารมีข้อที่สามมั่นแล้ว.
เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า

ความจริงพุทธธรรมเหล่านี้จักไม่มีอยู่เพียงเท่านี้
แน่ เราจักเลือกเฟ้นธรรมแม้เหล่าอื่นที่เป็นเครื่องบ่ม
โพธิญาณ คราวนั้นเราเมื่อเลือกเฟ้นอยู่ ก็ได้เห็นเนก-
ขัมมบารมีข้อที่ ๓ ที่ท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่แต่เก่าก่อน
ทั้งหลายถือปฏิบัติเป็นประจำท่านจงยึดเนกขัมมบารมี
ข้อที่ ๓ นี้ กระทำให้มั่นก่อน จนถึงความเป็นเนกขัมม-
บารมี หากท่านปรารถนาจะบรรลุปุริชาต บุรุษผู้
อยู่ในเรือนจำนาน ถ้าหากเพราะทุกข์ มิได้เกิดความ
ยินดีในที่นั้น ย่อมแสวงหาทางที่จะพ้นไปฝ่ายเดียว

จันใด ท่านจงเห็นภพทั้งปวงเหมือนเรือนจำ จงตั้ง

หน้ามุ้งต่อการออกบวช เพื่อพ้นจากภพ จันนั้นเกิด

ดังนี้.

ลำดับนั้น เมื่อเขาใคร่ครวญยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วยคิดว่า ธรรมที่กระทำ ให้เป็นพระพุทธเจ้า ไม่พึงมีเพียงเท่านั้นเลย เขาได้เห็นปัญญาบารมีข้อที่ ๔ ได้มีความคิดว่า ลูกก่อนสุเมธบัณฑิต นับจาเดิมแต่นี้ไปท่านพึงบำเพ็ญปัญญา บารมีให้บริบูรณ์ ท่านอย่าได้เว้นใคร ๆ เลยไม่ว่าจะเป็นคนชั้นเลว ชั้นปาน กลางและชั้นสูง พึงเข้าไปหาบัณฑิตทุกคนแล้วถามปัญหา เหมือนอย่างว่า ภิกษุผู้เที่ยวไปบิณฑบาตมิได้วันตระกูลใด ๆ ในบรรดาตระกูลที่แตกต่างกันมี ตระกูลชั้นต่ำเป็นต้น เที่ยวไปบิณฑบาตตามลำดับย่อมได้อาหารพอเลี้ยงชีพโดย พลัง จันใด. แม้ท่านก็เข้าไปหาบัณฑิตแล้วได้ถามอยู่ จักเป็นพระพุทธเจ้าได้ จันนั้น ดังนี้ เขาได้อธิฐานกระทำปัญญาบารมีข้อที่ ๔ ให้มั่น. เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า

ก็พุทธธรรมเหล่านี้จักไม่มีเพียงเท่านั้นแน่ เราจัก

เลือกเฟ้นธรรมแม่เหล่าอื่นที่ปมโพธิญาณอีก ในกาล

นั้นเราเมื่อเลือกเฟ้นอยู่ ก็ได้เห็นปัญญาบารมีข้อที่ ๔

ที่ท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่แต่ครั้งเก่าก่อนทั้งหลายถือ

ปฏิบัติเป็นประจำ ท่านจงยึดปัญญาบารมีข้อที่ ๔ นี้

กระทำให้มั่นก่อน จนถึงความเป็นปัญญาบารมี หาก

ท่านปรารถนาที่จะบรรลุโพธิญาณ ภิกษุเมื่อขอเขาไม่

เว้นตระกูลสูงปานกลางและต่ำย่อมได้ศึกษาพอเลี้ยงชีพ

โดยอาการอย่างนี้ จันใด ท่านเมื่อใดถามชนผู้รู้ตลอด

กาลทุกเมื่อ ถึงความเป็นปัญญาบารมีจักบรรลุสัมโพธิ

ญาณได้ ดังนี้.

ลำดับนั้น เมื่อเขาใคร่ครวญยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วยคิดว่า ธรรมที่กระทำ ให้เป็นพระพุทธเจ้า ไม่พึงมีเพียงเท่านั้นเลย เขาได้เห็นวิริยบารมีข้อที่ ๕ ได้มีความคิดว่า คุณก่อนสุเมธบัณฑิต นับจำเดิมแต่นี้ไปท่านพึงบำเพ็ญวิริย- บารมีให้เต็มเปี่ยม เหมือนอย่างว่าราชสีห์พระยามฤคเษทเป็นสัตว์มีความเพียร มั่นในทุกอริยาบถ ฉันทใด แม้ท่านเมื่อเป็นผู้มีความเพียรนั้น มีความเพียร ไม่ย่อหย่อน จักเป็นพระพุทธเจ้าได้ เขาได้อริยฐานวิริยบารมีข้อที่ ๕ กระทำ ให้มันแล้ว. เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า

ความจริงพุทธธรรมเหล่านี้จักไม่มีอยู่เพียงเท่านี้
เลย เราจักเลือกเฟ้นธรรมแม่เหล่าอื่น ที่เป็นเครื่องบ่ม
โพธิญาณ ครั้งนั้นเมื่อเราเลือกเฟ้นอยู่ก็ได้เห็นวิริย-
บารมีข้อที่ ๕ ที่ท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่เก่าก่อนทั้ง
หลายถือปฏิบัติเป็นประจำ ท่านจงยึดวิริยบารมีข้อที่
๕ นี้ กระทำให้มันก่อน จงถึงความ เป็นวิริยบารมี
หากท่านปรารถนาบรรลุปโพธิญาณ ราชสีห์พระยา-
มฤคเษทมีความเพียรไม่ย่อหย่อน มีใจประทับประคอง
ตลอดเวลาฉันทใด ท่านประคองความเพียรให้มันใน
ภพทั้งปวง ถึงความเป็นวิริยบารมีแล้ว จักบรรลु
โพธิญาณ ฉันทนั้นเหมือนกัน ดังนี้.

ลำดับนั้นเมื่อเขาใคร่ครวญยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วยคิดว่า ธรรมที่กระทำ ให้
เป็นพระพุทธเจ้า ไม่พึงมีเพียงเท่านั้นเลย เขาได้เห็นขันติบารมีข้อที่ ๖ ได้
มีความคิดว่า คุณก่อนสุเมธบัณฑิต นับจำเดิมแต่นี้ไปท่านพึงบำเพ็ญขันติบารมี
ให้เต็มเปี่ยม พึงเป็นผู้อดทนได้ทั้งในความนับถือทั้งในความดูหมิ่น เหมือน
อย่างว่า คนทั้งหลายทิ้งของสะอาดบ้างไม่สะอาดบ้างลงบนแผ่นดิน แผ่นดิน

ย่อมไม่กระทำความขบใจ ไม่กระทำความแค้นใจ มีแต่อดทนอดกลั้นเท่านั้น
ฉันใด แม้ท่านเมื่ออดทนได้ในความนับถือที่ดี ในความดูหมิ่นที่ดี จักเป็น
พระพุทธเจ้าได้ ดังนี้ เขาได้อริยฐานชั้นติบาลมีข้อที่ ๖ เพราะทำให้มัน
แล้ว เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า

ความจริงพุทธธรรมเหล่านี้ จักไม่มีอยู่เพียงเท่านี้

เลย เราจักเลือกเฟ้นธรรมแม้เหล่าอื่นที่เป็นเครื่องบ่ม

โพธิญาณ ครั้งนั้นเมื่อเราเลือกเฟ้นอยู่ ก็ได้เห็นขันติ

บาลีข้อที่ ๖ ที่ท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่แต่เก่าก่อนทั้ง

หลาย ถือปฏิบัติเป็นประจำ ท่านจงยึดขันติบาลีข้อ

ที่ ๖ นี้ กระทำให้มันก่อน มีใจไม่ลังเลในข้อนั้น

จักบรรลุสัมโพธิญาณ ธรรมดาแผ่นดินย่อมทนต่อสิ่ง

ของที่เขาทิ้งลง สะอาดบ้างไม่สะอาดบ้างทุกอย่าง ไม่

กระทำความแค้นใจมีแต่เอ็นดู ฉันใด แม้ท่านเป็นผู้

อดทนต่อความนับถือและความดูหมิ่นของตนทั้งปวง

ได้ ถึงความเป็นขันติบาลีแล้ว จักบรรลุโพธิญาณได้

ดังนี้.

ลำดับนั้น เมื่อเขาใคร่ครวญยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วยคิดว่า ธรรมที่กระทำ

ให้เป็นพระพุทธเจ้า ไม่เพียงมีเพียงเท่านี้เลย เขาได้เห็นสัจบาลีข้อที่ ๗

ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ดูก่อนสุเมธบัณฑิต นับจำเดิมแต่นี้ไปท่านพึงบำเพ็ญ

สัจบาลีให้เต็มเปี่ยม อย่าได้กระทำการพูดเท็จทั้งรู้ตัวอยู่ด้วยมุ่งทรัพย์เป็นต้น

แม้เมื่ออสณิบาตจะตกลงบนกระหม่อมของท่าน เหมือนอย่างว่า ธรรมดา

ประกายพฤษภในทุกฤดูหาเว้นทางโคจรของตนไม่ จะไม่โคจรไปในทางอื่น

โคจรไปเฉพาะในทางของตนเท่านั้น ฉันใด แม้ท่านไม่ละสัจจะ ไม่กระทำ

การพูดเท็จเด็ดขาด จักเป็นพระพุทธเจ้าได้ ดังนี้ เขาได้อธิษฐานสัจบารมี
ข้อที่ ๗ การทำให้มันแล้ว. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า

ความจริงพุทธธรรมเหล่านี้จักไม่มีอยู่เพียงเท่านี้

เราจักเลือกเฟ้นธรรมแม่เหล้าอื่น ที่เป็นเครื่องบ่ม

โพธิญาณ คราวนั้นเราเมื่อเลือกเฟ้นอยู่ ก็ได้เห็น

สัจบารมีข้อที่ ๗ ที่ท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่แต่เก่าก่อน

ทั้งหลาย ถือปฏิบัติเป็นประจำกันมา ท่านจงยึดสัจ-

บารมีข้อที่ ๗ นี้กระทำให้มันก่อน มีคำพูดไม่เป็นสอง

ในข้อนั้น จักบรรลุสัมโพธิญาณได้ ธรรมดว่าดาว

ประกายพลุกขุ่นนั้นเป็นคันชั่ง (เที่ยงตรง) ในโลกพร้อม

ทั้งเทวโลก ย่อมไม่โคจรแหวะเวียนไปนอกทาง ไม่ว่า

ในสมัยหรือในฤดูและปีใด จันใด แม้ท่านก็จันนั้น

เหมือนกัน อย่าเดินเฉไปจากทางในสัจจะทั้งหลาย ถึง

ความเป็นสัจบารมีแล้ว จักบรรลุสัมโพธิญาณ ดังนี้.

ลำดับนั้น เมื่อเขาใคร่ครวญยิ่ง ๆ ขึ้นไปโดยคิดว่า ธรรมที่กระทำ

ให้เป็นพระพุทธเจ้า ไม่พึงมีเพียงเท่านี้เลย เขาได้เห็นอธิษฐานบารมีข้อที่

๘ ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า คู่ก่อนสุเมธบัณฑิต นับจำเดิมแต่ขึ้นไป ท่านพึง

บำเพ็ญอธิษฐานบารมี ท่านอธิษฐานสิงโตไว้ พึงเป็นผู้ไม่หวั่นไหวในอธิษฐาน

นั้น เหมือนอย่างว่า ธรรมคาถาเขาเมื่อลมทั่วทุกทิศพัดกระทบอยู่ ย่อมไม่

สะเทือน ไม่หวั่นไหว ยังคงตั้งอยู่ในที่เดิมของตน จันใด แม้ท่านก็จันนั้น

เป็นผู้ไม่หวั่นไหวในความตั้งใจมั่นของตน จักเป็นพระพุทธเจ้าได้ดังนี้ เขา

ได้อธิษฐานอธิษฐานบารมีข้อที่ ๘ กระทำให้มันแล้ว เพราะเหตุนี้ ท่าน

จึงกล่าวว่า

ความจริง พุทธธรรมเหล่านี้ จักไม่มีอยู่เพียง
เท่านั้น เราจักเลือกเฟ้นธรรมเหล่าอื่น ที่เป็น
เครื่องบ่มโพธิญาณ คราวนั้นเราเมื่อเลือกเฟ้นอยู่ ก็
ได้เห็น อริยฐานบารมีข้อที่ ๘ ที่ท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่
แต่เก่าก่อนทั้งหลาย ถือปฏิบัติเป็นประจำสืบกันก่อน
ท่านจงยึดอริยฐานบารมีข้อที่ ๘ นี้ กระทำให้มั่นก่อน
ท่านเป็นผู้ไม่หวั่นไหวในข้อนั้น แล้ว จักบรรลุสัมโพธิ-
ญาณ ภูเขาหินไม่หวั่นไหวตั้งมั่นแล้ว ย่อมไม่สะ-
เทือนด้วยลมกล้า ย่อมตั้งอยู่ในที่เดิมของตนเท่านั้น
ฉันใด ท่านจงไม่หวั่นไหวในความตั้งใจจริงตลอดกาล
ทุกเมื่อ ถึงความเป็นอริยฐานบารมีแล้ว จักบรรลุ
สัมโพธิญาณ ดังนี้.

ลำดับนั้นเมื่อเขาได้ใคร่ครวญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ด้วยคิดว่า ธรรมที่กระทำให้
เป็นพระพุทธเจ้า ไม่พึงมีเพียงเท่านั้นเลย เขาได้เห็นเมตตบารมีข้อที่ ๕ ได้
มีความคิดอย่างนี้ว่า, ดูก่อนสุเมธบัณฑิต นับจำเดิมแต่นี้ไป ท่านพึงบำเพ็ญ
เมตตบารมีให้เต็มเปี่ยม ในสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลและมีประโยชน์เกื้อกูล
พึงมีจิตเป็นอย่างเดียวกัน เหมือนอย่างว่า ธรรมคาวาน้ำย่อมกระทำให้เย็นแผ่
ชานไปเช่นเดียวกัน ทั้งแก่คนชั่วทั้งแก่คนดีฉันใด แม้ท่านเมื่อเป็นผู้มีน้ำใจ
เป็นอันเดียวกัน ด้วยเมตตาจิตในสัตว์ทั้งปวงจักเป็นพระพุทธเจ้าได้ ดังนี้ เขา
ได้อริยฐานเมตตบารมีข้อที่ ๕ กระทำให้มั่นแล้ว. เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าว
ว่า

ความจริงพุทธธรรมเหล่านี้จักไม่มีอยู่เพียงเท่านั้น
แน่ เราจักเลือกเฟ้นธรรมเหล่าอื่นที่เป็นเครื่องบ่มโพธิ-

ญาณ คราวนั้นเมื่อเราเลือกเฟ้นอยู่ ก็ได้เห็น เมตตา
บารมีข้อที่ ๕ ที่ท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่แต่เก่าก่อนทั้งหลาย
ถือปฏิบัติเป็นประจำกันมา ท่านจงยึดเมตตา
บารมีข้อที่ ๕ นี้ กระทำให้มันก่อน ถ้าท่านปรารถนา
จะบรรลुพระโพธิญาณ ก็จงเป็นผู้ไม่มีใครเสมอด้วย
เมตตา ธรรมดาน้ำย่อมแผ่ความเย็นไปให้คนดีและ
คนเลวเสมอกัน จะล้างมลทินคือธุลีออกได้ฉันทใด แม้
ท่านก็จงเจริญ เมตตาให้สม่ำเสมอ ไปในคนทั้งที่เกื้อกูล
และไม่เกื้อกูลฉันทนั้นเถิด ท่านถึงความเป็นเมตตาบาร-
มีแล้ว จักบรรลुพระสัมโพธิญาณ ดังนี้.

ต่อมาเมื่อเขาใคร่ครวญเมื่อยิ่งขึ้นไปอีกด้วยคิดว่า ธรรมที่กระทำให้เป็น
พระพุทธเจ้า ไม่พึงมีเพียงเท่านั้นเลย จึงได้เห็นอุเบกขาบารมีข้อที่ ๑๐ ได้มี
ความคิดอย่างนี้ว่า ดูก่อนสุเมธบัณฑิต นับจาเดิมแต่นี้ไป ท่านพึงบำเพ็ญ
อุเบกขาบารมี พึงวางใจเป็นกลาง ในสุขก็ดีในทุกข์ก็ดี เหมือนอย่างว่า ธรรมดา
แผ่นดิน เมื่อคนทั้งของสะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้าง ย่อมวางใจเป็นกลางทีเดียว
ฉันทใด แม้ท่านก็ฉันทนั้น เมื่อวางใจเป็นกลางได้ในสุขและทุกข์ก็จักได้เป็นพระ-
พุทธเจ้า. เขาได้อริยฐานอุเบกขาบารมีข้อที่ ๑๐ ทำให้มันแล้ว. เพราะเหตุนี้
ท่านจึงกล่าวว่า

ความจริง พุทธธรรมนี้จักไม่มีอยู่เพียงเท่านั้นแน่
เราจักเลือกเฟ้นธรรมเหล่าอื่นที่เป็นเครื่องบ่มโพธิญาณ
คราวนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นอยู่ ก็ได้เห็นอุเบกขาบารมี
ข้อที่ ๑๐ ที่ท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่แต่เก่าก่อนทั้งหลาย
ถือปฏิบัติเป็นประจำสืบกันมา ท่านจงยึดอุเบกขาบารมี

ข้อที่ ๑๐ นี้ กระทำให้มันก่อน ท่านเป็นผู้มั่นคงประดุจ

ตราขู จักบรรลुพระสัมโพธิญาณ ธรรมคาแผ่นดิน

ย่อมวางเฉยต่อของที่ไม่สะอาดและของที่สะอาด ซึ่ง

เขาทิ้งลงไป เว้นขาดจากความโกรธและความยินดีต่อ

สิ่งทั้งสองนั้น ฉันทใด แน่ท่านก็ฉันทนั้น ควรเป็นประ-

ดุจตราขูในสุขและทุกข์ในกาลทุกเมื่อ ถึงความเป็น

อุเบกขาบารมีแล้ว จักบรรลुพระสัมโพธิญาณได้ ดังนี้.

ต่อ่นั้น เขาจึงคิดว่า พุทธการกธรรมที่เป็นเครื่องบ่มโพธิญาณ มีเพียง
เท่านี้เท่านั้น ยกเว้นบารมี ๑๐ เสียธรรมเหล่าอื่นไม่มี บารมีทั้ง ๑๐ แม้เหล่า
นี้ แม้ในเบื้องสูง แม้ในอากาศก็ไม่มี ภายใต้แผ่นดินก็ดี ในทิศทั้งหลายมี
ทิศตะวันออกเป็นต้นก็ดี ก็ไม่มี แต่มีตั้งอยู่ภายในหทัยของเรานี้เองดังนี้.
เขาเมื่อเห็นว่าบารมีเหล่านั้นตั้งอยู่ในหทัยแล้ว จึงอธิฐานบารมีแม่ทั้งหมด
กระทำให้มัน พิจารณาอยู่แล้ว ๆ เล่า ๆ พิจารณากลับไปกลับมา ยึดเอาตอน
ปลายทวนมาให้ถึงต้น ยึดเอาตอนต้นมาตั้งไว้ในตอนปลาย และยึดเอาตรง
กลางให้จบลงตรงข้างทั้งสอง ยึดที่ที่สุดข้างทั้งสองมาให้จบลงตรงกลาง ยึดเอา
บารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐ คือ การบริจาคลังของภายนอก
เป็นทานบารมี การบริจาคอวัยวะเป็นทานอุปบารมี การบริจาคชีวิตเป็น
ทานปรมัตถบารมี ที่ตรงท่ามกลางแล้ว พิจารณากวนไปมาเหมือนคนหมุน
เครื่องยนต์หีบน้ำมัน ไปมาและพิจารณาลูกเกล้าเข้าด้วยกัน เหมือนคนกวน
ระคนกระทำขอดูเขาใหญ่สิเนรุให้เป็นมหาสมุทรในห้องจักรวาลฉะนั้น. เมื่อ
เขาพิจารณาบารมีทั้ง ๑๐ อยู่ ด้วยเดชแห่งธรรม แผ่นดินใหญ่นี้ที่หนาได้สอง
แสนโยชน์ยังด้วยสิ้นหุต เป็นราวกะว้ามัดดันอ้อที่ข้างเหยียบแล้วและเครื่องยนต์

หีบอ้อยที่กำลังหีบอยู่ ร้องดังลั่นหวั่นไหวสะเทือนเลื่อนลั่นไปหมด หมุนคว้างไม่ต่างอะไรกับวงล้อเครื่องปั่นหม้อและวงล้อของเครื่องยนต์บีบน้ำมัน เพราะเหตุ นั้นท่านจึงกล่าวว่า

ธรรมที่เป็นเครื่องบ่มโพธิญาณในโลกนี้เพียงนี้
เท่านั้น ไม่นอกไปจากนี้ ยิ่งขึ้นไปกว่านี้ก็ไม่มี ท่าน
จงตั้งมั่นอยู่ในธรรมนั้น เมื่อเราไต่ตรองธรรมเหล่านี้
พร้อมทั้งสภาวะกิจและลักษณะอยู่ ด้วยเดชแห่งธรรม
แผ่นดินพร้อมโลกธาตุหมื่นหนึ่งสั่นสะเทือนแล้ว ปฐพี
ก็ไหวร้องลั่น ดังเครื่องยนต์หีบอ้อยที่หีบอยู่ เมฆนิคต
ก็เลื่อนลั่นประดุจดังวงล้อเครื่องยนต์บีบน้ำมัน ฉะนั้น
ดังนี้.

เมื่อมหาปฐพีไหวอยู่ ผู้คนที่อาศัยอยู่ในรัมนนครต่างมิสามารถทรงตัว
ยืนอยู่ได้ ประหนึ่งว่าศาลาหลังใหญ่ ที่ถูกลมบ้าหมู โหมพัดอย่างหนักพากัน
เป็นลมล้มลง ภาษณะของช่างหม้อมีหม้อน้ำเป็นต้น ที่กำลังทำอยู่ต่างกระทบกัน
และกันแตกเป็นจuronจิرونไป มหาชนสะดุ้งกลัวจึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้ว
ทูลถามว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พวกข้าพระองค์ไม่ทราบชื่อนั้นอย่างไรเลย
ว่า นี่นาคทำให้หมุนวน หรือว่าบรรดาภูตยักษ์และเทวดาพวกใดพวกหนึ่ง
ทำให้หมุนวน อีกประการหนึ่ง มหาชนแม้ทั้งหมดนี้ถูกทำให้เดือนร้อน ความ
ชั่วหรือความดีจักมีแก่โลกนี้ ขอพระองค์จงตรัสบอกเหตุนี้ แก่พวกข้า-
พระองค์เถิด. พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของพวกเขาก็ตรัสว่า พวกท่านอย่า
ได้กลัวเลย อย่าคิดอะไรเลย ภัยจากเหตุนี้ไม่มีแก่พวกท่าน วันนี้สุเมธบัณฑิต
เราพยากรณ์ให้แล้วว่า จักเป็นพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าโคดมในอนาคต
บัดนี้ เขาไต่ตรองบารมีทั้งหลายอยู่ เมื่อเขาไต่ครองอยู่ตรวจตราอยู่ เพราะ

เดชแห่ง ธรรม โลกธาตุทั้งสิ้นหมื่นหนึ่งคู่เทือนและร้องลั่นไปพร้อมกัน
ที่เดียวดังนี้ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า

ในที่อังกาสพระพุทเจ้า บริษัทมีประมาณเท่าใด
บริษัทในที่นั้น มีประมาณเท่านั้น ต่างตัวล้วนอยู่ เป็นลม
ล้มลงบนแผ่นดิน หมอน้ำหลายพันและหมอน้ำหลาย
ร้อยเป็นจำนวนมาก ในที่นั้นต่างกระทบกระแทกกัน
แตกละเอียดไปหมด มหาชนต่างหวาดเสียวสะดุ้งกลัว
ภัย หวัมมุน มีใจว้าวุ่น จึงมาประชุมกัน เข้าไปเฝ้า
พระพุทเจ้าที่ปิงกร กราบทูลว่าอะไรจักมีแก่โลก ดี
หรือชั่ว หรือโลกทั้งปวงจะถูกทำให้เดือดร้อน ขอ
พระองค์ผู้เป็นดวงตาของโลก จงทรงบรรเทาเหตุนี้
คราวนั้นพระมหาโมหิณีที่ปิงกรให้พวกเขาเข้าใจได้แล้ว
ด้วยตรัสว่า พวกท่านจงวางใจเสียเถิด อย่าได้
กลัวเลย ในการไหวของแผ่นดินนี้ วันนี้เราได้พยา-
กรณ์แล้ว ถึงบุคคลใดว่าจักได้เป็นพระพุทเจ้า บุคคล
นั้นไต่ตรองถึงธรรมที่พระชินเจ้าถือปฏิบัติมาแล้ว
แต่เล่าก่อน เมื่อเขาไต่ตรองฟังธรรม อันเป็น
พุทธภูมิโดยไม่เหลือเพราะเหตุนี้ ปรุพื้นนี้พร้อมหมื่น
โลกธาตุในโลกพร้อมทั้งเทวโลกจึงไหวแล้ว ดังนี้.

มหาชนฟังพระคำรัสของพระศาสดายินดีและร่าเริงแล้ว พวกเขาก็นำเอา
ดอกไม้ของหอมและเครื่องบูชาได้ ออกจากรัมมนครเข้าไปหาพระโพธิสัตว์
บูชาด้วยดอกไม้เป็นต้น ไหว้กระทำประทักษิณแล้ว เข้าไปยังรัมมนครตาม

เดิม ฝ่ายพระโพธิสัตว์ไตรตรองบารมีทั้งสิ้น กระทำความเพียรให้มัน
อธิษฐานแล้ว ลุกจากอาสนะที่นั่ง. เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า

เพราะได้ฟังพระดำรัสของพระพุทธเจ้า ใจเย็น

แล้วในทันใดนั้น ทุกคนเข้าไปหาเรา กราบไหว้แล้ว

อีกเรายึดมั่นพระพุทธรูปกระทำใจไว้ให้มัน นมัสการ

พระที่ปึงกร ลุกจากอาสนะในกาลนั้น ดังนี้.

ลำดับนั้น เทวดาในหมื่นจักรวาลทั้งสิ้นประชุมกันแล้ว บูชาพระโพธิ-
สัตว์ผู้ลุกจากอาสนะ ด้วยดอกไม้และของหอมอันเป็นทิพย์แล้ว ป่าวประกาศคำ
สรรเสริญอันเป็นมงคลเป็นต้นว่า ข้าแต่ท่านสุเมธดาบสผู้เป็นเจ้า วันนี้ท่าน
ตั้งปรารถนาอย่างใหญ่ที่บาทมูลของพระศพลที่ปึงกร ขอความปรารถนาของ
ท่านจงสำเร็จโดยไม่มีอันตราย ความกลัวหรือความหวาดเสียวอย่าได้มีแก่ท่าน
โรคแม้แต่น้อยหนึ่ง อย่าได้เกิดในร่างกาย ขอท่านจงบำเพ็ญบารมีให้เต็มโดย
พลันแล้วบรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณ ต้นไม้ที่จะผลัดดอกออกผล ย่อมผลัด
ดอกและออกผลตามฤดูกาลฉันใด แม้ท่านก็จงได้สัมผัสพระโพธิญาณอันอุดม
โดยพลัน อย่าได้ล่วงเลยสมัยนั้นเลยฉันนั้นเหมือนกัน เทวดาทั้งหลายครั้งป่าว
ประกาศอย่างนี้แล้ว ได้กลับไปยังเทวสถานของคน ๆ ตามเดิม ฝ่ายพระโพธิ-
สัตว์ผู้อันเทวดาสรรเสริญแล้วคิดว่า เราจักบำเพ็ญบารมี ๑๐ แล้ว ในที่สุดแห่ง
สี่อสงไขยยิ่งด้วยแสนกัปจักได้เป็นพระพุทธเจ้า ดังนี้ อธิษฐานกระทำความ
เพียรให้มันแล้ว เหาะขึ้นไปยังท้องฟ้า ไปสู่ป่าหิมพานต์ทันที. เพราะเหตุนี้
ท่านจึงกล่าวว่า

เหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งสองพวก ต่างโปรย-

ปรายดอกไม้อันเป็นทิพย์และอันเป็นของมนุษย์ แก่

เขาผู้กำลังลุกจากอาสนะ ทั้งเทวดาและมนุษย์สอง

ฝ่ายนั้นต่างก็ได้รับความยินดีทั่วหน้า ความปรารถนา

ของท่านยิ่งใหญ่ ขอท่านจงได้สิ่งนั้นตามที่ท่าน
ปรารถนาไว้ ขอสรรพเสนียดจัญไรจงแคล้วคลาดไป
ขอโรคภัยจงพินาศไป ขออันตรายจงอย่ามีแก่ท่านเถิด
ขอท่านจงได้รับสัมผัสพระโพธิญาณโดยพลัน ข้าแต่
ท่านมหาวิระ ขอท่านจงเบิกบานด้วยพุทธญาณเหมือน
ต้นไม้มที่มีดอกเมื่อถึงฤดูกาลก็ผลิดอกจันทน์นั้นเถิด
พระสัมพุทธเจ้าเหล่าใดเหล่าหนึ่ง พึงบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้เต็มเปี่ยมฉันทิด ข้าแต่ท่านมหาวิระ ขอท่านจงบำ-
เพ็ญบารมี ๑๐ ให้เต็มเปี่ยมฉันทน์นั้นเถิด พระสัมพุทธเจ้า
เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ตรัสรู้ที่โพธิมณฑลฉันทิด ข้าแต่
ท่านมหาวิระ ขอท่านจงตรัสรู้ที่โพธิมณฑลของพระ-
ชินเจ้าฉันทน์นั้น พระสัมพุทธเจ้าเหล่าใดเหล่าหนึ่งทรง
ประกาศพระธรรมจักร ฉันทิด ขอท่านจงประกาศ
พระธรรมจักรฉันทน์นั้น พระจันทร์ในวันเพ็ญผ่องแผ้ว
ย่อมรุ่งโรจน์ฉันทิด ขอท่านจงมีใจเต็มเปี่ยมรุ่งโรจน์
ในหมื่นโลกธาตุฉันทน์นั้นเถิด พระอาทิตย์ที่พ้นจากราหู
แล้ว ย่อมแผดแสงด้วยความรอนแรงฉันทิด ขอท่าน
จงปลดปล่อยเรื่องโลกียะออกแล้วสว่างไสวอยู่ด้วยสิริ
ฉันทน์นั้นเถิด แม่น้ำใด ๆ ก็ตามย่อมไหลไปลงทะเล
ใหญ่ฉันทิด ขอชาวโลกพร้อมทั้งเทวดาจงรวมลงที่
สำนักของท่านฉันทน์นั้นเถิด ในกาลนั้นเขาอันเทวดา
และมนุษย์ชมเชยและสรรเสริญแล้วยึดมั่นบารมีธรรม
๑๐ เมื่อจะบำเพ็ญบารมีธรรมเหล่านั้น เข้าไปสู่ป่า
หิมพานต์แล้ว.

ภควาด้วยสุเมธคาบส จบ

ฝ่ายชาวเมืองรัมมนครเล่าได้เข้าไปสู่นครแล้ว ถวายมหาทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่พวกเขาให้มหาชนดำรงอยู่ในสภาวะเป็นต้นแล้ว เสด็จออกจากรัมมนครไป ต่อจากนั้นพระองค์ทรงดำรงอยู่ตลอดพระชนมายุขัย ทรงกระทำพุทธกิจครบทุกอย่างแล้ว เสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุโดยลำดับ คำที่ควรจะกล่าวในที่นั้นทั้งหมด ฟังทราบตามนัยที่ท่านกล่าวไว้แล้วในพุทธวงศ์นั้นเถิด จึงอยู่ท่านกล่าวไว้ในพุทธวงศ์นั้นว่า

ในกาลนั้น ชนเหล่านั้นอังคาสพระโลกนาถพร้อมทั้งพระสงฆ์แล้ว ได้ถึงพระศาสดาที่ปึงกรเป็นสภาวะ พระตถาคตยังคนบางคนให้ตั้งอยู่ในสภาวะคมนั่ บางพวกก็ให้ตั้งอยู่ในศีล ๕ อีกพวกก็ให้ตั้งอยู่ในศีล ๑๐ ทรงประทานสามัญญผลสูงสุด ๔ แต่บางคนบางคนก็ทรงประทานธรรมที่ไม่มีสิ่งใดเสมอคือปฏิบัติสมาธิ บางคนพระนราสภก็ทรงประทานสมบัติอันประเสริฐ ๘ อย่าง บางคนก็ทรงมอบให้ซึ่งวิชา ๓ อภิญญา ๖ พระมหามุนีทรงสั่งสอนหมู่ชนด้วยความพยายามนั้น ศาสนาของพระโลกนาถได้แผ่ไพศาลแล้ว เพราะเหตุนั้น พระที่ปึงกรผู้เป็นผู้นำมีพระหนูใหญ่ [เผิงผาย] มีพระวรกายเหมือนของโคอุสกะ [สง่างาม] ทรงให้ชนเป็นอันมากข้ามถึงฝั่ง ทรงปลดปล่อยทุกคืนให้พระมหามุนีทอดพระเนตรเห็นชนที่พอจะตรัสรู้ธรรมได้แม้ในที่ไกลได้เสนอโยชน์ ก็เสด็จไปถึงโดยขณะเดียว ให้เขาตรัสรู้ได้ ในการได้บรรลุมรรค

ผล ครั้งแรก [ปฐมโพธิกาล] พระพุทธเจ้าให้สัตว์ตรัสรู้
ได้หนึ่งร้อยโกฏิ ในการได้บรรลุมรรคผลครั้งที่สอง
[มัชฌิมโพธิกาล] พระนางให้สัตว์ตรัสรู้ได้แสนโกฏิ
และการได้บรรลุมรรคผลครั้งที่สาม [ปัจฉิมโพธิกาล]
ได้มีแต่สัตว์เก้าสิบพันโกฏิ ในเมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรง
แสดงพระธรรมในเทวพิภพ การประชุมของพระ -
ศาสดาที่ปึงกรได้มีสามครั้ง การประชุมครั้งแรกมีชน
แสนโกฏิ อีกครั้งเมื่อพระชินเจ้าประทับอยู่วิเวกที่ยอด
เขานารทะ พระชีณาสพผู้ปราศจากมลทินร้อยโกฏิ
ประชุมกัน ในกาลใดพระมหาวิระประทับอยู่บนเขา
ในเมืองสุทธานะ ในกาลนั้นพระมหามุนีทรงห้อมล้อม
ไปด้วยพระชีณาสพเก้าสิบพันโกฏิ เราในสมัยนั้น เป็น
ชนผู้มียศบะกล้า เหาะไปในที่กลางหาได้ ได้สำเร็จ
ในอภิญญา ๕ การตรัสรู้ธรรมได้มีแต่ชนนับได้เป็น
สิบพันยี่สิบพัน การตรัสรู้ของคนเพียงหนึ่งคน สอง
คน ไม่จำเป็นต้องนับ. ในกาลนั้น ศาสนาของพระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงพระนามว่าที่ปึงกร แผ่ไปกว้างขวาง
ชนรู้กันมากมาย มั่งคั่ง แพร่หลาย บริสุทธิผุดผ่อง
พระผู้ได้อภิญญา ๖ มีฤทธิ์มากนับได้แสนห้อมล้อม
พระที่ปึงกรผู้ทรงรู้แจ้งโลกในกาลทุกเมื่อ ในสมัยนั้น
ใคร ๆ ก็ตามจะละภพมนุษย์ไป [ตาย] เขาเหล่านั้น
มิได้บรรลุอรหัตต์ ยังเป็นเสขบุคคลจะต้องถูกเขาตำหนิ
ติเตียน พระพุทธศาสนาก็บานเบิกด้วยพระอรหันต์ผู้

คงที่ งามสง่าอยู่ในโลกพร้อมทั้งเทวโลกด้วยพระ
จิณาสพผู้ปราศจากมลทิน นครชื่อรัมมวดี กษัตริย์
ทรงพระนามสุเมธ เป็นพระชนก พระชนนีทรง
พระนามว่าสุเมธา ของพระศาสดาที่ปึงกร พระองค์
ทรงครองเรือนอยู่หมื่นปี มีปราสาทอย่างดีที่สุดอยู่
สามหลัง ชื่อรัมมะ สุรัมมะและสุกะ มีเหล่านารี
แต่งตัวสวยงามนับได้สามแสน มีพระจอมนารีพระ-
นามว่า ยโสธรา มีพระโอรสพระนามว่า อสุกขันธะ
พระองค์ทรงเห็นนิมิต ๔ อย่าง เสด็จออกบวช
ด้วยยานคือช้าง พระชินเจ้าทรงตั้งความเพียรอยู่
ไม่หย่อนกว่าหมื่นปี พระมุณีทรงบำเพ็ญเพียรทางใจ
ได้ตรัสรู้แล้ว พระมหาวิระทรงประกาศพระธรรมจักร
ที่ป่านันทวัน อันหนาแน่นไปด้วยสิริ ได้ทรงกระทำ
การย่ำยีเดียรฉัตรที่โคนต้นชีกอันนารีนรมย์ มีพระอัคร-
สาวกคือ พระสุมังคละและพระติสสะ พระศาสดา
ที่ปึงกรมีพระอุปฐากนามว่า ศาคระ มีพระอัครสาวิกา
คือ พระนางนันทาและพระนางสุนันทา ดันไม้ตรัสรู้
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกกันว่าต้น
ปิปผลิ พระมหามุณีที่ปึงกรมีพระวรกายสูงได้ ๘๐ ศอก
พญาไม้สาละมีดอกบานสะพรั่ง เป็นต้นไม้ประจำทวีป
ดงาม พระผู้แสวงหาพระคุณใหญ่นั้นมีพระชนมายุ
ได้แสนปี พระองค์ทรงพระชนม์อยู่เท่านั้นทรง
ให้เหล่าชนเป็นอันมากข้ามถึงฝั่ง [นิพพาน] พระ-

องค์พร้อมทั้งพระสาวก ให้พระสักกธรรมสว่างไสว
แล้ว ให้มหาชนข้ามถึงฝั่ง รุ่งโรจน์อยู่ราวกะกองอัคคี
ปรีณิพพานแล้ว. พระฤทธิ พระยศและจักรรัตนที่
พระบาททั้งสอง ทุกอย่างก็อันตรธานไปหมด สังขาร
ทั้งหลายเป็นของว่างเปล่า ดังนี้ และหลังจากพระ-
ที่ปึงกร ก็มีพระนายกทรงพระนามว่า โณทัญญะ
ทรงมีพระเดชหาที่สุดมิได้ ทรงมีพระยศนับไม่ได้ มี
พระคุณหาประมาณมิได้ ยากที่ใครจะต่อกรได้.

ก็ในกาลต่อจากพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกร ล่วงมาได้หนึ่งสงไขย
พระศาสดาทรงพระนามว่า โณทัญญะ เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว แม้การประชุม
สาวกของพระองค์ก็ได้มีสามครั้ง ในการประชุมครั้งแรกมีสาวกแสนโกฏิ ใน
ครั้งที่สองมีพันโกฏิ ในครั้งที่สามมีเก้าสิบโกฏิ ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็น
พระเจ้าจักรพรรดิทรงพระนามว่าวิจิตาวิ ได้ถวายมหาทานแด่พระภิกษุสงฆ์ มี
พระพุทธเจ้าเป็นประมุขนับได้แสนโกฏิ พระศาสดาทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์
ว่าจักได้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วทรงแสดงธรรม เขาฟังธรรมกลาของพระศาสดา
แล้วสละราชสมบัติออกบวช เขาเรียนพระไตรปิฎก ทำสมบัติ ๘ และ
อภิญญา ๕ ให้เกิดขึ้นแล้ว มีฉันทไม่เสื่อมไปเกิดในพรหมโลก.

ก็สำหรับพระโณทัญญุพุทธเจ้า พระนครนามว่า รัมมวดี กษัตริย์
พระนามว่า อานันทะ เป็นพระราชบิดา พระเทวีพระนามว่า สุชาดา เป็น
พระราชมารดา พระกัตตะและพระสุกัตตะเป็นพระอัครสาวก พระพุทธอุป-
ฐากนามว่า อนรุทธะ พระติสสาเถรีและพระอุปติสสาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา
ต้นไม้ที่ตรัสรู้ชื่อ สาลกัลยาณี [ต้นขานาง] พระวรกายสูงได้ ๘๘ ศอก
ประมาณพระชนมายุได้แสนปี.

ในกาลต่อจากพระองค์ล่วงได้หนึ่งอสงไขย ในกัปเดียวกันนั้นแหละมี
พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น ๔ พระองค์คือ พระมังคละ พระสุมนะ พระเรวตะ
พระโสภิตะ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า มังคละ ได้มีการประชุมสาวก
๓ ครั้ง ในการประชุมครั้งแรกได้มีภิกษุแสนโกฏิ ครั้งที่ ๒ แสนโกฏิ ครั้งที่
๓ เก้าสิบโกฏิ ได้ยินว่าพระภาคต่างพระมารดาของพระองค์ นามว่า อานันท-
กุมารได้เสด็จมายังสำนักของพระศาสดา เพื่อต้องการฟังธรรมพร้อมกับบริษัท
นับได้ ๕๐ โกฏิ พระศาสดาตรัสอนุบุพพิกถาแก่พระองค์ พระองค์พร้อมกับ
บริษัทได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา พระศาสดาทรงเล็งดูบุรพจริยา
ของกุลบุตรเหล่านั้น ทอดพระเนตรเห็นอุปนิสัยแห่งบาตรและจีวร อัน
สำเร็จด้วยฤทธิ์จึงทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวา ตรัสว่า พวกเธอจงเป็นภิกษุ
มาเถิด ในขณะนั้นนั่นเอง เขาทั้งหมดก็ทรงบาตรและจีวรอัน สำเร็จด้วยฤทธิ์
สมบูรณ์ด้วยอากัปภิกิริยาประดุจพระเถระมีพรรษาได้ ๖๐ ถวายบังคมพระศาสดา
ห้อมล้อมแล้ว นี่เป็นการประชุมของพระสาวกครั้งที่ ๓ ของพระองค์ พระรัศมี
จากพระสรีระของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์มีประมาณ ๘๐ ศอกเท่านั้นโดยรอบ
กันใด แต่ของพระมังคละหาเป็นจันนั้นไม่ ส่วนพระรัศมีจากพระสรีระของ
พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น แผ่ไปตลอดหมันโลกธาตุตั้งอยู่ตลอดกาลเป็นนิตย์ ดันไม้
แผ่นดิน ภูเขา และทะเล เป็นต้น โดยที่สุตจนชั้นหม้อข้าวเป็นต้น ได้เป็น
ประหนึ่งว่าปกคลุมไว้ด้วยแผ่นทองคำ อนึ่งประมาณพระชนมายุของพระองค์
ได้เก้าหมื่นปี ตลอดเวลาประมาณเท่านี้ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์เป็นต้น ไม่
สามารถที่จะส่องแสงด้วยรัศมีของตน การกำหนดเวลากลางคืนและกลางวัน
ไม่ปรากฏมี ตอนกลางวัน เหล่าสัตว์ท่องเที่ยวไปด้วยแสงสว่างของพระพุทธเจ้า
เท่านั้นเหมือนกับด้วยแสงสว่างของดวงอาทิตย์ ชาวโลกรู้กำหนดเวลากลางคืน

และกลางวันได้ด้วยอำนาจแห่งดอกไม้ที่บ้านในเวลาเย็น และนกเป็นต้นในเวลาเช้า. ถามว่าก็พระพุทธเจ้าทั้งหลายของคือนี่ไม่มีอำนาจนี้หรือ? แก้วว่าไม่มีหามิได้. จจริงอยู่พระพุทธเจ้าแม่เหล่านั้น เมื่อทรงมุ่งหวังอยู่ พึงแผ่พระรัศมีไปได้ตลอดโลกธาตุหนึ่งหรือยิ่งกว่านั้น ก็พระรัศมีจากพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้ามั่งกละได้แผ่ไปตลอดโลกธาตุหนึ่งตลอดกาลเป็นนิรันดร์ทีเดียว เหมือนพระรัศมีแก้วหาหนึ่งของพระพุทธเจ้าองค์อื่น ด้วยอำนาจความปรารถนาในกาลก่อน ได้ยินว่าในกาลที่ท่องเที่ยวไปเป็นพระโพธิสัตว์ พระองค์ดำรงอยู่ในอภิปาพเช่นกับพระเวสสันดร พร้อมด้วยบุตรและภริยาอยู่ที่ภูเขาสันกับเขาวงกต ครั้นนั้น มียักษ์คนหนึ่งชื่อขรทาสีได้ยินว่าพระมหามารผู้มีอหังสาชยชอบให้ทาน จึงเข้าไปหาด้วยเพศแปลงเป็นพราหมณ์แล้วขอทวารสองคนกะพระมหาสัตว์ พระมหาสัตว์กล่าวว่า ดูก่อนพราหมณ์ เราให้ลูกน้อย ดังนี้แล้ว ยินดีรับสั่งทำให้แผ่นดินมีน้ำล้อมรอบไว้หาอยู่ ได้ให้ทวารแม่ทั้งสองแล้ว ยักษ์ยืนฟังพระนักฟังในที่สุดแห่งที่จงกรม เมื่อพระมหาสัตว์เห็นอยู่นั้นเองก็ยักกินทวารเหมือนการากไม้ ความโหม่นสแมแต่่าปลายเส้นผมมิได้เกิดขึ้นแก่พระมหามาร เพราะมองดูยักษ์ แม้จะเห็นปากของมัน กำลังหลังสายเลือดออกมาอยู่ ดูราวจะว่าเปลวไฟในปากที่พออาจขึ้น เมื่อเขาคิดอยู่ว่า ทานอันเราให้ดีแล้วหนอ ปิตีและโสมนัสอย่างใหญ่หลวงได้เกิดขึ้นทั่วตัว เขาได้กระทำความปรารถนาว่า ด้วยผลแห่งทานของเรานี้ในอนาคต ขอรักมีจฉายออกโดยทำนองนี้แหละ เพราะอาศัยความปรารถนานั้นของเขา รัศมีจึงฉายออกจากสรีระของเขาผู้เป็นพระพุทธเจ้าแผ่ซ่านไปตลอดที่เพียงนั้น บุรพภริยาแม่อื่นอีกของพระองค์ก็ยังมี ได้ยินว่า พระองค์ในกาลเป็นพระโพธิสัตว์เห็นเจดีย์ของพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง คิดว่าเราควรบริจาชีวิตแด่พระพุทธเจ้าองค์นี้ จึงพันสรีระทั้งหมดโดยทำนองที่พันประทีปด้าม เอาเนยใสใสจนเต็ม

ถาดทองคำนี้ค่าแสนหนึ่งสูงได้หนึ่งศอกค่า จดใส่ตะเกียงพันหนึ่งในถาดนั้น เอาศิระเทินถาดนั้นไว้ แล้วให้จุดไฟทั่วตัว กระทำประทักษณเจดีย์ให้สว่างไปตลอดคืนหนึ่ง เมื่อเขาเม้าพยายามอยู่อย่างนี้จนถึงเวลาอรุณขึ้นความร้อนก็มีได้ระคายเคืองแม้เพียงขุมขน ได้เป็นประหนึ่งว่าเข้าไปในห้องแห่งดอกบัวหลวงจริงอยู่ ธรรมดาว่าธรรมนี้ย่อมรักษาคณผู้รักษาคณอยู่ เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

ธรรมแลย่อมรักษานุคคลผู้ปกติประพฤติธรรม

ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้วย่อมนำสุขมาให้ นี่เป็น

อานิสงส์ในธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว ผู้มีปกติ

ประพฤติธรรมย่อมไม่ไปสู่ทุกข์.

เพราะผลแห่งกรรมเมื่อนี้ แสงสว่างจากพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น จึงแผ่ซ่านไปตั้งอยู่ตลอดหมื่นโลกธาตุ.

ในกาลนั้นพระโพธิสัตว์ของพวกเรา เป็นพราหมณ์ชื่อ สุรุจิ คิดว่าเราจักนิมนต์พระศาสดา จึงเข้าไปเฝ้าฟังธรรมกถาอันไพเราะแล้ว กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พรุ่งนี้ขอพระองค์จงรับภิกษาในเรือนของข้าพระองค์เถิด.

ดูก่อนพราหมณ์ ท่านมีความต้องการด้วยภิกษุมิประมาณเท่าไร ?

พระศาสดาตรัส.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ภิกษุผู้เป็นบริวารของพระองค์ก็มีประมาณเท่าไร ? พราหมณ์ทูลถาม.

ในคราวนั้น พระศาสดาทรงมีการประชุมเป็นครั้งแรกพอดี เพราะฉะนั้นจึงตรัสว่า มิประมาณแสนโกฏิ. พราหมณ์จึงทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์แม้ทั้งหมดจงทรงรับภิกษาของข้าพระองค์

เกิด. พระศาสดาทรงรับแล้ว. พรหมณ์ครั้งนั้นนิมนต์เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้นแล้ว ไปสู่เรือนคิดว่า เราสามารถถวายข้าวต้มกัณฑ์และผ้าเป็นต้น แต่ภิกษุสงฆ์มีประมาณเท่านี้ได้ แต่ที่นั่งจักเป็นอย่างไร ดังนี้. ความคิดนั้นของเขาทำให้เกิดความร้อนขึ้นแก่บัณฑิตทุกมลลิลอาสน์ของท้าวเทวราช ผู้ประทับยืนอยู่ในที่สุดแห่งแปดหมื่นสี่พันโยชน์. ท้าวสักกะทรงดำริว่า ใครหนอแลต้องการจะให้เราเคลื่อนจากอาสนะนี้ ทรงตรวจตราอยู่ด้วยทิพยจักขุ ทรงเห็นพระมหาบุรุษ ทรงดำริว่า สุริยพรหมณ์นี้ นิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข คิดแล้วเพื่อต้องการที่นั่ง ควรที่เราจะไปในที่นั้น ถือเอาส่วนบุญบ้าง จึงทรงเนรมิตร่างเป็นเพศช่างไม้ มีมือถือนิคมและ. ขวาน ได้ปรากฏตัวข้างหน้าของพระมหาบุรุษกล่าวว่า ใคร ๆ มีงานที่จะต้องจ้างทำบ้าง. พระมหาบุรุษเห็นเขาแล้วจึงถามว่า ท่านจักทำงานอะไร ? เขากล่าวว่า ขึ้นชื่อว่าศิลปะที่ข้าพเจ้าไม่รู้ไม่มี ผู้ใดจะให้เราทำงานใด เป็นบ้านก็ตาม มณฑปก็ตาม เรารู้ที่จะทำงานนั้น แก่ผู้นั้น. พระมหาบุรุษกล่าวว่า ถ้ากระนั้นงานของเรามีอยู่. เขากล่าวว่า งานอะไรนะท่าน.

ภิกษุแสนโกฏิข้าพเจ้านิมนต์เพื่อฉันในวันพรุ่งนี้ ท่านจักกระทำมณฑปที่นั่งของภิกษุเหล่านั้นได้ไหม.

ข้าพเจ้าทำได้ ถ้าท่านจักสามารถให้ค่าจ้างแก่ข้าพเจ้าได้.

เราจักสามารถ พ่อ.

เขารับปากว่า ดีละ ข้าพเจ้าจักกระทำ จึงไปตรวจดูที่ว่างแห่งหนึ่ง ที่ว่างมีประมาณสิบสองโยชน์ ได้มีพื้นราบเรียบประหนึ่งมณฑลกลีนิ. เขาคิดว่า ขอมณฑปสำเร็จด้วยแก้ว ๘ ประการ จงปรากฏขึ้นในที่ที่มีประมาณเท่านี้ ในทันใดนั้น มณฑปก็แทรกแผ่นดินขึ้นมา. ที่เสาสำเร็จด้วยทองคำของปราสาทนั้น มีหมอน้ำสำเร็จด้วยเงินตั้งอยู่. ที่เสาสำเร็จด้วยเงิน มีหมอน้ำสำเร็จด้วย

ทองคำ ที่เสาแก้วมณีมีหมอน้ำสำเร็จด้วยแก้วประพาฬ. ที่เสาสำเร็จด้วยแก้ว
ประพาฬ มีหมอน้ำสำเร็จด้วยแก้วมณี. ที่เสาสำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการ มี
หมอน้ำสำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการเหมือนกัน. ต่อจากนั้นเขาก็มองดูด้วยคิดว่า
ขอน้ำชายกระดังง์ จงห้อยย้อยอยู่ตามระหว่างแห่งมณฑป พร้อมกับการมองดู
นั่นเอง ตาข่ายกระดังง์ก็ห้อยย้อยลงแล้ว เสียงอันไพเราะของตาข่ายกระดังง์ที่ถูก
ลมอ่อนรำเพยพัด ก็เปล่งเสียงออกมาราวกะว่าเสียงอันไพเราะแห่งดนตรี ซึ่ง
ประกอบด้วยองค์ ๕ จึงจะไม่ต่างอะไรกับเวลาที่ทิพยสังคีตบรรเลงอยู่. เขาคิด
ว่า ในระหว่างๆ ขอให้พวงของหอมและพวงดอกไม้จงห้อยย้อยลงมา พวง
ของหอมและพวงดอกไม้ก็ห้อยย้อยลงมาแล้ว. เขาคิดว่า ขออาสนะและแท่นที่
รองนั่งสำหรับภิกษุที่นับได้แสนโกฏิ จงแทรกแผ่นดินขึ้นมา. ในทันใดนั้นเอง
ดังนั้นก็แทรกขึ้นมา เขาคิดว่า ที่ทุกๆ มุม ขอให้หมอน้ำแทรกขึ้นมามุมละใบ.
หมอน้ำก็แทรกขึ้นมา เขาเนรมิตสิ่งต่างๆ มีประมาณเท่านี้ เสร็จแล้วจึงไปยัง
สำนักของพราหมณ์แล้วกล่าวว่า มานีแนะท่าน ท่านจงตรวจดูมณฑปแล้วให้
คำจ้างแก่เรา. พระมหานรุษไปตรวจดูมณฑปแล้ว. เมื่อเขากำลังตรวจดูอยู่
นั้นแหละทั่วตัวได้สัมผัสกับปีติ ๕ ชนิดตลอดเวลา. ที่นั่นเมื่อเขามองดูมณฑป
อยู่ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า มณฑปนี้คนเป็นมนุษย์กระทำไม่ได้ แต่เพราะ
อัสยธรรมาศัยของเรา คุณของเรา ภพของท้าวสักกะจะร้อนแน่นอน ก่อนนี้
ท้าวสักกเทวราชจักสร้างมณฑปนี้ขึ้น ดังนี้. เขาคิดว่า การถวายทานเพียงวัน
เดียวเท่านั้น ในมณฑปเห็นปานนี้ ไม่สมควรแก่เราเลย เราจักถวายทาน
ตลอด ๗ วัน. จริ่งอยู่ทานภายนอก แม้มีประมาณสักเท่าไร ก็ไม่สามารถที่
จะทำความยินดีให้แก่พระโพธิสัตว์ได้ แต่ในเวลาที่เขาตัดสินใจระดับประดา
แล้ว ควักลูกตาทั้งสองข้างที่หยอดคายตาแล้ว จิกเนื้อหัวใจออกแล้วให้ไป
พระโพธิสัตว์จะมีความยินดีนักเพราะอาศัยการบริจาคนี้ เมื่อพระโพธิสัตว์แม่

ของพวกเราสละกหาปณะห้าแสนทุกวัน ให้ทานอยู่ที่ประตูทั้ง ๔ และที่ท่ามกลางพระนคร ในเรื่องสิริราชชาดก ทานนั้นก็หาสามารถให้เกิดความยินดีในการบริจาคไม่. แต่ในกาลใด ท้าวสักกเทวราชปลอมตัวมาในรูปของพราหมณ์ ขอลูกตาทั้งสองข้างของเขา ในกาลนั้น เมื่อเขาคัทลูกตาเหล่านั้น ให้อยู่แน่และความร่าเริงได้เกิดขึ้นแล้ว จิตมิได้เป็นอย่างอื่นแม้เท่าปลายเส้นผม. ขึ้นชื่อว่า อิมใจเพราะอาศัยทานที่ให้แล้วโดยอาการอย่างนี้ห้ามแก่พระโพธิสัตว์ไม่. เพราะฉะนั้น พระมหานุรุชเมื่อนั้น จึงคิดว่า เราควรจะถวายทานแก่ภิกษุทั้งหลาย นับได้แสนโกฏิตลอด ๗ วัน จึงให้พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ประทับนั่งในมณฑปนั้น ได้ถวายทานชื่อควปณะตลอด ๗ วัน ที่เรียกว่า ควปณะนั้นได้แก่ โภชนะที่เขาใส่จนเต็มหม้อใหญ่แล้ว ยกขึ้นตั้งบนเตาไฟ ใส่ข้าวสารนิคหน้อยในน้ำมันที่ต้มสุกแล้วในหม้อต้ม แล้วปรุงรสด้วยน้ำผึ้ง ผงน้ำตาลกรวดและเนยใสที่ต้มแล้ว ก็มนุษย์นี้แหละไม่สามารถที่จะเลี้ยงดูได้ แม้แต่เทวดาก็ต้องสลับกันจึงจะเลี้ยงดูได้. แม้ที่มีประมาณ ๑๒ และ ๑๓ โยชน ก็ไม่เพียงพอที่จะบรรจุภิกษุทั้งหลายได้เลย แก่ภิกษุเหล่านั้น นั่งได้ด้วยอานุภาพของตน.

ในวันสุดท้าย เขาให้ล้างบาตรของภิกษุทุกรูปแล้ว ใส่เนยใส เนยขันท น้ำผึ้งและน้ำอ้อยเป็นคันจนเต็มบาตร เพื่อต้องการให้เป็นเกสร พร้อมด้วยไตรจีวร ผ้าสาฎกที่เป็นจีวร ซึ่งภิกษุจะในหมู่สงฆ์ได้รับ ไปได้มีราคาถึงหนึ่งแสน. พระศาสดาเมื่อจะทรงกระทำอนุโมทนาทรงใคร่ครวญดูว่า บุรุษนี้ได้ถวายมหาทานเห็นปานนี้ เขาจักได้เป็นอะไรหนอ ทอดพระเนตรเห็นว่า เขาจักได้เป็นพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าโคดม ในที่สุดแห่งสองอสงไขยยิ่งด้วยแสนกัปในอนาคต ดังนี้ จึงตรัสเรียกพระมหานุรุชมาแล้ว ทรงพยากรณ์ว่า ท่านล่วงกาลมีประมาณเท่านี้แล้ว จักได้เป็นพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าโคดม.

พระมหานรุษได้ฟังคำพยากรณ์แล้วคิดว่า นัยว่าเราจักได้เป็นพระ-
พุทธเจ้า จะประโยชน์อะไรของเราด้วยการอยู่ครองเรือน เราจักบวช จึง
ทอดทิ้งสมบัติเห็นปานนั้น ประคูก้อนเขพะ แล้วบวชในสำนักของพระศาสดา
ครั้ง บวชแล้วเล่าเรียนพระพุทธรวจนะ ให้อภิญญาและสมาบัติเกิดขึ้นแล้ว ใน
เวลาสิ้นอายุได้ไปบังเกิดในพรหมโลก.

ก็พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่ามั่งคละ มีชื่อว่า
อุตตระ แม้พระราชมารดาก็ทรงพระนามว่า อุตตระ แม้พระราชนิดาทรง
เป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า อุตตระ พระอัครสาวกสององค์นามว่า สุเทวะ-
หนึ่ง ธรรมเสนะหนึ่ง พระอุปัชฌาณนามว่า ปาลิตะ พระอัครสาวิกาสององค์
นามว่า สิมพลี ๑ นามว่า อโศกา ๑ ต้นไม้ตรัสรู้ ชื่อนาคพฤษภ
(ต้นกาละมัง). พระสรีระสูงได้ ๘๘ ศอก. พระองค์ทรงดำรงพระชนม์ชีพอยู่
๕๐,๐๐๐ พรรษา ก็ปรินิพพาน. ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นปรินิพ-
พานแล้ว จักรวาลหมื่นหนึ่งได้มีคเป็นอันเดียว โดยพร้อมกันทีเดียว. พวก
มนุษย์ทั้งหลายในจักรวาลทั้งสิ้นต่างร้องไห้คร่ำครวญกันไปหมด.

กาลภายหลังของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า

โกณฑัญญะ พระนายกทรงพระนามว่ามั่งคละ ทรง
ถือดวงประทีปธรรม กำจัดความมืดในโลกแล้วด้วย
ประการฉะนี้.

ในกาลภายหลังแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ปรินิพพาน
กระทำหมื่นโลกธาตุให้มีคอย่างนี้แล้ว พระศาสดาทรงพระนามว่า สุมนะ
เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว. สาวกสันนิบาตแม่ของพระองค์ก็มีสามครั้ง ในสันนิบาต
ครั้งแรก มีภิกษุแสนโกฏิ ครั้งที่ ๒ ที่กาญจนบรรพตมีภิกษุเก้าสิบแสนโกฏิ

ครั้งที่ ๓ แผลดิบแสนโกฏี. ในกาลนั้น พระมหาสัตว์ได้เป็นนาคราชนามว่า
อตุลสมบัติมาก มีอานุภาพมาก. พระยานาคนั้นได้ยินว่า พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น
แล้ว มีหมู่ญาติห้อมล้อมแล้ว ออกจากนาคพิภพ ให้กระทำการบรรเลงถวาย
ด้วยทิพยดนตรี แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์บริวารแสนโกฏี
ถวายผ้าคู่เฉพาะองค์แล้วตั้งอยู่ในสภาวะ พระศาสดาเมื่อนั้นก็ทรงพยากรณ์เขา
ว่า จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระ
องค์นั้น ชื่อ เมขลา พระราชาทรงพระนามว่า สุทัตตะ เป็นพระราชบิดา
พระราชมารดาทรงพระนามว่า สิริมา พระอัครสาวกสององค์ นามว่าสภาวะ
หนึ่ง นามว่าภาวิตตะหนึ่ง พระอุปราคนามว่า อุเทนะ พระอัครสาวิกาสอง
องค์นามว่า โสณหนึ่ง นามว่าอุปโสณหนึ่ง และต้นนาคพฤษภเป็นไม้
ตรัสรู้ พระสรีระสูงได้ ๕๐ ศอก ประมาณพระชนมายุได้ ๕๐,๐๐๐ ปี ด้วย
ประการฉะนี้.

กาลภายหลังของพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า

มังคละ พระนายกทรงพระนามว่าสุมนะ หาผู้เสมอ

มิได้โดยธรรมทั้งปวง สูงสุดกว่าสัตว์ทั้งปวง.

ในกาลภายหลังแห่งพระองค์ พระศาสดาทรงพระนามว่า เรวตะ
ได้เสด็จอุบัติขึ้น แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็ได้มีสามครั้ง ในสันนิบาต
ครั้งแรก นับไม่ได้ ครั้งที่ ๒ มีภิกษุแสนโกฏี ครั้งที่ ๓ ก็เช่นกัน. ใน
ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพราหมณ์ชื่อ อติเทพ ฟังพระธรรมเทศนาของ
พระศาสดาแล้ว ตั้งอยู่ในสภาวะ ประคองอัญชลีเหนือศีรษะแล้ว ได้ฟัง
พระคุณในการละกิเลสของพระศาสดานั้น ได้กระทำการบูชาด้วยผ้าห่ม แม้
พระองค์ก็ทรงพยากรณ์เขาว่า จักได้เป็นพระพุทธเจ้า. ก็พระนครของพระผู้มี
พระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีชื่อว่า สุธัญญวดี แม้พระราชบิดาก็เป็นกษัตริย์

ทรงพระนามว่า วิบุละ พระราชมารดาทรงพระนามว่า วิมลดา พระอัคร-
สาวก ๒ องค์นามว่า วรณะหนึ่ง นามว่า พรหมเทวะหนึ่ง พระอุปฐากนาม
ว่า สัมภวะ พระอัครสาวิกา ๒ องค์นามว่า ภัตทาหนึ่ง นามว่า สุภัตทา
หนึ่ง และต้นนาคพฤษภเป็นไม้ตรัสรู้ พระศรีระสูงได้ ๘๐ ศอก ประมาณ
พระชนมายุได้ ๖๐,๐๐๐ ปี ด้วยประการนี้.

กาลภายหลังแห่งพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า

สุมนะ พระนายกทรงพระนามว่า เรวตะ เป็นพระ

ชินเจ้า หาผู้เปรียบปานมิได้ หาผู้เสมอมิได้ ไม่มี

ผู้เทียมทัน เป็นผู้สูงสุด ด้วยประการฉะนี้.

ในกาลภายหลังพระองค์ พระศาสดาทรงพระนามว่า โสภิตะ ได้
เสด็จอุบัติขึ้นในโลก. แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็ได้มีสามครั้ง
ในสันนิบาตครั้งแรก ได้มีภิกษุร้อยโกฏิ ในครั้งที่ ๒ เก้าสิบโกฏิ
ในครั้งที่ ๓ แปดสิบโกฏิ. ในกาลนั้นพระโพธิสัตว์เป็นพราหมณ์ชื่อว่า อชิตะ
ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว ตั้งอยู่ในสภาวะ ได้ถวายมหาทานแต่
พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แม้พระองค์ก็ได้ทรงพยากรณ์เขาว่า
จักได้เป็นพระพุทธเจ้า. ก็พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้นชื่อ
สุธรรม พระราชาทรงพระนามว่า สุธรรม ได้เป็นพระราชบิดา พระราช
มารดาทรงพระนามว่า สุธรรมา พระอัครสาวกนามว่าสมะองค์หนึ่ง นามว่า
สุนตตะองค์หนึ่ง พระอุปฐากนามว่า อโนมะ พระอัครสาวิกา นามว่านกุลดา
องค์หนึ่ง นามว่าสุชาดาคองค์หนึ่ง ต้นนาคพฤษภเป็นไม้ตรัสรู้ พระศรีระ
สูงได้ ๕๘ ศอก ประมาณพระชนมายุได้ ๕๐,๐๐๐ ปี ฉะนี้แล.

ต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าเรวตะ พระ

นายกทรงพระนามว่าโสภิตะ มีพระทัยตั้งมั่น มีพระ-

**ทัยสงบ หาผู้เสนอมิได้ หาผู้เปรียบปานมิได้ ด้วย
ประการฉะนี้.**

ในกาลภายหลังของพระองค์ครั้งล่วงได้อสงไขยหนึ่ง ในกัปเดียวกัน
มีพระพุทธเจ้าสามพระองค์ เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว คือพระอโนมทัสสี พระ-
ปทุมะ พระนารทะ สำหรับพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า อโนมทัสสี
มีสาวกสันนิบาตสามครั้ง ครั้งแรกมีภิกษุแปดแสน ครั้งที่ ๒ เจ็ดสิบแสน ครั้งที่ ๓
แปดสิบหกพันโกฏิ. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ได้เป็นเสนาดิของอัคร
คณหนึ่ง มีฤทธิ์มากมีอานุภาพมาก เป็นอธิบดีของอัครแสนโกฏิเป็นอันมาก.
เขาได้ยินว่า พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้วจึงมา แล้วได้ถวายมหาทานแต่
ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข. แม้พระศาสดาก็ทรงพยากรณ์เขาว่า จัก
ได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต. ก็พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าอโนมทัสสี
ชื่อว่า จันทวดี พระราชาทรงพระนามว่า ยสวา เป็นพระราชบิดา พระราช-
มารดาทรงพระนามว่า ยโสธรา พระอัครสาวกนามว่า นิสกะองค์หนึ่ง นาม
ว่า อโนมะองค์หนึ่ง พระอุปฐากนามว่า วรุณะ พระอัครสาวิกานามว่า สุนทรี
องค์หนึ่ง นามว่า สุมนาองค์หนึ่ง อชฺชนพฤกษ์ (ต้นรกฟ้า) เป็นไม้ตรัสรู้
พระสรีระสูงได้ ๕๘ ศอก พระชนมายุ ได้ ๑๐๐,๐๐๐ ปี.

ต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า โสภิตะ

**พระสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า อโนมทัสสี ผู้สูงสุด
แห่งทวีป มีพระยศอันประมาณมิได้ มีพระเดชยากที่
คนจะก้าวล่วงได้ ฉะนี้แล.**

ในกาลภายหลังของพระองค์ พระศาสดาทรงพระนามว่า ปทุมะ
เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว. แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มีสามครั้ง ในสันนิบาต
ครั้งแรก มีภิกษุแสนโกฏิ ครั้งที่ ๒ มีสามแสน ครั้งที่ ๓ มีภิกษุผู้อยู่ในชฎ

แห่งป่ามหาวันในป่าที่มีบ้านสองแสน. ในคราวนั้น เมื่อพระศกาคค
ประทับอยู่ในชฎีแห่งป่านั้น พระโพธิสัตว์เป็นราชสีห์ เห็นพระศาสดา
เข้านิโรธสมาบัติอยู่ มีจิตเลื่อมใสไหว้กระทำประทักษิณ เกิดปีติและโสมนัส
บันลือสีหนาทสามครั้ง ตลอดเจ็ดวันมิได้ละปีติมีพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์เพราะ
สุขอันเกิดจากปีตินั้นเองไม่ออกไปหากิน กระทำการบริจาตชีวิต ได้เข้าไปเฝ้า
ยืนอยู่. พระศาสดาเสด็จออกจากนิโรธสมาบัติเมื่อล่วงได้เจ็ดวันแล้ว ทอดพระ-
เนตรเห็นราชสีห์ ทรงดำริว่า เขาก็จักให้จิตเลื่อมใสแม้ในภิกขุสงฆ์แล้วไหว้
ขอภิกขุสงฆ์จงมา ในทันใดนั้นเองภิกษุทั้งหลายก็มา ราชสีห์ทำจิตให้เลื่อมใส
แล้วในพระสงฆ์. พระศาสดาทรงตรวจดูใจของเขาแล้ว ทรงพยากรณ์ว่า จัก
ได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต. ก็พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าปทุมะ ชื่อ
จัมปกะ พระราชาทรงพระนามว่าปทุมะเป็นพระราชบิดา พระราชมารดาทรง
พระนามว่า อสมา พระอัครสาวกนามว่าสาละองค์หนึ่ง นามว่าอุปสาละองค์
หนึ่ง พระอุปฐากนามว่าวรุณะ พระอัครสาวิกานามว่า รามาทองค์หนึ่ง นามว่า
สุรามาทองค์หนึ่ง โสณพุกภัยเป็นต้น ไม่มีที่ตรัสรู้ พระสรีระสูงได้ ๕๘ ศอก
พระชนมายุได้แสนปี ฉะนี้แล.

ต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า อโนมทัสสี

พระสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมะ เป็นผู้สูงสุด

แห่งทวีป หาผู้เสมอมิได้ ไม่มีผู้ใดเปรียบปาน ฉะนี้

แล.

ในกาลภายหลังของพระองค์ พระศาสดาทรงพระนามว่า นารทะเสด็จ
อุบัติขึ้นแล้ว. แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มีสามครั้ง ในสันนิบาตครั้งแรก
มีภิกษุแสนโกฏิ ครั้งที่ ๒ มีภิกษุเก้าสิบแสนโกฏิ ครั้งที่ ๓ มีภิกษุแปดสิบแสน
โกฏิ. ในกาลนั้นแม้พระโพธิสัตว์ก็ได้บวชเป็นฤๅษี เป็นผู้ปฏิบัติจนชำนาญใน

อภิญญา ๕ ในสมบัติ ๘ ถวายมหาทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ได้กระทำการบูชาด้วยจันทน์แดง. แม้พระองค์ก็ได้พยากรณ์ถาพนั้น ว่าจักเป็น พระพุทธเจ้าในอนาคต. พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นชื่อธัญญวดี กษัตริย์ทรงพระนามว่า สุเมธะเป็นราชบิดา พระราชมารดาทรงพระนามว่า อโนมา พระอัครสาวกพระนามว่าภททปาละองค์หนึ่ง นามว่าชิตมิตะองค์หนึ่ง พระอุปัชฌาย์นามว่าวาเสฏฐะ พระอัครสาวิกนามว่าอุตตราองค์หนึ่ง นามว่า ผัคคุณิ้องค์หนึ่ง ตันมหาโสณพุกขเป็นไม้ตรัสรู้ พระศรีระสูงได้ ๘๘ ศอก พระชนมายุ ๕๐,๐๐๐ ปี

ต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมะ พระ

สัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า นารทะ ผู้สูงสุดแห่งทวีป

หาผู้เสมอมิได้ หาผู้เปรียบปานมิได้ ฉะนี้แล.

ในกาลต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า นารทะ ในกัปหนึ่งในที่ สุดแห่งแสนกัปแต่นี้ ล่วงได้อสงไขยหนึ่ง พระพุทธเจ้าองค์หนึ่งพระนามว่า ปทุมุตตระ เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว. แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มีสามครั้ง ในครั้งแรก มีภิกษุแสนโกฏิ ครั้งที่ ๒ ที่เวภารบรรพต มีภิกษุเก้าสิบแสนโกฏิ ครั้งที่ ๓ มีภิกษุแปดสิบพันโกฏิ ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นชฎิลนามว่า มหาโรฎฐิยะ ได้ถวายจิรทานแก่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข. แม้พระ องค์ก็ได้พยากรณ์เขาว่า จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต. ก็ในกาลแห่งพระ- ผู้มีพระภาคเจ้าปทุมุตตระ พวกเดียรถีย์ยังมีได้มี. พวกเทวดาและมนุษย์ทั้ง ปวง ได้ถึงพระพุทธเจ้าเท่านั้นเป็นสรณะ พระนครของพระองค์นามว่าหังสวดี กษัตริย์ทรงพระนามว่าอนันทะเป็นพระราชบิดา พระมารดาทรงพระนามว่า สุขาดา พระอัครสาวกนามว่า เทวละองค์หนึ่ง นามว่าสุชาตะองค์หนึ่ง พระ อุปัชฌาย์นามว่าสุมนะ พระอัครสาวิกนามว่า อมิตาองค์หนึ่ง นามว่าอสม

องค์หนึ่ง ต้นสาละพฤกษ์เป็นไม้ที่ตรัสรู้ พระสิริระสูงได้ ๘๘ ศอก รัศมีจาก
พระสิริระพุ่งไปจดที่ ๑๒ โยชน์โดยรอบ พระชนมายุได้ แสนปี ฉะนั้นแล.

ต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า นารทะ พระ

สัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ ผู้สูงสุดแห่ง

นระเป็นพระชินะ อุปมาด้วยสาครที่ไม่กระเพื่อม

ฉะนั้นแล.

ในกาลต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ ล่วงไปได้
สามหมื่นกัป ในกัปหนึ่งมีพระพุทธเจ้าสองพระองค์คือ พระสุเมธะและพระ-
สุราตะ เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว. แม้สาวกสันนิบาตของพระพุทธเจ้าทรงพระนาม
สุเมธะก็มีสามครั้ง ในสันนิบาตครั้งที่ ๑ ในสุทฺถสสนนคร ได้มีพระจีณาสพริย
โกฏิ ครั้งที่ ๒ มีเกาสิบโกฏิ ครั้งที่ ๓ มีแปดสิบโกฏิ. ในกาลนั้นพระโพธิสัตว์
เป็นมาณพชื่อ อุตตระ สละทรัพย์แปดสิบโกฏิที่ฝังเก็บไว้ทั้งหมด ถวายมหา
ทานแด่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ฟังธรรมแล้วตั้งอยู่ในสภาวะออก
บวช แม้พระองค์ก็ทรงพยากรณ์เขาว่า จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต.
พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า สุเมธะ ชื่อสุทฺถสสนะ พระราชา
ทรงพระนามสุทฺตตะ เป็นพระราชบิดา พระราชมารดาทรงพระนามว่าสุทฺตดา
พระอัครสาวกสององค์นามว่าสุมนะองค์หนึ่ง นามว่าสัพพกามะองค์หนึ่ง พระ
อุปฐากนามว่าสาตระ พระอัครสาวิกาสององค์ นามว่ารามากองค์หนึ่ง นามว่า
สุรามากองค์หนึ่ง มหานิมพพฤกษ์ต้นสะเดาใหญ่ เป็นต้น ไม้ที่ตรัสรู้ พระสิริระ
สูงได้ ๘๘ ศอก พระชนมายุได้ ๕๐,๐๐๐ ปี ฉะนั้นแล

ต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ

พระนายกทรงพระนามว่า สุเมธะ หาผู้ที่จะต่อกรได้

ยาก มีพระเดชากเกล้า เป็นพระมุนิผู้สูงสุดในโลก

ทั้งปวง ฉะนั้นแล.

ในกาลต่อจากพระองค์ พระศาสดาทรงพระนามว่า สุชาตะอุบัติขึ้นแล้ว. แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มีสามครั้ง ในสันนิบาตครั้งที่ ๑ มีภิกษุหกหมื่น ครั้งที่ ๒ มีห้าหมื่น ครั้งที่ ๓ มีสี่หมื่น. ในกาลนั้นพระโพธิสัตว์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ได้ยินว่าพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้ว จึงเข้าไปเฝ้าฟังธรรม แล้วถวายราชสมบัติในสี่ทวีป พร้อมด้วยรัตนะ ๗ ประการแต่สงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แล้วบวชในสำนักของพระศาสดา ชาวแคว้นแคว้นทั้งสิ้นต่างถือเอาเงินที่เกิดขึ้นของรัฐรับหน้าที่เป็นคนทะนุบำรุงวัด. ได้ถวายมหาทานแต่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขเป็นนิตย์. แม้พระศาสดาก็ทรงพยากรณ์เขาว่าจักได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต. พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นมีชื่อว่า สุมังคละ พระราชาทรงพระนามว่า อุคคตะ เป็นพระราชบิดา พระราชมารดาทรงพระนามว่า ประภาวดี พระอัครสาวกมีนามว่า สุทิสสนะองค์หนึ่ง มีนามว่าสุเทวะองค์หนึ่ง พระอุปฐากมีนามว่านารทะ พระอัครสาวิกามีนามว่า นาคาองค์หนึ่ง มีนามว่า นาคสมาลาองค์หนึ่ง มหาเวฬุพฤกษ์ (ต้นไผ่ใหญ่) เป็นต้น ไม่ตรัสรู้ ได้ยินว่าต้นไม้นั้นไม่มีใครมีรูปโปรง ลำต้นแข็งแรง มีกิ่งใหญ่พุ่งขึ้นเบื้องบนแลดูงดงาม ราวกะกำแวววาวน่ายกย่อง. พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นสูงได้ ๕๐ ศอก พระชนมายุ ๘๐,๐๐๐ ปี ฉะนี้แล

ในมณฑลที่ป่านั้นแหละ มีพระนายกทรงพระ-

นามว่าสุชาตะ ผู้มีพระหนุดังคางราชสีห์ (ผึ่งผาย)

มีพระวรกายดังโคอุสละ (สง่างาม) หาผู้เปรียบนี้ได้

หาผู้ต่อกรได้ยาก ฉะนั้นแล.

ในกาลต่อจากพระสุชาตพุทธเจ้า ในกัปหนึ่งในที่สุดแห่งสิบแปดกัปแต่นี้ มีพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นสามองค์คือ พระปิยทัสสี พระอตถทัสสี พระธรรมทัสสี. แม้สาวกสันนิบาตของพระปิยทัสสีก็มีสามครั้ง ครั้งแรกมี

ภิกษุแสนโกฏิ ครั้งที่ ๒ มีเก้าสิบโกฏิ ครั้งที่ ๓ มีแปดสิบโกฏิ. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นมาณพนามว่า กัสสปะ. เรียนจบเวททั้งสาม ได้ฟังพระธรรม เทศนาของพระศาสดา ได้บริจาทรพย์แสนโกฏิสร้างสังฆาราม ตั้ง อยู่ในสระ และศีลแล้ว ที่นั่นพระศาสดาทรงพยากรณ์เขาว่า จักได้เป็นพระพุทธเจ้า เมื่อล่วงไปพันแปดร้อยกัป. พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นนาม อโนปมะ พระราชาทรงพระนามว่า สุทินนะ เป็นพระราชบิดา พระราช มารดาทรงพระนามว่า จันทา พระอัครสาวกนามว่า ปาลิตะองค์หนึ่ง นามว่า- สัพพัตสสังคค์หนึ่ง พระอุปัฏฐากนามว่า โสภิตะ พระอัครสาวิกานามว่า สุชาดา องค์หนึ่ง นามว่า ธรรมทินนาองค์หนึ่ง กกุชฬฤกษ์ (ต้นกุ่ม) เป็นไม้ที่ ตรีศรู้ พระศรีระสูงได้ ๘๐ ศอก พระชนมายุได้ ๕๐,๐๐๐ ปี.

ต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า สุชาตะ

พระปิยทัสสี ผู้เป็นพระโลกนาถ ผู้เป็นพระสยัมภู ยาก

ที่ใครจะต่อกรได้ หาใครเสมอมิได้ ผู้มีพระยศใหญ่

ฉะนั้นแล.

ในกาลต่อจากพระองค์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า อตถทัสสี เสด็จอุบัติขึ้นแล. แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มีสามครั้ง ในสันนิบาต ครั้งแรก มีภิกษุเก้ายี่สิบแปดแสน ครั้งที่ ๒ แสนแปด ครั้งที่ ๓ ก็เท่ากัน ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นดาบสผู้มีฤทธิ์มากชื่อว่า สุสิมะ นำนั้ตรดอก มณฑารพ มาจากเทวโลก บูชาพระศาสดา แม้พระองค์ก็ได้ทรงพยากรณ์เขา ว่า จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้า นาม ว่า โสภิตะ พระราชาทรงพระนามว่า สาคระ เป็นพระราชบิดา พระ- ราชมารดาทรงพระนามว่า สุทัตสนา พระอัครสาวกนามว่า สันตะองค์หนึ่ง นามว่า อุปสันตะองค์หนึ่ง พระอุปัฏฐากนามว่า อภยา. พระอัครสาวิกานามว่า ธรรมาองค์หนึ่ง นามว่า สุธรรมาองค์หนึ่ง จัมปกฤกษ์ (ต้นจัมปา)

เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้. พระสรีระสูงได้ ๘๘ ศอก รัศมีจากพระสรีระแผ่ไปโดย
รวมประมาณโยชน์หนึ่ง ตั้งอยู่ตลอดเวลา พระชนมายุได้ แสนปี.

ในมณฑลที่นั่นนั้นแล พระนาราสก อตถทัสสี

ทรงกำจัดความมืดอย่างใหญ่แล้ว บรรลุพระสัมโพธิ-

ญาณอันอุดม.

ในกาลต่อจากพระองค์ พระศาสดาทรงพระนามว่า ธรรมทัสสี
เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว. แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มีสามครั้ง ครั้งแรกมีภิกษุ
ร้อยโกฏิ ครั้งที่ ๒ เจ็ดสิบโกฏิ ครั้งที่ ๓ แปดสิบโกฏิ. ในครั้งนั้น พระ
มหาสัตว์ เป็นท้าวสักกเทวราช ได้กระทำการบูชา ด้วยดอกไม้มีกลิ่นอันเป็น
ทิพย์ และด้วยเครื่องดนตรีทิพย์ แม้พระองค์ก็ได้ทรงพยากรณ์เขาว่า จักได้
เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต. พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นนาม
ว่า สรณะ พระราชาทรงพระนามว่า สรณะ เป็นพระราชบิดา พระราช-
มารดาทรงพระนามว่า สุนันทา พระอัครสาวกนามว่า ปทุมองค์หนึ่ง นาม
ว่า ปุสสเทวองค์หนึ่ง พระอุปัฏฐากนามว่า สุเนตตะ พระอัครสาวิกานามว่า
เขมาองค์หนึ่ง นามว่า สัพพนามาองค์หนึ่ง ดันรตตคุรวกพฤกษ์เป็นไม้ตรัสรู้.
คันพิมพชาละ* (ไม้มะกล่ำเครือ) ก็เรียก. ก็พระสรีระของพระองค์สูงได้ ๘๐
ศอก พระชนมายุได้ แสนปี.

ในมณฑลที่นั่นนั้นแหละ พระธรรมทัสสี ผู้มี

พระยศใหญ่ ทรงกำจัดความมืดมนอนธการแล้ว รุ่ง-

โรจน์อยู่ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก.

ในกาลต่อจากพระองค์ ในกัปหนึ่งในที่สุดแห่งเก้าสิบกัปแต่กัปนี้ พระ-
พุทธเจ้าพระองค์เดียวทรงพระนามว่า สิทธัตถะ เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว. แม้สาวก

๑. บาติพุททวงค์ เป็น ดิมพชาละ (ไม้พลับ)

สันนิบาตของพระองค์ก็มีสามครั้ง ในสันนิบาตครั้งแรกมีภิกษุแสนโกฏิ ครั้งที่ ๒ แก้วสิบโกฏิ ครั้งที่ ๓ แปดสิบโกฏิ. ในครั้งนั้นพระโพธิสัตว์เป็นคาบส นามว่า มังคละ มีเดชกล้าสมบุรณ์ด้วยอภิญญาพละ ได้นำพลหัวใหญ่มาถวายแด่พระตถาคต. แม้พระศาสดาเสวยผลไม้นั้นแล้ว ได้ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์ว่า ในที่สุดแห่งกัปแก้วสิบสี่กัป ท่านจักได้เป็นพระพุทธเจ้า. พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น นามว่า เวการะ พระราชาทรงพระนามว่า ชยเสนะ เป็นพระราชบิดา พระราชมารดาทรงพระนามว่า สุผัสสา พระอัครสาวกนามว่า สัมพละองค์หนึ่ง นามว่า สุमितตะองค์หนึ่ง พระอุปฐากนามว่า เรวตะ พระอัครสาวิกานามว่า ลิงลาองค์หนึ่ง นามว่า สุรามากองค์หนึ่ง กัณณิกพฤกษ์ เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระศรีระสูงได้ ๖๐ ศอก พระชนมายุได้ แสนปี.

หลังจากพระธรรมทัสสี พระโลกนายกทรงพระ-

นามว่าสิทธัตถะ ทรงกำจัดความมืดเสียสิ้น เหมือน

ดวงอาทิตย์โผล่ขึ้นมาแล้ว ฉะนั้น.

ในกาลต่อจากพระองค์ ในที่สุดแห่งกัปที่แก้วสิบสอง มีพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นสององค์ในกัปหนึ่งคือ ทรงพระนามว่าติสสะ ทรงพระนามว่าปุสสะ สำหรับพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่าติสสะ มีสาวกสันนิบาตสามครั้ง ในครั้งแรกมีภิกษุร้อยโกฏิ ครั้งที่ ๒ มีแก้วสิบโกฏิ ครั้งที่ ๓ มีแปดสิบโกฏิ ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นกษัตริย์มีโภคสมบัติมาก มียศใหญ่นามว่า สุชาตะ ทรงผนวชเป็นฤาษี ถึงความเป็นผู้มีฤทธิ์มาก ได้สดับว่า พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ถือเอาดอกมณฑารพ ดอกบัวหลวงและดอกปาริฉัตรอันเป็นทิพย์มาบูชาพระตถาคต ผู้ประทับอยู่ในท่ามกลางบริษัท

สี่ ในอากาศได้กระทำเพดานดอกไม้ไว้. แม้พระศาสดาพระองค์นั้นก็ทรงพยากรณ์เขาว่า ในกัปที่เก้าสิบแต่กัปนี้ จักได้เป็นพระพุทธเจ้า. พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น นามว่า เขมะ กษัตริย์ทรงพระนามว่า ชนสันธะ เป็นพระราชบิดา พระราชมารดาทรงพระนามว่า ปทุมมา พระอัครสาวกนามว่า พรหมเทวะองค์หนึ่ง นามว่าอุทยะองค์หนึ่ง พระอุปัฏฐากนามว่า สัมภวะ พระอัครสาวิกานามว่าปุตสาองค์หนึ่ง นามว่า สุทัตตาทองคค์หนึ่ง อสนพฤกษ์ (ต้นประดู่ลาย) เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระศรีระสูงได้ ๖๐ ศอก พระชนมายุได้แสนปี.

กาลต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าสิทธิทัตตะ

ก็มาถึงพระนายกผู้เลิศในโลก ทรงพระนามว่าติสสะ

หาผู้เสมอมิได้ หาผู้เปรียบมิได้ ทรงมีศีลหาที่สุดมิได้

ทรงมีพระยศนับไม่ได้.

กาลต่อจากพระองค์ พระศาสดาทรงพระนามว่า ปุตตะ เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว. แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มีสามครั้ง ในสันนิบาตครั้งแรก มีภิกษุหกสิบแสน ครั้งที่ ๒ ห้าสิบแสน ครั้งที่สาม สามสิบสองแสน. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่า วิชิตาวิ ทรงสละราชสมบัติอันใหญ่ แล้วผนวชในสำนักของพระศาสดา ทรงเล่าเรียนพระไตรปิฎก แล้วทรงแสดงธรรมกถาแก่มหาชน ทรงบำเพ็ญศีลบริบูรณ์. แม้พระปุตตะก็พยากรณ์เขาว่า จักเป็นพระพุทธเจ้า. พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น นามว่า กาสี พระราชาทรงพระนามว่า ชยเสนะ เป็นพระราชบิดา พระราชมารดาทรงพระนามว่า สิริมา พระอัครสาวกนามว่า สุรักขิตะองค์หนึ่ง นามว่า ธรรมเสนะองค์หนึ่ง พระอุปัฏฐากนามว่า โสภิยะ. พระอัครสาวิกานามว่า จาลาองค์หนึ่ง นามว่า อุปจาลาองค์หนึ่ง อามลกพฤกษ์ (ต้น

มะขามป้อม) เป็นต้นไม้ตรัสรู้ พระศรียะสูงได้ ๕๘ ศอก พระชนมายุ ๕๐,๐๐๐ ปี.

ในมณฑลที่นั่นแหละ ได้มีพระศาสดาผู้
ยอดเยี่ยมหาผู้เทียมมิได้ ไม่เป็นเช่นกับใคร ผู้เป็น
พระนายกผู้ยอดเยี่ยมในโลก ทรงพระนามว่า ปุสสะ.

กาลต่อจากพระองค์ ในกัปที่เก้าสิบเจ็ดแต่กัปนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพระนามว่า วิปัสสี เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว. แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มี
สามครั้ง ในสันนิบาตครั้งแรกมีภิกษุหกสิบแปดแสน ครั้งที่ ๒ มีเก้าสิบเจ็ด
แสน ครั้งที่ ๓ มีแปดหมื่น. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพระยานาคนาม
ว่า อุตละ มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก ได้ถวายเป็นใหญ่ทำด้วยทองคำจิต
ด้วยแก้ว เจ็ดประการ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า. แม้พระองค์ท่านก็ได้ทรงพยากรณ์
เขาว่า ในกัปที่เก้าสิบแปดแต่กัปนี้ ท่านจักได้เป็นพระพุทธเจ้า. พระนครของ
พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น นามว่า พันธุมดี พระราชาทรงพระนามว่า พันธุมะ
เป็นพระราชบิดา พระราชมารดาทรงพระนามว่า พันธุมดี พระอัครสาวก
นามว่าขันธะองค์หนึ่ง นามว่า ศิสสะองค์หนึ่ง พระอุปฐากนามว่า อโศกะ
พระอัครสาวิกานามว่า จันทาองค์หนึ่ง นามว่า จันทมิตตาองค์หนึ่ง ปาติ-
พทฤษ (ต้นแคฝอย) เป็นต้นไม้ตรัสรู้ พระศรียะสูงได้ ๘๐ ศอก พระ-
รัศมีจากพระศรียะแผ่ออกไปจด ๗ โยชน์ พระชนมายุ ๘๐,๐๐๐ ปี.

ต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปุสสะ

พระสัมพุทธเจ้า ผู้สูงสุดในทวีป ทรงพระนามว่า

วิปัสสี ผู้มีพระจักขุ ได้เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก.

ในกาลต่อจากพระองค์ ในกัปที่สามสิบแปดแต่กัปนี้ ได้มีพระพุทธเจ้า
สองพระองค์คือ พระสิขีและพระเวสสภู. แม้สาวกสันนิบาตของพระสิขีก็มี

สามครั้ง ในสันนิบาตครั้งแรกมีภิกษุแสนหนึ่ง ครั้งที่ ๒ มีแปดหมื่น ครั้งที่ ๓ มีเจ็ดหมื่น. ในกาลครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพระราชาทรงพระนามว่า อรินทมะ ได้ถวายมหาทานพร้อมด้วยจิวรแด่พระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ถวายช้างแก้วซึ่งตกแต่งด้วยแก้วเจ็ดประการ ได้ถวายกบปียะภันฑ์ ทำให้มีขนาดเท่าตัวช้าง. แม้พระองค์ก็ได้ทรงพยากรณ์เขาว่า จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในกัปที่สามสิบเจ็ดแต่กัปนี้ พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีนามว่า อรุณวดี กษัตริย์นามว่า อรุณะ เป็นพระราชบิดา พระราชมารดาทรงพระนามว่า ปภาวดี พระอัครสาวกนามว่า อภิภูองค์หนึ่ง นามว่า สัมภวะองค์หนึ่ง พระอุปัชฌาณามว่า เขมังกระ พระอัครสาวิกานามว่า เขมาองค์หนึ่ง นามว่า ปทุมมาองค์หนึ่ง ปุณฺทริกพฤกษ์ (ต้นมะม่วง) เป็นต้นไม้ตรัสรู้ พระสรีระสูงได้ ๓๓ ศอก พระรัศมีจากพระสรีระแผ่ชานไปจด ๓๐๐ โยชน์ พระชนมายุได้ ๓๗,๐๐๐ ปี

ในกาลต่อจากพระวิปัสสี พระสัมพุทธเจ้าผู้สูง

สุดในทวีป เป็นพระชินเจ้าทรงพระนามว่า ลีชี หา

เสมอมิได้ หาบุคคลเปรียบปานมิได้.

ในกาลต่อจากพระองค์ พระศาสดาทรงพระนามว่า เวสสภู เสด็จอุบัติขึ้น แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มีสามครั้ง ในสันนิบาตครั้งแรกได้มีภิกษุแปดล้าน ครั้งที่ ๒ มีเจ็ดล้าน ครั้งที่ ๓ มีหกล้าน ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพระราชาทรงพระนามว่า สุทัสนะ ถวายมหาทานพร้อมทั้งจิวรแด่พระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แล้วทรงผนวชในสำนักของพระองค์ได้เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอาจารย์คุณ มากไปด้วยความยำเกรงและปิติในพระพุทธรัตนะ แม้พระองค์ก็ได้ทรงพยากรณ์พระองค์ว่า ในกัปที่สามสิบเจ็ดแต่กัปนี้ จักได้เป็น

พระพุทธเจ้า ก็พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นนามว่า **อโนมะ** พระราชาทรงพระนามว่า **สุปปติตะ** เป็นพระราชบิดา พระราชมารดาทรงพระนามว่า **ยสวดี** พระอัครสาวกนามว่า **โสณะ**องค์หนึ่ง นามว่า **อุตตระ**องค์หนึ่ง พระอุปฐากนามว่า **อุปสันตะ** พระอัครสาวิกานามว่า **รามางค์**หนึ่ง นามว่า **สมาลา**องค์หนึ่ง สาลพฤกษ์เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระศรีระสูงได้ ๖๐ ศอก พระชนมายุได้ ๖๐,๐๐๐ ปี

ในมณฑปนั้นนั้นแล พระชินเจ้าผู้หาใครเสมอ

มิได้ หาใครเปรียบปานมิได้ ทรงพระนามว่า **เวสสภู**

เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก.

ในกาลต่อจากพระองค์ในกัปนี้มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นสี่พระองค์ คือ **พระกกุสันธะ** **พระโกนาคมนะ** **พระกัสสปะ** **พระผู้มีพระภาคเจ้า** ของพวกเรา สำหรับพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า **กกุสันธะ** มีสาวกสันนิบาตครั้งเดียว ในสาวกสันนิบาตนั้นนั้นแหละมีภิกษุสี่หมื่น ในกาลนั้นพระโพธิสัตว์เป็นพระราชาทรงพระนามว่า **เขมะ** ถวายมหาทานพร้อมด้วยจีวรและเภสัชมียาหยอดคาเป็นต้น แก่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขสดับพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว ทรงผนวช แม้พระศาสดาพระองค์นั้นก็ได้ทรงพยากรณ์เขาไว้แล้ว ก็พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า **กกุสันธะ**นามว่า **เขมะ** พรหมณ์นามว่า **อัคคิทัตตะ** เป็นพระบิดา นางพรหมณ์นามว่า **วิสาขา** เป็นพระมารดา พระอัครสาวกนามว่า **วิฐเระ**องค์หนึ่ง นามว่า **ลัญชีวะ**องค์หนึ่ง พระอุปฐากนามว่า **พุทธิชะ** พระอัครสาวิกานามว่า **สาขา**องค์หนึ่ง นามว่า **สารัมภา**องค์หนึ่ง มหาสิริสพฤกษ์ [ต้นช่อใหญ่] เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระศรีระสูงได้ ๔๐ ศอก พระชนมายุได้ ๔๐,๐๐๐ ปี.

ต่อจากพระเวสสภูก็มาถึง พระสัมพุทธเจ้าผู้เป็น

ใหญ่ในทวีป ทรงพระนามว่า กกุสันธะ หาคณเทียบ

เคียงมิได้ ยากที่ใครๆ จะต่อกรได้.

ในกาลต่อจากพระองค์ พระศาสดาทรงพระนามว่า โกนาत्मนะ
เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มีครั้งเดียว ในสันนิบาตนั้น
ได้มีภิกษุสามหมื่นรูป ในกาลนั้นพระโพธิสัตว์เป็นพระราชาทรงพระนามว่า
ปัพพตะ มีหมู่อำมาตย์แวดล้อมเสด็จไปยังสำนักของพระศาสดา สดับพระ-
ธรรมเทศนาแล้วนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ถวายมหาทานแล้ว
ถวายผ้าปัทมฉณะ [ผ้าไหม] จินปฏะ [ผ้าขาวในเมืองจีน] ผ้าไหมผ้ากัมพล
และผ้าเปลือกไม้เนื้อดี รวมทั้งผ้าที่ทอดด้วยทองคำ แล้วทรงผนวชในสำนัก
ของพระศาสดา แม้พระองค์ก็ทรงพยากรณ์เขาไว้ พระนครของพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าพระองค์นั้น นามว่า โสภวดี พราหมณ์นามว่า ยัญญทัตตะ เป็น
พระบิดา นางพราหมณ์นามว่า อุตตราเป็นพระมารดา พระอัครสาวกนามว่า
ภิกขุโสะองค์หนึ่ง นามว่าอุตตระองค์หนึ่ง อุทุมพรพฤกษ์ [ต้นมะเดื่อ] เป็น
ต้นไม้ตรัสรู้ พระศรีระสูงได้ ๒๐ ศอก พระชนมายุได้ ๓๐,๐๐๐ ปี.

ต่อจากพระกกุสันธะ พระสัมพุทธเจ้าผู้สูงสุดกว่า

นระทรงพระนามว่า โกนาत्मนะ ผู้เป็นพระชินเจ้า ผู้

เป็นพระโลกเชษฐ์พระนราสภ.

ในกาลต่อจากพระองค์ พระศาสดาทรงพระนามว่ากัสสปะเสด็จอุบัติ
ขึ้นแล้ว แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มีครั้งเดียวเท่านั้น ในสันนิบาตนั้นมี
ภิกษุสองหมื่น ในคราวนั้นพระโพธิสัตว์เป็นมาณพชื่อ โชติปาละ เรียนจบ
ไตรเทพ เป็นผู้มีชื่อเสียงทั้งบนแผ่นดินและกลางหาว ได้เป็นมิตรของช่างหม้อ

ชื่อหมึกกระ เขาพร้อมกับช่างหม้อนั้นเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ฟังธรรมกถาแล้ว
บวชลงมือทำความเพียร เล่าเรียนพระไตรปิฎก ดูกงามในพระพุทธศาสนา
เพราะถึงพร้อมด้วยวัตรปฏิบัติ พระศาสดาก็ได้ทรงพยากรณ์เขาไว้แล้ว พระ
นกรอื่น เป็นที่ประสูติของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นมีนามว่า พราณสี พราหมณ์
นามว่า พรหมทัต เป็นพระบิดา นางพราหมณีนามว่า ธนวดี เป็นพระ-
มารดา พระอัครสาวกนามว่า ดิสสะองค์หนึ่ง นามว่า ภารทวชะองค์หนึ่ง
พระอุปัชฌาณามว่า สัพพมิตตะ พระอัครสาวิกานามว่าอนุลาองค์หนึ่ง นามว่า
อุรุเวลาองค์หนึ่ง ต้นนิโครธพฤกษ์ [ต้นไทร] เป็นต้นไม้ตรัสรู้ พระสรีระ
สูงได้ ๒๐ ศอก พระชนมายุได้ ๒๐,๐๐๐ ปี

ต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า โกนาคมณะ

พระสัมพุทธเจ้า ผู้สูงสุดกว่านระ ทรงพระนามว่า

กัสสปะ ผู้เป็นพระชินเจ้า เป็นพระธรรมราชา ทรงทำ

โลกให้สว่าง.

ก็ในกัปที่พระทศพลที่ปึงกรเสด็จอุบัติขึ้น แม้พระพุทธเจ้าจะมีถึง
สามองค์ พระโพธิสัตว์ไม่ได้รับการพยากรณ์จากสำนักพระพุทธเจ้าเหล่านั้น
เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าเหล่านั้น ท่านจึงมิได้แสดงไว้ในที่นี้ แต่ในอรรถ-
กถา เพื่อที่จะแสดงพระพุทธเจ้าทั้งหมดจำเดิมแต่กัปนั้น ท่านจึงกล่าวคำนี้
ไว้ว่า

พระสัมพุทธเจ้าเหล่านี้คือ พระตัน्हังกร พระ-

เมธังกรและพระสรณังกร พระที่ปึงกรสัมพุทธเจ้า

พระโกณฑัญญะผู้สูงสุดกว่านระ พระมังคละ พระสุ-

মনะ พระเรวตะ พระมุณีโสภิตะ พระอินมัทธสี

พระปทุมะ พระนารทะ พระปทุมุตตระ พระสุเมธะ
พระสุชาตะ พระปิยทัสสีผู้มีพระยศใหญ่ พระอัทธ-
ทัสสี พระธรรมทัสสี พระสิทธิธะผู้เป็นโลกนายก
พระติสสะ พระปุสสสัมพุทฺธเจ้า พระวิปัสสี พระสิขี
พระเวสสภู พระกกุสันธะ พระโกนาคมนะ และ
พระนายกัสสปะ ล้วนทรงมีระคะกำจัดได้แล้ว มี
พระหทัยตั้งมั่นทรงกำจัดความมืดอย่างใหญ่หลวงได้
ประหนึ่งดวงอาทิตย์เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ลูกโพลงอยู่
ราวกะวากองไฟ เสด็จปรินิพพานแล้ว พร้อมทั้งสาวก
ดังนี้.

ในเรื่องนั้น พระโพธิสัตว์ของพวกเราสร้างคุณงามความดีในสำนัก
ของพระพุทธเจ้ายี่สิบสี่องค์ มีพระที่ปึงกรเป็นต้น มาถึงตลอดสี่อสงไขยด้วย
แสนกัป ต่อจากพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปะ ไม่มีพระพุทธเจ้า
องค์อื่น เว้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์นี้ ก็พระโพธิสัตว์ได้รับคำพยากรณ์ ใน
สำนักของพระพุทธเจ้ายี่สิบสี่องค์ มีพระที่ปึงกรเป็นต้นด้วยประการฉะนี้ เพราะ
เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า

เพราะประมวลธรรม ๘ ประการ คือ ความ
เป็นมนุษย์ ความสมบูรณ์ ด้วยเพศ ด้วยเหตุ การได้พบ
พระศาสดา การบรรพชา การถึงพร้อมด้วยคุณ การ
กระทำยิ่งใหญ่ ความพอใจ ความปรารถนาที่ตั้งใจจริง
ย่อมสำเร็จได้.

พระมหาสัตว์ผู้ได้กระทำความปรารถนาที่ตั้งใจจริงไว้แทบบาทมูลของ
พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ทีปังกร ประมวลธรรม ประการเหล่านี้มาแล้ว
กระทำอุตสาหะว่า เอาเถอะ เราจะเลือกเฟ้นธรรมที่กระทำให้เป็นพระพุทธเจ้า
จากที่โน้น บ้างที่นี้บ้าง ได้เห็นพุทธการกธรรมมีทานบารมีเป็นต้น ด้วยกล่าวว่า
ในกาลเมื่อเราเลือกเฟ้นอยู่ได้เห็นทานบารมีเป็นข้อแรก เขาม่าเพ็ญธรรมเหล่า
นั้น อยู่มาจนถึงอัฏฐภาพเป็นพระเวสสันดร และเมื่อมาถึงก็ได้มาบรรลุนิสงส์
สำหรับพระโพธิสัตว์ผู้ได้กระทำความปรารถนาที่ตั้งใจจริง ดังที่ท่านพรรณนา
ไว้มากมายว่า

นรชนผู้สมบูรณ์ด้วยองค์คุณทุกประการผู้เที่ยง

ต่อโพธิญาณ ตลอดสงสารอันมีระยะกาลยาวนาน แม้
นับด้วยร้อยโกฏิกัป จะไม่เกิดในอเวจี แม้ในโลกันตร-
นรกก็เช่นกัน แม้เมื่อเกิดในทุคติ จะไม่เกิดเป็นนิช-
ฌามตัณห์กเปรต ขุปปิปาสาเปรต กาลัญชิกาสูร
ไม่เป็นสัตว์ตัวเล็ก ๆ เมื่อจะเกิดในมนุษย์ ก็ไม่เป็น
คนบอดแต่กำเนิด ไม่เป็นคนหูหนวก ไม่เป็น
คนใบ้ ไม่เกิดเป็นสตรี ไม่เป็นอุกโตพญานก (คน
สองเพศ) และกะเทย นรชนผู้เที่ยงต่อโพธิญาณจะไม่
มีใจติดพันในสิ่งใด พ้นจากอนันตริยกรรม เป็นผู้มี
โคจรสะอาดในที่ทั้งปวง ไม่ช้องเสพมิฉนาคิณัฐ เพราะ
เห็นผลในการทำความกรรม แม้จะอยู่ในพวกสัตว์ทั้ง
หลายก็ไม่เกิดเป็นอสังขยสัตว์ ในพวกที่อยู่ในสุทธา-

วาส ก็ไม่มีเหตุไปเกิด เป็นสัตว์บุรุษน้อมใจไปในเนก-
ขัมมะ ปลดเปลื้องภพน้อยใหญ่ออก ประพฤติแต่
ประโยชน์แก่โลก มุ่งบำเพ็ญบารมีทุกประการเที่ยวไป.

เมื่อพระมหาสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมีอยู่นั้นแหละ อตภาพที่บำเพ็ญทาน
บารมีคือในกาลเป็นพราหมณ์ชื่อ อกิตติ ในกาลเป็นพราหมณ์ชื่อสังขะ ใน
กาลเป็นพระราชาทรงพระนามว่า ธนัญชยะ ในกาลเป็นพระเจ้ามหาสุทิสสนะ
ในกาลเป็นมหาโควินทะ ในกาลเป็นนิมิมหาราช ในกาลเป็นจันทกุมาร ใน
กาลเป็นวิสัยหเศรษฐี ในกาลเป็นพระเจ้าสิริราช ในกาลเป็นพระเวสสันดรก็
เหลือที่จะนับได้ แต่ทานบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้กระทำการบริจาคตน ใน
สัพพัตถชาติชาดก อย่างนี้ว่า

เราเห็นเขาเข้ามาเพื่อขอ จึงได้บริจาคตัวของตน

สิ่งที่เหมาะด้วยทานของเราไม่มี นี่เป็นทานบารมีของ
เรา ดังนี้.

จัดเป็น **ปรมัตถบารมี**แน่นอน.

ก็เช่นเดียวกัน อตภาพที่บำเพ็ญศีลบารมี คือ ในกาลเป็นสิลวานาคราช
ในกาลที่เป็นจัมเปยนาคราช ในกาลที่เป็นภริทัตตนาคราช ในกาลที่เป็น
ฉัททันตนาคราช ในกาลเป็นชัยทิสราชนบุตร ในกาลที่เป็นอลีนัตตตุกุมาร
ก็เหลือที่จะนับได้ แต่ศีลบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้ทำการบริจาคตน ใน
สังขปาลชาดกอย่างนี้ว่า

เราเมื่อถูกทิ่มแทงอยู่ด้วยหลาว แม่จะถูกตีซ้ำ
ด้วยหอกก็มิได้โกรธเคืองผู้ใหญ่บ้านเลย นี่เป็นศีล
บารมีของเรา ดังนี้.

จัดเป็น ปรมัตถบารมีแน่นอน.

ก็เช่นเดียวกัน อรรถาพที่พระโพธิสัตว์สละราชสมบัติอย่างใหญ่บำเพ็ญ
เนกขัมมบารมีคือ ในกาลที่เป็นโสมนัสกุมาร ในกาลที่เป็นหัตถิपालกุมาร ในกาล
ที่เป็นอโยธยบัตถิต ก็เหลือที่จะนับได้. แต่เนกขัมมบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้
ทิ้งราชสมบัติออกบวช เพราะเป็นผู้ปราศจากเครื่องข้องในจุฬาสตโสมชาดก
อย่างนี้ว่า

เราละทิ้งราชสมบัติอย่างใหญ่หลวง ที่อยู่ใน
เงื้อมมือแล้วไปดุจก้อนเขพะ เมื่อเราสละแล้ว ไม่มี
ความข้องอยู่เลย นี่เป็นเนกขัมมบารมีของเรา ดังนี้.

จัดเป็น ปรมัตถบารมีแน่นอน.

ก็เช่นเดียวกัน อรรถาพที่บำเพ็ญปัญญาบารมีคือ ในกาลที่เป็นวิธูร-
บัตถิต ในกาลที่เป็นมหาโควินทบัตถิต ในกาลที่เป็นขุททาลบัตถิต ในกาล
ที่เป็นอรกบัตถิต ในกาลที่เป็นโพธิปริพาชก ในกาลที่เป็นมโหสถบัตถิต
ก็เหลือที่จะนับได้ แต่ปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้แสดงงูที่อยู่ข้างในกระ-
สอบ ในกาลที่เป็นเสนกบัตถิต ในสัตตฤกตชาดกอย่างนี้ว่า

เราเมื่อใคร่ครวญอยู่ด้วยปัญญา ปลดเปลื้อง
พราหมณ์ให้พ้นจากทุกข์ได้ ผู้ที่เสมอด้วยปัญญาของ
เราไม่มี นี่เป็นปัญญาบารมีของเรา ดังนี้.

จัดเป็น ปรมัตถบารมีแน่นอน.

ก็เช่นเดียวกัน อตภาพที่บำเพ็ญแม้วิริยบารมีเป็นต้น ก็เหลือที่จะ
นับได้. แต่วิริยบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้ข้ามมหาสมุทร ในมหาชนกชาดก
อย่างนี้ว่า

ในท่ามกลางน้ำเราไม่เห็นฝั่งเลย พวกมนุษย์ผู้
ฆ่าตายหมด ความเป็นอย่างอื่นแห่งจิตไม่มีเลย นี่เป็น
วิริยบารมีของเรา ดังนี้.

จัดเป็น ปรมัตถบารมี.

ขันติบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้อดกลั้นทุกข์หนัก เพราะทำเป็นเหมือนกับ
ไม่มีจิตใจในขันติว่าที่ชาดก อย่างนี้ว่า

เราไม่โกรธในพระเจ้ากาสิกราช ผู้ทุบตีเราผู้
เหมือนกับไม่มีจิตใจ ด้วยขวานอันคมกริบ นี่เป็น
ขันติบารมีของเรา ดังนี้.

จัดเป็นปรมัตถบารมี.

สัจจบารมีของพระโพธิสัตว์ ผู้สละชีวิตคามรักษาอยู่ซึ่งสัจจะ ในมหา
สุตโสมชาดก อย่างนี้ว่า

เราเมื่อตามรักษาอยู่ซึ่งสัจจวาจา สละชีวิตของเรา
ปลดปล่อยกษัตริย์ ๑๐๑ พระองค์ได้แล้ว นี่เป็นสัจ-
จบารมีของเรา ดังนี้.

จัดเป็นปรมัตถบารมี.

อธิษฐานบารมีของพระโพธิสัตว์ ผู้ถึงกับสละชีวิตอธิษฐานวัตร ใน
มุกปักขชาดก อย่างนี้ว่า

มารดาบิดามีได้เป็นที่เกลียดชังของเรา ทั้งยศ
ใหญ่เราก็มิได้เกลียดชัง แต่พระสัพพัญญุตญาณเป็นที่
รักของเรา เพราะฉะนั้นเราจึงอธิษฐานวัตร ดังนี้.
จัดเป็นปรมัตถบารมี.

เมตตาบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้ไม่เกลียวแลแม้แต่ชีวิต ยังคงมีเมตตาอยู่
ในเอกราชชาดก อย่างนี้ว่า

ใคร ๆ ก็ทำให้เราสะดุ้งไม่ได้ ทั้งเรา มิได้หวาด
ต่อใคร ๆ เราไม่แข่งกระด้างเพราะกำลังเมตตา จึง
ยินดีอยู่ในป่าเขาทุกเมื่อ ดังนี้.

จัดเป็นปรมัตถบารมี.

อุเบกขาบารมีของพระโพธิสัตว์ ผู้ไม่ประพฤติกว้างอุเบกขา เมื่อพวก
เด็กชาวบ้าน แม้จะก่อให้เกิดทุกข์และสุขด้วยการถ่มน้ำลายใส่เป็นต้นบ้าง ด้วย
การนำดอกไม้และของหอมมาให้บ้าง ในโลมหังสชาดกอย่างนี้ว่า

เราหนูนขาภสพเหลือแต่กระดูกสำเร็จการนอน
ในป่าช้า พวกเด็กต่างพากันกระโดดจากสนามวัวแล้ว
แสดงรูปต่าง ๆ เป็นอันมาก ดังนี้.

จัดเป็นปรมัตถบารมี.

ความสังเขปในที่นี้มีเพียงเท่านี้. ส่วนโดยพิศดารพึงถือใจความนั้นจาก
จรียาปิฎก. พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีอย่างนี้แล้ว ดำรงอยู่ในอัทธภาพเป็น
พระเวสสันดร กระทำบุญใหญ่ อันเป็นเหตุให้แผ่นดินใหญ่ไหวอย่างนี้ว่า

แผ่นดินนี้ไม่มีจิตใจ ไม่รับรู้สุขทุกข์ แม้แผ่น-
ดินนั้นก็ไผ่ไหวแล้วถึง ๗ ครั้ง เพราะอำนาจแต่งทาน
ของเรา ดังนี้

ในเวลาสิ้นสุดแห่งอายุ จูติจากนั้นได้ไปเกิดในคฤตพิภพ. จำเดิมแต่
บาทมูลของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าทีปังกร จนถึงพระโพธิสัตว์นี้เกิดใน
คฤตบุรี ข้อนั้นพึงทราบไว้ ชื่ออุเรนนิทาน.

อุเรนนิทาน

ก็เมื่อพระโพธิสัตว์อยู่ในคฤตบุรีนั้นแล ความแตกตื่นเรื่องพระพุทธ-
เจ้าได้บังเกิดขึ้นแล้ว. จริงอยู่ ในโลกย่อมมีโกลาหล ๓ อย่างเกิดขึ้นคือ
โกลาหลเรื่องกัป ๑ โกลาหลเรื่องพระพุทธเจ้า ๑ โกลาหลเรื่องพระ
เจ้าจักรพรรดิ ๑

พวกเทวดาชั้นกามาวจรที่ชื่อว่าโลกพยุหะทราบว่า เหตุที่จะเกิด
เมื่อสิ้นกัปจักมีโดยล่วงไปได้แสนปีนั้น ดังนี้ ต่างมีศิระะเปียก สยายผมมีหน้า
ร้องไห้ เอามือทั้งสองเช็ดน้ำตา นุ่งผ้าแดง มีรูปร่างแปลก เทียวเดิน
บอกกล่าวไปในเมืองมนุษย์ว่า ดูก่อนท่านผู้บริบูรณ์ทั้งหลาย โดยกาลล่วงไป
แห่งแสนปีแต่นี้ เหตุที่จะเกิดเมื่อสิ้นกัปจักมีขึ้น แม้โลกนี้ก็จักพินาศไป แม้
มหาสมุทรก็จักพินาศ แผ่นดินใหญ่นี้และพญาแห่งภูเขาสีเนรุ จักถูกไฟไหม้
จักพินาศไป ความพินาศจักมีจนถึงพรหมโลก ดูก่อนท่านผู้บริบูรณ์ทั้งหลาย
ขอพวกท่านจงเจริญเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาจงบำรุงมารดาบิดา จงเป็น
ผู้นอบน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลดังนี้ นี่ชื่อว่าโกลาหลเรื่องกัป.

พวกเทวดาชื่อว่าโลกบาลทราบว่ ก็โดยล่องไปแห่งพันปี พระสัพพัญญู พุทธเจ้าจักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ดังนี้ แล้วพากันเที่ยวป่าวร้อง **นี้ชื่อว่าโกลา-
หลเรื่องพระพุทธเจ้า.**

เทวดาพวกนั้นแหละทราบว่ โดยล่องไปแห่งร้อยปีพระเจ้าจักรพรรดิ จักเสด็จอุบัติขึ้นพากันเที่ยวป่าวประกาศว่ ดูก่อนท่านผู้บริสุทธิทั้งหลาย โดย ล่องไปแห่งร้อยปีแต่นี้ พระเจ้าจักรพรรดิจักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ดังนี้. **นี้ชื่อว่าโกลาหลเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ.**

โกลาหลทั้งสามประการนี้นับว่าเป็นของใหญ่. บรรดาโกลาหลทั้งสาม นั้น เทวดาในหมื่นจักรวาลทั้งสิ้นได้ฟังเสียงโกลาหลเรื่องพระพุทธเจ้าแล้ว จึง ร่วมประชุมพร้อมกันทราบว่ สัตว์ชื่อโน้นจักเป็นพระพุทธเจ้า เข้าไปหาเขา แล้วต่างจะอ้อนวอนและเมื่ออ้อนวอนอยู่ก็จะอ้อนวอนในเมื่อบุรพนิมิตเกิดขึ้น แล้ว. ก็ในกาลนั้นเทวดาแม่ทั้งปวง พร้อมกับท้าวจาตุมหาราช ท้าวสักกะ ท้าวสุยาม ท้าวสันตุสิต ท้าวนิมมานรดี ท้าวปรนิมมิตวสวัตดี และท้าวมหา- พรหม ในแต่ละจักรวาลมาประชุมพร้อมกันในจักรวาลหนึ่ง แล้วพากันไปยัง สำนักของพระโพธิสัตว์ ในภพดุสิตต่างอ้อนวอนว่ "ข้าแต่ท่านผู้บริสุทธิ ท่านเมื่อบำเพ็ญบารมีสิบ ก็มีได้ปรารถนาสมบัติของท้าวสักกะ สมบัติของมาร สมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ สมบัติของพรหมบำเพ็ญ แต่ท่านปรารถนาพระ สัพพัญญุตญาณบำเพ็ญแล้ว เพื่อต้องการจะชนสัตว์ออกจากโลก ข้าแต่ท่านผู้ บริสุทธิ บัดนี้ถึงเวลาที่ท่านจะเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ถึงสมัยที่ท่านจะเป็นพระ พุทธเจ้าแล้ว".

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ยังไม่ให้ปฏิญาณแก่เทวดาทั้งหลาย จะตรวจดู มหาวิโลกนะ คือที่จะต้องเลือกใหญ่ ๕ ประการคือ กาล ทวีป ประเทศ ตระกูล และการกำหนดอายุของมารดา. ใน ๕ ประการนั้น พระโพธิสัตว์จะตรวจดูกาล ก่อนว่ เป็นกาลสมควรหรือไม่สมควร. ในข้อนั้นกาลแห่งอายุที่เจริญขึ้นถึง

แสนปีจัดว่า เป็นกาลไม่สมควร. เพราะเหตุไร. เพราะในกาลนั้น ชาติขราและ
มรณะไม่ปรากฏแก่สัตว์ทั้งหลาย และพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ที่จะพ้นจากไตรลักษณ์ไม่มี เมื่อพระองค์ตรัสว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา พวก
เขาก็จะคิดว่า พระองค์ตรัสเช่นนั้นทำไม แล้วจะไม่เห็นเป็นสำคัญว่าควรจะฟัง
ควรเชื่อ ค่อนั้นก็จะไม่มีการตรัสรู้ เมื่อไม่มีการตรัสรู้ศาสนาก็จะไม่เป็นลัทธิ
ออกจากทุกข์ เพราะฉะนั้น จึงเป็นกาลที่ยังไม่ควร. แม้กาลแห่งอายุห้อย
กว่าร้อยปี ก็จัดเป็นกาลที่ยังไม่ควร. เพราะเหตุไร. เพราะในกาลนั้น สัตว์
ทั้งหลายมีกิเลสหนา และโอวาทที่ให้แก่มผู้มีกิเลสหนาจะไม่ตั้งอยู่ในที่เป็นโอวาท
โอวาทนั้น ก็จะพลันปราศไปเร็วพลันเหมือนรอยไม้เท้าในน้ำฉะนั้น เพราะฉะนั้น
แม้กาลนั้น ก็จัดได้ว่าเป็นกาลไม่ควร. กาลแห่งอายุต่ำลงมาตั้งแต่แสนปี สูงขึ้น
ไปตั้งแต่ร้อยปี จัดเป็นกาลอันควร. และในกาลนั้นก็เป็นกาลแห่งอายุร้อยปี.
ที่นั่นพระมหาสัตว์ก็มองเห็นว่าเป็นกาลที่ควรจะได้เกิดได้แล้ว. ต่อจากนั้นเมื่อจะ
ตรวจดูทวีปก็ตรวจดูทวีปใหญ่ ๔ ทวีป เห็นทวีปหนึ่งว่า ในทวีปทั้งสามพระพุทธ
เจ้าทั้งหลายย่อมไม่เสด็จอุบัติขึ้น เสด็จอุบัติขึ้นในชมพูทวีปเท่านั้น. ต่อจากนั้น
ก็ตรวจดูประเทศว่า ธรรมดาชมพูทวีปกว้างใหญ่มาก มีปริมาณถึงหมื่นโยชน์
พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เสด็จอุบัติขึ้นในประเทศไหนหนอ. จึงมองเห็นมัชฌิม
ประเทศ. ชื่อว่ามัชฌิมประเทศ คือประเทศที่ท่านกล่าวไว้ในวินัยอย่างนี้ว่า ใน
ทิศตะวันออกมีนิคมชื่อชังกละ ที่อื่นจากนิคมนั้นเป็นที่กว้างขวาง อื่นไปจาก
ที่นั่น เป็นชนบทตั้งอยู่ในชายแดน ร่วมในเป็นมัชฌิมประเทศ ในทิศใต้ มีแม่น้ำ
ชื่อสัลลวดี ต่อจากนั้น เป็นชนบทตั้งอยู่ชายแดน ร่วมในเป็นมัชฌิมประเทศ ใน
ทิศทักษิณมีนิคมชื่อเสตถันนิกะ ต่อจากนั้นเป็นชนบทตั้งอยู่ในชายแดน ร่วม
ในเป็นมัชฌิมประเทศ ในทิศตะวันตก มีพราหมณคามชื่ออุณะ ต่อจากนั้นเป็น
ชนบทตั้งอยู่ในชายแดน ร่วมในเป็นมัชฌิมประเทศ ในทิศเหนือ มีภูเขชื่อ
อุสิรรชะ ต่อจากนั้นเป็นชนบทตั้งอยู่ในชายแดน ร่วมในเป็นมัชฌิมประเทศ.

มัชฌิมประเทศนั้นโดยยาววัดได้สามร้อยโยชน์ โดยกว้างได้สองร้อยห้าสิบโยชน์ โดยวงรอบได้เก้าร้อยโยชน์. ในประเทศนั้น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอัครสาวก พระเจ้าจักรพรรดิ และกษัตริย์พราหมณ์คฤหบดีมหาศาล ผู้มี ศักดาใหญ่เหล่าอื่นย่อมเกิดขึ้น และนครชื่อว่ากบิลพัสดุ์นี้ก็ตั้งอยู่ในมัชฌิมประเทศนี้ พระโพธิสัตว์จึงได้ถึงความตกลงใจว่า เราควรจะไปเกิดในนครนั้น. ต่อจากนั้นพระโพธิสัตว์เมื่อจะเลือกตระกูล จึงเห็นตระกูลว่า มารดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่เสด็จอุบัติในตระกูลแพศย์ หรือในตระกูลศูทร แต่จะเสด็จอุบัติในตระกูลกษัตริย์หรือในตระกูลพราหมณ์ที่โลกยกย่อง สองตระกูลนี้เท่านั้น ก็บัดนี้มีตระกูลกษัตริย์ที่โลกยกย่องแล้ว เราจักเกิดในตระกูลนั้น พระเจ้าสุทโธทนมหาราช จักเป็นพระราชบิดาของเราดังนี้. ต่อจากนั้นเมื่อจะเลือกมารดา ก็เห็นว่า ธรรมชาติพระพุทธรามดา ย่อมไม่โลเลในบุรุษ ไม่เป็นนักเลงสุรา แต่จะเป็นผู้บำเพ็ญบารมีมาตลอดแสนกัป จำเดิมแต่เกิดจะมีศีล ๕ ไม่ขาดเลย และพระเทวีทรงพระนามว่า มหามายา นีทรงเป็นเช่นนี้ พระนางจะทรงเป็น พระราชมารดาของเรา ดังนี้ เมื่อตรวจดูว่า ก็พระนางจะทรงมีพระชนมายุเท่าไร ก็เห็นว่า มีอายุเกินกว่า ๑๐ เดือนไป ๗ วัน.

พระโพธิสัตว์ตรวจดูมหาวิโลกนะ ๕ ประการนี้ ด้วยประการฉะนี้แล้ว คิดว่า คุณก่อนท่านผู้บริบูรณ์ ถึงกาลอันควรของเราแล้วที่จะเป็นพระพุทธเจ้า เมื่อจะกระทำการสงเคราะห์เทวดาทั้งหลายจึงให้ปัญญาแล้วกล่าวว่า ขอพวกท่านไปได้ ส่งเทวดาเหล่านั้นกลับไป มีเทวดาชั้นดุสิตห้อมล้อมแล้ว ไปสู่ นันทวันในดุสิตบุรี. จริงอยู่ นันทวันมีอยู่ในทุกเทวโลกที่เดียว. เทวดาใน นันทวันในเทวโลกนั้น กล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้บริบูรณ์ ขอท่านจงจุติจากนันทวัน นี้ไปสู่สุคติเถิด เที้ยวคอยเตือนให้พระมหาสัตว์รำลึกถึงโอกาสแห่งกุศลกรรมที่ เคยกระทำไว้ครั้งก่อน. พระโพธิสัตว์อันพวกเทวดาผู้คอยเตือนให้รำลึกถึงกุศล กรรมห้อมล้อมแล้วอย่างนี้ เที้ยวไปอยู่ในเทวโลกนั้น จุติแล้วถือเอาปฏิสนธิ

ในพระครรภ์ของพระมหายาเทวี ก็เพื่อที่จะให้ชัดแจ้งถึงวิธีที่พระโพธิสัตว์
ถือปฏิสนธิ มีถ้อยคำที่จะบรรยายตามลำดับ ดังนี้

ได้ยินว่า ในกาลนั้นในนครกบิลพัสดุ์ได้มีงานนักขัตฤกษ์ เดือน ๘
กันอย่างเอิกเกริก มหาชนเล่นงานนักขัตฤกษ์กัน ฝ่ายพระนางมหายาเทวี
อีก ๗ วันจะถึงวันบูรณมี ทรงร่วมเล่นงานนักขัตฤกษ์แต่ไม่มีการดื่มสุราก็
มีแต่จัดดอกไม้ของหอมและเครื่องประดับ ในวันที่ ๗ ทรงลุกขึ้นแต่เช้านี้
ทรงสนานด้วยน้ำหอม ทรงสละพระราชทรัพย์สี่แสน ถวายมหาทานแล้ว
ทรงแต่งพระองค์ด้วยเครื่องประดับครบทุกอย่าง เสวยพระกระยาหารอย่างดี
ทรงอธิษฐานองค์อุโบสถ เสด็จเข้าห้องอันมีสิริ บรรทมบนพระสรีโรยาศน์
ก้วลงสู่นิทรารมณ์ ได้ทรงพระสุบินนี้ว่า นัยว่าท้าวมหาราชทั้ง ๔ ยก
พระนางขึ้นพร้อมกับพระแท่นที่บรรทมที่เดียว ไปยังป่าหิมพานต์ แล้ววาง
บนพื้นแผ่นศิลามีประมาณ ๖๐ โยชน์ ภายใต้อันเสาใหญ่มีประมาณ ๗ โยชน์
ได้ยิน ณ ที่ควรข้างหนึ่ง. ที่นั่นเหล่านางเทวีของท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้น ต่าง
พากันมานำพระเทวีไปยังสระอนาคต ให้ทรงสนานเพื่อที่จะชำระล้างมลทิน
ของมนุษย์ออก ให้ทรงนุ่งห่มผ้าทิพย์ ลูบไล้ด้วยของหอมทิพย์ ประดับประ-
ดาด้วยดอกไม้ทิพย์ ในที่ไม่ไกลจากที่นั้น มีภูเขาสีเงินอยู่ลูกหนึ่ง ภายใต้อัน
นั้นมีวิมานทอง พวกเขาก็ดึงพระแท่นที่บรรทมอันเป็นทิพย์ บ่ายพระเศียร
สูงขึ้นทางปราจีนทิศ (ตะวันออก) ทูลให้บรรทมในวิมานทองนั้น พระโพธิ-
สัตว์เป็นพระยาช้างตัวประเสริฐสี่ขาวผ่อง เดินเที่ยวไปที่ภูเขาทองลูกหนึ่ง ใน
ที่ไม่ไกลแต่ที่นั้น เดินลงจากภูเขาทองนั้น ขึ้นไปยังภูเขาสีเงิน มาทางด้านอุดร-
ทิศ (ทิศเหนือ) เองวงอันมีสิริว่าพะวงเงินจับดอกปทุมชาติสีขาว เปล่ง
โกญจนาท เข้าไปยังวิมานทอง กระทำประทักษิณแท่นบรรทมของพระราชา-
มารดา ๓ รอบแล้ว ปรากฏเหมือนกับว่าทะลุทางด้านเบื้องขวาเข้าไปในพระ

อุทรของพระนาง. พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิ ในวันนักษัตรฤกษ์เดือน ๘ หลังด้วยประการฉะนี้.

ในวันรุ่งขึ้นพระเทวีทรงตื่นบรรทมแล้ว กราบทูลถึงพระสุบินนั้นแด่พระราชา พระราชารับสั่งให้เชิญพราหมณ์ชั้นหัวหน้า ๖๔ คนเข้าเฝ้า ให้จัดปลาตอาสนะมีค่ามากบนพื้นที่ฉาบด้วยโคลมัยสค มีเครื่องสักการะอันเป็นมงคลกระทำด้วยข้าวตอกเป็นต้น ให้ใส่ข้าวปายาสอย่างเลิศ ซึ่งปรุงด้วยเนยใส น้ำผึ้ง และน้ำตาลกรวดลงจนเต็มถาดทองและเงิน เอาถาดทองและเงินครอบแล้ว ถวายให้พวกเขาอิมหน้า พร้อมกับถวายผ้าห่มและแม่โคแดงเป็นต้นที่นั่น เมื่อพวกพราหมณ์เหล่านั้น อิมหน้าด้วยของที่ต้องการทุกอย่างแล้ว จึงตรัสบอกพระสุบิน แล้วตรัสถามว่า จักมีอะไรเกิด. พวกพราหมณ์กราบทูลว่า ข้าแต่ महाराज พระองค์อย่าทรงวิตกอะไรเลย พระเทวีทรงตั้งพระครรภ์แล้ว และพระครรภ์ที่ตั้งขึ้นนั้น เป็นครรภ์บุรุษ มิใช่ครรภ์ของสตรี พระองค์จักมีพระราชบุตร ถ้าพระราชบุตรนั้นทรงอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าเสด็จออกจากเรือนบวชจักได้เป็นพระพุทธเจ้า ผู้ทรงมีกิเลสประจุหลังคาอันเปิดแล้วในโลก.

ก็ในขณะที่พระโพธิสัตว์ทรงถือปฏิสนธิในพระคัพภุทรของพระมารดานั้นแหละ ตลอดหมื่นโลกธาตุก็ไหวหวั่นสะเทือนเลื่อนลั่นขึ้นพร้อมกันทันที. บุรพนิมิต ๓๒ ประการปรากฏขึ้นแล้ว. ในหมื่นจักรวาลได้มีแสงสว่างสุดจะประมาณแผ่ซ่านไป. พวกคนตาบอดต่างก็ได้ตาดิขึ้น ดูประหนึ่งว่ามีประสงค์จะดูพระสิรินั้นของพระโพธิสัตว์นั้น. พวกคนหูหนวกก็ฟังเสียงได้ พวกคนใบ้ก็พูดจาได้ พวกคนค่อมก็มีตัวตรงขึ้น คนง่อยเปลี้ยเสียขา ก็เดินด้วยเท้าได้. สัตว์ทั้งปวงที่ถูกจองจำก็พ้นจากเครื่องจองจำมีข้อคาเป็นต้น. ในนรกทุกแห่งไฟก็ดับ. ในเปรตวิสัยความหิวกระหายก็สงบระงับ. เหล่าสัตว์ดิรัจฉานก็ไม่มีความกลัวภัย. โรคและไฟกิลเลสมีรากะเป็นต้นของสัตว์ทั้งปวงก็สงบระงับ.

สัตว์ทั้งปวงต่างมีวาจาน่ารัก ม้าทั้งหลายต่างก็ร้อง ช้างทั้งหลายต่างก็ร้อง ด้วยอาการอันอ่อนหวาน. บรรดาคนตรีทุกชนิดต่างก็เปล่งเสียงกึกก้องของตนได้เอง ไม่ต้องมีใครตีเลย เครื่องอาภรณ์ที่สวมอยู่ที่มือของมนุษย์ทั้งหลาย ร้องขึ้นได้ ทิศทุกทิศต่างก็แจ่มใสไปทั่ว สายลมอ่อนเย็นที่จะให้เกิดสุขแก่สัตว์ทั้งหลายก็พัดโชยมา. เมฆที่มีไช้กาลก็ให้ฝนตก. แม้จากแผ่นดิน น้ำก็ชำระไหลออกมา เหล่านกก็ไม่บินไปในอากาศ แม่น้ำก็นิ่งไม่ไหล น้ำในมหาสมุทรก็มีรสอร่อย พื้นที่ไปทุกแห่งก็ดาดด้วยดอกบัวหลวงมี ๕ สี. ดอกไม้ทุกชนิดที่เกิดบนพื้นดินและเกิดในน้ำต่างก็บานไปทั่ว. ที่ลำต้นต้นไม้ก็มีดอกปทุมลำต้นบาน ที่กิ่งก็มีดอกปทุมกิ่งบาน ที่เถาวัลย์ก็มีดอกปทุมเถาวัลย์บาน. ที่พื้นดินก็มีดอกปทุมมีก้านชำแรกพื้นดินโผล่ขึ้นเบื้องบน ๆ แห่งละ ๗ ดอก ในอากาศก็มีดอกปทุมห้อยย้อยเกิดขึ้น ฝนดอกไม้โปรยปรายไปโดยรอบ ๆ ทิพยคนตรีต่างก็บรรเลงขึ้นในอากาศ. ทั้งหมื่นโลกธาตุเป็นประจุพวงมาลัยที่เขาจับเหวี่ยงให้หมุนแล้วปล่อยไป ดูราวจะว่ากำดอกไม้ที่เขาจับบีบเข้าแล้วมัดให้รวมกัน และเป็นเสมือนที่นอนดอกไม้ที่ประดับประดาและตกแต่งแล้ว มีดอกไม้เป็นพวงเดียวกัน เหมือนพัควาสวีชนีที่กำลังโบกสะบัดอยู่รอบอวลไปด้วยกลิ่นของดอกไม้และรูป ได้เป็นโลกธาตุที่ถึงความงามสุดยอดแล้ว.

จำเดิมแต่ปฏิสนธิของพระโพธิสัตว์ ผู้ถือปฏิสนธิแล้วอย่างนี้ เพื่อที่จะป้องกันมิให้เกิดอันตรายแก่พระโพธิสัตว์ และพระราชมารดาของพระโพธิสัตว์ เทวบุตร ๔ องค์ มีมือถือพระขรรค์คอยให้การอารักขา ความคิดเกี่ยวกับราคะในบุรุษทั้งหลาย มิได้เกิดแต่พระราชมารดาของพระโพธิสัตว์. พระนางมีแต่ถึงความเลิศด้วยลาภและความเลิศด้วยยศ มีความสุข มีพระวรกายไม่ลำบาก และทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งอยู่ในพระคัพโกทร ประคูด้ายสีขาวที่ร้อยไว้ในแก้วมณีที่ใสแจ้ว ธรรมดาคัพโกทรที่พระโพธิสัตว์

อาศัยอยู่เป็นเช่นกับท้องของเจดีย์ สัตว์อื่นไม่สามารถจะอาศัยอยู่หรือบริโภคได้ เพราะฉะนั้น พระราชมารดาของพระโพธิสัตว์จึงสวรรคต แล้วไปอุบัติในดุสิตบุรี ในเมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติแล้วได้ ๗ วัน หญิงอื่นไม่ถึง ๑๐ เดือนบ้าง เกยไปบ้าง นั่งคลอดบ้าง นอนคลอดบ้าง ฉันทิ พระราชมารดาของพระโพธิสัตว์หาเป็นฉันทิฉันไม่. แต่พระนางจะบริบาลพระโพธิสัตว์ไว้ในพระคัพโภทรสิ้น ๑๐ เดือน แล้วประทับยืนตลอด และก็ขื่อนี้เองเป็นธรรมเนียมของพระราชมารดาของพระโพธิสัตว์ แม้พระนางมหามายาเทวีทรงบริบาลพระโพธิสัตว์ในพระคัพโภทรสิ้น ๑๐ เดือน ประดุจบริบาลน้ำมันไว้ด้วยบาตรฉะนั้น มีพระครรภ์แก่เต็มที่แล้ว มีพระราชประสงค์จะเสด็จไปยังเรือนพระญาติ จึงกราบทูลพระเจ้าสุทโธทนมหาราชว่า ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันปรารถนาจะไปยังนครเทเวหะที่เป็นของตระกูล. พระเจ้าสุทโธทนะทรงรับว่าได้ แล้วรับสั่งให้ปราบทางจากพระนครกบิลพัสดุ์จนถึงเทวทหนคร ให้ราบเรียบดีแล้ว ประดับประดาด้วยคันกล้าย หม้อเต็มด้วยน้ำ ธงชายและธงแผ่นผ้า ให้พระเทวีประทับนั่งในพระวอทอง ให้อำมาตย์พันคนหามไป ทรงส่งไปพร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก. ก็ในระหว่างพระนครทั้งสองแม้ชาวพระนครทั้งสอง ก็มีสาละวันอันเป็นมงคล ชื่อว่าลุมพินีวัน. ในสมัยนั้น สาละวันทั้งปวงได้มีดอกไม้บานเป็นอย่างเดียวกัน ตั้งแต่โคนต้นจนถึงปลายกิ่ง. จากระหว่างกิ่งและระหว่างดอก มีฝูงนกห้าสี มีสีดั่งแมลงภูจำนวนมากมาย เทียวบินร้องประสานเสียง ลุมพินีวันทั้งสิ้นจึงเป็นเช่นกับจิตรลดาวัน คูประหนึ่งเป็นมณฑลของพื้นที่มาร่วมคั่นกัน. พระเทวีได้เกิดมีพระประสงค์จะทรงเล่นกีฬาในสาละวัน เพราะทอดพระเนตรเห็นลุมพินีวันนั้น. พวกอำมาตย์พาพระเทวีเข้าไปยังสาละวัน พระนางได้ทรงมีพระประสงค์จะเสด็จไปยังโคนต้นสาละวันอันเป็นมงคลแล้ว ทรงจับที่กิ่งต้นสาละ กิ่งต้นสาละก็น้อมลง ประคุดยอด

หาวยที่ถูกกรมให้ร้อนแล้ว พระหัตถ์พระเทวีพอจะเอื้อมถึงได้. พระนางทรงเหยียดพระหัตถ์ออกจับกิ่ง.

ก็ในขณะนั้นนั่นเองลมกันมัวवादของพระนางเกิดปั่นป่วน ที่นั่นมหาชนแคววงพระวิสูตรแก่พระนางแล้วก็หลีกไป. เมื่อพระนางทรงจับกิ่งต้นสาละประทับยืนอยู่นั้นแหละ ได้ทรงประสูติแล้ว. ในขณะนั้นนั่นเอง ท้าวมหารพรมผู้มีจิตบริสุทธิ์ ๔ องค์ ก็มาถึงพร้อมกับถ้อยคำของมาด้วย เอาถ้อยคำนั้นรับพระโพธิสัตว์ วางไว้ตรงพระพักตร์ของพระราชมารดา พลางทูลว่า ข้าแต่พระเทวี ขอพระองค์จงดีพระทัยเถิด พระราชบุตรของพระองค์มีศักดิ์ใหญ่อุบัติขึ้นแล้ว เหมือนอย่างว่า สัตว์เหล่าอื่นเมื่อตลอดออกจากท้องมารดาย่อมแปดเปื้อนด้วยสิ่งปฏิกูลอันไม่สะอาดตลอดออกมาฉันใด พระโพธิสัตว์หาเป็นฉันนั้นไม่ ก็พระโพธิสัตว์นั้นเหยียดมือและเท้าสองข้างออกยืนตรงดุจพระธรรมกลีกลงจากธรรมาสน์ และดุจบุรุษลงจากบันได มิได้แปดเปื้อนด้วยของไม่สะอาดใด ๆ ที่มีอยู่ในครรภ์มารดา เป็นผู้สะอาดบริสุทธิ์รุ่งโรจน์อยู่ประดุจแก้วมณีที่เขาวางไว้บนผ้ากาสิกพัสดุ์ ตลอดออกมาจากครรภ์มารดา แม้เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วก็ตาม สายธารแห่งน้ำสองสายก็พุ่งออกมาจากอากาศ ไสรจสรพระสรีระของพระโพธิสัตว์และพระมารดาทำให้อบอุ่นสบาย เพื่อเป็นเครื่องสักการะแก่พระโพธิสัตว์และพระมารดา ต่อนั้นท้าวมหารพ ๘ องค์ได้รับพระโพธิสัตว์นั้น จากมือของพรหมผู้ยื่นเอาถ้อยคำรับอยู่ ด้วยเครื่องปูลาดที่ทำด้วยหนังเสือดาวที่มีสัมผัสอ่อนนุ่มซึ่งสมมติกันว่าเป็นมงคล พวกมนุษย์จึงเอาพระยี่ภู่ผ้าทูลพัสดุ์รับจากมือของท้าวมหารพเหล่านั้น พอพ้นจากมือของพวกมนุษย์ พระโพธิสัตว์ก็ประทับยืนบนแผ่นดินทอดพระเนตรดูทิศตะวันออก จักรวาลนับได้หลายพันได้เป็นที่โล่งเป็นอันเดียวกัน พวกเทวดาและมนุษย์ในที่นั้นต่างพากัน บูชาด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น กราบทูลว่า ข้าแต่ท่าน บุรุษคนอื่นในที่นี้เช่นกับท่านไม่มี คนที่ยิ่งกว่าท่านจักมีแต่ที่ไหน

พระโพธิสัตว์มองตรวจดูตลอดทิศให้ทิศเล็กแม้นทั้ง ๑๐ คือทิศใหญ่ ๔ ทิศเล็ก ๔ เบื้องล่าง เบื้องบน ก็ได้ทรงมองเห็นใครที่เชื่อกับคนทรงดำริว่า นี่เป็นทิศเหนือ แล้วได้เสด็จไปโดยยังพระบาท ๗ ก้าว มีท้าวมหาพรหมกันเสวฉัตร ท้าวสุยามเทวบุตรถือพัศดาลวิชนี และเทวดาเหล่าอื่นมีมือถือเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่หล่อเดินตามเสด็จ ต่อจากนั้นประทับยืนที่พระบาทที่ ๗ ทรงเปล่งอาสภิวาจา[วาจาแสดงความยิ่งใหญ่] เป็นต้นว่า เราเป็นผู้เลิศของโลก ทรงบรรลือสีหนาทแล้ว.

จริงอยู่พระโพธิสัตว์ เพียงตลอดออกมาจากครรภ์มารดาเท่านั้น ก็เปล่งวาจาได้ในสามอรรถภาพเท่านั้นคือ ในอรรถภาพเป็นมโหสถ ในอรรถภาพเป็นพระเวสสันดร ในอรรถภาพนี้. นัยว่าในอรรถภาพเป็นมโหสถเมื่อพระโพธิสัตว์ตลอดออกจากครรภ์มารดาเท่านั้น ท้าวสักกเทวราชเสด็จมา ทรงวางแก่นจันทน์ที่มือแล้วเสด็จไป พระโพธิสัตว์กำแก่นจันทน์นั้นไว้ในกำมือตลอดออกมา. ที่นั้นมารดาจึงถามเขาว่า แน่พ่อ ลูกถืออะไรมา. ข้าแต่แม่ ยากรับ พระโพธิสัตว์ตอบ. เพราะเหตุที่ถือเอายามา คนทั้งหลายจึงตั้งชื่อไว้ให้แก่เขาว่า โอสถทารก[เด็กถือยา] คนทั้งหลายจึงถือเอายานั้นใส่ไว้ในคุ่ม โอสถนั้นนั่นแหละได้เป็นยารักษาโรคสารพัดให้หายได้ แก่คนตาบอดและหูหนวกเป็นต้น ที่พากันมา ๆ ต่อมาเพราะถือเอาคำที่พูดกันว่า โอสถนี้มีคุณมาก โอสถนี้มีคุณมาก เขาจึงได้เกิดมีชื่อขึ้นอีกว่า มโหสถ. ส่วนในอรรถภาพเป็นพระเวสสันดร พระโพธิสัตว์เพียงตลอดออกจากครรภ์ของมารดา ก็เหยียดแขนออก พลังกล่าวว่า ข้าแต่แม่ ในเรือนมีทรัพย์บ้างไหม ลูกจะให้ทาน แล้วตลอดออกมาที่นั่น พระมารดาของพระโพธิสัตว์นั้นกล่าวว่า แน่พ่อ ลูกเกิดในตระกูลที่มีทรัพย์ ว่าแล้วให้วางถุงเงินพันหนึ่งไว้แล้ว จึงวางมือของลูกไว้บนฝ่ามือของพระองค์ ในอรรถภาพเป็นพระโพธิสัตว์บรรลือสีหนาทแม่นี้ ด้วยประการฉะนี้.

พระโพธิสัตว์เพียงแต่ว่าตลอดออกจากกรรมมารดาเท่านั้น ก็เปล่งวาจา
ได้ในสามอรรถาภโดยอาการอย่างนี้. เหมือนอย่างว่าในขณะที่ถือปฏิสนธิฉันใด
แม้ในขณะที่อุบัติขึ้นก็ฉันนั้น. บุรพนิมิต ๓๒ ประการก็ได้ปรากฏขึ้น ก็ใน
สมัยที่พระโพธิสัตว์ของพวกเราอุบัติ แล้วในลุมพินีวัน ในสมัยนั้นนั่นแล พระ-
เทวีผู้เป็นพระราชมารดาของพระราहुล ฉะนั้นอำมาตย์ กาฬาทายีอำมาตย์
ราชกุมารอนันท์ พระยาม้ากัณฐกะ มหาโพธิพฤกษ์ ชุมทรัพย์ ๔ ชุมก็เกิดขึ้น
พร้อมกัน บรรดาชุมทรัพย์เหล่านั้น ชุมทรัพย์หนึ่งมีประมาณคาจูดหนึ่ง ชุมหนึ่ง
ประมาณกึ่งโยชน์ ชุมหนึ่งมีประมาณ ๓ คาจูด ชุมหนึ่งมีประมาณโยชน์หนึ่ง
เพราะฉะนั้น จึงรวมเป็นสหชาติ ๙ อย่างเหล่านี้. พวกชาวเมืองลงนครต่างได้
พาพระโพธิสัตว์กลับไปยังนครกบิลพัสดุ์โดยทีเดียว ในวันนั้นนั่นเอง ชุมนม
เทวดาในดาวดึงส์พิภพต่างรำเริงยินดีว่า พระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ
มหาราช อุบัติแล้วในนครกบิลพัสดุ์ พระราชกุมารนี้จักประทับนั่งที่ลานต้น
โพธิแล้วจักเป็นพระพุทธเจ้าดังนี้ แล้วพากันโบกสะบัดผ้า [แสดงความยินดี]
เล่นสนุกกัน.

ในสมัยนั้นมีดาบสผู้คุ้นเคยกับตระกูลของพระเจ้าสุทโธทนะมหาราชได้
สำเร็จสมาบัติ ๘ ชื่อกาลเทวละ เขาฉนั้นเสร็จสรรพแล้วจึงเหาะไปยังดาวดึงส์
พิภพ เพื่อพักผ่อนในเวสกาลกลางวัน นั่งพักผ่อนกลางวันในที่นั้น เห็นเทวดา
เหล่านั้น จึงถามว่าเพราะเหตุไรพวกท่านจึงมีใจยินดีเล่นสนุกกันอย่างนี้ ขอ
ได้โปรดบอกเหตุนี้แก่อาตมภาพด้วย พวกเทวดาได้ออกเหตุนี้ว่า ข้าแต่
ท่านผู้นิรทุกข์ พระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะอุบัติขึ้นแล้ว ในกาลนั้น
พระองค์จักประทับนั่งที่ลานแห่งต้นโพธิแล้วจักเป็นพระพุทธเจ้าประกาศพระ-
ธรรมจักร พวกข้าพเจ้าต่างยินดีเพราะเหตุนี้ว่า พวกเราจักได้เห็นพระพุทธลิลลา
อันหาที่สุดมิได้ และจักได้ฟังพระธรรมของพระองค์ ดาบสนั้นฟังคำของเหล่า
เทวดาแล้ว ลงจากเทวโลกทันทีเข้าไปยังพระราชนิเวศน์ นั่งบนอาสนะที่เขาปู

ไว้แล้ว กราบทูลว่า ข้าแต่มหาบพิตร ได้ยินว่าพระราชโอรสของพระองค์อุบัติแล้ว อาตมภาพอยากเห็นพระองค์ พระราชามีรับสั่งให้พาพระราชกุมารผู้ประดับประดาตกแต่งแล้วมา ทรงอุ้มไปเพื่อให้สัมผัสการคาบส พระบาททั้งสองของพระโพธิสัตว์กลับไปประดิษฐานอยู่บนชฎาของคาบส จริยอยู่บุคคลอื่นที่ชื่อว่าพระมหาสัตว์จะพึงไหว้โดยอรรถาพจน์ไม่มี ถ้าคนผู้ไม่รู้พึงวางศิระของพระโพธิสัตว์ที่บาทมูลของคาบส ศิระของคาบสนั้น พึงแตกออก ๗ เลี่ยง คาบสคิดว่า การทำคนของเราให้พินาศไม่สมควร จึงลุกจากอาสนะแล้ว ประคองอัญชลีแก่พระโพธิสัตว์ พระราชาทอดพระเนตรเห็นเหตุอัศจรรย์นั้น จึงทรงไหว้บุตรของตน. คาบสระลึกได้ชาติ ๘๐ กัป คือ ในอดีต ๔๐ กัป ในอนาคต ๔๐ กัป เห็นลักษณะสมบัติของพระโพธิสัตว์จึงใคร่ครวญดูว่า เธอจักได้เป็นพระพุทธเจ้าหรือไม่หนอ ทราบว่า จักได้เป็นพระพุทธเจ้าโดยมีต้องสงสัยคิดว่า พระราชบุตรนี้เป็นอัจฉริยบุรุษจึงได้กระทำความขมขื่นให้ปรากฏ ต่อ นั้นจึงใคร่ครวญดูว่า เราจักได้ทันเห็นความเป็นพระพุทธเจ้านี้หรือไม่หนอ ก็เห็นว่า เราจักไม่ได้ทันเห็น จักตายเสียก่อนในระหว่างนั้นแหละ แล้วจักไปบังเกิดในอรุณภพที่พระพุทธเจ้าตั้งร้อยพระองค์ก็ดี ตั้งพันพระองค์ก็ดี ไม่สามารถที่จะเสด็จไปเพื่อให้ตรัสรู้ได้ แล้วคิดว่า เราจักไม่เห็นอัจฉริยบุรุษผู้เป็นพระพุทธเจ้าเห็นปานนี้ และเราจักมีความเสื่อมใหญ่ ดังนี้แล้วร้องไห้ลั่นไป. พวกภิกษุเห็นแล้วจึงเรียนถามว่า พระผู้เป็นเจ้าของพวกเรา เมื่อตะกัณนี้เอง หวัมเราแล้วกลับปรากฏร้องไห้อีกเล่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อันตรายอะไรจักเกิดแก่พระลูกเจ้าของพวกเราหรือไม่. คาบสตอบว่า พระองค์ไม่มีอันตรายจักได้เป็นพระพุทธเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย.

พวกภิกษุถามว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร ท่านจึงร้องไห้ลั่นไป. คาบสตอบว่า เราเศร้าโศกถึงคนว่า จักไม่ได้ทันเห็นพระมหาบุรุษผู้เป็นพระพุทธเจ้า เห็นปานนี้ ความเสื่อมใหญ่จักมีแก่เราดังนี้ จึงได้ร้องไห้.

ต่อจากนั้น ดาบสไคร์ครวญอยู่ว่า ในวงญาติของเรามีใครบ้างจักได้
เห็นความเป็นพระพุทธเจ้านั้น ได้มองเห็นนาลกทารกผู้เป็นหลาน เขาจึงไปยัง
เรือนของน้องสาว ถามว่า นาลกะ บุตรของเจ้าอยู่ไหน. ข้าแต่พระคุณเจ้า เขา
อยู่ในเรือน น้องสาวตอบ. จงเรียกเขามาที ให้เรียกมาแล้ว. ดาบสพุดกะเขาสู้
มายังสำนักของตนว่า นี่แน่พ่อ พระราชโอรสอุบัติแล้วในตระกูลของพระเจ้า
สุทโธทนมหาราชเป็นหน่อพุทธางกูร พระองค์จักได้เป็นพระพุทธเจ้าเมื่อล่วงได้
๓๕ ปี เจ้าจักได้เห็นพระองค์ เจ้าจงบวชในวันนี้ทีเดียว. เด็กเกิดในตระกูลนี้
ทรัพย์ได้ ๘๗ โกฏิ คิดว่า ลุงคงจักไม่ชักชวนเราในสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ทันใด
นั้นนั่นเองให้คนซื้อผ้ากาสาวพัสดุ์ และบาตรดินจากตลาด ให้ปลงผมและ
หนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสดุ์ประคองอัญชลีบ่ายหน้าไปทางพระโพธิสัตว์ ด้วย
กล่าวว่า บุคคลผู้สูงสุดในโลกพระองค์ใด ข้าพเจ้าขอบวชอุทิศบุคลลนั้น แล้ว
กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ เอาบาตรใส่ถุง คล้องที่จะจะยอบ่าแล้วไปยังหิม-
วันตประเทศบำเพ็ญสมณธรรม ท่านเข้าไปเฝ้าพระศาสดาผู้ได้บรรลุพระอภิ-
สัมโพธิครั้งแรก ทูลขอให้พระองค์ทรงแสดงนาลกปฏิบัติปา แล้วเข้าไปยังป่า
หิมพานต์อีก บรรลุพระอรหัตปฏิบัติข้อปฏิบัติอย่างเคร่งครัด รักษาอายุมาได้
ตลอด ๗ เดือน ยืนฟังภูเขาทองอยู่นั้นแหละ ปรินิพพานแล้วด้วยอนุภาทิเสต
นิพพานธาตุ.

ในวันที่ ๕ พระประยูรญาติทั้งหลายคิดว่าในวันที่ ๕ พวกเราจักโสรัจ-
สรงเศียรเกล้าพระโพธิสัตว์ แล้วเฉลิมพระนามแด่พระองค์ดังนี้ แล้วฉาบทา
พระราชมณเฑียรด้วยคันธชาติ ๔ ชนิด โปรยดอกไม้มีข้าวดอกเป็นที ๕ ให้
หุงข้าวปายาสล้วนๆ แล้วนิมนต์พรหมณ์ผู้เรียนจบไตรเพทจำนวน ๑๐๘ คน
ให้นั่งในพระราชมณเฑียร ให้ฉันโภชนะอย่างดี ถวายสักการะมากมายแล้ว
ถามว่า อะโรหนอจักมี แล้วให้ตรวจดูพระลักษณะ บรรดาพรหมณ์เหล่านั้น.

พราหมณ์ ๘ คนเหล่านี้คือ พราหมณ์ชื่อรามะ

ชื่อชชะ ชื่อลักขณะ ชื่อสุชาติมันติ ชื่อโกชะ ชื่อ

สุยานะ ชื่อโกณฑัญญะ ชื่อสุทัตตะ ในครั้งนั้นพวก

เขาได้เป็นพราหมณ์ ๘ คน ผู้เรียนจบเวททางศาสนา

ทั้ง ๖ พยากรณ์มันต์แล้ว.

ได้เป็นผู้ตรวจดูพระลักษณะ แม้พระสุบินในวันที่ถือปฏิสนธิ พราหมณ์เหล่านี้แหละก็ได้ตรวจดูแล้ว บรรดาพราหมณ์ทั้ง ๘ นั้น ๗ คนยกสองนิ้วพยากรณ์เป็นสองทางว่า ผู้ประกอบด้วยลักษณะเหล่านี้ เมื่ออยู่ครองเรือนจักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อบวชจักได้เป็นพระพุทธเจ้า ดังนี้ ต่างพากันบอกถึงสมบัติอันมีสิทธิของพระเจ้าจักรพรรดิ. แต่มาณพชื่อโกณฑัญญะโดยโคตร เด็กกว่าพราหมณ์เหล่านั้นทุกคน พิจารณาดูความสมบูรณ์แห่งพระลักษณะของพระโพธิสัตว์ ชูนิ้วมือนิ้วเดียวเท่านั้นแล้วพยากรณ์อย่างเดียวว่า พระโพธิสัตว์นี้ไม่มีเหตุที่จะดำรงอยู่ในท่ามกลางเรือน จักได้เป็นพระพุทธเจ้า ผู้ทรงปราศจากกิเลสประจุหลังคาโดยส่วนเดียวเท่านั้น. จจริงอยู่โกณฑัญญะพราหมณ์นี้เป็นผู้สร้างความดีขึ้นมาแล้ว เป็นสัตว์ที่จะเกิดเป็นภพสุตท้าย มีปัญญาเหนือกว่าคนทั้ง ๗ ได้เห็นคติเดียวเท่านั้นว่า สำหรับผู้ที่ประกอบด้วยลักษณะเหล่านั้น ไม่มีฐานะที่จะดำรงอยู่ในท่ามกลางเรือน จักต้องเป็นพระพุทธเจ้าอย่างไม่ต้องสงสัย เพราะฉะนั้น เขาจึงชูนิ้วขึ้นนิ้วเดียว แล้วพยากรณ์อย่างเดียว. ต่อมา พวกพราหมณ์เหล่านั้น กลับไปยังเรือนของตน แล้วต่างพากันเรียกบุตรมาบอกว่า นี่แน่พ่อทั้งหลาย พวกเราแก่แล้วจะทันได้เห็นพระราชบุตรของพระเจ้าสุทโธทนมหาราช ทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณหรือไม่ก็ไมรู้ พวกเจ้าเมื่อพระราชาขุมารนี้บรรลुพระสัพพัญญุตญาณแล้ว พึงบวชในศาสนาของพระองค์เถิด ชนแม่ทั้ง ๗ คนเหล่านั้น ดำรงอยู่คราบเท่าอายุขัย ก็ตายไปตามยถากรรม โกณฑัญญะมาณพเท่านั้น ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ (ยังมี

ชีวิตอยู่). เมื่อพระมหาสัตว์เดิบทโจริญว้ยขึ้นแล้ว เสด็จออกพระมหากนิษ-
กรรมณ์ เสด็จไปยังอุรุเวลาประเทศตามลำดับ ทรงเกิดพระดำริว่า ภูมิภาคนี้
น่ารื่นรมย์จริงหนอ สถานที่นี้เหมาะที่จะบำเพ็ญเพียร สำหรับกุลบุตรผู้มีความ
ต้องการความเพียร ดังนี้แล้วเสด็จเข้าจำพรรษา ณ ที่นั้น เขาได้ฟังข่าวว่า
พระมหาบุรุษทรงผนวชแล้ว จึงเข้าไปหาบุตรของพราหมณ์เหล่านั้น พูดอย่าง
นี้ว่า ได้ทราบข่าวว่า พระลัทธิตถกumarทรงผนวชแล้ว พระองค์จักได้เป็น
พระพุทเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย ถ้าบิดาของพวกท่านยังมีชีวิตอยู่ พวกเขาพึง
ออกบวชในวันนี้แน่ หากพวกท่านพึงต้องการเช่นนั้นบ้าง มาซิ เราจักบวช
ตามพระมหาบุรุษนั้น พวกเขาทุกคนไม่สามารถที่จะมีความเห็นเป็นเอกฉันท์
กันได้ สามคนไม่บวช. ลีคนนอกนี้บวชตั้งให้โกณฑัญญพราหมณ์เป็นหัวหน้า
ชนทั้ง ๕ คนเหล่านั้น จึงได้มีชื่อว่า พระปัญจวัคคีย์เถระ.

ก็ในกาลนั้น พระราชาตรัสถามว่า บุตรของเราเห็นอะไรจึงจักบวช
พวกอำมาตย์กราบทูลว่า บุพนิมิต ๔ (ลงบอกเหตุล่วงหน้า). ตรัสถามว่า
อะไรบ้าง ๆ กราบทูลว่า คนแก่เพราะชรา คนเจ็บป่วย คนตาย บรรพชิต
พระราชาตรัสว่า จำเดิมแต่เมื่อไป พวกท่านอย่าได้ให้นิมิตเห็นปานนี้ เข้าไป
สำนักแห่งบุตรของเรา เราไม่ต้องการให้บุตรเราเป็นพระพุทเจ้า เราต้อง
การอยากจะได้เห็นบุตรของเรา ครอบครองราชสมบัติที่เป็นใหญ่และปกครอง
ทวีปใหญ่ทั้ง ๔ ซึ่งมีทวีปเล็กสองหมื่นเป็นบริวาร ห้อมล้อมไปด้วยบริษัท
มีปริมณฑลได้สามสิบลกโยชน์ ท่องเที่ยวไปในพื้นนภากาศ. ก็เถอ เมื่อ
พระองค์ตรัสอย่างนั้นแล้ว ทรงมีรับสั่งให้วางอารักขาไว้ในที่ทุก ๆ คาจุด ใน
ทิศทั้งสี่ เพื่อจะห้ามมิให้บริษัท ๔ ประการเหล่านั้น เข้ามายังคลองจักษุของ
พระกุมาร ก็ในวันนั้น เมื่อตระกูลพระญาติแปดหมื่นประชุมกันในที่มณฑลสถาน
พระญาติแต่ละพระองค์ต่างยินยอมยกบุตรให้ แต่ละคนว่า พระราชกุมาร

สิทธิ์ณะนี้จะเป็นพระพุทธเจ้าหรือพระราชาก็ตาม พวกเราจักให้บุตรคนละคน
แม้ถ้าจักเป็นพระพุทธเจ้า ก็จักมีสมณกษัตริย์ให้เกียรติและห้อมล้อม แม้ถ้า
เป็นพระราชาก็จักมีขัตติยกุมารให้เกียรติและห้อมล้อม เทียวไป. ฝ่าย
พระราชาก็ทรงตั้งนางนม ล้วนมีรูปทรงชั้นเยี่ยม ปราศจากสรรพโทษทุก
ประการแก่พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ทรงเจริญวัยด้วยบริวารอนกอนันต์
ด้วยส่วนแห่งความงามอันยิ่งใหญ่.

ต่อมาวันหนึ่ง พระราชาได้มีพระราชพิธีวิปสมงคล (แรกนาขวัญ)
วันนั้น พวกชาวนครต่างประดับประดา พระนครทุกหนทุกแห่งดุจดั่งเทพวิมาน
เหล่าพวกทาสและกรรมกรทั้งหมด ต่างนุ่งห่มผ้าไหม ประดับประดาด้วยของ
หอมและดอกไม้ ประชุมกันในราชตระกูล. ในพระราชพิธีมีการเทียมไถถึง
พันคัน ก็ในวันนั้น ไถ ๑๐๘ อันหย่อนหนึ่งคัน (๑๐๗ คัน) หุ้มด้วยเงิน
พร้อมด้วยโคผู้ ตะพาย และเชือก. ส่วนที่นอนพระนังคัลของพระราชา
หุ้มด้วยทองคำสุกปลั่ง. เขาของโคผู้ ตะพาย เชือก และปลัก ก็หุ้มด้วย
ทองคำทั้งนั้น. พระราชาทรงพร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก เสด็จออกจากพระ
นครทรงพาพระราชโอรสไปด้วย. ในที่ประกอบพระราชพิธี มีดินหว่าอยู่ต้น
หนึ่ง มีใบหนาแน่น มีเงาทึบ. ภายใต้อันหว่านั้นนั้นแหละ พระราชาทรง
รับสั่งให้ปลูลาดพระแท่นบรรทมของพระราชโอรส เบื้องบนให้ผูกเพดานปัก
ด้วยดาวทองคำ ให้แวดงด้วยปราการพระวิสูตร วางอารักขา ส่วนพระองค์
ก็ทรงประดับประดาด้วยเครื่องสรรพอลงกรณ์ มีหมู่อำมาตย์แวดล้อม ได้เสด็จ.
ไปยังที่จรดพระนังคัล ในที่นั้น พระราชาทรงถือพระนังคัลทองคำ พวก
อำมาตย์ถือคันไถเงิน ๑๐๗ คัน พวกชาวนาต่างพากัน ถือคันไถที่เหลือ. เขา
เหล่านั้นต่างถือคันไถไถไปข้างโน้นบ้างข้างนี้บ้าง. แต่พระราชาทรงไถไปจาก
ด้านในสู่ด้านนอก จากด้านนอกสู่ด้านใน. ในที่นั้นมีมหาสมบัติ. นางนมที่

นั่งห้อมล้อมพระโพธิสัตว์อยู่ ต่างพากันออกมาข้างนอก จากภายในพระวิสูตร ด้วยคิดว่า พวกเราจะดูสมบัติของพระราชา. พระโพธิสัตว์ทอดพระเนตรดูข้างโน้นและข้างนี้ ไม่ทรงเห็นใครจึงเสด็จลุกขึ้นโดยเร็ว ทรงนั่งขัดสมาธิกำหนดลมหายใจเข้าออก ทำปฐมฌานให้เกิดขึ้นแล้ว. พวกนางนมพากันเที่ยวไปในระหว่างเวลากินอาหาร ชักเข้าไปหน่อยหนึ่ง. เงามของต้นไม้ที่เหลือนายไป ส่วนเงาของต้นไม้ที่ตั้งเป็นปริมณฑลตรงอยู่. พวกนางนมคิดได้ว่า พระลูกเจ้าประทับอยู่พระองค์เดียว จึงรีบเปิดพระวิสูตรขึ้น เข้าไปข้างใน เห็นพระโพธิสัตว์ประทับนั่งขัดสมาธิบนแท่นบรรทม และปาฏิหาริย์นั้น จึงไปกราบทูลแด่พระราชาว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระราชกุมารประทับนั่งอย่างนี้ เงามของต้นไม้เหล่าอื่นหายไป ของต้นไม้ที่ตั้งเป็นปริมณฑลตรงอยู่อย่างนี้. พระราชารีบเสด็จมา ทอดพระเนตรเห็นปาฏิหาริย์จึงตรัสว่า นี่แน่พ่อ นี่เป็นการไหว้เจ้าครั้งที่สอง แล้วทรงไหว้ลูก.

ต่อมา พระโพธิสัตว์มีพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษาโดยลำดับ พระราชาทรงมีรับสั่งให้สร้างปราสาทสามหลังเหมาะสมกับสามฤดู คือ หลังหนึ่งมี ๘ ชั้น หลังหนึ่งมี ๗ ชั้น หลังหนึ่งมี ๕ ชั้น และให้จัดหาหญิงพื่อนรำไว้สี่หมื่นคน พระโพธิสัตว์มีหญิงพื่อนรำแต่ตัวสวຍห้อมล้อมอยู่เป็นประหนึ่งเทพเจ้าผู้ห้อมล้อมอยู่ด้วยหมู่นางอัปสร ฉะนั้น ถูกบำเรออยู่ด้วยดนตรี ไม่มีนุรุษเลย ทรงเสวยสมบัติใหญ่ ประทับอยู่ในปราสาทเหล่านั้นตามคราวแห่งฤดู. ส่วนพระราหุลมารดาได้เป็นพระอัครมเหสีของพระองค์. เมื่อพระองค์เสวยมหาสมบัติอยู่ วันหนึ่งได้มีพุดกันขึ้นในระหว่างหมู่พระญาติอย่างนี้ว่า พระสิทธิตะทรงชวนววยอยู่แต่การเล่นเท่านั้น มิได้ทรงศึกษาศิลปะใด ๆ เลย เมื่อเกิดสงครามขึ้นจักทำอะไรกัน. พระราชาทรงมีรับสั่งให้เรียกพระโพธิสัตว์มาแล้วตรัสว่า นี่แน่พ่อ พวกญาติ ๆ ของลูกพุดกันว่า พระ-

สิทธัตถะมิได้ศึกษาศิลปะใด ๆ เลย เทียวชวนขวายเป็นการเล่น ดังนี้ ลูกจะเห็นว่าถึงกาลอันควรหรือยัง พระโพธิสัตว์ทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ไม่มีกิจที่จะต้องศึกษาศิลปะ ขอพระองค์ได้โปรดให้ติกลองป่าวร้องไปในพระนคร เพื่อให้มาดูการแสดงศิลปะของข้าพระองค์ แต่เมื่ออีก ๗ วันข้าพระองค์ก็จะแสดงศิลปะแก่พระญาติทั้งหลาย พระราชาได้ทรงกระทำตามเช่นนั้น พระโพธิสัตว์รับสั่งให้ประชุมเหล่านายขมังธูที่สามารถยิงได้ดังสายฟ้าแลบ ยิงบนทางสัตว์ได้ ยิงด้านลูกศรได้ ยิงตามเสียงได้ และยิงลูกศรตามลูกศรได้ แล้วได้ทรงแสดงศิลปะ ๑๒ อย่าง ที่พวกนายขมังธูเหล่านี้ไม่มีแก่พระญาติทั้งหลาย ในท่ามกลางมหาชน ชื่อนั้นพึงทราบตามนัยที่มีมาในสรังกษชาดก นั้นเกิด ในคราวนั้น หมู่พระญาติของพระองค์ได้หมดพระทัยสงสัยแล้ว.

ต่อมาวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์มีพระประสงค์จะเสด็จยังภูมิภาคในพระอุทยานจึงตรัสเรียกสาริถมาตรัสว่า จงเทียมรถ เขารับพระคำรัสว่าดีแล้ว จึงประดับประดารถขึ้นดีที่สุด มีด้ามักด้วยเครื่องอลังการทุกชนิด เทียมม้าสินธพอันเป็นมงคล ซึ่งมีสีดุกกลีบดอกบัวขาว ๔ ตัวเสร็จแล้วไปทูลบอกแด่พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์เสด็จขึ้นรถอันเป็นเช่นกับเทววิมานทรงพายพระพักตร์สู่พระอุทยาน เทวดาทั้งหลายคิดว่า กาลที่จะตรัสรู้ของพระสิทธัตถะราชกุมารใกล้เข้ามาแล้ว พวกเราจักแสดงบุญนิมิต แล้วแสดงเทวบุตรคนหนึ่งทำให้เป็นคนแก่ห่อหม มีฟันหัก มีผมหงอก มีหลังโก่งคุดกอลนเรื้อน มีตัวโค้งงอ มีมือถือไม้เท้า เดินกุก ๆ เงิน ๆ อยู่ พระโพธิสัตว์และสาริถก็ได้ทอดพระเนตรเห็นและแลเห็นภาพนั้น. ที่นั่นพระโพธิสัตว์ตรัสถามตามนัยที่มีมาในอุปทานนั้นแหละว่า นี่แน่สหายผู้เจริญชายคนนี้ชื่ออะไรกันนะ แม้แต่ผมของเขาก็ไม่เหมือนของผู้อื่นดังนี้ ทรงสดับคำของสาริถแล้ว ทรงมีพระทัยสังเวชว่า นี่แน่ผู้เจริญ น่าติเตียนจริงหนอความเกิดนี้ ความแก่จักต้องปรากฏแก่สัตว์ผู้เกิด

แล้วอย่างแน่นอน ดังนี้แล้ว เสด็จกลับจากพระอุทยานเสด็จขึ้นสู่ปราสาท
ที่เดียว พระราชาตรัสถามว่า เพราะเหตุไรบุตรของเราจึงกลับเร็วนัก พวก
อำมาตย์ทูลว่า เพราะทอดพระเนตรเห็นคนแก่ พระเจ้าข้า พระราชาตรัสว่า
พวกเจ้าพูดว่า ลูกของเราเห็นคนแก่แล้วจกบวช เพราะเหตุไร จึงมาทำลาย
เราเสียเล่า จงรีบจัดหาละครมาแสดงแก่บุตรของเรา เธอเสวยสมบัติอยู่จักไม่
ระลึกถึงการบรรพชา แล้วให้เพิ่มอารักขามากขึ้น วางไว้ทุก ๆ ครึ่งโยชน์ในทุก
ทิศ. ในวันรุ่งขึ้น พระโพธิสัตว์ก็เสด็จไปยังพระอุทยานเหมือนเดิม ทอดพระ
เนตรเห็นคนเจ็บที่เทวดาเนรมิตขึ้น จึงตรัสถามโดยนัยก่อนนั้นแหละ ทรงมี
พระหฤทัยสังเวชแล้วกลับในรูปสู่ปราสาท. ฝ่ายพระราชาที่ตรัสถามแล้วทรงจัด
แจงตามนัยที่กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแหละ ทรงวางอารักขาเพิ่มขึ้นอีก ในที่มี
ประมาณ ๓ คาพยุดโดยรอบ. ต่อมาอีกวันหนึ่งพระโพธิสัตว์เสด็จไปยังพระ-
อุทยานเหมือนเดิม ทอดพระเนตรเห็นคนตายที่เทวดาเนรมิตขึ้น ตรัสถามโดย
นัยก่อนนั้นแหละ มีพระหฤทัยสังเวชแล้ว เสด็จกลับในรูปสู่ปราสาทอีก ฝ่าย
พระราชาที่ตรัสถามแล้วทรงจัดแจงตามนัยที่กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแหละ ทรง
วางอารักขาเพิ่มขึ้นอีกในที่ประมาณโยชน์หนึ่งโดยรอบ. ก็ในวันหนึ่งต่อมาอีก
พระโพธิสัตว์เสด็จไปสู่พระอุทยาน ได้ทอดพระเนตรเห็นบรรพชิตนุ่งห่มเรียบ
ร้อย มีเทวดาเนรมิตขึ้นเช่นเดิมนั้นแหละ จึงตรัสถามสารถิว่า นี่แน่ะเพื่อน
คนนั้นเขาเรียกชื่ออะไรนะ สารถิไม่ทราบถึงบรรพชิตหรือคนที่ทำให้เป็น
บรรพชิตเลย เพราะไม่มีการอุปติขึ้นแห่งพระพุทธรูปเจ้าก็จริง แต่ด้วยอาณภาพ
แห่งเทวดาจึงกราบทูลว่า คนนั้นเขาเรียกชื่อว่าบรรพชิตพระเจ้าข้า แล้ว
พรรณนาคุณแห่งการบวช พระโพธิสัตว์ให้รู้สึกเกิดความพอพระทัยในบรรพชิต
ได้เสด็จไปยังพระอุทยานในวันนั้น. แต่ท่านผู้กล่าวที่ภิกษุกล่าวไว้ว่า พระ-
โพธิสัตว์ได้เสด็จไปทอดพระเนตรเห็นนิมิตทั้ง ๔ ในวันเดียวเท่านั้น พระโพธิ-

สัตว์เสด็จเที่ยวเตร่ตลอดวัน ทรงกระแสนานในสระโบกขรณีอันเป็นมงคล เมื่อ
พระอาทิตย์อัสดงแล้ว ประทับนั่งบนแผ่นศิลาอันเป็นมงคลมีพระประสงค์จะ
ประดับประดาพระองค์ ที่นั่นพวกบริจาริกาของพระองค์พากันถือผ้ามีสีต่างๆ
เครื่องอาภรณ์ต่างชนิดมากมาย และดอกไม้ของหอม เครื่องดูบได้ มาขึ้น
ห้อมล้อมอยู่โดยรอบ ในขณะนั้น อาสนะที่ประทับนั่งของท้าวสักกะได้เกิดร้อน
ขึ้นแล้ว ท้าวเธอทรงใคร่ครวญคิดว่า ใครหนอมีประสงค์จะให้เราเคลื่อนจาก
ที่นี่ ทอดพระเนตรเห็นกาลที่จะต้องประดับประดาพระโพธิสัตว์ จึงตรัสเรียก
วิสสุกรรมเทพบุตรมาตรัสว่า คุณก่อนวิสสุกรรมผู้สหาย วันนี้ลัทธิตถาราชกุมาร
จักเสด็จออกมหาภิเนษกรรมในเวลาเที่ยงคืน นี่เป็นเครื่องประดับอันสุดท้าย
ของพระองค์ ท่านจงไปยังพระอุทยานพบพระมหานุรุแล้ว จงประดับด้วย
เครื่องประดับทุกชนิด วิสสุกรรมเทพบุตรทูลรับ พระคำรัสว่าดีแล้ว เข้าไปหา
ในขณะนั้นนั่นเองด้วยเทวานุภาพ แปลงเป็นช่างกลบของพระองค์ทีเดียว
แล้วรับเอาผ้าโพกจากมือของช่างกลบ มาพันพระเศียรของพระโพธิสัตว์พระ-
โพธิสัตว์ทรงทราบด้วยสัมผัสแห่งมือเท่านั้นว่า ผู้นี้มิใช่มนุษย์เขาเป็นเทวบุตร
พอพันผ้าโพกเข้า ผ้าพันผืนก็ปลิวสูงขึ้นโดยอาการเหมือนแก้วมณี ที่พระเมาลัย
บนพระเศียร เมื่อพันอีกก็เป็นผ้าพันผืน เพราะฉะนั้น เมื่อพันสิบครั้ง ผ้า
หมื่นผืนก็ปลิวสูงขึ้น ไม่ควรคิดว่า พระเศียรเล็กผ้ามีมาก ปลิวสูงขึ้นได้อย่างไร
ก็บรรดาผ้าเหล่านั้นผืนที่ใหญ่ที่สุด มีประมาณเท่าดอกสามลดา (เถาจิงจ้อ)
ที่เหลือนอกนี้มีประมาณเท่าดอกกุณฑลพะเก พระเศียรของพระโพธิสัตว์หนา
แน่นด้วยศก เป็นเหมือนดอกสารภีที่แน่นทึบด้วยเกสร ต่อมาเมื่อพวกนักดนตรี
แสดงปฏิภาณของตนๆ อยู่ เมื่อพวกพราหมณ์กล่าวยกย่องด้วยคำเป็นต้นว่า
ข้าแต่พระจอมมุนินทร์ ขอพระองค์จงทรงชำนะเถิด และเมื่อพวกสารภีและ
มาฆตันธกะเป็นต้น กล่าวยกย่องอยู่ด้วยถ้อยคำอันเป็นมงคล คำชมเชยและ

คำปาวประกาศน่านปรการแก่พระโพธิสัตว์ผู้ประดับประดาแล้วด้วยเครื่องประดับ
สารพัด พระองค์ก็เสด็จขึ้นยังพระราชรถอันประเสริฐ ซึ่งประดับด้วยเครื่อง
ประดับทุกอย่าง.

ในสมัยนั้น พระเจ้าสุทโธทนมหาราชทรงสดับข่าวว่า พระราชมารดา
ของพระราหุล ทรงประสูติพระราชโอรสแล้ว จึงทรงส่งข่าวสารไปด้วยตรัสว่า
พวกเธอจงบอกความดีใจของเราแก่ลูกด้วย พระโพธิสัตว์ทรงสดับข่าวนั้นแล้ว
ตรัสว่า ราหุลเกิดแล้ว เครื่องจองจำเกิดแล้ว พระราชาตรัสถามว่า ลูกของเรา
พูดอะไรบ้าง ทรงสดับคำนั้นแล้ว จึงตรัสว่า จำเดิมแต่นี้หลานของเราจะมีชื่อ
ว่า ราหุลกุมาร เกิด ฝ่ายพระโพธิสัตว์เสด็จขึ้นยังพระราชรถอันประเสริฐ
เสด็จเข้าพระนครด้วยพระยศอันยิ่งใหญ่ด้วยพระสิริโสภาคย์อันนารัณมย์ไฉย
นัก ในสมัยนั้นพระนางกิสาโคตมิชัตติยักัญญา เสด็จอยู่ ณ พื้นปราสาทชั้นบน
ทอดพระเนตรเห็นพระรูปสิริของพระโพธิสัตว์ ผู้ทรงกระทำประทักษิณพระ
นครอยู่ ทรงเกิดพระปิติและโสมนัส จึงทรงเปล่งอุทานนี้ว่า

หญิงใดเป็นมารดาของพระกุมารนี้ หญิงนั้นดับ

ทุกข์ได้ ชายใดเป็นบิดาของพระกุมารนี้ ชายนั้นดับ

ทุกข์ได้ พระกุมารนี้เป็นพระสวามีของหญิงใด หญิง

นั้นดับทุกข์ได้

พระโพธิสัตว์สดับคำเป็นคานันแล้ว ทรงดำริว่า พระนางกิสา-
โคตมิณีตรัสอย่างนี้ว่า หทัยของมารดา หทัยของบิดา หทัยของภริยา ดูเห็น
อติภาพเห็นปานนี้อยู่ ย่อมดับทุกข์ได้ เมื่ออะไรหนอดับ หทัยจึงชื่อว่าดับทุกข์
ได้ ที่นั่น พระโพธิสัตว์ผู้มีน้ำพระทัยคลายกำหนดแล้วในกิเลสทั้งหลาย ได้ทรง
มีพระดำริว่า เมื่อไฟคือราคะดับ ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ เมื่อไฟคือโทสะ
ดับ ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ เมื่อไฟคือโมหะดับ ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์

ก็มีได้ เมื่อความร่ำร้อนทั้งหลายในกิเลสทั้งปวงมีฐานะและทฤทธิเป็นต้น ดับแล้ว ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ พระนางให้เราได้ฟังคำที่ดี ความจริงเราก็กำลังเที่ยวแสวงหานิพพานอยู่ เราควรที่จะทิ้งฆราวาสออกไปบวชและแสวงหานิพพานเสียวันนี้ทีเดียว แล้วทรงปลดสร้อยไข่มุกมีค่าพັນหนึ่งจากพระศอกส่งไปมอบให้แก่พระนางกิสาโคตมี ด้วยทรงดำริว่า นี่จึงเป็นอาจริยภาค [ค่าเล่าเรียนของครู] สำหรับพระนางเกิด. พระนางเกิดปีติและโสมนัสว่า สิทธัตถราชกุมารมีจิตรักใคร่ในเรา จึงส่งบรรณาการมาให้.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ เสด็จขึ้นสู่ปราสาทของพระองค์ ด้วยพระสิริโสภาคย์อันใหญ่หลวง เสด็จบรรทมบนพระสิริไสยาสน์ ในทันใดนั่งเอง เหล่าสตรีผู้ประดับประดาด้วยเครื่องประดับทุกอย่าง ได้ศึกษามาดีแล้วในเรื่องการพ้อนและการขับเป็นต้น ทั้งมีรูปโฉมเลอเลิศ ประดุจดั่งนางเทพกัญญา ถือเอาดนตรีนานาชนิดมาล้อมวงเข้าแล้วบำเรอพระโพธิสัตว์ให้รื่นรมย์ ต่างพากันแสดงการพ้อนรำขับร้องและการบรรเลง พระโพธิสัตว์เพราะเหตุที่พระองค์ทรงมีพระทัยคลายกำหนดแล้วในกิเลสทั้งหลาย จึงมีตรองอภิมัยในการพ้อนรำเป็นต้น ครู่เดียวก็ทรงเข้าสู่นิทรา พวกสตรีเหล่านั้นคิดว่า พวกเราแสดงการพ้อนรำเป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่พระราชากุมารใด พระราชากุมารนั้นทรงเข้าสู่นิทราแล้ว บัดนี้ จะลำบากไปเพื่ออะไร ต่างพากันวางเครื่องดนตรีที่ถือไว้ ๆ ลงแล้วก็นอนหลับไป คงประทีปน้ำมันหอมยังคงลุกไหม้อยู่ พระโพธิสัตว์ทรงตื่นบรรทม ประทับนั่งขัดสมาธิบนพระแท่นบรรทม ได้ทอดพระเนตรเห็นสตรีเหล่านั้น นอนหลับทับเครื่องดนตรีอยู่ บางพวกมีน้ำลายไหล มีตัวเประเปื้อนด้วยน้ำลาย บางพวกกัดฟัน บางพวกกรน บางพวกละเมอ บางพวกอ้าปาก บางพวกผ่านงหลุดลุ่ย ปรากฏให้เห็นอวัยวะสตรีเพศที่น่าเกลียด พระโพธิสัตว์ทอด

พระเนตรเห็นอาการผิดปกติของสตรีเหล่านั้น ได้ทรงมีพระทัยคลายกำหนด ในกามทั้งหลายเป็นอย่างมาก พ้น [ปราสาท] ใหญ่นั้นประดับประดาตกแต่งแล้ว แม้จะเป็นเช่นกับพิภพของท้าวสักกะ ได้ปรากฏแก่พระโพธิสัตว์นั้น ประหนึ่งว่าป่าช้าฝิบ ที่กองเต็มไปด้วยซากศพต่าง ๆ ที่เขาทิ้งไว้ ภพตามปรากฏ ประหนึ่งว่าเรือนที่ไฟลุกไหม้ พระอุทานจึงมีขึ้นว่า วุ่นวายจริงหนอ จัดช่องจริงหนอ พระทัยทรงโน้มไปในการบรรพชาเหลือเกิน.

พระโพธิสัตว์ทรงดำริว่า ควรเราจะออกมหาภิเนษกรรมนี้เสียวันนี้ทีเดียว จึงเสด็จลุกขึ้นจากที่บรรทม ไปยังที่ใกล้ประตูรั้วว่า ใครอยู่ในที่นี้ นายฉันนะนอนเอาศีรษะหนุนธรณีประตูอยู่ทูลตอบว่า ข้าแต่พระลูกเจ้า ข้าพระองค์ฉันนะ. นี่แน่ฉันนะ วันนี้เรามีประสงค์จะออกมหาภิเนษกรรมนี้ จงจัดหาม้าให้เราตัวหนึ่ง เขาทูลรับว่าได้พระเจ้าข้า แล้วเอาเครื่องแต่งม้าไปยังโรงพักม้า เมื่อควงประทีปน้ำมันหอมลูกโปลงอยู่ เห็นพระยาม้ากัณฐะยืนอยู่บนภูมิภาคนารีรัมย์ ภายใต้เพดานที่ขึงไว้โดยรอบ คิดว่า วันนี้เราควรจัดม้าม้ากัณฐะตัวนี้แหละถวาย จึงจัดม้าม้ากัณฐะถวาย ม้ากัณฐะนั้นเมื่อเขาจัดเตรียมอยู่ได้รู้ว่า การจัดเตรียมเราคราวนี้กระชั้นแน่นจริงไม่เหมือนกับการจัดเตรียมในเวลาเสด็จไปทรงเล่นในพระราชอุทยานในวันอื่นเป็นต้น วันนี้พระลูกเจ้าของเราคงจักทรงมีพระประสงค์จะเสด็จออกมหาภิเนษกรรมนี้ ที่นั่นมีโยยินดี จึงร้องเสียงดังลั่นไปหมด เสียงนั้นฟังดังลั่นกลบทั่วพระนครทั้งสิ้น แต่เทวดาคอยปิดกั้นไว้มิให้ใคร ๆ ได้ยิน ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทรงใช้นายฉันนะไปแล้ว ทรงดำริว่า เราจักดูลูกเสียก่อน จึงเสด็จลุกขึ้นจากที่ประทับนั่งขัดสมาธิ ไปยังที่บรรทมของพระมารดาของพระราहुล เปิดพระทวารห้องแล้ว ในขณะที่นั้น ประทีปที่เต็มด้วยน้ำมันหอมยังคงลุกไหม้อยู่ แม้พระราहुลมารดาภิเษกมา

พระหัตถ์บนพระเศียรของพระโอรส บนที่บรรทมอันเคลื่อนกล่นไปด้วยดอก
มะลิซ้อนและดอกมะลิเป็นดิน ประมาณ ๑ อัมมณะ [มาตราดวงข้าวสารมีน้ำ-
หนัก ๑๑ โทณะ (ทะนาน)] พระโพธิสัตว์ประทับยืนวางพระบาทบนธรณี
ประตุนั้นแหละ ทอดพระเนตรดูแล้วทรงดำริว่า ถ้าเราจักจับมือพระเทวีออก
แล้วจับลูกของเรา พระเทวีจักตื่น เมื่อเป็นเช่นนี้อันตรายแห่งการไปจักมีแก่
เรา แม้เราเป็นพระพุทธรเจ้าแล้ว ก็จักมาเยี่ยมลูกได้ ดังนี้จึงเสด็จลงจากพื้น
ปราสาทไป ก็คำที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาชาดกว่า ตอนนั้นพระราหุลกุมาร
ประสูติได้ ๗ วัน ไม่มีในอรรถกถาที่เหลือ เพราะฉะนั้น พึงถือเอาคำนี้
นี้แหละ.

พระโพธิสัตว์เสด็จลงจากพื้นปราสาทโดยประการนี้แล้ว ไปใกล้แม่น้ำแล้ว
ตรัสว่า นี่แน่พอกัณฐกะ วันนี้เจ้าจงให้เราข้ามฝั่งสักกินหนึ่งเถิด เราอาศัย
เจ้าเป็นพระพุทธรเจ้าแล้ว จักให้โลกพร้อมทั้งเทวโลกข้ามฝั่งด้วย. ที่นั้นพระ-
โพธิสัตว์ก็ทรงกระโดดขึ้นหลังม้ากัณฐกะ. ม้ากัณฐกะโดยยาววัดได้ ๑๘ สอก
เริ่มแต่คอประกอบด้วยส่วนสูงก็เท่ากัน สมบูรณ์ด้วยกำลังและความเร็ว ขาวล้วน
ประดุจสังข์ที่ขัดสะอาดแล้ว. ถ้าม้ากัณฐกะนั้นพึงร้องหรือย่ำเท้า เสียงก็จะดังกลบ
ทั่วพระนครหมด เพราะเหตุนั้นเทวดาจึงกันเสียงร้องของม้านั้น โดยอาการที่
ใคร ๆ จะไม่ได้ยิน ด้วยอำนาจของตน. พระโพธิสัตว์เสด็จขึ้นสู่ หลังม้าตัว
ประเสริฐ ทรงให้นายฉันทะจับหางของม้าไว้เสด็จถึงที่ใกล้ประตูใหญ่ตอนเที่ยง
คืน ก็ในกาลนั้นพระราชาทรงดำริว่า พระโพธิสัตว์จักไม่สามารถเปิดประตู
พระนครออกไปได้ ไม่ว่าในเวลาใด ๆ จึงรับสั่งให้กระทำการประคองสองบาน
แต่ละบาน บุรุษพันคนจึงจะเปิดได้ด้วยประการฉะนี้. พระโพธิสัตว์ทรง
สมบูรณ์พระกำลังยิ่ง ทรงมีพระกำลัง เมื่อเทียบกับช้างก็นับได้พันโกฏิ เมื่อ
เทียบกับบุรุษ ก็ทรงมีพระกำลังนับได้สิบแสนโกฏิ. เพราะฉะนั้นพระองค์จึง

ทรงดำริว่า ถ้าประตูไม่เปิด วันนี้เรานั่งอยู่บนหลังม้ากัณฐกะนี้แหละจักเอาขา
อ่อนหนีบน้ากัณฐกะแล้ว กระโดดข้ามกำแพงซึ่งสูงได้ ๑๘ ศอกไป. นายฉันทะ
ก็คิดว่า ถ้าประตูไม่เปิด เราจักให้พระลูกเจ้าประทับนั่งที่คอของเราแล้วเอา
แขนขวาโอบรอบม้ากัณฐกะที่ท้อง กระทำให้อยู่ในระหว่างรักแร้ จักกระโดด
ข้ามกำแพงไป แม้ม้ากัณฐกะก็คิดว่า ถ้าประตูไม่เปิดเราจักยกนายของเราทั้ง ๆ
ที่นั่งอยู่บนหลังนี้แหละ พร้อมกันทีเดียวกับนายฉันทะผู้จับทางยืนอยู่ กระโดด
ข้ามกำแพงไป ถ้าประตูจะไม่มีใครเปิดให้ บรรดาคนทั้งสามคนใดคนหนึ่งคง
จะทำสมกับที่คิดไว้แน่แท้เทวดาผู้สิงอยู่ที่ประตูเปิดประตูให้.

ในขณะนั้นนั่นเอง มารผู้มีบาปมาด้วยคิดว่า เราจักให้พระโพธิสัตว์
กลับ แล้วยืนอยู่ในอากาศทูลว่า ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ผู้เจริญ ท่านอย่าออกไป
ในวันที่ ๗ นับแต่วันนี้ไปจักรัตนะจักปรากฏแก่ท่าน ท่านจักครอบครองราช
สมบัติแห่งทวีปใหญ่ทั้ง ๔ มีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์
ท่านจงกลับเสียเถิด. จึงตรัสถามว่า ท่านเป็นใคร. มารตอบว่า เราเป็น
วสวัตติมาร. ตรัสว่า คุณก่อนมาร เราทราบว่จักรัตนะจะปรากฏแก่เรา เราไม่
มีความต้องการด้วยราชสมบัตินั้น เราจักให้หมื่นโลกธาตุมุขรลือแล้วเป็น
พระพุทธเจ้า. มารกล่าวว่า นับตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ในเวลาที่ท่านทรงดำริ
ถึงกามวิตกก็ดี พยาบาทวิตกก็ดี วิหิงสาวิตกก็ดี เราจักรู้ดังนี้ คอยแสวงหา
ช่องอยู่ ติดตามพระองค์ไปประดุจเงา.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์มิได้มีความอาลัยละทิ้งจักรพรรดิราชสมบัติอันอยู่ใน
เงื้อมพระหัตถ์ ประหนึ่งทิงก้อนเขฬะเสด็จออกจากพระนครด้วยสักการะอันใหญ่
ก็แหละในวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ เดือน ๘ เมื่อนักขัตฤกษ์ในเดือนอุตตรา-
สาฬหะ เดือน ๘ หลัง กำลังดำเนินไปอยู่ ครั้น เสด็จออกจากพระนครแล้ว มี
พระประสงฆ์จะแลดูพระนคร. ก็แหละเมื่อพระโพธิสัตว์นั้นมีความคิดพองเกิด

ขึ้นเท่านั้น ปฐพีประหนึ่งจะทูลว่า ข้าแต่พระมหาบุรุษ พระองค์ไม่ต้องหันกลับ
มากระทำการทอดพระเนตรดอก จึงแยกหมุนกลับ ประคองจักรของนายช่างหม้อ.
พระโพธิสัตว์ประทับยืนบ้ายพระพักตร์ไปทางพระนคร ทอดพระเนตรดูพระ-
นครแล้วทรงแสดงเจดีย์สถานเป็นที่กลับของม้ากัณฐกะ ณ ที่นั้น ทรงกระทำม้า
กัณฐกะให้บ้ายหน้าต่อหน้าทางที่จะเสด็จ ได้เสด็จไปแล้วด้วยสักการะอันยิ่งใหญ่
ด้วยความงามสง่าอันโอฬาร. ได้ยินว่า ในกาลนั้นเทวดาทั้งหลายชูคบเพลิง
๖๐,๐๐๐ อันข้างหน้าพระโพธิสัตว์นั้น ข้างหลัง ๖๐,๐๐๐ อัน ข้างขวา ๖๐,๐๐๐
อัน ข้างซ้าย ๖๐,๐๐๐ อัน. เทวดาอีกพวกหนึ่ง ชูคบเพลิงหาประมาณมิได้ ณ
ที่ขอบปากจักรวาล. เทวดา กับนาคและครุฑเป็นต้นอีกพวกหนึ่ง เดินบูชา
ด้วยของหอม ดอกไม้ จูณและรูปอันเป็นทิพย์. พื้นที่ท้องฟ้าอากาศได้ต่อ
เนื่องกันไปไม่ว่างเว้นด้วยดอกปาริชา และดอกมณฑารพ เหมือนเวลามีเมฆฝน
อันหนาทึบ ทิพย์สังคีตทั้งหลายได้เป็นไปแล้ว. คนตรีหกหมื่นแปดพันชนิด
บรรเลงขึ้นแล้วโดยทั่ว ๆ ไป. กาลย่อมเป็นไป เหมือนเวลาที่เมฆคำรามใน
ท้องมหาสมุทร และเหมือนเวลาที่สาครมีเสียงกึกก้องในท้องภูเขาคุนธร.

พระโพธิสัตว์ เมื่อเสด็จไปอยู่ด้วยสิริโสภาคย์นี้ ล่วงเลยราชอาณาจักร
ทั้ง ๓ โดยราตรีเดียวเท่านั้น เสด็จถึงฝั่งแม่น้ำโนมานทีในที่สุดหนทาง ๓๐
โยชน์. ถามว่า ก็ม้าสามารถจะไปให้ยิ่งกว่านั้นได้หรือไม่? ตอบว่า สามารถ
ไปได้ เพราะม้านั้นสามารถเที่ยวไปตลอดห้วงจักรวาลโดยไม่มีขอบเขตอย่างนี้
เหมือนเหยียบวงแห่งกงล้อที่สออยู่ในคุมแล้ว กลับมาก่อนอาหารเช้า บริโภค
อาหารที่เขาจัดไว้สำหรับตน. ก็ในกาลนั้น ม้าดึงร่างอันทับถมด้วยของหอมและ
ดอกไม้เป็นต้น ซึ่งเทวดา นาค และครุฑเป็นต้น ยืนอยู่ในอากาศแล้วโปรยลงมา
ท่วมจนกระทั่งอุรุประเทศซาอ้อน แล้วตลุมชุกแห่งของหอมและดอกไม้ไป จึง

ได้มีความล่าช้ามาก เพราะฉะนั้นน้ำจึงได้ไปเพียง ๓๐ โยชน์เท่านั้น พระโพธิ-
สัตว์ประทับยืนที่ฝั่งแม่น้ำแล้วตรัสถามนายฉันทะว่า แม่น้ำนี้ชื่ออะไร ? นาย
ฉันทะกราบทูลว่า ชื่อโนมานทีพะยะกะ. พระโพธิสัตว์ทรงดำริว่า บรรพชา
แม่ของเราจักไม่ทราบ จึงเอาสันพระบาทกระดุนให้สัญญาณม้า. ม้าได้โคดข้าม
แม่น้ำอันกว้างประมาณ ๘ อสุกะไปยังที่ฝั่งโน้น พระโพธิสัตว์เสด็จลง
จากหลังม้าประทับยืนที่เนินทรายอันเหมือนแผ่นเงิน ตรัสเรียกนายฉันทะมา
ว่า ฉันทะผู้สหาย เธอจงพาเอาอาภรณ์และม้าของเราไป เราจักบวช ณ ที่นี้
แหละ. นายฉันทะกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ แม้ข้าพระพุทธเจ้าก็จักบวช
กับพระองค์ พระเจ้าข้า. พระโพธิสัตว์ตรัสห้ามถึง ๓ ครั้งว่า เธอยังบวชไม่
ได้ เธอจะต้องไป แล้วทรงมอบเครื่องอาภรณ์และม้ามั่นธูกะให้นายฉันทะรับ
ไปแล้ว ทรงดำริว่า ผมทั้งหลายของเรานี้ ไม่สมควรแก่สมณะ ทรงดำริ
ต่อไปว่า ผู้คนที่สมควรจะตัดผมของพระโพธิสัตว์ ย่อมไม่มี เพราะเหตุนี้
เราจักตัดด้วยพระขรรค์นั้นด้วยตนเอง จึงเอาพระหัตถ์ขวาจับพระขรรค์ เอา
พระหัตถ์ซ้ายจับพระจุฬา (จุก) พร้อมกับพระโมลี (มวยผม) แล้วจึงตัดออก
เส้น พระเกศาเหลือประมาณ ๒ องคุลิเวียนขวาแนมติดพระเศียร พระเกศา
ได้มีประมาณเท่านั้น จนตลอดพระขนมชีพ. และพระมัสสุ (หนวด) ก็ได้มี
พอเหมาะพอควรกับพระเกศานั้น ชื่อว่ากิจด้วยการปลงผมและหนวดมิได้มีอีก
ต่อไป. พระโพธิสัตว์จับพระจุฬาพร้อมด้วยพระโมลีทรงอธิษฐานว่าถ้าเราจักได้
เป็นพระพุทธเจ้าไซ้ พระโมลีจงตั้งอยู่ในอากาศ ถ้าจักไม่ได้เป็นพระพุทธเจ้า
จงตกลงบนภาคพื้น แล้วทรงโยนขึ้นไปในอากาศ ม้วนพระจุฬามณีนั้นไปถึง
ที่ประมาณโยชน์หนึ่งแล้วได้คงอยู่ในอากาศ. ท้าวสักกเทวราชตรวจดูด้วยทิพย-
จักขุ จึงเอาผอบแก้วประมาณโยชน์หนึ่งรับไว้ นำไปประดิษฐานไว้ในพระเจดีย์
ชื่อว่าจุฬามณีในภพชั้นดาวดึงส์ เหมือนดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

อัครบุคลผู้เลิศได้ตัดพระโมลีอันอบด้วยกลิ่น

หอมอันประเสริฐแล้ว โยนขึ้นไปยังเวหา ท้าววาสวะ

ผู้มีพระเนตรตั้งพันเอาผอบทองอันประเสริฐทูลพระ

เสียบรับไว้แล้ว.

พระโพธิสัตว์ทรงพระดำริอีกว่า ผ้ากาสักพัสดร์เหล่านั้นไม่สมควรแก่
สมณะสำหรับเรา. ลำดับนั้น ฌฎิการมหาพรหมผู้เป็นสหายเก่าในครั้งพระ-
กัสสปพุทธเจ้า มีความเป็นมิตรยังไม่ถึงพุทธันดร คิดว่า วันนี้สหายของเรา
ออกมหาภิเนษกรรมณ เราจักถือเอาสมณบริวารของสหายเรานั้นไป จึงได้นำ
เอาบริวาร ๘ เหล่านั้นคือ

บริวารเหล่านี้คือ ไตรจีวร บาตร มีด เข็ม

รัดประคด เป็น ๘ กับผ้ากรองน้ำ ย่อมควรแก่ภิกษุ

ประกอบความเพียร.

ไปให้ พระโพธิสัตว์ทรงนุ่งห่มธงชัยแห่งพระอรหัตแล้ว ถือเพศบรรพชา
อันสูงสุด จึงทรงส่งนายจันนะไปด้วยพระดำรัสว่า จันนะ เธอจงทูลถึง
ความไม่มีโรคป่วยไข้แก่พระชนกและชนนี ตามคำของเราด้วยเถิด. นายจันนะ
ถวายบังคมพระโพธิสัตว์ กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป. ส่วนม้ากัณฐะยืนฟัง
คำของพระโพธิสัตว์ซึ่งตรัสกับนายจันนะ คิดว่า บัดนี้ เราจะไม่มีภารได้เห็น
นายอีกต่อไป เมื่อละกลองจักขุไป ไม่อาจอดกลั้นความโศกไว้ได้ เมื่อหทัย
แตก ตายไปบังเกิดเป็นกัณฐกะเทวบุตรในภพดาวดึงส์. ครั้งแรก นายจันนะ
ได้มีความโศกเพียงอย่างเดียว แต่เมื่อม้ากัณฐกะตายไป นายจันนะถูกความ
โศกครั้งที่สองบีบคั้น ได้ร้องไห้คร่ำครวญเดินไป.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ครั้นบรรพชาแล้ว ได้ยับยั้งอยู่ด้วยความสุขอันเกิด
จากการบรรพชา ตลอดสัปดาห ในอนุปิยัมพวันซึ่งมีอยู่ในประเทศนั้นนั้น

แล แล้วเสด็จดำเนินด้วยพระบาทสิ้นหนทาง ๓๐ โยชน์ โดยวันเดียวเท่านั้น แล้วเสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์ ก็แหละครั้นเสด็จเข้าไปแล้ว เสด็จเที่ยววิณฑาบาตรไปตามลำดับตรอก. พระนครทั้งสิ้นได้ถึงความตื่นตื่น เพราะได้เห็นพระรูปโฉมของพระโพธิสัตว์ เหมือนตอนช้างธนบาลเข้าไปกรุงราชคฤห์ และเหมือนเทพนครตอนจอมอสูรเข้าไปจะนั้น. ลำดับนั้น ราชบุตรทั้งหลายมากราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ บุคคลชื่อเห็นปานนี้เที่ยววิณฑาบาตรอยู่ในพระนคร ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ทราบเกล้าว่า ผู้นี้ชื่อไร จะเป็นเทพ มนุชย์ นาค หรือครุฑ พระราชาประทับยืนที่พื้นปราสาททอดพระเนตรเห็นพระมหาบุรุษ เกิดอัศจรรย์ไม่เคยเป็น ทรงสั่งพวกราชบุรุษว่า แน่พนาย ท่านทั้งหลายจงไปพิจารณาดู ถ้าจักเป็นอมนุชย์ เขาออกจากพระนครแล้วจักหายไป ถ้าเป็นเทวดาจักเหาะไป ถ้าเป็นนาคจักดำดินไป ถ้าเป็นมนุษย์จักบริโภคนก ปลา หาดตามที่ได้. ฝ่ายพระมหาบุรุษแล รวบรวมภักตอันสำรวมกันแล้วรู้ว่า ภักตมีประมาณเท่านี้พอสำหรับเรา เพื่อยังอัตภาพให้เป็นไป เสด็จออกจากพระนครทางประตูที่เสด็จเข้ามานั้นแล บ่ายพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ประทับนั่งที่ร่มเงาของปัทมทวารบรรพต เริ่มเพื่อเสวยพระกระยาหาร. ลำดับนั้น พระอันตะไส้ใหญ่ของพระมหาบุรุษได้ถึงอาการจะออกมาทางพระโอษฐ์. ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ทรงอดอดกัณฑ์พระทัยด้วยอาหารอันปฏิกูล เพราะด้วยทั้งอัตภาพนั้น พระองค์ไม่เคยเห็นอาหารเห็นปานนั้น แม้ด้วยพระเนตร จึงทรงโอวาทตนด้วยพระองค์เองอย่างนี้ว่า ดูก่อนสิทธัตถะ เธอเกิดในสถานที่มีโภชนะมีรสเลิศต่าง ๆ ด้วยโภชนะแห่งข้าวสาลีมีกลิ่นหอม ซึ่งเก็บไว้ ๓ ปี ในตระกูลอันมีข้าวและน้ำหาได้ง่ายมาก ได้เห็นบรรพชิตผู้ทรงผ้าบังสุกุลรูปหนึ่งแล้วคิดว่า เมื่อไรหนอ แม้เราก็จักเป็นผู้เห็นปานนั้นเที่ยววิณฑาบาตรบริโภคนก ปลา นั้น จักมีไหมหนอสำหรับเรา จึงออกบวช บัดนี้ เธอจะทำข้อ

นั้นอย่างไร ครั้นทรงโอวาทพระองค์อย่างนี้แล้ว ไม่ทรงมีอาการอันคิดแผก
ทรงเสวยพระกระยาหาร ราชบุรุษทั้งหลายเห็นความเป็นไปนั้นแล้ว จึงไป
กราบทูลพระราชาให้ทรงทราบ พระราชาได้สดับคำของทูตเท่านั้น ริมเสด็จ
ออกจากพระนคร เสด็จไปยังสำนักของพระโพธิสัตว์ ทรงเลื่อมใสเฉพาะใน
พระอิริยาบถเท่านั้น จึงทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่พระโพธิสัตว์. พระ-
โพธิสัตว์ตรัสว่า มหาบพิตร อาตมภาพไม่มีความต้องการวัตถุภายนอกหรือกิเลสภายนอก
ทั้งหลาย อาตมภาพปรารถนาปรมาภิสมโพธิญาณ จึงออกบวช. พระราชา
แม้จะทรงอ่อนวอนเป็นอเนกประการ ก็ไม่ได้นำพระทัยของพระโพธิสัตว์นั้น
จึงตรัสว่า พระองค์จักได้เป็นพระพุทธเจ้าแน่แล้ว ก็พระองค์ได้เป็นพระพุทธ
เจ้าแล้ว พึงเสด็จมายังแคว้นของหม่อมฉันก่อน นี่เป็นความย่อในที่นี้ ส่วน
ความพิสดาร พึงตรวจสอบดูศัพท์ในบรรพชาสูตรนี้ว่า เราจักสรรเสริญการบวช
เหมือนผู้มีจักขุบวชแล้ว ดังนี้ ในอรรถกถา แล้วพึงทราบเถิด.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทรงให้บัญญัติแก่พระราชาแล้ว เสด็จจาริกไปโดย
ลำดับ เข้าไปหาอาพาธดาบสกาลามโคตร และอุทกดาบสรามบุตร ทำสมาบัติ
ให้บังเกิดแล้ว ทรงดำริว่า นี่มิใช่ทางเพื่อจะตรัสรู้ จึงยังไม่ทรงพอพระทัย
สมาบัติภาวนาเมื่อนั้น มีพระประสงค์จะเริ่มตั้งมหาปธานความเพียรใหญ่ เพื่อ
จะทรงแสดงเรี่ยวแรงและความเพียรของพระองค์แก่โลก พร้อมทั้งเทวโลก
จึงเสด็จไปยังตำบลอรุเวลา ทรงพระดำริว่า ภูมิภาคนี้น่ารื่นรมย์หนอ จึง
เสด็จเข้าอยู่ ณ ตำบลอรุเวลานั้น ทรงเริ่มตั้งมหาปธานความเพียรใหญ่. บรรพ-
ชิต ๕ รูป มีโกณฑัญญะเป็นประธานแม่เหล่านั่นแล พวกนี้เที่ยวภิกขาจารไป
ในคาน นิคม และราชธานีได้ถึงทันพระโพธิสัตว์ ณ ตำบลอรุเวลานั้น. ลำดับ
นั้น บรรพชิตทั้ง ๕ รูปนั้น อุปัฏฐากพระโพธิสัตว์นั้นผู้เริ่มตั้งมหาปธานความ
เพียรตลอด ๖ พรรษา ด้วยวัตรปฏิบัติมีการกวาดบริเวณเป็นต้น ด้วยหวังใจ

ว่า จักเป็นพระพุทธรเจ้าในบัดนี้ และได้เป็นผู้อยู่ในสำนักของพระโพธิสัตว์
นั้น.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทรงพระดำริว่า จักกระทำทุกกริยาให้ถึงที่สุด
จึงทรงยับยั้งอยู่ด้วยข้าวสารเพียงเมล็ดงาหนึ่งเป็นต้น ได้ทรงกระทำการตัด
อาหารเสียโดยประการทั้งปวง. ฝ่ายเทวดาก็นำเอาโอชะใส่เข้าไปทางขุมพระโลมา
ทั้งหลาย ครั้นเมื่อพระโพธิสัตว์นั้น มีพระวรกายอันถึงความอ่อนเปลี้ยอย่างยิ่ง
เพราะความเป็นผู้ที่ไม่ม่พระกระยาหารนั้น พระวรกายอันมีฉวีวรรณดุจทอง
ได้มีพระฉวีวรรณคำไป พระมหาบุริสลักษณะ ๓๒ ประการ ก็ได้ถูกปกปิดไม่
ปรากฏ. ในกาลบางคราว เมื่อทรงเพ่งฌานอันไม่มีลมปราณ ถูกเวทนา
ใหญ่หลวงครอบงำ ทรงวิสัญญัสลบล้มลงในที่สุดที่จงกรม. ลำดับนั้น เทวดา
บางพวกกล่าวถึงพระโพธิสัตว์นั้นว่า พระสมณโคดมกระทำกาลกิริยาแล้วเทวดา
บางพวกกล่าวว่า นี่เป็นกรรมเครื่องอยู่ของพระอรหันต์ทีเดียว บรรดาเทวดา
เหล่านั้น เหล่าเทวดาผู้พูดว่า พระสมณโคดมได้กระทำกาลกิริยาแล้วนั้น พวกกัน
ไปกราบทูลแก่พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชว่า พระราชโอรสของพระองค์สวรรคต
แล้ว. พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชตรัสว่า บุตรของเรายังไม่เป็นพระพุทธรเจ้าจะ
ยังไม่ตาย. เทวดาเหล่านั้นกราบทูลว่า พระโอรสของพระองค์ไม่อาจเป็นพระ-
พุทธรเจ้า ทรงล้มลงที่พื้นสำหรับบำเพ็ญเพียรสวรรคตแล้ว. พระราชาทรงสดับ
คำนี้จึงตรัสห้ามว่า เราไม่เชื่อ เชื่อว่าบุตรของเรายังไม่บรรลุโพธิญาณแล้ว
กระทำกาลกิริยา ย่อมไม่มี. ถามว่า ก็เพราะเหตุไร พระราชาจึงไม่ทรงเชื่อ?
ตอบว่า เพราะพระองค์ได้ทรงเห็นปาฏิหาริย์ทั้งหลาย ในวันที่ให้ไหว้พระกาล-
เทวดาบส และที่ควงไม้หว่า. พระโพธิสัตว์ทรงกลับได้สัญญาลุกขึ้นได้อีก
เมื่อพระมหาสัตว์ลุกขึ้นแล้ว เทวดาเหล่านั้นมากราบทูลแก่พระราชว่า ข้าแต่

มหาราช พระราชโอรสของพระองค์ไม่มีพระโรคแล้ว. พระราชาตรัสว่า เรา
ย่อมรู้ว่าบุตรของเราไม่ตาย.

เมื่อพระมหาสัตว์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาอยู่ ๖ พรรษา กาลเวลา
ได้เป็นเหมือนขอดปมในอากาศ. พระมหาสัตว์นั้นทรงพระดำริว่า ชื่อว่าการ
ทำทุกรกิริยานี้ ไม่ใช่ทาง (บรรลु) จึงเสด็จเที่ยวไปบิณฑบาตในคามและ
นิคมทั้งหลาย เพื่อต้องการอาหารหยาบ แล้วนำอาหารมา ครั้นนั้น
มหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการของพระโพธิสัตว์นั้นได้กลับเป็นปกติ พระกาย
ได้มีพระฉวีวรรณดุจทองคำ พระภิกษุปัญจวัคคีย์พากันคิดว่า พระมหานุรุษ
นี้แม้กระทำความทุกรกิริยาถึง ๖ ปี ก็ไม่สามารถทนตลอดพระสัพพัญญุตญาณได้
บัดนี้ เทียบบิณฑบาตไปในบ้านเป็นต้น นำอาหารหยาบมา จักสามารถ
ได้อย่างไร พระมหานุรุษนี้กลายเป็นผู้มักมากคลายความเพียร ชื่อการคาด
คะเนถึงคุณวิเศษจากสำนักของพระมหานุรุษนี้แห่งพวกเรา ก็เหมือนคนผู้จะ
สร่งสนานสืรณะคิดคาดคะเนเอาหยาดน้ำค้างฉะนั้น พวกเราจะประโยชน์อะไร
ด้วยพระมหานุรุษนี้ จึงพากันละพระมหานุรุษ ถือเอาบาตรและจีวรของ
ตน ๆ เดินทางไปประมาณ ๑๘ โยชน์ เข้าไปยังป่าอิสิปตนะ.

ก็สมัยนั้นแล ทาริกาชื่อว่า สุชาดาบังเกิดในเรือนของเสนาภูมพิ
ในตำบลอุรุเวลาเสนานิคม พอเจริญแล้ว ได้กระทำความปรารถนาที่คันไทร
แห่งหนึ่งว่า ถ้าเราไปยังเรือนสกุลที่มีชาติเสมอกัน จักได้บุตรชายในครรภ์แรก
เราจักทำพลีกรรม โดยบริจาคทรัพย์แสนหนึ่งแก่ท่านทุกปี ๆ ความปรารถนา
อันนั้นของนางก็สำเร็จแล้ว. เมื่อพระมหาสัตว์นั้นกระทำความทุกรกิริยา. เมื่อครบ
ปีที่ ๖ บริบูรณ์ นางสุชาดานั้นประสงค์จะพลีกรรมในวันเพ็ญเดือน ๖. และก่อน
หน้านั้นแหละ ได้ปล่อยโคนม ๑,๐๐๐ ตัว ให้ท้องเที่ยวอยู่ในป่าชะเอม ให้โคนม
๕๐ ตัว คัมน้ำนมองโคนม ๑,๐๐๐ ตัวนั้น แล้วให้โคนม ๒๕๐ ตัว คัมน้ำ

นมของโคนม ๕๐๐ ตัวนั้น นางปรารถนาน้ำนมขึ้นและมีโอชะจึงได้กระทำการ
หมนเวียนให้โคดื่มน้ำนมตราบเท่า ๘ ตัว ดื่มน้ำนมของแม่โคนม ๑๖ ตัวนั้น
อย่างนี้ด้วยประการฉะนี้. เช้าตรู่วันวิสาขบูชา นางสุชาดานั้นลุกขึ้นในเวลา
ใกล้รุ่งแห่งราตรี ให้รีดนมโคนม ๘ ตัวนั้น. ลูกโคทั้งหลายยังไม่ได้ไปถึง
เต้านมเหล่านั้น แต่พอนำภาชนะใหม่เข้าไปใกล้เต้านมเท่านั้น ธารน้ำนมก็
ไหลออกตามธรรมชาติของตน นางสุชาดาได้เห็นความอัศจรรย์นั้น จึงดักน้ำ
นมด้วยมือของตนเองใส่ลงในภาชนะใหม่แล้วก่อไฟด้วยมือของตนเอง เริ่มจะ
หุง เมื่อกำลังหุงข้าวปายาสนั้นนั้นแหละ ฟองใหญ่ ๆ ตั้งขึ้นไหลวนเป็นทักษิณา
วัฏ. แม้หยาดสักหยดหนึ่งก็ไม่หกออกภายนอก ล้วนไฟแม้มีประมานน้อยก็ไม่
ตั้งขึ้นจากเตา สมัยนั้น ท้าวจุลโลกบาลมาถือการอารักขาที่เตา. ท้าวมหา-
พรหมกัณฉัตร ท้าวสักกะนำดินพินมาใส่ไฟให้ลูกโพล่งอยู่. จริงอยู่ เทวดา
ทั้งหลายรวบรวมโอชะอันเข้าไปสำเร็จแก่เทวดา และมนุษย์ทั้งหลายใน
ทวีปทั้ง ๔ อันมีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร ใส่เข้าไปในข้าวปายาสนั้นด้วย
เทวานุภาพของตน ๆ เหมือนบุคคลคันรวงผึ้งอันติดอยู่ที่ท่อนไม้ แล้วถือเอา
แต่น้ำหวานฉะนั้น.

จริงอยู่ในเวลาอื่น ๆ เทวดาทั้งหลายใส่โอชะในคำข้าว ก็แต่ว่าในวัน
ตรัสรู้และวันปรินิพพาน ใส่โอชะในหม้อเดียวทีเดียว.

นางสุชาดาได้เห็นความอัศจรรย์มิใช่น้อย ซึ่งปรากฏแก่ตนในที่นั้น
โดยวันเดียวเท่านั้น จึงเรียกนางปุลณาทาสีมาพูดว่า เนาะแม่ปุลณา วันนี้เทวดา
ของเราทั้งหลายนำเลื่อมใสยิ่งนัก ในกาลมีประมานเท่านี้ เราไม่เคยเห็นความ
อัศจรรย์เห็นปานนี้ เธอจงรีบไปดูแลเทวสถานโดยเร็ว. นางปุลณาทาสีนั้น รับ
คำของนางสุชาดานั้นแล้ว ได้รับคว้นไปยังโคนต้นไม้. ฝ่ายพระโพธิสัตว์ได้

ทรงเห็นมหาสุบิน ๕ ประการ ในตอนกลางคืนนั้น ทรงใคร่ครวญอยู่ จึงทรงกระทำสันนิษฐานว่า วันนี้ เราจักได้เป็นพระพุทธเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย พอราตรีนั้นล่วงไป ทรงกระทำการปฏิบัติพระสรีระ คอยเวลาภิกขาจารอยู่ พอเช้าตรู่ จึงเสด็จมาประทับนั่งที่โคนไม้ นั้น ทรงกระทำโคนไม้ทั้งสี่ให้สว่างไสว ด้วยรัศมีของพระองค์.

ลำดับนั้น นางปุลณาทาสีนั้นมา ได้เห็นพระโพธิสัตว์ประทับนั่งที่โคนไม้ทอดพระเนตรดูโลกธาตุด้านทิศตะวันออก. และเพราะได้เห็นต้นไม้ทั้งสี่มีสีดั่งสีทอง ด้วยพระรัศมีอันชานออกจากพระสรีระของพระโพธิสัตว์นั้น นางจึงได้คิดดังนี้ว่า วันนี้ เทวดาของเราทั้งหลาย เห็นจะลงจากต้นไม้มานั่งเพื่อจะรับพลีกรรมด้วยมือของตนเองทีเดียว จึงเป็นผู้ถึงความสลดใจ รีบไปบอกเนื้อความนั้น แก่นางสุชาดา. นางสุชาดาได้ฟังคำของนางปุลณาทาสีนั้น แล้วก็ดีใจจึงกล่าวว่า วันนี้ ตั้งแต่บัดนี้ไปเจ้าจงดำรงอยู่ในฐานะธิดาคนใหญ่ของเรา แล้วได้ให้เครื่องประดับทั้งปวงอันสมควรแก่ธิดา. ก็เพราะเหตุที่ในวันจะบรรลुความเป็นพระพุทธเจ้า การได้เถาตองมีค่าแสนหนึ่งจึงจะควร เพราะฉะนั้น นางสุชาดานั้นจึงทำความคิดให้เกิดขึ้นว่า จักใส่ข้าวปายาสในเถาตองจึงให้คนใช้นำเถาตองมีค่าแสนหนึ่งออกมา ประสงค์จะใส่ข้าวปายาสในเถาตองนั้น จึงรำพึงถึงโภชนะที่ลูกแล้ว. ข้าวปายาสทั้งหมดก็กลิ้งไปประดิษฐานอยู่ในเถา เหมือนน้ำกลิ้งจากใบบัวฉะนั้น ข้าวปายาสนั้นได้มีปริมาณเต็มเถาหนึ่งพอดี. นางจึงเอาเถาตองไปอื่น ครอบเถาตอมนั้น แล้วเอาผ้าขาวห่อ ประดับร่างกายด้วยเครื่องอสังการทั้งปวง เอาเถาตอมนั้นทูลบนศีรษะของตน เดินไปยังโคนต้นไม้ไทรนั้นด้วยอานุภาพใหญ่ แลดูพระโพธิสัตว์ เกิดความโสมนัสเป็นกำลัง สำคัญว่าเป็นเทวดา จึงค้อมกายลงเดินไปจำเดิมแต่ที่ได้เห็น ปลงเถาตอลงจากศีรษะแล้ว เปิดฝาเอาสุวรรณกิงการใส่น้ำอันอบ

ด้วยดอกไม้หอมแล้วได้เข้าไปยืนอยู่ใกล้ ๆ พระโพธิสัตว์. บาดรดินที่เท้าหมึก-
การมหาพรหมถวาย ไม่ห่างพระโพธิสัตว์มาตลอดกาลนานมีประมาณเท่านี้ ได้
หายไปในขณะนั้น. พระโพธิสัตว์เมื่อแลไม่เห็นบาดรดิน จึงเหยียดพระหัตถ์ขวา
ออกจับ. นางสุชาดาจึงวางถาดทองคำปายาสในพระหัตถ์ของพระมหามนุษ.
พระมหามนุษทอดพระเนตรดูนางสุชาดา. นางสุชาดากำหนดอาการแล้วจึงทูลว่า
ข้าแต่เจ้า ขอท่านจงถือเอาสิ่งที่ข้าพเจ้าบริจาคนำไปเถิด ให้อแล้วทูลว่า
มนิโรธความปรารถนาจงสำเร็จแก่ท่านเหมือนดังสำเร็จแก่ข้าพเจ้าเถิด นางไม่
ห่างอาลัยถาดทองคำอันมีค่าแสนหนึ่ง เป็นเหมือนภานะดินเก่า หลีกไปแล้ว.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์เสด็จลุกขึ้นจากที่ประทับทรงทำประทักษิณคันไม้
ถือถาดเสด็จไปยังฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ในวันที่พระโพธิสัตว์หลายแสนจะตรัสรู้
มีท่าชื่อว่าสุปติภูติตะ (สุประคิษฐ์) เป็นสถานที่เสด็จลงทรงสนาน จึง
ทรงวางถาดที่ฝั่งแห่งท่าชื่อว่าสุปติภูติตะนั้น เสด็จลงทรงสนานเสร็จแล้วทรงนั่ง
ทรงชัยแห่งพระอรหันต์อันเป็นเครื่องนุ่งห่มของพระพุทธเจ้าหลายแสนพระองค์
ทรงนั่งผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ทรงกระทำปิ่นข้าว ๔๘ ปิ่นประมาณ
เท่าจาวตาลสุกจาวหนึ่ง ๆ แล้วเสวยมธุปายาสมีน้ำน้อยทั้งหมด. ก็เป็นอย่าง
นั้น ข้าวมธุปายาสนั้นได้เป็นอาหารอยู่ได้ตลอด ๗ สัปดาห์ สำหรับพระโพธิ
สัตว์นั้น ผู้จะได้เป็นพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ที่โพธิมณฑล ประเทศเป็นที่ผ่อง
ใสแห่งพระปัญญาเครื่องตรัสรู้. ในกาลมีประมาณเท่านั้น ไม่มีอาหารอย่างอื่น
ไม่มีการทรงสนาน ไม่มีการชำระพระโอษฐ์ ไม่มีการถ่ายพระบังคนหนัก ทรง
ยับยั้งอยู่ด้วยฌานสุข มรรคสุขและผลสุขเท่านั้น. ก็พระโพธิสัตว์ครั้นเสวยข้าว
ข้าวปายาสนั้นแล้ว จับถาดทองคำทูลทูลถามว่า ถ้าเราจักได้เป็นพระพุทธเจ้าใน
วันนี้ไซ้ ถาดของเราใบนี้ จงลอยทวนกระแสแม่น้ำไป ถ้าจักไม่ได้เป็น จง
ลอยไปตามกระแสแม่น้ำ ครั้นทรงอธิษฐานแล้วได้ลอยถาดไป. ถาดนั้นลอยตัด

กระแสน้ำไปถึงกลางแม่น้ำ ณ ที่ตรงกลางแม่น้ำนั้นแลได้ลอยทวนกระแสน้ำไป
สิ้นสถานที่ประมาณ ๘๐ สอก เปรียบเหมือนม้าซึ่งเพียบพร้อมด้วยฝีเท้าอันเร็ว
ไวฉะนั้น แล้วจมลงที่น้ำวนแห่งหนึ่งจมลงไปถึงภพของกาลนาคราช กระทบถาด
เครื่องบริโภครของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ มีเสียงดังกรีก ๆ แล้วได้วางรอง
อยู่ใต้ถาดเหล่านั้น. กาลนาคราชครั้งได้สดับเสียงนั้นแล้ว กล่าวว่า เมื่อวานนี้
พระพุทธเจ้าทรงบังเกิดแล้วองค์หนึ่ง วันนี้บังเกิดอีกองค์หนึ่ง จึงได้ยืนกล่าว
สวัสดีด้วยบทหลายร้อยบท. ได้ยืนว่า เวลาที่มหาปฐพีงอกขึ้นเต็มท้องฟ้า
ประมาณหนึ่งโยชน์สามคาจตุ ได้เป็นเสมือนวันนี้ หรือวันพรุ่งนี้ แก่กาล
นาคราชนั้น.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทรงพักผ่อนกลางวันอยู่ในศาลวันอันมีดอกบานสะพรั่ง
ใกล้ฝั่งแม่น้ำ เวลาเย็น ในเวลาดอกไม้ทั้งหลายหลุดจากขั้ว ได้เสด็จย้ายหน้า
ไปยังโพธิพฤกษ์ ตามหนทางกว้างประมาณ ๘ อูสะกะ ซึ่งเทวดาทั้งหลายตก
แต่งไว้ จุราราชสีห์เยื้องกรายฉะนั้น นาค ยักษ์และสุบรรณเป็นต้น ได้บูชาด้วย
ของหอมและดอกไม้เป็นอันอันเป็นทิพย์ หมิ่นโลกธาตุได้มีกลิ่นหอมเป็นอัน
เดียวกัน มีระเบียบดอกไม้เป็นอันเดียวกัน และมีเสียงสาธุการเป็นอันเดียวกัน
สมัยนั้นพราหมณ์ชื่อโสตถิยะ เป็นคนหาบหญา ถือหญาเดินสวนทางมา รู้
อาการของมหาบุรุษจึงได้ถวายหญา ๘ กำ พระโพธิสัตว์รับหญาแล้วเสด็จขึ้นสู่
โพธิมณฑล ได้ประทับยืนในด้านทิศใต้ผินพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ ขณะนั้น
จักรวาลด้านทิศใต้ทรุดลง ได้เป็นประหนึ่งว่าจรดถึงอเวจีเบื้องล่าง จักรวาล
ด้านทิศเหนือลอยขึ้น ได้เป็นประหนึ่งจรดถึงภวคคพรหมในเบื้องบน พระ-
โพธิสัตว์ทรงดำริว่า ที่ตรงนี้เห็นจะไม่ใช่สถานที่ที่จะให้บรรลुพระสัมโพธิญาณ
จึงการทำประทักษิณ เสด็จไปยังด้านทิศตะวันตกได้ประทับยืนผินพระพักตร์
ไปทางทิศตะวันออก. ลำดับนั้น จักรวาลด้านทิศตะวันตกได้ทรุดลง ได้เป็น

ประหนึ่งว่าจรดถึงอเวจีในเบื้องล่าง จักรวาลด้านเว้าออกลอยขึ้น ได้เป็น
ประหนึ่งว่าจรดถึงภวคคพรหมในเบื้องบน นัยว่า ในที่ที่พระมหานรุษนั้น
ประทับยืนแล้ว ๆ มหาปฐพีได้ยุบลงและฟูขึ้น เหมือนล้อเกวียนใหญ่ซึ่งคิด
อยู่ในคุมถูกคนเหยียบบริมขอบวงของกงล้อฉะนั้น พระโพธิสัตว์ทรงดำริว่า
สถานที่นี้เห็นจะไม่เป็นสถานที่ให้บรรลुพระสัมโพธิญาณ จึงกระทำประทก-
ณิน เสด็จไปทางด้านทิศเหนือประทับยืนผินพระพักตร์ไปทางด้านทิศใต้.
ลำดับนั้นจักรวาลด้านทิศเหนือได้ทรุดลง ได้เป็นประหนึ่งจรดถึงอเวจีในเบื้อง
ล่าง จักรวาลด้านทิศใต้ลอยขึ้น ได้เป็นประหนึ่งจรดถึงภวคคพรหมในเบื้องบน
พระโพธิสัตว์ทรงพระดำริว่า แม้สถานที่นี้ก็เห็นจะไม่ใช่ว่าสถานที่เป็นที่ตรัสรู้
พระสัมโพธิญาณ จึงทรงกระทำประทกณิน เสด็จไปยังด้านทิศตะวันออก ได้
ประทับยืนผินพระพักตร์ไปทางด้านทิศตะวันตก. ก็สถานที่ตั้งบัลลังก์ของพระ-
พุทธเจ้าทั้งหลายทั้งปวง มีอยู่ในด้านทิศตะวันออก สถานที่นั้นจึงไม่หวั่นไหว
ไม่สั่นสะเทือน พระมหาสัตว์ทรงทราบว่าเป็นที่อันพระพุทธเจ้าทั้ง
ปวงไม่ทรงละ เป็นสถานที่ไม่หวั่นไหว เป็นสถานที่กำจัดกรงคือกิเลสจึงทรง
จับปลายหญ้าแล้วเขย่าให้สั่น. ทันใดนั้นเอง ได้มีบัลลังก์ ๑๔ ศอก หญ้าแม้
เหล่านั้นก็ถ่างอยู่ โดยการลาดเห็นปานนั้นซึ่งช่างเขียนหรือช่างฉาบแม้ผู้ฉลาด
ยังก็ไม่สามารถจะเขียนหรือฉาบหาได้.

พระโพธิสัตว์ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก โดยให้ลำต้นโพธิ์อยู่
เบื้องพระปฤษฎางค์ เป็นผู้มิพระมนัสมั่นคง ทรงนั่งคู้ปราชิตบัลลังก์ซึ่งแม้
สายฟ้าจะผ่าลงตั้ง ๑๐๐ ครั้งก็ไม่แตกทำลาย โดยทรงอธิษฐานว่า

เนื้อ และเลือดในสตรีนี้แม้ทั้งสิ้นจงเหือดแห้งไป

จะเหลือแต่หนังเอ็น และกระดูก ก็ตามที่.

เราไม่บรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณบนบัลลังก์นี้แหละ จักไม่ทำลายบัลลังก์นี้.

สมัยนั้น เทวปุตตมารคิดว่า สิทธิถกumarประสงค์จะก้าวล่วงอำนาจของเรา บัดนี้ เราจักไม่ให้สิทธิถกumarนั้นล่วงพ้นไปได้ จึงไปยังสำนักของพลมารบอกความนั้น ให้โหรอย่างมารแล้วพาพลมารออกไป ก็เสนามารนั้นมีช้างหน้ามาร ๑๒ โยชน์ ช้างขวาและช้างซ้ายข้างละ ๑๒ โยชน์ ส่วนข้างหลังเสนามารตั้งจรดขอบจักรวาลสูงขึ้นด้านบน ๘ โยชน์ ซึ่งเมื่อบันลือขึ้น เสียงบันลือจะได้ยินเหมือนเสียงแผ่นดินทรุดตั้งแต่ที่ประมาณพันโยชน์ ลำดับนั้น เทวปุตตมารขึ้นขี่ช้างชื่อกิรีเมขสูง ๑๕๐ โยชน์ นิรมิตแขนพันแขนถืออาวชนานาชนิด แม้ในบริษัถมารนอกนี้ มาร ๒ คนจะไม่ถืออาวชนเหมือนกัน เป็นผู้มีหน้าต่างๆ คนละอย่างกันพากันมา เหมือนดังจะท้วงทัพบพระมหาสัตว์ ก็เทวดาในหมื่นจักรวาลได้ยื่นกล่าวชมเชยพระมหาสัตว์ ส่วนท้าวสักกเทวราชได้ยื่นเป่าสังข์วิชัยบุตร ได้ยินว่า สังข์นั้นมีขนาด ๑๒๐ สอก เพื่อให้เก็บลมไว้คราวเดียวแล้วเป่า จะมีเสียงอยู่ถึง ๔ เดือนจึงจะหมดเสียง มหากาลนาคราชได้ยื่นกล่าวสรรเสริญคุณเกินกว่าร้อยบาท ท้าวมหาพรหมได้ยื่นก้นเสวตฉัตร แต่เมื่อพลมารเข้าไปใกล้โพธิมณฑล บรรดาเทวดาเป็นต้นเหล่านั้น แม้คนหนึ่งก็ไม่อาจดำรงอยู่ได้ ต่างพากันหนีไปเฉพาะในที่ที่ตรงหน้า ๆ กาลนาคราชดำดิ่งลงไปยังนาคภพอันมีมณฑลประมาณ ๕๐๐ โยชน์นอนเอามือทั้งสองปิดหน้า ท้าวสักกะเอาสังข์วิชัยบุตรไว้ข้างหลัง ได้ยืนอยู่ที่ขอบปากจักรวาล ท้าวมหาพรหมจับปลายเสวตฉัตรไปยังพรหมโลกทันที แม้เทวดาคนหนึ่งซึ่งว่าผู้สามารถดำรงอยู่มิได้มี พระมหาบุรุษพระองค์เดียวเท่านั้น ประทับนั่งอยู่.

ฝ่ายมารก็กล่าวกะบริษัถของคนว่า พ่อทั้งหลาย ชื่อว่าบุรุษอื่นเช่นกับสิทธิถกโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ ย่อมไม่มี พวกเราจักไม่อาจทำการสู้รบซึ่งหน้า พวกเราจักสู้รบทางด้านหลัง. ฝ่ายพระมหาบุรุษก็เหลียวดูแม้ทั้ง ๓ ด้าน

ได้ทรงเห็นแต่ความว่างเปล่า เพราะเทวดาทั้งปวงพากันหนีไปหมด ได้ทรงเห็นพลมารหนุนเนื่องเข้ามาทางด้านเหนืออีก ทรงพระดำริว่า ชนนี้มีประมาณเท่านี้ มุ่งหมายเราผู้เดียวจะทำความพากเพียรพยายามอย่างใหญ่หลวง. ในที่นี้ไม่มีบิดามารดา บุตร ธิดา พี่น้องชาย หรือญาติไร ๆ อื่น มีแต่บาร์มี ๑๐ นี้เท่านั้น จะเป็นเช่นกับบุตรแลบริวารชนของเราไปตลอดกาลนาน เพราะฉะนั้น เราจะกระทำการมิให้เป็นโล้ แล้วประหารด้วยศัสตราคือบาร์มีนั้นแหละ กำจัดหมู่พลนี้เสียจึงจะควร จึงทรงนั่งระลึกถึงบาร์มีทั้ง ๑๐ อยู่ ลำดับนั้นเทวปุตตมารได้บันดาลมณฑลประเทศแห่งลมให้ตั้งขึ้น ด้วยคิดว่า เราจักให้สิทธิ์ตะหนิไปด้วยลมนี้ทีเดียว ขณะนั้นเองลมอันต่างด้วยลมทิศตะวันออกเป็นต้นได้ตั้งขึ้น แม้สามารถทำลายยอดเขาขนาดถึงโยชน์ ๑ โยชน์ ๒ โยชน์ และ ๓ โยชน์ถอนรากไม้ กอไม้ และต้นไม้เป็นต้น กระทำตามและนิคมรอบด้านให้เป็นจวนวิจวนไปได้ ก็มีอานุภาพอันเดชแห่งบุญของมหาบุรุษจัดเสียแล้ว พอมาถึงพระโพธิสัตว์ก็ไม่อาจทำแม้สักว่าชายจิวรให้ไหว ลำดับนั้นเทวปุตตมารได้บันดาลให้ห่าฝนใหญ่ตั้งขึ้นด้วยหวังว่าจักให้น้ำท่วมตาย ด้วยอานุภาพของเทวปุตตมารนั้น เมฆฝนอันมีหลิบได้รื้อยหลิบพันหลิบเป็นต้นเป็นประเภทตั้งขึ้นในเบื้องบนแล้วตกลงมา แผ่นดินได้เป็นช่องๆ ไปด้วยกำลังแห่งสายธารน้ำฝนมหาเมฆลอยมาทางด้านบนป่าไม้ และต้นไม้เป็นต้น ก็ไม่อาจให้น้ำสักเท่าหยาดน้ำค้างหยดให้เปียกที่จิวรของพระมหาสัตว์ แต่นั้น ได้บันดาลให้ห่าฝนตั้งขึ้น ยอดภูเขาใหญ่ๆ คุกรุ่นเป็นควันลุกเป็นเปลวไฟ ลอยมาทางอากาศ พอถึงพระโพธิสัตว์ ก็กลับกลายเป็นกลุ่มดอกไม้มัททิก แต่บัดนั้นได้บันดาลให้ห่าฝนเครื่องประหารตั้งขึ้น ศัสตราวุธมีดาบ หอก และลูกศรเป็นต้น มีคมข้างเดียวข้าง มีคมสองข้างข้าง คุกรุ่นเป็นควัน ลุกเป็นเปลวไฟ ลอยมาทางอากาศ พอถึงพระโพธิสัตว์ก็กลายเป็นดอกไม้มัททิก แต่บัดนั้นได้บันดาลให้ห่าฝน

ถ่านเพลิงตั้งขึ้น ถ่านเพลิงทั้งหลายมีสีดงดอกทองกวาว ลอยมาทางอากาศ กลายเป็นดอกไม้ทิพย์โปรยปรายลงแทบบาทมูลของพระโพธิสัตว์ แต่นั่นได้บันดาลให้ห่าฝนถ้ำตั้งขึ้น ถ้ำร้อนจืดมีสีดงไฟลอยมาทางอากาศ กลายเป็นฝนไม้จันทน์ตกลงแทบบาทมูลของพระโพธิสัตว์ แต่นั่น ได้บันดาลให้ห่าฝนทรายตั้งขึ้น ทรายทั้งหลายละเอียดยับ คุเป็นควันลูกเป็นไฟ ลอยมาทางอากาศ กลายเป็นดอกไม้ทิพย์ตกลงแทบบาทมูลของพระโพธิสัตว์ แต่นั่น จึงบันดาลห่าฝนเปลือกตมให้ตั้งขึ้น เปลือกตมคุเป็นควันลูกเป็นไฟ ลอยมาทางอากาศ กลายเป็นเครื่องลูบไล้ทิพย์ตกลงที่บาทมูลของพระโพธิสัตว์ แต่นั่นได้บันดาลความมืดให้ตั้งขึ้นด้วยคิดว่า เราจักทำให้ตกใจกลัวด้วยความมืดนี้แล้ว ให้สิทธิ์ตะหนิงไป ความมืดนั้นเป็นความมืดคือประจุประกอบด้วยองค์ ๔ [คือแรม ๑๔ ค่ำ ป่าช้า เมฆทึบ และเที่ยงคืน] พอถึงพระโพธิสัตว์ก็อันตรธานไป เหมือนความมืดที่ถูกขจัดด้วยแสงสว่างแห่งพระอาทิตย์ มารไม่อาจทำให้พระโพธิสัตว์หนีไปด้วยลม ฝน ห่าฝนหิน ห่าฝนเครื่องประหาร ห่าฝนถ่านเพลิง ห่าฝนถ้ำตั้ง ห่าฝนทราย ห่าฝนเปลือกตม และห่าฝนคือความมืดรวม ๘ อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้ จึงสั่งบริษัทรักษาว่า เนะพนาย พวกท่านจะหยุดอยู่ทำไม จงจับสิทธิ์ตมมารนี้ จงฆ่า จงทำให้หนีไป ส่วนตนเองนั่งบนคอช้างคีรีเมฆ ถือจักรารุชเข้าไปใกล้พระโพธิสัตว์แล้วกล่าวว่า สิทธิ์ตะหนิงท่านจงลุกขึ้นจากบัลลังก์นี้ บัลลังก์นี้ไม่ถึงแก่ท่าน บัลลังก์นี้ถึงแก่เรา พระมหาสัตว์ได้ฟังคำของมารนั้น จึงได้ตรัสว่า ดูก่อนมาร ท่านไม่ได้บำเพ็ญบารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ และปรมัตตบารมี ๑๐ ทั้งไม่ได้บริจาคมหาบริจาค ๕ ไม่ได้บำเพ็ญชาติตถจริยา โลกัตถจริยาและพุทธตถจริยา บัลลังก์นี้จึงไม่ถึงแก่ท่าน บัลลังก์นี้ถึงแก่เรา. มารโกรธอดกลั่นกำลังความโกรธไว้ไม่ได้จึงขว้างจักรารุชใส่พระมหาสัตว์ เมื่อพระมหาสัตว์นั้นทรงรำพึงถึงบารมี ๑๐ ทศ

อยู่ จักรารุณนั้น ได้ตั้งเป็นเพดานดอกไม้อยู่ในส่วนเบื้องบน ได้ยินว่าจักรารุณนั้นคมกล้านัก มารนั้นโกรธแล้วขว้างไปในที่อื่น ๆ จะตัดเสาหินแต่งทิวเป็นอันเดียวไปเหมือนตัดหน่อไม้ไผ่ แต่บัดนี้ เมื่อจักรารุณนั้น กลายเป็นเพดานดอกไม้ตั้งอยู่ บริษัทมารนอกนี้คิดว่า สิทธัตถกุมารจักถูกจากบัลลังก์หนีไปในบัดนี้ จึงพากันปล่อยยอดเขาหินใหญ่ ๆ ลงมา เมื่อพระมหานุรุชทรงรำพึงถึงबारมี ๑๐ ทศ แม้ยอดเขาหินเหล่านั้นก็ถึงภาวะเป็นกลุ่มดอกไม้ตกลงยังภาคพื้นเทวคาทั้งหลายผู้ยืนอยู่ที่ขอบปากจักรวาล ยึดคอชะเง้อศีรษะออกดูด้วยคิดกันว่า ท่านผู้เจริญ อัดภาพอันถึงความงามแห่งพระรูปโฉมของสิทธัตถกุมาร หนีหายเสียแล้วหนอ สิทธัตถกุมารจักทรงกระทำอย่างไรหนอ.

ลำดับนั้น พระมหานุรุชตรัสว่า บัลลังก์ได้ถึงแก่เราในวันที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายบำเพ็ญबारมีแล้วตรัสรู้ยิ่ง ดังนี้ แล้วตรัสกุมารผู้ยืนอยู่สืบไปว่า คุณก่อนมาร ใครเป็นสักขีพยานในความที่ท่านให้ทานแล้ว. มารเหยียดมือไปตรงหน้าหมู่มาร โดยพูดว่า มารเหล่านั้นมีประมาณเท่านี้เป็นพยาน. ขณะนั้นเสียงของบริษัทมารซึ่งเป็นไปว่า เราเป็นพยาน เราเป็นพยาน ดังนี้ ได้เป็นเช่นกับเสียงแผ่นดินทรุด. ลำดับนั้น มารจึงกล่าวกะพระมหานุรุชว่า คุณก่อนสิทธัตถะ. ในภาวะที่ท่านให้ทาน ใครเป็นสักขีพยาน พระมหานุรุชตรัสว่า ก่อนอื่น ในภาวะที่ท่านให้ทาน พลมารทั้งหลายผู้มีจิตใจเป็นพยาน แต่สำหรับเรา ใคร ๆ ผู้มีจิตใจเชื่อว่าจะเป็นพยานให้ ย่อมไม่มีในที่นี้ ทานที่เราให้แล้วในอรรถภาพอื่น ๆ จงยกไว้ ก็ในภาวะที่เราดำรงอยู่ในอรรถภาพเป็นพระเวสสันดรแล้ว ได้ให้สัตตสตกมหาทาน ให้สิ่งของอย่างละ ๗๐๐ มหาปฐพีอันหนาที่บนนี้ แม้จะไม่มีจิตใจก็เป็นสักขีพยานให้ก่อน จึงทรงนำออกเฉพาะพระหัตถ์ขวา จากภายในกลีบจีวร แล้วทรงเหยียดพระหัตถ์ชี้ลงตรง

หน้ามหาปฐพี พร้อมกับตรัสว่า ในคราวที่เราดำรงอยู่ในอรรถภาพเป็นพระเวสสันดรแล้วให้สัตตสตกมหาทาน ท่านได้เป็นพยานหรือไม่ได้เป็น. มหาปฐพีได้ตั้งสนั่นหวั่นไหวประหนึ่งท่วมทับพลมาร ด้วยร้อยเสียงพันเสียงว่า ในกาลนั้น เราเป็นพยานท่าน แต่นั้น มหาปฐพีได้กล่าวว่า ท่านสิทธิตะทานที่ท่านให้แล้ว เป็นมหาทาน เป็นอุดมทาน เมื่อพระมหามารุชพิจารณาไป ๆ ถึงทานที่ได้ให้โดยอรรถภาพเป็นพระเวสสันดร ช้างคีรีเมฆสูง ๑๕๐ โยชน์ ก็คุกเข่าลง. บริษัทของมารต่างพากันหนีไปยังที่सानุทิศ. ชื่อว่ามารสองตน จะไปทางเดียวกัน ย่อมไม่มี ต่างละทิ้งเครื่องประดับศรัษะ และผ้าที่นุ่งห่มหนีไปเฉพาะทิศทั้งหลายตรง ๆ หน้า. ลำดับนั้น หมู่เทพทั้งหลายเห็นมารและพลมารหนีไปแล้ว กล่าวกันว่า มารปราศัยพ่ายแพ้แล้ว สิทธิตะถกุมารมีชัยชนะแล้ว พวกเรามากระทำการบูชาความมีชัยชนะเถิด ดังนี้ พวกนาคก็ประกาศแก่พวกนาค พวกครุฑก็ประกาศแก่พวกครุฑ พวกเทวดาก็ประกาศแก่พวกเทวดา พวกพรหมก็ประกาศแก่พวกพรหม พวกวิษชาธร (ก็ประกาศแก่พวกวิษชาธร) ต่างมีมือถือของหอมและดอกไม้เป็นต้นมายังโพธิบัลลังก์สำนักของพระมหามารุช. ก็เมื่อมารและพลมารเหล่านั้น หนีไปอย่างนี้แล้ว

ในกาลนั้น หมุนาคมีใจเบิกบาน ประกาศความ

ชนะของพระมเหสีเจ้า ณ โพธิมณฑลว่า ก็พระพุทธเจ้าผู้มีสิรินทรมีชัยชนะ ส่วนมารผู้ลามกปราศัยพ่ายแพ้แล้ว.

แต่หมู่ครุฑก็มีใจเบิกบาน ประกาศความชนะ

ของพระมเหสีเจ้า ณ โพธิมณฑลว่า ก็พระพุทธเจ้าผู้มีพระสิรินทรมีชัยชนะ ส่วนมารผู้ลามกปราศัยพ่ายแพ้แล้ว.

ในกาลนั้น หมูเทพมีใจเบิกบาน ประกาศความ

ชนะของพระมเหสีเจ้า ฌ โภธิมณท์ว่า ก็พระพุทธเจ้า
ผู้มีสิรินทรมีชัยชนะ ส่วนมารผู้ลามกปราชัยพ่ายแพ้
แล้ว.

ในกาลนั้น แม่หมูพรหมก็มีใจเบิกบาน. ประกาศ

ความชนะของพระมเหสีเจ้า ฌ โภธิมณท์ว่า ก็พระ-
พุทธเจ้าผู้มีพระสิรินทรมีชัยชนะ ส่วนมารผู้ลามก
ปราชัยพ่ายแพ้แล้ว แล.

เทวดาในหมื่นจักรวาลที่เหลือ บุษาด้วยดอกไม้ออกหอม และเครื่อง
ลูบไล้เป็นต้น ได้ยืนกล่าวสดุดีมีประการต่าง ๆ เมื่อพระอาทิตย์ยังทอแสงอยู่
อย่างนั้นแล พระมหานุรุทธทรงขจัดมารและพละมารได้แล้ว อันหน่อโพธิพฤกษ์
ซึ่งตกลงเหนือจีวร ประหนึ่งกลีบแก้วประพาพแดง บุษายู่ ทรงระลึกได้
บุพเพนิวาสญาณในปฐมยาม ทรงชำระทิพยจักขุในมัชฌิมยาม ทรงยังญาณ
ให้หยั่งลงในปฏิจาสัมุปบาทในปัจฉิมยาม ครั้งเมื่อพระมหานุรุทธนั้น ทรงพิจารณา
ปัจจยาการอันประกอบด้วยองค์ ๑๒ โดยอนุโลมและปฏิโลมด้วยอำนาจวิญญู
และวิวิญญูะ หมื่นโลกธาตุด่วนไหว ๑๒ ครั้ง จนจรดน้ำรองแผ่นดินเป็นที่สุด
ก็พระมหานุรุทธทรงยังหมื่นโลกที่ไ้บันลือลั่นหวั่นไหวแล้ว ได้ทรงรู้แจ้ง
แทงตลอดพระสัพพัญญุตญาณ ในเวลาอรุณขึ้น เมื่อพระมหานุรุทธนั้นทรง
บรรลुพระสัพพัญญุตญาณแล้ว หมื่นโลกธาตุด่วนไหวได้มีการประดับตกแต่งแล้ว
รัศมีของธงชัยและธงปลูกที่ยกขึ้น ฌ ปากขอบจักรวาลทิศตะวันออก กระทบ
ถึงขอบปากจักรวาลทิศตะวันตก ที่ยกขึ้น ฌ ขอบปากจักรวาลทิศตะวันตกก็
เหมือนกัน กระทบถึงขอบปากจักรวาลทิศตะวันออก ที่ยกขึ้น ฌ ขอบปาก
จักรวาลทิศเหนือ กระทบถึงขอบปากจักรวาลทิศใต้ ที่ยกขึ้น ฌ ขอบปาก
จักรวาลทิศใต้ กระทบถึงขอบปากจักรวาลทิศเหนือ ส่วนรัศมีของธงชัยและ

รงปฐากที่ยกขึ้น ณ พื้นปฐพี ได้ตั้งอยู่จรดพรหมโลก. รัศมีที่ตั้งอยู่ในพรหมโลก ก็ตั้งถึงพื้นปฐพี. ต้นไม้ออกในหมื่นจักรวาลก็ผลิดอก ต้นไม้ผลก็ได้เต็มไปด้วยพวงผล ปทุมชนิดลำต้นก็ออกดอกที่ลำต้น ปทุมชนิดกิ่งก้านก็ออกดอกที่กิ่งก้าน ปทุมชนิดเครือเถา ก็ออกดอกที่เครือเถา ปทุมชนิดห้อยก็ออกดอกในอากาศ ปทุมชนิดเป็นช่อได้เจาะทำลายช่อหินตั้งขึ้นซ้อน ๆ กันช่อละ ๑ ชั้น หมื่นโลกธาตุได้หมุนไป เหมือนกลุ่มด้ายที่คลายออกและเหมือนเครื่องปูลาดที่จัดวางไว้ดีแล้วฉะนั้น. โลกันตนรกกว้าง ๕๐๐ โยชน์ในระหว่างจักรวาลทั้งหลาย ไม่เคยสว่างด้วยแสงพระอาทิตย์ ๑ ดวง ก็ได้มีแสงสว่างไสวเป็นอันเดียวกันมหาสมุทรลึก ๘๔,๐๐๐ โยชน์ ได้กลายเป็นน้ำหวาน แม่น้ำทั้งหลายไม่ไหล คนบอดแต่กำเนิดแลเห็นรูป คนหนวกแต่กำเนิดได้ยินเสียง คนง่อยเปลี้ยแต่กำเนิดเดินได้ กรรมกรรมทั้งหลายมีเครื่องจองจำเป็นต้นแห่งบรรดาเครื่องจองจำคือชื่อเป็นต้น ได้ขาดหลุดไป. พระมหานรุษอันเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายบูชาด้วยสมบัติอัน ประกอบด้วยสิริหาปริมาณมิได้ ด้วยประการอย่างนี้ เมื่ออภินิหารธรรมอันน่าอัศจรรย์ทั้งหลายมีประการต่าง ๆ ปรากฏแล้ว ได้ทรงตลอดพระสัพพัญญุตญาณ จึงทรงเปล่งอุทานที่พระพุทธเจ้าทั้งปวงมิได้ทรงละว่า

เราเมื่อแสวงหานายช่าง (คือค้นหา) ผู้กระทำ

เรือน เมื่อไม่ประสบ ได้ท่องเที่ยวไปยังสงสารมิใช่

น้อย ความเกิดบ่อย ๆ เป็นทุกข์ ดูก่อนนายช่างผู้

กระทำเรือน เราเห็นท่านแล้ว ท่านจักทำเรือนไม่ได้

อีกต่อไป ชีโครงทั้งปวงของท่าน เราหักแล้ว ยอด

เรือนเรากำจัดแล้ว จิต (ของเรา) ถึงวิสังขาร (นิพพาน)

แล้ว เราได้ถึงความสิ้นค้นหาแล้ว.

ฐานะมีประมาณท่าน เริ่มแต่คูสิตบุริจนกระทั่งบรรลुพระสัพพัญญุต-
ญาณที่โพธิมณฑลนี้ พึงทราบว่ ชื่ออวิทุเรณิทาน ด้วยประการฉะนี้.

สันติเกณิทาน

ก็สันติเกณิทาน ท่านกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อประทับอยู่
ในที่นั้น ๆ อย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระวิหารเชตวันอัน
เป็นอารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้กรุงสาวัตถี (และว่า) ประทับ
อยู่ในกุฎาคารศาลาปามหาวัน ใกล้กรุงเวสาลี ดังนี้ สันติเกณิทานย่อมมีได้
ในที่นั้น ๆ นั้นเอง. ท่านกล่าวไว้อย่างนั้นก็จริง ถึงอย่างนั้น สันติเกณิทาน
นั้นพึงทราบอย่างนั้น จำเดิมแต่ต้นไป.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งบนบัลลังก์ชัย เปล่งอุทานนี้แล้ว ได้มี
พระดำริดังนี้ว่า เราเล่นไปถึงสี่สังขยกับแสนกัป ก็เพราะเหตุบัลลังก์นี้ เรา
ตัดศีรษะอันประดับ แล้วที่ลำคอแล้วให้ท่านไปตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ ก็เพราะ
เหตุบัลลังก์นี้ เราควักนัยน์ตาที่หยอดดีแล้ว (และ) ควักเนื้อหัวใจให้ไปให้บุตร
เช่นชาลิกุมาร ให้ธิดาเช่นกับกัณหาชินากุมารี และให้ภรรยาเช่นพระมัทรีเทวี
เพื่อเป็นทาสของคนอื่น ๆ เพราะเหตุบัลลังก์นี้. บัลลังก์นี้เป็นบัลลังก์ชัย เป็น
บัลลังก์ประเสริฐของเรา ความดำริของเราผู้นั่งบนบัลลังก์นี้ ยังไม่บริบูรณ์เพียง
ใด เราจักไม่ลุกขึ้นจากบัลลังก์นี้เพียงนั้น ดังนี้ จึงทรงนั่งเข้าสมาบัติหลายแสน
โกฏิอยู่ ณ บัลลังก์นั้นนั้นแหละตลอดสัปดาห์ ซึ่งท่านหมายกล่าวไว้ว่า

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงนั่งเสวยวิมุตติสุขโดยบัลลังก์
เดียว ตลอดสัปดาห์^๑ ครั้งนั้น เทวดาบางเหล่าเกิดความปริวิตกขึ้นว่า แม้

๑. สัปดาห์ที่ ๑ หลังจากตรัสรู้

วันนี้ พระสิทธัตถะก็ยังมิกิจที่จะต้องทำอยู่หรือหนอ เพราะยังไม่ละความอาลัย
ในบัลลังก์. พระศาสดาทรงทราบความวิตกของเทวดาทั้งหลาย เพื่อจะทรง
ระงับความปริวิตกของเทวดาเหล่านั้น จึงทรงเหาะขึ้นยังเวหาส ทรงแสดง
ยมกปาฏิหาริย์. จริงอยู่ ยมกปาฏิหาริย์ที่ทรงกระทำ ณ มหาโพธิมณฑลก็ดี
ปาฏิหาริย์ที่ทรงกระทำในสมาคมพระญาติก็ดี ปาฏิหาริย์ที่ทรงกระทำในสมาคม
ชาวปาลีสบุตรก็ดี ทั้งหมดได้เป็นเหมือนยมกปาฏิหาริย์ที่ควงไม้คันทามพพฤกษ์.

พระศาสดากรั้นทรงระงับความปริวิตกของเทวดาทั้งหลายด้วยปาฏิ-
หาริย์นี้แล้ว จึงประทับยืนทางด้านทิศเหนือเฉียงไปทางทิศตะวันออกเฉียง
ทรงพระดำริว่า เราได้รู้แจ้งพระสัพพัญญุตญาณบนบัลลังก์นี้หนอ จึงทอด
พระเนตรทั้งสองโดยไม่กระพริบ มองดูบัลลังก์อันเป็นสถานที่บรรลุมผลแห่ง
บารมีที่ทรงบำเพ็ญมาตลอดสี่อสงไขยแสนกัป ทรงยับยั้งอยู่หนึ่งสัปดาห์.
สถานที่นั้น จึงชื่อว่า อนิมิสเจดีย์^๑

ลำดับนั้น ทรงนิรมิตที่จักรมในระหว่างบัลลังก์ และที่ที่ประทับยืน
แล้วทรงจกรมในรัตนจกรมอันยาวจากตะวันออกไปตะวันตก ทรงยับยั้งอยู่
หนึ่งสัปดาห์. สถานที่นั้น จึงชื่อว่า รัตนจกรมเจดีย์.^๒

แต่ในสัปดาห์ที่ ๔ เทวดาทั้งหลายนิรมิตเรือนแก้วในด้านทิศพายัพ
จากต้นโพธิประทับนั่งบนบัลลังก์ในเรือนแก้วนั้น ทรงพิจารณาพระอภิธรรม
ปิฎกและสมันตปิฎกอันนี้ในเรือนแก้วนี้ โดยพิเศษ ทรงยับยั้งอยู่หนึ่ง
สัปดาห์. ส่วนนวกอภิรรมกล่าวว่า เรือนอันล้วนแล้วด้วยแก้ว ชื่อว่า
รัตนมระเรือนแก้ว สถานที่ทรงพิจารณาปกรณ์ทั้ง ๓ พระคัมภีร์ ก็ชื่อว่า
รัตนมระเรือนแก้ว. ก็เพราะเหตุที่ปริยายแม้ทั้งสองนี้ย่อมใช้ได้ในที่นี้ ฉะนั้น
๑. สัปดาห์ที่ ๒ นับแต่ตรัสรู้ ๒. สัปดาห์ที่ ๓ นับแต่ตรัสรู้

คำทั้งสองนี้ควรเชื่อถือทีเดียว. ก็จำเดิมแต่นั้นมา สถานที่นั้น จึงชื่อว่า **รัตน-
นรเจดีย์**.^๑

พระศาสดาทรงยับยั้งอยู่ ณ ที่ใกล้ต้นโพธิ์นั่นเอง ตลอด ๔ สัปดาห์
ด้วยอาการอย่างนี้ ในสัปดาห์ที่ ๕ จึงเสด็จจากควงโพธิ์พฤษ์เข้าไปยังต้น
อชปาลนิโครธ ทรงนั่งพิจารณาพระธรรมและเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ **ต้นอช-
ปาลนิโครธ**^๒ แม่นั่น.

สมัยนั้น เทวปุตรมารติดตามอยู่ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ แม้จะเพ่ง
มองหาช่องทางอยู่ ก็ไม่ได้เห็นความพลั้งพลาดอะไร ๆ ของพระสิทธัตถะนี้ จึง
ถึงความโหม่นสว่า บัดนี้สิทธัตถะนี้ล่วงพ้นวิสัยของเราแล้ว จึงนั่งที่หนทาง
ใหญ่คิดถึงเหตุ ๑๖ ประการ จึงขีดเส้น ๑๖ เส้นลงบนแผ่นดิน คือคิดว่า เรา
ไม่ได้บำเพ็ญทานบารมีเหมือนสิทธัตถะนี้แล้วขีดลงไปเส้นหนึ่ง. อนึ่ง คิดว่า
เราไม่ได้บำเพ็ญศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี จันตบารมี
สัจจบารมี อริยฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี เหมือนสิทธัตถะนี้
ด้วยเหตุ นั้น เราจึงไม่เป็นเหมือนสิทธัตถะนี้ แล้วขีดเส้น (ที่ ๒ ถึง) ที่ ๑๐.
อนึ่ง คิดว่า เราไม่ได้บำเพ็ญบารมี ๑๐ อันเป็นอุปนิสัยแก้การแหว่งตลอด
อาสขานุสยญาณ อินทริยปโรปริยญาณ มหากรุณาสมาปัตติญาณ ขมกปาฏิ-
หาริยญาณ อนาวรณญาณ และสัพพัญญูญาณ อันไม่ทั่วไปแก่ผู้อื่น เหมือน
ดังสิทธัตถะนี้ ด้วยเหตุ นั้นเราจึงไม่เป็นเหมือนดังสิทธัตถะนี้ แล้วขีดเส้น (ที่
๑๑ ถึง) ที่ ๑๖ เมื่อเทวปุตรมารนั้นนั่งขีดเส้น ๑๖ เส้น อยู่บนทางใหญ่ เพราะ
เหตุเหล่านั้น ด้วยประการอย่างนี้แล้ว สมัยนั้น ชิดามารทั้ง ๓ คือ นางคันทหา
นางอรดีและนางราคา กล่าวกันว่า บิดาของพวกเราไม่ปรากฏ บัดนี้ อยู่ที่
๑. สัปดาห์ที่ ๔ นับแต่ตรัสรู้ ๑. สัปดาห์ที่ ๕ นับแต่ตรัสรู้

ไหนดนอ จึงมองหาอยู่. ได้เห็นเทพบุตรมารนั้น ได้รับความโถมนัสชิดแผ่นดินอยู่ จึงพากันไปยังสำนักของบิดาถามว่า ท่านพ่อ เพราะเหตุไร ท่านพ่อจึงเป็นทุกข์ ห่มหมองใจ. เทพบุตรมารกล่าวว่า ลูกเอ๋ย มหาสมณะนี้ล่วงพ้นอำนาจของเราเสียแล้ว พ่อคอยดูอยู่ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ ยังไม่อาจเห็นช่องโอกาสของมหาสมณะนี้ ด้วยเหตุนั้น พ่อจึงเป็นทุกข์ห่มหมองใจ. มารธิดา กล่าวว่า ถ้าเมื่อเป็นอย่างนั้น คุณพ่ออย่าได้เสียใจ พวกข้าพเจ้าจักกระทำมหาสมณะนั้น ให้อยู่ในอำนาจของตน แล้วจักพามา. เทพบุตรมารกล่าวว่า ลูกเอ๋ย ใคร ๆ ไม่อาจทำมหาสมณะนี้ให้อยู่ในอำนาจ บุรุษผู้นี้ตั้งอยู่ในศรัทธาอันไม่หวั่นไหว. ธิดามารกล่าวว่า ท่านพ่อ พวกข้าพเจ้าเป็นลูกผู้หญิงนะ พวกข้าพเจ้าจักเอาบ่วงคือราคะเป็นดั่ง ผูกมหาสมณะให้มันแล้วนำมาให้เดี๋ยวนี้ ท่านพ่ออย่าคิดไปเลย. กล่าวแล้วธิดามารทั้ง ๓ นั้น จึงจากที่นี้เข้าไปหาพระผู้มีพระภาคเจ้ากราบทูลว่า ข้าแต่พระสมณะ พวกข้าพเจ้าบาทจักบำเรอเท้าของพระองค์. พระผู้มีพระภาคเจ้า มิได้ลืมนพระเนตรแลดู มีพระมนัสแนบไปในธรรมเครื่องสิ้นไปแห่งอุปธิอันยอดเยี่ยม และประทับนั่งเสวยสุขอันเกิดแต่วิเวกเท่านั้น. ธิดามารคิดกันอีกว่าความประสงค์ของพวกผู้ชายไม่เหมือนกัน ผู้ชายบางคนรักหญิงกุมาริรุ่นสาว บางคนรักหญิงผู้อยู่ในปฐมวัย บางคนรักหญิงผู้ตั้งอยู่ในมัชฌิมวัย บางคนรักหญิงผู้ตั้งอยู่ในปัจฉิมวัย ถ้ากระไร พวกเราควรประเล้าประโลมด้วยรูปนานาประการ จึงนางหนึ่ง ๆ นิรมิตอรรถภาพเป็นร้อย ๆ อรรถภาพ โดยเป็นรูปหญิงรุ่นเป็นต้น เป็นหญิงยังไม่ตลอด เป็นหญิงตลอดคราวเดียว เป็นหญิงตลอด ๒ คราว เป็นหญิงกลางคนและเป็นหญิงรุ่นใหญ่ เข้าไปหาพระผู้มีพระภาคเจ้าถึง ๖ ครั้ง แล้วกล่าวว่า ข้าแต่พระสมณะ พวกข้าพเจ้าบาทจักบำเรอบาทของพระองค์. พระผู้มีพระภาคเจ้า

ไม่ทรงใส่พระทัยถึงข้อแม้นั้น โดยประการที่ทรงโน้มไปในธรรมเครื่องสิ้นไปแห่งอุปธิอันยอดเยี่ยม. ส่วนอาจารย์บางพวกกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงเห็นธิดามารเหล่านั้นเข้ามาหาโดย ภาวะเป็นหญิงผู้ใหญ่จึงทรงอธิษฐานว่า หญิงเหล่านี้จึงเป็นผู้มีพินาศ ผมหงอกอย่างนี้ ๆ. คำของเกจิอาจารย์นั้น ไม่ควรเชื่อถือ. เพราะพระศาสดาจะไม่ทรงกระทำการอธิษฐานเห็นปานนั้น. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า พวกท่านจงเลิกไป พวกท่านผู้เช่นไร จึงพากันพยายามอย่างนี้ ชื่อว่ากรรมเห็นปานนี้ควรกระทำเบื้องหน้าของผู้อื่น ยังไม่ปราศจากราคะเป็นต้น แต่ตลาคตละราคะ โทสะ โมหะได้แล้ว จึงทรงพระปรารภถึงการละกิเลสของพระองค์. ทรงแสดงธรรมตรัสพระคาถา ๒ คาถาในพระธรรมบท พุทธวรรค^๑ ดังนี้ว่า

ความชนะอันผู้ใดชนะแล้วไม่กลับแพ้อันใคร ๆ จะ

นำความชนะของผู้นั้นไปในโลกได้ ท่านทั้งหลายจักนำ

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้มีอารมณ์ไม่มีที่สุด ผู้ไม่มี

ร่องรอยไปด้วยร่องรอยอะไร. พระพุทธเจ้าพระองค์ใด

ไม่มีตัณหาอันเป็นดูจายถ่ายไปในอารมณ์ต่าง ๆ เพื่อ

จะนำไปในที่ไหน ๆ ท่านทั้งหลายจักนำพระพุทธเจ้า

พระองค์นั้นผู้มีอารมณ์ไม่มีที่สุด ผู้ไม่มีร่องรอย ไป

ด้วยร่องรอยอะไร.

ธิดามารเหล่านั้นกล่าวคำเป็นต้นว่า นัยว่า บิดาของพวกเราพูดจริง พระอรหันต์สุกตเจ้าเป็นผู้ที่จะนำไปไม่ได้ง่าย ๆ ในโลกด้วยราคะ แล้วได้พากันไปยังสำนักของบิดา.

ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยับยั้งอยู่ที่อชปาลนิโครธนั้น หนึ่งสัปดาห์
แล้วได้เสด็จไปที่โคนไม้มุจลินท์^๑ ณ ที่นั้นฝนพราเกิดขึ้น ๗ วัน พระองค์
อันพระยามุจลินทนาคราชวงด้วยขนา ๗ รอบ เพื่อป้องกันความหนาวเป็นต้น
เสวยวิมุตติสุขประหนึ่งประทับอยู่ในพระคันธกุฎีอันไม่คับแคบ ทรงยับยั้งอยู่
หนึ่งสัปดาห์แล้วเสด็จไปยัง **คันธาราชยตนะ**^๒ ประทับนั่งเสวยวิมุตติสุข
อยู่ ณ ที่คันธาราชยตนะเมื่อนั้นหนึ่งสัปดาห์ โดยลำดับกาลเพียงเท่านี้ สัปดาห์
ทั้งหลายก็ครบบริบูรณ์.

ในระหว่างนี้ไม่มีการชำระล้างพระพักตร์ ไม่มีการปฏิบัติพระสรีระ ไม่
มีกิจด้วยพระกระยาหาร ทรงยับยั้งอยู่ด้วยฌานสุข มรรคสุข และผลสุข. ครั้น
ในวันที่ ๔๕ อันเป็นวันสุดท้ายแห่งสัปดาห์ที่ ๗ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น
ประทับนั่งที่คันธาราชยตนะนั้น เกิดพระดำริขึ้นว่า จักสงระพระพักตร์. ท้าวสักกะ
จอมเทพได้ทรงนำผลสมอมมาถวายด้วยพระองค์เอง. พระศาสดาเสวยผลสมอ
นั้น. ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงได้มีการถ่ายพระบังคนหนัก. ลำดับนั้น ท้าวสักกะ
นั้นแหละได้ถวายไม้ชำระพระทนต์ชื่อ**นาคลดา** และน้ำล้างพระพักตร์แต่
พระศาสดานั้น. พระศาสดาทรงเคี้ยวไม้ชำระพระทนต์ ล้างพระพักตร์ด้วยน้ำใน
สระอนินดาต แล้วลงประทับนั่งที่โคนไม้ราชาชยตนะนั่นเอง.

สมัยนั้น พาณิข ๒ คน ชื่อ**ตปุตตะ** และ**ภัลลิกะ** จาก**อุกกุลา-**
ชนบทจะไปยังมัชฌิมประเทศด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม ถูกเทวดาผู้เป็นญาติ
สาโลหิตของตนปิดทางเกวียนไว้ ทำให้อุดสาหะในการมอบถวายอาหารแด่พระ-
ศาสดา จึงถือเอาข้าวสตูก้อนและขนมน้ำผึ้งแล้วได้เข้าไปใกล้พระศาสดา กราบ
ทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เจริญ ขอจงอนุเคราะห์รับอาหารนี้เถิด
แล้วยืนอยู่. ก็เพราะบาตรได้หายไปในวันรับข้าวมธุปายาสนั่นเอง พระผู้มีพระ-
๑. สัปดาห์ที่ ๖ นับแต่ตรัสรู้ ๒. สัปดาห์ที่ ๗ นับแต่ตรัสรู้

ภาคเจ้าจึงทรงพระดำริว่า พระตถาคตทั้งหลายย่อมไม่รับที่มีมือ เราจะรับ
อย่างไรหนอ.

ลำดับนั้น ท้าวมหาราชทั้งสี่ จากทิศทั้งสี่ รู้พระดำริของพระผู้มี
พระภาคเจ้านั้น จึงน้อมบาตรอันสำเร็จด้วยแก้วอินทนิลเข้าไปถวาย. พระผู้มี-
พระภาคเจ้าทรงปฏิเสธบาตรเหล่านั้น. ท้าวมหาราชจึงน้อมนำบาตร ๔ ใบ อัน
สำเร็จด้วยหินมีสีดังถั่วเขียวเข้าไปถวาย. เพื่อจะทรงอนุเคราะห์เทวบุตรแม่ ๘
องค์ จึงทรงรับบาตรทั้ง ๔ ไปแล้ววางซ้อน ๆ กัน ทรงอธิษฐานว่า จงเป็น
บาตรใบเดียว. บาตรแม่ทั้ง ๔ จึงไม่มีรอยปรากฏอยู่ที่ขอบปากบาตร รวมเป็น
บาตรใบเดียวกัน โดยประมาณบาตรขนาดกลาง. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับ
อาหารที่บาตรอันล้วนด้วยศิลาที่เห็นประจักษ์นั้น เสวยแล้ว ทรงกระทำ
อนุโมทนา. พานิช ๒ คนพี่น้อง ถึงพระพุทธรเจ้าและพระธรรมเป็นสรณะ
ได้เป็นทเววจิกอุบาสกผู้เปล่งวาจาถึงสรณะทั้งสอง. ลำดับนั้น เมื่อพานิชทั้ง
สองนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงโปรดประทานฐานะที่
จะพึงปรนนิบัติอย่างหนึ่งแก่ข้าพระองค์ทั้งสอง พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงเอา
พระหัตถ์ขวาลูบพระเศียรของพระองค์แล้วประทานพระเกศธาตุทั้งหลายให้ไป
พานิชทั้งสองนั้นจึงให้ก่อบระเจดีย์บรรจุพระเกศธาตุไว้ภายใน ณ เมืองของตน.

จำเดิมแต่นั้น แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จไปยังคัน อชปาลนิโครธ
อีก ทรงประทับนั่งที่โคนต้นนิโครธ. ลำดับนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
พอประทับที่โคนต้นนิโครธนั้นเท่านั้น ก็ทรงพิจารณาความที่ธรรมซึ่งพระองค์
ทรงบรรลุแล้วเป็นธรรมลึกซึ้ง ทรงพระดำริว่า ธรรมนี้พระพุทธรเจ้าทั้งปวง
ประพาสตั้งสมไว้แล้ว เราได้บรรลุแล้วแล จึงเกิดความตรึกอันถึงอาการคือ
ความไม่ประสงค์ที่จะแสดงธรรมแก่ชนเหล่าอื่น. ลำดับนั้น ท้าวสหัมบดีพรหม

ตรัสว่า ผู้เจริญทั้งหลาย โลกจักฉิบหายละหนอ ท่านผู้เจริญ โลกจักฉิบหายละหนอ แล้วทรงพาท้าวสักกะ ท้าวสุยามะ ท้าวสันตุสิต ท้าวสวัสดิ์ และท้าวมหาพรหมจากหมื่นจักรวาล ไปเฝ้าพระศาสดาทูลอาราธนาให้ทรงแสดงธรรม โดยนัยมีอาทิว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงแสดงธรรม พระศาสดาทรงให้ปญฺญูญเภาท้าวสหัมบดีพรหมนั้นแล้ว ทรงพระดำริว่า เราจะแสดงธรรมครั้งแรกแก่ใครหนอ ทรงยังพระดำริให้เกิดขึ้นว่า **อาพาธดาบส** เป็นบัณฑิต อาพาธดาบสนั้นจรรู้ทั่วถึงธรรมนี้โดยเร็วพลัน แล้วทรงตรวจดูอีก ได้ทรงทราบว่อาพาธดาบสนั้น กระทำกาละได้ ๗ วันแล้ว จึงทรงรำพึงถึง**อุทกดาบส** ได้ทรงทราบว่า แม้อุทกดาบสนั้นก็ได้ทำกาละไปแล้วเมื่อพลบค่ำเย็นวานนี้ จึงทรงมนสิการปรารภถึงพระปัญจวัคคีย์ว่า ภิกษุปัญจวัคคีย์มีอุปการะมากแก่เรา จึงทรงพระรำพึงว่า บัดนี้ ภิกษุปัญจวัคคีย์นั้นอยู่ที่ไหนหนอ ได้ทรงทราบว่า อยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี จึงทรงพระดำริว่า เราจักไปที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันนั้น แล้วแสดงพระธรรมจักร จึงเสด็จเที่ยวบิณฑบาตไปรอบ ๆ โขรัมมณฑลเท่านั้น ๒-๓ วัน ทรงพระดำริว่า เราจักไปเมืองพาราณสีในวันอาสาฬหบูรณมี กลางเดือน ๘ พอในวันจตุททสีขึ้น ๑๔ ค่ำ ในเวลาปัจจุสมย์ใกล้รุ่ง เมื่อราตรีสว่างแล้ว พอเช้าตรู่ก็ทรงถือบาตรจีวร เสด็จดำเนินไปสิ้นหนทาง ๑๘ โยชน์ ทรงพบ **อุปกาชีวก** ในระหว่างทาง จึงตรัสบอกถึงความที่พระองค์เป็นพระพุทธรเจ้าแก่อุปกาชีวกนั้น แล้วได้เสด็จไปถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ในเย็นวันนั้นเอง.

พระเถระปัญจวัคคีย์ เห็นพระตถาคตเจ้าเสด็จมาแต่ไกลทีเดียว จึงได้ทำตักกกันไว้ว่า ดูก่อนอาวุโส พระสมณโคดมนี้ เวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมากในปัจจัย มีกายสมบุรณ์ มีอินทรีย์พ่องใส มีผิวพรรณดุจดั่งทองคำ กำลังมาอยู่ เราจักไม่กระทำสามีจิกรรมมือกิวาทเป็นต้น แก่พระสมณโคดมนี้

แต่เธอประสูติในตระกูลใหญ่โต ย่อมควรจัดอาสนะไว้ ด้วยเหตุนี้ พวกเรา
 จักปลาดเพียงอาสนะไว้เพื่อเธอ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรำพึงว่า ภิกษุ
 ปัญจวัคคีย์นี้ คิดอย่างไรหนอ ก็ได้ทรงทราบความคิดด้วยพระญาณอันสามารถ
 รู้วาระจิตของโลกพร้อมทั้งเทวโลก. ลำดับนั้น จึงทรงยื่นขอเอาเมตตาคิจอัน
 สามารถแผ่ไปโดยไม่เจาะจง ในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งปวง แล้วทรงแผ่เมตตาคิ
 จิตไป. พระปัญจวัคคีย์เหล่านั้น โดยเฉพาะพระปัญจวัคคีย์เหล่านั้นอันพระผู้มี
 พระภาคเจ้าให้ถูกต้องด้วยเมตตาคิจแล้ว เมื่อพระตถาคตเจ้าเสด็จเข้าไปใกล้
 ไม่อาจดำรงอยู่ในกติกายของตน ได้พากันทำกิจทั้งมวลมีการอภิวาทและการ
 ลูกรับเป็นต้น แต่ยังไม่รู้ว่าพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 แล้ว จึงใช้วาจาเรียกโดยชื่อ และโดยคำว่า อาวุโส อย่างเดียว. ลำดับนั้น
 พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยังพระปัญจวัคคีย์เหล่านั้น ให้รู้ว่าพระองค์เป็นพระ-
 พุทธเจ้าแล้ว ด้วยพระดำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าเรียกตถาคต
 โดยชื่อ และโดยวาตะว่า อาวุโส เลย ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นพระอรหันต-
 สัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนี้ แล้วประทับนั่งบนบวรพุทธอาสน์ที่ตกแต่งไว้
 เมื่อกลุ่มคาวนักษัตรแห่งเดือนอุตตราสาพาหะ เดือน ๘ หลัง กำลังดำเนินไป
 อยู่ ทรงห้อมล้อมด้วยพรหม ๑๘ โกฏิ ได้ตรัสเรียกพระเถระปัญจวัคคีย์มา
 ทรงแสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตร. บรรดาพระปัญจวัคคีย์เหล่านั้น พระ
 อัญญาโกณฑัญญะเถระส่งญาณไปตามกระแสแห่งพระธรรมเทศนา ในเวลาจบ
 พระสูตร ได้ดำรงอยู่ในพระโศคาปตติผลพร้อมกับพรหม ๑๘ โกฏิ. พระศาสดา
 ทรงเข้าจำพรรษา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันนั้นนั่นเอง วันรุ่งขึ้น ประทับ
 นั่งสั่งสอนพระวัปปเถระอยู่ในที่อยู่นั้นเอง พระเถระที่เหลือ ๔ รูปเที่ยวไป
 บิณฑบาต. พระวัปปเถระได้บรรลุโศคาปตติผลในเวลาเช้านั้นแล. ก็โดย

อุบายนี้แหละ ทรงยังพระภททียเถระให้ดำรงอยู่โศดาปัตติผลในวันรุ่งขึ้น
พระมหานามเถระในวันรุ่งขึ้น และพระอัสสชิในวันรุ่งขึ้น รวมความว่า
ทรงยังพระเถระทั้งปวงให้ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผลแล้ว ในคิถิที่ ๕ แห่งปิกย์
ได้เห็นพระเถระแม่ทั้ง ๕ ประชุมกันแล้วทรงแสดงอันตตลักขณสูตร ใน
เวลาจบเทศนาพระเถระแม่ทั้ง ๕ ดำรงอยู่ในพระอรหัต.

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยของขสกุลบุตร เขาเบื่อน่ายละ
เรือนออกไปในตอนกลางคืน จึงตรัสเรียกว่า มานี้เถิด ยสะ แล้วให้ดำรงอยู่
ในพระโศดาปัตติผล ในตอนกลางคืนนั้นนั่นเอง. วันรุ่งขึ้นได้ให้ดำรงอยู่ใน
พระอรหัต ทรงยังคนอื่นอีก ๕๔ คนผู้สหายของพระยสะนั้น ให้บรรพชาด้วย
เอหิภิกขุบรรพชา แล้วให้บรรลुพระอรหัต. ก็เมื่อพระอรหันต์ ๖๑ องค์เกิด
ขึ้นในโลกด้วยประการอย่างนี้แล้ว พระศาสดาทรงออกพรรษา ปวารณาแล้ว
ทรงส่งภิกษุ ๖๐ องค์ไปในทิศทั้งหลายด้วยพระคำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่าน
ทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป ส่วนพระองค์เองเสด็จไปยังตำบลอุรุเวลา ในระหว่าง
ทางได้ทรงแนะนำภคตวัคคีย์กุมาร ๓๐ คน ในชฎุป่าฝ้าย. บรรดาภคตวัคคีย์-
กุมารเหล่านั้นคนท้ายสุดได้เป็นพระโศดาบัน คนเหนือสุดได้เป็นพระอนาคามี
พระองค์ทรงให้ภคตวัคคีย์กุมารทั้งหมดแม่เหล่านั้นบรรพชา ด้วยความเป็น
เอหิภิกขุเหมือนกัน แล้วทรงส่งไปในทิศทั้งหลาย แล้วพระองค์ได้เสด็จไปยัง
ตำบลอุรุเวลา ทรงแสดงปาฏิหาริย์ ๓๕๐๐ ปาฏิหาริย์ ทรงแนะนำชฎิล ๓ พี่
น้อง มีอุรุเวลกัสสปเป็นต้น มีบริวารหนึ่งพัน ให้บรรพชาด้วยความเป็น
เอหิภิกขุเหมือนกัน แล้วให้นั่งที่คยาสิสประเทศ ให้ดำรงอยู่ในพระอรหัต ด้วย
อาทิตตปริยายเทศนา อันพระอรหันต์หนึ่งพันนั้นแวดล้อม ทรงพระคำรัสว่า
จักเปลื้องปฏิกุณยาที่ทรงให้ไว้แก่พระเจ้าพิมพิสาร จึงได้เสด็จไปยังลัญจิวัน

อุทยานสวนตาลหนุ่ม ณ ขานพระนครราชคฤห์. พระราชาได้ทรงสดับจาก
สำนักของนายอุทยานบาลว่า พระศาสดาเสด็จมาแล้ว จึงทรงห้อมล้อมด้วย
พราหมณ์และคฤหบดี ๑๒ นหุต (คือ ๑๒ หมื่น) เข้าได้เฝ้าพระศาสดา เมื่อ
พื้นพระบาทอันวิจิตรด้วยจักรกำลังเปล่งแสงสุกสว่างขึ้น ประหนึ่งเพดาน
แผ่นทองคำ จึงทรงหมอบพระเศียรลงแทบพระบาทของพระตถาคตเจ้า แล้ว
ประทับนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่งพร้อมกับบริษั. ลำดับนั้น พราหมณ์และคฤหบดี
เหล่านั้น ได้มีความคิดดังนี้ว่า พระมหาสมณะประพฤติพรหมจรรย์ในท่าน
อุรุเวลกัสสป หรือว่าท่านอุรุเวลกัสสปประพฤติพรหมจรรย์ในพระมหาสมณะ
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบความปริวิตกของพราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้น
จึงได้ตรัสกะพระเถระด้วยพระคาถาว่า

ท่านอยู่ในอุรุเวลา (มานาน) ชูบผอม (เพราะ
กำลังพรต) เป็นผู้กล่าวสอน (ประชาชน) เห็นโทษ
อะไรหรือ จึงละไฟ (ที่บูชา) เสีย ดูก่อนกัสสป เรา
ถามเนื้อความนี้กะท่าน อย่างไรท่านจึงละการบูชาไฟ
เสียเล่า.

ฝ่ายพระเถระรู้พระประสงค์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคานี้ว่า

ยัญทั้งหลายย่อมกล่าวสรรเสริญ รูป เสียง กลิ่น
รส และหญิงที่น่าใคร่ ข้าพระองค์รู้ว่า นี่เป็นมลทินใน
อุปธิทั้งหลาย เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์จึงไม่ยินดีใน
การเช่นสรวง และการบูชา ดังนี้.

เพื่อที่จะประกาศความที่ตนเป็นสาวก จึงขบศิรชะที่หลังพระบาทของพระตถา-
คต แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นศาสดา

ของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก ดังนี้แล้ว เหาะขึ้นสู่เวหาส ๘ ครั้ง คือ ๑ ชั่วโมง ๒ ชั่วโมง จนประมาณ ๘ ชั่วโมงแล้วลงมายาว บังคมพระตถาคตแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. มหาชนได้เห็นปาฏิหาริย์นั้นแล้ว พากัน กล่าวพรรณนาพระคุณของพระศาสดาว่า น้าอัสจรรย พระพุทธเจ้าทรง มีอานุภาพมาก แม้พระอรุเวลกัสสป ชื่อว่ามีทิวาฐิเข้มแข็งอย่างนี้ สำคัญ คนว่าเป็นพระอรหันต์ ก็ถูกพระตถาคตทำลายย่อยคือทิวาฐิธรรมานแล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เราทราบพระอรุเวลกัสสป แต่บัดนี้เท่านั้น ก็หา มิได้ แม้ในอดีต พระอรุเวลกัสสปนี้ก็ถูกเรตถาคตทราบมาแล้วเหมือนกัน แล้วตรัสสมหานารทกัสสปชาดก ในเพราะเหตุเกิดเรื่องนี้ขึ้น แล้วทรง ประกาศสัจจะทั้ง ๔. พระเจ้ามคธราชทรงดำรงอยู่ในโศคาปีตติผล พร้อมกับ บริวาร ๑๑ นหุต ส่วนอีกหนึ่งนหุตประกาศความเป็นอุบาสก. พระราชาทรง ประทับอยู่ในสำนักของพระศาสดานั้นแล ทรงประกาศเหตุอันมาซึ่งความสบาย พระทัย ๕ ประการ แล้วทรงถึงสรณะ ทรงนิมนต์เพื่อเสวยในวันพรุ่งนี้ แล้ว เสด็จลุกจากพระอาสน์ ทรงกระทำประทักษิณพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วเสด็จ หลีกไป. วันรุ่งขึ้น พวกมนุษย์ชาวเมืองราชคฤห์แม่ทั้งสิ้นนับได้ ๑๘ โกฏิ ทั้งที่ ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าและทั้งที่ไม่ได้เห็นมีความประสงค์จะเห็นพระตถาคต จึงได้จากกรุงราชคฤห์ไปยังลัทธิวันแต่เช้าตรู่. หนทาง ๓ คาจุตไม่เพียงพอ. ลัทธิวันอุทยานทั้งสิ้น ได้แน่นขนัดไปหมด. มหาชนแลดูอัธยาอันถึงความ งามด้วยพระรูปโฉมของพระทศพล ไม่อาจกระทำให้อิ่มได้. ในฐานะทั้งหลาย แม้เห็นปานนี้ พึงพรรณนาความสง่างามแห่งพระรูปกายแม้ทั้งสิ้นนี้อันมีประเภท เป็นพระลักษณะ และพระอนุพยัญชนะของพระตถาคต ชื่อว่าวรรณรูป (การพรรณนารูป). มหาชนผู้แลดู พระสรีระของพระทศพล อันถึงความงามด้วย

พระรูปโฉมแน่นขนัดไปหมดด้วยอาการอย่างนี้ จึงไม่มีโอกาสที่แม่ภิกษุรูปหนึ่ง จะออกไปที่อุทยานและที่หนทาง. ได้ยินว่าวันนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรง ขาดพระกระยาหาร การขาดพระกระยาหารนั้น อย่าได้มีเลย เพราะเหตุที่นั้น อาสน์ที่ท้าวสักกะประทับนั่ง จึงแสดงอาการร้อน ท้าวสักกะนั้น ทรงพระรำพึง อยู่ ได้ทรงทราบเหตุการณ์นั้น จึงทรงนิรมิตเพศเป็นมาณพน้อย กล่าวคำ สดุดีอันปฏิสังขตด้วยพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เสด็จลงตรง เบื้องพระพักตร์ของพระทศพล ได้โอกาสด้วยเทวานุภาพ เสด็จนำไปข้างหน้า กล่าวคุณของพระศาสดา ด้วยคาถาเหล่านี้ว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้ามีวรรณะงาม ดุจลิมทองสิงคิ

ผู้ทรงผูกแล้ว เสด็จเข้ากรุงราชคฤห์พร้อมด้วยพระ
ปราณชฎิล ผู้ฝึกตนได้แล้ว ผู้หลุดพ้นแล้ว. พระผู้มี
พระภาคเจ้าผู้มีวรรณะงามดุจลิมทองสิงคิ ผู้หลุดพ้น
แล้ว เสด็จเข้ากรุงราชคฤห์พร้อมกับพระปราณชฎิล
ผู้หลุดพ้นแล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีวรรณะงามดุจ
ทองสิงคิ ผู้ทรงข้ามแล้ว เสด็จเข้ากรุงราชคฤห์พร้อม
กับพระปราณชฎิล ผู้ข้ามพ้นแล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้น มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ ๑๐ มีพระกำลัง ๑๐
ทรงรู้แจ้งธรรม ๑๐ และประกอบด้วยพระคุณ ๑๐ มี
บริวารพันหนึ่ง เสด็จเข้ากรุงราชคฤห์แล้ว.

มหาชนได้เห็นความสง่าแห่งรูปของมาณพน้อยแล้วคิดว่า มาณพน้อย
นี้มีรูปงามยิ่งนัก ก็มาณพน้อยนี้ เราไม่เคยเห็นเลย จึงกล่าวว่า มาณพน้อย
นี้มาจากไหน หรือมาณพน้อยของใคร. มาณพน้อยได้ฟังดังนั้น จึงกล่าว
คาถาว่า

พระสุคตเจ้าพระองค์ใด ทรงฝึกพระองค์ได้ใน

ที่ทั้งปวง ทรงประเสริฐที่สุด ไม่มีบุคคลเปรียบเป็น

พระอรหันต์ในโลก เราเป็นคนรับใช้ของพระสุคตเจ้า

พระองค์นั้น.

พระศาสดาทรงดำเนินทางซึ่งมีโอกาสอันทั่วสักกะทรงกระทำแล้ว ทรงห้อมล้อมด้วยภิกษุพันหนึ่ง เสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์. พระราชาทรงถวายมหาทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันจักไม่อาจเป็นไปอยู่โดยเว้นรตนะทั้งสาม หม่อมฉันจักมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ในเวลาบ้างไม่ใช้เวลาบ้าง ก็ชื่อว่าลัทธิวัณอุทยานไกลเกินไป แต่อุทยานชื่อว่าเวฬุวันของหม่อมฉันนี้ ไม่ไกลเกินไปไม่ใกล้เกินไป เป็นเสนาสนะสมบูรณ์ด้วยการคมนาคม สมควรแก่พระพุทธเจ้า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงรับเวฬุวันนี้เถิด แล้วทรงเอาพระสุวรรณภิงคารดักน้ำอัน มีสีแดง แก้วมณีอบด้วยดอกไม้อันและของหอม เมื่อจะทรงบริจาคน้ำพระเวฬุวันอุทยาน จึงทรงหลั่งน้ำให้ตกลงบนพระหัตถ์ของพระทศพล ในขณะที่ทรงรับพระอารามมหาปฐพีได้ห้วนไหวอันเป็นเหตุให้รู้ว่า รากแก้วของพระพุทธศาสนาได้หยั่งลงแล้ว. จจริงอยู่ ในชมพูทวีปยกเว้นพระเวฬุวันเสีย ชื่อว่าเสนาสนะอื่นที่ทรงรับแล้วแผ่นดินไหว ย่อมไม่มี. ฝ่ายในตามพินธุทวีป (คือเกาะลังกา) ไม่มีเสนาสนะอื่นที่รับแล้วแผ่นดินไหว ยกเว้นมหาวิหาร. พระศาสดาครั้นทรงรับพระเวฬุวันารามแล้ว ทรงกระทำอนุโมทนาแก่พระราชา แล้วเสด็จลุกจากอาสนะ ห้อมล้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ได้เสด็จไปยังพระเวฬุวัน.

ก็สมัยนั้นแล ปริพาชกทั้งสอง คือสารีบุตรและโมคคัลลานะ อาศัยกรุงราชคฤห์แสวงหาอมตธรรมอยู่. บรรดาปริพาชกทั้งสองนั้น สารีบุตร

เห็นพระอัสสชิเถระเข้าไปบิณฑบาต มีจิตเลื่อมใส จึงเข้าไปนั่งใกล้ ได้ฟัง
 คำว่า **เย ธมฺมา เหตุปฺปภา** ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด ดังนี้
 เป็นต้น ได้ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล ได้กล่าวคานันนั้นนั่นแหละแม่แก่โมคคัล-
 ลานะปริพาชกผู้สหายของตน. ฝ่ายโมคคัลลานะปริพาชกก็ได้ดำรงอยู่ในโศดา-
 ปัตติผล. สหายแม่ทั้งสองนั้นลาสัจชัยปริพาชกแล้ว บวชในสำนักของพระ-
 ศาสดาพร้อมด้วยบริวารของตน บรรดาสหายทั้งสองนั้น พระโมคคัลลานเถระ
 บรรลุพระอรหัตโดย ๗ วัน พระสารีบุตรเถระบรรลุพระอรหัต โดยล่วงไป
 เก้าเดือน พระศาสดาทรงตั้งพระเถระแม่ทั้งสองไว้ในตำแหน่งอัครสาวก และ
 ในวันที่พระสารีบุตรเถระบรรลุพระอรหัตนั้นแล ได้ทรงกระทำสาวกสันนิบาต
 ประชุมพระสาวก.

ก็เมื่อพระตถาคตประทับอยู่ในพระเวฬุวันอุทยานนั้นนั้นแล พระเจ้า-
 สุทโธทนมหาราชได้ทรงสดับว่า ข้าว่า บุตรของเราประพฤติทุจริตกิริยา ๖ ปี
 บรรลุพระปรมาภิสมโพธิญาณแล้ว ประกาศธรรมจักรอันบรร อาศัยเมือง
 ราชคฤห์อยู่ในเวฬุวัน จึงตรัสเรียกอำมาตย์ผู้หนึ่งมาตรัสว่า มาเถิดพนาย
 ท่านจงมีบุรุษพันหนึ่งเป็นบริวาร เดินทางไปกรุงราชคฤห์ กล่าวตามคำของ
 เราว่า พระเจ้าสุทโธทนมหาราช พระบิดาของพระองค์มีพระประสงค์จะพบ
 แล้วจึงพาบุตรของเรามา อำมาตย์ผู้นั้นรับพระดำรัสของพระราชาด้วยเสียร
 กล่าวว่า อย่างนั้นพระพุทธเจ้าข้า แล้วมีบุรุษหนึ่งพันเป็นบริวาร รีบเดิน
 ทางไปประมาณ ๖๐ โยชน์ นั่งอยู่ในท่ามกลางบริษัท ๔ ของพระทศพล แล้ว
 เข้าไปยังวิหารในเวลาแสดงธรรม อำมาตย์นั้นคิดว่า พระราชสาสน์ของพระ-
 ราชาส่งมาจงจดไว้ก่อน แล้วยืนอยู่ท้ายสุดบริษัท ฟังพระธรรมเทศนาของ
 พระศาสดา ตามที่ยืนอยู่นั้นแล ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมกับบุรุษบริวารหนึ่ง
 พัน จึงทูลขอบรรพชา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเหยียดพระหัตถ์ตรัสว่า ท่าน

ทั้งหลายจงเป็นภิกษุมาเถิด. ในขณะนั้นเอง คนทั้งหมดทรงบาตรและจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ ได้เป็นประหนึ่งพระเถระมีพรรษา ๖๐ ฉะนั้น. ก็ธรรมดาพระอริยเจ้าทั้งหลายย่อมมีตนเป็นกลาง จำเดิมแต่เวลาที่ได้บรรลุพระอรหัต เพราะฉะนั้น จึงไม่ได้กราบทูลสาสน์ที่พระราชาทรงส่งมา พระราชาตรัสว่า อำมาตย์ผู้ไปแล้วก็ยังไม่มา ข่าวดาสน์ก็ไม่ได้ฟัง มาเถะพนาย ท่านจงไป แล้วทรงส่งอำมาตย์อื่นไปตามท่านองนั้นนั่นแล แม้อำมาตย์นั้นไปแล้ว ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมทั้งบริษัท โดยนัยก่อนนั้นแหละ ก็ได้นิ่งเสีย พระราชาทรงส่งอำมาตย์ ๕ คน ซึ่งมีบริวารคนละหนึ่งพันไป โดยท่านองนั้นนั่นแล. อำมาตย์ทุกคนยังกิจของตนให้สำเร็จแล้ว ก็เป็นผู้หนึ่งอยู่ ณ กรุงราชคฤห์นั้นนั่นเอง. พระราชาไม่ได้อำมาตย์ผู้นำแม้มาตราว่า ข่าวดาสน์มาบอก จึงทรงพระดำริว่า ก็ชนมีประมาณเท่านี้ ไม่น่ากลับมาแม้มาตราว่าข่าวดาสน์ เพราะไม่มีความรักในเรา ใครหนอ จักกระทำตามคำของเรา เมื่อทรงตรวจพลของหลวงทั้งหมด ก็ได้เห็นกาฬุทายีอำมาตย์. ได้ยินว่า กาฬุทายีนั่นเป็นอำมาตย์ผู้จัดราชกิจทั้งปวงให้สำเร็จ เป็นคนวงใน มีความคุ้นเคยเป็นอย่างยิ่ง เกิดวันเดียวกันกับพระโพธิสัตว์ เป็นสหายเล่นสนุกสนานด้วยกัน. ลำดับนั้น พระราชาตรัสเรียกกาฬุทายีอำมาตย์นั้นมาว่า พ่ออุทายี เราปรารถนาจะเห็นบุตรของเรา จึงส่งบุรุษไป ๕ พัน แม้นบุรุษสักคนหนึ่ง จะมาบอกมาตราว่า ข่าวดาสน์ก็ไม่มี ก็อันตรายแห่งชีวิตของเราจะได้ยากนัก เรามีชีวิตอยู่ปรารถนาจะเห็นบุตร ท่านจักอาจหรือหนอที่จะแสดงบุตรแก่เรา. กาฬุทายีอำมาตย์กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระพุทธเจ้าจักอาจ ถ้าจักได้บรรพชา. พระราชาตรัสว่า (ดูก่อนพ่อ ท่านจะได้บวชหรือไม่ได้บวชก็ตาม จงแสดงบุตรแก่เรา) กาฬุทายีอำมาตย์นั้นรับพระดำรัสแล้ว ถี้อพระราชสาสน์ไปยังกรุงราชคฤห์ ยืนอยู่ท้ายบริษัทในเวลาที่พระศาสดาทรงแสดงพระธรรมเทศนา

ได้สดับธรรมแล้ว พร้อมทั้งบริวารก็บรรลुพระอรหัตผล ดำรงอยู่ในความ
เป็นเอหิภิกขุ.

ฝ่ายพระศาสดาได้เป็นพระพุทธรเจ้าแล้ว ประทับอยู่ในป่าอิสิปตนมฤค-
ทายวัน ตลอดภายในพรรษาแรก ออกพรรษาปวารณาแล้วเสด็จไปยังตำบล
อุรุเวลา ประทับอยู่ที่ตำบลอุรุเวลานั้น ตลอด ๓ เดือน ทรงแนะนำชฎิล ๓
พี่น้อง มีภิกษุพันหนึ่งเป็นบริวาร ในวันเพ็ญเดือนยี่ เสด็จไปยังกรุงราชคฤห์
ประทับอยู่ ๒ เดือน. โดยลำดับกาลมีประมาณเท่านี้ เป็นเวลา ๕ เดือน สำหรับ
พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เสด็จออกจากกรุงพาราณสี ฤดูหมันต์ทั้งสิ้นล่วงไปแล้ว
จำเดิมแต่วันที่พระอุทายีเถระมาแล้ว เวลาได้ล่วงไป ๓๐๘ วัน ในวันเพ็ญ
เดือน ๔ พระอุทายีเถระนั้นคิดว่า ฤดูหมันต์ก็ล่วงไปแล้ว ฤดูวสันต์กำลัง
ย่างเข้ามา พวกภิกษุทั้งหลายพากันไปแล้ว ทำให้หนทางในที่ที่ตรงหน้า ๆ ชุ่ม
แผ่นดินคาบาชไปด้วยหญ้าเขียวสด รวป่ามีดอกไม้บานสะพรั่ง หนทางเหมาะแก่
การที่จะเดิน กาลนี้เป็นกาลที่พระทศพลจะทรงกระทำการสงเคราะห์พระญาติ
ลำดับนั้น พระอุทายีเถระเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า พรรณนาหนทาง
เสด็จเพื่อต้องการให้พระทศพลเสด็จไปยังพระนครของราชสกุล ด้วยคาถา
ประมาณ ๖๐ คาถาว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ ต้นไม้ทั้งหลายมี

ดอกแดงสะพรั่ง มีผลเต็มต้นสลัดใบแล้ว ต้นไม้เหล่า

นั้นสว่างไสวดูจมีเปลวไฟโชติช่วงอยู่ ข้าแต่พระมหา

วีระ ถึงสมัยที่เหมาะสมแก่การที่พระองค์จะรื่นรมย์

สถานที่ไม่เย็นจัด ไม่ร้อนจัด ไม่อึดอัดและอดอยาก

นัก พื้นภูมิภากก็มีห้ำแพรกอันเขียวสด ข้าแต่พระ

มหามุนี กาลนี้เป็นกาลสมควรแล้วที่จะเสด็จไป.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะอุทายีเถระว่า อุทายีเพราะเหตุไรหนอ เธอจึงพรรณนาการไปด้วยเสียงอันไพเราะ พระอุทายีเถระกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าสุทโธทนมหาราช พระชนกของพระองค์ มีพระประสงค์จะพบเห็นพระองค์ ขอพระองค์จงกระทำการสงเคราะห์แก่พระญาติทั้งหลายเถิด พระศาสดาตรัสว่า ดิละอุทายี เราจักกระทำการสงเคราะห์พระญาติ เธอจงบอกแก่ภิกษุสงฆ์ ภิกษุทั้งหลายจักได้บำเพ็ญกัมมัตถะสำหรับผู้จะไป พระเถระรับพระพุทธานุญาตแล้วบอกแก่ภิกษุสงฆ์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงห้อมล้อมด้วยภิกษุชีนาสพทั้งสิ้นสองหมื่นองค์ คือ ภิกษุผู้เป็นกุลบุตรชาวอังกะและมคธะหมื่นองค์ ภิกษุผู้เป็นกุลบุตรชาวเมืองกบิลพัสดุ์หมื่นองค์ เสด็จออกจากกรุงราชคฤห์ เสด็จเดินทางวันละหนึ่งโยชน์. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระดำริว่า จักเสด็จจากกรุงราชคฤห์ถึงกรุงกบิลพัสดุ์ทาง ๖๐ โยชน์ โดยเวลา ๒ เดือน จึงเสด็จหลีกจาริกไปโดยไม่รีบด่วน ฝ่ายพระเถระคิดว่า จักกราบทูลความที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกมาแล้ว จึงเหาะขึ้นสู่เวหาสไปปรากฏในพระราชนิเวศน์ของพระราชา. พระราชาทอดพระเนตรเห็นพระเถระแล้วทรงมีพระทัย นิมนต์ให้นั่งบนบัลลังก์อันควรค่ามาก ได้ทรงนำบาตรให้เต็มด้วยโภชนะมีรสเลิศต่าง ๆ ที่เขาจัดเตรียมไว้เพื่อพระองค์แล้วถวายไป พระเถระลุกขึ้นแสดงอาการจะไป พระราชาตรัสว่า จงนั่งฉันเถิดพ่อ พระเถระทูลว่า มหาบพิตร อาตมภาพจักไปยังสำนักของพระศาสดาแล้วจักฉัน. พระราชาตรัสว่า พระศาสดาอยู่ที่ไหนละพ่อ พระอุทายีเถระทูลว่า มหาบพิตร พระศาสดามีภิกษุ ๒ หมื่นเป็นบริวาร เสด็จออกจาริกเพื่อจะเห็นพระองค์ พระราชาทรงดีพระทัยตรัสว่า ท่านฉันภัตตาหารนี้แล้วจงนำบิณฑบาตจากพระราชนิเวศน์นั้นไปถวายพระโอรสนั้น จนกว่าพระโอรสของเราจะถึงพระนครนี้. พระเถระรับแล้ว พระราชาอังคาสพระเถระแล้วอบาตรด้วย

จรรจนอม บรรจุนเต็มด้วยโกชนะอันอุดม แล้ววางไว้ที่มีมือของพระเถระ โดย
ตรัสว่า ท่านจงถวายพระตถาคต. พระเถระเมื่อชนชาววังทั้งปวงเห็นอยู่นั้นแล
ได้โยนบาตรขึ้นไปบนอากาศ ส่วนตนเองก็เหาะขึ้นสู่เวหาสนำบิณฑบาตไป
วาง เฉพาะที่พระหัตถ์ของพระศาสดาโดยตรง พระศาสดาเสวยบิณฑบาต
นั้น พระเถระได้นำบิณฑบาตมาทุกวัน ๆ โดยอุบายนี้. แม้พระศาสดาก็เสวย
บิณฑบาตเฉพาะของพระราชาเท่านั้น ในระหว่างเดินทาง ในเวลาเสด็จภักตกิจ
ทุก ๆ วัน แม้พระเถระก็กล่าวว่า วันนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาสิ้นระยะ
ทางมีประมาณเท่านี้ วันนี้เสด็จมาสิ้นระยะทางมีประมาณเท่านี้ ได้กระทำราช
สกุलทั้งสิ้นให้มีความเลื่อมใสเกิดขึ้นในพระศาสดา โดยเว้นการได้เห็นพระ
ศาสดาด้วยธรรมิกถาอันสัมปยุตด้วยพุทธคุณ. ด้วยเหตุนี้แหละ พระศาสดา
จึงสถาปนาพระอุทายีเถระนั้นไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
พระกาพุทธายีนั้นเป็นเลิศกว่าพระสาวกทั้งหลายของเราผู้ยังตรึงให้เลื่อมใส.

ฝ่ายเจ้าสาकยะทั้งหลาย เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จถึงโดยลำดับแล้ว
ได้ปริกษากันว่า พวกเราจักเห็นพระญาติผู้ประเสริฐของพวกเรา จึงประชุม
กันพิจารณาสถานที่เป็นที่ประทับ อยู่ของพระผู้มีพระภาคเจ้า กำหนดกันว่า
อารามของเจ้านิโครธสาकยะน่ารื่นรมย์ จึงให้กระทำการซ่อมแซมทุกอย่าง
ในอารามนั้น ถีของหอมและดอกไม้ เมื่อจะกระทำการต้อนรับ จึงส่งเด็ก
ชายและเด็กหญิงชาวบ้านหนุ่มสาว ซึ่งประดับด้วยเครื่องประดับทุกอย่างไป
ก่อน จากนั้นจึงส่งราชกุมารและราชกุมารีไป ตนเองบูชาด้วยของหอม ดอกไม้
และจรรจนเป็นต้นอยู่ในระหว่างราชกุมารและราชกุมารีเหล่านั้น ได้พาพระผู้มี-
พระภาคเจ้าไปยังนิโครธารามนั่นเอง ในนิโครธารามนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
แวดล้อมด้วยพระจีณาสพ ๒ หมื่น ประทับนั่งบนบรรพตพุทธอาสน์ที่เขาปูลาด
ไว้แล้ว. ธรรมดาเจ้าสาकยะทั้งหลายผู้มีพระชาติมานะถือตัวจัด เจ้าสาकยะ

เหล่านั้นทรงพระดำริว่า สิทธัตถกุมารเป็นเด็กกว่าเราทั้งหลาย เป็นพระกนิษฐา เป็นพระภาคิไนย เป็นพระโอรส เป็นพระนัดดา ของเราทั้งหลาย จึงตรัส กระจายกุมารทั้งหลายที่หนุ่ม ๆ ว่า ท่านทั้งหลายจงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า พวกเราก็นั่งข้างหลังท่านทั้งหลาย.

เมื่อศากยะเหล่านั้นไม่ถวายบังคมประทับนั่งแล้วอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรวจดูธรรมาศัยของเจ้าศากยะเหล่านั้น แล้วทรงพระดำริว่า พระญาติทั้งหลายไม่ไหว้เรา เอาเถอะ เราก็จักให้พระญาติเหล่านั้นไหว้ จึงทรงเข้าตุดถณามืออภิญญาเป็นบาท ออกจากถณแล้วเหาะขึ้นสู่เวหาส ปาน ประหนึ่งโปรยธุลีพระบาทลงบนพระเศียร ของเจ้าศากยะเหล่านั้น ได้ทรงกระทำ ปาฏิหาริย์เช่นเดียวกับยมกปาฏิหาริย์ที่ควงคันทามพพฤกษ์ พระราชาทรงเห็น ความอัศจรรย์นั้นจึงตรัสว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ในวันที่พระองค์ประสูติ หม่อมฉันแม้ได้เห็นพระบาทของพระองค์ ซึ่งหม่อมฉันนำเข้าไปให้ไหว้กาล- เทวลดาบสกลับไปประดิษฐานบนกระหม่อมของพราหมณ์ ก็ได้ไหว้พระองค์ นี่เป็นการไหว้ครั้งแรกของหม่อมฉัน ในวันวิปสมงคลแรกนาขวัญ. ก็ได้เห็น ความเปลี่ยนแปลงของร่มเงาไม้หว่าของพระองค์ ผู้บรรทมอยู่บนที่บรรทมอัน ประกอบด้วยสิริได้ร่มเงาไม้หว่า ก็ได้ไหว้พระบาท นี่เป็นการไหว้ครั้งที่สอง บัดนี้ แม้ได้เห็นปาฏิหาริย์นี้ ซึ่งไม่เคยเห็น จึงไหว้พระบาทของพระองค์ นี่เป็นการไหว้ครั้งที่สามของหม่อมฉัน. ก็เมื่อพระราชาถวายบังคมแล้ว แม้ เจ้าศากยะพระองค์หนึ่งชื่อว่าผู้สามารถเพื่อจะไม่ถวายบังคม พระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วดำรงอยู่ ไม่ได้มี เจ้าศากยะทั้งปวงพากันถวายบังคมทั้งหมด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้พระญาติทั้งหลายถวายบังคมด้วยประการดังนี้แล้ว จึงเสด็จ ลงจากอากาศ ประทับนั่งบนพระอาสน์ที่ลาดไว้ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ

นั่งแล้ว สมาคมพระญาติอันถึงสุดยอดจึงได้มีขึ้น. เจ้าศากยะทั้งปวงเป็นผู้มีพระทัยแน่วแน่ประทับนั่งแล้ว. ลำดับนั้น มหาเมฆได้ยังฝนโบกขรพรรษให้ตกลงมา น้ำสีแดงมีเสียงไหลไปข้างล่าง และผู้ประสงคฺจะให้เป็นก็เปียกจึงจะเปียกฝนโบกขรพรรษ แม้มาตรว่าหยาดเดียวก็ไม่ตกลงบนร่างกายของผู้ที่ไม่ประสงคฺจะให้เปียก. เจ้าศากยะทั้งปวงเห็นดังนั้น เกิดอัศจรรย์ไม่เคยเป็น จึงส่งสนทนากันว่า โอ! น้าอัศจรรย์ โอ! ไม่เคยมี พระศาสดาตรัสว่า ฝนโบกขรพรรษตกลงในสมาคมแห่งพระญาติของเรา ในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในอดีตก็ได้ตกแล้ว จึงตรัสเวสสันดรชาดก เพราะเหตุเกิดเรื่องนี้. เจ้าศากยะทั้งปวงสดับพระธรรมเทศนาแล้ว เสด็จลุกขึ้นถวายบังคมแล้วหลีกไป. พระราชาหรือมหาอำมาตย์ของพระราชาแม้พระองค์เดียว ชื่อว่ากราบทูลว่า ขอพระองค์จงดรับภิกษาของข้าพระองค์ทั้งหลายในวันพรุ่งนี้ ดังนี้แล้วจึงเสด็จไป มิได้มีเลย.

วันรุ่งขึ้นพระศาสดาทรงแวดล้อมด้วยภิกษุสองหมื่นองค์ เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงกบิลพัสดุ์. ไม่มีใคร ๆ จะไปนิมนต์หรือรับบาตร พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับยืนที่เสาเขื่อน ทรงพระรำพึงว่า พระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลายเสด็จเที่ยวบิณฑบาตในพระนครของตระกูลอย่างไรหนอ ได้เสด็จไปยังเรือนของอิสรชนโดยข้ามลำดับ หรือเสด็จเที่ยวจาริกไปตามลำดับตรอกแต่ไม่ได้ทรงเห็นแม้พระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งเสด็จไปโดยข้ามลำดับ แล้วทรงพระดำริว่า นี่เท่านั้นเป็นวงศ์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น นี่เป็นประเพณีของเรา แม้เราก็ควรจะยกไว้ในบัดนี้ และสาวกทั้งหลายของเราสำเนียงตามเราอยู่นั้นแล จักบำเพ็ญบิณฑบาตจาริกวัตรต่อไป จึงเสด็จเที่ยวบิณฑบาตไปตามลำดับตรอก ตั้งแต่เรือนที่ตั้งอยู่ในที่สุดไป มหาชนเล่าลือกันว่า ได้ยินว่า สิทธิธตถกุมารผู้เป็นเจ้าเที่ยวไปเพื่อก่อนข้าว จึงเปิดหน้าต่างบนปราสาทชั้นที่ ๒ และชั้นที่ ๓ เป็นต้น ได้เป็นผู้ชวนขายเพื่อจะดู.

ฝ่ายพระเทวีมารดาพระราหุล ทรงพระดำริว่า นัยว่าพระลูกเจ้าเสด็จ
เที่ยวไปด้วยวอทองเป็นต้น โดยราชนาภายิ่งใหญ่ในพระนครนี้แหละ บัดนี้
ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาชะ ถือกระเบื้องเที่ยวไปเพื่อก่อนข้าว จะ
งามหรือหนอ จึงทรงเปิดสีหบัญชรทอดพระเนตรตรวจดูอยู่ ได้เห็นพระผู้มี
พระภาคเจ้า ทรงยังถนนในพระนครให้สว่างไสวด้วยพระรัศมีแห่งพระสรีระอัน
รุ่งเรืองด้วยความรุ่งเรืองต่าง ๆ ไพโรจน์ด้วยพุทธสิริอันหาอุปมามิได้ ประดับ
ด้วยมหาปริสัถยณะ ๓๒ ประการ สว่างด้วยพระอนุพยัญชนะ ๘๐ ซึ่งตาม
ประชิดล้อมรอบด้วยพระรัศมีด้านละวา จึงทรงชมเชยตั้งแต่พระอุณฺหิฐานถึง
พื้นพระบาท ด้วยคาถาชื่อว่านรสีหะ ๘ ประการ มีอาทิอย่างนี้ว่า

พระผู้รสีหะมีพระเกสาเป็นลอนอ่อนดำนสนิท

มีพื้นพระนลาตปราศจากมลทินดุจพระอาทิตย์ มีพระ-

นาสิกโค้งอ่อนยาวพอเหมาะ ชำนไปด้วยพระขำแห่ง

พระรัศมี ดังนี้.

แล้วจึงกราบทูลแด่พระราชาว่า พระโอรสของพระองค์เสด็จเที่ยวไปเพื่อก่อน
ข้าว. พระราชาทรงสดพระทัย ทรงจัดผ้าสาฎกให้เข้าที่ด้วยพระหัตถ์
รีบด่วนเสด็จออกไปโดยเร็ว ประทับยืนเบื้องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
แล้วตรัสว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุไร พระองค์จึงทรงกระทำ
หม่อมฉันให้ได้ยิน เพื่ออะไร จึงเสด็จเที่ยวไปเพื่อก่อนข้าว ทำไมพระองค์จึง
กระทำความสำคัญว่า ภิกษุทั้งหลายมีประมาณเท่านี้ไม่อาจได้ภัตตาหาร. พระ
ศาสดาตรัสว่า มหาบพิตร อันนี้เป็นวงศ์ เป็นจาริตของอาตมภาพ. พระราชา
ตรัสว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันทั้งหลายมีวงศ์เป็นกษัตริย์มหาสมมติ.
ราชมิใช่หรือ ก็ในวงศ์กษัตริย์มหาสมมติราชนั้น แม้กษัตริย์พระองค์หนึ่งชื่อว่า

เที่ยวไปเพื่อภิกขาจาร ย่อมไม่มี. พระศาสดาตรัสว่า มหาบพิตร ชื่อว่าวงศ์นี้
เป็นวงศ์ของพระองค์. แต่ชื่อว่าพุทธวงศ์นี้ คือ พระที่ปึงกร พระโกณฑัญญะ
พระกัสสปะ เป็นวงศ์ของอาตมภาพ และพระพุทธรเจ้าอื่น ๆ นับได้หลายพัน
ได้สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยการภิกขาจารเท่านั้น ประทับยืนในระหว่างถนน
นั้นแล ตรัสพระคาถานี้ว่า

บุคคลไม่ควรประมาทในก้อนข้าว อันบุคคลพึง
ถูกขืนยืนรับ พึงประพฤติธรรมให้สุจริต บุคคลผู้
ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้ และในโลก
หน้า.

ในเวลาจบคาถา พระราชาดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล, และได้สดับคาถานี้ว่า

บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต ไม่พึงประพฤติ
ธรรมนั้นให้ทุจริต ผู้ประพฤติธรรมเป็นปรกติย่อมอยู่
เป็นสุขทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า ดังนี้.

ได้ดำรงอยู่ในสกทาคามีผล, ได้ทรงสดับธรรมपालชาดก ได้ดำรงอยู่ในอนาคา-
มิผล, ในสมัยใกล้จะสวรรคต ทรงบรรทมบนพระที่บรรทมอันประกอบด้วย
สิริภายใต้เศวตฉัตร ได้บรรลुพระอรหัต. กิจในการตามประกอบความเพียร
โดยการอยู่ป่า ไม่ได้มีแก่พระราช. ก็ครั้งทรงกระทำให้แจ้งเฉพาะโศดา-
ปัตติผลเท่านั้น ทรงรับบาตรของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงนิมนต์พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าพร้อมทั้งบริษัทให้เสด็จขึ้นสู่มหาปราสาท ทรงอังคาสด้วยขาทนียโภชนา-
หารอันประณีต. ในเวลาเสร็จกัตกิจ นางสนมทั้งปวงยกเว้น พระมารดา
พระราหุลพากันมาถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า. ก็พระมารดาของพระราหุล
นั้น แม้ชนผู้เป็นบริวารจะกล่าวว่า พระองค์จงเสด็จไปถวายบังคมพระลูกเจ้า

เกิด ก็ตรัสว่า ถ้าคุณของเรามีอยู่ไซ้ พระลูกเจ้าจักเสด็จมายังสำนักของเรา ด้วยพระองค์เองทีเดียว เราจักถวายบังคมพระลูกเจ้านั้นผู้เสด็จมาเท่านั้น ครั้น ตรัสดังนี้แล้ว ก็มีได้เสด็จไป. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้พระราชธิดาถือบาตร แล้วเสด็จไปยังห้องอันมีสิริของพระราชธิดา พร้อมกับพระอัครสาวกทั้งสอง แล้วตรัสว่า พระราชธิดาเมื่อถวายบังคมตามชอบใจ ไม่พึงกล่าวคำอะไร ๆ แล้วประทับนั่งบนอาสนะที่ เขาปลูกไว้. พระราชธิดาเสด็จมาโดยเร็วจับข้อ พระบาททั้งสอง เกลือกพระเศียรบนหลังพระบาท ถวายบังคมตามพระอริยาสัย พระราชาตรัสคุณสมบัติมีความรักและความนับถือมากในพระผู้มีพระภาคเจ้า ของพระราชธิดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธิดาของหม่อมฉันได้ฟังข่าวว่า พระองค์ทรงนุ่งห่มผ้ากาสาละ ตั้งแต่นั้นก็ทรงผ้ากาสาละบ้าง ได้สดับว่า พระองค์มีกัณฑ์เดียว ก็มีกัณฑ์เดียวบ้าง ทรงสดับว่าพระองค์ทรงละที่หนึ่ง ที่นอนใหญ่ ก็ทรงบรรทมเฉพาะบนเตียงน้อยอันจึงด้วยแผ่นผ้า ทรงทราบว่า พระองค์ทรงละเว้นจากของหอมมีดอกไม้เป็นต้น ก็ทรงงดเว้นดอกไม้และของ หอมบ้าง เมื่อพระญาติทรงส่งข่าวมาว่า เราทั้งหลายจักปฏิบัติในญาติทั้งหลาย ของตน ก็ไม่ทรงเหลียวแลแม้พระญาติสักองค์เดียว ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระธิดาของหม่อมฉันเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติอย่างนี้. พระศาสดาตรัสว่า มหาบพิตร ข้อที่พระราชธิดาอันพระองค์รักษาคุ้มครองอยู่ในบัดนี้ พึงรักษา คุ้มครองตนในเมื่อญาณแก่กล้าแล้วนั้น ไม่น่าอัสสรย์ เมื่อก่อนราชธิดานี้ ไม่มีการอารักขา ท่องเที่ยวอยู่ที่เชิงเขากี่รักษาคงอยู่ได้ในเมื่อญาณยังไม่แก่กล้า ดังนี้ แล้วทรงบรรเทาความเศร้าโศกของพระราชธิดานั้น ตรัสจันทกนิริชาดก ทรงให้โสดาปัตติผล แล้วลุกจากอาสนะเสด็จหลีกไป. ในวันที่สอง เมื่อวิชาว- มงคลเนื่องในการเสด็จเข้าพระตำหนักอภิเษกของนันทราชกุมาร ดำเนินไปอยู่

พระศาสดาเสด็จไปยังสำนักของนันทราชกุมารนั้น ทรงให้พระกุมารถือบาตร มีพระประสงค์จะให้บวช จึงตรัสมงคลกถาแล้วเสด็จลุกขึ้นจากอาสนะเสด็จหลีกไป นางชนบทกัลยาณีเห็นพระกุมารกำลังเสด็จไป จึงทูลว่า ข้าแต่พระลูกเจ้า พระองค์ควรเสด็จกลับมาโดยด่วน แล้วทรงชะเง้อพระศอแลดู ฝ่ายพระกุมารนั้น ไม่อาจทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ขอพระองค์ทรงรับเอาบาตรไป ได้เสด็จไปยังวิหารนั้นแล. นันทกุมารนั้นไม่ปรารถนาเลย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้บรรพชาแล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปกบิลพัสดุ์บุรีทรงให้นันทกุมารบวช ด้วยประการฉะนี้.

ในวันที่ ๗ พระมารดาพระราหุลประทับพระกุมารแล้วส่งไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยพระคำรัสว่า ลูกเอ๋ย เจ้าจงดูพระสมณะซึ่งมีรูปคังพรหม มีวรรณะดังทองคำแวดล้อมด้วยสมณะ ๒ หมื่นองค์อย่างนั้น พระสมณะนี้เป็นพระบิดาของเจ้า พระสมณะนั้น ได้มีขุมทรัพย์ใหญ่ จำเดิมแต่พระสมณะนั้น ออกบวชแล้ว แม้ไม่เห็นขุมทรัพย์เหล่านั้นเจ้าจงไปขอมรดกกะพระสมณะนั้น ว่า ข้าแต่พระบิดาข้าพระองค์เป็นกุมาร ได้รับอภิเษกแล้วจักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ข้าพระองค์ต้องการทรัพย์ ขอพระองค์จงประทานทรัพย์แก่ข้าพระองค์ เพราะบุตรย่อมเป็นเจ้าของสิ่งของอันเป็นของบิดา. พระกุมารเสด็จไปยังสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่เดียว กลับได้ความรักต่อพระบิดามีจิตใจร่าเริงนักกราบทูลว่า ข้าแต่พระสมณะ ร่มเงาของพระองค์เป็นสุขแล้วได้ยั้งตรัสถ้อยคำอย่างอื่นอันสมควรแก่พระองค์เป็นอันมาก. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงการทำกัตถกิจแล้ว ทรงกระทำอนุโมทนา แล้วเสด็จลุกจากอาสนะหลีกไป. ฝ่ายพระกุมารเสด็จติดตามพระผู้มีพระภาคเจ้าไปโดยตรัสว่า ข้าแต่พระสมณะ ขอพระองค์จงประทานมรดกแก่ข้าพระองค์ ข้าแต่พระสมณะ ขอพระองค์จงประทานมรดกแก่ข้าพระองค์. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงไม่ให้พระกุมารกลับ. บริวารชนไม่ได้อาจเพื่อ

จะยังพระกุมารผู้เสด็จไปพร้อมกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ให้กลับ. พระกุมารนั้น ได้เสด็จไปยังพระอารามพร้อมกับพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยประการดังนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จดำเนินไป ทรงพระดำริว่า กุมารนี้ปรารถนาทรัพย์อันเป็นของบิดาซึ่งเป็นไปตามวิญญะมีความคับแค้น เอาเถอะ เราจะให้อริยทรัพย์ ๘ ประการซึ่งเราได้เฉพาะที่โพธิมณฑลแก่กุมารนี้ เราจะกระทำให้เป็นเจ้าของทรัพย์มรดกอันเป็นโลกุตระ. แล้วตรัสเรียกท่านพระสารีบุตรมาว่า สารีบุตร ถ้าอย่างนั้น เธอจงให้ราหุลกุมารบวช. ก็เมื่อพระกุมารบวชแล้ว ทุกข์มีประมาณยิ่งเกิดขึ้นแก่พระราชา. เมื่อไม่ทรงสามารถจะอดกลั้นความทุกข์นั้น จึงทูลให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบ. แล้วทรงขอพรว่า ข้าแต่พระองค์. ผู้เจริญ ดังหม่อมฉันจะขอโอกาส พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ไม่พึงบวชบุตรที่บิดามารดายังไม่อนุญาต. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับพระดำรัสนั้นของพระราชานั้น ในวันรุ่งขึ้น เสวยพระกระยาหารเข้าในพระราชนิเวศน์ เมื่อพระราชาผู้ประทับนั่งอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่งตรัสว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในคราวที่พระองค์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา เทวดาองค์หนึ่งเข้าไปหาหม่อมฉันกล่าวว่า พระโอรสของพระองค์ทรงทำกาละแล้ว หม่อมฉันไม่เชื่อคำของเทวดานั้น ห้ามเทวดานั้นว่า บุตรของเรายังไม่บรรลुพระโพธิญาณจะยังไม่ทำกาละ จึงตรัสว่า บัดนี้ พระองค์จักทรงเชื่อได้อย่างไร แม้ในกาลก่อนเมื่อคนเอาระดูกแสดง แล้วกล่าวว่า บุตรของท่านตายแล้ว พระองค์ก็ยังไม่เชื่อ แล้วตรัสสมภารธรรม-पालชาดก เพราะเหตุเกิดเรื่องนี้ขึ้น. ในเวลาจบพระคาถา พระราชาทรงดำรงอยู่ในพระอนาคามีผล. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้พระบิดาดำรงอยู่ในผลทั้ง ๓ ด้วยประการดังนี้แล้ว อันภิกษุสงฆ์แวดล้อมแล้ว เสด็จไปกรุงราชคฤห์อีก ทรงประทับอยู่ที่ป่าสิตวัน.

สมัยนั้น ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดี เอาเกวียน ๕๐๐ เล่มบรรทุกสินค้าไปยังเรือนของเศรษฐีผู้เป็นสหายที่รักของตนในกรุงราชคฤห์ ได้สดับว่า

พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในกรุงราชคฤห์นั้น ในเวลาใกล้รุ่งได้เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทางประตูที่เปิดด้วยอานุภาพของเทวดา ฟังธรรมแล้ว ได้ดำรงอยู่ในพระโศคาปัตตผล ในวันที่สอง ได้ถวายมหาทานแก่พระสงฆ์มีพระพุทฺธ. เจ้าเป็นประธานได้ขอให้พระศาสดาทรงรับปฏิญญาที่จะเสด็จมาเมืองสาวัตถี ในระหว่างทางได้ให้ทรัพย์แสนหนึ่งสร้างวิหาร (ระยะทางห่างกัน) โยชนหนึ่ง แล้วซื้อสวนของเจ้าเชตด้วยเงิน ๑๘ โกฏิ โดยการปลาดอกหาปะจำนวนโกฏิ (เต็มเนื้อที่) แล้วทำการก่อสร้างเสร็จ (คือ) ให้สร้างพระคันธกุฎีเพื่อพระทศพลตรงกลาง แล้วให้สร้างวิหารอันน่ารื่นรมย์จรายล้อมพระคันธกุฎีนั้น ในภูมิภาคอันน่ารื่นรมย์ ด้วยการบริจาคเงิน ๑๘ โกฏิ คือ ให้สร้างเสนาสนะ เช่นกุฎีหลังเดียว กุฎีสองหลัง กุฎีทรงหงส์เวียน ศาลาราย และปะรำเป็นต้นและสระโบกขรณี ที่จกกรม ที่พักกลางคืน และที่พักกลางวัน โดยเป็นอาวาสสำหรับอยู่อาศัยเฉพาะผู้เดียว ตามลำดับๆ เพื่อพระเถระผู้ใหญ่ ๘๐ องค์ แล้วส่งทูตไปเพื่อต้องการให้พระทศพลเสด็จมา. พระศาสดาได้ทรงสดับคำของทูตแล้ว มีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เป็นบริวาร. เสด็จออกจากกรุงราชคฤห์ เสด็จถึงกรุงสาวัตถีโดยลำดับ. ฝ่ายมหาเศรษฐีเลเตรียมการฉลองพระวิหาร ในวันที่พระตถาคตเสด็จเข้าพระเชตวันวิหาร ได้ตกแต่งประดับประดาบุตรด้วยอลังการเครื่องประดับทั้งปวง แล้วส่งไปพร้อมกับกุมาร ๕๐๐ คนผู้ตกแต่งประดับประดาแล้ว. บุตรเศรษฐีนั้นพร้อมทั้งบริวาร ถือธง ๕๐๐ คันอันเรื่องรองด้วยผ้าห่าสี ได้อยู่ข้างเบื้องพระพักตร์ของพระทศพล. ข้างหลังของกุมารเหล่านั้น มีธิดาเศรษฐี ๒ นาง คือ สุภัททา และจุลลสุภัททา พร้อมกับกุมารี ๕๐๐ นาง ถือหม้อเต็มด้วยน้ำเดินออกไป. ข้างหลังของกุมารีเหล่านั้น ภรรยาของท่านเศรษฐีประดับด้วยอลังการทั้งปวง พร้อมกับมาตุคาม ๕๐๐ นาง ถือถาดเต็ม (ด้วยอาหาร) ออกไปเบื้องหลังของคนที่ทั้งหมด ท่านมหาเศรษฐี

เองนุ่งผ้าไหม พร้อมกับเศรษฐี ๕๐๐ คนผู้นุ่งผ้าไหม มุ่งไปเฉพาะพระผู้มีพระภาคเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำอุบาสกบริษัทธิไว้ข้างหน้า แวดล้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ทรงกระทำระหว่งป่าให้เป็นคูสิดางเรือ ๆ อันราตรดด้วยรสน้ำทอง ด้วยพระรัศมีแห่งพระสรีระของพระองค์ เสด็จเข้าสู่พระเชตะวันวิหารด้วยพุทธลีลาอันต่อเนื่องกัน และด้วยพุทธสิริอันหาที่เปรียบมิได้. ลำดับนั้น ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จะปฏิบัติในพระวิหารนี้อย่างไร ? พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนคฤหบดี ถ้าอย่างนั้นท่านจงถวายแก่ภิกษุสงฆ์ผู้ที่มาแล้ว ๆ ยังวิหารนี้เถิด ท่านมหาเศรษฐีรับพระพุทธานุญาตแล้วถือเต้าน้ำทองหลังน้ำลงบนพระหัตถ์ของพระทศพล แล้วกล่าวถวายด้วยคำว่า ข้าพระองค์ขอถวายพระเชตะวันวิหารนี้แก่สงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานซึ่งมาแล้วทั้ง ๕ ทิศ. พระศาสดาทรงรับวิหารแล้ว เมื่อจะทรงกระทำอนุโมทนาได้ตรัสอานิสงส์ของการถวายวิหารว่า

เสนาสนะย่อมป้องกันเย็นและร้อนและแต่นั้น

ย่อมป้องกันเนื้อร้าย งู ยุง น้ำค้างและฝน แต่มัน

ลมและแดดอันกล้าเกิดขึ้นแล้ว ย่อมบรรเทาไป

การถวายวิหารแก่สงฆ์ เพื่อเร้นอยู่ เพื่อความสุข

เพื่อเพ่งพิจารณา และเพื่อเห็นแจ้ง พระพุทธเจ้าทั้ง

หลายสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ. เพราะเหตุนี้แล

บุรุษบัณฑิตเมื่อเล็งเห็นประโยชน์ตนพึงสร้างวิหารอัน

รื่นรมย์ ให้ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพหูสูตอยู่เลิศ. อนึ่ง

พึงถวายข้าว น้ำ ผ้า และเสนาสนะ แก่ท่านเหล่านั้น

ด้วยน้ำใจอันเลื่อมใส ในท่านผู้ชอบตรง เขารู้ธรรมอัน

ใดในโลกนี้แล้ว จะเป็นผู้ไม่มีอาสวะปรินิพพาน ท่าน
ย่อมแสดงธรรมนั้น อันเป็นเครื่องบรรเทาทุกข์ทั้งปวง
แก่เขา.

จำเดิมแต่วันที่สองไป ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีเริ่มการฉลองวิหาร. การฉลอง
วิหารของนางวิสาขา ๔ เดือนเสร็จ แต่การฉลองวิหารของท่านอนาถบิณฑิก-
เศรษฐี ๘ เดือนจึงเสร็จ. หมดทรัพย์ไป ๘ โกฏิทีเดียว ท่านอนาถบิณฑิก-
เศรษฐีบริจาคทรัพย์นับได้ ๕๔ โกฏิ เฉพาะวิหารหลังเดียวเท่านั้น ด้วย
ประการฉะนี้.

ก็ในอดีตกาล ในสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าวิปัสสี เศรษฐีนามว่า
ปุนัพพตุมิตต์ ชื่อที่โดยการปลาดอิฐทองคำ แล้วให้สร้างสังฆารามประมาณ
หนึ่งโยชน์ ลงในที่นั้นนั่นแหละ ในสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าสิขี เศรษฐี
นามว่า สิริวิฑณะ ชื่อที่โดยการปลาดข่ายทองคำ แล้วให้สร้างสังฆาราม
ประมาณ ๓ คาวุตลงในที่นั้นนั่นแหละ. ในสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าเวสสฏ
เศรษฐีนามว่า โสตถิยะชื่อที่โดยการปลาดรอยเท้าช้างทองคำ แล้วให้สร้าง
สังฆารามประมาณถึงโยชน์ลงในที่นั้นนั่นแหละ ในสมัยแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า
กกุสันธะ เศรษฐีนามว่า อัจจุตะ ชื่อที่โดยการปลาดอิฐทองคำเหมือนกันแล้ว
ให้สร้างสังฆารามประมาณหนึ่งคาวุต ลงในที่นั้นนั่นแหละ. ในสมัยแห่งพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าโกนาคมนะ เศรษฐีนามว่า อุคคะ ชื่อที่โดยการปลาดเต้าทอง
คำ แล้วให้สร้างสังฆารามประมาณถึงคาวุต ลงในที่นั้นนั่นแหละ ในสมัยแห่ง
พระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสปะ เศรษฐีนามว่า ตุมังคละ ชื่อที่โดยการปลาดเต้าทอง
คำ แล้วให้สร้างสังฆารามประมาณ ๑๖ กรีส ลงในที่นั้นนั่นแหละ แต่ในสมัย
แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย เศรษฐีนามว่า อนาถบิณฑิกะ ชื่อที่

โดยการปลาดอกหาปณะจำนวนโกฏิ แล้วให้สร้างสังฆารามประมาณ ๘ กรีส ลง
ในพื้นที่นั้นนั่นแหละ. ได้ยินว่า ที่นั่นเป็นสถานที่อันพระพุทธเจ้าทั้งปวงมิได้
ทรงละเลยแล้ว.

ตั้งแต่ทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณที่มหาโพธิมณฑล จนกระทั่งถึง
เพียงเป็นที่เสด็จมหาปรินิพพาน พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในสถานที่ใด
สถานที่นี้ ชื่อว่า สันติเกนิทาน ด้วยประการฉะนี้ ข้าพเจ้าจักพรรณนาชาดก
ทั้งปวง ด้วยอำนาจสันติเกนิทานนั้นแล.

จบนิทานกถาด้วยประการฉะนี้

อรรถกถาชาดก

เอกนิบาต

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

๑. อรรถกถาอปฺณวรรค

๑. อปฺณกชาดก

พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อเสด็จเข้าไปอาศัยพระนครสาวัตถี ประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ตรัสอปฺณธรรมเทศนานี้ก่อน. ถามว่า ก็เรื่องนี้น่าเกิดขึ้นเพราะปรารภใคร ? ตอบว่า เพราะปรารภสาวกของเดียรฉัตรสหายของท่านเศรษฐี.

ความพิศดารมีว่า วันหนึ่ง ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ชักพาพวกสาวกของอัญญเดียรฉัตร ๕๐๐ คน ผู้เป็นสหายของตน ให้ถือระเบียบดอกไม้ของหอม เครื่องลูบไล้เป็นอันมาก และน้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย และผ้าเครื่องปกปิด ไปยังพระเชตวัน ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า บูชาด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น สดะเกสัซและผ้าถวายแก่ภิกษุสงฆ์ แล้วนั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง โดยเว้นโทษของการนั่ง ๖ ประการ สาวกของอัญญเดียรฉัตรแม่เหล่านั้น ถวายบังคมพระตถาคตแล้ว แลดูพระพักตร์ของพระศาสดา อันงามสง่าดุจพระจันทร์ในวันเพ็ญ แลดูพระวรกายดุจกายพรหมอันประดับด้วยพระลักษณะและพระอันพยุชนะ แวดวงด้วยพระรัศมีด้นละวา แลดูพระพุทธรังสีอันหนาแน่นซึ่งเปล่งออกเป็นวง ๆ (ดุจพวงอุบะ) เป็นคู่ ๆ จึงนั่งใกล้ ๆ

ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี. ลำดับนั้น พระศาสดาได้ตรัสธรรมกถาอันไพเราะ
วิจิตรด้วยนัยต่าง ๆ ด้วยพระสุรเสียงประคองเสียงพรหม นาสดับฟัง ประกอบ
ด้วยองค์ ๘ ประการ แก่สาวกของอัญญเดียรถีย์เหล่านั้น ปานประหนึ่งราชสีห์
หนุ่มบันลือสีหนาทบนพื้นมโนศิลา เหมือนเมฆฤดูฝนเลื่อนลั่นอยู่ เหมือน
ทำทงคาในอากาศให้หั่งลงมา และเหมือนร้อยพวงแก้ว ฉะนั้น. สาวกของ
อัญญเดียรถีย์เหล่านั้นฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว มีจิตเลื่อมใส
ลุกขึ้นถวายบังคมพระทศพล ทำลายสภาระของอัญญเดียรถีย์แล้ว ได้ถึงพระ-
พุทธเจ้าเป็นสรณะ. จำเดิมแต่นั้น พวกอัญญเดียรถีย์เหล่านั้น มีมือถือของ
หอมและดอกไม้เป็นต้น ไปพระวิหาร ฟังธรรม ให้ทาน รักษาศีล กระทำ
อุโบสถกรรม พร้อมกับท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นนิตยกาล. ลำดับนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จจากกรุงสาวัตถีกลับไปกรุงราชคฤห์อีกแล. ในเวลา
ที่พระตถาคตเสด็จไปแล้ว สาวกอัญญเดียรถีย์เหล่านั้นก็ได้ทำลายสภาระนั้นเสีย
กลับ ไปถึงอัญญเดียรถีย์เป็นสรณะอีก ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นกำมุลเดิมของ
คนนั่นเอง ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยับยั้งอยู่ ๗-๘ เดือน ได้เสด็จกลับไป
ยังพระเชตวันเหมือนเดิมอีก. ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีก็พาสาวกอัญญเดียรถีย์
เหล่านั้นไปเฝ้าพระศาสดาแม้อีก บูชาพระศาสดาด้วยของหอมและดอกไม้เป็น
ต้น ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. พวกสาวกอัญญเดียรถีย์แม่เหล่านั้น
ก็ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. ลำดับนั้น ท่าน
อนาถบิณฑิกเศรษฐีกราบทูลแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงความที่พวกสาวกอัญญ-
เดียรถีย์เหล่านั้น เมื่อพระตถาคตเสด็จหลีกจาริกไปแล้ว ได้ทำลายสภาระที่รับ
ไว้ กลับไปถืออัญญเดียรถีย์เป็นสรณะ ดำรงอยู่ในฐานะเดิมอีก. พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าทรงเผยแผมณฑลพระโอษฐ์ ประคองเปิดผอบแก้วอันเต็มด้วยของหอมต่าง ๆ

อันมีกลิ่นหอมด้วยของหอมอันเป็นทิพย์ เพราะอานุภาพของวิสุทธิที่ทรง
บำเพ็ญให้เป็นไปไม่ขาดสาย สิ้นโกฏิกะปะนัปปะถัมมัม เมื่อจะทรงเปล่งพระสุร-
เสียงอันไพเราะ ตรัสถามว่า ได้ยินว่า พวกท่านผู้เป็นอุบาสก ทำลายสรวง
๓ เสียแล้วถึงอัญญเดียรติยเป็นสรวง จริงหรือ? ลำดับนั้น เมื่อพวกสาวก
อัญญเดียรติยเหล่านั้น ไม่อาจปกปิดไว้ได้พากันกราบทูลว่า จริง พระเจ้าข้า
พระศาสดาจึงตรัสว่า ดูก่อนอุบาสกทั้งหลาย ในโลกธาตุ เบื้องล่างจดอเวจี
มหานรก เบื้องบนจดภวคัพพรหม และตามขวางหาประมาณมิได้ ชื่อว่าบุคคล
เช่นกับพระพุทธเจ้าโดยพระคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น ย่อมไม่มี บุคคลที่ยิ่งกว่า
จักมีมาแต่ไหน แล้วทรงประกาศคุณของพระรัตนตรัยที่ทรงประกาศไว้ด้วย
พระสูตรทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายมีประมาณเพียงใด
ไม่มีเท่าก็ตาม มี ๒ เท่าก็ตาม มี ๔ เท่าก็ตาม มีเท่ามากก็ตาม ฯลฯ พระตถาคต
เรากล่าวว่าเป็นเลิศของสัตว์ทั้งหลาย มีประมาณเพียงนั้น. (และพระสูตรว่า)
ทรัพย์เครื่องปลื้มใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ในโลกนี้หรือโลกอื่น ฯลฯ รัตนะอัน
นั้น เสมอด้วยพระตถาคตเจ้าไม่มีเลย. (และพระสูตรว่า) เมื่อบุคคลรู้จักธรรมอัน
เลิศ เลื่อมใสแล้วโดยความเป็นของเลิศ เลื่อมใสแล้วในพระพุทธเจ้าผู้เลิศ ฯลฯ
แล้วจึงตรัสว่า บุคคลจะเป็นอุบาสกหรืออุบาสิกาก็ตาม ผู้ถึงพระรัตนตรัยอัน
ประกอบด้วยอุดมคุณอย่างนี้ ชื่อว่าจะเป็นผู้บังเกิดในนรกเป็นต้น ย่อมไม่มี
อนึ่งพ้นจากการบังเกิดในอบายแล้ว ยังจะเกิด นั้นเทวโลกได้เสวยมหาสมบัติ
เพราะเหตุไร พวกท่านจึงพากันทำลายสรวงเห็นปานนี้ แล้วถึงอัญญเดียรติย
เป็นสรวง กระทำกรรมอันไม่สมควรเลย.

ก็ในที่นี้ เพื่อจะแสดงถึงความที่บุคคลผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรวง
ด้วยอำนาจความหลุดพ้น และด้วยอำนาจเป็นรัตนะอันสูงสุด จะไม่มีการ
บังเกิดในอบายทั้งหลาย บัณฑิตพึงแสดงพระสูตรเหล่านี้ว่า

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ได้ถึงพระพุทธเจ้าเป็น
สรณะ ชนเหล่านั้นจักไม่เข้าถึงอบายภูมิ ละร่างกาย
ของมนุษย์นี้ไปแล้ว จักยังกายเทพให้บริบูรณ์.

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ได้ถึงพระธรรมเป็นสรณะ
ชนเหล่านั้น จักไม่เข้าถึงอบายภูมิ ละร่างกายของ
มนุษย์นี้ไปแล้ว จักยังกายเทพให้บริบูรณ์.

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ได้ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ
ชนเหล่านั้น จักไม่เข้าถึงอบายภูมิ ละร่างกายของ
มนุษย์นี้ไปแล้ว จักยังกายเทพให้บริบูรณ์.

มนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมาก ถูกภัย ถูก คาม แล้ว
ย่อมถึงภูเขาบ้าง ป่าบ้าง อารามและต้นไม้ที่เป็นเจดีย์
บ้าง ว่าเป็นสรณะ นั้นแลมิใช่สรณะอันเกษม นั้น
มิใช่สรณะอันอุดม เขาอาศัยสิ่งนั้น เป็นสรณะแล้ว
ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวง.

ส่วนผู้ใดถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระ-
สงฆ์ ว่าเป็นสรณะแล้ว เห็นอริยสัจ ๔ ด้วยปัญญา
อันชอบ คือทุกข์ และค้นหาอันเป็นแดนเกิดขึ้นแห่ง
ทุกข์ (คือสมุทัย) และความกำเริบทุกข์ (คือนิโรธ)
และมรรคมืองค์ ๘ อันไปจากข้าศึก ให้ถึงพระ-
นิพพานเป็นที่เข้าไปประจับทุกข์ นี้แลเป็นสรณะอัน
เกษม นี่เป็นสรณะอันอุดม เขาอาศัยสิ่งนี้แล้ว ย่อม
พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ดังนี้แล.

ก็พระศาสดาทรงแสดงธรรมมีประมาณเท่านี้เท่านั้น แก่พวกสาวก
อัญญเดียรธีย์เหล่านั้น ยังไม่สิ้นเชิง. อีกอย่างหนึ่งแล ได้ทรงแสดงธรรม
โดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า คู่ก่อนอุบาสกทั้งหลาย ชื่อว่าพุทธานุสสติก็มีภูฐาน
ชัมมานุสสติก็มีภูฐาน สังฆานุสสติก็มีภูฐาน ย่อมให้โศคาปิตติมรรค ย่อมให้
โศคาปิตติผล ย่อมให้สัททาคามีมรรค ย่อมให้สัททาคามีผล ย่อมให้อนาคามีมรรค
ย่อมให้อนาคามีผล ย่อมให้อรหัตมรรค ย่อมให้อรหัตผล ครั้นทรงแสดงธรรม
แล้วจึงตรัสว่า พวกท่านทำลายสภาวะชื่อเห็นปานนี้ การทำกรรมอันไม่สมควร
แล้ว อนึ่งพุทธานุสสติก็มีภูฐานเป็นต้น อันเป็นทางให้ถึงโศคาปิตติมรรคเป็นต้น
นี้พึงแสดงโดยพระสูตรทั้งหลาย มีอาทิอย่างนี้ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเอก
อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความหน่าย เพื่อ
คลายกำหนด เพื่อความดับ เพื่อความสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้
เพื่อนิพพาน ธรรมเอกเป็นไฉน ? คือพุทธานุสสติ ดังนี้. ก็แหละ พระผู้-
มีพระภาคเจ้าครั้นทรงโอวาทอุบาสกทั้งหลาย โดยประการต่าง ๆ อย่างนี้แล้ว
ได้ตรัสว่า คู่ก่อนอุบาสกทั้งหลาย แม้ในกาลก่อน มนุษย์ทั้งหลาย ถือเอา
สิ่งที่ไม่ใช่สภาวะ ว่าเป็นสภาวะ โดยการถือเอาด้วยการคาดคะเน โดยการถือ
เอาผิด ได้ตกเป็นภิกษาหารของยักษ์ในทางกันดาร ซึ่งอมมนุษย์หวงแหวนแล้ว
ถึงความพินาศอย่างใหญ่หลวง ส่วนเหล่ามนุษย์ผู้ถือการยึดถือชอบธรรม ยึด
ถือความแน่นอน ยึดถือไม่ผิด ได้ถึงความสวัสดิในทางกันดารนั้นนั่นเอง
ครั้นตรัสแล้วได้ทรงนิ่งเสีย. ลำดับนั้นแล ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีลุกขึ้น
จากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า กล่าวชมเชยแล้ว ประคองอัญชลี
เหนือเศียรเกล้า กราบทูลอย่างนี้ว่า บัดนี้ การที่พวกอุบาสกเหล่านั้น ทำลาย
สภาวะอันอุดมแล้ว ถือสภาวะยึดถือเอาด้วยการคาดคะเน ยึดถือเอาอย่างผิด ๆ

ปรากฏแก่ข้าพระองค์ก่อน ส่วนในปางก่อนพวกมนุษย์ผู้ยึดถือด้วยการคาดคะเน มีความพินาศ และพวกมนุษย์ผู้ยึดถือโดยชอบธรรม มีความสวัสดิ์ในทาง กันการที่มนุษย์หวนหันยังกลับสำหรับข้าพระองค์ ไม่ปรากฏแก่ข้าพระองค์ เลย ดังข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงกระทำเหตุนี้ ให้ปรากฏ เหมือนยังพระจันทร์เต็มดวงให้เด่นขึ้นในอากาศฉะนั้น.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนคฤหบดี เราเล่าบำเพ็ญ บารมี ๑๐ ทศในกาลหาปริมาณมิได้ ได้แทงตลอดพระสัพพัญญุตญาณ ก็เพื่อ จะคัดความสงสัยของชาวโลกนั้นแล ท่านจงเงี่ยโสตฟังโดยเคารพ เหมือน บุคคลเอาธาตุทองคำบรรจุเต็มด้วยน้ำมันเหลวแห่งราชสีห์จะนั้น แล้วทรงยัง สติให้เกิดแก่เศรษฐี แล้วได้ทรงกระทำเหตุการณ์แม้อันระหว่างภพปกปิดไว้ ให้ปรากฏ ดูทำลายกลุ่มหมอกนำพระจันทร์เพ็ญออกมาจะนั้น.

ในอดีตกาล ได้มีพระราชาพระนามว่าพรหมทัตอยู่ในพระนครพาราณสี แคว้นกาสิกรัฐ. ในกาลนั้นพระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในตระกูลพ่อค้าเกวียน ถึง ความเจริญวัยโดยลำดับ ได้เที่ยวกระทำการค้าด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม. พระ- โพธิสัตว์นั้น บางครั้งจากคันแดนไปยังปลายแดน บางครั้งจากปลายแดน ไปยังคันแดน. ก็ในเมืองพาราณสีนั้น แหละมิบุตรพ่อค้าเกวียนอีกคนหนึ่ง. บุตร พ่อค้าเกวียนคนนั้น เป็นคนเขลา ไม่เป็นคนมีปัญญา ไม่ฉลาด ในอุบาย. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์มาเอาสินค้ามีค่ามากจากเมืองพาราณสีบันทุกเต็ม เกวียน ๕๐๐ เล่ม ทำการเตรียมจะเดินทางแล้วพักอยู่. ฝ่ายบุตรพ่อค้าเกวียน ผู้เขลานั้นก็บันทุกเต็มเกวียน ๕๐๐ เล่ม อย่างนั้นเหมือนกัน แล้วทำการเตรียม เดินทางพักอยู่. พระโพธิสัตว์คิดว่า ถ้าบุตรพ่อค้าเกวียนผู้เขลานั้นจักไปพร้อม

กับเราทีเดียวไซ้ เมื่อเกวียนพันเล่มไปพร้อมกัน แม้ที่จักไม่พอเดิน ฟืน และน้ำเป็นต้น ของพวกมนุษย์ก็ดี หญ้าของพวกโคก็ดี จักหาได้ยาก บุตรพ่อค้าเกวียนผู้เหล่านี้หรือเรา ควรจะไปข้างหน้า. พระโพธิสัตว์นั้นจึงเรียกบุตรพ่อค้าเกวียนนั้นมาบอกเนื้อความนั้นแล้วกล่าวว่า เราทั้งสองไม่อาจไปรวมกัน ท่านจักไปข้างหน้าหรือข้างหลัง. บุตรพ่อค้าเกวียนนั้นคิดว่า เมื่อเราไปข้างหน้าจะมีอันสงสัมาก เราจักไปโดยหนทางยังไม่แตกเลย. พวกโคจักได้เกี่ยวกินหญ้าที่ยังไม่มีใครถูกต้อง พวกผู้คนจักมีผักอันเกื้อกูลแก่แรงซึ่งยังไม่ได้จับต้องน้ำจืดใส เราเมื่อไปตามชอบใจ จักตั้งราคาขายสินค้าได้. บุตรพ่อค้าเกวียนนั้นจึงกล่าวว่า สหายเราจักไปข้างหน้า. พระโพธิสัตว์ได้เห็นการไปข้างหลังว่ามีอันสงสัมาก. พระโพธิสัตว์นั้น ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า คนเหล่านั้นเมื่อไปข้างหน้า จักกระทำที่อันขรุขระในหนทางให้สม่ำเสมอ เราจักเดินทางไปตามทางที่คนเหล่านั้นไปแล้ว เมื่อโคพลีพัทธ์ (คือโคใช้งาน) ซึ่งไปข้างหน้ากินหญ้าแก่และแข็ง โคทั้งหลายของเราจักเกี่ยวกินหญ้าอร่อยซึ่งงอกขึ้นใหม่ ผักซึ่งใช้ทำแรงของพวกมนุษย์ ซึ่งงอกขึ้นจากที่ที่ถูกเค็ดเอาไปจักเป็นของอร่อย ในที่ที่ไม่มีน้ำ คนเหล่านั้นจักขุดบ่อทำให้น้ำเกิดขึ้น เราจักดื่มน้ำในบ่อที่คนเหล่านั้นขุดไว้ ชื่อว่าการตั้งราคาสินค้า เป็นเช่นกับการปลงชีวิตมนุษย์ เราไปข้างหลังจักขายสินค้าตามราคาที่คนเหล่านั้นตั้งไว้. พระโพธิสัตว์นั้นเห็นอันสงสัประมาณเท่านี้จึงกล่าวว่า คุณก่อนสหาย ท่านจงไปข้างหน้าเถิด. บุตรพ่อค้าเกวียนผู้เขารับคำแล้ว จึงเทียมเกวียนทั้งหลายเป็นการใหญ่ ออกไปล่งพินถิ่นที่อยู่ของมนุษย์ถึงปากทางกันดาร โดยลำดับ.

ชื่อว่ากันดารมี ๕ อย่าง คือ กันดารเพราะโจร ๑ กันดารเพราะสัตว์ร้าย ๑ กันดารเพราะขาดน้ำ ๑ กันดารเพราะอดมนุษย์ ๑ กันดารเพราะอาหารน้อย ๑. ในกันดาร ๕ อย่างนั้นทางที่พวกโจรชุมอยู่ชื่อว่ากันดารเพราะโจรทางที่สี่หะ

เป็นต้น ชุกชุม ชื่อว่ากัณดารเพราะสัตว์ร้ายอาศัยอยู่. สถานที่ที่ไม่มีน้ำอาบหรือน้ำกิน ชื่อว่ากัณดารเพราะขาดน้ำ. ทางที่อมมนุษย์สิงอยู่ ชื่อว่ากัณดารเพราะมีอมมนุษย์สิงอยู่. สถานที่ซึ่งเว้นจากของควรเกี่ยวอันเกิดแต่หัว เป็นต้น ชื่อว่ากัณดารเพราะอาหารน้อย ในกัณดาร ๕ อย่างนี้ กัณดารนั้นหมายเอากัณดาร เพราะการขาดน้ำและกัณดารเพราะมีอมมนุษย์สิงอยู่. เพราะฉะนั้น บุตรพ่อค้า เกวียนผู้เขลานั้นจึงตั้งต้อมใหญ่ ๆ ไว้บนเกวียนทั้งหลาย บรรจุเต็มด้วยน้ำ เดินทางกัณดาร ๖๐ โยชน์.

ครั้นในเวลาที่บุตรพ่อค้าเกวียนผู้เขลานั้น ถึงท่ามกลางทางกัณดาร ยักษ์ผู้สิงอยู่ในทางกัณดารคิดว่า เราจักให้พวกมนุษย์เหล่านี้ ทิ้งน้ำที่บันทุกมาเสีย ทำให้กะปลกกะเปลี่ยแล้วกินมันทั้งหมด จึงนิรมิตยานน้อย นำรีนมัย เทียมด้วยโคพลีพัทธหนุ่มขาวปลอด ห้อมล้อมด้วยอมมนุษย์ ๑๒ คน ชุ่มด้วยน้ำและโคลน ถืออาวุธพร้อมทั้งโล่เป็นต้น ประดับดอกอุบลและโกมุท มีผมเปือกและผ้าเปือกนั่งมาบนยานน้อยนั้น ประหนึ่งคนเป็นใหญ่มีล้อยานเปือกเปือกตม เดินทางมา.

ฝ่ายพวกอมมนุษย์ผู้เป็นบริวารของยักษ์นั้น เดินไปมาข้างหน้าและข้างหลัง มีผมเปือกและผ้าเปือก ประดับดอกอุบลและดอกโกมุท ถือกำดดอกปทุม และดอกกนกชฎริก เคี้ยวกินเหง้าบัว มีหยาดน้ำและโคลนหยด ได้พากันเดินไป. ก็ธรรมดาว่าพ่อค้าเกวียนทั้งหลาย ในกาลใด ลมพัดมาข้างหน้า ในกาลนั้นจะนั่งบนยานน้อยห้อมล้อมด้วยคนอุปัฏฐาก หลีกเลียงฝุ่นในหนทางไปข้างหน้า ในกาลใด ลมพัดมาข้างหลัง ในกาลนั้น ก็หลีกไปทางข้างหลังโดยนัยนั้นนั่นแล. ก็ในกาลนั้น ได้มีลมพัดมาข้างหน้า เพราะฉะนั้น บุตรพ่อค้าเกวียนผู้เขลานั้น จึงได้ไปข้างหน้า. ยักษ์นั้นเห็นบุตรพ่อค้าเกวียนนั้น กำลังมาอยู่ จึงให้ยานน้อยของตนหลีกลงจากทางได้ทำการปฏิสันถารกับบุตรพ่อค้าเกวียนนั้นว่า ท่านทั้งหลายจะไปไหน. ฝ่ายบุตรพ่อค้าเกวียนก็ขึ้นยานน้อยของตนหลีกลงจากทาง

ให้โอกาสเกวียนทั้งหลายไป แล้วขึ้น ณ ส่วนข้างหนึ่งกล่าวกะยักษ์ว่า ท่านผู้เจริญ ฝ่ายพวกเรามาจากเมืองพาราณสี ส่วนท่านทั้งหลายประดับดอกอุบลและโกมุท ถี้อดอกประทุมและบุณฑริกเป็นต้น เกี่ยวกินเหง้าบัว เปื้อนด้วยเปือกตม มีหยด น้ำไหล พวกกันมา ในหนทางที่ท่านทั้งหลายมา ฝนตกหรือหนอ มีสระน้ำ คารคายด้วยดอกอุบลเป็นต้นหรือ. ยักษ์ได้ฟังถ้อยคำของบุตรพ้อคำเกวียนนั้น แล้วจึงกล่าวว่า สหาย ท่านพุดอะไร ที่นั่น รวป่าเขียวปรากฏอยู่ ตั้งแต่นั้นไป. ป่าทั้งสิ้นมีน้ำอยู่ทั่วไป ฝนตกเป็นประจำ แม้แต่ชอกเขาก็กึ่งเต็ม (ด้วยน้ำ) ในที่ นั้น ๆ มีสระน้ำคารคายด้วยดอกปทุม. เมื่อเกวียนทั้งหลายผ่านไปโดยลำดับ จึงถามว่า ท่านพาเกวียนเหล่านี้มา จะไปไหนกัน ? บุตรพ้อคำเกวียนกล่าวว่า จะ ไปยังชนบทชื่อโน้น. ยักษ์กล่าวว่า ในเกวียนเล่มนี้และเล่มนี้ มีสินค้าชื่ออะไร. บุตรพ้อคำเกวียนตอบว่า มีสินค้าชื่อโน้น และชื่อโน้น. ยักษ์กล่าวว่า เกวียนที่ มาข้างหลังเป็นเกวียนหนักมาก กำลังมาอยู่ ในเกวียนนั้น มีสินค้าอะไร. บุตร พ้อคำเกวียนกล่าวว่า ในเกวียนเล่มนี้มีน้ำ. ยักษ์กล่าวว่า ก่อนอื่นท่านทั้งหลาย นำน้ำมาข้างหลังด้วย ได้การทำความเนินช้าแล้ว ก็ตั้งแต่นั้นไป ก็ด้วยน้ำย่อม ไม่มี ข้างหน้ามีน้ำมาก ท่านทั้งหลายจงทุบตุ้ม เทน้ำทิ้งเสีย จงไปด้วยเกวียน เบาเถิด. ก็แหละครั้งกล่าวอย่างนี้แล้วจึงพุดว่า ท่านทั้งหลายจงไปเถะ ความ ชักช้าจะมีแก่พวกเรา แล้วเดินไปหน่อยหนึ่ง ถึงที่ที่คนเหล่านั้นมองไม่เห็น ก็ได้ไปยังนครยักษ์ของตนนั้นแล.

ฝ่ายพ้อคำเกวียนผู้เขลานั้น เพราะความที่คนเป็นคนเขลาจึงเชื่อคำของ ยักษ์นั้น จึงให้ทุบตุ้มทั้งหลายทั้งทั้งหมดไม่เหลือน้ำแม้สักฟายมือเดียว แล้วขับเกวียนไป ข้างหน้าเชื่อว่าน้ำแม้มีประมาณน้อย มิได้มี. มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อไม่ได้น้ำดื่มพากันลำบากแล้ว คนเหล่านั้นพากันไปจนพระอาทิตย์อัสดง จึงปลดเกวียน พักเกวียนให้เป็นวงแล้วผูกโคที่ล้อเกวียน. น้ำไม่มีแก่พวกโค หรือข้าวยาकुและภัตก็ไม่มีแก่พวกมนุษย์. ฝ่ายพวกมนุษย์มีกำลังเปลี้ยลง ไม่

ใส่ใจพากันนอนหลับไปในที่นั้น ๆ. ในลำดับอันเป็นส่วนราตรี ยักษ์ทั้งหลายมาจากนครยักษ์ ยงโคและมนุษย์ทั้งหมดนั้นแลให้ถึงแก่ความตาย แล้วกินเนื้อของโคและมนุษย์เหล่านั้น ไม่ให้เหลือแม้แต่กระดูก แล้วจึงพากันไป. ชนเหล่านั้น แม้ทั้งหมดถึงความพินาศ เพราะอาศัยบุตรพ่อค้าเกวียนผู้โง่เขลาคนเดียว ด้วยประการอย่างนี้ กระดูกมือเป็นต้นได้กระจัดกระจายไปในทิศน้อยทิศใหญ่ เกวียน ๕๐๐ เล่มได้ตั้งอยู่ตามที่บรรทุกไว้เต็มอย่างเดิมแล.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์แล จำเดิมแต่วันที่บุตรพ่อค้าเกวียนโง่ออกไปแล้ว ก็ยังอยู่ประมาณถึงเดือน จึงพากันออกจากพระนครพร้อมกับเกวียน ๕๐๐ เล่ม ถึงปากทางกันดารโดยลำดับ. พระโพธิสัตว์นั้นจึงยังตม่น้ำให้เต็ม ณ ปากทางกันดารนั้น พาเอาน้ำเป็นอันมากไปให้เทวติกลองปาวร้องภายในกองค่าย ให้พวกชนประชุมกันแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านยังไม่ขออนุญาตข้าพเจ้า อย่าได้เทน้ำ แม้สักเท่าซองมือหนึ่ง ชื่อว่าต้นไม้มีพิษย่อมมีในทางกันดาร ใบไม้ดอกไม้อะไรหรือผลไม้ ท่านทั้งหลายไม่เคยกินในกาลก่อนมีอยู่ พวกท่านยังไม่ได้ไต่ถามแม่ข้าพเจ้าก็อย่าได้เที่ยวกิน ครั้นให้อิวาทแม่แก่คนทั้งหลายอย่างนี้แล้วจึงเดินทางกันดารด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม.

เมื่อพระโพธิสัตว์ถึงท่ามกลางทางกันดาร ยักษ์นั้นได้แสดงตนในหนทางสวนกันแก่พระโพธิสัตว์ โดยนัยก่อนนั้นแหละ พระโพธิสัตว์พอเห็นยักษ์นั้นเท่านั้น ได้รู้ว่าในทางกันดารนี้แหละ ไม่มีน้ำ นี้ชื่อว่ากันดารเพราะไม่มีน้ำ อนึ่ง ผู้นี้ไม่มีท่าทีเกรงกลัว มีนัยน์ตาแดง แม้เงาของเขาก็ไม่ปรากฏ. บุตรพ่อค้าเกวียนผู้เขลาให้ทั้งน้ำหมดพากันลำบาก พร้อมทั้งบริษัทจักถูกยักษ์นี้กินเสียแล้วโดยไม่ต้องสงสัย แต่ยักษ์นี้ เห็นจะไม่รู้ความที่เราเป็นบัณฑิตและความที่เราเป็นผู้ฉลาดในอุบาย.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์นั้น กล่าวกะยักษ์นั้นว่า พวกท่านจงไปเถิด พวกเราชื่อว่าเป็นพ่อค้า ยังไม่เห็นน้ำอื่นจะไม่ถึงน้ำที่บรรทุกเอามา แต่เรา

ทั้งหลายจะทิ้งในที่ที่ได้เห็นแล้ว ทำเกวียนทั้งหลายให้เบาแล้วจักไป. ฝ่ายยักษ์
ไปได้หน้อยหนึ่ง เข้าถึงที่ที่มองไม่เห็น แล้วไปนครยักษ์ของตนทีเดียว. เมื่อ
ยักษ์ไปแล้ว คนทั้งปวงจึงเข้าไปหาพระโพธิสัตว์แล้วกล่าวว่า ข้าแต่เจ้านาย
คนเหล่านั้นกล่าวว่า นั่นแนวป่าเขียวปรากฏอยู่ จำเดิมแต่ที่นั่นไป ฝนจักตกเป็น
นิตย์ เป็นผู้สวมมาลัยดอกอุบลและโกมุท ถือกำดอกปทุมและบุณฑริก
เกี้ยวกินเหง้าบัว มีผ้าเปียก และมีผมเปียก มีหยาดน้ำและโคลนไหลหยดมา
พวกเราจักทิ้งน้ำ มีเกวียนเบาจะไปได้เร็ว. ฝ่ายพระโพธิสัตว์ได้ฟังคำของคน
เหล่านั้นแล้วจึงให้พักเกวียน ให้คนทั้งหมดประชุมกันแล้วถามว่า พวกท่าน
เคยได้ฟังมาจากใคร ๆ หรือว่า ในที่กัณดารนี้ มีสระน้ำหรือสระโบกขรณี.
คนทั้งหลายกล่าวว่า ข้าแต่เจ้านาย ไม่เคยได้ยิน พระโพธิสัตว์กล่าวว่า นี่
ชื่อว่ากัณดารเพราะน้ำไม่มี. บัดนี้ คนพวกหนึ่งพูดว่า เบื้องหน้าแต่แนวป่า
เขียวนั้น ฝนตก ธรรมดาว่าลมฝนจะพัดไปถึงที่มีประมาณเท่าไร ? คน
ทั้งหลายกล่าวว่า พัดไปได้ประมาณ ๓ โยชน์ ขอรับ เจ้านาย. พระโพธิสัตว์
ถามว่า ลมกับฝนกระทบร่างกายของบุคคลแม้คนหนึ่ง บรรดาพวกท่าน มี
อยู่หรือ ? คนทั้งหลายกล่าวว่า ไม่มีขอรับ. พระโพธิสัตว์ถามว่า ธรรมดา
ก้อนเมฆย่อมปรากฏในที่ที่มีประมาณเท่าไร ? คนทั้งหลายกล่าวว่า ในที่มีประมาณ
๓ โยชน์ ขอรับ. พระโพธิสัตว์ถามว่า กีบรรดาท่านทั้งหลาย ใคร ๆ เห็น
ก้อนเมฆก้อนหนึ่ง มีอยู่หรือ ? คนทั้งหลายกล่าวว่า ไม่มีขอรับ.

พระโพธิสัตว์. ธรรมดาสายฟ้าปรากฏในที่ที่มีประมาณเท่าไร ?

คนทั้งหลาย. ในที่มีประมาณ ๔-๕ โยชน์ ขอรับ.

พระโพธิสัตว์. กีบรรดาท่านทั้งหลาย ใคร ๆ ที่เห็นแสงสว่างของ
สายฟ้า มีอยู่หรือ ?

คนทั้งหลาย. ไม่มีขอรับ.

พระโพธิสัตว์. ธรรมดาเสียงเมฆจะได้ยินในที่ที่มีประมาณเท่าไร ?

คนทั้งหลาย. ในที่ ๑-๒ โยชน์ ขอรับ.

พระโพธิสัตว์. ก็บรรดาท่านทั้งหลาย ใครๆ ที่ได้ยินเสียงเมฆ มีอยู่หรือ ?

คนทั้งหลาย. ไม่มีขอรับ.

พระโพธิสัตว์. ท่านทั้งหลายรู้จักคนเหล่านั้นหรือ ?

คนทั้งหลาย. ไม่รู้จักขอรับ.

พระโพธิสัตว์กล่าวว่า คนเหล่านั้นไม่ใช่มนุษย์ คนเหล่านั้นเป็นยักษ์ พวกมันจกมาเพื่อจะให้พวกเราถึงน้ำ กระทำให้อ่อนกำลังแล้วจะเคี้ยวกิน บุตรพ่อค้าเกวียนผู้เขลาซึ่งไปข้างหน้า ไม่ฉลาดในอุบายเขาคงจักถูกยักษ์เหล่านี้ให้ถึงน้ำ ลำบากแล้วเคี้ยวกินเสียเป็นแน่ เกวียน ๕๐๐ เล่ม จักจอดอยู่ตามที่บรรทุกไว้เต็มนั้นแหละ วันนี้ พวกเรารู้จักเห็นเกวียนเหล่านั้น ท่านทั้งหลายอย่าได้ถึงน้ำแม้มาตรว่าพายมือหนึ่ง จงรีบขับเกวียนไปเร็ว ๆ

พระโพธิสัตว์นั้นมาอยู่ เห็นเกวียน ๕๐๐ เล่ม ตามที่บรรทุกไว้เต็มนั้นแหละ และกระดุกกางเป็นคัน ของมนุษย์ทั้งหลายและของเหล่าใด กระจัดกระจายอยู่ในทิศน้อยทิศใหญ่ จึงให้ปลดเกวียน ให้ตั้งกองค่ายโดยเอาเกวียนวางรอบ ให้คนและโคกินอาหารเย็น ต่อเวลายังวันให้โคทั้งหลายนอนตรงกลางคนทั้งหลายตนเองพาเอาคนผู้มีกำลังแข็งแรง มือถือดาบ ตั้งการอารักขาตลอดราตรีทั้ง ๓ ยาม ยืนเท่านั้น (ไม่นอน) จนอรุณขึ้น. วันรุ่งขึ้น พระโพธิสัตว์ทำกิจทั้งปวงให้เสร็จแต่เช้าตรู่. ให้โคทั้งหลายกินแล้วให้ถึงเกวียนที่ไม่แข็งแรงเสีย ให้ถือเอาเกวียนที่แน่นหนา ให้ถึงสิ่งของที่มีราคาน้อยเสีย ให้ขนสิ่งของที่มีค่ามากขึ้นไปยังที่ตามที่ปรารถนา ๆ ขายสิ่งของด้วยมูลค่า ๒ เท่า ๓ เท่า ได้พาบริษัททั้งหมดไปยังนครของตน ๆ นั้นแลอีก.

พระศาสดาครั้นตรัสธรรมกถาแล้วตรัสว่า ดูก่อนคฤหบดี ในกาลก่อน คนผู้มีปกติยึดถือโดยการคาดคะเน ถึงความพินาศใหญ่หลวงด้วยประการอย่างนี้ ส่วนคนผู้มีปกติยึดถือตามความจริง พ้นจากเงื้อมมือของพวกอมนุษย์ ไปถึงที่ที่ปรารถนาๆ โดยสวัสดิ์ แล้วกลับมาเฉพาะยังที่อยู่ของตนแม่อีก เมื่อจะทรงสืบต่อเรื่องแม่ทั้งสองเรื่อง ทรงเป็นผู้ตรัสรู้ยิ่งในอปัลลณกรรมเทศนา นี้ จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

คนพวกหนึ่งกล่าวฐานะไม่ผิด นักเดาทั้งหลาย

กล่าวฐานะนั้น ว่าเป็นที่สอง คนมีปัญญารู้ฐานะและ

มิใช่ฐานะนั้นแล้วควรถือเอาฐานะที่ไม่ผิดไว้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปัลลณกัม ได้แก่ เป็นไปอย่างแน่นอน คือ ไม่ผิด เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์. บทว่า ฐานัม ได้แก่ เหตุ. จริงอยู่ในเหตุ เพราะเหตุที่ผลชื่อว่าย่อมตั้งอยู่ เพราะมีความเป็นไปต่อเนื่องกับเหตุนั้น ฉะนั้น ท่านจึงเรียกเหตุนี้ว่าฐานะ และพึงทราบประโยชน์ของบทว่า ฐานัม นั้นในประโยคมีอาทิว่า ฐานญจ ฐานโต อฐานญจ อฐานโต ฐานะโดยฐานะ และมิใช่ฐานะ. โดยมิใช่ฐานะ. ดังนั้น แม้ด้วยบททั้งสองว่า อปัลลณกฏฐานัม ท่านแสดงว่า เหตุใดนำมาซึ่งความสุขโดยส่วนเดียว เหตุนี้บัณฑิตทั้งหลายปฏิบัติแล้ว เหตุอันเป็นไปอย่างแน่นอน เหตุอันงาม ชื่อว่า อปัลลณกะไม่ผิด นี่เป็นเหตุอันไม่ผิด เป็นเหตุเครื่องนำออกจากทุกข์ ความย่อในที่นี้ เพียงเท่านี้. แต่เมื่อว่าโดยประเภท สรรคมนั ๓ ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ปาฏิโมกขสังวร อินทริยสังวร อาชีวปาริสุทธิศีล ปัจจยปฏีเสวนะ การเสพปัจจัย จตุปาริสุทธิศีลแม้ทั้งหมด ความคุ้มครองทวารในอินทริยทั้งหลาย ความรู้ประมาณในโภชนะ ชาคริยานุโยค ฌาน วิปัสสนา อภิญญา สมาบัติ อริยมรรค อริยผล แม้ทั้งหมดนี้ เป็นฐานะอันไม่ผิด อธิบายว่า ข้อปฏิบัติไม่ผิด ข้อปฏิบัติอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์.

ก็แหละ เพราะเหตุที่ฐานอันไม่ผิดนี้ เป็นชื่อของข้อปฏิบัติเครื่อง
นำออกจากทุกข์ เพราะฉะนั้นแหละ พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงข้อ
ปฏิบัติอันไม่ผิดนั้น จึงตรัสพระสูตรนี้ว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ เป็นผู้
ปฏิบัติข้อปฏิบัติอันไม่ผิด เป็นผู้มีความเพียร และเป็นผู้ปรารถนาความเพียรนั้น
เพื่อความสิ้นอาสวะทั้งหลาย ๓ ประการเป็นไฉน ? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ
ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย เป็นผู้รู้ประมาณใน
โภชนะ เป็นผู้ประกอบตามความเพียรเครื่องตื่นอยู่. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
อย่างไรเล่า ภิกษุเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุ ย่อมไม่ถือเอาโดยนิमित ฯลฯ ดู
ก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุเชื่อว่าเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรี
ทั้งหลาย. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อย่างไรเล่า ภิกษุเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ.
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยกคายแล้ว
บริโภคอาหาร มิใช่เพื่อเล่น มิใช่เพื่อมัวเมา มิใช่เพื่อประดับ มิใช่เพื่อตกแต่ง
เพียงเพื่อให้กายนี้ดำรงอยู่ เพื่อให้ดำเนินไป เพื่อผดุงการเบียดเบียน
เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ดังนั้น เราจะบำบัดเวทนาเก่า ไม่ให้เวทนาใหม่
เกิดขึ้น การยังชีวิตให้ดำเนินไป ความไม่มีโทษและการอยู่ผาสุก จักมีแก่เรา.
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ อย่างนี้และ ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ก็อย่างไรเล่า ภิกษุจึงจะเป็นผู้ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งความเพียรเครื่อง
ตื่นอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ชำระจิตจากธรรมเครื่อง
ก่อกวน ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอดวัน ชำระจิตจากธรรมเครื่องก่อกวน
กั้น ด้วยการจงกรม ด้วยกาฬิง ตลอดจนปฐมยามแห่งราตรี สำเร็จสี่หิสา

โดยข้างเบื้องขวา เอาเท้าซ้อนเท้า มีสติสัมปชัญญะ ทำไว้ในใจถึงความสำคัญในการลุกขึ้น ตลอดมัชฌิมยามแห่งราตรีลุกขึ้นแล้ว ชำระจิตจากกรรมเครื่องกางกั้น ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่ง ตลอดปัจฉิมยามแห่งราตรี. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุจึงชื่อว่าเป็นผู้ประกอบเนือง ๆ ซึ่งความเพียรเป็นเครื่องตื่นอยู่" ดังนี้.

ก็ในพระสูตรนี้ตรัสธรรม ๓ ประการ อปัณณกปฏิบัติ คือข้อปฏิบัติ 'ไม่ผิมนี่' ย่อมใช้ได้จนกระทั่งอรหัตผลทีเดียว. ในอปัณณกปฏิปทานี้ แม้อรหัตผลก็ย่อมชื่อว่าเป็นปฏิปทาแก่การอยู่ด้วยผลสมาบัติ และแก่ปรินิพพานที่ไม่มีขันธ ๕ เหลือ. บทว่า เอเก ได้แก่ คนผู้เป็นบัณฑิตพวกหนึ่ง. แม้ในบทว่า เอเก นั้น ไม่มีการกำหนดลงไปอย่างแน่นอนว่า คนชื่อนั้น ก็จริง แต่ถึงกระนั้น คำว่า เอเก ที่แปลว่า พวกหนึ่งนี้ พึงทราบว่าเป็นผู้มีพระภาคเจ้าตรัสหมายเอาเฉพาะพระโพธิสัตว์พร้อมทั้งบริษัท. บทว่า ทุตฺติ ที่สอง ในบทว่า ทุตฺติ อาหุ ตถกฺกิกา นักเดากล่าวว่าเป็นฐานะที่สอง นี้ ได้แก่ เหตุแห่งการยึดถือเอาโดยการเดา คือเหตุอันไม่เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ ว่าเป็นที่สอง จากฐานะอันไม่ผิดที่หนึ่ง คือ จากเหตุอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์.

ก็ในบทว่า อาหุ ตถกฺกิกา นี้ มีการประกอบความกับบทแรก ดังต่อไปนี้ :- คนที่เป็นบัณฑิตพวกหนึ่ง มีพระโพธิสัตว์เป็นประธาน ถือเอาฐานะที่ไม่ผิด คือ เหตุอันเป็นไปอย่างแน่นอน ได้แก่เหตุอันไม่ผิด เหตุอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ ส่วนนักคาคะเน มีบุตรพ่อค้าเกวียนผู้เขลาเป็นประธานนั้น กล่าวคือ ได้ถือเอาฐานะที่เป็นไปโดยไม่แน่นอน คือ เหตุที่ผิด ได้แก่ เหตุอันไม่เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ ซึ่งมีโทษ ว่าเป็นที่สอง

บรรดาชนทั้งสองพวกนั้น คนที่ถือฐานะอันไม่ผิคนั้น เป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติทางวา ส่วนคนที่ถือเหตุอัน ไม่เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ กล่าวคือการยึดถือโดยคาดคะเนเอาว่า ข้างหน้ามีน้ำ ว่าเป็นที่สองนั้น เป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติทางคำ. ในปฏิบัติทางสองอย่างนั้น ปฏิบัติทางวา เป็นปฏิบัติที่ไม่เสื่อม ส่วนปฏิบัติทางคำ เป็นปฏิบัติเสื่อม เพราะฉะนั้น คนผู้ปฏิบัติปฏิบัติทางวา เป็นผู้ไม่เสื่อม ถึงแก่ความสวัสดิ ส่วนคนผู้ปฏิบัติปฏิบัติทางคำ เป็นผู้เสื่อม ถึงแก่ความพินาศนิพพาน. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่นาถบิณฑิกคฤหบดี ถึงเนื้อความดังพรรณนามานี้แล้ว ตรัสพระดำรัสนี้ให้ยิ่งขึ้นว่า คนมีปัญญา รู้ฐานะ และมีฐานะนี้แล้ว ควรถือเอาฐานะที่ไม่ผิได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เอตทญฺเอย เมธาวิ** ความว่า กุลบุตรผู้ประกอบด้วยปัญญาอันหมดจด สูงสุด ซึ่งได้นามว่า **เมธา** รู้คุณและโทษ ความเจริญและความเสื่อม ประโยชน์และมีโทษประโยชน์ ฐานะและมีฐานะ ในฐานะทั้งหลายกล่าวคือการยึดถือฐานะไม่ผิ และการยึดถือโดยการคาดคะเนทั้งสอง คือ ในฐานะที่ไม่ผิและฐานะที่ผิ นี้.

บทว่า **ติ คณฺเห ยทปญฺญกั** ความว่า ควรถือเอาฐานะที่ไม่ผิ คือที่เป็นไปโดยแน่นอน เป็นปฏิบัติทางวา เป็นเหตุเครื่องนำออกจากทุกข์ กล่าวคือปฏิบัติทางอื่นไม่เสื่อมนั้นนั่นแหละไว้. เพราะเหตุไร ? เพราะภาวะมีความเป็นไปแน่นอนเป็นต้น . ส่วนนอกนี้ไม่ควรถือเอา. เพราะเหตุไร ? เพราะภาวะมีความเป็นไปไม่แน่นอน. จริงอยู่ ชื่อว่าปณณกปฏิบัติทาง เป็นปฏิบัติทางของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระพุทธบุตรทั้งปวงแล. ก็พระพุทธเจ้าทั้งปวง ตั้งอยู่เฉพาะในอปณณกปฏิบัติทางบำเพ็ญบารมีทั้งหลายด้วยความเพียรมั่น ชื่อว่าเป็นพระพุทธเจ้าที่ลานต้นโพธิ. แม้พระปัจเจกพุทธเจ้าก็ยังปัจเจกโพธิญาณให้เกิดขึ้น แม้พุทธบุตรทั้งหลายก็ตรัสรู้เฉพาะสาวกบารมีญาณ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าแม่ทรงประทานกุศลสมบัติทั้ง ๓ กามาวจรสวรรค์ ๖ และสมบัติในพรหมโลก แก่อุบาสกเหล่านั้น ด้วยประการดังนี้ ในที่สุดทรง แสดงอภินิหารปฏิภาณนี้ว่า ชื่อว่าปฏิภาณที่ไม่ผิด ให้หรือหัดผล. ชื่อว่าปฏิภาณ ที่ผิด ให้การบังเกิดในอบาย ๔ และในตระกูลต่ำ ๕ แล้วทรงประกาศอริยสัจ ๔ โดยอาการ ๑๖ ให้ยิ่งในรูป. ในเวลาจบอริยสัจ ๘ อุบาสก ๕๐๐ คน แม้ทั้งหมดนั้น ดำรงอยู่แล้วในโศคาปัดติผล.

พระศาสดา ครั้นทรงแสดงพระธรรมเทศนานี้แล้ว ทรงแสดงเรื่อง ๒ เรื่องสืบอนุสนธิกัน แล้วทรงประมวลชาดกมาแสดงทรงทำพระเทศนาให้จบ ลงว่า บุตรพ่อค้าเกวียนผู้เฒ่าในสมัยนั้น ได้เป็น พระเทวทัต ในบัดนี้ แม้บริษัทของบุตรพ่อค้าเกวียนเฒ่าในสมัยนั้นก็ได้เป็นบริษัทของเทวทัต ในบัดนี้ บริษัทของบุตรพ่อค้าเกวียนผู้เป็นบัณฑิต ในครั้งนั้น ได้เป็นพุทธบริษัทใน บัดนี้ ส่วนบุตรของพ่อค้าเกวียนผู้เป็นบัณฑิตในครั้งนั้น ได้เป็นเรวตถาคต.

จบอภินิหารชาดกที่ ๑

๒. วัณณุปชาดก

ว่าด้วยผู้ไม่เกียจคร้าน

[๒] คนทั้งหลายผู้ไม่เกียจคร้าน ขุดภาคพื้นที
ทางทราย ได้พบน้ำในทางทรายนั้น ณ ที่ลานกลางแจ้ง
ฉันใดมุนีผู้ประกอบด้วยความเพียรและกำลัง เป็นผู้
ไม่เกียจคร้าน พึงได้ความสงบใจ ฉะนั้น.

จบวัณณุปชาดกที่ ๒

๒. อรรถกถาวันณุปชาดก

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อประทับ อยู่ในพระนครสาวัตถี ตรัสพระธรรมเทศานี้มีคำเริ่มต้นว่า อภิลาสุโน ดังนี้. ถามว่า ทรงปรารภใคร ? ตอบว่า ทรงปรารภภิกษุผู้สละความเพียรรูปหนึ่ง.

ดังได้สดับมา เมื่อพระตถาคตประทับอยู่ในนครสาวัตถี มีกุลบุตรชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง ไปพระเชตวันวิหาร สดับพระธรรมเทศนาในสำนักของพระศาสดา มีจิตเลื่อมใส เห็นโทษในกามและอนิสงส์ในการออกจากกาม จึงบวช อุปสมบทได้ ๕ พรรษา เรียนได้มาดิกา ๒ บท ศึกษาการประพจน์ วิปัสสนา รับพระกรรมฐานที่จิตของตนชอบ ในสำนักของพระศาสดาเข้าไปยังป่าแห่งหนึ่ง จำพรรษา พยายามอยู่ตลอดไตรมาสไม่อาจทำสักว่าโอภาสหรือนิमित्तให้เกิดขึ้น. ลำดับนั้น ภิกษุนั้น ได้มีความคิดดังนี้ว่า พระศาสดาตรัสบุคคล ๔ จำพวก ในบุคค ๔ จำพวกนั้น เราคงจะเป็นปทปรมะ เราเห็นจะไม่มีมรรคหรือผลในอรรถภาพนี้ เราจักกระทำอะไรด้วยการอยู่ป่า เราจักไปยังสำนักของพระศาสดา แลดูพระรูปของพระพุทธเจ้าอันถึงความงามแห่งพระรูปอย่างยิ่ง ฟังพระธรรมเทศนาอันไพเราะอยู่ (จะดีกว่า) ครั้นคิดแล้วก็กลับมายังพระเชตวันวิหารนั้นแลอีก.

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเพื่อนเห็นและคบกัน กล่าวกะภิกษุนั้นว่า คุณก่อนอาวุโส ท่านเรียนกรรมฐานในสำนักของพระศาสดาแล้วไปด้วยหวังใจว่า จักกระทำสมณธรรม แค่นี้ มาเที่ยวรื่นรมย์ด้วยการคลุกคลีอยู่ กิจแห่งบรรพชิตของท่านถึงพูดแล้วหรือหนอ ท่านจะเป็นผู้ไม่มีปฏิสนธิแลหรือภิกษุนั้น กล่าวว่าคุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย เราไม่ได้มรรคหรือผล จึงคิดว่าเราน้ำ

จะเป็นอภัพบุคคล จึงได้สละความเพียรแล้วมาเสีย. ภิกษุเหล่านั้น กล่าวว่าคุณก่อนอาวโส ท่านบวชในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้มีความเพียรมั่นแล้ว สละความเพียรเสีย กระทำสิ่งอันมิใช่เหตุแล้ว มาเถิดท่าน พวกเราจักแสดง ท่านแต่พระตถาคต. ครั้นกล่าวแล้ว ภิกษุเหล่านั้นจึงได้พาภิกษุนั้นไปยังสำนักของพระศาสดา.

พระศาสดาพอทรงเห็นภิกษุนั้น จึงตรัสอย่างนี้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเป็นผู้พาภิกษุผู้ไม่ปรารถนารูปนี้มาแล้ว ภิกษุนี้ทำอะไร. ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ภิกษุนี้นั้นบวชในพระศาสนาอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์เห็นปานนี้ ไม่อาจกระทำความสมณธรรม สละความเพียรเสียมาแล้ว. ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะภิกษุนั้นว่า คุณก่อนภิกษุ ได้ยินว่าเธอละความเพียรจริงหรือ. ภิกษุนั้น กราบทูลว่า จริงพระเจ้าข้า.

พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ เธอบวชในศาสนาอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์เห็นปานนี้ ทำไมจึงไม่ให้เขารู้จักตนอย่างนี้ว่า เป็นผู้มักน้อย หรือว่า เป็นผู้สันโดษ หรือว่า เป็นผู้สงัด หรือว่า เป็นผู้ไม่เกี่ยวข้อง หรือว่า เป็นผู้ปรารถนาความเพียร ให้เขารู้จักว่า เป็นภิกษุผู้สละความเพียร เมื่อครั้งก่อน เธอได้เป็นผู้มีความเพียรมิใช่หรือ เมื่อเกวียน ๕๐๐ เล่ม ไปในทางกันดาร เพราะทราย พวกมนุษย์และโคทั้งหลายได้น้ำดื่มมีความสุข เพราะอาศัยความเพียรซึ่งเธอผู้เดียวกระทำแล้ว เพราะเหตุไร บัดนี้ เธอจึงสละความเพียรเสีย. ภิกษุนั้น โลกกำลังใจด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้.

ฝ่ายภิกษุทั้งหลายได้ฟังพระดำรัสนั้น จึงอ้อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความที่ความเพียรอันภิกษุนี้นั้นสละแล้ว ปรากฏแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายในบัดนี้แล้ว ก็ในกาลก่อน ความที่โคและมนุษย์ทั้งหลาย

ได้นำดื่มมีความสุขในทางกันดารเพราะทราย เหตุอาศัยความเพียรที่ภิกษุนี้
กระทำ ยังสลบสำหรับข้าพระองค์ทั้งหลาย ปราภฏแก่พระองค์ผู้ทรงบรรลु
พระสัพพัญญุตญาณเท่านั้น ขอพระองค์จงตรัสเหตุนี้แม่แก่ข้าพระองค์
ทั้งหลายเถิด. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยังการเกิดสติให้เกิดแก่ภิกษุทั้งหลาย
เหล่านั้นด้วยพระดำรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น เธอทั้งหลายจงฟัง
แล้วได้ทรงกระทำเหตุการณ์อันระหว่างแห่งภพปกปิดไว้ให้ปรากฏ.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในพระนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในตระกูลพ้อคำเกวียน. พระโพธิสัตว์นั้น
เจริญวัยแล้ว เทียวกระทำการค้าด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม. พระโพธิสัตว์นั้นเดิน
ทางกันดารเพราะทรายแห่งหนึ่งมีระยะประมาณ ๖๐ โยชน์. ก็ในทางกันดารนั้น
ทรายละเอียดคมมือไว้อย่างติดอยู่ในมือ ตั้งแต่พระอาทิตย์ขึ้นมีความร้อน เหมือน
กองถ่านเพลิง ไม่อาจข้ามไปได้ เพราะฉะนั้น พระโพธิสัตว์นั้นเมื่อดำเนิน
ทางกันดารนั้นจึงเอาเกวียนบรรทุกพื้น น้ำ น้ำมัน และข้าวสารเป็นต้น ไป
เฉพาะกลางคืน ในเวลาอรุณขึ้นกระทำการเกวียนให้เป็นวงแล้ว ให้ทำปะรำไว้เบื้อง
บนทำกิจในเรื่องอาหารให้เสร็จแต่เช้าตรู่แล้วนั่งในร่มเงาจนหมดวัน เมื่อพระ-
อาทิตย์อัสดงแล้ว บริโภคอาหารเย็น เมื่อพื้นดินเกิดความเย็น จึงเทียม
เกวียนเดินทางไป การไปเหมือนกับ การไปในทะเลนั้นแหละ ขอมจะมีในทาง
กันดารนั้น. ธรรมดาผู้กำหนดบท^๑ ควรจะมี เพราะเหตุนี้ พระโพธิสัตว์นั้น
จึงให้กระทำการประกอบการไปของหมู่เกวียนตามสัญญาของดวงดาว ในกาลนั้น
พ้อคำเกวียนแม่นั้น เมื่อจะไปยังทางกันดารนั้น ตามทำนองนี้นั้นแล จึงไปได้
๕๕ โยชน์ คิดว่า บัดนี้ โดยราตรีเดียวเท่านั้น จักออกจากทางกันดารเพราะ
ทรายจึงบริโภคอาหารเย็น ใช้น้ำและน้ำทั้งปวงให้หมดสิ้นแล้วจึงเทียมเกวียน

๑. คนนำทาง เช่นเดียวกับคนนำร่องในทางน้ำ

ไป คนนำทางให้ลาอาสนะในเกวียนเล่มแรก นอนดูดาวในท้องฟ้าบอกว่า
 จงขับไปข้างนี้ จงขับไปข้างโน้น คนนำทางนั้นเหน็ดเหนื่อยเพราะไม่ได้หลับ
 เป็นระยะกาลนาน จึงหลับไป เมื่อโคหวนกลับเข้าเส้นทางที่มาเดิม ก็ไม่รู้สึก
 โคทั้งหลายได้เดินทางไปตลอดคืนยังรุ่ง. คนนำทางตื่นขึ้นในเวลาอรุณขึ้น
 มองดูดาวนักขัตฤกษ์แล้วกล่าวว่าจงกลับเกวียน จงกลับเกวียน และเมื่อคนทั้ง
 หลายพากันกลับเกวียนทำไว้ตามลำดับ ๆ นั้นแล อรุณในรูปแล้ว มนุษย์ทั้ง
 หลายพากันกล่าวว่า นี่เป็นที่ตั้งค่ายที่พวกเราอยู่เมื่อวานนี้ แม่พินและน้ำของ
 พวกเราก็จืดหมดแล้ว บัดนี้พวกเราจืดหายแล้ว จึงปลดเกวียนพักไว้โดยเป็นวง
 กลมแล้วทำปะรำไว้เบื้องบน นอนศร้าวโศกอยู่ภายใต้เกวียนของตน ๆ พระ-
 โภธิสัตว์คิดว่า เมื่อเราละความเพียรเสีย คนทั้งหมดนั้น จักพากันจืดหาย พอ
 เวลาเช้า จึงเที่ยวไปในเวลาที่ยังมีความเย็น เห็นกอหญ้าแทรกกอหนึ่งจึงคิดว่า
 หญ้าเหล่านั้นจักเกิดขึ้น เพราะความเย็นของน้ำข้างล่าง จึงให้คนถือจอบมา ให้
 ขุดลงยังที่นั้น คนเหล่านั้นขุดที่ (ลึกลงไป) ได้ ๖๐ สอก. เมื่อคนทั้งหลาย
 ขุดไปถึงที่มีประมาณเท่านี้ จอบได้กระทบหินข้างล่าง. พอจอบกระทบหิน
 คนทั้งปวงก็พากันละความเพียรเสีย ฝ่ายพระโภธิสัตว์คิดว่า ภายใต้หินนี้จะพึง
 มีน้ำ จึงลงไปยืนที่พื้นหิน ถ่มลงเงี่ยหูฟังเสียง ได้ยินเสียงน้ำเบื้องล่าง จึง
 ขึ้นมาบอกกะคนรับใช้ว่า ดูก่อนพ่อ เมื่อเธอละความเพียรเสีย พวกเราจัก
 จืดหาย เธออย่าละความเพียร จงถือเอาค้อนเหล็กนี้ลงไปยังหลุม ทบที่หินนี้
 คนรับใช้นั้นรับคำของพระโภธิสัตว์นั้นแล้ว ไม่ละความเพียรในเมื่อคนทั้งปวง
 ละความเพียรยืนอยู่จึงลงไปทบหิน. หินแตก ๒ ซีกลงไปข้างล่างได้ตั้งขวาง
 กระแสน้ำอยู่. เกลียวน้ำประมาณเท่าลำตาลพุ่งขึ้น. คนทั้งปวงพากันดื่มกิน
 แล้วอาบ ผ่าเพลาและแอกเป็นคันที่เหลื่อเพื่อหุงข้าวยาสุและภัตบริโภคและให้

โคกิน และเมื่อพระอาทิตย์อัสดง จึงผูกธงไถลปล่อยน้ำ แล้วได้พากันไปยัง
ที่ที่ปรารภมาแล้ว ๆ. คนเหล่านั้นขายสินค้าในที่นั้นแล้วได้ลาก ๒ เท้า ๑ เท้า
จึงได้พากันไปเฉพาะที่อยู่ของตน ๆ. คนเหล่านั้นดำรงอยู่ในอภัพนั้นจนชั่ว
อายุแล้วไปตามยถากรรม. ฝ่ายพระโพธิสัตว์กระทำบุญมีทานเป็นต้น ได้ไป
ตามยถากรรมเหมือนกัน.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าครั้งตรัสพระธรรมเทศนานี้แล้ว ทรงเป็นผู้ตรัส
รู้อย่างเที่ยง จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

ชนทั้งหลายผู้ไม่เกียจคร้าน ขุดภาคพื้นทีทาง
ทราย ได้พบน้ำในทางทรายนั่น ณ ที่ลานกลางแจ้ง
ฉันใด มุนีผู้ประกอบด้วยความเพียรและกำลัง เป็นผู้
ไม่เกียจคร้าน พึงได้ความสงบใจ ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อภิลาสุน ได้แก่ ไม่เกียจคร้าน คือ
ปรารภความเพียร. บทว่า วณฺณูปเต ความว่า ทราย ท่านเรียกว่า
วันณะ ในทางทราย. บทว่า ขณฺณตา แปลว่า ขุดภาคพื้น. ศัพท์ว่า
อุท ในบทว่า อุทฺทกฺเช นี้ เป็นนิบาต อธิบายว่า ในที่ลานกลางแจ้ง.
อธิบายว่า ในที่เป็นที่สัญจรไปของพวกมนุษย์ คือ ในภูมิภาคอันไม่ปิดกั้น.
บทว่า ตตฺถ ความว่า ในทางทรายนั่น. บทว่า ปปี อวินฺทฺ แปลว่า ได้
น้ำ. จริงอยู่ น้ำท่านเรียกว่า ปปา เพราะเป็นเครื่องดื่ม อีกอย่างหนึ่ง
น้ำที่ไหลเข้าไป ชื่อว่า ปปา อธิบายว่า น้ำมาก. บทว่า เอว เป็นบททำความ
อุปมาให้สำเร็จ. บทว่า มุนี ความว่า ญาณ ท่านเรียกว่า โมนะ อีกอย่าง
หนึ่ง โมนะอย่างใดอย่างหนึ่งในกายโมนยะ เป็นต้น ท่านเรียกว่า โมนะ
บุคคลที่เรียกว่า มุนี เพราะประกอบด้วยโมนะนั้น. ก็มุนีนี้มีหลายอย่างคือ

อาคาริขมุณี อนาคาริขมุณี เสขมุณี อเสขมุณี ปัจเจกมุณี และมุณิขมุณี.
บรรดามุณีเหล่านั้น คฤหัสถ์ผู้บรรลุผลรู้แจ้งศาสนา ชื่อว่า อาคาริขมุณี.
บรรพชิตเห็นปานนั้นแล ชื่อว่า อนาคาริขมุณี. พระเสขะ ๘ จำพวก ชื่อว่า
เสขมุณี. พระชีนาสพ ชื่อว่า อเสขมุณี. พระปัจเจกพุทธเจ้า ชื่อว่า ปัจเจกมุณี.
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชื่อว่า มุณิขมุณี. ก็ในอรรถนี้ เมื่อว่าโดยรวมยอด บุคคล
ผู้ประกอบด้วยปัญญา กล่าวคือพึงทราบว่ามี. บทว่า วิริยพลุปปนโน
ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยความเพียร และกำลังกายกับ กำลังญาณ. บทว่า อภิลาสุ
ความว่า ผู้ไม่เกียจคร้าน คือ ชื่อว่า ผู้ไม่เกียจไม่คร้าน เพราะประกอบ
ด้วยความเพียรอันประกอบด้วยองค์ ๔ ซึ่งท่านกล่าวไว้อย่างนี้ว่า

เนื้อและเลือดในร่างกายของเรานี้ทั้งหมด จง

เหือดแห้งไป จะเหลือแต่หนังเอ็น และกระดูก ก็

ตามที.

บทว่า วินุเท หทยสุส สนติ ความว่า ย่อมประสพ คือ ได้เฉพาะ
อริยธรรม กล่าวคือฉาน วิปัสสนา อภิญญา และอรหัตมรรคญา อัน
ถึงการนับว่า สันติ เพราะกระทำความเย็นทั้งจิต และหทัยรูป. จริงอยู่
พระผู้มีพระภาคเจ้าสังวรณนาการอยู่เป็นทุกข์ของคนผู้เกียจคร้าน และการอยู่
เป็นสุขของคนผู้ปรารภความเพียร ด้วยพระสูตรทั้งหลายมิใช่น้อย อย่างนี้ว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เกียจคร้านเลือกกลัวด้วยกุศลธรรมอันลามก
ย่อมอยู่เป็นทุกข์ และทำประโยชน์คนอันยิ่งใหญ่ให้เสื่อมไป ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ส่วนบุคคลผู้ปรารภความเพียรสังัดจากกุศลธรรมอันลามก ย่อมอยู่
เป็นสุข และทำประโยชน์ตนอันยิ่งใหญ่ให้บริบูรณ์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
การบรรลุประโยชน์ย่อมไม่มีด้วยความเพียรอันเลว. บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดง

การอยู่เป็นสุขนั้นนั่นแหละที่บุคคลผู้ปรารถนาความเพียร ผู้ไม่ทำความยึดมั่น ผู้เห็นแจ้ง จะพึงบรรลุได้ด้วยกำลังและความเพียร จึงตรัสว่า มุนีผู้ประกอบด้วย ความเพียรและกำลัง เป็นผู้ไม่เกียจคร้าน พึงได้ความสงบใจ ฉะนั้น. ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า พ่อค้าเหล่านั้นไม่เกียจคร้าน ขุดอยู่ในทางทราย ข่อมได้น้ำ ฉนโค ภิกษุในศาสนานี้ก็ฉนนั้น เป็นผู้ฉลาด ไม่เกียจคร้าน พากเพียรอยู่ ข่อมได้ความสงบใจอันต่างด้วยปฐมฐานเป็นต้น. คุณก่อนภิกษุ ในกาลก่อน เธอขึ้นกระทำความเพียรเพื่อต้องการทางน้ำ บัดนี้ เพราะเหตุไร เธอจึงละความเพียรในศาสนาอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ เพื่อประโยชน์แก่มรรคผลเห็นปานนี้.

พระศาสดาครั้งทรงแสดงพระธรรมเทศานี้ อย่างนี้แล้ว จึงทรงประกาศสัจจะ ๔. ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้ละความเพียรดำรงอยู่ในพระอรหัต อันเป็นผลอันเลิศ. แม้พระศาสดาก็ตรัสเรื่อง ๒ เรื่องสืบต่อกัน ทรงประชุมชาดกแสดงว่า คนรับใช้ผู้ไม่ละความเพียร ค่อยหินให้น้ำแก่มหาชน ในสมัยนั้น ได้เป็นภิกษุผู้ละความเพียรรูปนี้ ในบัดนี้ บริษัทที่เหลือในสมัยนั้น เป็นพุทธบริษัทในบัดนี้ ส่วนหัวหน้าพ่อค้าเกวียนได้เป็นเรา ดังนี้ ได้ให้พระธรรมเทศานี้จบลงแล้ว.

จบ วัณณุปกชาดกที่ ๒

๓. เสรีวาณิชชาดก

ว่าด้วยเสรีวาณิช

[๓] ถ้าท่านพลาดโศดาปัตติมรรค คือ ความ
แน่นอนแห่งสัทธรรมในศาสนานี้ ท่านจะต้องเดือด
ร้อนใจในภายหลังถึงกาลนาน อุจฺจวาณิชชื่อเสรีวะผู้นี้
ฉะนั้น.

๓. อรรถกถาเสรีวาณิชชาดก

พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อประทับอยู่ในเมืองสาวัตถี ทรงปรารภภิกษุ
รูปหนึ่งผู้ละความเพียรเหมือนกัน จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า
อิธ เจ หิ นั วโรเธติ ดังนี้. ก็พระศาสดาทรงเห็นภิกษุนั้นถูกภิกษุทั้งหลาย
นำมาโดยนัยก่อนนั้นแล จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ เธอบวชในศาสนาอันให้
มรรคผลเห็นปานนี้ เมื่อละความเพียรเสีย จักเศร้าโศกตลอดกาลนาน เหมือน
เสรีวาณิชเสื่อมจากตลาดทองอันมีค่าแสนหนึ่งจะนั้น. ภิกษุทั้งหลายทูลอ้อนวอน
พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อทรงแสดงเรื่องนั้น ให้แจ่มแจ้ง พระผู้มีพระภาคเจ้า
ได้ทรงการทำเหตุอันระหว่างภพปกปิดไว้ ให้ปรากฏ.

ในอดีตกาล ในกัปที่ ๕ แต่ภัทรกัปนี้ พระโพธิสัตว์ได้เป็นพ่อค้าเร่
ชื่อว่า เสรีวะ ในแคว้นเสรีรัฐ. เสรีวาณิชนั้น เมื่อไปเพื่อต้องการค้าขาย
กับพ่อค้าเร่ผู้ใดคนหนึ่ง ชื่อว่า เสรีวะ ข้ามแม่น้ำชื่อว่า นิลพาหะ แล้ว

เข้าไปยังพระนครชื่อว่า อริฏฐปุระ แบ่งถนนในนคร (ไปคนละทาง) กันแล้ว
เที่ยวขายสินค้าในถนนที่ประจวบกับคน. ฝ่ายวาณิชนอกนี้ยึดเอาถนนที่ประจวบ
เข้ากับคนเท่านั้น. ก็ในนครนั้น ได้มีตระกูลเศรษฐีตระกูลหนึ่ง เป็นตระกูล
เก่าแก่. บุตร พี่น้อง และทรัพย์สินทั้งปวง ได้หมดสิ้นไป. ได้มีเด็กหญิง
คนหนึ่งเหลืออยู่กับยาย. ยายหลานแม่ทั้งสองนั้น กระทำการรับจ้างคนอื่น
เลี้ยงชีวิต. ก็ในเรือน ได้มีถาดทองที่มหาเศรษฐีของยายกับหลานนั้น เคยใช้สอย
ถูกเก็บไว้กับภานะอื่น ๆ เมื่อไม่ได้ใช้สอยนานาน เขม่าก็จับ. ยายและหลาน
เหล่านั้น ย่อมไม่รู้แม่ความที่ถาดนั้นเป็นถาดทอง.

สมัยนั้น วาณิชโกลาเลคนนั้น เทียวร้องขายของว่า จงถือเอาเครื่อง
ประดับ จงถือเอาเครื่องประดับ ได้ไปถึงประตูบ้านนั้น. กุมาริกานั้นเห็นวาณิช
นั้นจึงกล่าวกะยายว่า ยาย ขอยายจงซื้อเครื่องประดับอย่างหนึ่งให้หนู. ยายกล่าว
ว่าหนูเอ๋ย เราเป็นคนจน จักเอาอะไรไปซื้อ. กุมาริกาบอกว่า พวกเรามี
ถาดใบนี้อยู่ และถาดใบนี้ไม่เป็นอุปการะเกื้อกูลแก่พวกเรา จงให้ถาดใบนี้แล้ว
ถือเอา (เครื่องประดับ). ยายจึงให้เรียกนายวาณิชมาแล้วให้นั่งบนอาสนะ
ให้ถาดใบนั้นแล้ว กล่าวว่า เจ้านาย ท่านจงถือเอาถาดนี้ แล้วให้เครื่องประดับ
อะไร ๆ ก็ได้แก่หลานสาวของท่าน นายวาณิชเอามือจับถาดนั้นแล คิดว่าจัก
เป็นถาดทอง จึงพลิกเอาเข็มขัดที่หลังถาด รู้ว่าเป็นทอง จึงคิดว่า เราจักไม่
ให้อะไร ๆ แก่คนเหล่านี้ จักนำเอาถาดนี้ไป แล้วกล่าวว่า ถาดใบนี้จะมีราคา
อะไร ราคาของถาดใบนี้แม้ถึงมาศก็ยังไม่ถึง จึงโยนไปที่ภาคพื้นแล้วลุก
จากอาสนะหลีกไป.

พระโภทิสต์คิดว่า คนอื่นย่อมได้เพื่อจะเข้าไปยังถนนที่นายวาณิชนั้น
เข้าไปแล้วออกไป จึงเข้าไปยังถนนนั้นร้องขายของว่า จงถือเอาเครื่องประดับ

ดังนี้ ได้ไปถึงประตูบ้านนั้นนั่นแหละ. กุมาริกานั้นกล่าวกะยายเหมือนอย่าง
นั่นแหละอีก. ลำดับนั้น ยายได้กล่าวกะกุมาริกานั้นว่า หลานเอ๋ย นายวาณิช
ผู้มายังเรือนนี้ โยนถาดนั้นลงบนภาคพื้นไปแล้ว บัดนี้ เราจักให้อะไรแล้ว
ถือเอาเครื่องประดับ. กุมาริกาบอกว่า ยาย นายวาณิชคนนั้น พุดจาหยาบคาย
ส่วนนายวาณิชคนนี้ น่ารัก พุดจาอ่อนโยน คงจะรับเอา ยายกล่าวว่า ถ้า
อย่างนั้น จงเรียกเขามา กุมาริกานั้นจึงเรียกนายวาณิชนั้นมา. ลำดับนั้น ยาย
และหลานได้ให้ถาดใบนั้น แก่พระโพธิสัตว์นั้น ผู้เข้าไปยังเรือนแล้วนั่ง. พระ-
โพธิสัตว์นั้น รู้ว่าถาดนั้นเป็นถาดทอง จึงกล่าวว่า แม่ ถาดใบนี้มีค่าตั้งแสน
สินค้านี่มีค่าเท่าถาด ไม่มีในมือของเรา. ยายและหลานจึงกล่าวว่า เจ้านาย
นายวาณิชผู้มาก่อนพุดว่า ถาดใบนี้มีค่าไม่ถึงแม้กึ่งมาสก แล้วเหวี่ยงถาดลงพื้น
ไป แต่ถาดใบนี้จักเกิดเป็นถาดทอง เพราะบุญของท่าน พวกเราให้ถาดใบนี้
แก่ท่าน ท่านให้อะไร ๆ ก็ได้แก่พวกเรา แล้วถือเอาถาดใบนี้ไปเถิด. ขณะนั้น
พระโพธิสัตว์จึงให้กหาปณะ ๕๐๐ ซึ่งมีอยู่ในมือ และสินค้านี่มีราคา ๕๐๐
กหาปณะ ทั้งหมด แล้วขอเอาไว้เพียงเท่านั้นว่า ท่านทั้งหลายจงให้ดาชังนี้กับ
ลุง และกหาปณะ ๘ กหาปณะแก่ข้าพเจ้า แล้วถือเอาถาดนั้นหลีกไป.
พระโพธิสัตว์นั้น รีบไปยังฝั่งแม่น้ำ ให้นายเรือ ๘ กหาปณะ แล้วขึ้น
เรือไป. ฝ่ายนายวาณิชพาล หวนกลับไปเรือนนั้นอีก แล้วกล่าวว่า ท่านจง
นำถาดใบนั้นมา เราจักให้อะไร ๆ บางอย่างแก่ท่าน. หลานนั้นบริภาษนาย
วาณิชพาลคนนั้นแล้วกล่าวว่า ท่านได้กระทำถาดทองอันมีค่าตั้งแสนของพวกเรา
ให้มีค่าเพียงกึ่งมาสก แต่นายวาณิชผู้มีธรรมคนหนึ่งเหมือนกับ นายท่านนั่นแหละ
ให้ทรัพย์พันหนึ่งแก่พวกเรา แล้วถือเอาถาดทองนั้นไปแล้ว นายวาณิชพาล
ได้ฟังดังนั้น คิดว่า เราเป็นผู้เสื่อมจากถาดทองอันมีค่าตั้งแสน วาณิชคนนี้
ทำความเสื่อมอย่างใหญ่หลวงแก่เราหนอ เกิดความโศกมีกำลัง ไม่อาจดำรง

สติไว้ได้ จึงสลบไป (พอฝัน) ได้โปรยกหาปณะที่อยู่ในมือ และสิ่งของไว้
ที่ประตูเรือนนั้นแหละ ทั้งผ้าถุงผ้าห่ม ถอดคันชั่งทำเป็นไม้ค้อน หลีกไปตาม
รอยเท้าของพระโพธิสัตว์ ไปถึงฝั่งแม่น้ำนั้น เห็นพระโพธิสัตว์กำลังไปอยู่
จึงกล่าวว่า นายเรือผู้เจริญ ท่านจงกลับเรือ พระโพธิสัตว์ห้ามว่า อย่ากลับ.

เมื่อนายวานิชพาล แม่นอกนี้ เห็นพระโพธิสัตว์ไปอยู่นั้นแล เกิด
ความโศกมีกำลัง หทัยร้อน เลือดพุ่งออกจากปาก หทัยแตก เหมือนโคลน
ในบึงฉะนั้น. วาณิชพาลนั้น ผูกอาฆาตพระโพธิสัตว์ ถึงความสิ้นชีวิตลง ณ
ที่นั่นนั่นเอง. นี่เป็นการผูกอาฆาตในพระโพธิสัตว์ของพระเทวทัตเป็นครั้งแรก.
พระโพธิสัตว์การทำบุญมีทานเป็นต้น ได้ไปตามยถากรรม.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นตรัสพระธรรมเทศนาแล้ว ทรงเป็นผู้
ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้วแล ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

ถ้าท่านพลาดโศดาปัตติมรรค คือความแน่นอน

แห่งพระสัทธรรมในศาสนานี้ท่านจะต้องเดือดร้อนใจ

ในภายหลัง ล้นกาลนาน เหมือนวานิชชื่อ เสรีวะ

ผู้นี้ ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อิธ เจ นํ วิราเธติ สทุทฺทมสุตฺต**

นิยานกั ความว่า หากท่านพลาด คือ ถ้าท่านพลาดโศดาปัตติมรรคกล่าว
คือความแน่นอนแห่งพระสัทธรรมอย่างนี้ ในศาสนานี้ อธิบายว่า ท่านเมื่อ
ละความเพียร จะไม่บรรลุคือไม่ได้. บทว่า **จิรํ ตฺวํ อนุตฺตเปติ** ความว่า
เมื่อเป็นอย่างนั้น ท่านเมื่อเศร้าโศกคือรำไรอยู่ตลอดกาลนาน ชื่อว่าจักเดือด
ร้อนใจภายหลัง ในกาลทุกเมื่อ อีกอย่างหนึ่ง ในบทนี้มีอธิบายดังนี้ว่า ท่าน
เกิดในนรกเป็นต้น เสวยทุกข์มีประการต่างๆ ตลอดกาลนาน ชื่อว่าจักเดือด

ร้อนใจภายหลัง ก็ชื่อว่าจักลำบาก เพราะความเป็นผู้ละความเพียร คือ เพราะความเป็นผู้พลาดอริยมรรค. ถามว่า จักเดือดร้อนภายหลัง อย่างไร ? ตอบว่า จักเดือดร้อนภายหลัง เหมือนนายวานิชชื่อว่าเสรีวะผู้นี้ อธิบายว่า เหมือนนายวานิชผู้นี้ อันมีชื่ออย่างนี้ว่า เสรีวะ. ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า เมื่อก่อน วานิชชื่อเสรีวะ ได้ตลาดทองมีค่าหนึ่งแสน ไม่ทำความเพียรเพื่อจะถือเอาตลาดทองนั้น จึงเสื่อมจากตลาดทองนั้น เดือดร้อนใจในภายหลัง ฉันทใด แม้เธอก็ฉันทนั้นเหมือนกัน เมื่อไม่บรรลุลอริยมรรคอันเช่นกับตลาดทองที่เขาจัดเตรียมให้ ในศาสนานี้ เพราะละความเพียรเสีย เป็นผู้เสื่อมรอบจากอริยมรรค นั้น จักเดือดร้อนใจภายหลัง ตลอดกาลนาน ก็ถ้าจักไม่ละความเพียรไซ้ จักได้โลกุตรธรรมแม้ทั้ง ๔ ในศาสนาของเรา เหมือนนายวานิชผู้เป็นบัณฑิต ได้เฉพาะตลาดทองฉะนั้น.

พระศาสดาทรงถือเอาขอดีด้วยพระอรหันต์ ทรงแสดงพระธรรม. เทศนานี้ แก่ภิกษุนี้อย่างนี้ แล้วทรงประกาศสัจจะทั้ง ๔. ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้ละความเพียรดำรงอยู่ในพระอรหันต์อันเป็นผลเลิศ. แม้พระศาสดาก็ทรงตรัสเรื่อง ๒ เรื่องสืบต่อกัน แล้วทรงประชุมชาดกว่า วานิชพาลในกาลนั้น ได้เป็นพระเทวทัตในบัดนี้ นายวานิชผู้เป็นบัณฑิตในกาลนั้น ได้เป็นเราเอง ทรงให้เทศนาจบลงแล้ว.

จบ เสรีวานิชชาดกที่ ๓

๔. จุลลกเศรษฐีชาดก

ว่าด้วยคนฉลาดตั้งตนได้

[๔] คนมีปัญญาเฉลียวฉลาด ย่อมตั้งตนได้ด้วย
ต้นทุนเมื่อน้อย ดูจนคนส่อไฟน้อย ๆ ให้เป็นกองใหญ่
ฉะนั้น.

จบจุลกเศรษฐีชาดกที่ ๔

๕. อรรธกถาจุลกเศรษฐีชาดก

พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปอาศัยกรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ใน
ชีวิตัมพวัน ทรงปรารภ พระจุลปิ่นถกเถระ จึงตรัสพระธรรมเทศนา
มีคำเริ่มต้นว่า อปุปเภนิ เมธาวิ ดังนี้. เบื้องต้น พึงกล่าวการเกิดขึ้น
และการบรรพชาของพระจุลปิ่นถกในอัมพวันนั้นก่อน. มีกถาตามลำดับดังต่อไปนี้

ได้ยินว่า ในกรุงราชคฤห์มีธิดาของเศรษฐีผู้มีทรัพย์มาก ได้ทำความ
เชยชิดกับทาสของตนเองแล้วว่า แม้นคนอื่นจะรู้กรรมนี้ของเรา จึงกล่าวอย่างนี้
ถ้าบิดามารดาของเราจักรู้โทษนี้ จักกระทำให้เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ พวก
เราจักไปอยู่ต่างประเทศ จึงถือของสำคัญที่จะถือไปได้ ออกทางประตูลับ
แม้ทั้งสองคนได้พากันไปด้วยคิดว่า จักไปยังที่ที่คนอื่นไม่รู้จัก แล้วอยู่ ณ ที่ใด
ที่หนึ่ง. เมื่อผิวเมียทั้งสองนั้นอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่ง เพราะอาศัยการอยู่ร่วมกัน

ธิดาเศรษฐีก็ตั้งครุฑ. ธิดาเศรษฐีนั้นอาศัยครุฑแก่ จึงปรึกษากับสามีแล้ว
กล่าวว่า ครุฑของเราแก่แล้ว ชื่อว่าการตลอดบุตรในที่ที่ห่างเหินจากญาติและ
พวกพ้อง ย่อมเป็นทุกข์แท้สำหรับเราทั้งสอง พวกเราจักไปเฉพายังเรือนของ
ตระกูล. สามีนั้นคิดว่า ถ้าเราจักไปบัดนี้ ชีวิตของเราจะไม่มี จึงผัดวันอยู่ว่า
จะไปวันนี้ จะไปวันพรุ่งนี้ ธิดาเศรษฐีนั้นคิดว่า สามีนี้เป็นคนโง่ไม่อดสาหะ
ที่จะไป เพราะโทษของตนมีมาก ธรรมดาว่าบิดามารดามีประโยชน์เกื้อกูลโดย
ส่วนเดียวในบุตรธิดา สามีนี้จะไปหรือไม่ก็ตาม เราควรจะไป เมื่อสามีนั้นออก
จากเรือน นางจึงเก็บงำบริวารในเรือน บอกถึงความที่ในไปเรือนของตระกูล
แก่ชาวบ้านใกล้เคียง แล้วเดินทาง.

ลำดับนั้น บุรุษนั้นมาเรือนไม่เห็นนางจึงถามคนที่คุ้นเคย ได้ฟังว่า
ไปเรือนตระกูล จึงรีบตามไปทันในระหว่างทาง. ฝ่ายธิดาเศรษฐีนั้นก็ได้ตลอด
บุตรในระหว่างทางนั้นนั่นเอง สามีนั้น ถามว่า นางผู้เจริญ นี้อะไร. ฝ่ายธิดา
เศรษฐีนั้นกล่าวว่า บุตรคนหนึ่งเกิดแล้ว สามีกล่าวว่า บัดนี้ พวกเราจักทำ
อย่างไร. ธิดาเศรษฐีกล่าวว่า พวกเราจะไปเรือนของตระกูล เพื่อประโยชน์
แก่กรรมใด กรรมนั้นได้สำเร็จแล้วในระหว่างทางพวกเราจักไปที่นั่นทำอะไร
พวกเราจักกลับ แม้ทั้งสองคนเป็นผู้มีความคิดเป็นอันเดียวกันกลับแล้ว. ก็
เพราะทารกนั้น เกิดในระหว่างทาง บิดามารดาจึงตั้งชื่อว่า ปันถก ไม่นาน
เท่าไรนัก นางก็ตั้งครุฑอื่นอีก เรื่องราวทั้งปวงพึงให้พิศดารโดยนัยก่อนนั้น
แหละ ก็เพราะทารกแม้นั้นก็เกิดในหนทาง บิดามารดาจึงตั้งชื่อบุตรผู้เกิด
ที่แรกว่า มหาปันถก ตั้งชื่อบุตรคนที่สองว่า จุลปันถก สามีภรรยานั้น
พาทารกแม้นทั้งสองคนมาอยู่ที่อยู่ของตนนั้นแล.

เมื่อสามีภรรยาทั้งสองนั้นอยู่ในที่นั้น มหาปันถกทารกได้ฟังคนอื่น ๆ
พูดว่าอา ว่าปู่ ว่าย่า จึงถามมารดาว่า แม่จ๋า พวกเด็กอื่น ๆ พูดว่าปู่

พูดว่าย่า ญาติของเราไม่มีหรือ. มารดาบอกว่า จะพ่อ ในที่นี้ ญาติของ
พวกเราไม่มี แต่ในพระนครราชคฤห์ พวกเรามีดาชื่อว่ามหาธนเศรษฐี ญาติของ
พวกเรามีอยู่ในเมืองราชคฤห์นั้นมาก มหาปັນถกกล่าวว่า เพราะเหตุไร พวก
เราจึงไม่ไปที่เมืองราชคฤห์นั้นละแม่. นางไม่บอกเหตุที่คนมาแก่นบุตร เมื่อบุตร
ทั้งสองรบเร้าถามอยู่ จึงกล่าวกะสามีว่า เด็กเหล่านั้นทำให้ลำบากเหลือเกิน
บิดามารดาเห็นพวกเราแล้วจักกินเนื้อเทียวหรือ มาเถิดพวกเราจักแสดงตระกูล
ของตาแก่เด็กทั้งหลาย. สามีกล่าวว่า เราจักไม่อาจไปประจัญหน้า แต่เราจัก
นำไป ภรรยาบอกว่า ดีแล้ว พวกเด็ก ๆ ควรจะเห็นตระกูลของตานั่นแล
โดยวิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง. ชนแม่ทั้งสองนั้นพาทารกทั้งสองไปถึงเมืองราชคฤห์
โดยลำดับ แล้วพักอยู่ในศาลาแห่งหนึ่งใกล้ประตูเมือง แล้วให้บอกบิดามารดา
ถึงความที่มารดาของทารกพาเอาทารก ๒ คนมา. ตายายเหล่านั้นได้ฟังขำนั่น
แล้วกล่าวว่า คนชื่อว่าไม่ใช่บุตร ไม่ใช่ธิดา ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลายผู้เกี่ยวข้อง
อยู่ในสังสารวัฏ คนเหล่านั้นมีความผิดมากแก่พวกเรา คนเหล่านั้นไม่อาจเพื่อ
จะดำรงอยู่ในคลองจักษุของพวกเรา ชนแม่ทั้งสองจงถือเอาทรัพย์ซื้อมีประมาณ
เท่านี้ไปยังที่ที่ผาสุกเลี้ยงชีวิตอยู่เถิด แต่จงส่งทารกทั้งสองคนมาไว้ที่นี่. ธิดา
เศรษฐีถือเอาทรัพย์ที่บิดามารดาส่งมา แล้วส่งทารกทั้งสองให้ไปในมือของพวก
ทูตที่มานั้นแหละ. ทารกทั้งสองเจริญเติบโตอยู่ในตระกูลของตา.

บรรดาทารกทั้งสองนั้น จุลลปັນถกยังเยาว์เกินไป ส่วนมหาปັນถก
ไปฟังธรรมกถาของพระทศพลกับตา เมื่อมหาปັນถกนั้น ฟังธรรมในที่พร้อม
พระพักตร์ของพระศาสดาเป็นนิตย์ จิตก็น้อมไปเพื่อบรรพชา. เขาจึงกล่าวกะ
ตาว่า ถ้าท่านยอมรับ กระผมจะบวช. ตาบอกว่า เจ้าพุดอะไร พ่อ เจ้าเป็น
ที่รักของตา การบรรพชาเฉพาะของเจ้าเท่านั้น ดีกว่าการบรรพชา แม่ของ
ชาวโลกทั้งสิ้น ถ้าเจ้าอาจ จงบวชเถอะพ่อ. ครั้นรับคำแล้วจึงไปยังสำนักของ

พระศาสดา. พระศาสดาตรัสว่า ท่านมหาเศรษฐี ท่านได้ทารกนี้มาหรือ. มหาเศรษฐีกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทารกนี้เป็นหลานของข้าพระองค์ เขาพูดว่า จะบวชในสำนักของพระองค์ พระศาสดาจึงทรงสั่งภิกษุผู้บิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่งว่า เธอจงให้ทารกนี้บวช. พระเถระบอกตปัญจกรรมฐาน แก่มหาปณิกนั้นแล้วให้บวช มหาปณิกนั้นเรียนพุทธวจนะเป็นอันมาก มีพระยาครบบริบูรณ์แล้ว ได้อุปสมบทเป็นอุปสัมบัน กระทำกรรมฐานโดยโยนิโสมนสิการ ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว.

พระมหาปณิกนั้น ยับยั้งอยู่ด้วยความสุขในฉานและความสุขในมรรค จึงคิดว่า เราอาจโหมหนอเพื่อจะให้สุขนี้แก่จุลปณิก ลำดับนั้น ท่านมหาปณิกจึงไปยังสำนักของเศรษฐีผู้เป็นตากล่าวว่า ท่านมหาเศรษฐี ถ้าท่านยินยอม อาตมภาพจักให้จุลปณิกบวช. มหาเศรษฐีกล่าวว่า จงให้บวชเถิด ท่านผู้เจริญ. พระเถระให้จุลปณิกทารกบวชแล้ว ให้ตั้งอยู่ในศีล ๑๐ สามเณรจุลปณิก พอบวชแล้วเท่านั้น ได้เป็นคนเขลา สมดังที่ท่านกล่าวว่า โดยเวลา เดือนไม่อาจเรียนคาถาเดิวนีว่า

ดอกบัวโกกนุทมีกลิ่นหอม ไม่ปราศจากกลิ่น

หอม พึงบานแต่เช้าฉันใด ท่านจงดูพระอังคีรสผู้

ไพโรจน์ เหมือนพระอาทิตย์ส่องแสงจ้าในอากาศ

ฉะนั้น.

ได้ยินว่า พระจุลปณิกนั้นบวชในกาลแห่งพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้มีปัญญา ได้ทำการหว่านระเษะ ในเวลาที่ภิกษุผู้เขลารูปหนึ่งเรียนอุเทศ. ภิกษุนั้นละอาย เพราะการเข่นหยั่งนั้นจึงไม่เรียนอุเทศ ไม่ทำการสาธยาย. เพราะกรรมนั้น พระจุลปณิกนี้ พอบวชเท่านั้นจึงเกิดเป็นคนเขลา เมื่อ

ท่านเรียนบทเหนือ ๆ ขึ้นไป บทที่เรียนแล้ว ๆ ก็เลื่อนหายไป เมื่อท่าน จุลลป็นถกนั้นพยายามเรียนคานานี้เท่านั้น ๔ เดือนล่วงไปแล้ว ลำดับนั้น พระมหาป็นถกจึงคร่ำพระจุลป็นถกนั้น ออกจากวิหารโดยกล่าวว่า จุลลป็นถก เธอเป็นผู้อภัพในพระศาสนานี้โดย ๘ เดือนไม่อาจเรียนคานาเดียวได้ ก็เธอจัก ทำกิจแห่งบรรพชิตให้ถึงที่สุดได้อย่างไร จงออกไปจากวิหาร. พระจุลป็นถก ไม่ปรารถนาความเป็นคฤหัสถ์ เพราะความรักในพระพุทธศาสนา.

ในคราวนั้น พระมหาป็นถกได้เป็นพระภิกษุเทศก์ผู้แจกภัต. หมอ ชิวโกมารักจืดของหอมและดอกไม้เป็นอันมากไปยังอัมพวันของตน บุษา พระศาสดาฟังธรรมแล้วลุกขึ้นจากอาสนะ ถวายบังคมพระทศพลแล้วเข้าไปหา พระมหาป็นถกถามว่า ท่านผู้เจริญในสำนักของพระศาสดา มีกิจธุระเท่าไร ? พระมหาป็นถกกล่าวว่า มีกิจธุระประมาณ ๕๐๐ รูป. หมอชิวโกกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ พรุ่งนี้ ท่านจงพาภิกษุ ๕๐๐ รูปมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ไปรับภิกษาใน นิเวศน์ของผม. พระเถระกล่าวว่า อุบาสก. ชื่อว่าพระจุลป็นถกเป็นผู้เขลา มี ธรรมไม่มองงาม อาคมภาพจะนิมนต์เพื่อภิกษาที่เหลืออกเว้น พระจุลป็นถกนั้น. พระจุลป็นถกได้ฟังดังนั้น จึงคิดว่า พระเถระพี่ชายของเราเมื่อรับนิมนต์ เพื่อ ภิกษาทั้งหลายมีประมาณเท่านี้ก็รับ กันเราไว้ภายนอก พี่ชายของเราจักผิใจ ในเราโดยไม่ต้องสงสัย บัดนี้ เราจะประโยชน์อะไรด้วยพระศาสนานี้ เราจัก เป็นคฤหัสถ์กระทำบุญมีทานเป็นต้นเลี้ยงชีวิต. วันรุ่งขึ้น พระจุลป็นถกนั้น ไปแต่เช้าตรู่ด้วยคิดว่า จักเป็นคฤหัสถ์ ในเวลาใกล้รุ่ง พระศาสดาทรงตรวจ โลก ได้ทรงเห็นเหตุนี้แน่แท้ จึงเสด็จไปก่อนล่วงหน้า ได้ประทับยืนจง กรมอยู่ที่ซุ้มประตู ใกล้ทางที่พระจุลป็นถกจะไป. พระจุลป็นถกเมื่อจะเดิน ไปสู่เรือน เห็นพระศาสดาจึงเข้าไปเฝ้าแล้วถวายบังคม.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะพระจุลป็นถนั้นว่า จุลป็นถ ก็
เธอจะไปไหนในเวลานี้ พระจุลป็นถกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระพี่ชายจุคคร่าข้าพระองค์ออก ด้วยเหตุนี้ ข้าพระองค์จะไปด้วยคิดว่าจัก
เป็นคฤหบดี พระศาสดาตรัสว่า จุลป็นถ ชื่อว่าการบรรพชาของเธอใน
สำนักของเรา เธอถูกพระพี่ชายจุคคร่าออกไป เพราะเหตุไรจึงไม่มายังสำนัก
ของเรา มาเถิด เธอจะประโยชน์อะไรด้วยความเป็นคฤหบดี เธอจักอยู่ใน
สำนักของเรา แล้วทรงพาพระจุลป็นถไป ให้พระจุลป็นถนั้นนั่งที่หน้ามุข
พระคันธกุฎี ตรัสว่า จุลป็นถ เธอจงผินหน้าไปทางทิศตะวันออก จงอยู่
ในที่นี้แหละ ลูบลำผ้าท่อนเก่าไปว่า รโฆรณ รโฆรณ ผ้าเป็นเครื่อง
นำธุลีไป ผ้าเป็นเครื่องนำธุลีไป แล้วทรงประทานผ้าเก่าอันบริสุทธิ์ซึ่งทรง
ปรุแต่งด้วยฤทธิ์ เมื่อเขากราบทูลเวลา (ภัตตาหาร) ให้ทรงทราบ จึงแคว
ล้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เสด็จไปยังนิเวศน์ของหมอชีวกประทับนั่งบนอาสนะ ที่เขาปูล
ลาดแล้ว ฝ่ายพระจุลป็นถมองดูพระอาทิตย์นั่งลงท่อนผ้าเก่านั้นว่า รโฆรณ
รโฆรณ เมื่อพระจุลป็นถนั้น ลูบท่อนผ้าเก่านั้นอยู่ ผ้าได้เศร้าหมองไป
แต่นั้นพระจุลป็นถจึงคิดว่า ท่อนผ้าเก่าผืนนั้นบริสุทธิ์อย่างยิ่ง แต่เพราะ
อาศัยอัธยาศัยนี้ จึงละปรกติเกิดเศร้าหมองอย่างนี้ สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ
จึงเริ่มตั้งความสิ้นและความเสื่อมเจริญวิปัสสนา พระศาสดาทรงทราบว่า
จิตของจุลป็นถขึ้นสู่วิปัสสนาแล้ว จึงตรัสว่า จุลป็นถ เธออย่ากระทำ
ความสำคัญว่า ท่อนผ้าเก่านั้น เท่านั้นเป็นของเศร้าหมองย่อมด้วยฝุ่นธุลี แต่
ธุลีคือราคะเป็นต้น เหล่านั้น มีอยู่ในภายใน เธอจงนำธุลีคือราคะเป็นต้นนั้น ไป
เสีย แล้วทรงเปล่งโอภาสเป็นผู้มีพระรูปโฉมปรากฏ เหมือนประทับ นั่งอยู่เบื้อง
หน้า ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

ราชาเรียกว่า ฐลี แต่ฝุ่นละอองไม่เรียกว่าฐลี
คำว่า ฐลีนี้เป็นชื่อของราชา ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นละ
ฐลีนั้นได้แล้ว ย่อมอยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้
ปราศจากฐลี โทสะ เรียกว่าฐลี แต่ฝุ่นละอองไม่เรียก
ว่า ฐลี คำว่าฐลีนี้ เป็นชื่อของโทสะ ภิกษุทั้งหลาย
เหล่านั้น ละฐลีนั้นได้แล้ว ย่อมอยู่ในศาสนาของ
พระพุทธเจ้าผู้ปราศจากฐลี โมหะ เรียกว่า ฐลี แต่ฝุ่น
ละอองไม่เรียกว่า ฐลี คำว่าฐลีนี้ เป็นชื่อของโมหะ
ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ละฐลี นั้นได้แล้วย่อมอยู่ใน
ศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากฐลี.

ในเวลาจบคาถา พระจุลปันถกบรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย
ปิฎกทั้งสามมาถึงแก่พระจุลปันถกนั้น พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายเทียว.

ได้ยินว่า ในกาลก่อน พระจุลปันถกนั้นเป็นพระราชากำลังทำ
ประทัคมิณพระนคร เมื่อพระเสโทไหลออกจากพระนลาต จึงเอาผ้าสาฎกบริสุทธี
เช็ดพระนลาต ผ้าสาฎกได้เศร้าหมองไป พระราชานั้นทรงได้อนิจจสัญญา
ความหมายว่าไม่เที่ยง ว่าผ้าสาฎกอันบริสุทธีเห็นปานนี้ ละปกติเดิมเกิดเศร้า
หมองเพราะอาศัยร่างกายนี้ สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ ด้วยเหตุนี้ ผ้าเป็น
เครื่องนำฐลีออกไปเท่านี้ เกิดเป็นปัจจัยแก่พระจุลปันถกนั้น.

ฝ่ายหมอชีวกโกมารภัจน์ื่อนำน้ำทักษิโณทกเข้าไปถวายพระทศพล
พระศาสดาเอาพระหัตถ์ปิดบาตรโดยตรัสว่า ชีวก ในวิหารมีภิกษุอยู่มิใช่หรือ
พระมหาปันถกกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในวิหารไม่มีภิกษุอยู่มิใช่หรือ
พระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสว่า ชีวก มีภิกษุ. หมอชีวกจึงส่งบุรุษไปโดยสั่งว่า
พนาย ถ้าอย่างนั้นท่านจงไป อนึ่ง จงรู้ว่าในวิหารมีภิกษุหรือไม่มี ขณะนั้น

พระจุลป็นถกคิดว่า พี่ชายของเราพูดว่า ในวิหารไม่มีภิกษุ เราจักประกาศความที่ภิกษุทั้งหลายมีอยู่ในวิหาร แก่พี่ชายของเรานั้น แล้วบันดาลให้อัมพวันทั้งสิ้นเต็มไปด้วยภิกษุทั้งหลายเท่านั้น ภิกษุพวกหนึ่งทำจิวรกรรม ภิกษุพวกหนึ่งทำกรรมคือซ่อมจิวร ภิกษุพวกหนึ่งทำการสาธยาย ท่านนิรมิตภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป ซึ่งเหมือนกันและกันอย่างนี้ บุรุษนั้นเห็นภิกษุมามากมายในวิหาร จึงกลับไปบอกหมอชีวกว่า ข้าแต่ นาย อัมพวันทั้งสิ้นเต็มไปด้วยภิกษุทั้งหลาย ณ ที่นั่นแหละ แม่พระเถระ

กัณนิมิตตภาพตังพัน [ล้วนเป็น] พระป็นถก

นั่งอยู่ในอัมพวันอันร้นรมย์จนกระทั่งประกาศเวลา

[ภิกษุ] ให้ทราบกาล.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะบุรุษนั้นว่า ท่านจงไปวิหาร กล่าวว่า พระศาสดาตรัสเรียกภิกษุชื่อว่า จุลป็นถก เมื่อบุรุษนั้นไปกล่าวอย่างนั้นแล้ว ปากตังพันก็ตังขึ้นว่า อาตมะชื่อจุลป็นถก อาตมะชื่อจุลป็นถก บุรุษไปกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญข้าพเจ้าภิกษุแม่ทั้งหมด ชื่อจุลป็นถกทั้งนั้น. พระศาสดาตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงไปจับมือภิกษุผู้พูดก่อนว่า อาตมะชื่อจุลป็นถก ภิกษุที่เหลือจะอันตรธานไป บุรุษนั้น ได้กระทำการอย่างนั้น ทันใดนั้นเอง ภิกษุประมาณพันรูปได้อันตรธานหายไป พระเถระได้ไปกับบุรุษนั้นในเวลาเสร็จภักติกิจ พระศาสดาตรัสเรียกหมอชีวกมาว่า ชีวก ท่านจงรับบาตรของพระจุลป็นถก พระจุลป็นถกนี้จักกระทำอนุโมทนาแก่ท่าน. หมอชีวกได้กระทำการอย่างนั้น พระเถระบันลือสีหนาท จุจราชสีห์หนุ่มยังปีฎกทั้ง ๓ ให้กำเรียบ กระทำอนุโมทนา พระศาสดาเสด็จลุกขึ้นจากอาสนะ. มีภิกษุสงฆ์เป็นบริวารเสด็จไปยังพระวิหาร เมื่อภิกษุทั้งหลายแสดงวัตรแล้ว เสด็จลุกจากอาสนะประทับยืนที่หน้ามุขพระคันธกุฎี ประทานโอวาทของพระสุต แก่ภิกษุสงฆ์ แล้วตรัสบอกพระกรรมฐาน ทรงส่งภิกษุสงฆ์ไปแล้วเสด็จเข้าพระ-

คันธกุฎี อันตอบด้วยของหอมอันมีกลิ่นหอม ทรงเข้าสืหไสยา โดยพระปรศ्व
เบื้องขวา

ครั้นในเวลาเย็น ภิกษุทั้งหลายประชุมกันรอบด้านในโรงธรรมสภา
นั่งเหมือนวงม่านผ้ากัมพลแดง ปรารภเรื่องพระคุณของพระศาสดาว่า อาวุโส
ทั้งหลาย พระมหาปิ่นดกไม่รู้ธรรมาศของพระจุลปิ่นดก ไม่อาจให้เรียนคาถา
เดียวโดยเวลา ๔ เดือน นุคออกจากวิหาร โดยกล่าวว่า จุลปิ่นดกนี้โง่เขลา
แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประทานพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแก่พระ-
จุลปิ่นดกนั้น ในระหว่างกัฏฐาเดียวเท่านั้น เพราะพระองค์เป็นพระธรรม
ราชาผู้ยอดเยี่ยม ปิฎกทั้งสามมาพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทีเดียว น้าอัสจรรย ชื่อว่า
พุทธพลังใหญ่หลวง. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบความเป็นไปของ
เรื่องนี้ในโรงธรรมสภา ทรงพระดำริว่า วันนี้เราควรไป จึงเสด็จลุกขึ้นจาก
พุทธไสยา ทรงนุ่งผ้าสองชั้นอันแดงดี ทรงผูกรัดประคดประคุดสายฟ้าแลบ
ทรงห่มมหาจีวรขนาดพระสุคตเช่นกับผ้ากัมพลแดง เสด็จออกจากพระคันธกุฎี
อันมีกลิ่นหอม เสด็จไปยังโรงธรรมสภา ด้วยความงามอันเอื้องกรายดุจช้าง
ตัวประเสริฐอันชั่มมันและดุจราชสีห์ และด้วยพุทธลีลาอันหาที่สุคมิได้ เสด็จ
ขึ้นบรรพตพุทธอาสน์ที่ลาดไว้ทรงเปล่งพุทธรัศมีมีพรรณ ๖ ประการเสมือนทรงยัง
ท้องทะเลให้กระเพื่อม ประคองพระอาทิตย์ทอแสงอ่อน ๆ เหนือยอดเขาเขาคันธร
ฉะนั้น ประทับนั่งท่ามกลางอาสนะ ก็เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพอสัทว่าเสด็จ
มา ภิกษุสงฆ์ได้งดการพูดจาตั้งอยู่แล้ว พระศาสดาทรงเลศนียบริษัทด้วยพระ
เมตตาคิดอันอ่อนโยน ทรงพระดำริว่า บริษัทนี้งามเหลือเกิน การกะนองมี
กะนองเท้า หรือเสียงไอเสียงจาม แท้ของภิกษุรูปเดียวก็มีได้มี ภิกษุแม้ทั้งปวง
นี้มีความเคารพด้วยความเคารพในพระพุทธรูป อันเดชของพระพุทธรูปเจ้าคุณ
ความแล้ว เมื่อเรานั่งไม่กล่าวแต่ตลอดกับ ภิกษุทั้งหลายจักไม่ตั้งถ้อยคำขึ้น

กล่าวก่อน ชื่อว่าวัตรในการตั้งเรื่อง เราควรจะรู้ เราแหละจักกล่าวก่อนจึง
 ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายด้วยพระสุรเสียงดุเสียงพรหมอันไพเราะ ตรัสว่า คุณ
 ก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเรอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไร เรื่องอะไรที่
 พวกเธอพูดค้างไว้ในระหว่าง ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
 ข้าพระองค์ทั้งหลายนั่งอยู่ในที่นี่ ไม่กล่าวแต่ยถาจนกาลอย่างอื่น แต่นั่ง
 พรรณนาพระคุณทั้งหลายของพระองค์เท่านั้นว่า อาวุโสทั้งหลาย พระมหา-
 ปินกไม่รู้รัชสมัยของพระจุลปินก ไม่อาจให้เรียนคาถาเดียวโดย ๔ เดือน
 นุดออกจากวิหารโดยกล่าวว่า พระจุลปินกนี้โง่เขลา แต่พระสัมมาสัมพุทธ-
 เจ้าได้ประทานพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแก่พระจุลปินกนั้นในระหว่าง
 ภัตครั้งเดียวเท่านั้น เพราะพระองค์ทรงเป็นพระธรรมราชาผู้ยอดเยี่ยม นำ
 อัสสจรรย์ ชื่อว่าพระกำลังของพระพุทธเจ้าทั้งหลายใหญ่หลวงนัก พระศาสดา
 ได้ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุทั้งหลายแล้วตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พระ
 จุลปินกบรรลุถึงความเป็นใหญ่ในธรรม ในธรรมทั้งหลายในบัดนี้ เพราะ
 อาศัยเราก่อน แต่ในปางก่อน จุลปินกนี้ถึงความเป็นใหญ่ในโกตะ แม้ใน
 โกตะทั้งหลาย ก็เพราะอาศัยเรา. ภิกษุทั้งหลายจึงทูลอ้อนวอนพระผู้มีพระภาค
 เจ้า เพื่อตรัสเรื่องนั้นให้แจ่มแจ้ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกระทำเหตุอัน
 ระหว่างภพปิดไว้ให้ปรากฏ ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในเมืองพาราณสี
 ในแคว้นกาฬี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลเศรษฐี เจริญวัยแล้ว ได้รับ
 ตำแหน่งเศรษฐี ได้ชื่อว่าจุลลกเศรษฐี จุลลกเศรษฐีนั้น เป็นบัณฑิตฉลาด
 เลียบแหลมรู้นิตทั้งปวง วันหนึ่ง จุลลกเศรษฐีนั้น ไปสู่ที่บำรุงพระราชา เห็น
 หนูตายในระหว่างถนน คำนวนนักขัตฤกษ์ในขณะนั้นแล้ว กล่าวคำนี้ว่า

กุลบุตรผู้มีดวงตาคือปัญญา อาจเอาหนูตัวนี้ไปกระทำการเลี้ยงดูรักษาและ
ประกอบภาระงานได้.

กุลบุตรผู้ยากไร้คนหนึ่งชื่อว่า จูพันธ์เตวาสิก ได้ฟังคำของเศรษฐีนั้น
แล้วคิดว่า ท่านเศรษฐีนี้ไม่รู้ จักไม่พูด จึงเอาหนูไปขายในตลาดแห่งหนึ่ง
เพื่อเป็นอาหารแมว ได้ทรัพย์กาคณิกหนึ่ง จึงซื้อน้ำอ้อยด้วยทรัพย์หนึ่ง
กาคณิกนั้น แล้วเอาหม้อใบหนึ่งตักน้ำไป เขาเห็นพวกช่างดอกไม้มาจากป่าจึง
ให้ซื้อน้ำอ้อยคนละหน้อยหนึ่ง แล้วให้ดื่มน้ำกระบวยหนึ่งพวกช่างดอกไม้เหล่า
นั้น ได้ให้ดอกไม้คนละกำมือแก่เขา.

แม้ในวันรุ่งขึ้น เขาก็เอาคำดอกไม้ที่ซื้อน้ำอ้อยและน้ำดื่มหม้อหนึ่ง
ไปยังสวนดอกไม้ทีเดียว พวกช่างดอกไม้ได้ให้กอดดอกไม้ที่เก็บไปแล้วครึ่งกอ
แก่เขาในวันนั้นแล้วก็ไป ไม่นานนัก เขาก็ได้เงิน ๘ กหาปณะโดยอุบายนี้.

ในวันมีฝนเจ็ดลมวันหนึ่ง ไม้แห้ง กิ่งไม้ และใบไม้เป็นอันมาก ใน
พระราชอุทยาน ถูกลมพัดตกลงมาอีก คนเฝ้าอุทยานไม่เห็นอุบายที่จะทิ้ง เขา
ไปในพระราชอุทยานนั้นแล้วกล่าวกะคนเฝ้าอุทยานว่า ถ้าท่านจักให้ไม้และ
ใบไม้เหล่านั้นแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักนำของทั้งหมดออกไปจากสวนนี้ของท่าน
คนเฝ้าอุทยานนั้นรับคำว่า เอาไปเถื่อนาย. จูพันธ์เตวาสิกจึงไปยังสนามเล่นของ
พวกเด็กๆ ให้น้ำอ้อย ให้ต้นไม้และใบไม้ทั้งหมดออกไปโดยเวลาครู่เดียว ให้
กองไว้ที่ประตูอุทยาน ในกาลนั้น ช่างหม้อหลวงเที่ยวหาพื้นเพื่อเผาภาชนะ
ดินของหลวง เห็นไม้และใบไม้เหล่านั้นที่ประตูอุทยานจึงซื้อเอาจากมือของ
จูพันธ์เตวาสิกนั้น วันนั้นจูพันธ์เตวาสิกได้ทรัพย์ ๑๖ กหาปณะ และภาชนะ ๕
อย่างมีตุ้มเป็นต้น ด้วยการขายไม้.

เมื่อมีทรัพย์ ๒๔ กหาปณะ จูพันธ์เตวาสิกนั้นจึงคิดว่า เรามีอุบายนี้
แล้วตั้งตุ้มน้ำดื่มตุ้มหนึ่งไว้ในที่ไม่ไกลประตูพระนคร บริการคนหาบหน้ำ ๕๐๐

คนด้วยน้ำดื่ม. คนหาบหญ้าแม่เหล่านั้ ก่อว่าว่า สหาย ท่านมีอุปการะมาก
แก่พวกเรา พวกเราจะทำอะไรแก่ท่าน (ได้บ้าง) จูฬันเตวาสิกนั้ ก่อว่าว่า
เนื้อกิจเกิดขึ้นแก่เรา ท่านทั้งหลายจักกระทำ แล้วเที่ยวไปข้างโน้น ข้างนี้ ได้
กระทำคามสนทสนม โดยความเป็นมิตรกับคนผู้ทำงานทางบก และคน
ทำงานทางน้ำ.

คนทำงานทางบกบอกแก่จูฬันเตวาสิกนั้ว่า พรุ่งนี้ พ่อค้ามาจักพา
ม้า ๕๐๐ ตัวมายังนครนี้. นายจูฬันเตวาสิกนั้ได้ฟังคำของคนทำงานทางบก
นั้นแล้ว จึงกล่าวกะพวกคนหาบหญ้าว่า วันนี้ ท่านจงให้หญ้าแก่เราคนละ
กำ และเมื่อเรายังไม่ได้ขายหญ้า ท่านทั้งหลายอย่าขายหญ้าของตน ๆ คน
หาบหญ้าเหล่านั้รับคำแล้วนำหญ้า ๕๐๐ กำ มาลงที่ประตูบ้านของจูฬันเตวา-
สิกนั้. พ่อค้าม้าไม่ได้อาหารสำหรับม้าในพระนครทั้งสิ้น จึงให้ทรัพย์หนึ่ง
พันแก่จูฬันเตวาสิกนั้ แล้วถือเอาหญ้านั้ไป.

แต่นั้นล่วงไป ๒-๓ วัน สหายผู้ทำงานทางน้ำบอกแก่จูฬันเตวาสิก
นั้ว่า เรือใหญ่มาจอดที่ท่าแล้ว. จูฬันเตวาสิกนั้คิดว่า มีอุบายนี้. จึงเอาเงิน
๘ กหาปณะไปเช่ารถ ซึ่งเพียบพร้อมด้วยบริวารทั้งปวง แล้วไปยังท่าเรือด้วย
ยศใหญ่ ให้แหวนวงหนึ่งเป็นมัดจำแก่นายเรือ ให้วงม่านนั่งอยู่ในที่ไม่ไกลสั่ง
คนไว้ว่า เมื่อพ่อค้าภายนอกมา พวกท่านจงบอก โดยการบอกประวิงไว้สามครั้ง.
พ่อค้าประมาณร้อยคนจากเมืองพาราณสีได้ฟังว่า เรือมาแล้ว จึงมาโดยกล่าว
ว่า พวกเราจะซื้อเอาสินค้า. นายเรือกล่าวว่า พวกท่านจักไม่ได้สินค้า พ่อค้า
ใหญ่ในที่ซื้อโน้น ให้มัดจำไว้แล้ว พ่อค้าเหล่านั้ได้ฟังดังนั้นจึงมายังสำนัก
ของจูฬันเตวาสิกนั้. คนผู้รับใช้ใกล้ชิดจึงบอกความที่พวกพ่อค้าเหล่านั้มา
โดยการบอกประวิงไว้สามครั้ง ตามสัญญาเดิม. พ่อค้าประมาณ ๑๐๐ คนนั้น ให้
ทรัพย์คนละพัน เป็นผู้มีหุ้นส่วนเรือกับจูฬันเตวาสิกนั้ แล้วให้อีกคนละพัน

ให้ปล่อยหุ้น ได้กระทำสินค้าให้เป็นของตน จูฬนเตวาสิกถือเอาทรัพย์สองแสนกลับมาเมืองพาราณสี คิดว่า เราควรเป็นคนกตัญญู จึงให้ถือเอาทรัพย์แสนหนึ่งไปยังที่ใกล้จุลลกเศรษฐี. ลำดับนั้น จุลลกเศรษฐีจึงถามจูฬนเตวาสิกนั้นว่า คุณก่อนพ่อ เธอทำอะไรจึงได้ทรัพย์นี้. จูฬนเตวาสิกนั้น กล่าวว่า ข้าพเจ้าตั้งอยู่ในอุบายที่ท่านบอก จึงได้ทรัพย์ภายใน ๔ เดือนเท่านั้น แล้วบอกเรื่องราวทั้งหมด ตั้งแต่หนูตายเป็นต้นไป. ท่านจุลลกมหาเศรษฐี ได้ฟังคำของจูฬนเตวาสิกนั้นแล้วคิดว่า บัดนี้ เรากระทำทารกเห็นปานนี้ให้เป็นของเราจึงจะควร จึงให้ธิดาของคนที่เจริญวัยแล้วกระทำให้เป็นเจ้าของทรัพย์ทั้งสิ้น. เมื่อท่านเศรษฐีล่วงลับไปแล้ว จูฬนเตวาสิกนั้น ก็ได้ตำแหน่งเศรษฐีในครานั้น. ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็ได้ไปตามยถากรรม.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นตรัสพระธรรมเทศานี้ ทรงเป็นผู้ตรัสรู้พร้อมย่งที่เดียว ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

บุคคลผู้มีปัญญารู้จักใคร่ครวญ ย่อมตั้งตนได้

ด้วยทรัพย์อันเป็นต้นทุน แม้มีประมาณน้อย เหมือน

คนก่อไฟกองน้อยให้เป็นกองใหญ่ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อปฺปเกนปิ** แปลว่า แม้น้อย คือ แม้นิดหน่อย. บทว่า **เมธาวิ** แปลว่า ผู้มีปัญญา. บทว่า **ปาภณฺเณ** ได้แก่ ด้วยต้นทุนของสินค้า. บทว่า **วิกฺขโณ** ได้แก่ ผู้ฉลาดในโวหาร. บทว่า **สมฺภูฏาเปติ** อุตตมานิ ความว่า ยังทรัพย์และยศใหญ่ให้เกิดขึ้น แล้วตั้งตน คือยังคนให้ตั้งอยู่ในทรัพย์และยศนั้น. ถามว่า เหมือนอะไร? ตอบว่า เหมือนคนก่อไฟกองน้อยให้เป็นกองใหญ่ อธิบายว่า บุรุษผู้เป็นบัณฑิตใส่ไภมย์และจรรณเป็นคนแล้วเป่าด้วยลมปาก ก่อไฟนิดหน่อยขึ้น คือ

ให้เพิ่มขึ้น ได้แก่ ทำให้เป็นกองไฟใหญ่ โดยลำดับ ฉนฺได บัณฑิตก็ฉนฺไดนั้น
เหมือนกัน ได้ทรัพย์อันเป็นต้นต้นเมื่อน้อย แล้วประกอบอุปายต่างๆ ย่อม
ทำทรัพย์และยศให้เกิดขึ้น คือให้เพิ่มขึ้น ก็แหละครั้ง ให้เพิ่มขึ้นแล้วก็ดำรง
ตนไว้ในทรัพย์และยศนั้น ก็หรือว่า ย่อมตั้งตนไว้ คือ กระทำให้รู้กัน คือ
ให้ปรากฏ เพราะความเป็นใหญ่ในทรัพย์และยศนั้นนั้นแหละ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนานี้ว่า ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย จุลปณิกอาศัยเราแล้วถึงความเป็นใหญ่ในธรรม ในเพราะธรรม
ทั้งหลาย ในบัดนี้ ก็หามิได้ ส่วนในกาลก่อนก็อาศัยเราจึงถึงความเป็นใหญ่
ในโกศะ แม้เพราะโกศะทั้งหลาย แล้วตรัสเรื่อง ๒ เรื่อง สืบอนุสนธิกัน
แล้วทรงประชุมชาดกว่า จูฬนาคในกาลนั้น ได้เป็นพระจุลปณิกใน
บัดนี้ ส่วนจุลลภมาศเศรษฐีในกาลนั้น ได้เป็นเราเองแล.

จบ จุลลภมาศเศรษฐีชาดกที่ ๔

๕. ตัณฑุลนาฬิชาดก

ว่าด้วยราคาข้าวสาร

[๕] ข้าวสารทะนานหนึ่งมีราคาเท่าไร พระ-
นรพารณสีทั้งภายในภายนอกมีราคาเท่าไร ข้าวสาร
ทะนานเดียวมีค่าเท่าม้า ๕๐๐ ตัวเทียวหรือ.

จบ ตัณฑุลนาฬิชาดกที่ ๕

อรรถกถาตัณณูลนาฬิชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ทรงปรารภ พระ-
โลกอุทัยเถระ จึงตรัสพระธรรมเทศนา มีคำเริ่มต้นว่า **กิมคฺขติ**
ตณฺณูลนาฬิกา จ ดังนี้.

สมัยนั้น ท่านพระทัพพมัลลบุตร ได้เป็นพระกัศฺตุเทศก์ของสงฆ์
เมื่อพระทัพพมัลลบุตรนั้น แสดงสลาภกัธเป็นต้น แต่เขารู้ บางคราวกัธก็
ถึงแก่พระอุทัยเถระ บางคราวกัธเลว. ในวันที่ได้กัธเลว พระอุทัยเถระนั้น
กระทำโรงสลาภให้อาณูลวันวาย กล่าวว่า พระทัพพะท่านนั้น รู้เพื่อให้สลาภ
หรือ พวกเราไม่รู้หรือ. เมื่อพระอุทัยนั้นทำโรงสลาภให้อาณูลวันวายอยู่. ภิกษุ
ทั้งหลายได้ให้กระเช้าสลาภด้วยคำว่า เอาเถะท่านนั้นแหละจงให้สลาภเดี๋ยวนี้.
จำเดิมแต่นั้น พระอุทัยนั้นได้ให้สลาภแก่สงฆ์. ก็แหละเมื่อจะให้ ย่อมไม่รู้
ว่า นี้ กัธดีหรือกัธเลว หรือว่า ย่อมไม่รู้ ว่า กัธดีตั้งไว้ที่โรงโน้น ? กัธ
เลวตั้งไว้ที่โรงโน้น ? ย่อมไม่กำหนดว่า บัญชีแสดงยอดจำนวนอยู่ในโรงโน้น ?
ในเวลาทีภิกษุทั้งหลายขึ้น ก็ขีดเส้น ที่พื้นหรือที่ข้างฝา มีอันให้รู้ว่า ในที่นี้
บัญชีที่ตั้งลำดับนี้ขึ้น ในที่นี้ บัญชีที่ตั้งลำดับนี้ขึ้น. วันรุ่งขึ้น ในโรงสลาภ
มีภิกษุน้อยกว่าบ้าง มากกว่าบ้าง เมื่อภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นน้อยกว่า รอยขีด
ก็อยู่ต่ำ เมื่อภิกษุทั้งหลายมากกว่า รอยขีดก็อยู่สูง. พระอุทัยนั้น เมื่อไม่รู้
บัญชีที่ตั้งลำดับ จึงให้สลาภไปตามหมายรอยขีด.

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงกล่าวกะพระอุทัยนั้นว่า คุณอนาวุโส
อุทัย ธรรมคารอยขีดจะอยู่ต่ำหรืออยู่สูงก็ตามเถะ แต่กัธดีตั้งอยู่ที่โรงโน้น
กัธเลวตั้งอยู่ที่โรงโน้น. พระอุทัยเมื่อจะได้ตอบภิกษุทั้งหลายจึงกล่าวว่า ถ้า

เมื่อเป็นอย่างนั้น เพราะเหตุไร รอยขีดนี้จึงตั้งอยู่อย่างนี้ เราจะเชื่อพวกท่านได้อย่างไร เราเชื่อตามรอยขีดนี้. ลำดับนั้น ภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลาย จึงกล่าวกะพระอุทายีนันว่า คุณ่อนอาวุโสอุทายี. เมื่อท่านให้สลากอยู่ ภิกษุทั้งหลายพากันเลื่อมลาก ท่านไม่สมควรให้สลาก จงออกไปจากโรงสลาก แล้วหลุดร่าออกจากโรงสลาก. ขณะนั้น ในโรงสลาก ได้มีความวุ่นวายมาก.

พระศาสดาได้ทรงสดับ ดังนั้นจึงตรัสถามพระอานนทเถระว่า อานนท ในโรงสลากมีความวุ่นวายมาก นั้นชื่อว่าเสียงอะไร. พระเถระได้กราบทูลเรื่องนั้นแด่พระตถาคต. พระศาสดาตรัสว่า อานนท อุทายีกระทำความเลื่อมลากแก่คนอื่น เพราะความที่คนเป็นคนโง่ มิใช่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อนก็ได้กระทำแล้วเหมือนกัน. พระเถระทูลอ้อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อตรัสเรื่องนั้นให้แจ่มแจ้ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกระทำเหตุอันระหว่างภพปกปิดไว้ ให้ปรากฏ ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล ได้มีพระราชาพระนามว่าพรหมทัต อยู่ในพระนครพาราณสี แคว้นกาฬิ. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ของเราทั้งหลายได้เป็นพนักงานตีราคาของพระเจ้าพรหมทัตนั้น ได้ตีราคาช้างและม้าเป็นต้น และแก้วมณีกับทองเป็นต้น ครั้นตีราคาแล้วให้มูลค่าอันสมควรแก่ลักษณะนั้นแหละ. แก้วเจ้าของลักษณะทั้งหลาย แต่พระราชาทรงเป็นคนโง่ เพราะความเป็นผู้มักโลภ พระราชานั้น จึงทรงดำริอย่างนี้ว่า พนักงานตีราคาคนนี้ เมื่อตีราคาอยู่อย่างนี้ ไม่นานนัก ทรัพย์ในวังของเราจักถึงความหมดสิ้นไป เราจักตั้งคนอื่นให้เป็นพนักงานตีราคา พระราชานั้น ทรงให้เปิดสี่หบัญชรทอดพระเนตรดูพระลานหลวง ทรงเห็นบุรุษชาวบ้านคนหนึ่งผู้ทั้งหลายและโง่เขลา จึงทรงพระดำริว่า ผู้นี้จักอาจกระทำงานในตำแหน่งพนักงานตีราคาของเราได้ จึงรับสั่ง

ให้เรียกเขาว่า แล้วตรัสว่า พนาย เธอจักอาจทำงานในตำแหน่งพนักงานตีราคาของเราได้ไหม. บุรุษนั้นทูลว่า อาจ พะยะคะ พระราชาจึงทรงตั้งบุรุษเขลาคนนั้นไว้ในงานของผู้ตีราคา เพื่อต้องการรักษาทรัพย์ของพระองค์. ตั้งแต่นั้น บุรุษผู้โง่เขลานั้น เมื่อจะตีราคาช้างและม้าเป็นต้น กล่าวตีราคาเอาตามความชอบใจ ทำให้เสียราคา. เพราะเขาดำรงอยู่ในตำแหน่ง เขากล่าวคำใด คำนั้นนั่นแหละเป็นราคา. ครั้งนั้น พ่อค้าม้าคนหนึ่ง นำม้า ๕๐๐ ตัวมาจากแคว้นอุตตราประเทศ พระราชารับสั่งให้เรียกบุรุษนั้นมาให้ตีราคาม้า บุรุษนั้นได้ตั้งราคาน้ำ ๕๐๐ ตัว ด้วยข้าวสารทะนนานเดียว ก็แหละครั้นตีราคาแล้ว จึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงให้ข้าวสารหนึ่งทะนนานแก่พ่อค้าม้า แล้วให้พักม้าไว้ในโรงม้า.

พ่อค้าม้าจึงไปยังสำนักของพนักงานตีราคาคคนเก่า บอกเรื่องราวนั้น แล้วถามว่า บัดนี้ ควรจะอย่างไร ? พนักงานตีราคาคคนเก่านั้นกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงให้สินบนแก่บุรุษนั้นแล้วถามอย่างนี้ว่า ม้าทั้งหลายของพวกข้าพเจ้ามีราคาข้าวสารทะนนานเดียวก่อน ชื่อนี้รู้กันแล้ว แต่ข้าพเจ้าประสงค์จะรู้ราคาของข้าวสารทะนนานเดียว เพราะอาศัยท่าน ท่านจักอาจเพื่อยืนอยู่ในสำนักของพระราชาแล้วพูดว่า ข้าวสารหนึ่งทะนนานนี้มีราคาชื่อนี้ ถ้าเขาพูดว่า จักอาจ พวกท่านจงพาเขาไปยังสำนักของพระราชา แม้เราก็จักไปในที่นั้น. พ่อค้ารับคำพระโภทิสัตว์แล้ว ให้สินบนแก่นักตีราคา แล้วบอกเนื้อความนั้น. นักตีสราคานั้นพอได้สินบนเท่านั้นนั้นก็กล่าวว่า เราจักอาจตีราคาข้าวสารหนึ่งทะนนานได้. พ่อค้าม้ามักล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น พวกเราจงพากันไปยังราชสกุล แล้วได้พานักตีสราคานั้นไปยังสำนักของพระราชา. พระโภทิสัตว์ก็ดี อำมาตย์เป็นอันมากแม้เหล่าอื่นก็ดี ได้พากันไปแล้ว พ่อค้าม้าถวายบังคมพระราชา แล้วทูลถามว่า ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ได้ทราบว่ามีม้า ๕๐๐ ตัวมีราคา

เท่าข้าวสารหนึ่งทะนาน แต่ข้าวสารหนึ่งทะนานนี้มีราคาเท่าไร ข้าแต่สมมติ-
เทพ ขอพระองค์ได้โปรดถามพนักงานตีราคา พระเจ้าข้า. พระราชาไม่ทราบ
ความเป็นไปนั้นจึงตรัสถามว่า ท่านนักตีราคาผู้เจริญ มีข้าว ๕๐๐ ตัวมีราคา
เท่าไร ? พนักงานตีราคากราบทูลว่า มีราคาข้าวสารหนึ่งทะนานพระเจ้าข้า
พระราชตรัสถามว่า ช่างเถิด พนาย มีข้าวทั้งหลายมีราคาข้าวสารหนึ่งทะนาน
ก่อน แต่ข้าวสารหนึ่งทะนานนั้น มีราคาเท่าไร ? บุรุษโง่งนั้นกราบทูลว่า
ข้าวสารหนึ่งทะนานย่อมถึงค่าเมืองพาราณสี ทั้งภายในและภายนอก พะยะคะ.

ได้ยินว่า ในกาลก่อน บุรุษโง่งนั้นอนุวรรตตามพระราชา จึงได้ดี
ราคาม้าทั้งหลายด้วยข้าวสารทะนานหนึ่ง ได้สินบนจากมือของพ่อค้า กลับตีราคา
เมืองพาราณสีทั้งภายในและภายนอก ด้วยข้าวสารหนึ่งทะนานนั้น. ก็ในกาล
นั้น เมืองพาราณสีได้ล้อมกำแพงประมาณ ๑๒ โยชน์ แคว้นทั้งภายในและ
ภายนอกเมืองพาราณสีนี้ประมาณ ๓๐๐ โยชน์. บุรุษโง่งนั้น ได้ตีราคาเมือง
พาราณสีทั้งภายในและภายนอกอันใหญ่โตอย่างนี้ ด้วยข้าวสารหนึ่งทะนาน
ฉะนั้น.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น เมื่อจะถามจึงกล่าวคานี้ว่า

ข้าวสารหนึ่งทะนานมีราคาเท่าไร พระนคร
พาราณสีทั้งภายในภายนอกมีราคาเท่าไร ข้าวสาร-
ทะนานเดียว มีราคาเท่ามี ๕๐๐ ตัวเทียวหรือ.

อำมาตย์ทั้งหลายได้ฟังดังนั้น จึงพากันตบมือหัวเราะทำการเยาะเย้ยว่า
เมื่อก่อน พวกเราได้มีความสำคัญว่า แผ่นดินและราชสมบัติ หากามีได้ นัย
ว่าราชสมบัติในเมืองพาราณสีพร้อมทั้งพระราชอันใหญ่โตอย่างนี้ มีค่าเพียง
ข้าวสารทะนานเดียว โอ! ความเพียบพร้อมของพนักงานตีราคา ท่านเป็น

พนักงานตีราคา ดำรงอยู่ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ ณ ที่ไหนกัน ท่านเหมาะสม
แก่พระราชของพวกเราทีเดียว. ครั้งนั้น พระราชาทรงละอาช ให้นุคร่า
บุรุษโง่นั้นออกไป แล้วได้พระราชทานตำแหน่งพนักงานตีราคาแก่พระโพธิ-
สัตว์ตามเดิม. พระโพธิสัตว์ได้ไปตามยถากรรม.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสเรื่อง ๒ เรื่อง
สืบอนุสนธิต่อกันไป แล้วทรงประชุมชาดกว่า พนักงานตีราคาผู้เป็นชาวบ้าน
โง่เขลาในกาลนั้น ได้เป็นพระโลหุทายีในบัดนี้ พนักงานตีราคาผู้เป็นบัณฑิต
ในกาลนั้น ได้เป็นเราเอง.

จบ คณทุณาฬิชาดกที่ ๕

๖. เทวธรรมชาดก

ว่าด้วยธรรมของเทวดา

[๖] สัปบุรุษผู้สบบระจับ ประกอบด้วยหิริและ
โอตตปปะ ตั้งมั่นอยู่ในธรรมอันขาว ท่านเรียกว่าผู้มี
ธรรมของเทวดาในโลก.

จบเทวธรรมชาดกที่ ๖

๖. อรรถกถาเทวธรรมชาดก

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ ภิกษุผู้มีกัณเฑาะมาก จึงตรัสพระธรรมเทศานี้มีคำเริ่มต้นว่า **หิริโอดุตตูป-สมฺปนฺนา** ดังนี้.

ได้ยินว่า ภุมมพิชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง เมื่อภรรยาตายก็บวชภุมมพิ-
นั้น เมื่อจะบวชได้ให้ทำบริเวณ โรงไฟและห้องเก็บสิ่งของ ทำห้องเก็บสิ่ง
ของให้เต็มด้วยเนยใสและข้าวสารเป็นต้น สำหรับคนแล้วจึงบวช ก็แหละครั้น
บวชแล้ว ให้เรียกทาสของตนมา ให้หุงต้มอาหารตามชอบใจ แล้วจึงบริโภค
และได้เป็นผู้มีบริวารมาก ในเวลากลางคืน มีผ้านุ่มและผ้าห่มผืนหนึ่ง เวลา
กลางวัน มีอีกผืนหนึ่งอยู่ท้ายวิหาร วันหนึ่ง เมื่อภิกษุนั้นนำจีวรและเครื่อง
ปูลาดเป็นต้น ออกมาคลี่ตากไว้ในบริเวณ ภิกษุชาวชนบทมากด้วยกัน เทียว
จาริกไปตามเสนาสนะ ไปถึงบริเวณ เห็นจีวรเป็นต้น จึงถามว่า จีวรเป็นต้น
เหล่านั้นของใคร ? ภิกษุนั้นกล่าวว่า ของผมครับ ท่านผู้มีอายุ. ภิกษุเหล่านั้น
ถามว่า จีวรนี้ก็ดี ผ้านุ่มนี้ก็ดี เครื่องลาดนี้ก็ดี ทั้งหมดเป็นของท่านเท่านั้น
หรือ ? ภิกษุนั้นกล่าวว่า ขอรับ เป็นของผมเท่านั้น. ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า
ท่านผู้มีอายุ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาต ไตรจีวรมิใช่หรือ ท่านบวชใน
ศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้มกน้อยอย่างนี้ เกิดเป็นผู้มีบริวารมากอย่างนี้ มา
เกิดท่าน พวกเราจักนำไปยังสำนักของพระทศพล แล้วได้พาภิกษุนั้นไปยัง
สำนักของพระศาสดา พอทรงเห็นภิกษุนั้นเท่านั้นจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอ
ทั้งหลายเป็นผู้พาภิกษุผู้ไม่ปรารภณานั้น แลมาแล้วหรือ. ภิกษุทั้งหลายกราบทูล
ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุนี้มีกัณเฑาะมากมีบริวารมาก พระเจ้าข้า

พระศาสดาตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุ ได้ยินว่าเธอมีภักษะมากจริงหรือ ?
ภิกษุนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า จริงพระเจ้าข้า. พระศาสดา
ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ ก็เพราะเหตุไรเธอจึงเป็นผู้มีภักษะมาก เรากล่าวคุณ
ของความเป็นผู้มกน้อย ความเป็นผู้สันโดษ ความสัจ และการปรารภความ
เพียร มิใช่หรือ. ภิกษุนั้น ได้ฟังพระดำรัสของพระศาสดาก็โกรธคิดว่า บัดนี้
เราจักเที่ยวไปโดยทำนองนี้ จึงทิ้งผ้าห่ม มีจีวรผืนเดียว ยืนอยู่ในท่ามกลาง
บริษัท. ลำดับนั้น พระศาสดาเมื่อจะทรงอุปถัมภ์ภิกษุนั้นจึงตรัสว่า คุณก่อน
ภิกษุ เมื่อก่อน แม้ในกาลเนื้อเป็นผีเสือนำผู้แสวงหาหิริโอตตปปะ เธอแสวง
หาหิริโอตตปปะอยู่ถึง ๑๒ ปี เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไรในบัดนี้ เธอบวช
ในพระพุทธศาสนาอันเป็นที่เคารพต่างนี้ จึงทิ้งผ้าห่มในท่ามกลางบริษัท ละ
หิริโอตตปปะยืนอยู่เฉา. ภิกษุนั้นได้ฟังพระดำรัสของพระศาสดา ได้ยังหิริ-
โอตตปปะให้กลับตั้งขึ้น. จึงห่มจีวรนั้นแล้วถวายบังคมพระศาสดา ณ ส่วน
ข้างหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายทูลอ้อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อทรงยังเรื่องนั้น
ให้แจ่มแจ้ง. พระผู้พระภาคเจ้าได้ทรงกระทำเหตุอันระหว่างภพปกปิดไว้
ให้ปรากฏ ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล ได้มีพระราชานามว่า พรหมทัต ในนครพาราณสี
ในแคว้นกาสิ. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระอัคร-
มเหสีของพระเจ้าพรหมทัตนั้น. เมื่อครบทศมาส พระนางประสูติพระโอรส.
ในวันเฉลิมพระนามของพระโอรสนั้น พระญาติทั้งหลายได้ตั้งพระนามว่า
มหิสสาสกุมาร ในกาลที่พระกุมารนั้นทรงวิ่งเล่นได้ พระโอรสองค์อื่นก็
ประสูติ พระญาติทั้งหลายตั้งพระนามของพระโอรสนั้นว่า จันทกุมาร. ใน
เวลาที่พระจันทกุมารนั้นทรงวิ่งเล่นได้ พระมารดาของพระโพธิสัตว์ก็
สวรรคต พระราชาทรงตั้งพระสนมอื่นไว้ในตำแหน่งพระอัครมเหสี. พระอัคร-

มเหสีนั้น ได้เป็นที่รักเป็นที่โปรดปรานของพระราชา. พระอัศรมเหสีเมื่อนั้น ทรงอาศัยการอยู่ร่วมกันก็ประสูติพระโอรสองค์หนึ่ง. พระญาติทั้งหลายได้ตั้งพระนามของพระโอรสนั้นว่า **สุริยกุมาร**. พระราชาทรงเห็นพระโอรสแล้วมีพระหฤทัยยินดีตรัสว่า นางผู้เจริญ เราให้พรแก่บุตรของเธอ. พระเทวีเก็บไว้จะรับเอาในเวลาต้องการพรนั้น. เมื่อพระโอรสเจริญวัยแล้ว พระนางกราบทูลพระราชาว่า ข้าแต่สมมติเทพ ในกาลที่พระโอรสของหม่อมฉันประสูติ พระองค์ทรงประทานพรไว้มิใช่หรือ ขอพระองค์จึงประทานราชสมบัติแก่พระโอรสของหม่อมฉัน. พระราชาทรงห้ามว่า พระโอรสสองพระองค์ของเรา รุ่งเรืองอยู่เหมือนกองเพลิง เราไม่อาจให้ราชสมบัติแก่โอรสของเธอ ทรงเห็นพระนางอ่อนวอนอยู่บ่อยๆ ทรงพระดำริว่า พระนางนี้จะพึงคิดแม้กรรมอันลามกแก่โอรสทั้งหลายของเรา จึงรับสั่งให้เรียกพระโอรสทั้งสองมาแล้วตรัสว่า พ่อทั้งสอง ในเวลาที่สุริยกุมารประสูติ พ่อได้ให้พรไว้ บัดนี้มารดาของสุริยกุมารนั้นทูลขอราชสมบัติ พ่อไม่ประสงค์จะให้แก่สุริยกุมารนั้น ธรรมดา มาตุคาม ผู้ลามกจะพึงคิดแม้สิ่งอันลามกแก่พวกเจ้า เจ้าทั้งสองต้องเข้าป่าต่อเมื่อพ่อล่วงไปแล้ว จงครองราชสมบัติในนครอันเป็นของมืออยู่ของตระกูล แล้วทรงกันแสง คร่ำคราญจุมพิตที่ศีรษะแล้วทรงส่งไป. สุริยกุมารทรงเล่นอยู่ที่พระลานหลวง เห็นพระโอรสทั้งสองนั้นถวายเป็นกรรมพระราชบิดาแล้วลงจากปราสาท ทรงเห็นเหตุนี้ จึงคิดว่า แม้เราก็จักไปกับพระเจ้าพี่ทั้งสอง จึงออกไปพร้อมกับพระโอรสทั้งสองนั่นเอง พระโอรสเหล่านั้นเสด็จเข้าไปยังป่าหิมพานต์.

พระโพธิสัตว์แฉะลงข้างทางประทับนั่งที่โคนไม้ เรียกสุริยกุมารมาว่า พ่อสุริยะ. เจ้าจะไปยังสระนั้น อาบและดื่มแล้วจงเอาใบบัวหอน้ำดื่มมาแม่เพื่อเราทั้งสอง ก็สระนั้นเป็นสระที่ผิวน้ำคนหนึ่งได้พรจากสำนักของท้าวเวสวัณ

ท้าวเวสวัณตรัสกะผีเสื้อน้ำนั้นว่า เจ้าจะได้กินคนที่ลงยังสระนี้ ยกเว้นคนที่รู้
เทวธรรมเท่านั้น เจ้าจะไม่ได้กินคนที่ไม่ได้ลง ตั้งแต่นั้น รากษสนั้นก็ถาม
เทวธรรมกะคนที่ลงสระนั้น แล้วกินคนที่ไม่รู้เทวธรรม ลำดับนั้นแล สุริยกุมาร
ไปยังสระนั้นไม่ได้พิจารณาเลยลงไปอยู่ ลำดับนั้น รากษสนั้นก็จับสุริยกุมารนั้น
แล้วถามว่า ท่านรู้เทวธรรมหรือ? สุริยกุมารนั้นกล่าวว่า เออ ฉันรู้ พระ-
จันทร์และพระอาทิตย์ ชื่อว่า เทวธรรม ลำดับนั้น รากษสนั้นก็กล่าวกะสุริย
กุมารนั้นว่า ท่านไม่รู้จักเทวธรรม แล้วพาเข้าไปพักไว้ในที่อยู่ของตน ฝ่าย
พระโพธิสัตว์เห็นสุริยกุมารนั้นชักเข้าอยู่ จึงส่งจันทกุมารไป แม้รากษสก็จับ
จันทกุมารนั้นแล้วถามว่า ท่านรู้เทวธรรมไหม? จันทกุมารกล่าวว่า เออ ฉัน
รู้ ทิศทั้ง ๔ ชื่อว่าเทวธรรม รากษสกล่าวว่า ท่านไม่รู้เทวธรรม แล้วพา
จันทกุมารเมื่อนั้น ไปไว้ในที่อยู่ของตนนั้นนั่นแหละ. เมื่อจันทกุมารล่าเข้าอยู่
พระโพธิสัตว์คิดว่า อันตรายอย่างหนึ่งจะมี จึงเสด็จไปที่สระนั้นด้วยพระ-
องค์เอง เห็นรอยเท้าลงของพระอนุชาแม่ทั้งสองจึงดำริว่า สระนี้คงเป็นสระที่
รากษสหวงแหน จึงได้สอดพระขรรค์ถือธนูขึ้นอยู่. ผีเสื้อน้ำเห็นพระโพธิสัตว์
ไม่ลงน้ำ จึงแปลงเป็นเหมือนบุรุษผู้ทำงานในป่า กล่าวกะพระโพธิสัตว์ว่า
บุรุษผู้เจริญท่านเหน็ดเหนื่อยในหนทาง เพราะเหตุไร จึงไม่ลงสระนี้ อาบ
ดื่มน้ำกินเหง้าบัว ประดับดอกไม้ไปตามสบาย พระโพธิสัตว์เห็นดังนั้นรู้ว่า
ผู้นี้จักเป็นยักษ์ จึงกล่าวว่า ท่านจับน้องชายของเรามาหรือ. ผีเสื้อน้ำกล่าวว่า
เออ เราจับมา. พระโพธิสัตว์ถามว่า เพราะเหตุไร. ผีเสื้อน้ำกล่าวว่า เราขอม
ได้คนผู้ลงยังสระนี้. พระโพธิสัตว์ถามว่า ท่านขอมได้ทั้งหมดทีเดียวหรือ?
ผีเสื้อน้ำกล่าวว่าเราได้ทั้งหมด ยกเว้นคนที่รู้เทวธรรม. พระโพธิสัตว์นั้นตรัส
ถามว่า ท่านมีความต้องการเทวธรรมหรือ? ผีเสื้อน้ำกล่าวว่า เออมีความ
ต้องการ. พระโพธิสัตว์ตรัสว่า ถ้าเมื่อเป็นอย่างนั้น เราจักบอกเทวธรรมแก่

ท่าน. ฝิเสื่อน้ำกล่าวว่่า ถ้อย่างนั้นท่านจงบอก เราจักฟังเทวธรรม. พระโพธิ-
สัตว์ตรัสว่่า แต่เรามีตัวสกปรก. ยักยจึงให้พระโพธิสัตว์อาบน้้ำ ให้ดื่มน้้ำ ให้
ประดับดอกไม้ให้ลู่บไล้ของหอม ได้ลาดบัลลังก์ไว้ในท่ามกลางปะรำที่ประดับ
แล้ว. พระโพธิสัตว์ประทับนั่งบทธาสนะ ให้ยักยนั่งแทบเท้าแล้วตรัสว่่า
ถ้อย่างนั้นท่านจงเจียโสตฟังพระธรรมโดยเคารพ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่่า

สัปปบุรุษผู้สงบระจิบ ประกอบด้วยหิริและโอต-

ตปปะ ตั้งมั่นอยู่ในธรรมอันขาว ท่านเรียกว่าผู้มี

เทวธรรมในโลก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่่า หิริโอตตปฺปสมฺปนฺนา แปลว่่า ผู้
ประกอบด้วยหิริ และโอตตปปะ บรรดาหิริและโอตตปปะเหล่านั้น ที่ชื่อว่า
หิริ เพราะละอายแต่กายทุจริต เป็นต้น คำว่่า หิริ นี้ เป็นชื่อของความ
ละอาย. ที่ชื่อว่า โอตตปปะ เพราะกลัวแต่กายทุจริตเป็นต้นนั้นนั่นแหละ คำว่่า
โอตตปปะนี้ เป็นชื่อของความกลัวแต่บาป บรรดาหิริและโอตตปปะนั้น
หิริมีสมมุฏฐานที่ตั้งขึ้นภายใน โอตตปปะมีสมมุฏฐานที่ตั้งขึ้นภายนอก. หิริ มีตน
เป็นใหญ่ โอตตปปะมีโลกเป็นใหญ่ หิริดำรงอยู่ในสภาวะอันน่าละอาย โอต-
ตปปะดำรงอยู่ในสภาวะอันน่ากลัว หิริมีลักษณะขำเกรง โอตตปปะมีลักษณะ
โทษและเห็นภัย

บรรดาหิริและโอตตปปะนั้น บุคคลย่อมยังหิริอันมีสมมุฏฐานเป็นภายใน ให้ตั้งขึ้นด้วยเหตุ ๔ ประการ เพราะพิจารณาถึงชาติกำเนิด ๑ พิจารณา
ถึงวัย ๑ พิจารณาถึงความกล้าหาญ ๑ พิจารณาถึงความเป็นพหูสูต อย่างไร ?
บุคคลพิจารณาถึงชาติกำเนิดก่อนอย่างนี้ว่่า ชื่อว่่าการกระทำบาปนี้ ไม่เป็น
กรรมของคนผู้สมบุรณ์ด้วยชาติ เป็นกรรมของคนผู้มีชาติต่ำมีพรานเบ็ดเป็นต้น
จะฟังการทำ บุคคลผู้สมบุรณ์ด้วยชาติเช่นท่านไม่ควรการทำกรรมนี้ แล้วไม่

ทำบาปมีปาณาติบาตเป็นต้น ชื่อว่ายังหิริให้ตั้งขึ้น อนึ่ง บุคคลพิจารณาถึงวัย
อย่างนี้ว่า ชื่อว่าการกระทำบาปนี้เป็นกรรมที่คนหนุ่ม ๆ พึงกระทำ กรรมนี้อัน
คนผู้ตั้งอยู่ในวัยเช่นท่านไม่ควรกระทำ แล้วไม่กระทำบาป มีปาณาติบาต
เป็นต้น ชื่อว่ายังหิริให้ตั้งขึ้น แม้อัน บุคคลพิจารณาถึงความเป็นผู้กล้าหาญ
อย่างนี้ว่า ชื่อว่าการกระทำบาปนี้ เป็นกรรมของคนผู้มีชาติอ่อนแอ กรรมนี้
บุคคลพึงสมบูรณ์ด้วยความกล้าหาญเช่นท่าน ไม่ควรกระทำ แล้วไม่กระทำบาป
มีปาณาติบาตเป็นต้น ชื่อว่ายังหิริให้ฝูงชน อนึ่ง บุคคลพิจารณาความเป็น
พหูสูต อย่างนี้ว่า ชื่อว่าการกระทำบาปนี้เป็นกรรมของคนอันธพาล กรรมนี้อัน
คนผู้เป็นพหูสูต เป็นบัณฑิตเช่นท่าน ไม่ควรกระทำ แล้วไม่กระทำบาปมี
ปาณาติบาตเป็นต้น ชื่อว่ายังหิริให้ตั้งขึ้น บุคคลชื่อว่ายังหิริอันมีสมมุตฐานภายใน
ให้ตั้งขึ้นด้วยเหตุ ประการอย่างนี้ ก็แหละ ครั้น ให้ตั้งขึ้นแล้ว ยังหิริให้
เข้าไปในจิตไม่กระทำบาปด้วยคน หิริย่อมชื่อว่าสมมุตฐานภายในอย่างนี้.

โอดตปปะชื่อว่า มีสมมุตฐานภายนอกอย่างไร ? บุคคลพิจารณาว่า ถ้า
ท่านจักทำบาปไซ้ ท่านจักเป็นผู้ถูกติเตียนในบริษัท ๔ และว่า

วิญญูชนทั้งหลายจักติเตียนท่านเหมือนชาวเมือง

ติเตียนของไม่สะอาด ดูก่อนภิกษุ ท่านอันผู้มีศีล

ทั้งหลายเว้นห่างแล้ว จักกระทำอย่างไร ดังนี้.

ย่อมไม่กระทำบาปกรรม เพราะโอดตปปะอันตั้งขึ้นภายนอก โอดตปปะย่อม
ชื่อว่าสมมุตฐานภายนอกอย่างนี้.

หิริชื่อว่ามิตนเป็นใหญ่อย่างไร กุลบุตรบางคนในโลกนี้ กระทำตน
ให้เป็นใหญ่ให้เป็นหัวหน้า ไม่กระทำบาปด้วยคิดว่า บุคคลผู้บวชด้วย ศรัทธา
เป็นพหูสูต มีวาตะ [คือสอน] ในการกำจัดกิเลสเช่นท่าน ไม่ควรกระทำบาป
กรรม หิริย่อมชื่อว่ามิตนเป็นใหญ่อย่างนี้ ด้วยเหตุนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึง

ตรัสว่า บุคคลนั้น กระทำคนนั้นแหละให้เป็นใหญ่ ละอกุศล เจริญกุศล
ละธรรมที่มีโทษ เจริญธรรมที่ไม่มีโทษ บริหารคนให้หมดจดอยู่.

โอดตปปะชื่อว่ามีโลกเป็นใหญ่อย่างไร? กุลบุตรบางคนในโลกนี้
กระทำโลกให้เป็นใหญ่ ให้เป็นหัวหน้า แล้วไม่กระทำบาปกรรม สมดังที่ตรัส
ไว้ว่า ก็โลกสันนิวาสนี้ให้แล อนึ่ง สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้มีฤทธิ์ มีทิพย-
จักขุ รู้จิตของผู้อื่น อยู่ในโลกสันนิวาสนั้นใหญ่แล สมณพราหมณ์เหล่านั้น
ย่อมเห็นในที่ไกลบ้าง เห็นในที่ใกล้บ้าง รู้จิตด้วยจิตบ้าง สมณพราหมณ์แม้
เหล่านั้น ย่อมรู้เราอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ท่านทั้งหลายจงดูกุลบุตรนี้ เขามี
ศรัทธาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเกลือกกลั้วด้วยอกุศลธรรมอันลามกอยู่
เทวดาทั้งหลายผู้มีฤทธิ์ มีทิพยจักขุ รู้จิตของผู้อื่นมีอยู่ แม้เทวดาเหล่านั้น
ย่อมเห็นแต่ที่ไกลบ้าง ย่อมเห็นในที่ใกล้บ้าง ย่อมรู้ใจด้วยใจบ้าง แม้เทวดา
เหล่านั้นก็จักรู้เราว่า ท่านผู้เจริญ ท่านทั้งหลายจงดูกุลบุตรนี้ เขามีศรัทธา
ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตไม่มีเรือน เกลือกกลั้วด้วยอกุศลธรรมอันลามก
อยู่ เขากระทำโลกนั้นแลให้เป็นใหญ่ ละอกุศลเจริญกุศล ละธรรมอัน
มีโทษเจริญ ธรรมอันไม่มีโทษ บริหารคนให้หมดจดอยู่ โอดตปปะ
ย่อมชื่อว่ามีโลกเป็นใหญ่อย่างนี้.

ก็ในคำว่า หิริตั้งอยู่ในสภาวะน้ำละอาย โอดตปปะตั้งอยู่ในสภาวะน้ำ
กลัว นี้ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

อาการละอาย ชื่อว่า ความละอาย หิริตั้งอยู่โดยสภาวะอันนั้น ความ
กลัวแต่อบายชื่อว่า ภัย โอดตปปะตั้งอยู่โดยสภาวะอันนั้น. หิริและโอดตปปะ
แม้ทั้งสองนั้น ย่อมปรากฏในการงดเว้นทุกบาป จริ่งอยู่ บุคคลบางคนก็ว่าลง
สู่ธรรมคือความละอายอันเป็นภายใน ไม่กระทำบาปกรรม เหมือนกุลบุตรเมื่อ
จะถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ เป็นต้น เห็นคนหนึ่งอันควรละอาย ฟังเป็นผู้ถึง

อาการละอาย ถูกอุจจาระ ปัสสาวะบีบคั้นจนอาจมเล็ดก็ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะไม่ได้ ฉะนั้น บุคคลบางคนกลัวภัยในอบายจึงไม่กระทำการบาปกรรม ในข้อนี้มีความอุปมาดังต่อไปนี้:-

เหมือนอย่างว่า ในก้อนเหล็ก ๒ ก้อน ก้อนหนึ่งเย็น แต่เปื้อนคูลูกก้อนหนึ่งร้อน ไฟติดโพลง. ในก้อนเหล็ก ๒ ก้อนนั้น บัณฑิตเกลียดไม่จับก้อนเย็น เพราะก้อนเย็นเปื้อนคูลูก ไม่จับก้อนร้อน เพราะกลัวไฟไหม้ฉนั้นใด. ในข้อที่ว่าด้วยหิริและโอตตปปะนั้นก็ฉนั้นนั้น พึงทราบการหยั่งลงสู่ลัทธิธรรมอันเป็นภายในแล้วไม่ทำบาปกรรม เหมือนบัณฑิตเกลียดก้อนเหล็กเย็นที่เปื้อนคูลูกจึงไม่จับ และพึงทราบการไม่ทำบาปเพราะกลัวภัยในอบาย เหมือนการที่บัณฑิตไม่จับก้อนเหล็กร้อน เพราะกลัวไหม้ฉนั้น.

แม้บททั้งสองนี้ที่ว่า หิริมีลักษณะขำเกรง โอตตปปะมีลักษณะกลัวโทษและเห็นภัย ดังนี้ ย่อมปรากฏเฉพาะในการงดเว้นจากบาปเท่านั้น. จริงอยู่. คนบางคนยังหิริอันมีลักษณะขำเกรงให้เกิดขึ้นด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ พิจารณาถึงความยิ่งใหญ่โดยชาติ ๑ พิจารณาถึงความยิ่งใหญ่แห่งพระศาสนา ๑ พิจารณาถึงความยิ่งใหญ่โดยทรัพย์มรดก ๑ และ พิจารณาถึงความยิ่งใหญ่แห่งเพื่อนพรหมจารี ๑ แล้วไม่ทำบาป.

คนบางคนยังโอตตปปะอันมีลักษณะกลัวโทษและมักเห็นภัย ให้ตั้งขึ้นด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ ภัยในการดิเตียนตน ๑ ภัยในการที่คนอื่น ดิเตียน ๑ ภัยคืออาชญา ๑ และภัยในทูลติ ๑ แล้วไม่ทำบาป ในข้อที่ว่าด้วยหิริโอตตปปะนั้น พึงกล่าวการพิจารณาความยิ่งใหญ่โดยชาติเป็นต้น และภัยในการดิเตียนตนเป็นต้น ให้พิสดาร ความพิสดารของการพิจารณาความยิ่งใหญ่โดยชาติเป็นต้นเหล่านั้น ได้กล่าวไว้แล้วในอรรถกถาอังคตตรนิกาย.

บทว่า สุกกธมฺมสมาหิตา ความว่า กุศลธรรมที่ควรกระทำมีหิริ
โอตตปปะนีแหละเป็นต้น ไป ชื่อว่า สุกกธรรม ธรรมขาว เมื่อว่าโดยนัยที่
รวมถือเอาทั้งหมด สุกกธรรมนั้น ก็คือธรรมอันเป็นโลกียะและโลกุตระอันเป็นไป
ในภูมิ ๔ ที่ประกอบแล้ว ประกอบพร้อมแล้วด้วยหิริและโอตตปปะทั้งสองนั้น.

บทว่า สนฺโต สปุริสา โลก ความว่า ชื่อว่าผู้สงบระงับ เพราะกายกรรม
เป็นต้นสงบระงับแล้ว ชื่อว่า เป็นสัปปุรุษ เพราะเป็นบุรุษผู้งดงามด้วยความ
กตัญญูกตเวที. ก็ในบทว่า โลก นี้ โลกมีหลายโลก คือ สังขารโลก สัตว์โลก
โอกาสโลก ชันธโลก อาษตณโลก และธาตุโลก. ในโลกเหล่านั้น สังขารโลก
ท่านกล่าวไว้ในประโยคนี้นี้ว่า โลกหนึ่ง คือ สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร ฯลฯ
โลก ๑๘ คือธาตุ ๑๘. โลกมีชันธโลกเป็นต้นรวมอยู่ใน สังขารโลกนั้นแหละ.
ส่วนสัตว์โลกท่านกล่าวไว้ในประโยคมีอาทิว่า โลกนี้ โลกหน้า เทวโลก
มนุษย์โลก.

โอกาสโลกท่านกล่าวไว้ในประโยคนี้นี้ว่า

พันโลกธาตุมีประมาณเพียงที่พระจันทร์และ

พระอาทิตย์เวียนส่องสว่างไปทั่วทิศ อำนาจของพระ-
องค์ย่อมแผ่ไปในพันโลกธาตุนั้น.

บรรดาโลกเหล่านั้น ในที่นี้ประสงค์เอาสัตว์โลก จริงอยู่ในสัตว์โลก
เท่านั้น มีสัปปุรุษเห็นปานนี้ สัปปุรุษเหล่านั้นท่านกล่าวว่า มีเทวธรรม. บทว่า
เทว ในบทว่า เทวธมฺมา นั้น เทพมี ๑ ประเภท คือ สมมติเทพ.

อุปบัติเทพ ๑ และวิสุทธิเทพ ๑ บรรดาเทพเหล่านั้น พระราชาและพระ-
ราชกุมารเป็นต้น ชื่อว่าสมมติเทพ เพราะชาวโลกสมมติว่าเป็นเทพ จำเดิม
แต่ครั้งพระมหาสมมตราช. เทวดาผู้อุบัติในเทวโลก ชื่อว่า อุปบัติเทพ.
พระชินาสพ ชื่อว่า วิสุทธิเทพ.

สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า พระราชา พระราชเทวี พระราชกุมาร
ชื่อว่าสมมติเทพ. เทพสูง ๆ ขึ้นไปตั้งแต่ภูมิเทวดาไป ชื่อว่า
อุปติเทพ? พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระปัจเจกสัมมาสัมพุทธเจ้า ชื่อ
ว่าวิสุทธิเทพ.

ธรรมของเทพเหล่านี้ ชื่อว่า เทวธรรม.

บทว่า วุจฺจุเร แปลว่า ย่อมกล่าวจริงอยู่ กุศลธรรมทั้งหลายมีหิริ
โอตตปเปเป็นมูล ชื่อว่า เป็นธรรมของเทพทั้ง ๓ ประเภทเหล่านี้ เพราะ
ธรรมดาเป็นเหตุแห่งกุศลสัมปทา แห่งการเกิดในเทวโลกและแห่งความหมดจด
เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าเทวธรรม แม้บุคคลผู้ประกอบด้วยเทวธรรมเหล่านั้น
ก็เป็นผู้มีเทวธรรม เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงธรรม
เหล่านั้น ด้วยเทศนาอันเป็นบุคคลอธิษฐานจึงตรัสว่า สัปบุรุษผู้สงบบรรจง
เรียกว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก.

ยักษ์ครั้งได้ฟังธรรมเทศนานี้ มีความเลื่อมใสจึงกล่าวกะพระโพธิสัตว์
ว่า คุณก่อนบัณฑิต เราเลื่อมใสท่าน จะให้น้องชายคนหนึ่ง จะให้นาคคนไหนมา.
พระโพธิสัตว์ตรัสว่า ท่านจงให้น้องชายคนเล็กมา. ยักษ์กล่าวว่า คุณก่อนบัณฑิต
ท่านรู้แต่เทวธรรมอย่างเดียวเท่านั้น แต่ไม่ประพฤตินในเทวธรรมเหล่านั้น.
พระโพธิสัตว์ตรัสถามว่า เพราะเหตุไร? ยักษ์กล่าวว่า เพราะเหตุที่ท่านเว้น
พี่ชายเสียให้น้องชายมา ชื่อว่าไม่กระทำความของผู้อ่อนน้อมต่อผู้เจริญที่สุด.
พระโพธิสัตว์ตรัสว่า คุณก่อนยักษ์ เรารู้เทวธรรมทีเดียว และประพฤตินใน
เทวธรรมเหล่านั้น เพราะว่าเราทั้งหลายเข้าบ้านเพราะอาศัยน้องชายนี้ ด้วยว่า
พระมารดาของน้องชายนี้ ทูลขอราชสมบัติกะพระบิดาของพวกเรา เพื่อ
ประโยชน์แก่น้องชายนี้ แต่พระบิดาของพวกเราไม่ให้พรนั้น เพื่อจะทรง
อนุรักษพวกเรา จึงทรงอนุญาตการอยู่ป่า พระกุมารนั้นติดตามมากับพวกเรา.

แม้เมื่อพวกเรากล่าวว่า ยักษ์ในป่ากินพระกุมารนั้นเสียแล้ว ใคร ๆ จักไม่เชื่อด้วยเหตุนี้ เรากลัวแต่ภัยคือการครหา จึงให้นำน้องชายคนเล็กนั้นนั่นแหละมา. ยักษ์มีจิตเลื่อมใสให้สาธุการแก่พระโพธิสัตว์ว่า สาธุ สาธุ ท่านบัณฑิต ท่านรู้เทวธรรมทั้งปฏิบัติในเทวธรรมเหล่านั้น ดังนี้แล้ว จึงได้นำน้องชายแม่ทั้งสองคนมาให้. ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ตรัสกะยักษ์นั้นว่า สหาย ท่านบังเกิดเป็นยักษ์มีเนื้อและเลือดของผู้อื่นเป็นภิกษา เพราะบาปกรรมที่คนทำไว้ในชาติก่อน บัดนี้ ท่านยังกระทำบาปนั้นเล่าซ้ำอีก ด้วยว่าบาปกรรมจักไม่ให้พ้นจากนรกเป็นต้น เพราะฉะนั้น ตั้งแต่นี้ไป ท่านจงละบาปแล้วการทำแต่กุศล. ก็แหละได้สามารถทรมานยักษ์นั้น พระโพธิสัตว์นั้นครั้นทรมานยักษ์นั้นแล้ว เป็นผู้อันยักษ์นั้นจัดแจงการอารักขาอยู่ในที่นั้นนั่นแล. วันหนึ่ง แลดูนักขัตฤกษ์ รู้ว่าพระชนกสวรรคต จึงพายักษ์ไปเมืองพาราณสี ยึดราชสมบัติ ประทานตำแหน่งอุปราชแก่พระจันทกุมาร ประทานตำแหน่งเสนาบดีแก่สุริยกุมาร ให้สร้างที่อยู่ในที่อันน่ารื่นรมย์ให้แก่ยักษ์ ได้ทรงกระทำโดยประการที่ยักษ์นั้นได้บูชาอันเลิศ ดอกไม้อันเลิศ. ของหอมอันเลิศ ผลไม้อันเลิศ และภัตอันเลิศ. พระโพธิสัตว์ครองราชสมบัติโดยธรรมได้เสด็จไปตามยถากรรมแล้ว.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประกาศสั่งจะทั้งหลาย ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุเหล่านั้นดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล. แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ตรัสเรื่อง ๒ เรื่องสืบอนุสนธิต่อกันไป แล้วทรงประชุมชาดกว่า ฌีเสื่อนำในครั้งนั้น ได้เป็นภิกษุผู้มีภักดีมากในบัดนี้ สุริยกุมารได้เป็นพระอานนท์ จันทกุมารได้เป็นพระสารีบุตร ส่วนมหิสสาสกุมารผู้เป็นเชษฐาได้เป็นเราเองแล.

จบ เทวธรรมชาดกที่ ๖

๗. กัณฐหาริชาดก

[๗] ข้าแต่พระราชาผู้เป็นใหญ่ ข้าพระบาท
เป็นโอรสของพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมแห่ง
หมู่ชน ขอพระองค์ได้ทรงโปรดชุบเลี้ยงข้าพระบาท
ไว้ แม้คนเหล่าอื่นพระองค์ยังทรงชุบเลี้ยงได้ โฉนจะ
ไม่ทรงชุบเลี้ยงโอรสของพระองค์เองเล่า.

จบกัณฐหาริชาดกที่ ๗

๗. อรรถกถากัณฐหาริชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ทรงปรารภพระนาง
वासกขัตติยา จิตรัสพระธรรมเทสนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า ปุตุโต ตฺยาห
มหาราช ดังนี้.

เรื่องพระนางवासกขัตติยา จักมีแจ้งในภัททสาธชาดก ทวาทสนิบาต.
ได้ยิ่นว่า พระนางवासกขัตติยานั้น เป็นพระธิดาของเจ้าศากยสมณานาม ประสูติ
ในครรภ์ของทาสีชื่อว่า นาคมณฑา (ต่อมา) ได้เป็นพระอัครมเหสีของพระ
เจ้าโกศล พระนางประสูติพระราชโอรส. ก็ภายหลัง พระราชาทรงทราบว่
พระนางเป็นทาสีจึงทรงปลดจากตำแหน่ง แม้วิฑูทกะผู้เป็นพระโอรสก็ถูก
ปลดจากตำแหน่งเหมือนกัน. แม้ลูกแม่ทั้งสองก็ตั้งอยู่ในพระราชนิเวศน์ของ
พระองค์นั้นแล. พระศาสดาทรงทราบเหตุนี้ ครั้นในเวลาเย็น ทรงห้อม

ล้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ เสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ของพระราชา ประทับนั่งบน
อาสนะที่ปูลาดไว้แล้วตรัสว่า พระนางวาสภขัตติยาประทับอยู่ที่ไหน. พระราชา
จึงกราบทูลเหตุนี้ให้ทรงทราบ พระศาสดาตรัสถามว่า มหาบพิตร พระนาง
วาสภขัตติยาเป็นธิดาของใคร? พระราชาทูลว่า เป็นธิดาของเจ้ามหานาม
พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสถามว่า เมื่อพระนางวาสภขัตติยาเสด็จมา เสด็จมา
แล้วเพื่อใคร พระราชาทูลว่า เพื่อหม่อมฉัน พระเจ้าข้า พระศาสดาตรัส
ว่า มหาบพิตร พระนางวาสภขัตติยานี้ เป็นธิดาของพระราชาและมาเพื่อพระ
ราชา เพราะอาศัยพระราชานั้นแหละ จึงได้พระโอรส เพราะเหตุไร พระ-
โอรสนั้น จึงไม่ได้เป็นเจ้าของราชสมบัติอันเป็นของมียู่ของพระราชบิดา พระ
ราชาทั้งหลายในกาลก่อน ได้พระโอรสในครรภ์ของหญิงหาฟีน ผู้เป็นภรรยา
ชั่วคราว ก็ยังได้พระราชทานราชสมบัติแก่พระโอรส. พระราชาทรงขอพระผู้มี-
พระภาคเจ้าเพื่อตรัสเรื่องนั้นให้แจ่มแจ้ง. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกระทำเหตุ
อันระหว่างภพปกปิดไว้ ให้ปรากฏแล้ว.

ในอดีตกาล พระราชาพระนามว่า พรหมทัต ในกรุงพาราณสี
เสด็จไปพระราชอุทยานด้วยพระยศใหญ่ เสด็จเที่ยวไปในพระราชอุทยานนั้น
เพราะทรงยินดีดอกไม้และผลไม้ ทรงเห็นหญิงผู้หนึ่งผู้ขับเพลงไปพลางคัดฟัน
ไปพลางในป่าช้าในพระราชอุทยาน ทรงมีจิตปฏิพัทธ์จึงทรงสำเร็จการอยู่
ร่วมกัน ในขณะนั้นเอง พระโพธิสัตว์ทรงถือปฏิสนธิในครรภ์ของหญิงนั้น
ทันใดนั้น ครรภ์นางได้หนักอึ้งเหมือนเต็มด้วยเพชร. นางรู้ว่าตั้งครรภ์จึงกราบ
ทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันตั้งครรภ์แล้ว เพคะ. พระราชาได้
ประทานพระธำมรงค์แล้วตรัสว่า ถ้าเป็นธิดาเจ้าจงจำหน่ายแหวนเลี้ยงดู ถ้า
เป็นบุตร เจ้าจงนำมายังสำนักของเราพร้อมกับแหวน ครั้นตรัสแล้วจึงเสด็จ
หลีกไป. ฝ่ายหญิงนั้นมีครรภ์แก่แล้วก็คลอดพระโพธิสัตว์. ในเวลาที่พระ-

โพธิสัตว์นั้นเล่นอยู่ในสนามเล่น. มีคนกล่าวอย่างนี้ว่า พวกเราทุกคนไม่มีพ่อ
ทพตีแล้ว. พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้นจึงไปหามารดาถามว่า แม่จ๋า ใคร
เป็นพ่อของหนู? มารดากล่าวว่า ลูกเอ๋ย เจ้าเป็นโอรสของพระเจ้าพาราณสี
พระโพธิสัตว์กล่าวว่า ก็พยานอะไร ๆ มีอยู่หรือจะแม่. มารดากล่าวว่า ลูก
เอ๋ย พระราชาประทานแหวนนี้ไว้แล้วตรัสว่า ถ้าเป็นธิดา ฟังจำหน่ายเลี้ยงดู
กัน ถ้าเป็นบุตร ฟังพามาพร้อมกับแหวนนี้ ดังนี้แล้วก็เสด็จไป. พระโพธิ-
สัตว์กล่าวว่า แม่จ๋า เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร แม่จึงไม่นำฉันไปยังสำนัก
ของพระบิดา. นางรู้อัธยาศัยของบุตร จึงไปยังประตูพระราชวังให้คนกราบทูล
แก่พระราชาให้ทรงทราบ และเป็นผู้อันพระราชารับสั่งให้เข้าเฝ้า จึงเข้าไป
ถวายบังคมพระราชาแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ผู้นี้เป็นโอรสของพระองค์
พระราชาแม้ทรงทราบอยู่ ก็เพราะทรงละอายในท่ามกลางบริษัทจึงตรัสว่า ไม่ใช่
บุตรของเรา. หญิงนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ นี่พระธำมรงค์ของพระ-
องค์ พระองค์คงจะทรงจำพระธำมรงค์นี้ได้. พระราชาตรัสว่า แม้พระธำมรงค์
นี้ก็ไม่ใช่ธำมรงค์ของเรา. หญิงนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ บัดนี้ เว้น
สักกิริยาเสียคนอื่นผู้จะเป็นสักกียานของกระหม่อมฉันย่อมไม่มี ถ้าหากนี้
เกิดเพราะอาศัยพระองค์ อันกระหม่อมฉันเหวียงขึ้นไปแล้ว จงอยู่ในอากาศ
ถ้าไม่ได้อาศัยพระองค์เกิด จงตกลงมาตายบนภาคพื้นดิน แล้วจับเท้าทั้งสอง
ของพระโพธิสัตว์เหวียงไปในอากาศ. พระโพธิสัตว์นั่งคู้บัลลังก์ในอากาศ เมื่อ
จะกล่าวธรรมะแก่พระบิดาด้วยเสียงอันไพเราะ จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

ข้าแต่พระราชาผู้เป็นใหญ่ ข้าพระบาทเป็น

โอรสของพระองค์ ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นจอมแห่ง

หมู่ชน ขอพระองค์ได้ทรงโปรดชุบเลี้ยงข้าพระบาท

ไว้ แม้คนเหล่าอื่นพระองค์ยังทรงชุบเลี้ยงได้ ไฉนจะ

ในทรงชุบเลี้ยงโอรสของพระองค์เองเล่า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปุตฺโต ตฺยาหิ ตตฺตพเพน ปุตฺโต
เต อหิ แปลว่า ข้าพระบาทเป็นโอรสของพระองค์. ก็ชื่อว่าบุตรนี้มี ๔
ประเภท คือ บุตรผู้เกิดในตน ๑ บุตรผู้เกิดในเขต ๑. อันเตวาลิก
ลูกศิษย์ ๑ และบุตรเขาให้ ๑.

บรรดาบุตร ๔ ประเภทนั้น บุตรผู้อาศัยคนเกิด ชื่อว่า บุตรผู้เกิดใน
ตน. บุตรผู้เกิดในที่ทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ บนหลังที่นอน บนบัลลังก์และ
ที่อก ชื่อว่า บุตรผู้เกิดในเขต. บุคคลผู้เรียนศิลปศาสตร์ในสำนัก ชื่อว่า
ลูกศิษย์. บุตรที่เขาให้มาเลี้ยง ชื่อว่าบุตรที่เขาให้ คือ บุตรบุญธรรม.
แต่ในที่นี้ ท่านหมายเอาบุตรที่เกิดในตน จึงกล่าวว่าเป็นบุตร.

ที่ชื่อว่า พระราชา เพราะทำชนให้ยินดี ด้วยสังคหวัตถุ ๔. พระ-
ราชาผู้ใหญ่ชื่อว่า มหาราชา พระโพธิสัตว์เมื่อจะตรัสเรียกพระราชานั้น จึง
ตรัสว่า มหาราช ข้าแต่พระราชาผู้ใหญ่.

บทว่า ตฺว ม โปส ขนธิป ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็น
ใหญ่ในหมู่มหาชน พระองค์จึงชบเลี้ยง คือ จงเลี้ยงดูข้าพระบาทอยู่เกิด.
อญฺเณปิ เทโว โปเสติ ความว่า ชนเป็นอันมากเหล่านี้ ได้แก่พวก
มนุษย์ผู้เลี้ยงช้างเป็นต้น และสัตว์ดิรัจฉานมีช้างและม้าเป็นต้น พระองค์ยัง
ทรงชบเลี้ยงได้. ก็ศัพท์ว่า กิณฺจ ในบทว่า กิณฺจ เทโว สกํ ปชํ นี้
เป็นศัพท์นิบาตใช้ในความหมายว่า ตีเตียน และความหมายว่า อนุเคราะห์.
พระโพธิสัตว์ทรงโอวาทว่า ประชาชนของพระองค์ คือข้าพระบาทผู้เป็นโอรส
ของพระองค์ พระองค์ไม่ทรงชบเลี้ยง ดังนี้ ชื่อว่าข่อมตีเตียน. เมื่อตรัสว่า
คนอื่นเป็นอันมาก พระองค์ทรงชบเลี้ยงได้ดังนี้ ชื่อว่า ข่อมอนุเคราะห์ช่วย
เหลือ. ดังนั้นพระโพธิสัตว์แม้เมื่อจะทรงตีเตียนจึงตรัสว่า ไฉนจะไม่ทรงชบ
เลี้ยงโอรสของพระองค์เล่า.

เมื่อพระโพธิสัตว์ประทับนั่งในอากาศทรงแสดงธรรมอยู่อย่างนี้ พระราชาได้ทรงสดับแล้ว จึงทรงเหยียดพระหัตถ์ตรัสว่า จงมาเถิดพ่อ เราและจักขุขเลียงเจ้า มีมือตั้งพันเหยียดมาแล้ว พระโพธิสัตว์ไม่ลงในมือคนอื่น ลงในพระหัตถ์ของพระราชาเท่านั้น แล้วประทับนั่งบนพระเพลา พระราชาทรงประทานความเป็นอุปราชแก่พระโพธิสัตว์นั้น แล้วได้ทรงตั้งมารดาให้เป็นอัครมเหสี. เมื่อพระบิดาสวรรคตแล้ว พระโพธิสัตว์นั้นได้เป็นพระราชพระนามว่า กัณฐวาทนะ เครื่องราชสมบัติ โดยธรรม ได้เสด็จไปตามยถากรรม.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาทรงแสดงแก่พระเจ้าโกศลแล้ว ทรงแสดงเรื่อง ๒ เรื่องสืบต่ออนุสนธิ แล้วทรงประชุมชาดกว่า พระมารดาในครั้งนั้น ได้มาเป็นพระมหายาเทวี พระบิดาในครั้งนั้นได้มาเป็นพระเจ้าสุทโธทนมหาราช ส่วนพระเจ้ายกัณฐวาทนะในครั้งนั้น ได้เป็นเราเองแล.

จบกัณฐวาทริชาดกที่ ๗

๘. คามนิชาดก

ว่าด้วยไม่ใจเร็วด่วนได้

[๘] เออ ก็ความหวังในผล ย่อมสำเร็จแก่ผู้ไม่
ใจเร็วด่วนได้ เรามีพรหมจรรย์แก่กล้าแล้ว ท่านจง
เข้าใจดังนี้เถิด พ่อคามนิ.

๘. อรรถกถาคามนิชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวันทรงปรารภกัมมละความ
เพียร จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำเริ่มต้นว่า อปี อตรนนานัน ดังนี้.

ก็เรื่องปัจจุบันและเรื่องอดีตในชาดกนี้ จักมีแจ้งในสังวรชาดก เอกา-
ทสนิบาต ก็ในสังวรชาดกนั้น และชาดกนี้เรื่องเป็นเช่นเดียวกันทีเดียว แต่คาถา
ต่างกัน มีความย่อว่า คามนิกุมารตั้งอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์ แม้จะเป็น
พระกนิษฐาของพระภาคาทั้งร้อยพระองค์ ก็เป็นผู้อันพระภาคาทั้งร้อยพระองค์
ห้อมล้อม ประทับนั่งบนบัลลังก์อันประเสริฐ ภายได้เสวตฉัตร ทอดพระเนตร
ดูยศสมบัติของพระองค์ ทรงดีพระทัยว่ายศสมบัติของเรา นี้ เป็นของอาจารย์
เรา จึงทรงเปล่งอุทานนี้ว่า

เออ ก็ความหวังในผล ย่อมสำเร็จแก่ผู้ไม่ใจเร็ว

ด่วนได้ เรามีพรหมจรรย์แก่กล้าแล้ว ท่านจงเข้าใจ

ดังนี้เถิด พ่อคามนิ.

บรรดาบทเหล่านั้น ศัพท์ว่า อปี เป็นเพียงนิบาต. บทว่า อตรมา-
นานัน ได้แก่ ผู้ตั้งอยู่ในโอวาทของบัณฑิตทั้งหลายไม่รีบด่วน กระทำการ
โดยอุบาย. บทว่า ผลาสาว สมิชฺเชติ ความว่า ความหวังในผลที่ปรารถนา
ไว้ เชื่อว่าย่อมสำเร็จแน่ เพราะความสำเร็จผลนั้น อีกอย่างหนึ่ง. บทว่า
ผลาสา ได้แก่ ผลแห่งความหวัง คือ ผลตามที่ปรารถนาไว้ ย่อมสำเร็จ
ทีเดียว. ในบทว่า วิปุกฺกพฺรหฺมจฺริโยสุมิ นี้ สังคหวัตถุ ๔ เชื่อว่า
พรหมจรรย์เพราะเป็นความประพฤติอันประเสริฐ ก็พรหมจรรย์นั้น เชื่อว่าแก่

กล้าแล้วทีเดียวนั้น เพราะได้เฉพาะยศสมบัติอันมีสังกหัตถ์นั้นเป็นมูล ยศที่สำเร็จ
แก่คามนิกุมารนั้น ก็ชื่อว่าพรหมจรรย์ เพราะอรรกว่าประเสริฐ. ด้วยเหตุ
นั้นท่านจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้มีพรหมจรรย์แก่กล้าแล้ว. บทว่า เอว
ชานานิ คามนิ ความว่า ในที่บางแห่งบุรุษชาวบ้านก็ดี หัวหน้าชาวบ้าน
ก็ดี ชื่อว่า คามนิ ผู้ใหญ่บ้าน แต่ในที่นี้ หมายเอาตนเองซึ่งเป็นหัวหน้า
คนทั้งปวงจึงกล่าวว่า คุณ่อนนายบ้านผู้เจริญ ท่านจงรู้เหตุนี้โดยนัยว่า เรา
ก้าวล่วงพี่ชายร้อยคน ได้รับราชสมบัติใหญ่นี้ เพราะอาศัยอาจารย์ ดังนี้แปลง
อุทานแล้ว.

ก็เมื่อคามนิกุมารนั้น ได้ราชสมบัติแล้ว เมื่อเวลาล่วงไป ๒-๓ วัน
พี่ชายทุกคนได้ไปยังสถานที่อยู่ของตน ๆ พระเจ้าคามนิครองราชสมบัติ โดย
ธรรม แล้วเสด็จไปตามยถากรรม ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทำบุญแล้วได้ไปตามธรรม.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรงประกาศ
อริยสัจทั้งหลาย ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้ละความเพียรได้ดำรงอยู่ในพระอหัต
ถ์ พระศาสดาตรัส ๒ เรื่องสืบอนุสนธิต่อกัน แล้วทรงประชุมชาดกว่า
พระเจ้าคามนิในครั้งนั้นได้เป็นพระอนันตส่วนอาจารย์ คือเราเองแล.

จบ คามนิชาดกที่ ๗

๕. มฆเทวชาดก

ว่าด้วยเทวทูต

[๕] ผมที่หงอกบนศีรษะของเรานี้ เกิดจึ้นนำ
เอาวัยไปเสีย เทวทูตปรากฏแล้ว บัดนี้ เป็นสมัย
บรรพชาของเรา.

จบ มฆเทวชาดกที่ ๕

๕. อรรถกถาชมเทวชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ทรงปรารภการเสด็จ
ออกมหาภิเนษกรรมณั้ จิตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า **อตุตมมกุรุหา
มยุหิ** ดังนี้. การเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณั้ได้กล่าวไว้แล้วในนิทานกถาใน
หนหลังนั้นแล. ก็ในกาลนั้น ภิกษุทั้งหลายนั่งพรณนาการเสด็จออกบรรพชา
ของพระทศพล.

ลำดับนั้น พระศาสดาเสด็จมายังโรงธรรมสภา ประทับนั่งบนพุทธ-
อาสน์ ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาถามว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอ
นั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ ?** ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายมิได้นั่งสนทนากันด้วยเรื่องอย่างอื่น แต่นั่งพรณนา
การเสด็จออกบรรพชาของพระองค์เท่านั้น พระศาสดาตรัสว่า **ดูก่อนภิกษุทั้ง
หลาย ตถาคตออกเนกขัมมะในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็ได้ออก
เนกขัมมะแล้วเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลายจึงอาราธนาพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อตรัส
เรื่องนั้นให้แจ่มแจ้ง** พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกระทำเหตุอันระหว่างภพปกปิด
ให้ปรากฏ ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล ใน**กรุงมิลลา วิเทหรัฐ** ได้มีพระราชาพระนามว่า
มมเทวะ เป็นพระมหาธรรมราชาผู้ดำรงอยู่ในธรรม พระเจ้ามมเทวะนั้น ทรง
ให้กาลเวลาอันยาวนานหมดสิ้นไปวันหนึ่ง ตรัสเรียกช่างกลับกมาว่า **ดูก่อน
ช่างกลับกผู้สหาย ท่านเห็นผมหงอกบนศีรษะของเราในกาลใด ท่านจงบอก
แก่เราใน กาลนั้น** ฝ่ายช่างกลับกก็ได้ทำให้เวลาอันยาวนานหมดสิ้นไป วันหนึ่ง
เห็นพระเกศาหงอกเส้น หนึ่งในระหว่างพระเกศาทั้งหลายอันมีสีดังดอกอัญชัน

ของพระราชา จึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระเกศาหงอกเส้น หนึ่งปรากฏ แก่พระองค์. พระราชาตรัสว่า สหาย ถ้าอย่างนั้น ท่านจงถอนผมหงอกนั้นของเราเอามาวางในฝ่ามือ เมื่อพระราชาตรัสอย่างนั้น ช่างกลับก็เอามาแหงนถอน แล้วให้พระเกศาหงอกประดิษฐานอยู่ในฝ่าพระหัตถ์ของพระราชา ในกาลนั้น พระราชายังมีพระชนมายุเหลืออยู่ ๘๔,๐๐๐ ปี แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น พระราชาได้ทรงเห็นผมหงอกแล้ว ก็ทรงสำคัญประหนึ่งว่าพระยามัจจุราชมายืนอยู่ใกล้ ๆ และประหนึ่งว่าตนเองเข้ามาอยู่ในบรรณศาลาอันไฟติดโพลงอยู่ ฉะนั้น ได้ทรงถึงความสังเวช จึงทรงพระดำริว่า คุณ่อมมเทวะผู้เขลา เจ้าไม่อาจจะกิเลสเหล่านั้นจนทราบเท่าผมหงอกเกิดขึ้น เมื่อพระเจ้ามมเทวะนั้นทรงรำพึงถึงผมหงอกที่ปรากฏแล้ว ความร่ำร้อนภายในก็เกิดขึ้น พระเสโทในพระสรีระไหลออก ผ่าสาฎกได้ถึงอาการที่จะต้องบิด (เอาพระเสโท) ออก พระเจ้ามมเทวะนั้นทรงพระดำริว่า เราควรออกบวชในวันนี้แหละ จึงทรงประทานบ้านชั้นดีอันเป็นที่ตั้งขึ้นแห่งทรัพย์เจ็ดพัน แก่ช่างกลับ แล้วรับสั่งให้เรียกพระโอรสพระองค์ใหญ่มาตรัสว่า คุณ่อมพ่อ ผมหงอกปรากฏบนศีรษะของพ่อแล้ว พ่อเป็นคนแก่แล้ว ก็งามของมนุษย์พ่อได้บริโภคนแล้ว บัดนี้ พ่อจักแสวงหากามอันเป็นทิพย์ นี่เป็นกาลออกบวชของพ่อ เจ้าจงครอบครองราชสมบัตินี้ ส่วนพ่อบวชแล้วจักอยู่กระทำสมณธรรมในอัมพวันอุทยานชื่อ มมเทวะ อำมาตย์ทั้งหลายเข้าไปเฝ้าพระราชานั้นผู้มีพระประสงค์จะบวชอย่างนั้น แล้วทูลถามว่า ข้าแต่สมมติเทพอะไรเป็นเหตุแห่งการทรงผนวชของพระองค์ พระราชาทรงถือผมหงอก ตรัสพระคานี้แก่อำมาตย์ทั้งหลายว่า.

ผมที่หงอกบนศีรษะ ของเรานี้เกิดแล้ว เป็นเหตุ

นำวัยไป เทวทูตปรากฏแล้ว นี่เป็นสมัยแห่งการ

บรรพชาของเรา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุตตมงฺครุหา ได้แก่ผม จริงอยู่ ผมทั้งหลายเรียกว่า อุตตมงฺครุหา เพราะงอกขึ้นบนเบื้องสูงแห่งอวัยวะมีมือและเท้าเป็นต้น ถือว่า บนศีรษะ. บทว่า อิเม ชาตา วโยหฺรา ความว่า พ่อทั้งหลาย จงดู ผมงอกเหล่านั้นเกิดแล้ว ถือว่าเป็นเหตุให้นำเอาวัยไป เพราะนำเอาวัยทั้ง ๓ ไป โดยภาวะปรากฏผมงอก. บทว่า ปาตุญฺตา ได้แก่บังเกิดแล้ว.

มัจจุ ชื่อว่า เทวะ ที่ชื่อว่า เทวทูต เพราะเป็นทูตแห่งเทวะนั้นจริงอยู่ เมื่อผมงอกทั้งหลายปรากฏบนศีรษะ บุคคลย่อมเป็นเหมือนยืนอยู่ในสำนักของพญามัจจุราช เพราะฉะนั้น ผมงอกทั้งหลายท่านจึงเรียกว่า ทูตของเทวะคือมัจจุ ที่ชื่อว่า เทวทูต เพราะเป็นทูตเหมือนเทวะ ดังนี้ก็มี เหมือนอย่างว่า บุคคลย่อมเป็นเหมือนผู้อันเทวดาผู้มีทั้งประดับและตกแต่งแล้วยืนในอากาศกล่าวว่า ท่านจักตายในวันชื่อนั้น ฉะนั้นเมื่อผมงอกทั้งหลายปรากฏแล้วบนศีรษะย่อมเป็นเช่นกับเทวดาพยากรณ์ฉันนั้น เหมือนกัน เพราะฉะนั้น ผมงอกทั้งหลาย ท่านจึงกล่าวว่าเป็นทูตเหมือนเทพ ที่ชื่อว่า เทวทูต เพราะเป็นทูตของวิสุทธิเทพทั้งหลาย ดังนี้ก็มี. จริงอยู่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ทอดพระเนตรเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิต เท่านั้น ก็ถึงความสังเวช เสด็จออกบวช. สมดังที่ตรัสไว้ว่า

ดูก่อนมหาบพิตร เพราะอาตมภาพเห็นคนแก่

คนป่วยไข้ได้ความทุกข์ คนตายอันถึงความสิ้นอายุ

และบรรพชิตผู้ครองผ้ากาสาวะ จึงได้บวช ดังนี้

โดยปริยายนี้ ผมงอกทั้งหลาย ท่านจึงเรียกว่า เทวทูต เพราะเป็นทูตแห่งวิสุทธิเทพทั้งหลาย. ด้วยบทว่า ปพฺพชฺชาสมโย มมฺ นี้ ท่าน

แสดงว่า นี่เป็นกาลแห่งการถือสมณเพศอันได้ชื่อว่าบรรพชา เพราะอรรถว่า
ออกจากความเป็นคฤหัสถ์ของเรา.

พระเจ้ามณฑะนั้น ครั้นตรัสอย่างนี้แล้วจึงสละราชสมบัติบวชเป็น
ฤๅษีในวันนั้นเอง ประทับอยู่ในมณเฑียรนั้นนั้นแหละ เจริญพรหมวิหาร ๔
อยู่ ๘๔,๐๐๐ ปี ดำรงอยู่ในฌานอันไม่เสื่อม สวรรคตแล้วบังเกิดในพรหมโลก
จุติจากพรหมโลกนั้น ได้เป็นพระราชอาชวาทว่า เณมิ ในกรุงมิถิลา
นั้นแหละอีก สืบต่อวงศ์ของพระองค์ที่เสื่อมลง จึงทรงผนวชในมณเฑียรนั้นนั้น
แหละ เจริญพรหมวิหาร กลับไปเกิดในพรหมโลกตามเดิมอีก.

แม้พระศาสดาก็ได้ตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตออกมหา
ภิเนษกรรมณในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็ได้ออกแล้วเหมือนกัน
ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว จึงทรงประกาศอริยสัจ ๔ ในเวลา
จบอริยสัจ ภิกษุบางพวกได้เป็นพระโสดาบัน บางพวกได้เป็นพระสกทาคามี
บางพวก ได้เป็นพระอนาคามี พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส ๒ เรื่องนี้สืบต่ออนุสนธิ
กันด้วยประการดังนี้แล้ว ทรงประชุมชาดกว่า ช่างกลับกในครั้งนั้น ได้เป็น
พระอานนท์ในบัดนี้ บุตรในครั้งนั้น ได้เป็นพระราหุลในบัดนี้ ส่วนพระเจ้า
มณฑะได้เป็นเรตถาคตแล.

จบ มณฑะชาดกที่ ๕

๑๐. สุขวิหาริชาดก

ว่าด้วยการอยู่เป็นสุข

[๑๐] คนเหล่านี้ไม่ต้องรักษาผู้ใดด้วย ผู้ใดก็ไม่ต้อง
รักษาคนเหล่านี้ด้วย ดูก่อนมหาบพิตร ผู้นั้นแล ไม่
เยื่อใยในกามทั้งหลาย ย่อมอยู่เป็นสุข.

จบสุขวิหาริชาดกที่ ๑๐

จบปัลลภกวรรคที่ ๑

๑๐. อรรถกถาสุขวิหาริชาดก

พระศาสดาเมื่อทรงอาศัย อนุปิยนคร ประทับ อยู่ในอนุปิยัมพวัน
ทรงปรารภพระภัททิยะเถระผู้มีปกติอยู่เป็นสุขจึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่ม
ต้นว่า ยมฺห จ อมฺเณ น รกฺขนฺติ ดังนี้. พระภัททิยะเถระผู้มีปกติอยู่เป็น
สุข มีพระอุบาสิที่เป็นที่ ๗ บวชในสมาคมกษัตริย์ ๖ พระองค์ บรรดาพระ
เถระเหล่านั้น พระภัททิยะเถระ พระกิมพิลเถระ พระภคฺคเถระ พระอุบาสิเถระ
บรรลพพระอรหันต์ พระอานนทเถระเป็นพระโสดาบัน พระอนรุทธเถระเป็นผู้มี
ทิพยจักขุ พระเทวทัตเป็นผู้ได้ฉาน ก็เรื่องของกษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์ จัก
มีแจ้งในกัณหาฬชาดกเพียงแต่อนุปิยนคร. ก็ท่านพระภัททิยะเถระรักษาคุ้ม
ครองพระองค์ในคราวเป็นพระราชา ก็ยังทรงเห็นภัยที่จะเกิดขึ้นแก่พระองค์ผู้

อันเขารักมาอยู่ด้วยการรักษามากมายดุจเทวดาจัดการรักษา และภัยที่จะเกิดแก่พระองค์ผู้ทรงพลิกกลับไปมาอยู่บนพระที่บรรทมใหญ่ในปราสาทชั้นบน บัดนี้บรรลुพระอรหัตแล้ว แม้จะอยู่ในที่ใดที่หนึ่งมีป่าเป็นต้น ก็พิจารณาเห็นความที่พระองค์เป็นผู้ปราศจากภัย จึงเปล่งอุทานว่า สุขหนอ สุขหนอ ภิกษุทั้งหลายได้ฟังดังนั้นจึงกราบทูลแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระภัททิยะระพยากรณ์พระอรหัตผล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัททิยะมีปกติอยู่เป็นสุขในบัดนี้เท่านั้นหามิได้ แม้ในกาลก่อนก็มีปกติอยู่เป็นสุขเหมือนกัน. ภิกษุทั้งหลายจึงทูลอ้อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อต้องการให้ทรงประกาศเรื่องนั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ทรงกระทำเหตุอันระหว่างภพปกปิดไว้ ให้ปรากฏ ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์เป็นพราหมณ์มหาศาลผู้เกิดในตระกูลสูง เห็นโทษในกามทั้งหลายและอานิสงส์ในการออกบวช จึงละทิ้งการทั้งหลายเข้าป่าหิมพานต์บวชเป็นฤาษี ทำสมาบัติ ๘ ให้บังเกิดขึ้น แม้บริวารของพระโพธิสัตว์นั้น ได้เป็นบริวารใหญ่ มีดาบสอยู่ ๕๐๐ รูป. ในฤดูฝน พระโพธิสัตว์นั้นออกจากป่าหิมพานต์ แวดล้อมด้วยหมู่ดาบสเที่ยวจาริกไปในตามและนิคมเป็นต้น บรรลुถึงเมืองพาราณสี ทรงอาศัยพระราชาสำเร็จการอยู่ในพระราชอุทยาน ทรงอยู่ในพระราชอุทยานนั้น ตลอด ๔ เดือนฤดูฝน แล้วทูลลาพระราชา. ลำดับนั้น พระราชาทรงอ้อนวอนพระโพธิสัตว์นั้นว่า ท่านผู้เจริญ ท่านก็แก่แล้ว ท่านจะประโยชน์อะไรด้วยป่าหิมพานต์ ท่านจงส่งอันเตวาสิกทั้งหลายไปป่าหิมพานต์แล้วอยู่เสียในที่นี้เถิด. พระโพธิสัตว์ทรงหอบดาบส ๕๐๐ รูป กับอันเตวาสิกผู้ใหญ่ แล้วส่งดาบสเหล่านั้นไปด้วยคำว่า ท่านจงไปอยู่ในป่าหิมพานต์กับดาบสเหล่านี้ ส่วนเราจักอยู่ในที่นี่แหละ แล้วตนเองก็สำเร็จการอยู่ในพระ-

ราชอุทยานนั้นนั่นเอง ก็หัวหน้าอันเตวาสิกนั้นของพระโพธิสัตว์นั้น เป็น
ราชบรรพชิต ละราชสมบัติใหญ่ออกบวช กระทำกสิณปริกรรมได้สมบัติ ๘.
หัวหน้าอันเตวาสิกนั้นอยู่ในป่าหิมพานต์กับดาบสทั้งหลาย มีความประสงค์
จะเห็นอาจารย์ จึงเรียกดาบสเหล่านั้นมาแล้วกล่าวว่า ท่านทั้งหลายอย่าได้
รำคาญ จงอยู่ในที่นี้แหละ เราเห็นอาจารย์แล้วจักกลับมา แล้วไปยังสำนัก
ของอาจารย์ ใ้หัวแล้วกระทำปฏิสันถาร ปลูกดเสื่อลำแพนผืนหนึ่งนอนอยู่ใน
สำนักของอาจารย์นั่นเอง. ก็สมัยนั้น พระราชาทรงพระดำริว่าจักเยี่ยมพระ-
ดาบส จึงเสด็จไปยังพระราชอุทยาน ใ้หัวแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง ดาบสผู้
เป็นอันเตวาสิกแม้เห็นพระราชาก็ไม่ลุกขึ้น แต่นอนอยู่อย่างนั้นแลเปล่งอุทาน
ว่า สุขหนอ สุขหนอ. พระราชาทรงน้อยพระทัยว่า ดาบสนี้ แม้เห็นเราก็ก
ไม่ลุกขึ้น จึงตรัสกะพระโพธิสัตว์ว่า ท่านผู้เจริญ ดาบสนี้คงจักฉันทตามต้อง
การ จึงสำเร็จการนอนอย่างสบายที่เดียวเปล่งอุทานอยู่. พระโพธิสัตว์ตรัสว่า
มหาบพิตร ดาบสนี้ เมื่อก่อนได้เป็นพระราชองค์หนึ่งเช่นกับพระองค์ ดาบส
นี้นั้นคิดว่า เมื่อก่อนในคราวเป็นคฤหัสถ์ เราเสวยสิริราชสมบัติ แม้อันคน
เป็นอันมาก มีมือถืออาวุธคุ้มครองอยู่ ก็ยังไม่ได้ชื่อว่าความสุขเห็นปานนี้ จึง
ปรารถนุสุขในการบวช และสุขในฉานของตนแล้วเปล่งอุทานนี้ ก็แหละครั้น
ตรัสอย่างนี้แล้ว เพื่อจะตรัสธรรมกถาแก่พระราชาจึงตรัสคธานี้ว่า

ชนเหล่าอื่นไม่ต้องรักษาผู้ใดด้วย และผู้ใดก็ไม่

ต้องรักษาชนเหล่าอื่นด้วย ดูก่อนมหาบพิตร ผู้นั้นแล

ไม่เยื่อใยในกามทั้งหลาย ย่อมอยู่เป็นสุข.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อยุจ อญฺเณ น รกฺขนฺติ** ความว่า
บุคคลเหล่าอื่นเป็นอันมาก ย่อมไม่รักษาบุคคลใด. บทว่า **โย จ อญฺเณ**
น รกฺขติ ความว่า แม้บุคคลใดก็ไม่รักษาคนอื่นเป็นอันมาก ด้วยคิดว่า

เราผู้เดียวครองราชสมบัติ. บทว่า ส เว ราชสุขํ เสติ ความว่า ดูก่อน
มหาบพิตร บุคคลนั้นผู้เดียวไม่มีเพื่อน สักเจียบแล้ว เป็นผู้ร้งพร้อมด้วย
ความสุขทางกายและทางจิต ย่อมนอนเป็นสุข. ก็คำว่า นอนเป็นสุขนี้ เป็นหัว
ข้อเทศนาเท่านั้น ย่อมนอนเป็นสุขอย่างเดียวนั้นก็หาไม่ได้ ก็บุคคลเห็นปาน
นี้ย่อมเดิน ยืน นั่ง นอน เป็นสุข คือได้รับความสุขในทุกอิริยาบถทีเดียว
บทว่า กามesu อนุเปกขวา ความว่า ดูก่อนมหาบพิตร บุคคลเห็นปานนี้
เว้นจากความเพ่งเล็งในวัตถุทางและกิเลสทาง คือประกาศจากฉันทราคะไม่มีตัณหา
ย่อมอยู่เป็นสุขทุกอิริยาบถ.

พระราชชาติทรงสดับพระธรรมเทศนาแล้วมีพระทัยยินดี บังคมแล้ว
เสด็จไปยังพระราชนิเวศน์นั่นเอง ฝ่ายอันเตวาลิกก็ให้พระอาจารย์แล้วไป
ยังป่าหิมพานต์เหมือนกัน ฝ่ายพระโพธิสัตว์อยู่ในที่นั้นนั้นแหละ มีมานไม้
เลื่อม กระทำกาละแล้วบังเกิดในพรหมโลก.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ตรัส ๒ เรื่อง
สืบต่ออนุสนธิกันแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า อันเตวาลิกในครั้งนั้นได้เป็น
พระภัททิยเถระ ส่วนครูของคณะคือเราเองแล.

จบสุขวิหาริชาดกที่ ๑๐

จบอภินนกวรรคที่ ๑

รวมชาดกที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อภินนกวรรค ๒. วัณณุปถชาดก ๓. เสรีวาณิชาดก ๔.
จุลลกเศรษฐีชาดก ๕. ตัณจุลนาฬิชาดก ๖. เทวธรรมชาดก ๗. กัญฐหริ-
ชาดก ๘. ความนิชาดก ๙. มมเทวชาดก ๑๐. สุขวิหาริชาดก.

๒. สีลวรรค

๑. ลักษณะชาดก

ว่าด้วยผู้มีศีล

[๑๑] ความเจริญย่อมมีแก่ชนทั้งหลายผู้มีศีล
ประพฤติในปฏิสันถาร ท่านจงดูลูกเนื้อชื่อลักษณะ ผู้
อันหมู่แห่งญาติแวดล้อมกลับมาอยู่ อนึ่ง ท่านจงดู
ลูกเนื้อชื่อกาพะนี ผู้เสื่อมจากพวกญาติกลับมาแต่ผู้
เดียว.

จบลักษณะชาดกที่ ๑

๒. อรรถกถาสีลวรรค

๑. อรรถกถาลักษณะชาดก

พระศาสดาเมื่อเสด็จเข้าไปอาศัยพระนครราชคฤห์ ประทับอยู่ในพระ
เวฬุวันมหาวิหาร ทรงปรารภ พระเทวทัต จีตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำ
เริ่มต้นว่า โหติ สีลวตฺตํ อตุโธ ดังนี้ เรื่องพระเทวทัตจนถึงการประกอบ
กรรมคือ การฆ่าอย่างหนัก จักมีแจ้งในกัณฑ์ชาลชาดก เรื่องการปล่อยช้าง
ชนปาลกะ. จักมีแจ้งในจุลลหังสชาดก และการถูกแผ่นดินสูบ จักมีแจ้งใน
สมุททพาณิชาดก ในทวาทสนิบาต.

สมัยหนึ่ง พระเวททัตพลขอวัตถุ ๕ ประการ เมื่อไม่ได้จึงทำลายสงฆ์
พากิณ ๕๐๐ ไปอยู่ที่คยาสีประเทศ ครั้นนั้นญาณของภิกษุเหล่านั้น ได้ถึง
ความแก่กล้าแล้ว พระศาสดาทรงทราบดังนั้น จึงตรัสเรียกพระอัครสาวกทั้ง
สองมาว่า ดูก่อนสารีบุตรและโมคคัลลานะ ภิกษุ ๕๐๐ ผู้เป็นนิตติของพวก
เธอ ชอบใจลัทธิของเวททัตไปกับพระเวททัตแล้ว ก็บัดนี้ญาณของภิกษุเหล่านี้นั้นถึง
ความแก่กล้าแล้ว พวกเธอจงไปที่นั่นพร้อมกับภิกษุจำนวนมาก แสดง
ธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น ให้ภิกษุเหล่านั้นตรัสรู้มรรคผลแล้วจงพามา พระ
อัครสาวกทั้งสองนั้นจึงไปที่คยาสีประเทศนั้นนั่นแหละ แสดงธรรมแก่ภิกษุ
เหล่านั้น ให้ตรัสรู้ธรรมด้วยมรรคผลแล้ว วันรุ่งขึ้นเวลาอรุณขึ้น จึงพากิณ
เหล่านั้นมายังพระเวฬุวันวิหารนั้นเทียว ก็แลในเวลาที่จะพระสารีบุตรเถระมา
ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วยืนอยู่ ภิกษุทั้งหลายพากันสรรเสริญพระเถระ
แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระธรรมเสนาบดี
พี่ชายใหญ่ของข้าพระองค์ทั้งหลาย อันภิกษุ ๕๐๐ แวดล้อมมาอยู่ งดงามเหลือ
เกิน ส่วนพระเวททัตเป็นผู้มีบิรวารเสื่อมแล้ว พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย สารีบุตรอันหมุ่ญาติแวดล้อมมาอยู่งดงาม แต่ในบัดนี้ เท่านั้นก็หามิได้
แม้ในกาลก่อนก็งดงามเหมือนกัน ฝ่ายพระเวททัตเสื่อมจากหมุ่ญาติในบัดนี้
เท่านั้น หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็เสื่อมมาแล้วเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลายทูล
อ้อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อให้ทรงประกาศเรื่องนั้นให้แจ่มแจ้ง พระผู้มี
พระภาคเจ้าได้ทรงกระทำเหตุอันระหว่างภพปกปิดไว้ ให้ปรากฏดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล พระเจ้ามคธพระองค์หนึ่ง ครองราชสมบัติในนคร
ราชคฤห์ ในแคว้นมคธ ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ทรงถือปฏิสนธิในกามนิคม
มฤคชาติ พอเติบโต มีเนื้อหนึ่งพันเป็นบิรวารอยู่ในป่า พระโพธิสัตว์นั้นมี
ลูก ๒ ตัว คือ ลักขณะ และ กาพะ. ในเวลาที่ตนแก่ พระโพธิสัตว์นั้น

กล่าวว่า ลูกพ่อทั้งสอง บัดนี้ พ่อแก่แล้ว เจ้าทั้งสองจงปกครองหมู่นี้ แล้วให้บุตรและคนรับมอบเนื้อคนละ ๕๐๐ ตั้งแต่นั้น เนื้อแม่ทั้งสองก็ปกครองหมู่นี้. ก็ในแคว้นมคธ ในสมัยข้าวกล้าอันเต็มไปด้วยข้าวกล้า อันตรายย่อมเกิดแก่เนื้อทั้งหลายในป่า เนื่องจากพวกมนุษย์ต้องการฆ่าพวกเนื้อที่มากินข้าวกล้า จึงขุดหลุมพรางปักขวาก ห้อยหินยนต์ [ฟ้าทับแหว] ดักบ่วงมีบ่วงลวงเป็นต้น เนื้อเป็นอันมากพากันถึงความพินาศ พระโพธิสัตว์รู้คราวที่เต็มไปด้วยข้าวกล้า จึงให้เรียกลูกทั้งสองมากล่าวว่า พ่อทั้งสอง สมัยนี้เป็นสมัยที่เต็มแน่นไปด้วยข้าวกล้า เนื้อเป็นอันมากพากันถึงความพินาศ เราแก่แล้ว จักยับยั้งอยู่ในที่แห่งหนึ่ง ด้วยอุบายอย่างหนึ่ง พวกเจ้าจงพาหมูเนื้อของพวกเขา เข้าไปยังเชิงเขาในป่าในเวลาเขาก่อนข้าวกล้าแล้วจึงค่อยมา บุตรทั้งสองนั้นรับคำของบิดาแล้ว พร้อมด้วยบริวารพากันออกไป ก็พวกมนุษย์ทั้งหลายย่อมรู้หนทางที่พวกเนื้อเหล่านั้นไปและมาว่า ในเวลานี้ พวกเนื้อกำลังลงจากภูเขา ในเวลานี้กำลังขึ้นภูเขา มนุษย์เหล่านั้นพากันนั่งในที่กำลัง ณ ที่นั้นแทงเนื้อเป็นอันมากให้ตาย ฝ่ายเนื้อกาพะ เพราะความที่ตัวโง่ จึงไม่รู้ว่ เวลาชื่อนี้ควรไป จึงพาหมูเนื้อไปทางประตูบ้าน ทั้งในเวลาเช้าและเวลาเย็น ทั้งเวลาพลบค่ำ และเวลาใกล้รุ่ง พวกมนุษย์อื่นและนั่งตามปรกตินั้นแล อยู่ในที่นั้น ๆ ยังเนื้อเป็นอันมากให้ถึงความพินาศ เนื้อกาพะนั้นให้เนื้อเป็นอันมากถึงความพินาศ เพราะความที่ตนเป็นผู้โง่เขลาอย่างนี้ จึงเข้าป่าด้วยเนื้อที่มีประมาณน้อยเท่านั้น.

ส่วนเนื้อลักษณะเป็นบัณฑิตมีปัญญา จลาคในอุบายรู้ว่า เวลานี้ควรไป เนื้อลักษณะนั้นไม่ไปทางประตูบ้าน ไม่ไปเวลากลางวันบ้าง ไม่ไปเวลาพลบค่ำบ้าง เวลาใกล้รุ่งบ้าง พาหมูเนื้อไปเวลาที่ยังกินเท่านั้น เพราะฉะนั้นเนื้อลักษณะจึงไม่ทำเนื้อแม่ตัวหนึ่งให้พินาศเข้าป่าไปแล้ว เนื้อเหล่านั้นอยู่ใน

ปานนั้น ๕ เดือน เมื่อพวกมนุษย์ถอนข้าวกล้าแล้ว จึงพากันลงจากภูเขา เนื้อ
กาพะแม่ไปภายหลัง ก็ทำแม่เนื้อทั้งหมดให้ถึงความพินาศ โดยนัยก่อนนั้นแหละ
ผู้เดียวเท่านั้นมาแล้ว ส่วนเนื้อลักษณะแม่เนื้อตัวเดียวก็ไม่ให้พินาศ อันเนื้อ
๕๐๐ ตัวแวดล้อมมายังสำนักของบิดามารดา ฝ่ายพระโพธิสัตว์เห็นบุตรทั้งสอง
มา เมื่อปรึกษาหารือกับนางเนื้อ จึงกล่าวคาถาว่า

ความจริงย่อมมีแก่คนทั้งหลายผู้มีศีล ผู้ประพฤติ

ในการปฏิสันถาร ท่านจงดูเนื้อชื่อลักษณะ ผู้อันใหม่

ญาติแวดล้อมกลับมาอยู่ อนึ่ง ท่านจงดู เนื้อชื่อกาพะ

นี้ ผู้เสื่อมจากหมู่ญาติ กลับมาแต่ผู้เดียว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สิวตัม ความว่า ชื่อว่าผู้มีศีล คือ
สมบูรณ์ด้วยอาจาระ เพราะมีความสุขเป็นปกติ. บทว่า อตุโธ ได้แก่
ความเจริญ. ปฏิสนธารวุตฺติโน ชื่อว่า ผู้มีปกติประพฤตินิปฏิสันถาร เพราะ
มีปกติประพฤตินิปฏิสันถาร และอามิสปฏิสนธารโน้น แก่ชนเหล่านั้น
ผู้มีปกติประพฤตินิปฏิสันถาร ก็ในที่นี้ พึงทราบธรรมปฏิสนธารเช่นห้ามทำ
บาป การโอวาท และอนุศาสน์ เป็นต้น พึงทราบอามิสปฏิสนธารเช่นการให้
ได้ที่ทำกิน การบำรุงเผ่าไข้ และการรักษาอันประกอบด้วยธรรม ท่านกล่าว
คำอธิบายนี้ไว้ว่า ชื่อว่าความเจริญย่อมมีแก่ชนผู้เป็นบัณฑิต ผู้เพียบพร้อม
ด้วยอาจาระผู้ตั้งอยู่ในปฏิสันถาร ๒ เหล่านั้น บัดนี้ พระโพธิสัตว์เมื่อจะเรียก
มารดาของเนื้อเพื่อจะแสดงความเจริญนั้น จึงกล่าวคำมีอาทิว่า ท่านจงดูเนื้อ
ชื่อลักษณะ ดังนี้ ในคำที่กล่าวนั้นมีความสังเขปดังนี้.

เธอจงดูบุตรของตนผู้สมบูรณ์ด้วยอาจาระและปฏิสันถาร ไม่ทำแม่เนื้อ
ตัวหนึ่งให้พินาศอันหมู่ญาติกระทำไว้ข้างหน้า คือห้อมล้อมมาอยู่ แต่เธอ ก็เธอ

จงดูเนื้อชื้อกาพะนี้ ผู้มีปัญญาเขลา ผู้ละเว้นจากสัมปทา คือ อาจารย์และ
ปฏิสันถาร ผู้เสื่อมจากญาติทั้งหลาย ไม่เหลือญาติแม้สักตัวมาแต่ผู้เดียว.

ก็พระโพธิสัตว์ขึ้นชมบุตรอย่างนี้แล้ว ดำรงอยู่ชั่วอายุ ได้ไปตาม
ยถากรรมแล้ว.

พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สาริบุตรอันหมิ่นญาติห้อม
ล้อม ย่อมงดงามในบัดนี้เท่านั้นก็ห้ามมิได้ แม้ในกาลก่อนถึงดงามเหมือนกัน
พระเทวทัตเสื่อมจากหมู่คณะในบัดนี้เท่านั้นก็ห้ามมิได้ แม้ในกาลก่อนก็เสื่อม
แล้วเหมือนกัน ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ตรัสเรื่อง ๒
เรื่อง สืบอนุสนธิต่อกัน แล้วทรงประชุมชาดกว่า เนื้อกาพะในครั้งนั้น
ได้เป็นเทวทัต แม้บริษัทของเนื้อกาพะนั้น ในกาลนั้น ได้เป็น
บริษัทของพระเทวทัต เนื้อชื้อลักษณะในกาลนั้น ได้เป็นพระสารี-
บุตร แม้บริษัทของเนื้อชื้อลักษณะในกาลนั้น ได้เป็นพุทธบริษัท.
มารดาในครั้งนั้น ได้เป็นพระมารดาของพระราहुล ส่วนบิดาใน
ครั้งนั้น ได้เป็นเราแล.

จบลักษณชาดกที่ ๑

๒. นิโครธมิกชาดก

ว่าด้วยการเลือกคบ

[๑๒] เจ้าหรือคนอื่นก็ตาม พึงคบหาแต่พระยา
เนื้อชื่อนี้โครธเท่านั้น ไม่ควรเข้าไปอาศัยอยู่
พระยาเนื้อชื่อว่าสาชะ ความตายในสำนักพระยาเนื้อ
นี้โครธประเสริฐกว่า การมีชีวิตอยู่ในสำนักพระยาเนื้อ
สาชะจะประเสริฐอะไร.

จบนิโครธมิกชาดกที่ ๒

๒. อรรถถณานิโครธมิกชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุณีผู้
เป็นมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า
นิโครธเมว เสวยยุย ดังนี้.

ได้ยินว่า ภิกษุณีนั่น ได้เป็นธิดาของเศรษฐีผู้มีทรัพย์มากในนคร
ราชคฤห์ มีกุศลมูลหนาแน่น มีสังขารอันย่ำแย่แล้ว เป็นปัจฉิมภวิคัตถ์
(สัตว์ผู้มีภพสุดท้าย) อุปนิสัยแห่งพระอรหันต์โพล่งอยู่ในหทัยของนาง เหมือน
ประทีปโพล่งอยู่ภายในหม้อ ฉะนั้น. ครั้งนั้น จำเดิมแต่กาลที่รู้จักตนแล้ว
ธิดาของเศรษฐีนั้น ไม่ยินดีในเรือน มีความประสงค์จะบวช จึงกล่าวกะบิดา
มารดาว่า ข้าแต่คุณพ่อและคุณแม่ จิตใจของข้าพเจ้าไม่ยินดีในฆราวาส

ข้าพเจ้ามีความประสงค์จะบวชในพระพุทธศาสนาอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์
ท่านทั้งหลายจงให้ข้าพเจ้าบวชเถิด. บิดามารดากล่าวว่า แม่ เจ้าพูดอะไร
ตระกูลนี้มีทรัพย์สมบัติมาก และเจ้าก็เป็นธิดาคนเดียวของเราทั้งหลาย เจ้าไม่
ควรที่จะบวช. นางแม้จะอ่อนวอนอยู่บ่อย ๆ ก็ไม่ได้การบรรพชาจากสำนักของ
บิดามารดา จึงคิดว่า ช่างเถอะ เราไปตระกูลสามียังสามีให้โปรดปรานแล้วจัก
บวช. นางเจริญวัยแล้วไปยังตระกูลสามี เป็นผู้มีศรัทธาในกัลยาณธรรมครองหย้า.
เรือน. ลำดับนั้น เพราะอาศัยการอยู่ร่วม นางก็ตั้งครรภ์. นางไม่รู้ว่าจะตั้ง
ครรภ์. ครั้งนั้น เขาโฆษณางานนักขัตฤกษ์ในพระนคร ชาวพระนครทั้งสิ้น
พากันเล่นงานนักขัตฤกษ์. พระนครได้มีการประดับตกแต่งเหมือนดังเทพนคร
ก็เมื่อการเล่นนักขัตฤกษ์แม้จะใหญ่ยิ่งเพียงนั้น เป็นไปอยู่ นางก็ไม่ลู่ไปได้
ร่างกายของตน ไม่ประดับประดา เทียวไปด้วยเพศตามปกตินั่นเอง. ลำดับนั้น
สามีกล่าวกะนางว่า นางผู้เจริญ นครทั้งสี่อาศัยนักขัตฤกษ์ แต่เธอไม่ปฏิบัติ
ร่างกาย ไม่ทำการตกแต่ง เพราะเหตุไร. นางจึงกล่าวว่า ข้าแต่ลูกเจ้า
ร่างกายเต็มด้วยซากศพ ๓๒ ประการทีเดียว ประโยชน์อะไรด้วยร่างกายนี้ที่
ประดับแล้ว เพราะกายนี้ เทวดา พรหมไม่ได้นิรมิต ไม่ใช่สำเร็จด้วยทอง
ด้วยแก้วมณี ด้วยจันทร์เหลือง ไม่ใช่เกิดจากห้องแห่งดอกบุนนาค ดอก
โกมุท และดอกอุบลเขียว แต่เต็มไปด้วยคูด ไม่สะอาด ไม่ใช่เต็มด้วยขอมฤต
โอสธ โดยที่แท้ เกิดในซากศพ มีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด มีการขัดสีและ
การนวดฟ้นเป็นนิตย์ และมีการแตกทำลายและการกระจัดกระจายไปเป็น
ธรรมดา รกเป่าช้า อันตมหายึดจับ เป็นเหตุแห่งความโศก เป็นวัตถุที่ตั้ง
แห่งความรำไร เป็นที่อยู่อาศัยแห่งโรคทั้งปวง เป็นที่รับเครื่องกรรมกร
ของเสียภายใน ไหลออกภายนอกเป็นนิตย์ เป็นที่อยู่ของหมู่มนุษย์หลายตระกูล
จะไปยังป่าช้า มีความตายเป็นที่สุด แม้จะเปลี่ยนแปลงไปในคลองจักษุของ
ชาวโลกทั้งปวง

กายประกอบด้วยกระดูกและเอ็น ฉาบทาด้วย
หนังและเนื้อ เป็นกายที่ถูกผิวหนังปกปิดไว้ ไม่
ปรากฏตามความเป็นจริง เต็มด้วยลำไส้ใหญ่ เต็มด้วย
ท้องด้วยตับ หัวใจ เนื้อหัวใจ ปอด ไต ม้าม น้ำมูก
น้ำลาย เหงื่อ มันทันเลือด ไขข้อ ดี และมันเหลว
เมื่อเป็นเช่นนั้น ของไม่สะอาดย่อมไหลออกจากช่อง
ทั้ง ๕ ของกายนั้นทุกเมื่อ คือ จี๋ตาไหลออกจากตา
จี๋หูไหลออกจากหู และน้ำมูกไหลออกจากจมูก บาง
คราวออกทางปาก ดีและเสมหะย่อมไหลออกจากกาย
เป็นหยดเหงื่อ เมื่อเป็นอย่างนั้นศีรษะของกายนั้นเป็น
โพรงเต็มไปด้วยมันสมอง คนพาลถูกอวิชาห่อหุ้ม จึง
สำคัญโดยความเป็นของงดงาม กายมีโทษอนันต์
เปรียบเสมอด้วยต้นไม้พิษเป็นที่อยู่ของสรรพโรคล้วน
เป็นของทุกข์ ถ้ากลับเอาภายในของกายนี้ออกข้าง
นอก ก็จะต้องถือท่อนไม้คอยไล่กาและสุนัขเป็นแน่.
กายไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น เป็นดังซากศพ เปรียบ
เหมือนส้วม ผู้มีจักขุติเตียน แต่คนเขลาเพลิดเพลินอัน
หนังสดปกปิดไว้ไม่ทวาร ๕ แผลใหญ่ ของไม่สะอาด
มีกลิ่นเหม็น ไหลออกรอบด้าน ก็ในกาลใดกายนั้น
นอนตายขึ้นพองมีสีเขียวคล้ำ ถูกทอดทิ้งไว้ในสุสาน
ในกาลนั้น ญาติทั้งหลายย่อมไม่ห่วงอาลัย สุนัขบ้าน
สุนัขจิ้งจอกย่อมเคี้ยวกินกายนั้น และนกตะกรุม
หนอน กา แร้ง และสัตว์ทั้งปวงอื่น ๆ ย่อมเคี้ยวกิน

ภิกษุผู้มีญาณในศาสนานั้นนั่นแล ได้ฟังพระพุทธพจน์
แล้ว ย่อมรู้แจ้งกายนั้น ย่อมเห็นตามเป็นจริงแล้ว
ร่างกายนี้ฉันใด ร่างกายนั้นก็ฉันนั้น ร่างกายนั้นฉันใด
ร่างกายนี้ก็ฉันนั้น ข้าพเจ้ากายความเพิดเพลินใน
กายทั้งภายในและภายนอกเสียแล้ว.

ข้าแต่พระลูกเจ้า ข้าพเจ้าจักประดับประดาร่างกายนี้ทำอะไร การกระทำความ
ประดับกายนี้ ย่อมเป็นเหมือนกระทำจิตรกรรมภายนอกหม้อ ซึ่งเต็มด้วยลูก
เศรษฐีบุตรได้ฟังคำของนางดังนั้นจึงกล่าวว่า นางผู้เจริญ เธอเห็นโทษทั้งหลาย
อย่างนี้แห่งร่างกายนี้ เพราะเหตุไรจึงไม่บวช. นางกล่าวว่า ข้าแต่พระลูกเจ้า
ข้าพเจ้าเมื่อได้บวช จะบวชวันนี้แหละ. เศรษฐีบุตรกล่าวว่า ดีแล้ว ฉันจัก
ให้เธอบวช. แล้วบำเพ็ญมหาทาน กระทำมหาสักการะ แล้วนำไปสำนักของ
ภิกษุด้วยบริวารใหญ่ เมื่อจะให้นางบวช ได้ให้บวชในสำนักของภิกษุผู้
เป็นลูกฝ่ายของพระเทวทัต. นางได้บรรพชาแล้วมีความดำริเต็มบริบูรณ์ ดีใจ
แล้ว. ครั้งนั้น เมื่อครรถ์ของนางแก่แล้ว ภิกษุทั้งหลายเห็นความที่อินทรีย์
ทั้งหลายแปรเป็นอื่นไป ความที่หลังมือและเท้าบวม และความที่พื้นท้องใหญ่
จึงถามนางว่า แม่เจ้า เธอปรากฏเหมือนมีครรถ์ ที่อะไรกัน? ภิกษุหนึ่ง
กล่าวว่า แม่เจ้าทั้งหลาย ข้าพเจ้าก็ไม่รู้ว่า เหตุชื่อนี้ แต่ศิลาของข้าพเจ้ายัง
บริบูรณ์อยู่. ลำดับนั้น ภิกษุเหล่านั้นจึงนำนางภิกษุหนึ่งไปยังสำนักของ
พระเทวทัต ถามพระเทวทัตว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า กุลธิดานี้ยังสามิให้โปรด
ปรานได้โดยยาก จึงได้บรรพชา ก็บัดนี้ ครรถ์ของนางปรากฏ ข้าพเจ้า
ทั้งหลายย่อมไม่รู้ว่ากุลธิดานี้ได้ตั้งครรถ์ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ หรือในเวลาบวช
แล้ว บัดนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายจะกระทำอย่างไร. เพราะความที่คนไม่รู้ และ

เพราะขันติ เมตตา และความเอ็นดูไม่มี พระเทวทัตจึงคิดอย่างนี้ว่า ความ
ครหานินทาจักเกิดแก่เราว่า ภิกษุณีผู้อยู่ในฝ่ายของพระเทวทัตมีกรรม แต่
พระเทวทัตกลับเพิกเฉยเสีย เราให้ภิกษุณีนี้สึกจึงจะควร. พระเทวทัตนั้นไม่
พิจารณา เล่นออกไปเหมือนกลิ้งก้อนหิน กล่าวว่า พวกท่านจงให้ภิกษุณี
นั้นสึก ภิกษุณีเหล่านั้นฟังคำของพระเทวทัตแล้ว ลุกขึ้นไหว้แล้วไปยังสำนัก
ลำดับนั้น ภิกษุณีสาวนั้นกล่าวกะภิกษุณีทั้งหลายว่า แม่เจ้าทั้งหลาย พระ
เทวทัตเถระไม่ใช่พระพุทธเจ้า การบรรพชาของเราในสำนักของพระเทวทัต
นั้น ก็หามิได้กับบรรพชาของเราในสำนักของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นบุคคล
เลิศขึ้นโลก อนึ่ง บรรพชานั้น เราได้โดยยาก ท่านทั้งหลายอย่าทำให้การ
บรรพชานั้นอันตรธานหายไปเสียเลย มาเถิดท่านทั้งหลาย จงพาเราไปยัง
พระเชตวัน ในสำนักของพระศาสดา ภิกษุณีทั้งหลายจึงพาภิกษุณีสาวนั้นไป
จากกรุงราชคฤห์สิ้นหนทาง ๔๕ โยชน์ถึงพระเชตวันมหาวิหารโดยลำดับถวาย
บังคมพระศาสดาแล้วกราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ.

พระศาสดาทรงพระดำริว่า ภิกษุณีนี้ตั้งกรรมในเวลาเป็นภุชสะโดย
แท้ แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น พวกเดียรถีย์จักได้โอกาสว่า พระสมณโคตมพา
ภิกษุณีที่พระเทวทัตทิ้งแล้วเที่ยวไปอยู่ เพราะฉะนั้น เพื่อจะตัดถ้อยคำนี้ควร
จะวินิจฉัยอธิกรณ์นี้ในท่ามกลางบริษัทซึ่งมีพระราชา ในวันรุ่งขึ้น จึงให้กุล
เชิญพระเจ้าโกศล และเชิญมหาอนาถบิณฑิกเศรษฐี จูพอนาถบิณฑิกเศรษฐี
นางวิสาขามหาอุบาสิกา และตระกูลใหญ่ ๆ อื่น ๆ ที่มีชื่อเสียง ในเวลาเย็น
เมื่อบริษัททั้ง ๔ ประชุมกันแล้ว จึงตรัสเรียกพระอุบาลีเถระมาว่า เธอจงไป
ชำระกรรมของภิกษุณีสาวนี้ ในท่ามกลางบริษัท ๔. พระเถระทูลรับพระดำรัส
แล้ว จึงไปยังท่ามกลางบริษัท นั่งบนอาสนะที่เขาตกแต่งไว้เพื่อตน แล้วให้
เรียกนางวิสาขามหาอุบาสิกามาตรงเบื้องพระพักตร์ของพระราชา ให้รับอธิกรณ์นี้

ว่า คุณก่อนวิสาขา ท่านจงไป จงรู้โดยดั่งแท้ว่า ภิกษุณีสาวนี้นับวชในเดือน
โน้น วันโน้น แล้วจงรู้ว่าเธอได้มีกรรมนี้ก่อนหรือหลังบวช มหาอุบาสิกา
รับคำแล้วจึงให้วิ่งมาน ตรวจดูที่สุคมือ เท้า สะดือ และท้องของภิกษุณีสาว
ภายในมาน นับเดือนและวัน รู้ว่านางได้ตั้งกรรมในภาวะเป็นคฤหัสถ์โดย
ดั่งแท้ จึงไปยังสำนักของพระเถระแล้วบอกเนื้อความนั้น. พระเถระได้กระทำ
ภิกษุณีนั้นให้เป็นผู้บริสุทธิ ในท่ามกลางบริษัท ๔. ภิกษุณีนั้นเป็นผู้บริสุทธิ
แล้วให้วัภิกษุสงฆ์และถวายบังคมพระศาสดา แล้วไปยังสำนักนั้นแล พร้อม
กับภิกษุณีทั้งหลาย ภิกษุณีนั้น อาศัยกรรมแก่แล้ว ได้ตลอดบุตรมีอานุภาพ
มาก ผู้ตั้งความปรารถนาไว้แทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ.

ครั้งวันหนึ่ง พระราชาเสด็จไปโดยใกล้ชิดๆ สำนักของภิกษุณี ได้
ทรงสดับเสียงทารก จึงตรัสถามอำมาตย์ทั้งหลาย. อำมาตย์ทั้งหลายรู้เหตุ
นั้น จึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ภิกษุณีสาวนั้น ตลอดบุตรแล้ว นั้นเสียงของ
บุตรภิกษุณีสาวนั้นนั่นเอง. พระราชาตรัสว่า แน่พนาย ชื่อว่าการปรนนิบัติ
ทารกเป็นเครื่องกังวลสำหรับภิกษุณีทั้งหลาย พวกเราจักปรนนิบัติทารกนั้น
พระราชาทรงให้มอบทารกนั้นแก่หญิงพื่อนทั้งหลาย ให้เติบโตโดยการบริ
หารดูแลอย่างกุมาร. ก็ในวันตั้งชื่อกุมารนั้น ได้ตั้งชื่อว่ากัสสป ครั้นนั้น คน
ทั้งหลายรู้กันว่า กุมารกัสสป เพราะเจริญเติบโต ด้วยการบริหารอย่างกุมาร
ในเวลามีอายุได้ ๗ ขวบ กุมารกัสสปนั้นบวชในสำนักของพระศาสดา พอมี
อายุ ๒๐ ปีบริบูรณ์ก็ได้อุปสมบท เมื่อกาลเวลาล่วงไป ได้เป็นผู้กล่าวธรรม
อันวิจิตร ในบรรดาพระธรรมกถึกทั้งหลาย. ลำดับนั้น พระศาสดาทรงตั้ง
พระกุมารกัสสปนั้น ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ ด้วยพระดำรัสว่า คุณก่อนภิก
ษุณีทั้งหลาย กุมารกัสสปนี้ เป็นเลิศแห่งสาวกทั้งหลายของเรา ผู้กล่าวธรรมอัน
วิจิตร ภายหลังพระกุมารกัสสปนั้นบรรลुพระอรหัต ในเพราะวมิกสูตร. แม้

ภิกษุผู้เป็นมารดาของพระกุมารกัสสปนั้น เห็นแจ้งแล้วบรรลุพระอรหัต.
พระกุมารกัสสปประปรากฎในพระพุทธศาสนา ประคองพระจันทร์เพ็ญในท่ามกลางท้องฟ้าฉะนั้น.

อยู่มาวันหนึ่ง พระตถาคตเสด็จกลับจากบิณฑบาต ภายหลังภัต
ประทานโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลายแล้วเสด็จเข้าพระคันธกุฎี ภิกษุทั้งหลายรับ
พระโอวาทแล้ว ให้ภาคกลางวันหมดไปในที่ที่เป็นที่พักกลางคืนและที่พักกลางวัน
ของคน ๆ ในเวลาเย็น ประชุมกันในโรงธรรมสภา นั่งพรรณนาพระพุทธานุ
ว่า คุณก่อนอาวโสทั้งหลาย พระเทวทัตทำคนทั้งสอง คือ พระกุมารกัสสป
เถระและพระเถรีให้พินาศ เพราะความที่ตนไม่รู้ และเพราะความไม่มี
ขันติและเมตตาเป็นต้น แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นปัจจัยแก่ท่านทั้งสอง
นั้น เพราะพระองค์เป็นพระธรรมราชา และเพราะทรงถึงพร้อมด้วยพระขันติ
พระเมตตา และความเอ็นดู. พระศาสดาเสด็จมายังโรงธรรมสภาด้วยพุทธลีลา
ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้ แล้วตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
บัดนี้พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ ? ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า
ด้วยเรื่องพระคุณของพระองค์เท่านั้น แล้วกราบทูลเรื่องทั้งปวงให้ทรงทราบ
พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นปัจจัยและเป็นที่พึ่งแก่ชน
ทั้งสองนี้ ในบัดนี้เท่านั้น หามิได้ แม้ในกาลก่อน ก็ได้เป็นแล้วเหมือนกัน.
ภิกษุทั้งหลายจึงทูลอ้อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อต้องการให้เรื่องนั้นแจ่ม
แจ้ง. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกระทำเหตุอันระหว่างภพปกปิดไว้ให้ปรากฏ
ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี
ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทรงถือปฏิสนธิณกำเนิดมฤคชาติ. พระโพธิสัตว์เมื่อออกจาก
ท้องของมารดา ได้มีสีเหมือนดังสีทอง นัยน์ตาทั้งสองของเนื่อนั้น ได้เป็น

เช่นกับลูกแก้วมณีกลม เขาทั้งคู่มีวรรณะดั่งเงิน หน้ามีวรรณะดั่งทองคำกัมพล
แดง ปลายเท้าหน้าและเท้าหลัง เหมือนทำปฏิกิริมด้วยรัตนน้ำครึ่ง ขนหาง
ได้เป็นเหมือนขนจามรี กี๋ร่างกายของเนื้อนั้นใหญ่มีขนาดเท่าลูกน้ำ เนื้อนั้นมี
บริวาร ๕๐๐. โดยชื่อ มีชื่อว่า นิโครธมคฺราช สำเร็จการอยู่ในป่า. ก็ใน
ที่ไม่ไกลแห่งพระยาเนื้อนิโครธนั้น มีเนื้อแม่นซึ่งมีเนื้อ ๕๐๐ เป็นบริวาร มีชื่อ
ว่า สาขะ อาศัยอยู่ แม้เนื้อสาขะก็มีวรรณะดุจสีทอง. สมัยนั้น พระเจ้า
พาราณสีทรงชวนขวายในการฆ่าเนื้อ เว้นเนื้อไม่เสวย ทรงกระทำพวkmนุษย์
ให้ขาดการงาน ยังขวานิคมและชนบททั้งปวงให้ประทุหมัน แล้วเสด็จไปฆ่า
เนื้อทุกวัน. พวkmนุษย์คิดกันว่า พระราชานี้ทรงทำพวกเราให้ขาดการงาน
ถ้ากระไร พวกเราวางเหยื่อของเนื้อไว้ในพระราชอุทยาน จัดน้ำดื่มไว้ให้
พร้อม ต้อนเนื้อเป็นอันมากให้เข้าไปยังพระราชอุทยานแล้วปิดประตูมอบถวาย
พระราชา มนุษย์เหล่านั้นทั้งหมดจึงปลุกผักที่เป็นเหยื่อของเนื้อไว้ในพระราช-
อุทยาน จัดน้ำดื่มไว้ให้พร้อม แล้วประกอบประตุ ถือบ่วง มือถืออาวุธ
นานาชนิดมีค้อนเป็นต้น เข้าป่าแสวงหาเนื้อ คิดว่า พวกเราจักจับเนื้อทั้งหลาย
ที่อยู่ตรงกลาง จึงล้อมที่ประมาณ ๑ โยชน์ เมื่อร่นเข้ามาได้ล้อมที่เป็นที่อยู่
ของเนื้อนิโครธและเนื้อสาขะไว้ตรงกลาง ครั้น เห็นหมู่เนื้อนั้นจึงเอาไม้ค้อนดี
คันไม้ พุ่มไม้เป็นต้น และดีพื้นดิน ไล่หมู่เนื้อออกจากที่รักษุ พากันเงื้อ
อาวุธทั้งหลายมีดาบ หอกและธนูเป็นต้น บันลือเสียงดัง ต้อนหมู่เนื้อนั้นให้
เข้าพระราชอุทยานแล้วปิดประตู พากันเข้าไปเฝ้าพระราชแล้วกราบทูลว่า
ข้าแต่สมมติเทพ เมื่อพระองค์เสด็จไปทรงฆ่าเนื้อเป็นประจำ ทรงทำการงาน
ของข้าพระองค์ทั้งหลายให้เสียหาย พวกข้าพระองค์ อันเนื้อทั้งหลายมาจากป่า
เต็มพระราชอุทยานของพระองค์ ตั้งแต่บัดนี้ไป พระองค์จะได้เสวยเนื้อของมฤค
เหล่านั้น แล้วทูลลาพระราชพากันหลีกไป.

พระราชชาติทรงสดับคำของมนุษย์เหล่านั้น แล้วเสด็จไปพระราช
อุทยาน ทอดพระเนตรเนื้อทั้งหลาย ทรงเห็นเนื้อสีทอง ๒ ตัว จึงได้
พระราชทานอภัยแก่เนื้อทั้งสองนั้น ก็ตั้งแต่นั้นมา บางคราว เสด็จไปเอง
ทรงฆ่าเนื้อตัวหนึ่งแล้วนำมา บางคราว พ่อครัวของพระองค์ไปฆ่าแล้วนำมา
เนื้อทั้งหลายพอเห็นธนูเท่านั้น ถูกความกลัวแต่ความตายคุกคาม พากันหนี
ไป ได้รับการประหาร ๒-๓ ครั้ง ลำบากไปบ้าง ป่วยไปบ้าง ถึงความตาย
บ้าง หมูเนื้อจึงบอกประพฤติเหตุนี้แก่พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ให้เรียก
เนื้อสาจะมาแล้วกล่าวว่า ลูกก่อนสหาย เนื้อเป็นอันมากพากันฉิบหาย เมื่อ
เนื้อมอันจะต้องตายโดยส่วนเดียว ตั้งแต่นั้นไป ผู้จะฆ่าจงอย่าเอาลูกศรยิงเนื้อ
วาระของเนื้อทั้งหลายจะมีในที่แห่งค้อนของผู้พิพากษา วาระจะถึงแก่บริษัท
ของเราวันหนึ่ง จงถึงแก่บริษัทของท่านวันหนึ่ง เนื้อตัวที่ถึงวาระจะไปนอน
พาดหัวที่ไม่ค้อนของผู้พิพากษา แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น เนื้อทั้งหลายจักไม่กลัว
เนื้อสาจะรับคำแล้ว ตั้งแต่นั้นมา เนื้อที่ถึงวาระ จะไปนอนพาดคอกที่ไม่ค้อน
พิพากษา พ่อครัวมาจับเอาเนื้อตัวที่นอนอยู่ ณ ที่นั้นนั่นแหละไป อยู่มาวัน
หนึ่ง วาระถึงแก่แม่เนื้อผู้มีครรภ์ตัวหนึ่งซึ่งเป็นบริษัทของเนื้อสาจะ แม่เนื้อ
นั้นเข้าไปหาเนื้อสาจะแล้วกล่าวว่า เจ้านาย ข้าพเจ้ามีครรภ์ ตลอดลูกแล้ว
พวกเราทั้งสองจะไปตามวาระ ท่านจงให้ข้ามวาระของข้าพเจ้าไปก่อน เนื้อ
สาจะกล่าวว่า เราไม่อาจทำวาระของเจ้าให้ถึงแก่เนื้อตัวอื่น ๆ เจ้าเท่านั้นจรรู้
ว่า เจ้ามีบุตร เจ้าจงไปเถอะ แม่เนื้อนั้น เมื่อไม่ได้ความช่วยเหลือจากสำนัก
ของเนื้อสาจะ จึงเข้าไปหาพระโพธิสัตว์บอกเนื้อความนั้น พระโพธิสัตว์นั้น
ได้ฟังคำของแม่เนื้อนั้นจึงคิดว่า ก็พระโพธิสัตว์ทั้งหลายในกาลก่อน เห็น
ทุกข์ของคนอื่น ย่อมไม่ห่วงใยชีวิตของตน ประโยชน์ของผู้อื่นจากประโยชน์
ตนนั้นแล เป็นสิ่งที่หนักกว่าสำหรับพระโพธิสัตว์เหล่านั้น.

เหล่านัก ปศุสัตว์ มฤคในป่าทั้งหมดยอมเป็น

อยู่ด้วยตนเอง นักปราชญ์ทั้งหลายผู้สงบ ยินดีแล้ว

ในประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ ย่อมยังผู้อื่นให้เป็นอยู่ ก็

นักปราชญ์เหล่านั้น สละทรัพย์ อวัยวะ และชีวิต เพื่อ

ประโยชน์เกื้อกูล เรานั้นเป็นผู้สามารถจักยังเหล่า

สัตว์เป็นอันมากพร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามได้ด้วย ก็

ความไม่มีบุญ เพราะกายอันไร้สาระนี้ เราก็จักได้ลาภ

ของท่านอันยังยืนด้วยตนเองแน่.

ครั้น คิดดังนี้แล้วจึงกล่าวว่า เจ้าจงไปเถอะ เราก็จักให้วาระของเจ้าข้ามไป ครั้น
กล่าวแล้ว ตนเองก็ไปนอนกระทำศิริยะไว้ที่ไม่ค่อนพิพากษาพอคิ้วเห็นดังนั้น
จึงคิดว่า พระยาเนื้อผู้ได้รับ พระราชทานอภัยนอนอยู่ที่ไม่ค่อนพิพากษา เหตุ
อะไรหนอ จึงรีบไปกราบทูลแด่พระราชฯ พระราชาเสด็จขึ้นทรงรถในทันใด
นั่นเอง เสด็จไปด้วยบริวารใหญ่เห็นพระโพธิสัตว์จึงตรัสว่า พระยาเนื้อผู้สหาย
เราให้อภัยแก่ท่านไว้แล้วมิใช่หรือ เพราะเหตุไรท่านจึงนอนอยู่ ณ ที่นี้ พระยา
เนื้อกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช แม่เนื้อผู้มีกรรมมากกล่าวว่า ขอท่านจงยัง
วาระของฉันทให้ถึงแก่เนื้อตัวอื่น ก็ข้าพระบาทไม่อาจโยนมรณทุกข์ของเนื้อตัว
หนึ่งไปเหนือเนื้อตัวอื่นได้ ข้าพระบาทนั้นจึงให้ชีวิตของตนแก่แม่เนื้อนั้น ถือ
เอาความตายอันเป็นของแม่เนื้อนั้นแล้วจึงนอนอยู่ ณ ที่นี้ ข้าแต่มหाराช ขอ
พระองค์อย่าได้ทรงระแวงเหตุอะไรๆ อย่างอื่นเลย พระราชาตรัสว่า คุณก่อน
สุวรรณมิกราชผู้เป็นนาย แม้ในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย เราก็มิเคยเห็นคนผู้
เพียบพร้อมด้วยขันติ เมตตา และความเอ็นดูเช่นกับท่าน ด้วยเหตุนี้ เราก็จึง
เลื่อมใสท่านลูกขึ้นเถิด เราให้อภัยแก่ท่านและแก่แม่เนื้อนั้น พระยาเนื้อกล่าวว่า

ข้าแต่พระเจ้าจอมคน เมื่อข้าพระบาททั้งสองได้อภัยแล้ว เนื้อที่เหลือออกนั้น จักกระทำอย่างไร พระราชาตรัสว่า นาย เราให้อภัยแม่แก่เนื้อที่เหลือด้วย พระยาเนือกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช แม่เมื่อเป็นอย่างนั้นเนื้อทั้งหลายใน พระราชอุทยานเท่านั้น จักได้อภัย เนื้อที่เหลือจักทรงกระทำอย่างไร พระราชา ตรัสว่า นาย เราให้อภัยแม่เนื้อแม่เหล่านั้น พระยาเนือกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช เบื้องต้น เนื้อทั้งหลายได้รับอภัย สัตว์ ๔ เท้าที่เหลือจักกระทำอย่างไร พระ ราชาตรัสว่า นาย เราให้อภัยแก่สัตว์ ๔ เท้าแม่เหล่านั้น พระยาเนือกราบทูล ว่า ข้าแต่มหाराช สัตว์ ๔ เท้าได้รับ พระราชทานอภัยก่อน หมูนกจักกระทำ อย่างไร พระราชาตรัสว่า นาย แม่หมูนกเหล่านั้นเราก็กให้อภัย พระยาเนือ กราบทูลว่า เบื้องต้น หมูนกจักได้รับพระราชทานอภัย พวกปลาที่อยู่ในน้ำจัก กระทำอย่างไร พระราชาตรัสว่า นาย แม่หมูปลาเหล่านั้น เราก็กให้อภัย พระมหาสัตว์ทูลขออภัยแก่สรรพสัตว์กะพระราชาอย่างนี้แล้ว ได้ลุกขึ้นยืนให้ พระราชาคงอยู่ในศีล ๕ แล้วแสดงธรรมแก่พระราชาด้วยลีลาของพระพุทธเจ้า ว่า ข้าแต่มหाराช ขอพระองค์จงประพฤติธรรมในพระชนกชนนีในพระโอรส พระธิดา ในพราหมณ์คฤหบดี ในชาวนิกมและชาวชนบท เมื่อทรงประพฤติ ธรรม ประพฤติสมาสมาอยู่ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตกจักเข้าถึงสุคติโลก สวรรค์ ดังนี้ แล้วอยู่ในอุทยาน ๒-๓ วัน ให้โอรสแก่พระราชาแล้วอันหมู เนื้อแควล่อมเข้าป่าแล้ว แม่เนื้อนมแม่นั้นตกลูกออกมาเช่นกับช่อดอกไม้ ลูก เนื้อนั้น เมื่อเล่นได้ จะไปยังสำนักของเนื้อสาขะ. ลำดับนั้น มารดาเห็นลูกเนื้อ นั้นกำลังจะไปยังสำนักของเนื้อสาขะนั้น จึงกล่าวว่า ลูกเอ๋ย ตั้งแต่นี้ไปเจ้า อย่าไปยังสำนัก ของเนื้อสาขะนั้น เจ้าพึงไปยังสำนักของเนื้อนิโครธเท่านั้น เมื่อ จะโอรสจึงกล่าวคาถาว่า

เจ้าหรือคนอื่นก็ตาม พึงคบหาแต่พระยาเนื้อ

ชื่อว่านิโครธเท่านั้น ไม่ควรเข้าไปอาศัยอยู่กับพระยา

เนื้อชื่อว่าสาจะ ความตายในสำนักของพระยาเนื้อชื่อ

ว่านิโครธประเสริฐกว่า การมีชีวิตอยู่ในสำนักพระยา

เนื้อสาจะ จะประเสริฐอะไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิโครธเมว เสวยยุ ความว่า คู่ก่อน
พ่อ เจ้าหรือคนอื่นก็ตาม ผู้ใคร่ต่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน ควรเสพหรือควร
คบหาแต่พระยาเนื้อชื่อว่านิโครธนั้น. บทว่า น สาขํ อุปลัมเส ความว่า
แต่เนื้อชื่อว่าสาจะไม่ควรเข้าไปอยู่ร่วม คือ ไม่ควรเข้าไปใกล้แล้วอยู่ร่วมได้
แต่ไม่ควรอาศัยเนื้อสาจะนั้นเลี้ยงชีวิต. บทว่า นิโครธสุมี มตํ เสยโย
ความว่า แม้การตายอยู่แทบเท้าของพระยาเนื้อชื่อว่านิโครธประเสริฐกว่า คือ
ยอดเยี่ยมสูงสุด. บทว่า ยญฺเจ สาขสุมี ชีวิตํ ความว่า ก็ความเป็นอยู่
ในสำนักของเนื้อชื่อว่าสาจะนั้น ไม่ประเสริฐคือไม่ยอดเยี่ยมไม่สูงสุดเลย.

ก็จำเดิมแต่นั้น พวกเนื้อที่ได้ภัยพากันกินข้าวกล้าของพวกมนุษย์
มนุษย์ทั้งหลายไม่อาจดีหรือไล่เนื้อทั้งหลายด้วยคิดว่า เนื้อเหล่านี้ได้รับพระ-
ราชทานอภัย จึงพากันประชุมที่พระลานหลวง กราบทูลความนั้นแด่พระราช
พระราชตรัสว่าเรามีความเลื่อมใสให้พรแก่พระยาเนื้อชื่อว่านิโครธ เราถึงจะ
ละราชสมบัติ ก็จะไม่ทำลายปฏิญญานั้น ท่านทั้งหลายจงไปเถิดใคร ๆ ย่อมไม่
ได้เพื่อจะประหารเนื้อทั้งหลายในแคว้นของเรา พระยาเนื้อนิโครธได้สดับ
เหตุการณ์นั้น จึงให้หมู่เนื้อประชุมกัน โอวาทเนื้อทั้งหลายว่า จำเดิมแต่นี้ไป
ท่านทั้งหลายอย่าได้กินข้าวกล้าของคนอื่น ดังนี้แล้ว บอกแก่มนุษย์ทั้งหลาย
ตั้งแต่นี้ไปมนุษย์ทั้งหลายผู้กระทำข้าวกล้า จงอย่าทำไร่เพื่อจะรักษาข้าวกล้า

แต่จงผูกสัญญาด้วยใบไม้ปักนาไว้ ได้ยินว่า จำเดิมแต่นั้น จึงเกิดสัญญาในการผูกใบไม้ขึ้นในนาทั้งหลาย จำเดิมแต่นั้น ชื่อว่าเนื้อผู้ล่วงละเมิดสัญญาในการผูกใบไม้ ย่อมไม่มี. ได้ยินว่า ข้อนี้เป็นโอวาทที่พวกเนื้อเหล่านั้นได้จากพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์โอวาทหมู่เนื้ออย่างนี้แล้วดำรงอยู่ตลอดชั่วอายุ. พร้อมกับเนื้อทั้งหลายได้ไปตามยถากรรมแล้ว. ฝ่ายพระราชาทรงตั้งอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์ ทรงกระทำบุญทั้งหลายได้เสด็จไปตามยถากรรมแล้ว.

พระศาสดาคำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราเป็นที่พึ่งอาศัยของพระเถรีและพระกุมารกัสสป ในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็ได้เป็นที่พึ่งอาศัยแล้วเหมือนกัน ก็ครั้งทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแล้ว จึงทรงหมุนกลับเทศนาว่าด้วยสัจจะทั้ง ๔ ครัสต์เรื่อง ๒ เรื่องสืบต่ออนุสนธิกัน แล้วทรงประชุมชาดกว่า เนื้อชื่อสาขะในครั้งนั้น ได้เป็นพระเทวทัต แม้บริษัทของเนื้อสาขะนั้น ก็ได้เป็นบริษัทของพระเทวทัตนั้นแหละ แน่เนื้อนั้นในครั้งนั้น ได้เป็นพระเถรี ลูกเนื้อในครั้งนั้นได้เป็นพระกุมารกัสสป พระราชาได้เป็นอนนท ส่วนพระยาเนื้อชื่อว่า นิโครธ ได้เป็นเราเองแล.

จบนิโครธมิกชาดกที่ ๒

๓. กัณทินชาดก

ว่าด้วยผู้ตกอยู่ในอำนาจหญิง

[๑๓] เราติเตียนบุรุษผู้มีลูกศรเป็นอาวุธ ยิ่ง
ปล่อยให้เต็มกำลัງ เราติเตียนชนบทที่มีหญิงเป็นผู้นำ
อนึ่ง สัตว์เหล่าใด ตกอยู่ในอำนาจของหญิงทั้งหลาย
สัตว์เหล่านั้นบัณฑิตติเตียนแล้ว.

จบกัณทินชาดกที่ ๓

๓. อรรถกถากัณทินชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวีหาร ทรงปรารภการ
ประเล้าประโลมของภรรยาเก่า จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า
อิรตุถุ กณฺฑิณํ สลฺลํ ดังนี้.

การประเล้าประโลมนั้น จักมีแจ้งในอินทรีชาดก อฎฺฐกนิบาต. ก็พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระดำรัสนี้กะภิกษุเหล่านั้นว่า ดูก่อนภิกษุ แม้ในกาลก่อน
เธออาศัยมาตุคามนี้ ถึงความสิ้นชีวิต ร้องเรียกอยู่ที่พื้นถ่านเพลิงอันปราศจาก
เปลว ภิกษุทั้งหลายทูลอ้อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อทรงประกาศเรื่องนั้น
ให้แจ่มแจ้ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกระทำเหตุอันระหว่างภพปกปิดให้
ปรากฏแล้ว. ก็เบื้องหน้าแต่นี้ไป เราจักไม่กล่าวถึงการที่ภิกษุทั้งหลายทูลอ้อน
วอน และความที่เหตุถูกระหว่างภพปกปิด จักกล่าวเฉพาะคำมีประมาณเท่านั้น

ว่า **อดีต อหริ** แปลว่า ทรงนำอดีตนิทานมาว่าดังนี้เท่านั้น. แม้เมื่อกล่าวคำมีประมาณเท่านี้ ก็พึงประกอบเหตุการณ์นี้ทั้งหมด คือ การทูลอาราธนา การเปรียบเทียบเหมือนนำพระจันทร์ออกจากกลุ่มเมฆ และความที่เหตุถูกระหว่างภพปกปิดไว้ โดยนัยดังกล่าวไว้ในหนหลังนั้นแหละ แล้วพึงทราบไว้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้ามคธครองราชสมบัติอยู่ในพระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ ในสมัยข้าวก้าวของชนชาวมคธ พวกเนื้อทั้งหลายมีอันตรายมาก เนื้อเหล่านั้น จึงเข้าไปยังเนินเขา. เนื้อภูเขาที่อยู่ในป่าตัวหนึ่ง ทำความสนิทสนมกับลูกเนื้อตัวเมียชาวบ้านตัวหนึ่ง ในเวลาที่พวกเนื้อเหล่านั้น ลงจากเชิงเขา กลับมายังชายแดนบ้านอีก ได้ลงมากับเนื้อเหล่านั้นนั้นแหละ. เพราะมีจิตปฏิพัทธ์ในลูกเนื้อตัวเมียนั้น. ลำดับนั้น ลูกเนื้อตัวเมียนั้นจึงกล่าวกะเนื้อภูเขานั้นว่า ข้าแต่เจ้า ท่านแลเป็นเนื้อภูเขาที่เขลา ก็ธรรมดาชายแดนของบ้าน นำระแวง มีภัยเฉพาะหน้า ท่านอย่าลงมากับพวกเราเลย. เนื้อภูเขานั้น ไม่กลับเพราะมีจิตปฏิพัทธ์ต่อลูกเนื้อตัวเมียนั้น ได้มากับลูกเนื้อตัวเมียนั้นนั้นแหละ. ชนชาวมคธรู้ว่า บัดนี้ เป็นเวลาที่พวกเนื้อลงจากเนินเขา จึงยืนในซุ้มอันมิดชิดใกล้หนทาง ในหนทางที่เนื้อทั้งสองเมื่อนั้นเดินมา มีพรานคนหนึ่งยืนอยู่ในซุ้มอันมิดชิด. ลูกเนื้อตัวเมียได้กลิ่นมนุษย์ จึงคิดว่า จักมีพรานคนหนึ่งยืนอยู่ จึงทำเนื้อเขลาตัวนั้น ให้อยู่ข้างหน้า ส่วนตนเองอยู่ข้างหลัง. นายพรานได้ทำเนื้อตัวนั้นให้ล้มลงตรงนั้นนั่นเอง ด้วยการยิงด้วยลูกศรครั้งเดียวเท่านั้น. ลูกเนื้อตัวเมียรู้ว่าเนื้อนั้นถูกยิง จึงโคดหนีไปโดยการไปด้วยกำลังเร็วปานลม. นายพรานออกจากซุ้มชำแหละเนื้อก่อไฟ ปิ้งเนื้ออร่อยบนถ่านไฟอันปราศจากเปลว เคี้ยวกินแล้วดื่มน้ำ หาบเนื้อที่เหลือไปด้วยไม้คานมีหยาดเลือดไหล ได้ไปยังเรือน ให้พวกเด็ก ๆ ยินดีแล้ว.

ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นเทวดาอยู่ในป่าช้าแห่งนั้น พระโพธิสัตว์นั้น เห็นเหตุการณ์นั้น จึงคิดว่า เนื้อโง่ตัวนี้ตาย เพราะอาศัยมารดา เพราะอาศัยบิดาก็หาไม่ โดยที่แท้ตายเพราะอาศัยกาม จริ่งอยู่ เพราะกาม เป็นนิमितเหตุ สัตว์ทั้งหลายจึงถึงทุกข์นานัปการมีการตัดมือเป็นต้น ในสุคติ และการจองจำ ๕ ประการเป็นต้นในทุคติ ชื่อว่าการทำทุกข์คือความตายให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น ก็ถูกติเตียนในโลกนี้ แม้ชนบทใดมีสตรีเป็นผู้นำ จัดแจง ปกครอง ก็ถูกติเตียน เหล่าสัตว์ผู้ตกอยู่ในอำนาจของมารดา ก็ถูกติเตียน เหมือนกัน แล้วแสดงเรื่องสำหรับติเตียน ๓ ประการ ด้วยคาถา ๑ คาถา เมื่อเทวดาทั้งหลายในป่าให้สาธุการแล้วบูชาด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น เมื่อจะยังไพรสมณัสนั้น ให้บันลือขึ้นด้วยเสียงอันไพเราะ จึงแสดงธรรมด้วยคาถานี้ว่า

เรติเตยนบุรุษผู้มีลูกศรเป็นอาวุธ ผู้ยิ่งไปเต็ม

กำลัง เรติเตยนชนบทที่มีหญิงเป็นผู้นำ อนึ่ง สัตว์

เหล่าใดตกอยู่ในอำนาจของหญิงทั้งหลาย สัตว์เหล่า

นั้น บัณฑิตก็ติเตียนแล้วเหมือนกัน.

ศัพทว่า ธีรตถ ในคานานัน เป็นศัพท์นิบาต ใช้ในความหมายว่า. ติเตียน. ในที่นี้ ศัพทว่า ธีรตถ นี้นั้น ฟังเห็นว่าใช้ในการติเตียน ด้วยอำนาจความสะอึกและความหวาดเสียวจริงอยู่ พระโพธิสัตว์เป็นผู้ทั้งสะอึกและหวาดเสียว จึงกล่าวอย่างนั้น คนที่ชื่อว่า กณทิ เพราะมีลูกศร. ซึ่งคนผู้มีลูกศรนั้น. ก็ลูกศรนั้นเขาเรียกว่า สัลละ เพราะอรรถว่าเสียบเข้าไป เพราะฉะนั้น ในคำว่า กณฺฑิณิ สลฺลํ จึงมีความหมายว่า ผู้มีลูกศร อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าผู้มีสัลละเพราะมีลูกศร. ผู้มีลูกศรนั้น. ชื่อว่า คาพทเวธิ ผู้ยิ่งไปเต็มแรง เพราะเมื่อจะให้การประหารอย่างแรงจึงยิงอย่างเต็มที่ โดย

กระทำให้มีปากแผลใหญ่ ผู้ยิ่งไปอย่างเต็มทีนั้น ในข้อนี้มีอธิบายดังนี้ว่า เราติเตียนคนผู้ประกอบด้วยอาวุทธิประการต่าง ๆ ชื่อว่า สัสตะ ลูกศร เพราะวิ่งไปตรง ๆ โดยมีฐานฐานดังโบโกมุทเป็นผล ผู้ยิ่งไปอย่างเต็มแรง. บทว่า ปริณายิกา ได้แก่ เป็นใหญ่ คือ เป็นผู้จัดแจง. บทว่า ชิกฤติตา แปลว่า ติเตียนแล้ว. คำที่เหลือในคาถานี้ง่ายทั้งนั้น.

ก็เบื้องหน้าแต่ไป ข้าพเจ้าจักไม่กล่าวคำแม้มีประมาณเท่านี้ จักพรรณนาคำที่ไม่ง่ายขึ้น ๆ เท่านั้น. พระโพธิสัตว์ครั้งแสดงเรื่องสำหรับติเตียน ๓ ประการ ด้วยคาถาเดียวอย่างนี้แล้ว ทำป่าให้บันลือขึ้นแล้วแสดงธรรมด้วยการเอื้องกรายดังพระพุทธเจ้า.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรงประกาศสังจะทั้งหลาย. ในเวลาจบสังจะ ภิกษุผู้กระสันจะสึก ตั้งอยู่ในโศคาปัดติผล พระศาสดาตรัสเรื่อง ๒ เรื่อง สืบต่ออนุสนธิกันแล้ว ทรงประชุมชาดก ก็เบื้องหน้าแต่ไป ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวคำว่า ตรัสเรื่องสองเรื่อง นี้ จะกล่าวเฉพาะคำมีประมาณเท่านี้ว่า ทรงสืบต่ออนุสนธิ. ก็คำนี้แม้จะไม่กล่าวไว้ ก็พึงประกอบถือเอาโดยนัยดังกล่าวไว้ในหนหลังนั่นแล. เนื้ออุทานในครั้งนั้น ได้เป็นภิกษุกระสันจะสึกในบัดนี้ ลูกเนื้อตัวเมียในครั้งนั้น ได้เป็นภรรยาเก่าในบัดนี้ ส่วนเทวดาผู้เห็นโทษในกามทั้งหลาย ในครั้งนั้น ได้เป็นเราแล.

จบกัณฐกชาดกที่ ๓

๔. วาตมิกชาดก

ว่าด้วยอำนาจของรส

[๑๔] ได้ยินว่า สิ่งอื่นที่จะเลวยิ่งไปกว่ารสทั้งหลาย
ไม่มี รสเป็นสภาพเลวแม้ว่าถิ่นที่อยู่ แยกจากความ
สนิทสนม นายสัตตชัยอุยยานบาล นำเนื้อสมัน ซึ่งอาศัย
อยู่ในป่าชฎมาสู่อำนาจของตนได้ด้วยรสทั้งหลาย.

จบวาตมิกชาดกที่ ๔

๔. อรรถกถาวาตมิกชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวีหาร ทรงปรารภพระ-
จูฬปิณฑปาทิกตสเถระ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า น กิรตุติ
เรเสหิ ปาปิโย ดังนี้.

ได้ยินว่า เมื่อพระศาสดาทรงอาศัยพระนครราชคฤห์ ประทับอยู่ใน
พระวิหารเวฬุวัน.

วันหนึ่ง บุตรของตระกูลเศรษฐีผู้มีทรัพย์มาก ชื่อว่า ติสสกุमार
ไปพระวิหารเวฬุวัน ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้วประสงค์จะบวช
จึงทูลขอบรรพชา แต่บิดามารดายังไม่อนุญาต จึงถูกปฏิเสธ ได้การทำ
การอดอาหาร ๗ วัน แล้วให้บิดามารดาอนุญาต เหมือนดังพระรัฐบาลเถระ
ได้บวชในสำนักของพระศาสดาแล้ว. พระศาสดาครั้งทรงให้ติสสกุमारนั้นบวช

แล้ว ประทับอยู่ในพระวิหารเวฬุวันประมาณถึงเดือน แล้วได้เสด็จไปพระ-
วิหารเชตวัน ในพระเชตวันนั้น กุลบุตรได้สมาทานธุดงค์ ๑๓ เทียวไปบิณฑ-
บาตามลำดับตรอกในนครสาวัตถี ยิ่งกาลเวลาให้ล่วงไป ใคร ๆ เรียกว่า
พระอุปัชฌายา ได้เป็นผู้ปรากฏรู้กันทั่วไปในพระพุทธศาสนา
เหมือนพระจันทร์เพ็ญในพื้นที่ท้องฟ้าฉะนั้น.

ในกาลนั้น เมื่อการเล่นนักขัตฤกษ์ยังดำเนินไปในนครราชคฤห์ บิดา
มารดาของพระเถระเก็บสิ่งของอันเป็นเครื่องประดับ อันมีอยู่ในครั้งพระเถระ
เป็นคฤหัสถ์ไว้ในหอบเงิน เอามาวางไว้ที่เครื่องให้พลงพูดว่า ในการเล่น
นักขัตฤกษ์อื่นๆ บุตรของพวกเราประดับด้วยเครื่องประดับนี้เล่นนักขัตฤกษ์
พระสมณโคดมพาเอาบุตรน้อยนั้นของพวกเราไปยังพระนครสาวัตถี บัดนี้
บุตรน้อยของเราทั้งหลายนั้น นั่งที่ไหนหนอ ยืนที่ไหนหนอ ลำดับนั้น นาง-
วัณณทาสีคนหนึ่งไปยังตระกูลนั้น เห็นภรรยาของเศรษฐีกำลังร้องไห้อยู่ จึง
ถามว่า แม่เจ้า ท่านร้องไห้ทำไม? ภรรยาของเศรษฐีนั้นจึงบอกเนื้อความ
นั้น นางวัณณทาสีกล่าวว่า แม่เจ้า ก็พระลูกเจ้ารักอะไร? ภรรยาเศรษฐี
กล่าวว่า รักของสิ่งโน้นและสิ่งโน้น. นางวัณณทาสีกล่าวว่า ถ้าท่านจะให้
ความเป็นใหญ่ทั้งหมดในเรือนนี้แก่ดิฉันไฉน? ดิฉันจักนำบุตรของท่านมา.
ภรรยาท่านเศรษฐีรับคำว่า ได้ แล้วให้สะเบียง ส่งนางวัณณทาสีนั้นไปด้วย
บริวารใหญ่ โดยพูดว่าท่านจงไปนำบุตรของเรามา ด้วยความสามารถของตน
นางวัณณทาสีนั้นนั่งในยานน้อยอันปกปิด ไปยังนครสาวัตถีถือเอาการอยู่อาศัย
ใกล้ถนนที่พระเถระเที่ยวภิกขาจาร ไม่ให้พระเถระเห็นพวกคนที่มาจากตระกูล
เศรษฐี แวดล้อมด้วยบริวารของตนเท่านั้น เมื่อพระเถระเข้าไปบิณฑบาต ได้
ถวายยาคุหนึ่งกระบวยและภิกขาภิรต ผูกพันด้วยความอยากในรสไว้แต่เบื้องต้น

แล้วให้นั่งในเรือนถวายภิกษาโดยลำดับ รู้ว่าพระเถระตกอยู่ในอำนาจของตน จึงแสดงการว่าเป็นในนอนอยู่ภายในห้อง. ฝ่ายพระเถระเที่ยวไปตามลำดับ ตรอก ในเวลาภิกษาจาร ได้ไปถึงประตูเรือน คนที่เป็นบริวารรับบาตรของ พระเถระแล้วนิมนต์พระเถระให้นั่งในเรือน. พระเถระนั่งแล้วถามว่า อุบาสกา ไปไหน ? คนบริวารกล่าวว่า ท่านผู้เจริญอุบาสิกาเป็นไข้ปรารถนาจะเห็นท่าน พระเถระถูกค้นหาในรสผูกพัน ทำลายการสมาทานวัตรของตน เข้าไปยังที่ที่ นางวิณณทาสีนั้นนอนอยู่ นางวิณณทาสีรู้เหตุแห่งการมาเพื่อตน จึงประเล้า ประโลมพระเถระนั้น ผูกด้วยค้นหาในรส ให้สีกแล้วให้ตั้งอยู่ในอำนาจของ ตน ให้นั่งในยาน ได้ไปยังนครราชคฤห์นั่นเอง ด้วยบริวารใหญ่. ข่านนั้น ได้ปรากฏแล้ว.

ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันในโรงธรรมสภา สนทนากันขึ้นว่า ได้ยิน ว่า นางวิณณทาสีคนหนึ่ง ผูกพระอุปัชฌายาปาติกาติดติดสเถระด้วยค้นหา ในรส แล้วพาไปแล้ว. พระศาสดาเสด็จเข้าไปยังโรงธรรมสภา ประทับบน อาสนะที่เขาตกแต่งไว้ แล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่ง สนทนากัน ด้วยเรื่องอะไร ? ภิกษุเหล่านั้นได้กราบทูลเรื่องราวขึ้น. พระศาสดา ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้ติดในรสค้นหา ตกอยู่ในอำนาจของ นางวิณณทาสีนั้น ในบัดนี้เท่านั้น ก็หาไม่ได้ แม้ในกาลก่อนก็ตกอยู่ในอำนาจ ของนางเหมือนกัน แล้วทรงนำอดีตนิทานมาว่า

ในอดีตกาล ในพระนครพาราณสี ได้มีนายอุชยานบาลของพระเจ้า พรหมทัต ชื่อว่าสัตยชัย ครั้งนั้น เนื้อสมันตัวหนึ่งมายังอุชยานนั้น เห็น นายอุชยานบาลคนเฝ้าอุชยานจึงหนีไป. ฝ่ายนายสัตยชัยมิได้ขู่คุกคามเนื้อสมัน นั้นให้ออกไป เนื้อสมันนั้น จึงมาเที่ยวในอุชยานนั้นนั่นแลบ่อย ๆ นายอุชยาน บาลนำเอาดอกไม้และผลไม้มีประการต่าง ๆ มาจากอุชยานแต่เจ้าครู นำไป

เฉพาะพระราชาทูวัน ๆ. ครั้นวันหนึ่ง พระราชาตรัสถามนายอุยยานบาลนั้น ว่า คุณองสหายอุยยานบาล เธอเห็นความอัศจรรย์อะไรๆ ในอุทยานบ้างไหม? นายอุยยานบาลกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระบาทไม่เห็นสิ่งอื่น แต่ว่า เนื้อสมันตัวหนึ่งมาเที่ยวอยู่ในอุทยาน ข้าพระบาทได้เห็นสิ่งนี้. พระราชาตรัสถามว่า ก็เธอจักอาจจับมันไหม? นายอุยยานบาลกราบทูลว่า ข้าพระบาท เมื่อได้น้ำผึ้งหยดหนึ่งจักอาจนำเนื้อสมันนี้มา แม้ยังภายในพระราชนิเวศน์ พระเจ้าข้า. พระราชาได้ให้น้ำผึ้งแก่นายอุยยานบาลนั้น. นายอุยยานบาลนั้น รับน้ำผึ้งนั้นแล้วไปยังอุทยาน แอบเอาน้ำผึ้งทาหญาทั้งหลายในที่ที่เนื้อสมัน เทียวไป. เนื้อสมันมากินหญาที่ทาด้วยน้ำผึ้ง คิดในรศตัมหา ไม่ไปที่อื่น มาเฉพาะอุทยานเท่านั้น. นายอุยยานบาลรู้ว่าเนื้อสมันนั้นคิดหญาที่ทาด้วยน้ำผึ้ง จึงแสดงตนให้เห็นโดยลำดับ. เนื้อสมันนั้นครั้นเห็นนายอุยยานบาลนั้น ๒-๓ วันแรกก็หนีไป แค่อ่อนเห็นเข้าบ่อย ๆ จึงคุ้นเคย ถึงกับกินหญาที่อยู่ในมือของนายอุยยานบาลได้โดยลำดับ. นายอุยยานบาลรู้ว่าเนื้อสมันนั้นคุ้นเคยแล้ว จึงเอาเสื่อลำแพนล้อมถนนจนถึงพระราชนิเวศน์ แล้วเอากิ่งไม้หักปักไว้ในที่นั้น ๆ สหายนำเต้าบรรจุน้ำผึ้ง หนีบกำหญา แล้วโปรยหญาที่ทาด้วยน้ำผึ้ง ลงข้างหน้าเนื้อ. ได้ไปยังภายในพระราชนิเวศน์ทีเดียว เมื่อเนื้อเข้าไปภายใน แล้ว คนทั้งหลายจึงปิดประตู เนื้อเห็นมนุษย์ทั้งหลายก็ตัวสั่นกลัวแต่มธกัย วิ่งมาวิ่งไป ณ พระลานในภายในพระราชนิเวศน์ พระราชาเสด็จลงจากปราสาท ทอดพระเนตรเห็นเนื้อนั้นตัวสั่น จึงตรัสว่า ธรรมดาเนื้อย่อมไม่ไปยังที่ที่ตน เห็นตลอด ๗ วัน ย่อมไม่ไปยังที่ที่ถูกคุกคามตลอดชีวิต เนื้อสมันผู้อาศัย ปาฐฏอยู่เห็นปานนี้นั้นถูกผูกด้วยความอยากในรส มาสู่ที่เห็นปานนี้ ในบัดนี้ ผู้เจริญทั้งหลาย ชื่อว่าสิ่งที่ลามกกว่าความอยากในรส ย่อมไม่มีในโลกหนอ แล้วทรงเริ่มตั้งธรรมเทศนาด้วยภาษานี้ว่า

ไฉนว่า สิ่งอื่นที่จะเลวยิ่งไปกว่ารสทั้งหลายย่อม

ไม่มี รสเป็นสภาพเลวแม้ว่าถิ่นที่อยู่ แม้กว่าความ

สนิทสนม นายสัณชัยอุยยานบาลนำเนื้อสมันซึ่งอาศัย

อยู่ในป่าช้าในฐานะอำนาจของตนได้ ด้วยรสทั้งหลาย.

ศัพทว่า กิระ ไฉนว่า ในคานานัน เป็นนิบาตใช้ในอรรถว่าได้

ยินได้ฟัง. บทว่า รสเหติ กว่ารสทั้งหลาย ความว่า กว่ารสหวานและรส

เปรี้ยวเป็นต้น ที่พึงรู้ด้วยลิ้น. บทว่า ปาปิโย แปลว่า เลวกว่า. บทว่า อาวา-

เส วา สหุเวท วา แม้กว่าถิ่นที่อยู่ แม้กว่าความสนิทสนม ความว่า

ความกำหนด ด้วยอำนาจความพอใจในถิ่นที่อยู่กล่าวคือสถานที่อยู่ประจำที่ดี ใน

ความสนิทสนมด้วยอำนาจความเป็นมิตรที่ดี ตามกแท้ แต่รสในการบริโภคที่

เป็นไปกับด้วยฉันทราคะนั้นแหละเป็นสภาพเลวกว่า แม้กว่าถิ่นที่อยู่ แม้กว่า

ความสนิทสนมด้วยความเป็นมิตร ซึ่งมีการบริโภคด้วยฉันทราคะเหล่านั้น โดย

ร้อยเท่าพันเท่า เพราะอรรถว่า ต้องเสพเฉพาะเป็นประจำ และเพราะเว้น

อาหาร การรักษาชีวิตินทรีย์ก็ไม่มี พระโพธิสัตว์ทรงกระทำเนื้อความนี้ ให้

เป็นเสมือนเนื้อที่ตามมาด้วยดี จึงตรัสว่า ไฉนว่าสภาพที่เลวกว่ารสทั้งหลาย

ย่อมไม่มี รสเป็นสภาพเลวกว่า แม้กว่าถิ่นที่อยู่ แม้กว่าความสนิทสนม บัดนี้

พระโพธิสัตว์เมื่อจะแสดงว่ารสเหล่านั้นแล้ว จึงตรัสคำมีอาทิว่า วาตมมิด ดังนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า คหณนิสสุตติ แปลว่า อาศัยที่เป็นปารกชัญ ท่าน

กล่าวอธิบายไว้ว่า ท่านทั้งหลายจงดูความที่รสทั้งหลายเป็นสภาพเลว นาย

สัณชัยอุยยานบาลนำเนื้อสมันชิ้นนี้ ซึ่งอาศัยอยู่ในป่าช้า ในราวป่า มาสู่อำนาจ

ของตนด้วยรสน้ำผึ้ง สิ่งอื่นที่เลวกว่า คือลามกกว่า ชื่อว่าเลวกว่ารสทั้งหลาย

ซึ่งมีการบริโภคด้วยฉันทราคะ ย่อมไม่มีแม้โดยประการทั้งปวง. พระโพธิสัตว์

ตรัสโทษแห่งค้นหาในรศ ด้วยประการดังนี้ ก็แหละครั้นตรัสแล้ว จึงทรงให้
ส่งเนื่อนั้นไปยังป่านั่นเอง.

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย นางวิณณทาสีนั่น ผู้ภิกษุนั้นด้วย
ค้นหาในรศ กระทำให้ในอำนาจของตนในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในกาล
ก่อน ก็ได้กระทำแล้วเหมือนกัน ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาสืบท่อ
อนุสนธิแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า นายสัทธชัยในครั้งนั้น ได้เป็นนาง
วิณณทาสีคนนี้ เนื้อสมันในครั้งนั้น ได้เป็นพระอุปัชฌายาปาติภิกษุ
ส่วนพระเจ้าพาราณสีได้เป็นเราแล.

จบ วาตมิกชาดกที่ ๔

๕. ขราทียชาดก

ว่าด้วยผู้ล่วงเลยโอวาท

[๑๕] ดูก่อนนางเนื้อขราทียา ฉันไม่สามารถจะ
สั่งสอนเนื้อตัวนั้น ผู้มี ๘ กีบ มีเขาคดแต่โคนจนถึง
ปลายเขา ผู้ล่วงเลยโอวาทเสียตั้ง ๗ วันได้.

จบ ขราทียชาดกที่ ๕

๕. อรรถกถาชาตียชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ที่พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุว่ายากรูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า อฏฺฐชฺฐิ ชาตียะ ดังนี้.

ได้ยินว่า ภิกษุนั้นว่ายากรับโอวาท ลำดับนั้น พระศาสดาได้ตรัสถามภิกษุนั้นว่า คุณก่อนภิกษุ ได้ยินว่า เธอว่ายากรับโอวาทจริงหรือ? ภิกษุนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า จริง พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า แม้ในกาลก่อนเธอก็ไม่รับ โอวาทของบัณฑิตทั้งหลาย เพราะความเป็นผู้ว่ายากร จึงคิดบ่วงถึงความสิ้นชีวิต แล้วทรงนำอดีตนิทานมาว่า

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในพระนคร พาราณสี พระโพธิสัตว์เป็นมฤคเฑาะว์ล้อมด้วยหมูน้อยอยู่ในป่า ลำดับนั้น เนื้อผู้เป็นน้องสาวมฤคเฑาะว์นั้นแสดงบุตรน้อยแล้วให้รับเอาด้วยคำพูดว่า ข้าแต่พี่ชาย นี่เป็นหลานของพี่ พึงให้เรียนมาษาเนื้ออย่างหนึ่ง มฤคเฑาะว์กล่าวว่า หลานนั้นว่า ในเวลาเช้านั้น เจ้าจงมาเรียนเอา เนื้อผู้หลานไม่มาตามเวลาที่พูดไว้ เมื่อล่วงไป ๗ วัน เหมือนดังวันเดียว เนื้อผู้เป็นหลานนั้นไม่ได้เรียนมาษาของเนื้อท้องเที่ยวไป จึงคิดบ่วง ฝ่ายมารดาของเนื้อนั้น เข้าไปห้ามมฤคเฑาะว์พี่ชายแล้วถามว่า ข้าแต่พี่ พี่ให้หลานเรียนมาษาของเนื้อแล้วหรือ? พระโพธิสัตว์กล่าวว่า เจ้าอย่าคิดเสียใจต่อบุตรผู้ไม่รับโอวาทสั่งสอนนั้น บุตรของเจ้าไม่เรียนเอามาษาของเนื้อเอง เป็นผู้ไม่มีความประสงค์จะโอวาทเนื้อนั้นเลย ในบัดนี้ จึงกล่าวคาถานี้ว่า

ดูก่อนนางเนื้อขราทียา ฉันไม่สามารถจะสั่งสอน

เนื้อตัวนั้น ผู้มี ๘ กีบ มีเขาคดแค่โคนเขาจนถึงปลาย

เขา ผู้ล่องเลยโอวาทเสียตั้ง ๗ วันได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อฏฐชُر ได้แก่ มีกิบ ๘ กีบ โดยทำข้าง
หนึ่งๆ มี ๒ กีบ พระโพธิสัตว์เรียกนางเนื้อนั้นโดยชื่อว่า ขราทียา บทว่า
มิลฺลํ เป็นคำรวมถือเอาเนื้อทุกชนิด. บทว่า วฏฺกาคิวงฺกิณฺ ได้แก่ คดยิ่งกว่า
คด คือ คดตั้งแต่ที่โคนเขา คดมากขึ้นไปถึงปลายเขา เชื่อว่าผู้มีเขาคดแต่โคน
จนถึงปลายเขา เพราะเนื้อนั้นมีเขาเป็นเช่นนั้น. จึงชื่อว่าเขาคดแต่โคนจนถึง
ปลายเขา คือ มีเขาคดแต่โคนเขา จนถึงปลายเขานั้น. บทว่า สตุตฺทกาเลห-
ติกฺกนฺตํ ได้แก่ ผู้ล่องเลยโอวาท โดยเวลาเป็นที่ให้โอวาท ๗ วัน. ด้วยบทว่า
น นํ โอวาทิสฺสเห นี้ ท่านแสดงว่า เราไม่อาจให้โอวาทเนื้อผู้ว่ายากนี้
แม้ความคิดเพื่อจะโอวาทเนื้อนี้ ก็ไม่เกิดขึ้นแก่เรา.

ครั้งนั้น นายพรานฆ่าเนื้อที่ว่ายากตัวนั้นซึ่งติดบ่วง ถือเอาแต่เนื้อ
แล้วหลีกไป.

ฝ่ายพระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ เธอเป็นผู้ว่ายากแต่ในบัดนี้ เท่านั้น
ก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็เป็นผู้ว่ายากเหมือนกัน ครั้น ทรงนำพระเทศนาขึ้นมา
สืบทอดอนุสนธิกันแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า เนื้อผู้เป็นหลานในกาลนั้น ได้
เป็นภิกษุผู้ว่ายากในบัดนี้ แม้เนื้อผู้เป็นน้องสาวในกาลนั้น ได้เป็น
พระอุบลวรรณา ในบัดนี้ ส่วนเนื้อผู้ให้โอวาทในกาลนั้น ได้เป็น
เราตถาคตแล.

จบ ขราทียชาดกที่ ๕

๖. ตีปลัดถมิกชาดก

ว่าด้วยเล่ห์กลลงพราน

[๑๖] ดูก่อนน้องหญิง จันยังเนื้อหลานชายผู้มี ๘ กีบ
นอนโดยอาการ ๓ ท่า มีเล่ห์กุมารยาหลายอย่าง คืบ
กินน้ำในเวลาเที่ยงคืน ให้เล่าเรียนมาของเนื้อดีแล้ว
โดยประการที่เนื้อหลานชายกลั่นลมหายใจได้ โดยช่อง
นาสิกข้างหนึ่งแนบติดอยู่กับพื้นดิน ทำเล่ห์กลลง
นายพรานด้วยอุบาย ๖ ประการฉะนั้นแล.

จบตีปลัดถมิกชาดกที่ ๖

๖. อรรถกถาตีปลัดถมิกชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ใน พทริการาม นครโกสัมพี ทรงปรารภ
พระราหุลเถระ ผู้ใคร่ต่อการศึกษาจึงตรัสพระธรรมเทศนา มีคำเริ่มต้นว่า
มิกฺขํ ตีปลุตฺตุถิ ดังนี้.

ความพิสดารว่า กาลครั้งหนึ่ง เมื่อพระศาสดาเสด็จเข้าไปอาศัยเมือง
อาฬวีประทับอยู่ในอัคคาพเวเจสิย อุบาสก อุบาสิกา ภิกษุ และภิกษุณี จำนวน
มาก ไปวิหารเพื่อฟังธรรม. ตอนกลางวัน มีการฟังธรรม ก็เมื่อกาลเวลา
ล่วงไป อุบาสิกาและภิกษุณีทั้งหลายไม่ไป. มีแต่พวกภิกษุและอุบาสกทั้งหลาย
ตั้งแต่นั้น จึงเกิดมีการฟังธรรมตอนกลางคืน ในเวลาเสร็จสิ้นการฟังธรรม

ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพระเถระพากันไปยังที่อยู่ของคนๆ ภัคฆุหนุ่มกับพวกอุบาสกนอนที่อุปัฏฐานศาลาคือ โรงฉั่น. เมื่อพวกภิกษุหนุ่มและพวกอุบาสกเหล่านั้นเข้าถึงความหลับ บางคนนอนกรนเสียงครี๊ด ๆ นอนกัดฟัน บางคนนอนครู่เดียวแล้วลุกขึ้น. พวกอุบาสก เห็นประการอันแปลกของภิกษุหนุ่ม จึงกราบทูลแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทว่า ก็ภิกษุใดนอนร่วมกับอนุปลัมบัน ภิกษุนั้นต้องอาบัติปาจิตตีย์ ดังนี้แล้วได้เสด็จไปยังนครโกสัมพี. ในข้อที่ทรงบัญญัติสิกขาบทนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงกล่าวกะท่านราหุลว่า อาวุโสราหุล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้ว บัดนี้ ท่านจงรู้ที่อยู่ของคน. ก็เมื่อก่อนภิกษุทั้งหลายได้สงเคราะห์ท่านราหุลนั้น ผู้มายังที่อยู่ของคน ๆ เป็นอย่างดีเพราะอาศัยความเคารพในพระผู้มีพระภาคเจ้า และความที่ท่านราหุลนั้นเป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา ได้ลาดเตียงเล็ก ให้จิวรเพื่อหนุนศีรษะ. แก้วนั่นแม้ที่อยู่ก็ได้ให้แล้วเพราะกลัวต่อสิกขาบท. ฝ่ายพระภัตตราหุลก็ไม่ไปยังสำนักของพระทศพล ด้วยคิดว่า เป็นพระบิดาของเรา หรือของพระธรรมเสนาบดี ด้วยคิดว่า เป็นอุปัชฌาย์ของเรา หรือของพระมหาโมคคัลลานะด้วยคิดว่า เป็นอาจารย์ของเรา หรือของท่านพระอานนทด้วยคิดว่าเป็นอาของเรฯ ได้เข้าไปยังเวกกุฎีสำหรับถ่ายของพระทศพล ประคองเข้าไปยังวิมานของพรหม สำเร็จการอยู่แล้ว. ก็ประตูกุฎีสำหรับใช้ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ปิดสนิทนั้น กระทำการประพรมด้วยรูปหอม มีพวงของหอมและพวงดอกไม้ห้อย ตามประทีปตลอดคืนยังรุ่ง. ก็พระภัตตราหุลอาศัยสมบัติในกุฎีนั้น จึงเข้าไปอยู่ในกุฎีนั้น. อนึ่งเพราะภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า ท่านจงรู้ที่อยู่ และเพราะความเป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษาโดยเคารพในโอวาท จึงเข้าไปอยู่ในกุฎีนั้น ก็ในระหว่าง ๆ

ภิกษุทั้งหลายเห็นท่านผู้มีอายุนั้น มาแต่ไกล เพื่อต้องการจะทดลองท่านผู้มีอายุนั้น จึงทิ้งกำไม้กวาดหรือภาชนะสำหรับทั้งหกเข้าไว้ข้างใน. เมื่อท่านผู้มีอายุนั้นมาถึง จึงกล่าวว่า อาวุโส ใครทิ้งสิ่งนี้. ในการการท่านนี้ เมื่อภิกษุบางพวกกล่าวว่า ท่านราหุลสมาทานนี้. แต่ท่านราหุลนั้นไม่กล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ผมไม่รู้เรื่องนี้ กลับเก็บกำลัสนั้นแล้วขอขมาว่า ท่านผู้เจริญ ขอท่านทั้งหลายจงอดโทษแก่กระผม แล้วจึงไป. ท่านราหุลนี้เป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษาอย่างนี้. ท่านราหุลนั้นอาศัยความเป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษาอันนั้นเอง จึงเข้าไปอยู่ในกุณินนั้น.

ครั้นเวลาก่อนอรุณทีเดียวก่อน พระศาสดาประทับยืนที่ประตูเวจกุฎีแล้ว ทรงพระภาสะ (โ) ขึ้น ส่วนท่านผู้มีอายุนั้นก็ไต่ขึ้น พระศาสดาตรัสถามว่า ใครนั่น ? ท่านพระราหุลกราบทูลว่า ข้าพระองค์ราหุล แล้วออกมาถวายบังคม พระศาสดาตรัสถามว่า ราหุล เพราะเหตุไรเธอจึงนอนที่นี่ ? พระราหุลกราบทูลว่า เพราะไม่มีที่อยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยว่าเมื่อก่อน ภิกษุทั้งหลาย การทำความสงเคราะห์แก่ข้าพระองค์ บัดนี้ไม่ให้ที่อยู่เพราะกลัวคนต้องอาบัติ ข้าพระองค์นั้นคิดว่า ที่เป็นที่ไม่เบียดเสียดผู้อื่น ด้วยเหตุนี้ จึงนอนในที่นี้. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเกิดธรรมสังเวชขึ้นว่า เบื้องต้น ภิกษุทั้งหลาย สละราหุลได้อย่างไร (ต่อไป) ให้เด็กในตระกูลทั้งหลายอื่นบวชแล้ว จักกระทำอย่างไร. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าให้ภิกษุทั้งหลายประชุมกัน แต่เข้าครุแล้วตรัสถามพระธรรมเสนาบดีว่า สารีบุตร ก็เธอรู้ไหมว่า วันนี้ราหุลอยู่ที่ไหน ? พระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่ทราบพระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า สารีบุตร วันนี้ราหุลอยู่ที่เวจกุฎี คุณก่อนสารีบุตร ท่านทั้งหลายเมื่อสละราหุลได้อย่างไร (ต่อไปภายใน) ให้เด็กในตระกูลทั้งหลายเหล่าอื่นบวชแล้ว จักกระทำอย่างไร แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น กุลบุตรผู้

บวชในพระศาสนานี้จักเป็นผู้ไม่มีที่พึ่ง บัดนี้ ตั้งแต่นี้ไป ท่านทั้งหลายจงให้ออนุปสัมป็นทั้งหลายอยู่ในสำนักของกองตนวันหนึ่ง สองวัน ในวันที่สามรู้ที่เป็นที่อยู่ของอนุปสัมป็นเหล่านั้นแล้วจงให้อยู่ภายนอก ดังนี้ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทอีก ทรงกระทำให้เป็นอนุบัญญัติข้อนี้.

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันในโรงธรรมสภา แล้วกล่าวคุณของพระราหุลว่า คุณาเถิดท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ราหุลนี้ใคร่ต่อการศึกษาเป็นกำหนด ชื่อว่าผู้ถูกภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า ท่านจงรู้ที่อยู่ของท่าน ก็ไม่ได้ตอบ แม้ภิกษุรูปหนึ่งว่า เราเป็นโอรสของพระทศพล ท่านทั้งหลายเป็นใคร พวกท่านนั้นแหละจงออกไป ดังนี้แล้ว ได้สำเร็จการอยู่ในเวจกุฎี. เมื่อภิกษุเหล่านั้นพากันกล่าวอยู่อย่างนี้ พระศาสดาเสด็จเข้าไปยังโรงธรรมสภาประทับนั่งบนอาสนะที่ตกแต่งไว้แล้วตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ. ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์นั่งสนทนากันด้วยสิกขากามกถา ว่าด้วยความใคร่ต่อการศึกษาของพระราหุล มิใช่ด้วยเรื่องอื่นพระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ราหุลเป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา ในบัดนี้ท่านนั้นหาไม่ได้ แม้ในกาลก่อน แม้บังเกิดในกำเนิดดิรัจฉาน ก็เป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษาเหมือนกัน แล้วทรงนำอดีตนิทานมาดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล พระเจ้ามคธราชพระองค์หนึ่งครองราชสมบัติอยู่ในพระนครราชคฤห์ ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดมฤค อันหม่อมฤคแวดล้อมอยู่ในป่า. ครั้งนั้น แม่เนื้อผู้เป็นน้องสาวของพระโพธิสัตว์นั้นนำบุตรน้อยของตนเข้าไปแล้วกล่าวว่า ข้าแต่พี่ ท่านจงให้หลานของท่านนี้ ศึกษา มารยาของเนื้อ. พระโพธิสัตว์รับคำแล้วกล่าวว่า คุณก่อนพ่อ เจ้าจงไป ใน

เวลาชื่อนั้น เจ้าจงมาศึกษา. เนื้อผู้เป็นหลานนั้นไม่ล่วงเลยเวลาที่ลุงบอกเข้าไปหาลุงนั้นแล้วศึกษามารยาของเนื้อ. วันหนึ่งเนื้อนั้น เทียวไปในป่า คิดบ่วง จึงร้องบอกให้รู้ว่าคิดบ่วง หมู่เนื้อพากันหนีไปบอกแก่มารดาของเนื้อนั้นว่า บุตรของท่านคิดบ่วง. แม่เนื้อนั้นจึงไปยังสำนักของพี่ชายแล้วถามว่า พี่ท่านให้หลานศึกษามารยาของเนื้อแล้วหรือ? พระโพธิสัตว์กล่าวว่า เจ้าอย่ารังเกียจกรรมอันลามกอะไร ๆ ของบุตร เราให้บุตรของเจ้านั้นศึกษามารยาของเนื้ออย่างดีแล้ว บัดนี้ บุตรของเจ้านั้นละทิ้งบ่วงนั้นแล้วหนีไป จักกลับมาแล้ว กล่าวคานี้ว่า

ดูก่อนน้องหญิง ฉันยังเนื้อหลานผู้ชายผู้มี ๘ กีบ

นอนโดยอาการ ๓ ท่า มีเล่ห์กลมารยาหลายอย่าง ดุ่ม

กินน้ำในเวลาเที่ยงคืน ให้เล่าเรียนมารยาของเนื้อดีแล้ว

โดยประการที่เนื้อหลานชาย กลั่นลมหายใจได้ โดย

ช่องนาสิกข้างหนึ่งแนบติดอยู่กับพื้นดิน ทำเล่ห์กล

ลงนายพราน ด้วยอุบาย ๖ ประการจะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มิถุ ได้แก่ เนื้อผู้เป็นหลาน. บทว่า

ติปุลลตุถิ ความว่า การนอน เรียกว่า ปิถลัตถะ ชื่อว่าผู้มีการนอน ๓ ท่า

เพราะมีการนอนโดยอาการ ๓ อย่างคือ โดยข้างทั้งสอง และโดยอาการอย่าง

โคนนอนตรงอีกอย่างหนึ่ง เพราะมีการนอน ๓ ท่า. ซึ่งเนื้อนั้นผู้มีการนอน ๓

ท่า. บทว่า อนกมยมิ ได้แก่ มีมารยามาก คือมีการลงมาก. บทว่า

อฏฐชูร ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยกิบ ๘ กีบ โดยเท้าข้างหนึ่ง ๆ มี ๒ กีบ.

บทว่า อพฺพตฺตฺตาปายิ ความว่า เนื้อชื่อว่าดุ่มน้ำในเวลาเที่ยงคืน เพราะ

เลยยามแรกไปแล้ว ในเวลามัชฌิยาม จึงมาจากป่าแล้วดุ่มน้ำ เพราะเหตุนี้

จึงชื่อว่า ผู้ดื่มน้ำในเวลาเที่ยงคืน. ซึ่งเนื่อนั้น. อธิบายว่า เนื้อผู้ดื่มน้ำในเวลาเที่ยงคืน. เราให้เนื้อหลานชายของเราเรียนมารยาของเนื้อดีแล้ว. ถามว่า ให้เรียนอย่างไร ? ตอบว่า ดูก่อนน้องหญิง เราให้เรียนโดยประการที่เนื้อหลานชายหาใจที่พื้นดิน โดยช่องนาสิกข้างหนึ่งลงนายพรานด้วยเล่ห์กล ๖ ประการ. ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า ก็เราให้บุตรของเจ้าเรียนเอาแล้ว โดยประการที่เนื้อหลานชายกลืนลมในช่องจมูกด้านบนข้างหนึ่ง แล้วหาใจที่พื้นดินนั้นนั่นแหละ โดยช่องจมูกด้านล่างข้างหนึ่งซึ่งแนบติดดิน จึงครอบงำ อธิบายว่า จึงลงนายพรานด้วยเล่ห์กล ๖ ประการ คือโดยส่วน ๖ ส่วน. เล่ห์กล ๖ ประการเป็นไฉน ? เล่ห์กล ๖ ประการ คือโดยการเหยียด ๔ เท้าบนตะแคง ๑ โดยใช้กีบทั้งหลายตะกุยหญ้าและดินร่วน ๑ โดยทำลื่นห้อยออกมา ๑ โดยกระทำท้องให้พอง ๑ โดยการปล่อยอุจจาระ ๑ ปัสสาวะ ให้ลาดออกมา ๑ โดยการกลืนลม ๑. อีกนัยหนึ่ง ท่านแสดงว่า ดูก่อนน้องหญิง เราให้เนื้อหลานชายนั้นเรียนมารยาของเนื้อ โดยประการที่เขาจะลงทำให้นายพรานเกิดความหมายรู้ว่า เนื้อนี้ตายแล้วโดยเล่ห์กล ๖ ประการนี้ คือโดยตะกุยเอาดินร่วนมาไว้ตรงหน้า ๑ โดยการโน้มตัวไป ๑ โดยการเที่ยวร่นไปทั้งสองข้าง ๑ โดยการทำท้องให้พองขึ้น ๑ โดยการทำคองให้แฟบลง ๑. อีกนัยหนึ่ง เราให้เนื้อหลานชายนั้นเรียนเอาแล้ว โดยประการที่เนื้อหลานชายนั้นหาใจที่พื้นดินโดยช่องจมูกข้างหนึ่ง ทำกลด้วยเล่ห์กล ๖ ประการ คือทำเล่ห์กลด้วยเหตุ ๖ ประการซึ่งได้แสดงไว้ในนัยแม่ทั้งสอง อธิบายว่าจักกระทำเล่ห์กล คือจักลงนายพราน. พระโพธิสัตว์เรียกเนื้อผู้เป็นน้องสาวว่า โภติ นางผู้เจริญ. ด้วยบทว่า ภาคินฺนุโย นี้ พระโพธิสัตว์ หมายถึงเนื้อหลานชายผู้ลงด้วยเหตุ ๖ ประการด้วยประการอย่างนี้.

พระโพธิสัตว์เมื่อแสดงความที่เนื้อหlananชายเรียนมารยาของเนื้อดีแล้ว จึงปลอบโยนเนื้อผู้น้องสาวให้เบาใจ ด้วยประการอย่างนี้ ลูกเนื้อแม่นั้นคิด บ่วง ไม่คืนรนเลย นอนเหยียดเท้าทั้ง ๔ ไปทางด้านข้างที่ผาสูกมาก ณ ที่พื้น ดิน เอาเท้าทั้งหลายนั้นแหละคู้ในในที่ใกล้ ๆ เท้าทั้ง ๔ ทำดินร่วนและหญ้าให้ กระจุยขึ้น ปล่อยอุจจาระปัสสาวะออกมาทำให้หัวตกกลิ่นห้อย กระทำสรีระให้ เปราะเปื้อนด้วยน้ำลาย ทำให้ตัวพองขึ้นด้วยการอันลม ทำนัยน์ตาทั้งสองให้ เหลือก ทำลมให้เดินทางช่องนาสิกล่าง กลั้นลมทางช่องนาสิกบน ทำหัวให้ แข็ง แสดงอาการของเนื้อที่ตายแล้ว ฝ่ายแมลงวันหัวเขียวก็ตอมเนื้อนั้น กาทั้งหลายพากันแอบอยู่ในที่นั้น ๆ นายพรานมาเอามือคิดท้อคิดว่า เนื้อจัก คิดบ่วงแต่เช้าตรู่นี้ จึงเกิดจะเนา (ขึ้น) มา จึงแก้เชือกที่ผูกเนื้อนั้นออก คิด ว่า บัดนี้ เราจักเล่นเนื้อนั้นในที่นี้แหละ เอาแต่เนื้อไป เป็นผู้ไม่สงสัย เริ่ม เก็บเอากิ่งไม้และใบไม้. ฝ่ายลูกเนื้อลุกขึ้นยืนด้วยเท้าทั้ง ๔ สลัดกายเหยียด คอ แล้วได้ไปยังสำนักของมารดาโดยเร็ว ประจุเมฆฝนลูกลมพายุใหญ่พัด ชาติไปฉะนั้น.

ฝ่ายพระบรมศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ราชูเป็นผู้ใคร่ต่อ การศึกษาในบัดนี้เท่านั้น ก็หาไม่ได้ แม้ในกาลก่อนก็เป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา เหมือนกัน ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนา มาสืบทอดอนุสนธิแล้ว จึงทรง ประชุมชาดกว่า ลูกเนื้อผู้เป็นหลานในครั้งนั้น ได้เป็นราชูในบัดนี้ ฝ่ายมารดาในครั้งนั้น ได้เป็นนางอุบลวรรณาในบัดนี้ ส่วนเนื้อ ผู้เป็นลูกในครั้งนั้น ได้เป็นเราแล.

จบติปัลลัตถมิตชาดกที่ ๖

๘. มาลุตชาดก

ว่าด้วยความหนาวเกิดแต่ลม

[๑๗] ข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ตาม สมัยใดลมย่อมพัด
มา สมัยนั้นย่อมมีความหนาว เพราะความหนาวเกิด
แต่ลม ในปัญหาข้อนี้ ท่านทั้งสองถือว่าไม่แพ้กัน.

จบมาลุตชาดกที่ ๘

๙. อรรถกถามาลุตชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวันทรงปรารภบรรพชิต
ผู้บวช เมื่อแก่ ๒ รูป จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า กาเพ วา
ยทิ วา ชุณฺเห ดังนี้.

ได้ยินว่า บรรพชิตทั้งสองรูปนั้น อยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ในโกศลชนบท
รูปหนึ่งชื่อ กาเพเถระ รูปหนึ่งชื่อ ชุณฺหเถระ อยู่มาวันหนึ่ง พระชุณฺหะ
ถามพระกาพะว่า ท่านกาพะผู้เจริญ ธรรมดาว่าความหนาวมีในเวลาไร ? พระ-
กาพนั่นกล่าวว่า ความหนาวมีในเวลาข้างแรม. อยู่มาวันหนึ่ง พระกาพะถาม
พระชุณฺหะว่า ท่านชุณฺหะผู้เจริญ ธรรมดาว่าความหนาวย่อมมีในเวลาไร ?
พระชุณฺหะนั้นกล่าวว่า มีในเวลาข้างขึ้น พระแม่ทั้งสองรูปนั้นเมื่อไม่อาจตัด
ความสงสัยของตนได้ จึงพากันไปยังสำนักของพระบรมศาสดาถวายบังคมแล้ว
ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมดาว่าความหนาวย่อมมีในเวลาไร

พระเจ้าข้า ? พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุทั้งสองนั้น แล้วตรัสว่า ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย แม้ในกาลก่อน เราก็ตอบปัญหานี้แก่เธอทั้งสองแล้ว แต่เธอตกลงกำหนดไม่ได้ เพราะอยู่ในสังเขปแห่งภพ แล้วทรงนำอดีตนิทานมาดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล ณ เชิงเขาแห่งหนึ่ง มีสัตว์ผู้เป็นสหายกันสองตัว คือ ราชสีห์ตัวหนึ่ง เสือโคร่งตัวหนึ่ง อยู่ในถ้ำเดียวกันนั่นเอง ในกาลนั้น แม้พระโพธิสัตว์ก็บวชเป็นฤๅษี อยู่ที่เชิงเขานั้นเหมือนกัน ภายหลังวันหนึ่ง ความวิวาทเกิดขึ้นแก่สหายเหล่านั้น เพราะอาศัยความหนาว เสือโคร่งกล่าวว่า ความหนาวย่อมมีเฉพาะในเวลาข้างแรม. ราชสีห์ก็กล่าวว่า มีเฉพาะในเวลาข้างขึ้น. สหายแม้ทั้งสองนั้น เมื่อไม่อาจจัดความสงสัยของตน จึงถามพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์จึงกล่าวคาถานี้ว่า

ข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ตาม สมัยใดลมย่อมพัดมา

สมัยนั้นย่อมมีความหนาว เพราะความหนาวเกิดแต่

ลม ในปัญหาข้อนี้ท่านทั้งสอง เชื่อว่าไม่แพ้กัน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กาเพ วา ยทิ วา ชุณฺเห ได้แก่

ในปักข์ข้างแรม หรือในปักข์ข้างขึ้น. บทว่า ยทา วายติ มาลุโต ความว่า สมัยใด ลมอันต่างด้วยลมทิศตะวันออกเป็นต้น ย่อมพัดมา สมัยนั้น ความหนาวย่อมมี. เพราะเหตุไร ? เพราะความหนาวเกิดแต่ลม อธิบายว่า เพราะเหตุที่ เมื่อลมมีอยู่นั้นแหละ ความหนาวจึงมี, ในข้อนี้ปักข์ข้างแรม หรือปักข์ข้างขึ้น ไม่เป็นประมาณ บทว่า อุโภตุมปราจิตา ความว่า ท่านแม้ทั้งสองไม่แพ้กันในปัญหาข้อนี้.

พระโพธิสัตว์ให้สหายเหล่านั้นยินยอมกันด้วยประการอย่างนี้. ฝ่าย
พระศาสดาจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้ในกาลก่อน เราก็ตอบปัญหานี้
แก่เธอทั้งหลายแล้ว ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรงประกาศ
สัจจะทั้งหลาย ในเวลาจบสัจจะ พระเถระแม่ทั้งสองเหล่านั้นก็ดำรงอยู่ใน
พระโศคาปีติผล. แม้พระศาสดาก็ทรงสืบนุสนธิแล้วประมุขชาดกว่า
เสือโคร่งในครั้งนั้น ได้เป็นพระกาฬะ ราชสีห์ในครั้งนั้น ได้เป็น
พระชุนหะ ส่วนดาบสผู้แก้ปัญหาในครั้งนั้น ได้เป็นเราแล.

จบมาลุตชาดกที่ ๗

๘. มตกัตตชาดก

ว่าด้วยสัตว์ไม่ควรฆ่าสัตว์

[๑๘] ถ้าสัตว์ทั้งหลายพึงรู้อย่างนี้ว่า ชาตสมภพนี้เป็น
ทุกข์ สัตว์ไม่ควรฆ่าสัตว์ เพราะว่าผู้มีปกติฆ่าสัตว์
ย่อมเศร้าโศก.

จบมตกัตตชาดกที่ ๘

๘. อรรถกถาตกัตตชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภตกัตตจึง
ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า เอวญฺเจ สตุตา ขาเนยฺย ดังนี้.

ความพิสดารว่า ในกาลนั้น มนุษย์ทั้งหลาย มาพะพะเป็นต้น เป็น
อันมาก ให้มตกัตตอุทิศญาติทั้งหลายที่ตายไปแล้ว ภิกษุทั้งหลายเห็นมนุษย์
เหล่านั้นการทำอย่างนั้น จึงทูลถามพระศาสดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้
มนุษย์ทั้งหลายทำสัตว์มีชีวิตเป็นอันมากให้ถึงความสิ้นชีวิต แล้วให้ชื่อว่า
มตกัตต ความเจริญในการให้มตกัตตนี้มีอยู่หรือ พระเจ้าข้า? พระศาสดาตรัส
ว่า ก่อนภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าความเจริญอะไร ๆ ในปาณาติบาต แม้ที่เขากระทำ
ด้วยคิดว่า พวกเราจักให้มตกัตต ดังนี้ ย่อมไม่มี แม้ในกาลก่อน บัณทิต
ทั้งหลายนั่งในอากาศ แสดงธรรมกล่าวโทษในการทำปาณาติบาตนี้ ให้ชนชาว
ชมพูทวีปทั้งสิ้นละกรรมนั้น แต่บัดนี้ กรรมนั้นกลับปรากฏขึ้นอีก เพราะสัตว์
ทั้งหลายเหล่านั้น เป็นผู้อยู่ในสังเขปแห่งภพ แล้วทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี
มีอาจารย์ศึกษาปาโมกข์ผู้สำเร็จใคร่เพทคนหนึ่ง คิดว่าจักให้มตกัตต จึงให้จับ
แพะมาตัวหนึ่ง กล่าวกะอันเตวาสิกทั้งหลายว่า พ่อทั้งหลาย พวกท่านจงนำ
แพะตัวนี้ไปยังแม่น้ำ เอาระเบียบดอกไม้สวมคอ เติมประดับประดาแล้วนำมา
อันเตวาสิกทั้งหลายรับคำแล้ว พาแพะนั้นไปยังแม่น้ำ ให้อาบน้ำ ประดับแล้ว
พักไว้ที่ฝั่งแม่น้ำ แพะนั้นเห็นกรรมเก่าของตนเกิดความโสมนัสว่า เราจักพ้น
จากทุกข์ชื่อเห็นปานนี้ในวันนี้ จึงหัวเราะลั่น ประคุดต่อยหม้อดิน กลับคิดว่า

พราหมณ์นี้ฆ่าเราแล้วจักได้ความทุกข์ที่เราได้แล้ว เกิดความกรุณาพราหมณ์
จึงร้องให้ด้วยเสียงอันดัง ลำดับนั้น มาณพเหล่านั้นจึงถามแพะนั้นว่า คุณก่อน
แพะผู้สหาย ท่านหัวเราะและร้องให้เสียงดังนั้น เพราะเหตุไรหนอ ท่านจึง
หัวเราะ และเพราะเหตุไร ท่านจึงร้องให้? แพะกล่าวว่า ท่านทั้งหลายฟังถาม
เหตุนี้กะเรา ในสำนักแห่งอาจารย์ของท่าน. มาณพเหล่านั้นจึงพาแพะนั้นไป
แล้วบอกเหตุนี้แก่อาจารย์ อาจารย์ได้ฟังคำของมาณพเหล่านั้นแล้วถามแพะว่า
คุณก่อนแพะ เพราะเหตุไร ท่านจึงหัวเราะ เพราะเหตุไรท่านจึงร้องให้? แพะ
หวนระลึกถึงกรรมที่ตนกระทำด้วยญาณเครื่องระลึกชาติได้กล่าวแก่พราหมณ์ว่า
คุณก่อนพราหมณ์ เมื่อก่อน เราเป็นพราหมณ์ผู้สาธยายมนต์เช่นท่านนั้นแหละ
คิดว่าจักให้มตกัตต์ จึงได้ฆ่าแพะตัวหนึ่งแล้วให้มตกัตต์ เพราะเราฆ่าแพะตัว
หนึ่ง เรานั้นจึงถึงการถูกตัดศีรษะใน ๔๕๕ อตภาพ นี่เป็นอตภาพที่ ๕๐๐ ของ
เราซึ่งตั้งอยู่ในที่สุด เรานั้นเกิดความโสมนัสว่า วันนี้ เราจักพ้นจากทุกข์เห็น
ปานนี้ ด้วยเห็นจึงหัวเราะ แต่เราเมื่อร้องให้ ได้ร้องให้เพราะความกรุณา
ท่าน ด้วยคิดว่าเบื้องต้น เราฆ่าแพะตัวหนึ่ง ถึงความทุกข์คือการถูกตัดศีรษะ
ถึง ๕๐๐ ชาติ จักพ้นจากทุกข์นั้น ในวันนี้ ส่วนพราหมณ์ฆ่าเราแล้วจักได้
ทุกข์คือการถูกตัดศีรษะถึง ๕๐๐ ชาติ เหมือนเรา. พราหมณ์กล่าวว่า คุณก่อนแพะ
ท่านอย่ากลัวเลย เราจักไม่ฆ่าท่าน. แพะกล่าวว่า พราหมณ์ ท่านพูดอะไร
เมื่อท่านจะฆ่าก็ดี ไม่ฆ่าก็ดี วันนี้เราไม่อาจพ้นจากความตายไปได้. พราหมณ์
กล่าวว่า คุณก่อนแพะ ท่านอย่ากลัว เราจักถือการอารักขาท่าน เทียวไปกับท่าน
เท่านั้น. แพะกล่าวว่า พราหมณ์ อารักขาของท่านมีประมาณน้อย ส่วนบาปที่
เรากระทำมีกำลังมาก. พราหมณ์ให้ปล่อยแพะแล้วกล่าวว่า เราจักไม่ให้แม้
ใครๆ ฆ่าแพะตัวนี้ จึงพาพวกอันเดวาสีกเทียวไปกับแพะนั้นแหละ แพะพอ
เขาปล่อยเท่านั้น ก็ชะเง้อคอเริ่มจะกินใบไม้ ซึ่งอาศัยหลังแผ่นหินแห่งหนึ่ง

เกิดอยู่ ทันใดนั้นเอง ฟากฝั่งล่างที่หลังแผ่นหินนั้น สะเก็ดหินชิ้นหนึ่งแตกตกลงที่คอแพะซึ่งชะเง้ออยู่ ตัดศีรษะขาดไป มหาชนประชุมกัน ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นรุกขเทวดาอยู่ในที่นั้น พระโพธิสัตว์นั้น เมื่อมหาชนเห็นอยู่นั้นแล นั่งขัดสมาธิในอากาศด้วยเทวานุภาพกล่าวว่า สัตว์เหล่านั้นรู้ผลของบาปอยู่อย่างนี้ชื่อแม่โจนไม่ควรกระทำปาณาติบาต เมื่อจะแสดงธรรมด้วยเสียงอันไพเราะ จึงกล่าวคาถานี้ว่า

ถ้าสัตว์ทั้งหลายพึงรู้อย่างนี้ว่า ชาตสมภพนี้เป็น

ทุกข์ สัตว์ไม่ควรฆ่าสัตว์ เพราะว่ามีปคติฆ่าสัตว์

ย่อมเศร้าโศก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เอวญฺเญ สตุตา ขาเนยฺย ความว่า สัตว์เหล่านี้ พึงรู้อย่างนี้. พึงรู้อย่างไร? พึงรู้ว่า ชาตสมภพนี้เป็นทุกข์ อธิบายว่า ถ้าว่า พึงรู้ว่าความเกิดในภพนั้น ๆ และความสมภพกล่าวคือความเจริญของผู้ที่เกิดโดยลำดับนี้ ชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะเป็นวัตถุที่ตั้งแห่งทุกข์ทั้งหลายมีขรา พยาธิ มรณะ ความประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก และการถูกตัดมือตัดเท้าเป็นต้น. บทว่า น ปาโณ ปาณินฺ หญฺเญ ความว่า สัตว์ใด ๆ รู้อยู่ที่ชาตสมภพชื่อว่าเป็นทุกข์เพราะเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ว่า ผู้ทำสัตว์อื่นให้เจริญ ย่อมได้ความเจริญในชาตสมภพเมื่อเบียดเบียนสัตว์อื่น ย่อมได้รับการเบียดเบียนดังนี้ จึงไม่ควรฆ่าสัตว์อื่น อธิบายว่า สัตว์ไม่ควรฆ่าสัตว์เพราะเหตุไร? เพราะผู้มีปคติฆ่าสัตว์ย่อมเศร้าโศก อธิบายว่า เพราะบุคคลผู้มีปคติฆ่าสัตว์ด้วยการเข้าไปตัดชีวิตินทรีย์ของสัตว์อื่น ด้วยประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาประโยชน์ทั้ง ๖ มีสาเหตุติประโยชน์เป็นต้น เสวชมหันตทุกข์อยู่ในอบายทั้ง ๔ นี้ คือในมหานรก ๘ ขุม ใน

อุสสทนรก ๑๖ ขุม ในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉานมีประการต่าง ๆ ในเปรตวิสัย และในอสุรกาย เชื่อว่าย่อมเศร้าโศกด้วยความเศร้าโศกอันมีความเผ่าไหม้ใน ภายในเป็นลักษณะ ตลอดกาลนาน อีกอย่างหนึ่ง สัตว์รู้ว่า แพะนี้เศร้าโศก แล้ว เพราะมรณภัย ฉันทโค ผู้มีปกติฆ่าสัตว์ย่อมเศร้าโศกตลอดกาลนานี้แม้ ฉันทนั้น ดังนี้แล้วไม่ควรฆ่าสัตว์ อธิบายว่าใคร ๆ ไม่ควรกระทำความกรรมคือ ปาณาติบาต ก็บุคคลผู้หลงเพราะโมหะ เมื่อวิชชากระทำให้เป็นคนบอดแล้ว ไม่เห็นโทษนี้ย่อมกระทำปาณาติบาต.

พระโพธิสัตว์แสดงธรรมโดยเอากัณฺฐในนรกมาชูด้วยประการอย่างนี้. มนุษย์ทั้งหลายพึงธรรมเทศนานั้นแล้ว กลับกัณฺฐในนรก พวกนั้นงดเว้นจาก ปาณาติบาต ฝ่ายพระโพธิสัตว์ครั้งแสดงธรรมแล้ว ยังมหาชนให้ตั้งอยู่ใน เบญจศีลแล้วไปตามยถากรรม ฝ่ายมหาชนตั้งอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์ กระทำบุญมีทานเป็นต้น ทำเทพนครให้เต็มแล้ว.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงสืบท่ออนุสนธิ ทรงประชุมชาดกว่า ภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้นเราได้เป็นรุกขเทวดาแล.

จบมตกัถัตตชาดกที่ ๘

๕. อายาจิตกัตตชาดก

ว่าด้วยการเปลื้องตน

[๑๕] ถ้าท่านปรารถนาจะเปลื้องตนให้พ้น ท่าน
ละโลกนี้ไปแล้วก็จะพ้นได้ ก็ท่านเปลื้องตนอยู่อย่างนี้
กลับจะติดหนักเข้า เพราะนักปราชญ์หาได้เปลื้องตน
ด้วยอาการอย่างนี้ไม่ การเปลื้องตนอย่างนี้เป็นเครื่อง
ติดของคนพาล.

จบอายาจิตกัตตชาดกที่ ๕

๕. อรรถกถายายาจิตกัตตชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับ อยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภพิธีกรรม
อ้อนวอนเทวดาทั้งหลาย จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า สเจ มุญฺเจ
ดังนี้

ได้ยินว่า ในกาลนั้น มนุษย์ทั้งหลายเมื่อจะไปค้าขาย ได้ฆ่าสัตว์ทำพลี
กรรมแก่เทวดาทั้งหลาย อ้อนวอนว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายถึงความสำเร็จประโยชน์
โดยไม่ขัดข้องมาแล้ว จักกระทำพลีกรรมแก่ท่านทั้งหลายอีก ดังนี้แล้ว จึงพา
กันไป. ในกาลนั้นพวกมนุษย์ได้ถึงความสำเร็จประโยชน์โดยไม่มีอันตรายมา
แล้ว ตำนานว่า ผลนี้เกิดด้วยอานิภาพของเทวดา จึงฆ่าสัตว์เป็นอันมากกระทำ
พลีกรรมเพื่อปลดเปลื้องการอ้อนวอน ภิกษุทั้งหลายเห็นดังนั้น จึงทูลถาม
พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ประโยชน์ในการอ้อนวอนนี้มีอยู่
หรือ ? พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล มีกุมภพินหนึ่งในบ้านแห่งหนึ่งในแคว้นกาสิ ปฏิญญา
การพลีกรรมแก่เทวดา ผู้สิงอยู่ที่ต้นไทรซึ่งตั้งอยู่ใกล้ประตูบ้าน แล้วกลับมา
โดยไม่มีอันตราย จึงฆ่าสัตว์เป็นอันมาก แล้วไปยังโคนต้นไทรด้วยตั้งใจว่า
จักเปลื้องการอ่อนนอน รุกขเทวดาขึ้นอยู่ที่ค้ำคบของต้นไม้มักกล่าวถากถำว่า

ถ้าท่านปรารถนาจะเปลื้องตนให้พ้น ท่านละ
โลกนี้ไปแล้วก็จะพ้นได้ ก็ท่านเปลื้องตนอยู่อย่างนี้
กลับจะติดหนักเข้า เพราะนักปราชญ์หาได้เปลื้องตน
ด้วยอาการอย่างนี้ไม่การเปลื้องตนอย่างนี้ เป็นเครื่อง
ติดของคนพาล.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สเจ มุญฺเจ เปจฺจ มุญฺเจ ความว่า
คู่ก่อนบุรุษผู้เจริญ ถ้าท่านจะเปลื้องตน คือท่านปรารถนาจะเปลื้องตน ท่าน
ละโลกนี้ไปแล้วก็จะพ้นได้ คือจะพ้นโดยประการที่ติดพันโลกหน้า. บทว่า
มุจฺจมาโน हि พฺชฺณสิ ความว่า ก็ท่านเมื่อปลดเปลื้องโดยประการที่ปรารถนา
เพื่อฆ่าสัตว์ปลดเปลื้อง ชื่อว่ายังติดพันด้วยกรรมอันลามก เพราะเหตุไร ?
เพราะนักปราชญ์ทั้งหลาย หาได้เปลื้องตนด้วยอาการอย่างนี้ไม่ อธิบายว่า ก็
บุรุษผู้เป็นบัณฑิตเหล่านั้น ย่อมไม่ปลดเปลื้องตนด้วยคำมั่นสัญญาอย่างนี้
เพราะเหตุไร ? เพราะการเปลื้องตนเห็นปานนี้ เป็นเหตุติดพันของคนพาล
คือธรรมดาการเปลื้องตนเพราะกระทำปาณาติบาตนี้ ย่อมเป็นเหตุติดพันของ
คนพาล. รุกขเทวดาแสดงธรรมด้วยประการดังกล่าวนี้.

ตั้งแต่นั้น มนุษย์ทั้งหลายงดเว้นจากกรรมคือปาณาติบาตเห็นปานนั้น
พากันประพฤติธรรม ยังเทพนครให้เต็มแล้ว.

พระศาสดาครั้ง ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาສิบต่ออนุสนธิแล้ว ทรง
ประชุมชาดกว่า สมัยนั้นเราได้เป็นรุกขเทวดาแล.

จบอายุชาติชาดกที่ ๕

๑๐. นพป่านชาดก

ว่าด้วยการพิจารณา

[๒๐] พระยากระบี่ไม่เห็นรอยเท้าขึ้น เห็นแต่รอยเท้า
ลง จึงกล่าวว่า เราจักคืบนำด้วยไม้เท้า ท่านก็จักมา
เราไม่ได้.

จบนพป่านชาดกที่ ๑๐

จบศีลวรรคที่ ๒

๑๐. อรรถกถานพป่านชาดก

พระศาสดาเมื่อเสด็จจาริกไปในโกศลชนบท ถึงบ้าน นพกป่านคาม
ประทับ อยู่ในเขตกวัน ไกลนพกป่านโบกขรณี ทรงปรารภท่อนไม้เท้าทั้งหลาย
จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ มีคำเริ่มต้นว่า ทิสฺวา ปทมมุตฺตมฺมํ ดังนี้.

ได้ยินว่า ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายอาบน้ำในสระโบกขรณีชื่อว่า
นพกป่านะ แล้วให้พวกสามเณรเอาท่อนไม้เท้ามาเพื่อต้องการทำกล่องเข็ม
เห็นท่อนไม้เท้าเหล่านั้นทะลุตลอด จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วทูลถามว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์ให้ถือเอาท่อนไม้เท้าทั้งหลายมา เพื่อ
ต้องการทำกล่องเข็ม ท่อนไม้เท้าเหล่านั้นเป็นรูทะลุตลอด ตั้งแต่โคนจนถึง
ปลาย นี่เหตุอะไรหนอ พระเจ้าข้า? พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
นี่เป็นการอธิฐานเดิมของเรา แล้วทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้

ได้ยินว่า โนอดีตกาลเมื่อก่อน ป่าภูนั้นเป็นป่า มีฝิเสื่อน้ำ
คนหนึ่งเที่ยวกินคนผู้ลงไป ๆ ในสระโบกขรณีเมื่อนั้น ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์
เป็นพระยากระบี่มีขนาดเท่าเนื้อละมั่ง แวดล้อมด้วยหมู่วานรแปดหมื่นตัว บริหาร
ฝูงอยู่ในป่านั้น พระยากระบี่นั้น ได้ให้โอวาทแก่หมู่วานรว่า พ่อทั้งหลายในป่า
นี้มีต้นไม้พิษบ้าง สระโบกขรณีที่เกิดเองอันมนุษย์หวงแหนบ้าง มีอยู่ในป่า
นั้นนั่นแหละ ท่านทั้งหลายเมื่อจะเที่ยวกินผลไม้ที่น้อยใหญ่ที่ยังไม่เคยเที่ยวกิน
หรือเมื่อจะดื่มน้ำที่ยังไม่เคยดื่ม ต้องสอบถามเราก่อน หมู่วานรเหล่านั้น
คำแล้ว วันหนึ่งไปถึงที่ที่ไม่เคยไป เทียวไปในที่นั้นหลายวันทีเดียวเมื่อจะ
แสวงหาน้ำดื่มเห็นสระโบกขรณีสระหนึ่ง ยังไม่ดื่มน้ำ นั่งคอยการมาของพระ-
โพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์มาถึงแล้วจึงกล่าวว่า พ่อทั้งหลาย ทำไมจึงยังไม่ดื่ม
น้ำ พวกวานรกล่าวว่า พวกข้าพเจ้าคอยการมาของท่าน พระโพธิสัตว์กล่าวว่า
พ่อทั้งหลาย พวกท่านทำดีแล้ว จึงเดินวนเวียนสระโบกขรณีนั่น กำหนด
รอยเท้า เห็นแต่รอยเท้าลงไม่เห็นรอยเท้าขึ้น พระโพธิสัตว์นั้นรู้ว่า สระ
โบกขรณีนี้อันมนุษย์หวงแหนโดยไม่ต้องสงสัยจึงกล่าวว่า พ่อทั้งหลาย ที่
ทั้งหลายไม่ดื่มน้ำ ทำดีแล้ว สระโบกขรณีนี้อันมนุษย์หวงแล้ว ฝ่ายฝิเสื่อน้ำรู้ว่า
วานรเหล่านั้นไม่ลง จึงแปลงเป็นผู้มีท้องเขียว หน้าเหลือง มือเท้าแดงเข้ม รูป
ร่างน่ากลัว คุน้ำเกลียด แยกน้ำออกมากล่าวว่า เพราะเหตุไร พวกท่านจึง
นั่งอยู่ จงลงสระโบกขรณีนี้น้ำดื่มเถิด ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ถามฝิเสื่อน้ำ
นั้นว่า ท่านเป็นฝิเสื่อน้ำเกิดอยู่ในสระนี้หรือ ? ฝิเสื่อน้ำกล่าวว่า เออ เราเป็น
ผู้เกิดแล้ว พระโพธิสัตว์ถามว่า ท่านยอมได้คนที่ลงไป ๆ ยังสระโบกขรณีหรือ ?
ฝิเสื่อน้ำกล่าวว่า เออ เราได้ เราไม่ปล่อยใคร ๆ จนชั้นที่สุดคนที่ลงในสระ
โบกขรณีนี้นี้ แม้ท่านทั้งหมดเราก็จักกิน. พระโพธิสัตว์กล่าวว่า พวกเราจักไม่
ให้ท่านกินตัวเรา. ฝิเสื่อน้ำกล่าวว่า ก็ท่านทั้งหลายจักดื่มน้ำมิใช่หรือ ? พระ-

โพธิสัตว์กล่าวว่า เออ พวกเราจักดื่มน้ำ และจักไม่ตกอยู่ในอำนาจของท่าน
ผีเสื้อน้ำกล่าวว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกท่านจักดื่มน้ำอย่างไร พระโพธิสัตว์
กล่าวว่า ก็ท่านยอมสำคัญหรือว่า จักลงไปดื่ม ด้วยว่าพวกเราจะไม่ลงไป เป็น
วานรทั้งแปดหมื่น ถือท่อนไม้้อคนละท่อน จักดื่มน้ำในสระโบกขรณีของ
ท่านเหมือนดื่มน้ำด้วยก้นบัว เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านจักไม่อาจกินพวกเรา.
พระศาสดาครั้นทรงรู้แจ้งความนี้ เป็นพระอภิสัมพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้พร้อมยัง
ได้ตรัส ๒ บทแรกแห่งคาถานี้ว่า

พระยากระบี่ไม่เห็นรอยเท้าขึ้น เห็นแต่รอยเท้า

ลง จึงกล่าวว่า พวกเราจักดื่มน้ำด้วยไม้้อ ท่านจัก

ฆ่าเราไม่ได้.

เนื้อความแห่งคำอันเป็นคาถานั้นว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระยา
กระบี่นั้นเป็นมหาบุรุษไม่ได้เห็นรอยเท้าขึ้นแม้แต่รอยเดียวในสระโบกขรณีนั้น
ได้เห็นแต่รอยเท้าลงเท่านั้น ครั้นเห็นอย่างนั้นคือไม่เห็นรอยเท้าขึ้น เห็นแต่
รอยเท้าลง จึงรู้ว่า สระโบกขรณีนี้อมนุษย์หวงแหนแน่นแท้ เมื่อจะเจรจากัน
ผีเสื้อน้ำนั้นจึงกล่าวว่า พวกเราจักดื่มน้ำด้วยไม้้อ อธิบายความตอถนั้นว่า
พวกเราจักดื่มน้ำในสระโบกขรณีของท่านด้วยไม้้อ พระมหาสัตว์กล่าวสืบท
ว่า ท่านจักฆ่าเราไม่ได้ อธิบายว่า เราพร้อมทั้งบริษัทย่อมดื่มด้วยไม้้ออย่างนี้
แม้ท่านก็จักฆ่าไม่ได้.

ก็พระโพธิสัตว์ครั้น กล่าวอย่างนี้แล้วจึงให้น้ำท่อนไม้้อมาท่อนหนึ่ง
ราพึงถึงบารมีทั้งหลายแล้วกระทำสักกิริยาเอาปากเป่า ไม้้อได้เป็นโพรงตลอด
ไป ไม่เหลือปล้องอะไร ๆ ไว้ภายใน พระโพธิสัตว์ให้น้ำท่อนไม้้อแม่ท่อน
อื่นมาแล้วได้เป่าให้ไปโดยทำนองนี้ ก็เมื่อเป็นดังกล่าวมาละนี้ ไม่อาจให้เสร็จ
ลงได้ เพราะฉะนั้น ไม่ควรเธออย่างนั้น ฝ่ายพระโพธิสัตว์ได้อธิษฐานว่า

ไม้อ้อแม้ทั้งหมดที่เกิดรอบสระโบกขรณีนี้ จงเป็นระตลอด ก็เพราะอุปจารแห่งประโยชน์ของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายเป็นสภาพยิ่งใหญ่ การอธิษฐานย่อมสำเร็จตั้งแต่นั้นมา ไม้อ้อที่เกิดรอบสระโบกขรณีแม้ทุกต้นเกิดเป็นรูเดียวตลอด.

จริงอยู่ ในกัปนี้ ชื่อว่าปาฏิหาริย์อันตั้งอยู่ตลอดกัปมี ๔ ประการเป็นไฉน ? เครื่องหมายกระต่ายบนดวงจันทร์จักตั้งอยู่ตลอดกัปนี้แม้ทั้งสิ้น ๑ ที่ที่ไฟดับในวัฏฏกชาดกไฟจักไม่ไหม้ตลอดกัปนี้แม้ทั้งสิ้น. สถานที่เป็นที่อยู่ของขมิถุการช่างหม้อ ฝนไม่ร่วงรดจักตั้งอยู่ตลอดกัปนี้แม้ทั้งสิ้น ไม้อ้อที่ตั้งอยู่รอบสระโบกขรณีนี้จักเป็นรูเดียว (ไม่มีข้อ) ตลอดกัปนี้แม้ทั้งสิ้น ๑ ชื่อว่าปาฏิหาริย์อันตั้งอยู่ชั่วกัป ๔ ประการนี้ ดังพรรณนามาจะนี้.

พระโพธิสัตว์ครั้งอธิษฐานอย่างนี้แล้ว จึงนั่งถือไม้อ้อลำหนึ่ง ฝ่ายวานรแปลหมื่นตัวแม่เหล่านั้น ก็ถือไม้อ้อลำหนึ่งๆ นั่งล้อมสระโบกขรณีในเวลาที่พระโพธิสัตว์เอาไม้อ้อสูบน้ำมาดื่ม วานรแม่เหล่านั้น ทั้งหมดนั่งอยู่ที่ฝั่งนั้นแล้วดื่มน้ำแล้ว เมื่อวานรเหล่านั้นดื่มน้ำอย่างนี้ ผีเสื้อน้ำไม่ได้วานรตัวใดๆ ก็เสียใจ จึงไปยังนิเวศน์ของตนนั่งเอง ฝ่ายพระโพธิสัตว์พร้อมทั้งบริวารก็เข้าป่าไปเหมือนกัน.

ส่วนพระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าความที่ไม้อ้อทั้งหลายเหล่านี้เป็นไม่มีรูเดียวนั้น เป็นการอธิษฐานอันมีในกาลก่อนของเราเอง ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาสืบทอดอนุสนธิแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า ผีเสื้อน้ำในครั้งนั้น ได้เป็นพระเทวทัต ในบัดนี้วานรแปลหมื่นในครั้งนั้น ได้เป็นพุทธบริษัทในบัดนี้ ส่วนพระยากระบี่ผู้ฉลาดในอุบายในครั้งนั้น ได้เป็นเราแล.

จบนพปานชาดกที่ ๑๐

จบศีลวรรคที่ ๒

รวมชาดกที่มีในวรรคที่ คือ

๑. ลักขณชาดก ๒. นิโครธมคชาดก ๓. กัณทินชาดก
๔. วาตมคชาดก ๕. ขราทียชาดก ๖. ตีปัสสัถมคชาดก
๗. มาลุตชาดก ๘. มตกัถตชาดก ๙. อายาจิตกัถตชาดก
๑๐. นพปานชาดก

๓. กุรุงควรรค

๑. กุรุงคมิชาดก

ว่าด้วยกวางกุรุงคะ

[๒๑] ดูก่อนไม่ระริน การที่ท่านปล่อยผลให้ตกถึง
มานั้น เราเป็นกวางรู้แล้ว เราจะไปสู้ไม้มะรินต้นอื่น
เพราะเราไม่ชอบใจผลของท่าน.

จบกุรุงคมิชาดกที่ ๑

๓. อรรถกถากุรุงควรรค

๑. อรรถกถากุรุงคมิชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเวฬุวัน ทรงปรารภพระเทวทัต
จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ คำเริ่มต้นว่า ฌาตเมตฺถ์ กุรุงคฺคฺสฺส ดังนี้
ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันในโรงธรรมสภา
นั่งกล่าวโทษของพระเทวทัตว่า ดูก่อนอาวโสทั้งหลาย พระเทวทัตประกอบ
นายขมังธนู เพื่อต้องการปลงพระชนม์พระตถาคตกลิ้งศิลา ปล่อยช้างธนูปาลกะ
ตะเกียกตะกายเพื่อจะปลงพระชนม์ของพระทศพล แม้ในกาลทั้งปวง. พระ-
ศาสดาเสด็จมาแล้วประทับนั่งบนอาสนะที่ตกแต่งไว้แล้ว ตรัสถามว่า ภิกษุ
ทั้งหลายบัดนี้ พวกเรอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ ? ภิกษุทั้งหลายกราบ

ทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายนั่งสนทนากันด้วยเรื่องการกล่าวโทษของพระเทวทัตว่า พระเทวทัตตะเกียกตะกายเพื่อปลงพระชนม์ของพระองค์. พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตตะเกียกตะกายเพื่อจะฆ่าเราในบัดนี้เท่านั้นหามิได้ แม้ในกาลก่อนก็ตะเกียกตะกายเหมือนกัน ก็แต่ว่าไม่สามารถจะฆ่าเราได้ แล้วทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในพระนครพาราณสี เป็นกวางเคี้ยวกินผลาผลทั้งหลายในราวป่าแห่งหนึ่ง. ในคราวหน้า กวางนั้นกินผลมะรืนที่ต้น มะรืนอันมีผลสะพรั่ง. ลำดับนั้น มีพรานนั่งห้างชาวบ้านคนหนึ่ง พิจารณารอยเท้าเนื้อทั้งหลายแล้ว จึงผูกห้างบนต้นไม้แล้วนั่งบนห้างนั้น เอา หอกแทงพวกเนื้อที่มากินผลไม้ แล้วขายเนื้อของเนื้อเหล่านั้นเลี้ยงชีวิต วันหนึ่ง พรานนั้น เห็นรอยเท้าของพระโพธิสัตว์ที่โคนต้นไม้ นั้น จึงผูกห้างบนต้นมะรืนนั้นแล้ว บริโภคอาหารแต่เช้าตรู่ แล้วถือหอกเข้าป่าขึ้นไปยังต้นไม้แล้วนั่งห้าง. ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็ออกจากที่อยู่แต่เช้าตรู่มาด้วยหวังว่าจักกินผลมะรืนแต่ไม่ได้ผลถุนผลเข้าไปที่โคนต้นไม้ นั้น คิดว่า บางคราวพวกพรานนั่งห้างจะผูกห้างบนต้นไม้ อันตรายเห็นปานนี้ มิไหมหนอ จึงได้ขึ้นพิจารณาอยู่แต่ภายนอก ฝ่ายนายพรานรู้ว่าพระโพธิสัตว์ไม่มา นั่งอยู่บนห้างนั้นแหละ โยนผลมะรืนให้ตกลงล่างหน้าพระโพธิสัตว์นั้น. พระโพธิสัตว์คิดว่า ผลเหล่านี้มาตกลงข้างหน้าเรา เบื้องบนต้นไม้ นั้น มีนายพรานหรือหนอ เมื่อแลดูบ่อย ๆ ก็เห็นนายพรานแต่ทำเป็นไม่เห็นพูดว่า ต้นไม้ผู้เจริญ เมื่อก่อนท่านให้ผลไม้ทั้งหลายตกลงตรง ๆ เหมือนเขย่าผลที่ห้อยอยู่ฉะนั้น บัดนี้ท่านละทิ้งรุกขธรรมเสียแล้ว เมื่อท่านละทิ้งรุกขธรรมเสียอย่างนี้ เราจักเข้าไปยังโคนต้นไม้แม้นอื่น แสวงหาอาหารของเรา แล้วจึงกล่าวคาถานี้ว่า

แนะไม้มะรืน การที่ท่านปล่อยผลไม้ให้กลิ้งมา

นั้น เราผู้เป็นกวางรู้แล้ว เราจะไปสู่วัฒนมะรืนต้นอื่น

เพราะเราไม่ชอบใจผลของท่าน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ฌาตํ ได้แก่ ปราภฏ คือเกิดแล้ว.

บทว่า เอตํ โยคํว กรรมนํ บทว่า กุรุณฺณสฺส แปลว่า เนื้อชนิดกวาง.

บทว่า ยํ ตํว เสปฺณฺณิ เสยฺยสิ ความว่า คุณก่อนต้นไม้มะรืนผู้เจริญ
การที่ท่านปล่อยให้ผลกลิ้งตกลงข้างหน้า คือได้เป็นผู้มีผลกระจายมานั้น ทั้ง
หมดเกิดเป็นสิ่งที่ลามกสำหรับเนื้อกวาง. ด้วยบทว่า น เม เต รุจฺเจเต นี้
กวางกล่าวว่า เราไม่ชอบใจผลของท่านผู้ให้ผลอยู่อย่างนี้ ท่านจงหยุดเถิด
เราจักไปที่อื่น ดังนี้ ได้ไปแล้ว.

ลำดับนั้น นายพรานทั้งที่นั่งอยู่บนหิ้งนั้นแล พุ่งหอกไปเพื่อพระ-
โพธิสัตว์นั้นแล้วกล่าวว่า ท่านจงไปเถิด บัดนี้เราเป็นคนผิดหวังท่าน. พระ-
โพธิสัตว์หันกลับมาขึ้นกล่าวว่า บุรุษผู้เจริญ แม้บัดนี้ท่านผิดหวังเราก็จริง แต่
ถึงกระนั้นท่านจะไม่ผิดหวังมหานรค ๘ ขุม อุสสทนรค ๑๖ ขุม และกรรมกรรม
ทั้งหลายมีการจองจำ ๕ ประการเป็นต้น ก็แหละครั้งกล่าวอย่างนี้แล้วก็ได้ไป
ตามชอบใจ ฝ่ายนายพรานลงมาแล้วไปตามตามความชอบใจ.

แม้พระศาสดาก็ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เทวทัตตะเกียกตะกายเพื่อ
จะฆ่าเราในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในกาลก่อน ก็ตะเกียกตะกายแล้วเหมือน
กัน ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาสืบอนุสนธิแล้วทรงประชุมชาดกว่า นาย
พรานนั่งหิ้งในครั้งนั้นได้เป็นเทวทัต ส่วนกวางในครั้งนั้นได้เป็น
เราแล.

จบกุรุณคมิทชาดกที่ ๑

๒. กุกกุรชาดก

ว่าด้วยสุนัขที่ถูกฆ่า

[๒๒] สุนัขเหล่านี้ได้อันบุคคลเลี้ยงไว้ในราชสกุล เจริญ

ในราชสกุล สมบูรณ์ด้วยสีสันทะและกำลัง สุนัขเหล่านี้
นั้นไม่ถูกฆ่า พวกเรากลับถูกฆ่า นี่ชื่อว่าการฆ่าโดย
ไม่แปลกกันก็หาไม่ กลับชื่อว่าการฆ่าแต่สุนัขทั้งหลาย
ที่ถูกรพล.

จบกุกกุรชาดกที่ ๒

๒. อรรถกถากุกกุรชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ทรงปรารภการประพุดติ
ประโยชน์แก่พระญาติ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า เย กุกกุรา
ดังนี้. การประพุดติประโยชน์แก่พระญาตินั้น จักมีแจ้งในภททสาธก
ทวาทสนิบาต. ก็พระศาสดาทรงตั้งเรื่องนี้อย่างไรแล้วทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี
พระโศภิตีทรงอาศัยกรรมเห็นปานนั้น บังเกิดในกำเนิดสุนัข ห้อมล้อมด้วย
สุนัข มิใช่น้อยอยู่ในสุสานใหญ่. อยู่มาวันหนึ่ง พระราชาเสด็จขึ้นทรงรถเทียม
ม้าสินธพขาว ประดับด้วยเครื่องประดับทั้งปวง เสด็จไปยังพระอุทยาน
ทรงเล่นในพระอุทยานนั้น ตลอดส่วนภาคกลางวัน เมื่อพระอาทิตย์อัสดง จึง

เสด็จเข้าพระนคร ราชบุรุษทั้งหลายวางสายเชือกหนึ่งรตนันตามที่ถูกไวนั้น
แหละที่พระลานหลวง เนื้อฝนตกตอนกลางคืน รตนันก็เปียกฝน. พวกสุนัข
ที่เลี้ยงไว้ในราชตระกูลลงจากปราสาทชั้นบน กัดกินหนึ่งและชะเนาะของรตนัน.
วันรุ่งขึ้น พวกราชบุรุษจึงกราบทูลพระราชาว่า ข้าแต่สมมติเทพ สุนัขทั้งหลาย
เข้าไปทางท่อน้ำ กัดกินหนึ่งและชะเนาะของรตนันพระเจ้าข้า. พระราชาทรง
กริ้วสุนัข จึงตรัสว่า พวกท่านจงฆ่าพวกสุนัขในที่ที่ได้เห็นแล้ว ๆ. ตั้งแต่นั้นมา
ความพินาศใหญ่หลวงจึงเกิดขึ้นแก่พวกสุนัข. สุนัขเหล่านั้น เมื่อถูกฆ่าในที่ที่พบ
เห็นจึงหนีไปป่าช้า ได้พากันไปยังสำนักของพระโพธิสัตว์. พระโพธิสัตว์ถาม
ว่า ท่านทั้งหลายเป็นอันมากพากันมาประชุม เหตุอะไรหนอ? สุนัขเหล่านั้น
กล่าวว่า พระราชาทรงกริ้วว่า นัยว่า สุนัขกินหนึ่งและชะเนาะของรถภายใน
พระราชวัง จึงทรงสั่งให้ฆ่าสุนัข สุนัขเป็นอันมากพินาศ มหาภัยเกิดขึ้นแล้ว
พระโพธิสัตว์คิดว่าในที่ที่มีการอารักขา สุนัขทั้งหลายในภายนอก ย่อมไม่
มีโอกาส กรรมนี้จักเป็นกรรมของพวกสุนัขเลี้ยงในภายในพระราชนิเวศนั้น
เอง ก็ภัยอะไร ๆ ย่อมไม่มีแก่พวกโจร ส่วนพวกที่ไม่ใช่โจรกลับได้ความตาย
ถ้ากระไร เราจะแสดงพวกโจรแก่พระราชาแล้วให้ท่านชีวิตแก่หมู่ญาติ. พระ-
โพธิสัตว์นั้น ปลอบโยนญาติทั้งหลายให้เบาใจแล้วกล่าวว่า ท่านทั้งหลายอย่า
กลัว เราจักนำความไม่มีภัยมาให้แก่ท่านทั้งหลาย พวกท่านจงอยู่ที่นี้แหละจน
กว่าเราจะได้เฝ้าพระราชา แล้วรำพึงถึงบารมี กระทำเมตตากวณาให้เป็น
บุเรจาริกไปในเบื้องหน้าแล้วอธิษฐานว่า ใคร ๆ อย่าได้สามารถขว้างก้อนดิน
หรือไม้ค้อนเบื้องบนเรา ผู้เดียวเท่านั้น เข้าไปภายในพระนคร. ครั้งนั้น แม้
สัตว์ตัวหนึ่งเห็นพระโพธิสัตว์แล้วชื่อว่า โกรธแล้วแลดู มิได้มี. ฝ่ายพระราชา
ทรงสั่งฆ่าสุนัขแล้วประทับนั่งในที่วิมลด้วยพระองค์เอง พระโพธิสัตว์ไปใน
ที่วิมลนั้นนั่นแล แล้ววิ่งเข้าไปภายใต้อาสน์ของพระราชา. ลำดับนั้น พวก

ราชบุรุษเริ่มเพื่อจะนำพระโพธิสัตว์นั้นออกมา แต่พระราชาทรงห้ามไว้
พระโพธิสัตว์นั้นพักอยู่หนึ่งวันแล้วออกจากภายใต้อาสน์ ถวายบังคมพระ
ราชาแล้วทูลถามว่า ได้ยินว่า พระองค์ทรงให้ฆ่าสุนัขจริงหรือพระเจ้าข้า.
พระราชตรัสว่า เออ เราให้ฆ่า. พระโพธิสัตว์ทูลถามว่า ข้าแต่พระจอมคน
สุนัขเหล่านั้น มีความผิดอะไร? พระราชตรัสว่า สุนัขทั้งหลายมันกินหนังหุ้ม
และชะเนาะแห่งรถของเรา พระโพธิสัตว์ทูลถามว่า. พระองค์ทรงรู้จัก สุนัขตัว
ที่กินแล้วหรือ. พระราชตรัสว่า ไม่รู้ พระโพธิสัตว์ทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ
การไม่ทรงทราบโดยถ่องแท้ว่า โจรที่กินหนังชื่อนี้ แล้วทรงให้ฆ่าในที่ที่ได้พบ
เห็นทันที ไม่สมควร พระเจ้าข้า. พระราชตรัสว่า เพราะพวกสุนัขมักกัดกิน
หนังหุ้มรถ เราจึงสั่งฆ่าสุนัขว่า พวกท่านจงฆ่าสุนัขที่ได้พบเห็นทั้งหมดเลย.
พระโพธิสัตว์ทูลว่า ถิ่นมนุษย์ทั้งหลายเหล่านั้น ฆ่าสุนัขทั้งหมดทีเดียวหรือ หรือว่า
สุนัข แม้ไม่ได้ความตายก็มีอยู่. พระราชตรัสว่ามี. สุนัขเลี้ยงในสำนักของเรา
ไม่ได้การถูกฆ่าตาย. พระมหาสัตว์ทูลว่า ข้าแต่มหाराชพระองค์ได้ตรัสในบัดนี้
ทีเดียวว่า เพราะพวกสุนัขมักกัดกินหนังหุ้มรถ เราจึงสั่งฆ่าสุนัขว่า พวกท่าน
จงฆ่าสุนัขทุกตัวที่ได้พบเห็น แต่บัดนี้พระองค์ตรัสว่า สุนัขเลี้ยงในสำนัก
ของเราไม่ได้การถูกฆ่าตาย เมื่อเป็นอย่างนั้น พระองค์ย่อมลูลอคคิเช่นฉันทาคคิ
เป็นต้น. ก็ชื่อว่าการลูลอคคิไม่สมควร และไม่เป็น (ทศพิธ) ราชธรรม ธรรมดา
พระราชผู้แสวงหาเหตุและมีไช้เหตุ เป็นเช่นกับดาซึ่งจะควร. บัดนี้
สุนัขเลี้ยงในราชสกุลไม่ได้การตาย สุนัขที่ถูพลเท่านั้นจึงจะได้ เมื่อเป็นเช่น
นั้น อันนี้ไม่เป็นการฆ่าสุนัขทุกตัว แต่อันนี้ชื่อว่าเป็นการฆ่าสุนัขที่ถูพล
ก็แหละครั้น ทูลอย่างนี้แล้ว จึงเปล่งเสียงอัน ไพเราะกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช
สิ่งที่พระองค์ทรงกระทำนั้นไม่เป็นธรรม เมื่อจะแสดงธรรมแก่พระราชา จึง
กล่าวคาถาว่า

สุนัขเหล่านี้อันบุคคลเลี้ยงไว้ในราชสกุลเจริญ

ในราชสกุล สมบูรณ์ด้วยสัตว์และกำลัง สุนัขเหล่านี้

นั้นไม่ถูกฆ่า พวกเรากลับถูกฆ่าโดยไม่แปลกกัน หา

มิได้ กลับเชื่อว่าการฆ่าแต่สุนัขทั้งหลายที่ถูกรบ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เย ถูกถูรา ได้แก่ สุนัขเหล่านี.

เหมือนอย่างว่า ปัสสาวะแม้ยังมีน้ำอุ่นก็เรียกว่ามูตรเน่า สุนัขจึงจอกแมเกิดในวันนั้นก็เรียกว่า สุนัขจึงจอกแก่ เถาหัวด้วนแม้ยังอ่อนก็เรียกว่าเถาหัวเน่า กายแม้จะมีสีเหมือนทองก็เรียกว่ากายเปื่อยเน่า ฉนั้นใด สุนัขแม้มีอายุ ๑๐๐ ปี ก็เรียกว่า ถูกถูระ ลูกสุนัข ฉนั้นเหมือนกัน. เพราะฉะนั้น สุนัขเหล่านั้นแก่แต่สมบูรณ์ด้วยกำลังกาย ก็เรียกว่า ถูกถูระเหมือนกัน. บทว่า วฑฺฒา แปลว่า เจริญเติบโต. บทว่า โถเลยุถา ได้แก่ เกิดแล้ว มีแล้ว เจริญแล้วในราชสกุล. บทว่า วณฺณพฺลุปปนา ได้แก่ สมบูรณ์ด้วยสีร่างกายและกำลังกาย. บทว่า เตเม น วชฺณา ความว่า สุนัขเหล่านั้นมีเจ้าของมีการอารักขา จึงไม่ถูกฆ่า. บทว่า มยมสุส วชฺณา ความว่า เราทั้งหลายไม่มีเจ้าของไม่มีการอารักขา เป็นสุนัขที่ถูกฆ่า. บทว่า นาย สมฺจุา ความว่า เมื่อเป็นอย่างนั้น อันนี้ย่อมไม่เชื่อว่าการฆ่าโดยไม่แปลกกัน. บทว่า ทฺพฺพลมาติกายิ ความว่า ส่วนอันนี้ย่อมเชื่อว่าเป็นการฆ่าอันถูกรบ เพราะฆ่าเฉพาะสุนัขถูกรบทั้งหลาย. อธิบายว่า ธรรมดาพระราชาทรงชมพวกโจร พวกที่ไม่เป็นโจรไม่ควรชม แต่ในเหตุการณ์นี้ โทษอะไร ๆ ไม่มีแก่พวกโจร พวกที่ไม่ใช่โจรกลับได้รับความตาย โอ! ในโลกนี้ สิ่งที่ไม่ควรยอมเป็นไป โอ! เธอธรรมยอมเป็นไป.

พระราชาทรงสดับคำของพระโพธิสัตว์แล้วจึงตรัสว่า คุณก่อนบัณฑิตก็ทำนรู้หรือว่า สุนัขชื่อโน้นกินหนังหุ้มรถ. พระโพธิสัตว์กล่าวว่า รู้พระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า สุนัขพวกไหนกิน. พระโพธิสัตว์ทูลว่า พวกสุนัขเลี้ยงที่อยู่ในตำแหน่งของพระองค์กินพระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า ท่านต้อง (พิสูจน์)

รู้ว่า สุนัขเหล่านั้นกินอย่างไร. พระโพธิสัตว์ทูลว่า ข้าพระบาทจักแสดงความจริง
สุนัขเหล่านั้นกิน. พระราชาตรัสว่า จงแสดงเกิดบังเกิด. พระโพธิสัตว์ทูลว่า
พระองค์จงให้น้ำพวกสุนัขเลียในคาน้ำของพระองค์มา แล้วให้น้ำเปรียง
และหญ้าแพรกมาหน่อยหนึ่ง. พระราชาได้ทรงการทำอย่างนั้น. ลำดับนั้นพระ
โพธิสัตว์ให้ขยำหญ้ากับเปรียงแล้วทูลกะพระราชานั้นว่า ขอพระองค์จงให้สุนัข
เหล่านั้นดื่ม พระราชาทรงให้ทำอย่างนั้นแล้วให้ดื่ม สุนัขทั้งหลายที่ดื่มแล้ว ๆ ก็
ถ่ายออกมาพร้อมกับหนังทั้งหลาย พระราชาทรงดีพระทัยว่าเหมือนพยากรณ์
ของพระสัพพัญญูพุทธเจ้า จึงได้ทรงทำการบูชาพระโพธิสัตว์ด้วยเศวตฉัตร
พระโพธิสัตว์จึงแสดงธรรมแก่พระราชา ด้วยคาถาว่าด้วยการประพุดิธรรม
๑๐ ประการ อันมาในเตสกุจฉาตก มีอาทิว่า ข้าแต่มหाराชผู้บรมกษัตริย์
พระองค์จงประพุดิธรรมในพระชนกและชนนีดังนี้ แล้วทูลว่า ข้าแต่มหाराช
จำเดิมแต่นี้ไป พระองค์จะเป็นผู้ไม่ประมาท แล้วให้พระราชาดำรงอยู่ในศีล ๕
จึงได้ถวายกินเศวตฉัตรแด่พระราชา. พระราชาได้ทรงสดับธรรมกถาของพระ-
มหาสัตว์แล้วทรงให้อภัยแก่สัตว์ทั้งปวง ทรงเริ่มตั้งนิตยภัตเช่นกับโภชนะของ
พระองค์แก่สุนัข ทั้งปวงมีพระโพธิสัตว์เป็นต้น ทรงตั้งอยู่ในโอวาทของพระโพธิ-
สัตว์ทรงการทำบุญมีทานเป็นต้นตลอดชั่วพระชนมายุ สวรรคตแล้วเสด็จอุบัติ
ในเทวโลก ถูกกุโรวาทได้ดำเนินไปถึงหมื่นปี ฝ่ายพระโพธิสัตว์ดำรงอยู่
ตราบชั่วอายุแล้วได้ไปตามยถากรรม.

พระศาสดาตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตประพุดิประโยชน์
แก่พระญาติทั้งหลาย ในบัดนี้เท่านั้น ก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็ได้ประพุดิ
แล้วเหมือนกัน ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาสืบทอดอนุสนธิแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า พระราชาในกาลนั้น ได้เป็นพระอานนท์ บริษัทที่
เหลือนอกนี้ ได้เป็นพุทธบริษัท ส่วนลูกกุรบัณฑิตคือเราแล.

จบกุรกุรชาดกที่ ๒

๓. โกชาขานียชาดก

ว่าด้วยม้านิธพอาชาไนย

[๒๓] ลูก่อนนายสารถิ ม้านิธพอาชาไนยถูก

ลูกศรแทงแล้ว แม่อนตะแคงอย่างเดียว ยัง
ประเสริฐกว่าม้ากระจอก ท่านจงประกอบฉันออกรบ
อีกเถิด.

จบโกชาขานียชาดกที่ ๓

๓. อรรถกถาโกชาขานียชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับ อยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้ละ
ความเพียรรูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า อปี ปสุเสน
เสมานิ ดังนี้.

ความพิสดารว่า สมัยนั้น พระศาสดาตรัสเรียกภิกษุนั้นมาแล้วตรัสว่า
ลูก่อนภิกษุ บัณฑิตทั้งหลายแมื่ในกาลก่อน ได้การทำความเพียรแม้ในที่อัน
มิใช่ที่อยู่ แม้ได้รับบาดเจ็บก็ไม่ละความเพียร ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีต
นิทานมาว่า

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติ อยู่ในนครพาราณสี
พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลม้านิธพชื่อ โกชาขานียะ สมบูรณ์ด้วยอาการ
ทั้งปวง ได้เป็นม้ามงคลของพระเจ้าพาราณสี พระโพธิสัตว์นั้นบริโภคนิธพ

ข้าวสาลีมีกลิ่นหอมอันเก็บไว้ ๓ ปี ถึงพร้อมด้วยรสเลิศต่างๆ ในถาดทองอันมี
 ราคาแสนหนึ่ง ยืนอยู่ในภาคพื้นอันไธทาด้วยของหอมมีกานีด ๔ ประการ
 เท่านั้น สถานที่ยืนนั้นวางด้วยม่านผ้ากำพลแดง เบื้องบนคาดเพดานผ้าอัน
 วิจิตรด้วยดาวทอง ห้อยพวงของหอมและพวงดอกไม้ ตามประทีปน้ำหอม ก็
 ขึ้นชื่อว่าพระราชาทรงหลายผู้ไม่ปรารธนาราชสมบัติในนครพาราณสี ย่อมไม่มี
 คราวหนึ่ง พระราชา ๗ พระองค์พากันล้อมนครพาราณสี ทรงส่งหนังสือแก่
 พระเจ้าพาราณสีว่า จะให้ราชสมบัติแก่เราทั้งหลายหรือจะรบ. พระเจ้าพาราณสี
 ให้ประชุมอำมาตย์ทั้งหลายแล้วตรัสบอกข่าวนั้น แล้วตรัสถามว่า คุณก่อนพ่อ
 ทั้งหลาย บัดนี้ พวกเราจะกระทำอย่างไร ? อำมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่
 สมมติเทพ เบื้องต้นพระองค์ยังไม่ต้องออกรบก่อน พระองค์จงส่งทหารม้าชื่อ
 โนนให้กระทำการรบ เมื่อทหารม้านั้นไม่สามารถเข้าพระบาททั้งหลายจักรู้ใน
 ภายหลัง. พระราชารับสั่งให้เรียกทหารม้านั้นมาแล้วตรัสว่า คุณก่อนพ่อ เธอ
 จักอาการทำการรบกับพระราชา ๗ องค์หรือไม่. นายทหารม้ากราบทูลว่า
 ข้าแต่สมมติเทพ ถ้าเข้าพระบาทได้ม้าสินธพชื่อโกชาขานิยะไซ้ พระราชา ๗
 พระองค์จงยกไว้ ข้าพระบาทจักอาจรบกับพระราชาทั่วทั้งชมพูทวีป. พระราชา
 ตรัสว่า คุณก่อนพ่อ ม้าสินธพโกชาขานิยะ หรือม้าอื่นก็ช่างเถิด. นายทหารม้านั้น
 รับพระคำรัสแล้ว ถวายบังคมพระราชาลงจากปราสาท ให้น้ำม้าสินธพโกชา-
 ขานิยะมา แม้คนก็ผูกสอดเกราะทุกอย่าง เหน็บพระขรรค์ ขึ้นหลังม้าสินธพ
 ด้วยประเสริฐ ออกจากพระนครไปประคองฝ่าแลบ ทำลายกองพลที่ ๑ จับเป็น
 พระราชาได้อีกหนึ่ง พามามอบให้แก่พลในนครแล้วกลับไปอีก ทำลาย
 กองพลที่ ๒ กองพลที่ ๓ ก็เหมือนกัน จับเป็นพระราชาได้ ๕ องค์ อย่างนี้
 ด้วยประการฉะนี้ แล้วทำลายกองพลที่ ๖ ในคราวจับพระราชองค์ที่ ๖ ม้า
 สินธพโกชาขานิยะได้รับบาดเจ็บ เลือดไหล เวหนากล้าเป็นไป นายทหารม้า

นั้นรู้ว่าม้าสินธพนั้นได้รับบาดเจ็บ จึงให้ม้าสินธพโกชาขานิยะนอนที่ประตูพระราชวัง เริ่มทำเกราะให้หุ้มเพื่อจะผูกเกราะม้าตัวอื่น พระโพธิสัตว์ทั้งที่นอนทางข้างที่ที่ความผาสุกมาก ลืมตาขึ้นเห็นนายทหารม้า (ทำอย่างนั้น) จึงคิดว่า นายทหารมานี้จะหุ้มเกราะม้าตัวอื่น และม้าตัวนี้จักไม่สามารถทำลายกองพลที่ ๗ จับพระราชองค์ที่ ๗ ได้ และกรรมที่เราทำไว้แล้วจักพินาศหมด แม้นายทหารม้าซึ่งไม่มีผู้เปรียบก็จักพินาศ แม้พระราชาก็จักตกอยู่ในเงื้อมมือของพระราชอื่น เว้นเราเสียม้าอื่นชื่อว่าสามารถเพื่อทำลายกองพลที่ ๗ แล้วจับพระราชองค์ที่ ๗ ได้ย่อมไม่มี ทั้ง ๆ ที่นอนอยู่นั้นแล ให้เรียกนายทหารม้ามาแล้วกล่าวว่า คุณก่อนนายทหารน้ำผู้สหาย เว้นเราเสีย ชื่อว่าม้าอื่นผู้สามารถเพื่อทำลายกองพลที่ ๗ แล้วจับพระราชองค์ที่ ๗ ได้ย่อมไม่มี เราจักไม่ทำกรรมที่เรากระทำแล้ว ให้เสียหาย ท่านจงให้เราแลดูขึ้นแล้วผูกเกราะเถิดครั้นกล่าวแล้วจึงกล่าวคาถานี้ว่า

ม้าสินธพอาชาไนยถูกลูกศรแทงแล้ว แม้นอน

ตะแคงอยู่ข้างเดียว ก็ยังประเสริฐกว่าน้ำกระจอก ดู

ก่อนนายสารี ท่านจงประกอบฉันออกรบเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปี ปสุเสน เสมานो ได้แก่ แม้

นอนโดยข้างๆ เดียว. บทว่า สลฺลลิกโธ ความว่า เป็นผู้แม่ถูกลูกศรทั้งหลายแล้ว. บทว่า เสยฺโยว วพฺวา โภชฺโณ ความว่า ม้ากระจอกซึ่งไม่ได้เกิดในตระกูลม้า ม้าสินธพ ชื่อว่า วพฺวะ ม้าโกชาขานิยะสินธพ ชื่อว่า โภชณะ ดังนั้น ม้าโกชาขานิยะสินธพนั้นแหละ แม่ถูกลูกศรแทงแล้วก็ยังประเสริฐคือเลิศ อุดม กว่าม้ากระจอกนั้น. ด้วยบทว่า ยฺยฺยช มนฺยฺยเวว สารถิ นี้ พระโพธิสัตว์กล่าวว่า เพราะเหตุที่เราแล แม้จะไปด้วยอาการอย่างนี้ก็ยังประเสริฐกว่า ฉะนั้น ท่านจงประกอบเราเถิด อย่าประกอบม้าตัวอื่นเลย.

นายทหารม้าพยุพระโพธิสัตว์ให้ลูกขึ้นพันแผลแล้ว ผูกสอดเรียบร้อย
นั้งบนหลังของพระโพธิสัตว์นั้น ทำลายกองพลที่ ๗ จับเป็นพระราชองค์ที่ ๗
แล้วมอบ ให้แก่พลของพระราช ๗ คนทั้งหลายนำแม่พระโพธิสัตว์มายังประตู
พระราชวัง พระราชาเสด็จออกเพื่อทอดพระเนตรพระโพธิสัตว์นั้น พระมหา-
สัตว์ทูลพระราชว่า ข้าแต่มหाराช พระองค์อย่าทรงฆ่าพระราชทั้ง ๗ เลย
จงให้กระทำสบถแล้วปล่อยไป พระองค์จึงประทานยศที่จะพึงประทานแก่ข้า-
พระบาทและนายทหารม้า ให้เฉพาะแก่นายทหารม้าเท่านั้น การจับพระราช
๗ องค์ได้แล้ว ทำทหารผู้กระทำการรบให้พินาศยอมไม่ควร แม้พระองค์ก็จง
ทรงบำเพ็ญทาน รักษาศีล ทรงครองราชสมบัติโดยธรรม เมื่อพระโพธิสัตว์ให้
โอวาทแก่พระราชอย่างนี้แล้ว คนทั้งหลายจึงถอดเกราะของพระโพธิสัตว์ออก
เมื่อเกราะสักว่าถูกถอดออกเท่านั้น พระโพธิสัตว์นั้นดับไปแล้ว. พระราชาทรง
ให้ทำฉาปนกิจสรีระของพระโพธิสัตว์นั้น ได้ประทานยศใหญ่แก่นายทหารม้า
ทรงให้พระราชทั้ง ๗ พระองค์ ทรงกระทำสบถเพื่อไม่ประทุษร้ายพระองค์อีก
แล้วทรงส่งไปยังที่ของตน ทรงครองราชสมบัติโดยธรรม โดยสม่ำเสมอ ใน
เวลาสุคติสิ้นพระชนมายุ ได้เสด็จไปตามยมถารม.

พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตทั้งหลายในปางก่อน
ได้กระทำความเพียรแม้ในที่อันมิใช่บ่อเกิดอย่างนี้ แม้ได้รับบาดเจ็บเห็น
ปานนี้ ก็ไม่ละความเพียร ส่วนเธอพวกในศาสนาอันเป็นเครื่องนำออกจาก
ทุกข์เห็นปานนี้เพราะเหตุไร จึงละความเพียรเสีย แล้วทรงประกาศจะทั้ง ๔
ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้ละความเพียรตั้งอยู่ในพระอหัตผล ฝ่ายพระศาสดาตรัส
ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาสืบต่ออนุสนธิแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พระ
ราชาในครั้งนั้น ได้เป็นพระอนนท นายทหารม้าในครั้งนั้น ได้
เป็นพระสารีบุตร ส่วนโกชาขานิยสินธพในครั้งนั้น ได้เป็นราแล.

จบโกชาขานิยชาดกที่ ๓

๔. อาชัญญชาดก

ว่าด้วยม้าอาชาไนยกับม้ากระจอก

[๒๔] ไม่ว่าเมื่อใด ที่ใด ขณะใด ณ ที่ใด ๆ ณ เวลาใด ๆ ม้าอาชาไนยใช้กำลังความเร็ว ม้ากระจอกย่อมถอยหนี.

จบอาชัญญชาดกที่ ๔

๕. อรรถกถาอาชัญญชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้ละความเพียรเหมือนกัน จึงตรัสธรรมเทศนา มีคำเริ่มต้นว่า ยथा ยथा ดังนี้.

ก็พระศาสดาตรัสเรียกภิกษุนั้นมาแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ บัณฑิตทั้งหลายในปางก่อน เป็นผู้แม้ได้การประหารทั้งในที่อันมิใช่บ่อเกิด ก็ได้กระทำความเพียร แล้วทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี พระราชา ๗ องค์พากันล้อมพระนครไว้ โดยนัยมีในเรื่องก่อนนั้นแหละ. ลำดับนั้น นักรบประจำถคันหนึ่ง เทียมรมมีม้าสินธพพี่น้อง ๒ ตัวออกจากพระนคร ทำลายกองพล ๖ กองพล ได้จับพระราชา ๖ องค์ไว้. ขณะนั้น ม้าผู้พี่ได้รับบาดเจ็บ. สารถีจึงส่งรณมายังประคูดุพระราชวัง ปลดม้าผู้พี่ชายออก

จากรถ ทำเกราะให้หลวม แล้วให้นอนตะแคงข้างหนึ่ง เริ่มจะสวมเกราะม้าตัวอื่น. พระโพธิสัตว์เห็นดังนั้น จึงคิดโดยนัยเรื่องก่อนนั้นแหละ แล้วให้เรียกสารถิมา ทั้งที่นอนอยู่นั้นแลได้กล่าวถาถานี้ว่า

ไม่ว่าเมื่อใด ที่ใด ขณะใด ณ ที่ใด ๆ ณ เวลา

ใด ๆ น้ำอาชาไนยใช้กำลังความเร็ว ม้ากระจอกย่อม
ถอยหนี.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยथा ยथा ได้แก่ ในกาลใด ๆ ในบรรดาเวลาเข้าเป็นต้น. บทว่า ยตุถ ได้แก่ ในที่ใด คือในหนทาง หรือในสนามรบ. บทว่า ยथा คือ ในขณะใด. บทว่า ยตุถ ยตุถ ได้แก่ ในสนามรบเป็นอันมาก เช่นกองพล ๙ กอง. บทว่า ยथा ยथा ได้แก่ ในกาลใด ๆ คือ ในกาลที่ได้รับบาดเจ็บหรือไม่ได้รับ. บทว่า อาชาไนย กुरुเต เวคฺ ความว่า ม้าอาชาไนย คือ ม้าสินธพตัวประเสริฐ ผู้มีสภาวะรู้ทั่วถึงเหตุที่จิตของสารถิชอบ ใช้กำลังความเร็ว คือพยายาม ปรารถนาความเพียร. บทว่า หายนฺติ ตตุถ วาพวา ความว่า เมื่อม้าอาชาไนยนั้นใช้กำลังความเร็ว ม้ากระจอกกล่าวคือม้าตัวเมียนอกนี้ย่อมถอยหนี คือ ย่อมล่าถอยไป เพราะฉะนั้น ท่านจงเทียมเฉพาะเราเท่านั้นในรถคันนี้.

สารถิประคองพระโพธิสัตว์ให้ลุกขึ้น เทียมแล้วทำลายกองพลที่ ๙ พาเอาพระราชอาภรณ์ที่ ๙ มา. จักรมหายังประคองพระราชวังแล้วปลดม้าสินธพ. พระโพธิสัตว์นอนตะแคงข้างหนึ่ง ถวายโอวาทแก่พระราชอาคันตุกะโดยนัยเรื่องก่อนนั้นแลแล้วดับไป. พระราชารับสั่งให้กระทำการปณิกกิจสรีระของพระโพธิสัตว์นั้นแล้วกระทำสัณนิบาตแก่สารถิประจำรถ ทรงครองราชสมบัติโดยธรรม โดยเสมอเสด็จไปตามยถากรรม.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประกาศสั่งจะ
ในเวลาจบสั่งจะ ภิกษุเหล่านั้นตั้งอยู่ในพระโศคาปิตติผล. พระศาสดาทรงประชุม
ชาดกว่า พระราชาในกาลนั้น ได้เป็นพระอนนทเถระ สารีได้
เป็นพระสารีบุตร ส่วนม้าได้เป็นเราคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล.

จบอาชัญญชาดกที่ ๔

๕. คิตถชาดก

ว่าด้วยการเบียดเพราะข้าชาก

[๒๕] ดูก่อนนายสารี ท่านจงยังมัวให้อาบ
และดื่มน้ำที่ทำโน้นบ้าง ทำนี้บ้าง แม้ข้าวปายาสที่
บริโภคน้อยครั้ง คนก็ยังอิ่มได้.

จบ คิตถชาดกที่ ๕

๕. อรรถกถาติฎฐชาดก^๑

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ทรงปรารภภิกษุผู้เคย
เป็นช่างทองรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นสัททวาริกของพระธรรมเสนาบดี จึงตรัสพระ-
ธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า อญฺญมมญฺเฬหิ ติฎฺฐเจหิ ดังนี้.

๑. บาลีเป็น คิตถชาดก

ก็อาสยานุสยญาณย่อมมีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น ย่อมไม่มีแก่คนอื่น เพราะฉะนั้น พระธรรมเสนาบดีจึงไม่รู้อาสยะคืออชยาศัย และอนุสัยคือกิเลสอันเนื่องอยู่ในสันดานของสัทธวิหาริก เพราะความที่คนไม่มีอาสยานุสยญาณ จึงบอกเฉพาะอสุกกรรมฐานเท่านั้น อสุกกรรมฐานนั้นไม่เป็นสัปปายะแก่สัทธวิหาริกนั้น. เพราะเหตุไร เพราะได้ยินว่า สัทธวิหาริกของพระธรรมเสนาบดีนั้น ถือปฏิสนธิในเรือนของช่างทองเท่านั้น ถึง ๕๐๐ ชาติ เมื่อเป็นเช่นนั้น อสุกกรรมฐานจึงไม่เป็นสัปปายะแก่สัทธวิหาริกนั้น เพราะเป็นผู้เคยชินต่อการเห็นทองคำบริสุทธิ์เท่านั้น เป็นเวลานานนี้ สัทธวิหาริกนั้น ไม่อาจทำแม้มาตรฐานนิมิตให้เกิดขึ้นในกรรมฐานนั้น ให้เวลาสิ้นไป ๔ เดือน. พระธรรมเสนาบดีเมื่อไม่อาจให้พระอรหันต์แก่สัทธวิหาริกของตน จึงคิดว่า ภิกษุนี้จักเป็นพุทธเวไนยแน่นอน เราจักนำไปยังสำนักของพระตถาคต จึงพาสัทธวิหาริกนั้น ไปยังสำนักของพระศาสดาด้วยตนเอง แต่เขารู้. พระศาสดาตรัสถามว่า สารีบุตร เธอพาภิกษุรูปหนึ่งมาหรือหนอ. พระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้ให้กรรมฐานแก่ภิกษุนี้ แก่ภิกษุนี้ไม่อาจทำแม้มาตรฐานนิมิตให้เกิดขึ้น โดยเวลา ๔ เดือน ข้าพระองค์นั้นคิดว่า ภิกษุนี้จักเป็นพุทธเวไนยผู้ที่พระพุทธเจ้าจะพึงทรงแนะนำ จึงได้พามายังสำนักของพระองค์ พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสถามว่า สารีบุตร เธอให้กรรมฐานชนิดไหนแก่สัทธวิหาริกของเธอ? พระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ให้อสุกกรรมฐาน พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า สารีบุตร เธอไม่มีญาณเครื่องรู้อชยาศัยและอนุสัยของสัตว์ทั้งหลาย เธอไปก่อนเถิด เวลาเย็นเธอมา พึงพาสัทธวิหาริกของเธอมาด้วย. พระศาสดาทรงส่งพระเถระไปอย่างนี้แล้ว ได้ให้ผ้าถุงและจีวรอันน่าชอบใจแก่ภิกษุนั้น แล้วทรงพาภิกษุนั้นเข้าไปบิณฑบาตยังบ้าน ให้ของเคี้ยวของฉันอันประณีต

แวดล้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่กลับ มายังพระวิหารอีก ทรงยังเวลาส่วนกลางวัน
ให้สิ้นไปในพระคันธกุฎี พอเวลาเย็น ทรงพาภิกษุนั้นเที่ยวจาริกไปในวิหาร
แล้วทรงนิรมิตสระโบกขรณีสระหนึ่งในอัมพวัน แล้วทรงนิรมิตดอกปทุม
ใหญ่ในสระโบกขรณีนั้น และทรงนิรมิตดอกปทุมใหญ่ดอกหนึ่งในกอบปทุม
เมื่อนั้น แล้วรับสั่งให้นั่งลงด้วยพระคำรัสว่า ภิกษุ เธอจงนั่งแลดูดอกปทุม
นี้ แล้วเสด็จเข้าพระคันธกุฎี ภิกษุนั้นแลดูดอกปทุมนั้นบ่อย ๆ พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงให้ดอกปทุมนั้นเหี่ยว ดอกปทุมนั้น เมื่อภิกษุนั้นแลดูอยู่
นั้นแหละได้เหี่ยวเปลี่ยนสีไป ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น กลับของดอกปทุมนั้นก็
ร่วงไปตั้งแต่รอบนอก ได้ร่วงไปหมดโดยครู่เดียว. แต่ฉัน เกสรก็ร่วงไป
เหลืออยู่แต่ฝักบัว. ภิกษุนั้น เห็นอยู่ตั้งนั้นจึงคิดว่า ดอกปทุมนี้ไฉไลงดงามน่าดู
อยู่เดี๋ยวนี้ เมื่อเป็นเช่นนั้น สีของมันก็แปรไป กลับและเกสรร่วงไป ตั้งอยู่
แต่เพียงฝักบัวเท่านั้น ความขราถึงแก่ดอกปทุมซื่อเห็นปานนี้ อย่างไรจักไม่
ถึงร่างกายของเรา สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ จึงเริ่มเจริญวิปัสสนา พระ-
ศาสดาทรงทราบว่ จิตของภิกษุนั้น ขึ้นสู่วิปัสสนาแล้ว ประทับอยู่ในพระ
คันธกุฎีนั้นแล ทรงเปล่งโอภาสแสงสว่างไป แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

เธอจงตัดความสิ้นหาของตนเสีย เหมือนคน

ตัดดอกโกมุทอันเกิดในสารทกาล เธอจงพอกพูนทาง

แห่งความสงบ เพราะพระนิพพาน ตถาคตแสดงไว้

แล้ว.

ในเวลาจบคาถา ภิกษุนั้นบรรลุพระอรหัตแล้วคิดว่า เราเป็นผู้พ้น
แล้วหนอจากภพทั้งปวง จึงเปล่งอุทานด้วยคาถาทั้งหลายมีอาทิว่า

เรานั้น มีธรรมเครื่องอยู่อันอยู่จบแล้ว มีฉันทะ

ในใจบริบูรณ์แล้ว มีอาสวะสิ้นไปแล้ว ทรงไว้ซึ่ง

ร่างกายครั้งสุดท้าย มีศีลบริสุทธิ มีอินทรีย์ตั้งมั่น
ด้วยดี ที่สุดพ้นแล้ว เหมือนพระจันทร์พ้นจากปาก
ของราหูฉะนั้น เราบรรเทามลทินทั้งปวงอันกระทำ
ความมืด ซึ่งมีตนนอนธรรเพราะโมหะได้เด็ดขาด
เหมือนพระอาทิตย์มีรัศมีตั้งพ้น ผู้สร้างแสงสว่าง ทำ
ความโชติช่วงด้วยแสงสว่างในท้องฟ้าฉะนั้น.

ก็แหละครั้งเปล่งอุทานแล้ว จึงมาถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ฝ่ายพระเถระ
ก็มาถวายบังคมพระศาสดาแล้วได้พาสัตว์วิหริกของตนไป. ขวัญนี้เกิดปรากฏ
ในระหว่างภิกษุทั้งหลาย. ภิกษุทั้งหลายนั่งพรรณนาพระคุณของพระทศพลอยู่
ในโรงธรรมสภาว่า อ้าวโสทั้งหลาย พระสารีบุตรเถระไม่รู้ธรรมาศัยของ
สัตว์วิหริกของตน เพราะไม่มีอาสนานุสยญาณ แต่พระศาสดาทรงทราบ ได้
ประทานพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแก่ภิกษุนั้น โดยวันเดียวเท่านั้น โอ!
ชื่อว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงมีอานุภาพมาก พระศาสดาเสด็จมาแล้วประทับ
นั่งบนอาสนะที่ปูลาดแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเรานั่งสนทนา
กันด้วยเรื่องอะไร? ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
พวกข้าพระองค์นั่งสนทนากันด้วยเรื่องอื่นหามิได้ แต่นั่งสนทนากันด้วยเรื่อง
พระญาณเครื่องรู้ธรรมาศัย และอนุสัยแห่ง สัตว์วิหริกของพระธรรม เสนาบดี
เฉพาะของพระองค์เท่านั้น. พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้ไม่
น่าอัศจรรย์ บัดนี้ เรานั้นเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ย่อมรู้ธรรมาศัยของภิกษุนั้น
แม้ในกาลก่อน เราก็รู้ธรรมาศัยของภิกษุนั้นเหมือนกัน แล้วทรงนำอดีตนิทาน
มา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี
ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์อนุศาสน์อรอดและธรรมกะพระราชพาพระองค์นั้น. ใน

กาลนั้น พวกคนเลี้ยงม้าให้ม้ากระจอกขาเขยอาก่อนกว่าม้าอื่น ณ ท่าที่ม้ามงคลของพระราชอาบ. ม้ามงคลถูกให้ลงท่าที่ม้ากระจอกอาบ จึงเกลียดไม่ปรารถนาจะลง คนเลี้ยงม้ามากราบทูลแด่พระราชว่า ข้าแต่สมมติเทพ ม้ามงคลไม่ปรารถนาจะลงท่าน้ำ พระเจ้าข้า. พระราชาทรงสั่งพระโพรตัสต์ว์ไปว่า คุณก่อนบัณฑิต ท่านจงไป จงรู้ว่า เพราะเหตุไร ม้าถูกเขาให้ลงท่าน้ำจึงไม่ลง. พระโพรตัสต์ว์รับพระบัญชาแล้วไปยังฝั่งแม่น้ำ ตรวจสอบม้าก็รู้ว่าม้าไม่มีโรค จึงใคร่ครวญว่า เพราะเหตุไรหนอ ม้านี้จึงไม่ลงท่าน จึงคิดว่า ม้าอื่นจักถูกอาบที่ท่าน้ำก่อน ด้วยเหตุนี้ ม้านั้นเห็นจะรังเกียจจึงไม่ลงท่า แล้วถามพวกคนเลี้ยงม้าว่า ท่านผู้เจริญ ที่ท่านทั้งหลายให้ม้าอะไรอาบก่อน พวกคนเลี้ยงม้ากล่าวว่า ข้าแต่เนยให้ม้ากระจอกอาบก่อนกว่าม้าอื่น. พระโพรตัสต์ว์รู้อัธยาศัยของม้านั้นว่า ม้านี้รังเกียจจึงไม่ปรารถนาจะอาบที่ท่าน้ำ เพราะตนเป็นสัตว์มี (คุณ) สมบัติ การให้ม้านี้อาบในท่าอื่น จึงจะควร จึงกล่าวว่า ท่านผู้เลี้ยงม้าผู้เจริญ แม้ข้าพยายสที่ปรุงด้วยเนยใส น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย เมื่อบุคคลบริโภคน้อย ๆ ก่อน ย่อมมีความเบือ ม้านี้อาบที่ท่าน้ำให้หลายครั้ง เบื้องต้น พวกท่านจงให้ม้านั้น ลงยังท่าแม่อื่น แล้วให้อาบและดื่ม จึงกล่าวคาถาว่า

ดูก่อนนายสารถิ ท่านจงยังม้าให้อาบและดื่มที่

ท่าโน้นท่าน้ำบ้าง แม้ข้าพยายสที่บริโภคน้อยครั้ง คน

ย่อมอิ่มได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อญฺญมญฺญเอหิ แยกศัพท์ออกเป็น

อญฺญเอหิ อญฺญเอหิ แปลว่า อื่น ๆ. บทว่า ปาเยหิ (แปลว่าจงให้ดื่ม) นี้

เป็นหัวข้อเทศนา อธิบายว่า จงให้อาบและให้ดื่ม. บทว่า อจุจาสนฺตฺส นี้

เป็นทฎฐีวิภคิใช้ในอรรถแห่งตติยวิภคิ อธิบายว่า กินยิ่ง คือบริโภคน้อย.

บพว่า ปายาสสุสปี ตปฺปติ ความว่า ย่อมอ้อมก็เป็นผู้อ้อม เป็นผู้ที่เขา
เลี้ยยคู่อ้อมแล้ว แม้ด้วยขำวมรูปายาสที่ปรุงด้วยเนยใสเป็นต้น ย่อมไม่ถึงความ
เป็นผู้ต้องการบริโภคอีก เพราะฉะนั้นม้าเมื่อก็จักถึงความพอ เพราะการอาบ
ประจำที่ทำนี้ ท่านจงให้อาบที่ทำอื่นเถิด.

คนเลี้ยงม้าเหล่านั้น ได้ฟังคำของพระโพธิสัตว์นั้นแล้ว จึงให้ม้าลงทำ
อื่น ให้ดื่มและให้อาบ ในเวลาที่ม้าดื่มแล้วอาบ พระโพธิสัตว์ได้มายัง
สำนักของพระราชา. พระราชาตรัสถามว่า คุณก่อนพ่อ ม้าอาบและดื่มแล้วหรือ
พระโพธิสัตว์กราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่สมมติเทพ. พระราชาตรัสถามว่า
ที่แรก เพราะเหตุไร ม้าจึงไม่ปรารถนา? พระโพธิสัตว์กราบทูลว่า ข้าแต่
สมมติเทพ เพราะเหตุชื้อแม่นี้ แล้วกราบทูลเหตุทั้งปวง พระราชาตรัสว่า โอ!
ท่านบัณฑิตย่อมรู้ธรรมาศัยชื่อแม่ของสัตว์ดิรัจฉานเห็นปานนั้น แล้วประทาน
ยศใหญ่แก่พระโพธิสัตว์ ในเวลาสิ้นอายุ ได้เสด็จไปตามยถากรรมแล้ว ฝ่าย
พระโพธิสัตว์ก็ไปตามยถากรรมเหมือนกัน.

พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลายเรารู้ธรรมาศัยของภิกษุนี้ใน
บัดนี้เท่านั้น หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็รู้เหมือนกัน ครั้นทรงนำพระธรรม
เทศนานี้มาสืบทอดอนุสนธิแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า ม้านงกลในกาลนั้น.
ได้เป็นภิกษุรูปนี้ พระราชาในกาลนั้น ได้เป็นพระอนนท ส่วน
อำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิตในกาลนั้น ได้เป็นเรตถาคคแล.

จบติฎฐชาดกที่ ๕

๖. มหิลามุขชาดก

ว่าด้วยการเลี่ยมสอน

[๒๖] พระยาช้างข้อมหิลามุข ได้เที่ยวพบตีคน
เพราะได้คำของพวกโจรมาก่อน พระยาช้างผู้คุมตั้ง
อยู่ในคูลทั้งปวง เพราะได้ฟังคำของท่านผู้สำรวจดี
แล้ว.

จบมหิลามุขชาดกที่ ๖

๖. อรรถกถามหิลามุขชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับ อยู่ในพระวิหารเวฬุวัน ทรงปรารภพระเทวทัต
จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำเริ่มต้นว่า โปราณโจราน วโจ นิสมม
ดังนี้

ความพิสดารว่า พระเทวทัตทำให้อชาตศัตรูกุมารเลื่อมใสแล้ว ยัง
ลากสักการะให้เกิดขึ้น อชาตศัตรูกุมารให้สร้างวิหารที่ตำบลคยาสีสะเพื่อพระ-
เทวทัต แล้วนำไปเฉพาะโกชนะข้าวสาเลียมิกลิ้นหอมซึ่งเก็บไว้ ๑ ปี วันละ ๕๐๐
สำหรับ โดยรสเลิศต่างๆ เพราะอาศัยลากสักการะ. บริวารของพระเทวทัตจึง
ใหญ่ขึ้น พระเทวทัตพร้อมทั้งบริวารอยู่ในวิหารนั้นแหละ. สมัยนั้น มีสหาย ๒
คนผู้เป็นชาวเมืองราชคฤห์ ในสองสหายนั้น คนหนึ่งบวชในสำนักของพระ-
ศาสดา คนหนึ่งบวชในสำนักของพระเทวทัต สหายทั้งสองนั้นย่อมเห็นกัน

และกันแม่ในที่นั้นๆ แม่ไปวิหารก็ยังเห็นกัน อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุผู้เป็นนิสิต
ของพระเทวทัตกล่าวกะภิกษุนอกนี้ว่า ผู้มีอายุ ท่านจะเที่ยวบิณฑบาตมีเหงื่อ
ไหลอยู่ทุกวัน ๆ ทำไม ท่านนั่งในวิหารที่ดำบลกยาสีสะเท่านั้น จะได้บริโภคน
โภชนะดีด้วยรสเลิศต่างๆ ข้าวปายาสเห็นปานนี้ไม่มีในวิหารนี้ ท่านจะมัวเสวย
ทุกข้ออยู่ทำไม ประโยชน์อะไรแก่ท่านการมายังคยาสีสะแต่เช้าตรู่แล้วดื่มข้าวยา
คู่พร้อมด้วยแกงอ่อม เคี้ยวของควรเคี้ยว ๑๘ ชนิด แล้วบริโภคนโภชนะดีด้วย
รสเลิศต่างๆ ไม่ควรหรือ ภิกษุนั้นถูกพูดบ่อยๆ เป็นผู้ประสงค์จะไป จำเดิม
แต่นั้น จึงไปยังคยาสีสะบริโภคนแล้วก็มายังพระเวฬุวันต่อเมื่อเวลาสาย ภิกษุนั้น
ไม่อาจปกปิดไว้ได้ตลอดไป ไม่ช้านัก ข่าวก็นึกปรากฏว่า ภิกษุนั้นไปคยาสีสะ
บริโภคนภัตที่เขาอุปัฏฐากพระเทวทัต. ลำดับนั้น สหายทั้งหลายพากันถามภิกษุ
นั้น ว่าผู้มีอายุ ได้ยินว่า ท่านบริโภคนภัตที่เขาอุปัฏฐากแก่พระเทวทัตจริงหรือ ?
ภิกษุนั้น กล่าวว่า ไครกล่าวอย่างนี้ สหายเหล่านั้นกล่าวว่า คนโน้นและคน
โน้นกล่าว ภิกษุนั้นกล่าวว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย ผมไปยังคยาสีสะบริโภคนจริง
แต่พระเทวทัตไม่ได้ให้ภัตแก่ผม คนอื่น ๆ ให้. ภิกษุผู้สหายกล่าวว่า ผู้มีอายุ
พระเทวทัตเป็นเสี้ยนหนามต่อพระพุทธเจ้า เป็นผู้ทุศีล ยังพระเจ้าอชาตศัตรู
ให้เลื่อมใส แล้วยังลาลสักการะให้เกิดแก่คนโดยไม่ชอบธรรม ท่านบวชใน
ศาสนาอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์เห็นปานนี้ แล้วบริโภคนโภชนะอันเกิดขึ้น
แก่พระเทวทัตโดยไม่ชอบธรรมเลย มาเถอะ เราทั้งหลายจักนำท่านไปยัง
สำนักของพระศาสดา แล้วพาภิกษุนั้นมายังโรงธรรมสภา พระศาสดาพอทรง
เห็นภิกษุนั้นเท่านั้นจึงตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพาภิกษุนี้ ผู้ไม่
ปรารธนา มาแล้วหรือ ? ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ภิกษุนั้นบวชในสำนักของพระองค์ แล้วบริโภคนโภชนะอันเกิดขึ้นแก่
พระเทวทัต โดยไม่ชอบธรรม พระศาสดาตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุ ได้ยินว่า

เชอบริโกโกโทษนะอันเกิดแก่พระเทวทัต โดยไม่ชอบธรรมจริงหรือ ? ภิกษุนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเทวทัต ไม่ได้ให้กัดแก่ข้าพระองค์ คนอื่น ๆ ให้แก่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์จึงบริโภคนั้น พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุ เธออย่ากระทำการหลีกเลี่ยงในเรื่องนี้ พระเทวทัตเป็นผู้ไม่มีอาจารย์ เป็นผู้ทุศีล เธอบวชในศาสนาแล้ว คบหาศาสนาของเราอยู่นั้นแล ยังบริโภคของพระเทวทัตได้อย่างไรเล่า เธอมีปกติคบหาอยู่แม้เป็นนิกยกาล ก็ยังคบหาพวกคนที่เห็นแล้ว ๆ ครั้นตรัสแล้วจึงทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัตนั้น ในกาลนั้น ช้างมงคลของพระเจ้าพรหมทัตชื่อว่ามัทลามุข เป็นช้างมีศีล สมบูรณ์ด้วยอาจาระมารยาท ไม่เบียดเบียนใครๆ อยู่มาวันหนึ่ง โจรทั้งหลายมา ณ ที่ใกล้โรงช้างนั้น ในลำดับกาลอันเป็นส่วนราตรี นั่งปรึกษากันอยู่ในที่ใกล้โรงช้างนั้นว่าต้องทำลายอุโมงค์อย่างนี้ ต้องกระทำการตัดช่องย่องเบาอย่างนี้ การกระทำอุโมงค์ และการตัดช่องย่องเบาให้ปราศจากรกชฎ ให้ปราศจากพุ่มไม้ เช่นกับหนทาง เช่นกับทำนน้ำ แล้วลักเอาสิ่งของไปจึงจะควร บุคคลผู้เมื่อจะลัก ต้องฆ่า และต้องประหารแล้วจึงลัก เมื่อเป็นอย่างนี้ ชื่อว่าผู้สามารถเพื่อจะลักขึ้น (ต่อสู่) จักไม่มี อันธรรมดาว่า โจรต้องเป็นผู้ไม่ประกอบด้วยศีลและอาจาระต้องเป็นคนกักขพะ หยาบเข้า ป่าเถื่อน ครั้นปรึกษากันอย่างนี้แล้ว จึงให้กันและกันเรียนเอาแล้วได้พากันไป พวกโจรพากันมาปรึกษาในที่นั้น โดยนัยนี้นั้นแหละหลายวัน คือ แม้ในวันรุ่งขึ้น แม้ในวันรุ่งขึ้น ช้างได้ฟังคำของโจรเหล่านั้นสำคัญว่า ให้เราสำเหนียก จึงคิดว่าบัดนี้ เราต้องเป็นผู้กักขพะ หยาบเข้า ป่าเถื่อน จึงได้เป็นผู้เห็นปานนั้น เองจงจับคนเลี้ยงช้างผู้มาแต่เจ้าตรูฟาดที่

พื้นดินให้ตาย ฆ่าคนที่มาแล้ว ๆ คือ แม่คนหนึ่ง ๆ พวกราชบุรุษจึงกราบทูล
แต่พระราชว่า ช้างมฬิลามุขเป็นบ้า ฆ่าคนที่พบเห็นแล้ว ๆ พระเจ้าข้า. พระ
ราชาทรงส่งพระโพธิสัตว์ไปด้วยพระดำรัสว่า คุณก่อนบันทึก เธอจงไป จงรู้
ว่า ช้างนั้น คุร้าย เพราะเหตุไร. พระโพธิสัตว์ไปแล้วรู้ว่าช้างนั้นไม่มีโรคใน
ร่างกายจึงคิดว่า เพราะเหตุไรหนอ ช้างนี้จึงเกิดเป็นช้างคุร้าย เมื่อใคร่ครวญ
ไปจึงสันนิษฐานว่า ช้างนี้ได้ฟังคำของใคร ๆ ในที่ไม่ไกล สำคัญว่าคนเหล่านี้
ให้เราสำเหนียก จึงเป็นช้างคุร้ายแน่นอนจึงถามพวกคนเลี้ยงช้างว่าคนบางพวก
เคยกล่าวคำอะไรในตอนกลางคืน ณ ที่ใกล้ช้าง มีอยู่หรือหนอ ? พวกคนเลี้ยง
ช้างกล่าวว่า ขอรับ นาย พวกโจรพากันมากล่าว. พระโพธิสัตว์จึงไปกราบทูล
แต่พระราชว่า ข้าแต่สมมติเทพ ความพิการไม่มีในร่างกายแห่งช้างของหลวง
ช้างนั้นเกิดเป็นช้างคุร้าย เพราะได้ฟังถ้อยคำของพวกโจรพะยะคะ. พระราชา
ตรัสถามว่า บัดนี้ควรจะทำอย่างไร ? พระโพธิสัตว์กราบทูลว่า นิมนต์สมณ-
พราหมณ์ผู้มีศีลให้นั่งในโรงช้างแล้วกล่าวถึงศีลและอาจารย์ จงจะควรพะยะคะ
พระราชตรัสว่า จงการทำอย่างนั้นเถิด พ่อ. พระโพธิสัตว์จึงนิมนต์สมณ-
พราหมณ์ทั้งหลายผู้มีศีลให้นั่งในโรงช้างแล้วกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ขอท่าน
ทั้งหลายจงกล่าวศีลกล่าวว่าด้วยเรื่องศีล สมณพราหมณ์เหล่านั้นนั่งในที่ที่ไม่ไกล
ช้าง พวกนั้นกล่าวศีลกล่าวว่า ไม่พึงปรามาสจับต้อง ไม่พึงด่าใคร ๆ ควรเป็น
ผู้เพียบพร้อมด้วยศีลและอาจารย์ เป็นผู้ประกอบด้วยขันติ เมตตา และความ
เอ็นดู ช้างนั้นได้ฟังดังนั้นคิดว่า สมณพราหมณ์เหล่านี้ให้เราศึกษาสำเหนียก
จำเดิมแต่บัดนี้ไป เราควรเป็นผู้มีศีล แล้วได้เป็นผู้มีศีลแล้วหรือ ? พระโพธิ-
สัตว์กราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่สมมติเทพ พระราชาตรัสว่า ช้างคุร้ายชื่อ
เห็นปานนี้ อาศัยบันทึกทั้งหลายจึงตั้งอยู่ในธรรมอันเป็นของเก่าได้ แล้วได้
กล่าวคาถานี้ว่า

พระยาช้างซื้อหมิลามุขได้เที่ยวพบตีคนเพราะ

ได้ฟังคำของพวกโจรมาก่อน พระยาช้างผู้อุดมตั้งอยู่

ในคฤหาสน์ก็เพราะได้ฟังคำของท่านผู้สำรวจดีแล้ว.

ก็เพราะได้ฟังคำของท่านผู้สำรวจดีแล้ว บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า
โปราณโจรานิ ได้แก่พวกโจรรุ่นเก่าก่อน บทว่า นิสมมุ ได้แก่ เพราะ
ฟัง อธิบายว่า เพราะได้ฟังคำของพวกโจรมาก่อน. บทว่า มหิลามุโข
แปลว่า มีหน้าเช่นกับหน้าช้างพัง อีกอย่างหนึ่ง. ช้างพังเมื่อแลดูช้างหน้าจึง
จะงาม แลดูช้างหลังไม่งามจันใด ช้างเมื่อนั้นก็จันนั้น เมื่อแลดูช้างหน้า
จึงจะงาม เพราะฉะนั้น ชนทั้งหลายจึงตั้งชื่อช้างนั้นว่า มหิลามุข. บทว่า
โปถยมานุจาริ ความว่า เที่ยวติดตามไปอยู่ คือ ฆ่าอยู่ อีกอย่างหนึ่ง
พระบาลีก็อย่างนี้แหละ. บทว่า สุตถณตานิ ได้แก่ ผู้สำรวจด้วยดี คือ
มีศีล. บทว่า กขตุตโม ได้แก่ ช้างอุดม คือ ช้างมงคล. บทว่า
สพพคุณสุ อฏฐ ได้แก่ ตั้งอยู่เฉพาะในคฤหาสน์ทั้งปวง.

พระราชาทรงพระดำริว่า พระโพธิสัตว์รู้ธรรมาศัยแม่ของสัตว์ดิรัจฉา
นทั้งหลาย จึงได้พระราชทานยศใหญ่ให้ พระราชานั้นทรงดำรงอยู่ตราบชั่ว
พระชนมายุ ได้ไปตามยถากรรมพร้อมกับพระโพธิสัตว์.

พระศาสดาตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุ แม้ในกาลก่อน เธอก็คบหาคนที่พบ
เห็นแล้ว ๆ เหมือนกัน เพราะได้ฟังถ้อยคำของสมณพราหมณ์ผู้ตั้งอยู่ในธรรม
จึงได้คบหาท่านผู้ตั้งอยู่ในธรรม ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนาเข้ามาสืบทอด
อนุสนธิแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า ช้างหมิลามุขในครั้งนั้น ได้เป็นภิกษุ
ผู้ช้องเสพฝ่ายตรงข้ามในบัดนี้ พระราชาในครั้งนั้น ได้เป็นพระ-
อานนท์ ในบัดนี้ ส่วนอำมาตย์ในครั้งนั้น ได้เป็นเราคือพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าแล.

จบหมิลามุขชาดกที่ ๖

๗. อภินิชาดก

ว่าด้วยการเห็นกันบ่อย ๆ

[๒๗] พระยาช้างไม่สามารถจะรับเอาคำข้าว
ไม่สามารถจะรับเอาก้อนข้าว ไม่สามารถจะรับเอาหญ้า
ทั้งหลาย ไม่สามารถจะขัดสีกาย ข้าพระบาทสำคัญ
ว่า พระยาช้างตัวประเสริฐ ได้ทำความรักใคร่ในสุนัข
เพราะได้เห็นกันเนื่อง ๆ.

จบอภินิชาดกที่ ๗

๘. อรรถถาอภินิชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ทรงปรารภอุบาสิกคนหนึ่งกับพระเถระแก่ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า นาลิ กพลี ปทาตเว ดังนี้.

ได้ยินว่า ในนครสาวัตถีมีสหาย ๒ คน บรรดาสหายทั้งสองนั้น คนหนึ่งบวชแล้วได้ไปยังเรือนของสหายนอกนี้ทุกวัน สหายนั้นได้ถวายภิกษาแก่ภิกษุผู้สหายนั้น แม้ตนเองก็บริโภคแล้ว ได้ไปวิหารพร้อมกับภิกษุผู้สหายนั้นนั้นแหละ นั่งสนทนาปราศรัยอยู่จนพระอาทิตย์อัสดง จึงกลับเข้าเมือง. ฝ่ายภิกษุผู้สหายนอกนี้ก็ตามสหายนั้นไปจนถึงประตูเมืองแล้วก็กลับ. ความคุ้นเคยของสหายทั้งสองนั้น เกิดปรากฏในระหว่างภิกษุทั้งหลาย. อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งกล่าวถึงความคุ้นเคยของสหายทั้งสองนั้น ในโรงธรรมสภา.

พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลายบัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยถ้อยคำเรื่องอะไรหนอ ? ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ด้วยถ้อยคำเรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สหายทั้งสองนี้เป็นผู้คุ้นเคยกันแต่ในบัดนี้ เท่านั้น หามิได้ แม้ในกาลก่อน ก็ได้เป็นผู้คุ้นเคยกันเหมือนกัน แล้วทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี ในกาลนั้น พระโทธิสัตว์ได้เป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัตนั้น. ในกาลนั้น สุนัขตัวหนึ่งไปยังโรงช้างมกคลกินเมล็ดข้าวสุกแห่งภักที่ตกอยู่ในที่ที่ช้างมกคลบริโภค สุนัขนั้นเคี้ยวด้วยโอชะนั้นนั้นแล จึงเกิดความคุ้นเคยกับช้างมกคลบริโภคอยู่ในสำนักของช้างมกคลนั่นเอง. สัตว์แม่ทั้งสองไม่อาจเป็นไปวันจากกัน. ช้างนั้นเองจับสุนัขนั้นไปไล่ไปไล่มาเล่น ยกขึ้นวางบนกระพองบ้าง. อยู่มาวันหนึ่ง มนุษย์ชาวบ้านคนหนึ่งให้มูลค่าแก่คนเลี้ยงช้าง แล้วได้พาเอาสุนัขนั้นไปบ้านของตน ตั้งแต่นั้น ช้างนั้นเมื่อไม่เห็นสุนัขก็ไม่กิน ไม่ดื่ม ไม่อาบ พวกคนเลี้ยงช้างจึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระราชา พระราชาทรงสั่งพระโทธิสัตว์ไปด้วยพระดำรัสว่า บัณฑิต ท่านจงไป จงรู้ว่า เพราะเหตุไร ช้างจึงกระทำอย่างนั้น พระโทธิสัตว์ไปยังโรงช้าง รู้ว่าช้างเสียใจ คิดว่าโรคไม่ปรากฏในทั้งกายของช้างนี้ ก็ความสนิทสนมฐานมิตรกับใครๆ จะพึงมีแก่ช้างนั้น ช้างนั้น เห็นจะไม่เห็นมิตรนั้น จึงถูกความโศกครอบงำ ครั้นคิดแล้ว จึงถามพวกคนเลี้ยงช้างว่า ความคุ้นเคยกับใครๆ ของช้างนี้ มีอยู่หรือ ? พวกคนเลี้ยงช้างกล่าวว่า มิใช่ นาย ช้างนี้ถึงความคุ้นเคยกันมากกับสุนัขตัวหนึ่ง พระโทธิสัตว์ถามว่า บัดนี้ สุนัขตัวนั้นอยู่ที่ไหน ? พวกคนเลี้ยงช้างกล่าวว่า ถูกมนุษย์คนหนึ่งนำไป พระโทธิสัตว์ถามว่า ก็ที่เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์คน

นั่น พวกท่านรู้จักไหม? พวกคนเลี้ยงช้างกล่าวว่า ไม่รู้จักดอกนาย. พระ-
โฑธิสัตว์ได้ไปยังสำนักของพระราชาแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ อาพาธ
ไร ๆ ของช้างไม่มี แต่ช้างนั้นมีความคั่งเคยอย่างแรงกล้ากับสุนัขตัวหนึ่ง
ช้างนั้นเห็นจะไม่เห็นสุนัขนั้นจึงไม่บริโภค แล้วกล่าวคาถานี้ว่า

พระยาช้างไม่สามารถจะรับเอาคำข้าว ไม่
สามารถจะรับเอาก่อนข้าว ไม่สามารถจะรับเอาหญ้า
ไม่สามารถจะขัดสีกาย ข้าพระบาทมาสำคัญว่า พระยา
ช้างตัวประเสริฐได้ทำความรักใคร่ในสุนัข เพราะได้
เห็นกันเนื่อง ๆ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นาลิ แปลว่า ไม่สามารถ. บทว่า
ภพลํ ได้แก่ คำข้าวที่ให้เฉพาะที่แรก ในเวลาบริโภค. บทว่า ปทาทเว
แปลว่า เพื่อรับเอา. พิงทราบการลบ อา อักษร เนื่องด้วยวิธีสนธิการเชื่อม
ศัพท์. อธิบายว่า เพื่อดึงเอา. บทว่า น ปิณฺฑํ ได้แก่ ไม่สามารถเพื่อ
รับเอามาก่อนภัตที่เขาปั้นให้. บทว่า ห กุเส ได้แก่ ไม่สามารถรับเอาแม้
หญ้าทั้งหลายที่เข้าให้กิน. บทว่า น มํ สิตฺตุํ ความว่า ให้อาบอยู่ก็ไม่สามารถ
จะขัดสีกาย. พระโฑธิสัตว์กราบทูลแด่พระราชาถึงเหตุที่ปางที่ช้างนั้น
ไม่สามารถจะกระทำ อย่างนี้แล้ว เมื่อจะกราบทูลถึงเหตุที่ตนกำหนด ใน
เพราะช้างนั้น ไม่สามารถ จึงกราบทูลคำมีอาทิว่า มณฺเฒามี ข้าพระบาท
สำคัญว่า ดังนี้.

พระราชาทรงสดับคำของพระโฑธิสัตว์นั้นแล้ว จึงตรัสถามว่า คุณก่อน
บัณฑิต บัดนี้ควรกระทำอย่างไร? พระโฑธิสัตว์กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ
ได้ยินว่า มนุษย์ผู้หนึ่งพาเอาสุนัข ผู้เป็นสหายของช้างมงคลแห่งข้าพระบาท

ทั้งหลายไป ขอพระองค์จงให้คนเที่ยวตักลองประกาศว่า คนทั้งหลายแม้เห็นสุนัขนั้น ในเรือนของคนใด คนนั้นจะมีสินไหมชื่อนี้ ดังนี้ พระเจ้าข้า. พระราชาทรงให้กระทำอย่างนั้น. บุรุษนั้น ได้สดับข่าวนั้นจึงปล่อยสุนัข สุนัขนั้นรีบไปได้ไปยังสำนักของช่างตีเดียว. ช่างเองวงจับสุนัขนั้น วางบนกระพอง ร้องให้รำไรแล้วเอาลงจากกระพอง เมื่อสุนัขนั้นบริโภคนั้น คนจึงบริโภคนภายหลัง พระราชาทรงพระดำริว่า พระโพธิสัตว์รู้ธรรมาศัยของสัตว์ดิรัจฉาน จึงได้ประทานยศใหญ่แก่พระโพธิสัตว์.

พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุสองรูปนี้เป็นผู้คุ้นเคยกัน ในบัดนี้เท่านั้น หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็ได้เป็นผู้คุ้นเคยกันมาแล้ว ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนาเข้ามาแล้ว ทรงเปลี่ยนแสดงด้วยกล่าวด้วยสังขะ ๔ ทรงสืบนุสนธิ แล้วทรงประชุมชาดก. ชื่อว่าการเปลี่ยนมาแสดงกล่าวด้วยสังขะ ๔ นี้ ย่อมมีแม้ทุกชาดกทีเดียว แต่เราทั้งหลายจักแสดงการเปลี่ยนกลับมาแสดงกล่าวด้วยขริยสัง ๔ เฉพาะในชาดกที่ปรากฏอันสงฆ์แก่บุคคลนั้นเท่านั้นแล. สนั่นในกาลนั้น ได้เป็นอุบาสกในบัดนี้ ช่างในกาลนั้น ได้เป็นพระเถระแต่ในบัดนี้ พระราชาในกาลนั้น ได้เป็นพระอานนท์ ในบัดนี้ ส่วนบัณฑิตผู้เป็นอำมาตย์ได้เป็นเราแล.

จบอภิณหชาดกที่ ๗

๘. นันทวิสาธชาดก

ว่าด้วยการพูดดี

[๒๘] บุคคลพึงกล่าวแต่คำที่น่าพอใจเท่านั้น ไม่
พึงกล่าวคำที่ไม่น่าพอใจในกาลไหน ณ เมื่อพราหมณ์
กล่าวคำน่าพอใจ คนนันทวิสาธได้ลากเอาภาระอัน
หนักไปได้ ทำพราหมณ์ผู้นั้นให้ได้ทรัพย์ด้วย ตนเอง
เป็นผู้ปลื้มใจเพราะการช่วยเหลือนั้นด้วย.

จบนันทวิสาธชาดกที่ ๘

๘. อรรถกถานันทวิสาธชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภการพูด
เลียดแทงให้เจ็บใจ ของพวกภิกษุจัพพัคคีย์ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำ
เริ่มต้นว่า มนุญฺญเมว ภาเสยฺย ดังนี้.

ความพิสดารว่า สมัยนั้น พวกภิกษุจัพพัคคีย์เมื่อกระทำการทะเลาะ
ย่อมขู่ ย่อมตะเพิด ย่อมทิ่มแทง ย่อมคำด้วยเรื่องสำหรับค่า ๑๐ ประการ
ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งให้
เรียกภิกษุจัพพัคคีย์มาแล้วตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่าพวกเธอ
กระทำการทะเลาะจริงหรือ ? เมื่อพวกภิกษุจัพพัคคีย์กราบทูลว่า จริง พระเจ้า
ข้า จึงทรงติเตียนแล้วตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าวาจาหยาบกระทำ

แต่ความฉิบหายให้ ไม่เป็นที่พอใจแม้แห่งสัตว์ดิรัจฉาน แม้ในกาลก่อน สัตว์ดิรัจฉานตัวหนึ่ง ย่อมยังคนผู้ร้องเรียกตนด้วยคำหาบให้พ่ายแพ้ด้วย ทรัพย์พันหนึ่ง แล้วจึงทรงนำอศินิทานมา ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล มีพระราชพระนามว่าคันธาระ ครองราชสมบัติอยู่ใน เมืองตักกศิลา แคว้นคันธาระ พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดโค. ครั้งในกาล ที่พระโพธิสัตว์เป็นลูกโคหนุ่มนั่นเอง พราหมณ์คนหนึ่งได้พระโพธิสัตว์นั้น จากสำนักของทายกผู้ให้ทักษิณา ตั้งชื่อนั้นทิวีสาล แล้วตั้งไว้ในฐานะบุตร รักใคร่มาก ให้ข้าวยาและกตเป็นต้นบำรุงเลี้ยงแล้ว. พระโพธิสัตว์เจริญวัย แล้ว คิดว่า พราหมณ์นี้ปรนนิบัติเราได้โดยยาก ชื่อว่าโคอื่นผู้มีฐานะเสมอ เช่นกับเรา ย่อมไม่มีในชมพูทวีปทั้งสิ้น ถ้ากระไร เราพึงแสดงกำลังของตน แล้วพึงให้ค่าเลี้ยงดูแก่พราหมณ์. วันหนึ่ง พระโพธิสัตว์นั้นกล่าวกะพราหมณ์ ว่า พราหมณ์ท่านจงไป จงเข้าไปหาโควินทกเศรษฐีนั้น แล้วกล่าวว่า โค พลีพทของเรายังเกวียนร่อยเล็มซึ่งผูกติด ๆ กันให้เคลื่อนไปได้ ท่านจง กระทำการเค็มพันด้วยทรัพย์พันกหาปณะพราหมณ์นั้น จึงไปยังสำนักของเศรษฐี สั่งสนทนาขึ้นว่า ในนครนี้โคของใครเพียบพร้อมด้วยเรี่ยวแรง. ลำดับนั้น เศรษฐีจึงกล่าวกะพราหมณ์นั้นว่า ของตนโน้นและของตนโน้น แล้วกล่าวว่า ก็ทั่วทั้งนครโคชื่อว่าเช่นกับด้วยโคทั้งหลายของเรา ย่อมไม่มี. พราหมณ์กล่าว ว่า โคของเราตัวหนึ่งสามารถให้เกวียนร่อยเล็มผูกติด ๆ กันเคลื่อนไปได้ มี อยู่. เศรษฐีกล่าวว่า คฤหบดี โคเห็นปานนี้จะมีแต่ไหน. พราหมณ์กล่าวว่า อยู่ในเรือนของเรา. เศรษฐีกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงการทำเค็มพัน. พราหมณ์กล่าวว่า ดิละ ข้าพเจ้าจะทำ แล้วได้กระทำเค็มพันด้วยทรัพย์พัน กหาปณะ พราหมณ์นั้นยังเกวียนร่อยเล็มให้เต็มด้วยทราย กรวด และหินเป็นต้น

แล้วจอดไว้ตามลำดับกัน แล้วผูกเกวียนทุกเล่มเข้าด้วยกันด้วยเชือกสำหรับผูก
เพลแล้วให้โคนันทิวีสาลอบน้ำแล้ว เติมด้วยของหอม ประดับพวงมาลาที่คอ
แล้วเทียมเฉพาะตัวเท่านั้นที่ทูปเกวียนเล่มแรก ตนเองนั่งที่ทูปเกวียน เจื่อปลัก
ขึ้นแล้วกล่าวว่า เจ้าโคโงง จงลากไป เจ้าโคโงง จงนำไป. พระโพธิสัตว์คิด
ว่า พราหมณ์นี้ร้องเรียกเราผู้ไม่โงง ด้วยวาตะว่าโงง จึงได้ยื่นเท้าทั้ง ๔
ให้หนึ่ง เหมือนเสา. ทันใดนั้น เศรษฐีจึงให้พราหมณ์นำทรัพย์พันกหาปณะมา.
พราหมณ์แพ้ (พนัน) ด้วยทรัพย์พันกหาปณะ จึงปลดโคแล้วไปเรือนถูกความ
โศกครองงำ จึงได้นอน. โคนันทิวีสาลเที่ยวไปแล้วกลับมา เห็นพราหมณ์
ถูกความโศกครองงำ จึงเข้าไปหาแล้วกล่าวว่า พราหมณ์ ท่านนอนหลับหรือ.
พราหมณ์กล่าวว่าเราแพ้นั้นด้วยทรัพย์พันกหาปณะ จะมีความกลับมาแต่ไหน.
โคนันทิวีสาลกล่าวว่า ท่านพราหมณ์ จันอยู่ในเรือนของท่านมาตลอดกาลมี
ประมาณเท่านี้ เคยทำภาชนะอะไร ๆ แดก เคยเหยียบใคร ๆ หรือเคยถ่าย
อุจจาระ ปัสสาวะ ในที่อื่นไม่ควร มีอยู่หรือ. พราหมณ์กล่าวว่า ไม่มีดอกพอ.
ลำดับนั้น โคนันทิวีสาลกล่าวว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร ท่านจึงเรียก
จันด้วยวาตะว่าโคโงง นั้นเป็นโทษของท่านเท่านั้นโทษของจันไม่มี ท่านจงไป
จงทำเดิมพันด้วยทรัพย์ ๒,๐๐๐ กหาปณะกับเศรษฐีนั้น ขออย่างเดียวท่านอย่า
เรียกจันผู้ไม่โงง ด้วยวาตะว่าโคโงง พราหมณ์ได้ฟังคำของโคนันทิวีสาลนั้น
แล้ว ปลุกทำเดิมพันด้วยทรัพย์ ๒,๐๐๐ กหาปณะแล้วผูกเกวียนร้อยเล่มติดกัน
โดยนัยอันมีแล้วในก่อน ประดับโคนันทิวีสาลแล้วเทียมเกวียนเล่มแรกเข้าที่
ทูปเกวียน. ถามว่า เทียมอย่างไร? ตอบว่า พราหมณ์ผูกแอกให้แน่นที่ทูป
เกวียนแล้ว เทียมโคนันทิวีสาลเข้าที่ปลายแอกข้างหนึ่งแล้วเอาเชือกที่ทูปเกวียน
พันปลายแอกข้างหนึ่งแล้วใส่ไม้ค้ำยันปลายแอก เเพล และเชิงเกวียนเอาเชือก
นั้นผูกให้แน่นแล้วจอดไว้ ก็เมื่อกระทำอย่างนี้ แอกย่อมไม่เคลื่อนไปทางโน้น

ทางนี้ โคตัวเดียวเท่านั้น อาจลากไปได้ ลำดับนั้น พราหมณ์นั่งบนทูลเกวียน
ดูหลังโคนันทิวีสาลนั้นพลางกล่าวว่า โคผู้เจริญ พองไป โคผู้เสรี พอง
ลากไป. พระโพธิสัตว์ลากเกวียนร้อยเล่มที่ผูกติดกัน ด้วยกำลังแรงครั้งเดียว
เท่านั้น ให้เกวียนเล่มที่ตั้งอยู่ข้างหลังไปตั้งอยู่ในที่ของเกวียนซึ่งตั้งอยู่ข้างหน้า
โควินทกเศรษฐีแพ้แล้วได้ให้ทรัพย์ ๒,๐๐๐ กหาปณะแก่พราหมณ์ มนุษย์แม่
อื่น ๆ ก็ได้ให้ทรัพย์เป็นอันมากแก่พระโพธิสัตว์ ทรัพย์ทั้งหมดนั้น ได้เป็นของ
พราหมณ์ทั้งนั้น พราหมณ์นั้นอาศัยพระโพธิสัตว์จึงได้ทรัพย์เป็นอันมากด้วย
ประการอย่างนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าคำหยาบไม่เป็นที่ชอบใจ
ของใคร ๆ แล้วทรงติเตียนพวกภิกษุจฬพัคคีย์แล้วทรงบัญญัติสิกขาบท เป็น
พระผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

บุคคลพึงกล่าวแต่คำที่น่าพอใจเท่านั้น ไม่พึง

กล่าวคำที่ไม่น่าพอใจ ในกาลไหน ๆ เมื่อพราหมณ์

กล่าวคำที่น่าพอใจโคนันทิวีสาลได้ลากเอาภาระหนัก

ไปได้ ทำพราหมณ์ผู้นั้นให้ได้ทรัพย์ด้วย ตนเองก็

เป็นผู้ปลื้มใจเพราะการช่วยเหลือนั้นด้วย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มนุญฺญเมว ภาเสยฺย ความว่า บุคคล
เมื่อจะกล่าวกับคนอื่น พึงกล่าวเฉพาะปิยาจาอันอ่อนหวานอ่อนโยนเป็นที่
น่าพอใจไพบราเว้นจากโทษ ๔ ประการ. บทว่า คุรุภาริ อุทฺทุริ ความว่า
โคนันทิวีสาล เมื่อพราหมณ์กล่าวคำที่ไม่น่าพอใจ ก็ไม่ลากภาระ เมื่อพราหมณ์
กล่าวคำเป็นที่รัก น่าพอใจในภายหลัง จึงลากภาระหนักไปให้ถึง. กิ ท อักษร
ในบทว่า อุทฺทุริ นั้นในคาถานี้ เป็นอักษรทำการเชื่อมบท โดยการเชื่อม
พยัญชนะแล.

พระศาสดาครั้ง ทรงนำพระธรรมเทศานี้ว่า มนุญฺญเมว ภาเสยฺย
มาด้วยประการฉะนี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พราหมณ์ในกาลนั้น ได้
เป็นพระอนนท ส่วนโคณทิวาส ได้เป็นเราคือพระสัมมาสัม-
พุทธเจ้าแล.

จบนันทิวาสชาดกที่ ๘

๕. กัณหาชดก

ว่าด้วยผู้เอาการเองาน

[๒๕] ในที่ใด ๆ มีธุระหนัก ในที่ใดมีทางลุ่ม
ลึก ชนทั้งหลายก็เทียมโคดำในกาลนั้นทีเดียว โคดำ
นั้นก็นำเอาธุระนั้นไปได้โดยแท้.

จบกัณหาชดกที่ ๕

๕. อรรถกถากัณหาชดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภยมกปาฏิ-
หารีย์จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ มีคำเริ่มต้นว่า ยโต ยโต ครุ ฐุรึ ดังนี้.

ยมกปาฏิหาริย์นั้นพร้อมกับการเสด็จลงจากเทวโลก จักมีแจ้งใน
สรกัณชาชดก เตรสนิบาต. ก็เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกระทำยมก-
ปาฏิหาริย์แล้วเสด็จอยู่ในเทวโลก ในวันมหาปวารณา เสด็จลงที่ประตูเมือง

สังกัสสะ แล้วเสด็จเข้าไปยังพระเชตวันมหาวิหารพร้อมด้วยบริวารใหญ่ ภิกษุทั้งหลายประชุมกันในโรงธรรมสถานั่งกล่าวถึงพระคุณของพระศาสดาว่า อาวุโสทั้งหลาย ชื่อว่าพระตถาคต มีพระไม่มีผู้เสมอ คนอื่นชื่อว่าผู้สามารถเพื่อจะนำเอาพระที่พระตถาคตนำไปแล้ว ย่อมไม่มี ครุทั้ง ๖ กล่าวว่า พวกเราเท่านั้นจักกระทำปาฏิหาริย์ พวกเราเท่านั้นจักกระทำปาฏิหาริย์ แม้ปาฏิหาริย์อย่างหนึ่งก็ไม่ได้ทำ น้าอัสจรรย พระศาสดาทรงมีพระไม่มีผู้เสมอ พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเรอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ ? ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์นั่งสนทนากันด้วยเรื่องอื่น หามิได้ นั่งสนทนากันด้วยเรื่องพระคุณเฉพาะของพระองค์ชื่อเห็นปานนี้. พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ใคร ๆ จักนำไปซึ่งพระที่เรานำไปแล้ว ในบัดนี้เท่านั้น ก็หามิได้ แม้ในกาลก่อน เขาแม้งังเกิดในกำเนิดเดียรัจฉาน ก็ไม่ได้ใคร ๆ ผู้มีพระเสมอกับในแล้วทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติ ในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในกำเนิดโค ครั้นในเวลาที่ยังเป็นลูกโคหนุ่มนั้นแล เจ้าของทั้งหลายอยู่ในเรือนของหญิงแก่คนหนึ่ง กำหนดค่าเช่าที่อยู่อาศัยจึงได้ให้ลูกโคนั้น หญิงแก่นั้นปฏิบัติลูกโคหนุ่มนั้นด้วยข้าวยาและกัตเป็นต้น ตั้งไว้ในฐานะบุตรให้เติบโตแล้ว ลูกโคนั้น ปรากฏชื่อว่า อัยยิกาภพกะ. ก็โคนั้นเจริญวัยแล้ว เป็นผู้มีสีเหมือนดอกอัญชัน เทียวไปกับโคบ้าน ได้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลและอาจารย์ พวกเด็กชาวบ้านนับที่เขาบ้าง ที่หมู่บ้าน ที่ตอข้าง โหนดบ้าง จับที่หางเล่นบ้าง จึงมาบ้าง นั่งบนหลังบ้าง. วันหนึ่ง โคนั้น คิดว่า มารดาของเรายากจน ตั้งเราไว้ในฐานะเป็นบุตร เลี้ยงดูนาโดยลำบาก ถ้ากระไร

เราทำการรับจ้าง ปลดเปลื้องมารดานี้ ให้พ้นจากความยากจน จำเดิมแต่นั้น โคนั้นเที่ยวทำการรับจ้าง

อยู่มาวันหนึ่ง บุตรพ่อค้าเกวียนคนหนึ่งมีเกวียน ๕๐๐ เล่มไปประจวบ เอาทำที่ไม่ราบเรียบ โคทั้งหลายของพ่อค้าเกวียนนั้น ไม่สามารถจะยังเกวียนทั้งหลายให้ข้ามขึ้นได้ โคทั้งหลายในเกวียน ๕๐๐ เล่ม ที่เจ้าของเอาแอกมาเทียม ต่อๆ กัน ก็ไม่ได้อาจเพื่อจะให้เกวียนแม่เล่มเดียวข้ามขึ้นไปได้ ฝ่ายพระโพธิสัตว์กับพวกโคชาวบ้าน เทียวไป ณ ที่ใกล้ทำ. ฝ่ายบุตรพ่อค้าเกวียน ก็เป็นผู้รู้สูตรโค? เขาใคร่ครวญอยู่ว่า ในระหว่างโคเหล่านี้ โคอุสภกขาในย ผู้สามารถยังเกวียนเหล่านี้ให้ข้ามพ้น มีอยู่หรือหนอ. ได้เห็นพระโพธิสัตว์แล้ว คิดว่า นี่โคอุสภกขาในยจักอาจยังเกวียนทั้งหลายของเราให้ข้ามพ้นได้ ไครหนอ เป็นเจ้าของโคตัวนี้ จึงถามพวกคนเลี้ยงโคว่า ท่านผู้เจริญ ไครหนอเป็น เจ้าของโคตัวนี้ เราจักเทียมโคนี้ในเกวียนทั้งหลาย เมื่อเกวียนทั้งหลายอัน โคนี้ให้ข้ามขึ้นได้ จักให้ค่าจ้าง. พวกคนเลี้ยงโคเหล่านั้นกล่าวว่าท่านทั้งหลาย จงจับมันเทียมเถิด เจ้าของโคตัวนี้ ในที่นี้ ไม่มี. บุตรพ่อค้าเกวียนนั้น จึงเอา เชือกผูกพระโพธิสัตว์นั้น ที่มูกแล้วดึงไม่ได้อาจแม้จะให้เคลื่อนไหวได้. ได้ยินว่าพระโพธิสัตว์ไม่ได้ไปด้วยคิดว่า เมื่อบอกค่าจ้างเราจักไป. บุตรพ่อค้าเกวียน รู้ความประสงค์ของพระโพธิสัตว์นั้นจึงกล่าวว่า นาย เมื่อท่านให้เกวียน ๕๐๐ เล่ม ข้ามขึ้นแล้ว เราจักเก็บเกวียนละ ๒ กหาปณะให้เป็นค่าจ้าง แล้วจักให้ ๑,๐๐๐ กหาปณะ. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ได้เดินไปเองทีเดียว ลำคับนั้น บุรุษทั้งหลายจึงเทียมพระโพธิสัตว์นั้น ที่เกวียนทั้งหลาย. ที่นั้น พระโพธิสัตว์ ยกเกวียนนั้นขึ้น โดยกำลังแรงครั้งเดียวเท่านั้น ให้เกวียนไปตั้งอยู่บนบก ยัง เกวียนทั้งหมดให้ข้ามขึ้นโดยอุบายนี้ บุตรพ่อค้าเกวียนเก็บกหาปณะหนึ่งต่อ เกวียนเล่มหนึ่งๆ กระทำทรัพย์ ๕๐๐ กหาปณะให้เป็นห่อมีภักษะแล้วฝักที่คอ

ของพระโพธิสัตว์นั้น พระโพธิสัตว์นั้นคิดว่า บุตรพ่อค้าเกวียนนี้ไม่ให้ค่าจ้าง แก่เราตามที่กำหนดไว้ บัดนี้ เราจักไม่ให้บุตรพ่อเกวียนนั้นไป จึงได้ไปยื่น ขวาทางข้างหน้าเกวียนเล่มแรกสุด คนทั้งหลายแม้จะพยายามเพื่อให้เลิกไป ก็ไม่ได้ อาจเพื่อจะให้พระโพธิสัตว์นั้นเลิกไป. บุตรพ่อค้าเกวียนคิดว่า โคนี้ เห็นจะรู้ว่าค่าจ้างของตนหย่อนไป จึงเก็บ ๒ กหาปณะในเกวียนเล่มหนึ่งๆ ผูก ทรัพย์ ๑,๐๐๐ กหาปณะให้เป็นห่อมีกัณเฑาะแล้วคล้องที่คอ โดยกล่าวว่า นี่เป็น ค่าจ้างในการยังเกวียนให้ข้ามขึ้นของท่าน. พระโพธิสัตว์นั้นพาเอาห่อทรัพย์พัน ห่อได้ไปยังสำนักของมารดา พวกเด็กชาวบ้านได้ไปยังสำนักของพระโพธิสัตว์ ด้วยคิดกันว่า นี่ชื่ออะไรที่คอของโคธยียกาภกะ. พระโพธิสัตว์นั้นถูกเด็กชาว บ้านติดตาม จึงหนีไปไกลได้ไปยังสำนักของมารดา. ก็เพราะให้เกวียน ๕๐๐ เล่มข้ามขึ้น จึงปรากฏเป็นผู้เหน็ดเหนื่อยมีตาทั้งสองข้างแดง. ยายเห็นถุงทรัพย์ ๑,๐๐๐ ที่คอของพระโพธิสัตว์นั้นจึงกล่าวว่า พ่อ นี่ เจ้าได้มา ณ ที่ไหน แล้ว ถามพวกเด็กชาวบ้าน ได้ฟังเนื้อความนั้นแล้วจึงกล่าวว่า พ่อ เราต้องการ เลี้ยงชีวิตด้วยค่าจ้างที่เจ้าได้มาหรือ เพราะเหตุไร เจ้าจึงเสวยทุกข์เห็นปานนี้ จึงให้พระโพธิสัตว์อาบน้ำอุ่น เอน้ำมันทาทั่วร่างกาย ให้ดื่มน้ำ ให้บริโภคน โภชนะอันเป็นสัปปายะ. ในเวลาสิ้นชีวิต ได้ไปตามยถากรรมพร้อมกับ พระ- โพธิสัตว์

ฝ่ายพระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นผู้มีฐานะไม่ สม่าเสมอ ในบัดนี้เท่านั้น ก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็เป็นผู้มีฐานะไม่สม่าเสมอ เหมือนกัน ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรงสืบทอดอนุสนธิ เป็น พระผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ตรัสพระภาษานี้ว่า

ในที่ใด ๆ มีธุระหนัก ในที่ใดมีร่องทางลุ่มลึก

ในกาลนั้น ชนทั้งหลายย่อมเทียมโคดำที่เดียว โคดำ

นั้นก็นำเอาธุระนั้นไปได้โดยแท้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยโต ยโต ครุ ธุริ ความว่า ในที่ใด ๆ มีธุระหนัก คือหยาบ โคพลีพท์อื่น ๆ ไม่อาจยกขึ้นได้. บทว่า ยโต คมฺภีรวตฺตนิ ความว่า ชื่อว่า วตฺตนิ ทาง เพราะเป็นที่ไปของคน. คำว่า วตฺตนิ เป็นชื่อของหนทาง. อธิบายว่า ในที่ใดมีหนทาง ชื่อว่าลึก เพราะมีน้ำและโคลนมาก หรือเพราะความเป็นทางขรุขระและชัน. ศัพท์ว่า อสฺสุ ในบทว่า ตทาสฺสุ กณฺหิ ยฺยฺยชฺชติ นี้ เป็นเพียงนิบาต. อธิบายว่า ในกาลนั้น ย่อมเทียมโคดำ ท่านกล่าวคำอธิบายไว้ว่า ในกาลใดมีธุระหนัก และมีหนทางลึก ในกาลนั้น ชนทั้งหลายจึงเอาโคพลีพท์ตัวอื่นออกไปแล้วเทียมโคดำเท่านั้น. ศัพท์ว่า อสฺสุ แม้ในบทว่า สุวาสฺสุ ตํ วหเต ธุริ ก็เป็นศัพท์นิบาตเหมือนกัน. อธิบายว่า โคดำนั้นย่อมนำธุระนั้นไป.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในกาลนั้น โคดำเท่านั้นนำธุระนั้นไป ดังนี้ ด้วยประการอย่างนี้แล้ว ทรงสืบต่ออนุสนธิประชุมชาดกว่า หญิงแต่ในครั้งนั้น ได้เป็นนางอุบลวรรณา ส่วนโคอัยยิกาภาพะได้เป็นเราแล.

จบกัณหาชาดกที่ ๕

๑๐. มุณิกชาดก

ด้วยลักษณะของผู้มีอายุยืน

[๓๐] ท่านอย่าริษยาหุมุณิกะเลย มั่นกินอาหาร
อันเป็นเหตุให้เดือดร้อนท่านจงเป็นผู้มีความขวนขวาย
น้อย กินแต่เกลบเถิด นี่เป็นลักษณะแห่งความเป็น
ผู้มีอายุยืน.

จบมุณิกชาดกที่ ๑๐

จบกรุงสุวรรณ

๑๐. อรรถกถามุณิกชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภการประเล้า
ประโลมของเด็กหญิงอ้วน จึงตรัสพระธรรมเทศนา มีคำเริ่มต้นว่า มา
มุณิกสูตร ดังนี้.

เรื่องการประเล้าประโลมนั้น จักมีแจ้งในจุลลนารทกัศสพชาดก
เตรสนิบาต. ก็พระศาสดาตรัสถามภิกษุนั้นว่า คุณก่อนภิกษุ ได้ยินว่า เธอ
เป็นผู้กระสันจะสึกจริงหรือ? ภิกษุนั้นทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระศาสดาตรัสถามว่า เพราะอาศัยอะไร? ภิกษุนั้นกราบทูลว่า เพราะอาศัย
การประเล้าประโลมของเด็กหญิงอ้วน พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อน
ภิกษุ เด็กหญิงอ้วนนั้นการทำความพินาศแก่เธอในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้
ในกาลก่อน ในวันวิวาห์ของเด็กหญิงอ้วนนี้ เธอก็ถึงความสิ้นชีวิต ถึงความ
เป็นแกงอ่อมของมหาชน แล้วทรงน้ำอดคิดนิทานมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี
พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดโคในบ้านของกุกุมพิกคนหนึ่งในหมู่ บ้านแห่งหนึ่ง

โดยมีชื่อว่า มหาโลหิต ฝ่ายน้องชายของพระโพธิสัตว์ ได้เป็นผู้ชื่อว่า
จูฬโลหิต ธุระการงานในตระกูลนั้นนั่นแล ย่อมดำเนินไปได้เพราะอาศัยโค
๒ ตัวพี่น้องนั้นนั่นเอง ก็ในตระกูลนั้น มีเด็กหญิงคนหนึ่ง. กุลบุตรชาวเมือง
คนหนึ่ง ขอเด็กหญิงนั้นเพื่อบุตรของตน. บิดามารดาของเด็กหญิงนั้น ให้ข้าว
ยาคุและภัตเลี้ยงดูสุกรชื่อว่า มุณิกะ ด้วยหวังว่าแก่อ้อมจกมีเพื่อแลกทั้งหลาย
ผู้มาในวันวิวาห์ของเด็กหญิง โสจุฬโลหิตเห็นดังนั้นจึงถามพี่ชายว่า ธุระการ
งานในตระกูลนี้เมื่อจะดำเนินไป ก็อาศัยเราพี่น้องทั้งสองจึงดำเนินไปได้ แต่
คนเหล่านั้น ให้เฉพาะแต่หญ้าและใบไม้แก่พวกเรา กลับปรนเปรอสุกรด้วยข้าว
ยาคุและภัต ด้วยเหตุไรหนอ สุกรนี้จึงได้ยาคุและภัตนั้น. ลำดับนั้น โสผู้
พี่จึงกล่าวแก่โดยจูฬโลหิตผู้น้องว่า คุณก่อนพ่อจูฬโลหิต เจ้าอย่าริษยาโทษนะ
ของสุกรนั้นเลย สุกรนี้กำลังบริโภคภัตเป็นเหตุตาย ในวันวิวาห์ของกุมาริกา
สุกรนี้จักเป็นแก่อ้อมสำหรับแลกผู้มา เพราะเหตุนี้ ชนเหล่านั้นจึงเลี้ยงดู
สุกรนี้ โดยล่วงไป ๒-๓ วัน แต่นี้ไปคนทั้งหลายจักพากันมา เมื่อเป็นอย่างนั้น
เจ้าจักได้เห็นสุกรนั้นถูกจับที่เท้าทั้งหลายดึงออกมาจากใต้เตียง ถูกเขามาการทำ
แกงและกับข้าวเพื่อแลกทั้งหลาย แล้วกล่าวคาถานี้ว่า

ท่านอย่าริษยาหมูมุณิกะเลย มนกินอาหารอัน

เป็นเหตุให้เดือดร้อน ท่านจงเป็นผู้มีความขวนขวาย

น้อย กินแต่กลบเกล็ด นี่เป็นลักษณะแห่งความเป็น

ผู้มีอายุยืน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มา มุณิกสุต ปิหิ ความว่า ท่าน

อย่ายังความริษยาให้เกิดขึ้นในโทษนะของหมูมุณิกะ คืออย่าริษยาต่อหมูมุณิกะ
ว่า หมูนี้บริโภคโทษนะดี ได้แก่ อย่าปรารภนาเป็นอย่างหมูมุณิกะว่า เมื่อ
ไรหนอ แม้เราก็จะมีความสุขอย่างนี้ เพราะหมูมุณิกะนี้บริโภคอาหารอันเป็น

เหตุเดือดร้อน. บทว่า อาตุรณฺหานิ ได้แก่ โภชนะเป็นเหตุให้ตาย. บทว่า
อโปโปสฺสโก ภูสงฺขาท ความว่า ท่านจึงเป็นผู้มีความขวนขวายน้อยใน
โภชนะของหมู่มุนิกะนั้น จงบริโภคแลกเปลี่ยนกันได้เถิด. บทว่า เอตํ ทิฆา-
ยฺยลกฺขณํ ความว่า นี่เป็นเหตุแห่งความเป็นผู้มีอายุยืน.

แต่นั้น ไม่นานนัก คนเหล่านั้นก็พากันมา. มาหามุนิกะแล้วแบ่ง
โดยประการต่าง ๆ. พระโพธิสัตว์กล่าวกะโคจุพลโหิตว่า พ่อ เจ้าเห็นหมู
มุนิกะแล้วหรือ. โคจุพลโหิตกล่าวว่า ข้าแต่พี่ ผลแห่งการบริโภคของหมู
มุนิกะฉันเห็นแล้ว ของสักว่าหญ้า ใบไม้ และแลกเปลี่ยนกัน ของพวกเร
อุดม ไม่มีโทษ และเป็นลักษณะแห่งความเป็นผู้มีอายุยืน กว่าภัตของหมู
มุนิกะโดยร้อยเท่าพันเท่า.

พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ แม้ในกาลก่อน เธอก็อาศัยกุมาริกา
นี้ถึงความสิ้นชีวิต แล้วถึงความเป็นแก่อ่อมของมหาชน ด้วยประการอย่างนี้
แล. ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรงประกาศสิ่งทั้งหลาย.
ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้กระสันอยากสึก ดำรงอยู่ในโศคาปิตติผล. แม้
พระศาสดาก็ทรงสืบนุสนธิ แล้วทรงประชุมชาดกว่า มุณิกสูตรในครั้งนั้น
ได้เป็นภิกษุผู้กระสันจะสึก กุมาริกานี้แหละ ได้เป็นกุมาริกาอ้วน
โคจุพลโหิต ได้เป็นพระอนนท ส่วนโคมหาโลกหิต ได้เป็นเราแล.

จบมุณิชาดกที่ ๑๐

จบกรุงกวรรณที่ ๓

รวมชาดกที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. กรุงกมุคชาดก ๒. กุกกุรชาดก ๓. โกชาขานียชาดก
๔. อาชัญญชาดก ๕. ติตถชาดก ๖. มหิพามุขชาดก ๗. อภินทชาดก
๘. นันทวิสาขชาดก ๙. กัณหาชาดก ๑๐. มุณิกชาดก.

๔. กุลาถรรค

๑. กุลาถชาดก

ว่าด้วยการเสียสละ

[๓๑] ดูก่อนมาตลีเทพบุตร ที่ต้นจัมมิลูกนกครุฑ
จับอยู่ ท่านจงหันหน้ารถกลับ เรายอมสละชีวิตให้
อสูร ลูกนกครุฑเหล่านี้อย่าได้แหลกรานเสียเลย.

จบ กุลาถชาดกที่ ๑

๔. อรรถถาคุลาถรรค

๑. กุลาถชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุผู้
คิมน้ำที่ไม่ได้กรอง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า กุลาถา
ดังนี้.

ได้ยินว่า ภิกษุหนุ่มสองสหาย จากเมืองสาวัตถีไปยังชนบท อยู่ใน
ที่ผาสูกแห่งหนึ่งตามอัธยาศัย แล้วคิดว่า จักเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึง
ออกจากชนบทนั้น มุ่งหน้าไปยังพระเชตวัน อีก. ก็ภิกษุรูปหนึ่งมีเครื่องกรอง
น้ำ ส่วนรูปหนึ่งไม่มี แม้ภิกษุทั้งสองรูปก็ร่วมกันกรองน้ำดื่มแล้วจึงดื่ม.
วันหนึ่ง ภิกษุทั้งสองรูปนั้นได้ทำการวิวาทโต้เถียงกัน. ภิกษุผู้เป็นเจ้าของ

เครื่องกรองน้ำไม่ให้เครื่องกรองน้ำแก่ภิกษุคนนี้ กรองน้ำดื่มเฉพาะตนเอง
แล้วดื่ม ส่วนภิกษุคนนี้ไม่ได้เครื่องกรองน้ำ เมื่อไม่อาจดก้นความกระหาย
จึงดื่มน้ำดื่มที่ไม่ได้กรอง ภิกษุแม้ทั้งสองนั้น มาถึงพระเชตวันวิหารโดยลำดับ
ถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่ง. พระศาสดาทรงตรัสถามโมทนิยกาแล้วตรัสถาม
ว่า พวกเธอมาจากไหน ? ภิกษุทั้งสองนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พวกข้าพระองค์อยู่ในบ้านแห่งหนึ่งในโกศลชนบท ออกจากบ้านนั้นมา เพื่อ
จะเฝ้าพระองค์. พระศาสดาตรัสถามว่า พวกเธอเป็นผู้สมัครสมานพากันมา
แล้วแลหรือ ? ภิกษุผู้ไม่กรองน้ำกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุนี้
กระทำการวิเวกได้เที่ยงกันกับข้าพระองค์ในระหว่างทาง แล้วไม่ให้เครื่อง
กรองน้ำ พระเจ้าข้า. ภิกษุคนนี้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุนี้
ไม่กรองน้ำเลย รู้อยู่ ดื่มน้ำมีตัวสัตว์. พระศาสดาตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุ
ได้ยินว่า เธอรู้อยู่ ดื่มน้ำมีตัวสัตว์จริงหรือ ? ภิกษุนั้น กราบทูลว่า พระเจ้าข้า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ดื่มน้ำไม่ได้กรอง พระเจ้าข้า. พระศาสดา
ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุบัณฑิตทั้งหลายในปางก่อน ครองราชสมบัติในเทพนคร
พ่ายแพ้ในการรบ เมื่อจะหนีไปทางหลังสมุทร จึงคิดว่า เราจักไม่ทำการฆ่า
สัตว์ เพราะอาศัยความเป็นใหญ่ ได้สละยศใหญ่ให้ชีวิตแก่ลูกนกครุฑ จึงให้
กลับรถก่อน แล้วทรงนำอดีตนิทานมาว่า

ในอดีตกาล พระเจ้ามคธราชพระองค์หนึ่ง ครองราชสมบัติอยู่ใน
นครราชคฤห์ แคว้นมคธ ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นบุตรของตระกูล
ใหญ่ในบ้านมจลคามนั้นนั่นแหละ เหมือนอย่างในบัดนี้ ท้าวสักกะบังเกิดใน
บ้านมจลคาม แคว้นมคธ ในอรรถาก่อนละนั้น ก็ในวันตั้งชื่อพระโพธิสัตว์
นั้น ญาติทั้งหลายได้ตั้งชื่อว่า **มขกุมาร**. มขกุมารนั้นเจริญวัยแล้วปรากฏ
ชื่อว่า **มขมาณพ**. ลำดับนั้น บิดามารดาของมขมาณพนั้นนำเอานางทาริกา

มาจากตระกูลที่มีชาติเสมอกัน มขมาณพนั้นเจริญด้วยบุตรและธิดาทั้งหลาย ได้เป็นทนายบดี รักษาสิล ๕. ก็ในบ้านนั้น มีอยู่ ๓๐ ตระกูลเท่านั้น และวันหนึ่งตนในตระกูลทั้ง ๓๐ ตระกูลนั้น ยืนอยู่กลางบ้าน ทำการงานในบ้าน พระโพธิสัตว์เอาเท้าทั้งสองกวาดฝุ่นในที่ที่ยืนอยู่ กระทำประเทศที่นั้นให้น่ารื่นรมย์ยืนอยู่แล้ว. ครั้งนั้น คนอื่นผู้หนึ่งมายืนในที่นั้น. พระโพธิสัตว์จึงกระทำที่อื่นอีกให้น่ารื่นรมย์แล้วได้ยืนอยู่. แม้ในที่นั้น คนอื่นก็มายืนเสีย. พระโพธิสัตว์ได้กระทำที่อื่น ๆ แม้อีกให้น่ารื่นรมย์ รวมความว่า ได้กระทำที่ที่ยืนให้น่ารื่นรมย์แม้แก่คนทั้งปวง สมัยต่อมาให้สร้างปะรำลงในที่นั้น แม้ปะรำก็ให้รื้อออกเสียแล้วให้สร้างศาลา ปูอาสนะแผ่นกระดานในศาลานั้น แล้วตั้งคุ่มน้ำดื่มไว้ สมัยต่อมา ชัน ๓๒ คนแม่เหล่านั้น ได้มีจันทะเสมอกัน กับพระโพธิสัตว์. พระโพธิสัตว์จึงให้ชัน ๓๒ คนนั้นตั้งอยู่ในสิล ๕ ตั้งแต่นั้นไป ก็เที่ยวทำบุญทั้งหลายพร้อมกับคนเหล่านั้น. ชนแม่เหล่านั้น เมื่อกระทำบุญกับ พระโพธิสัตว์นั้นนั้นแล จึงลุกขึ้นแต่เช้ามีด ถีอมีด ขวาน และสาก เอาสากทุบดินให้แตก ในหนทางใหญ่ ๔ แพร่งเป็นคัน แล้วกลิ้งไป นำเอาคันไม้ที่กระทบเปลารดทั้งหลายออกไป กระทำที่ขรุขระให้เรียบ ทอดสะพาน ขุดสระโบกขรณี สร้างศาลา ให้ทนาย รักษาสิล โดยมาก ชาวบ้านทั้งสิ้น ตั้งอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์แล้วรักษาสิล ด้วยประการอย่างนี้. ลำดับนั้น นายบ้านของชนเหล่านั้นคิดว่า ในกาลก่อน เมื่อคนเหล่านั้นดื่มสุรา กระทำปาณาติบาตเป็นต้น เรายังได้ทรัพย์ ด้วยอำนาจหยาบณะคำดุ่ม (สุรา) เป็นต้น และด้วยอำนาจพลีคำสินไหม แต่บัดนี้ มขมาณพให้รักษาสิล ไม่ให้ชนเหล่านั้น กระทำปาณาติบาตเป็นต้น อนึ่ง บัดนี้ จักให้เราทั้งหลายรักษาสิล ๕ จึงโกรธเจ้าไปเฝ้าพระราชาแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ พวกโจรเป็นอันมากเที่ยวกระทำการฆ่าชาวบ้านเป็นต้น. พระราชาได้ทรงสดับคำของนาย

บ้านนั้น จึงรับสั่งว่า ท่านจงไปนำคนเหล่านั้นมา นายบ้านนั้นจึงไปจองจำ
ชนเหล่านั้นทั้งหมดแล้วนำมา กราบทูลแด่พระราชว่า ข้าแต่สมมติเทพ
พวกคนที่ข้าพระบาทนำมานี้ เป็นโจร พระเจ้าข้า. ลำดับนั้น พระราชาไม่
ทรงชำระกรรมของชนเหล่านั้นเลย รับสั่งว่า ท่านทั้งหลายจงให้ช้างเหยียบชน
เหล่านั้น. แต่นั้น ราชบุรุษจึงให้ชนเหล่านั้น แม้ทั้งหมดให้นอนที่พระลานหลวง
แล้วนำช้างมา. พระโพธิสัตว์ได้ให้โอวาทแก่ชนเหล่านั้นว่า ท่านทั้งหลายจง
รำพึงถึงศีล จงเจริญเมตตาในคนผู้ทำการส่อเสียด ในพระราชา ในช้าง
และในร่างกายของตน ให้เป็นเช่นเดียวกัน ชนเหล่านั้นได้กระทำอย่างนั้น.
ลำดับนั้น ราชบุรุษทั้งหลายจึงนำช้างเข้าไป เพื่อต้องการให้เหยียบชนเหล่านั้น
ช้างนั้น แม้จะถูกคนนำเข้าไป ก็ไม่เข้าไป ร้องเสียงลั่นแล้วหนีไป. ลำดับนั้น
จึงนำช้างเชือกอื่น ๆ มา. ช้างแม้เหล่านั้นก็หนีไปอย่างนั้นเหมือนกัน. พระ-
ราชาตรัสว่า จักมีโอสถบางอย่างอยู่ในมือของชนเหล่านี้ พวกท่านจงค้นดู.
พวกราชบุรุษตรวจค้นดูแล้วก็ไม่เห็น จึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ไม่มี
พระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น ชนเหล่านั้นจักร้ายมนต์อะไร ๆ
พวกท่านจงถามพวกเขาดูว่า มนต์สำหรับร้ายของท่านทั้งหลายมีอยู่หรือ ?
ราชบุรุษทั้งหลายจึงได้ถาม พระโพธิสัตว์จึงกล่าวว่า มี. ราชบุรุษทั้งหลาย
กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ นัยว่ามีมนต์สำหรับร้าย พะยะกะ พระราชา
รับสั่งให้เรียกชนเหล่านั้น แม้ทั้งหมดมาแล้วตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงบอกมนต์ที่
ท่านทั้งหลายรู้. พระโพธิสัตว์ได้กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ชื่อว่ามนต์
ของข้าพระองค์ทั้งหลายอย่างอื่นไม่มี แต่ข้าพระองค์ทั้งหลาย เป็นคนประมาณ
๓๓ คน ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติดีกในกาม ไม่กล่าวคำเท็จ
ไม่ดื่มน้ำเมา เจริญเมตตา ให้ทาน กระทำทางให้สมาเสมอ ขุดสระโบกขรณี
สร้างศาลา นี้เป็นมนต์ เป็นเครื่องป้องกัน เป็นความเจริญ ของข้าพระองค์

ทั้งหลาย. พระราชาทรงเลื่อมใสต่อชนเหล่านั้น ได้ทรงให้สมบัติในเรือน
ทั้งหมดของนายบ้านผู้กระทำการส่อเสียด และได้ทรงให้นายบ้านนั้น ให้เป็นทาส
ของชนเหล่านั้น ทั้งได้ทรงให้ช้างและบ้านแก่ชนเหล่านั้นเหมือนกัน. จำเดิม
แต่นั้น ชนเหล่านั้น กระทำบุญทั้งหลายตามความชอบใจ คิดว่า จักสร้างศาลา
ใหญ่ในทาง ๔ แพร่ง จึงให้เรียกช่างไม้มาแล้วเริ่มสร้างศาลา แต่ว่าไม่ได้ให้
มาตุคามทั้งหลายมีส่วนบุญในศาลานั้น เพราะไม่มีความพอใจในมาตุคาม
ทั้งหลาย.

กัสมัยนั้น ในเรือนของพระโพธิสัตว์มีสตรี ๔ คน คือ นางสุธรรมา
นางสุจิตรา นางสุนันทา และนางสุชาดา บรรดาสตรีเหล่านั้น นางสุธรรมา
เป็นอันเดียวกันกับช่างไม้ กล่าวว่า พี่ช่าง ท่านจงทำฉันให้เป็นใหญ่ในศาลา
นี้ ดังนี้แล้วได้ให้สินบน ช่างไม้รับคำแล้ว ยังไม่ชื้อฟ้าให้แห่งก่อนทีเดียว
แล้วถากเจาะทำชื้อฟ้าให้เสร็จแล้วจะยกชื้อฟ้า จึงกล่าวว่า ตายจริง เจ้านาย
ทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม่ได้ระลึกถึงสิ่งของอย่างหนึ่ง. ชนเหล่านั้น ถามว่า ท่านผู้เจริญ
ของชื้ออะไร. ช่างไม้กล่าวว่า การได้ชื้อฟ้าจึงจะควร. ชนเหล่านั้น กล่าวว่า
ช่างเถิด เราจักนำมาให้ช่างไม้กล่าวว่า พวกเราไม่อาจทำด้วยไม้ที่ตัดในเดี๋ยวนี้
จะต้องได้ชื้อฟ้าที่เขาตัดไว้ก่อนแล้วถากเจาะทำสำเร็จแล้ว จึงจะควร. ชนเหล่านั้น
กล่าวว่า บัดนี้ จะทำอย่างไร ช่างไม้กล่าวว่า ถ้าชื้อฟ้าสำหรับขายที่เขาทำไว้
เสร็จแล้วเก็บไว้ในเรือนของใครๆ มีอยู่ท่านต้องหาชื้อฟ้าอันนั้น ชนเหล่านั้น
เมื่อแสวงหาได้พบในเรือนของนางสุธรรมา ไม่ได้ด้วยมูลค่า แต่เมื่อนาง
สุธรรมากล่าวว่า ถ้าท่านทั้งหลายจะกระทำข้าพเจ้าให้มีส่วนบุญด้วย ข้าพเจ้า
จึงจักให้ จึงพากันกล่าวว่า พวกเราจะไม่ให้ส่วนบุญแก่มาตุคามทั้งหลาย.
ลำดับนั้น ช่างไม้จึงกล่าวกะชนเหล่านั้นว่า เจ้านายท่านทั้งหลายพูดอะไร ชื้อ
ว่าที่ที่เว้นจากมาตุคามที่อื่น ย่อมไม่มีเว้นพรหมโลก ท่านทั้งหลายจงถือเอา

ช่อฟ้าเกิด เมื่อเป็นเช่นนั้น การงานทั้งหลายของพวกเราจักถึงความสำเร็จ
ชนเหล่านั้น กล่าวว่า ดีละ แล้ว ถือนาฬิกาช่อฟ้ายังศาลาให้สำเร็จแล้วปูแผ่นกระดาน
สำหรับนั่ง ตั้งตุ่มน้ำดื่ม เริ่มตั้งยาสูบและภัตเป็นต้นเป็นประจำ ล้อมศาลาด้วย
กำแพง ประกอบประตู เกลี่ยทราภายในกำแพงปลูกแถวต้นตาลภายนอก
กำแพง ฝ่ายนางสุจิตราให้กระทำอุทยานในที่นั้น ไม่มีคำที่จะพูดว่า ต้นไม้ที่
มีดอกและไม้ที่มีผล ชื่อโน้น ไม่มีในอุทยานนั้น ฝ่ายนางสุนันทาให้กระทำ
สระโบกขรณีในที่นั้น เหมือนกัน ให้คารคาสด้วยปทุม ๕ สี นารี نرمย์ นาง
สุชาดาไม่ได้กระทำอะไร ? พระโพธิสัตว์บำเพ็ญวัตรบท ๗ เหล่านี้ คือ การ
บำรุงมารดา ๑ การบำรุงบิดา ๑ การกระทำความอ่อนน้อมถ่อมตนแก่คนผู้เป็น
ไว้ในตระกูล ๑ การกล่าววาจาสัตย์ ๑ วาจาไม่หยาบ ๑ วาจาไม่ส่อเสียด ๑
และการนำไปให้พินาศซึ่งความตระหนี่ ๑ ถึงความเป็นผู้ควรสรรเสริญ อย่างนี้
ว่า

เทพทั้งหลายชั้นดาวดึงส์กล่าววรชน ผู้เป็นคน

พอเลี้ยงบิดามารดา ผู้มีปรกติอ่อนน้อมต่อผู้เจริญที่สุด

ในตระกูล ผู้กล่าววาจากลมเกลี้ยงอ่อนหวาน ผู้ละ

คำส่อเสียด ผู้ประกอบในการทำความตระหนี่ให้

พินาศ ผู้มีคำสัจ ครองงำความโกรธได้นั้นแล ว่าเป็น

สัพบุรุษ.

ในเวลาสิ้นชีวิต บังเกิดเป็นท้าวสักกเทวราช ในภพดาวดึงส์ สหายของ
พระโพธิสัตว์นั้น ทั้งหมดพากันบังเกิดในภพดาวดึงส์นั้นเหมือนกัน.

ในกาลนั้น อสูรทั้งหลายอยู่อาศัยในภพดาวดึงส์ ท้าวสักกเทวราชทรง
ดำริว่า เราทั้งหลายจะประโยชน์อะไรด้วยราชสมบัติอันเป็นสาธารณะทั่วไปแก่

คนอื่น จึงให้พวกอสูรคืบน้ำคืบอันเป็นทิพย์ แล้วให้จับพวกอสูรผู้มาแล้วที่เท้า แล้วโยนลงไปที่เชิงเขาสิเนรุ. พวกอสูรเหล่านั้น ย่อมถึงภพอสูรนั้นแล. ชื่อว่า ภพอสูรมีขนาดเท่าดาวดึงส์เทวโลกอยู่ ณ พื้นภายใต้เขาสิเนรุ ในภพอสูรนั้น ได้มีต้นไม้ตั้งอยู่ชั้วกับ ชื่อว่าต้นจิตตปาทลิ (แคฝอย) เหมือนต้นปาริฉัตตะของเหล่าเทพ. เมื่อต้นจิตตปาทลิบาน พวกอสูรเหล่านั้นก็รู้ว่าไม่ใช่เทวโลกของพวกเรา เพราะว่าในเทวโลกต้นปาริฉัตตะย่อมบาน. ลำดับนั้น พวกอสูรเหล่านั้นจึงกล่าวว่า ท้าวสักกะแก่ทำพวกเราให้มาแล้วโยนลงหลังมหาสมุทร ชีตเทพนครของพวกเรา เราทั้งหลายนั้นจักรบกับท้าวสักกะแก่นั้น แล้วยึดเอาเทพนครของพวกเราเท่านั้นคืนมา จึงลุกขึ้นเที่ยวสัญจรไปตามเขาสิเนรุ เหมือนมดแดงได้เสาจะนั้น. ท้าวสักกะทรงสดับว่า พวกอสูรขึ้นมา จึงเหาะขึ้นเฉพาะ. หลังสมุทรรบอยู่ถูกพวกอสูรเหล่านั้น ให้พ่ายแพ้จึงเริ่มหนีไปสู่คณมหาสมุทรด้านทิศเหนือ ด้วยเวชยันตรมีประมาณ ๑๕๐ โยชน์ ลำดับนั้นรถของท้าวสักกะนั้นแล่นไปบนหลังสมุทรด้วยความเร็ว จึงแล่นเข้าไปยังป่าไม้จ้าว ทำลายป่าไม้จ้าวในหนทางที่ท้าวสักกะนั้นเสด็จไป เหมือนทำลายป่าไม้จ้าว ชาติตกลงไปบนหลังสมุทร พวกลูกนกกรูทพลัดตกลงบนหลังมหาสมุทรพากันร้องเสียงขรม ท้าวสักกะตรัสถามมาตลีสารถีว่า มาตลีสหายนั้นเสียงอะไร เสียงร้องน่ากรูณา ยิ่งนักเป็นไปอยู่ ? พระมาตลีสารถีว่า ข้าแต่เทพ เมื่อป่าไม้จ้าวแหลกไปด้วยกำลังความเร็วแห่งรถของพระองค์แล้วตกลงไป พวกลูกนกกรูทถูกมรณภัยคุกคาม จึงพากันร้องเป็นเสียงเดียวกัน. พระมหาสัตว์ตรัสว่า ดูก่อนมาตลีสหายลูกนกกรูทเหล่านี้ จงอย่าลำบากเหตุน้ำเสียเราเลย เราจะไม่อาศัยความเป็นใหญ่ กระทำกรรมคือการฆ่าสัตว์ ก็เพื่อประโยชน์แก่ลูกนกกรูทนั้น เราจักสละชีวิตให้แก่พวกอสูร ท่านจงกลับรถนั้นแล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

ดูก่อนมาตลีเทพบุตร ที่ต้นจิวมีลูกนกกระทาจับ

อยู่ ท่านจงหันหน้ารถกลับ เรายอมสละชีวิตให้พวก

อสูร ลูกนกกระทาเหล่านี้ อย่าหลอกรานเสียเลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กุลาวกา ได้แก่พวกลูกนกกระทานั้น
แหละ ท้าวสักกะตรัสเรียกนายสารถิว่า มาตลี ด้วยบทว่า สัมพลิสุมิ นี้
ท่านแสดงว่า ท่านจงดู ลูกนกกระทาเหล่านี้จับห้อยอยู่ที่ต้นจิว. บทว่า
อิสามุเขน ปริวชยสสุ ความว่า ท่านจงดูแว่นลูกนกกระทาเหล่านั้น โดย
ประการที่พวกมันไม่เดือดร้อน ด้วยด้านหน้าองรถนี้เสีย. บทว่า กาม
จขาม อสุเรสุ ปาณ ความว่า ถ้าเมื่อเราสละชีวิตให้แก่พวกอสูร ความ
ปลอดภัยก็จะมีแก่ลูกนกกระทาเหล่านั้น เราจะสละโดยแท้ ก็จะมีสละชีวิตของ
เราให้พวกอสูรโดยแท้ทีเดียว. บทว่า มายิเม ทิชา วิกุลาวา อเหตุ
ความว่า ถิ่นกเหล่านั้น คือ ถิ่นลูกนกกระทาเหล่านี้ ชื่อว่าอยู่พลัดพรากจากรัง
เพราะรังถูกขจัดหลอกรานคือยาโยนทุกข์ของพวกเราลงเบื้องบนลูกนกกระทา
เหล่านั้น ท่านจงกลับรถ.

พระมาตลีสารถิได้ฟังคำของท้าวสักกะนั้นแล้ว จึงกลับรถหันหน้ามุ่ง
ไปยังเทวโลก โดยหนทางอื่นฝ่ายพวกอสูรพอเห็นท้าวสักกะกลับรถเท่านั้นคิดว่า
ท้าวสักกะจากจักรวาลแม้อื่นพากันมาเป็นแน่ รถจักกลับเพราะได้กำลังพล เป็น
ผู้กลัวต่อมรณภัย จึงพากันหนีเข้าไปยังภพอสูรตามเดิม. ฝ่ายท้าวสักกะก็เสด็จ
เข้ายังเทพนคร แวดล้อมด้วยหมู่เทพในเทวโลกทั้งสอง ได้ประทับยืนอยู่ใน
ท่ามกลางนคร. ขณะนั้น เวชยันตปราสาทสูงพันโยชน์ ชำแรกปฐพีผุดขึ้น
เพราะปราสาทผุดขึ้นในตอนสุดท้ายแห่งชัชชนะ เทพทั้งหลายจึงขนานนาม
ปราสาทนั้น ว่าเวชยันตะ ลำดับนั้น ท้าวสักกะทรงตั้งอารักขาในที่ ๕ แห่ง
ก็เพื่อต้องการไม่ให้พวกอสูรกลับมาอีกซึ่งท่านหมายกล่าวไว้ว่า

ในระหว่างอุยฺชนบุตรทั้งสอง ท้าวสักกะทรงตั้ง

การรักษาอย่างแข็งแรงไว้ ๕ แห่ง นาค ๑ ครุฑ ๑

กุมภภันท์ ๑ ยักษ์ ๑ ท้าวมหาราชทั้งสี่ ๑.

แม่นครทั้งสอง คือ เทพนคร และอสูรนครก็ชื่อว่า **อุยฺชนปุระ** เพราะใครๆ ไม่อาจยึดได้ด้วยการรบ เพราะว่า ในกาลใด พวกอสูรมีกำลัง ในกาลนั้นเมื่อพวกเทวดาหนีเข้าเทพนครแล้วปิดประตูไว้แม้พวกอสูรตั้งแสนก็ไม่อาจทำอะไรได้ ในกาลใดพวกเทวดามีกำลัง ในกาลนั้น เมื่อพวกอสูรหนีไปปิดประตูอสูรนครเสีย พวกเทวดาแม้ตั้งแสนก็ไม่อาจทำอะไรได้ ดังนั้นนครทั้งสองนี้จึงชื่อว่า **อุยฺชนปุระ** เมืองที่ใคร ๆ รบไม่ได้. ระหว่างนครทั้งสองนั้น ท้าวสักกะทรงตั้งการรักษาไว้ในฐานะ ๕ ประการมีนาคเป็นต้น เหล่านั้น บรรดาฐานะ ๕ ประการนั้น ท่านถือเอานาคด้วยศัพท์ว่า **อูรณะ** นาคเหล่านั้น มีกำลังในน้ำ เพราะฉะนั้น นาคเหล่านั้นจึงมีการอารักขา ที่เฉลี่ยที่ ๑ แห่งนครทั้งสอง ท่านถือเอาครุฑด้วยศัพท์ว่า **กโรติ** ได้ยินว่า ครุฑเหล่านั้นมีปานะและโกษณะ ชื่อว่า **กโรติ** ครุฑเหล่านั้นจึงได้นามตาม ปานะและโกษณะนั้น ครุฑเหล่านั้นมีการอารักขาที่เฉลี่ยที่ ๒ ของนครทั้งสอง ท่านถือเอากุมภภันท์ด้วยศัพท์ว่า **ปยสฺส** หารี. ได้ยินว่า พวกกุมภภันท์เหล่านั้น คือ ทานพ (อสูรสามัญ) และรากษส (ผีเสื้อน้ำ) พวกกุมภภันท์เหล่านั้นมีการอารักขาที่เฉลี่ยที่ ๓ แห่งนครทั้งสอง ท่านถือเอาพวกยักษ์ด้วยศัพท์ว่า **มทนยฺต** ได้ยินว่ายักษ์เหล่านั้น มีปรกติเที่ยวไปไม่สม่ำเสมอ เป็นนักรบ ยักษ์เหล่านั้นมีการอารักขาที่เฉลี่ยที่ ๔ แห่งนครทั้งสอง ท่านกล่าวถึง ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ด้วยบทว่า **จตุโร จ มหฺนฺตา** นี้. ท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้นมีการอารักขาที่เฉลี่ยที่ ๕ แห่งนครทั้งสอง เพราะฉะนั้น ถ้าพวกอสูรโกรธ

มีจิตขุ่นมัว เข้าไปยังเทพบุรี บรรดานักรบ ๕ ประเภท พวกนาจะตั้งป้องกันเขาปรีณทัตถ์แรกนั้น อารักขาที่เหลือในฐานะที่เหลือก็อย่างนั้น.

ก็เมื่อท้าวสักกะจอมเทพทรงตั้งอารักขาในที่ ๕ แห่งเหล่านี้แล้ว เสวยทิพยสมบัติอยู่ นางสุธรรมาจุติมาบังเกิดเป็นบาทบริจาริกาของท้าวสักกะนั้นแหละ ก็เทวสภาชื่อว่าสุธรรมา มีประมาณ ๕๐๐ โยชน์ ซึ่งเป็นที่ที่ท้าวสักกะจอมเทพประทับนั่งบนบัลลังก์ทองขนาดหนึ่งโยชน์ภายใต้เศวตฉัตรทิพย์ทรงกระทำกิจที่จะพึงกระทำแก่เทวดาและมนุษย์ ได้เกิดขึ้นแก่นางสุธรรมา เพราะผลวิบากที่ให้ข้อฟ้า. ฝ่ายนางสุจิตราที่จุติมาบังเกิดเป็นบาทบริจาริกาของท้าวสักกะนั้นเหมือนกัน และอุทยานชื่อว่าจิตรดาวันก็เกิดขึ้นแก่นางสุจิตรา นั้น เพราะผลวิบากของการกระทำอุทยาน. ฝ่ายนางสุนันทาที่จุติมาบังเกิดเป็นบาทบริจาริกาของท้าวสักกะนั้นเหมือนกัน และสระโบกขรณีชื่อนันทาก็เกิดขึ้นแก่นางสุนันทานั้น เพราะผลวิบากของการขุดสระโบกขรณี.

ส่วนนางสุชาดาบังเกิดเป็นนางนกยางอยู่ที่ชอกเขาในป่าแห่งหนึ่ง เพราะไม่ได้กระทำกุศลกรรมไว้ ท้าวสักกะทรงพระราพิงว่า นางสุชาดาไม่ปรากฏนางบังเกิด ณ ที่ไหนหนอ ครั้นทรงเห็นนางสุชาดานั้น จึงเสด็จไปที่ชอกเขานั้น พนางมายังเทวโลก ทรงแสดงเทพนครอันน่ารื่นรมย์ เทวสภาชื่อสุธรรมา สวนจิตรดาวัน และนันทาโบกขรณีแก่นาง แล้วทรงโอวาทนางว่าหญิงเหล่านี้ได้กระทำกุศลไว้จึงมาบังเกิดเป็นบาทบริจาริกาของเรา ส่วนเธอไม่ได้กระทำกุศลไว้จึงบังเกิดในกำเนิดดิรัจฉาน ตั้งแต่นี้ไป เธอจงรักษาศีลนางนกยางนั้น ก็รักษาศีลตั้งแต่กาลนั้น โดยล่วงไป ๒-๓ วัน ท้าวสักกะทรงดำริว่า นางนกยางอาจรักษาศีลหรือหนอ จึงเสด็จไป แปลงรูปเป็นปลา นอนหงายอย่างหน้า นางนกยางนั้น สำคัญว่าปลาตายจึงได้คาบที่หัว ปลา

กระดิกหาง ลำดับนั้น นางนกยางนั้นจึงปล่อยปลานั้น ด้วยสำคัญว่า เห็นจะเป็นปลามีชีวิตอยู่ ท้าวสักกะตรัสว่า สาธุ สาธุ เธออาจรักษาได้ แล้วได้เสด็จไปยังเทวโลก นางนกยางนั้น จูติจากอัทธานั้น มาบังเกิดในเรือนของนายช่างหม้อ ในนครพาราณสี.

ท้าวสักกะทรงพระดำริว่า นางนกยางบังเกิด ณ ที่ไหนหนอ ทรงรู้ว่าเกิดในตระกูลช่างหม้อ จึงทรงเอาฟักทองคำบรรทุกเต็มยานน้อย แปลงเพศเป็นคนแก่น้อยอยู่กลางบ้านป่าวร้องว่า ท่านทั้งหลายจงรับเอาฟักเหลือง คนทั้งหลายมากล่าวว่า ข้าแต่พ่อ ท่านจงให้ท้าวสักกะตรัสว่า เราให้แก่คนทั้งหลายผู้รักษาศีล ท่านทั้งหลายจงรักษาศีล คนทั้งหลายกล่าวว่าขึ้นชื่อว่าศีล พวกเราไม่รู้จัก ท่านจงให้ด้วยมูลค่า. ท้าวสักกะตรัสว่า เราไม่ต้องการมูลค่า เราจะให้เฉพาะแก่ผู้รักษาศีลเท่านั้น. คนทั้งหลายกล่าวว่า นี่ฟักเหลืองอะไรกันหนอ แล้วก็หลีกไป. นางสุชาดาได้ฟังข่าวนั้นแล้วคิดว่า เขาจักนำมาเพื่อเรา จึงไปพูดว่า ข้าแต่พ่อ ท่านจงให้เถิด. ท้าวสักกะตรัสว่า แม่ เธอรักษาศีลแล้วหรือ นางสุชาดากล่าวว่า จี๊ ฉันทน์ รักษาศีล. ท้าวสักกะตรัสว่า สิ่งนี้เรานำมาเพื่อประโยชน์แก่เจ้าเท่านั้น แล้ววางไว้ที่ประตูบ้านพร้อมกับยานน้อยแล้วหลีกไป.

ฝ่ายนางสุชาดานั้น รักษาศีลจนตลอดชั่วอายุ จูติจากอัทธานั้นไปบังเกิดเป็นบิดาของจอมอสูรนามว่าเวปจิตติ ได้เป็นผู้มีรูปร่างงดงามด้วยอานิสงส์แห่งศีล ในเวลาชิดานั้นเจริญวัยแล้ว ท้าวเวปจิตตินั้นดำริว่า ธิดาของเราจงเลือกสามีตามความชอบใจของตน จึงให้พวกอสูรประชุมกัน. ท้าวสักกะทรงตรวจดูว่า นางสุชาดานั้นบังเกิด ณ ที่ไหนหนอ ครั้นทรงทราบว่านางเกิดในภพอสูรนั้นจึงทรงดำริว่า นางสุชาดาเมื่อจะเลือกเอาสามีตามที่ใจชอบ จักเลือก

เอาเรา จึงทรงนิรมิตเพศเป็นอสุรแล้วได้ไปในที่ประชุมนั้น. ญาติทั้งหลาย
ประดับประดานางสุชาดาแล้วนำมายังที่ประชุมพลางกล่าวว่า เจ้าจงเลือกเอา
สามีที่ใจชอบ นางตรวจดูอยู่ แลเห็นท้าวสักกะ. ด้วยอำนาจความรักอันมีใน
กาลก่อน จึงได้เลือกเอาว่า ท่านผู้นี้เป็นสามีของเรา. ท้าวสักกะจึงทรงนำนาง
มายังเทพนคร ทรงกระทำให้เป็นใหญ่กว่านางเพื่อนจำนวน ๒๕๐๐ โกฏิ ทรง
ดำรงอยู่ตลอดชั่วพระชนมายุ แล้วเสด็จไปตามยถากรรม.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุ
บัณฑิตทั้งหลายในปางก่อนครองราชสมบัติในเทวโลก ถึงจะสละชีวิตของตน
ก็ไม่กระทำปาณาติบาต ด้วยประการอย่างนี้ ชื่อว่าเธอบวชในศาสนาอันเป็น
เครื่องนำออกจากทุกข์เห็นปานนี้เหตุไรจักค้ำน้ำมีตัวสัตว์อันมิได้ครองเล่า จึง
ทรงติเตียนภิกษุนั้น แล้วทรงสืบอนุสนธิ ประชุมชาดกว่า มาตลีสารถีใน
ครั้งนั้นได้เป็นพระอานนทในบัดนี้ ส่วนท้าวสักกะในครั้งนั้น
ได้เป็นเราแล.

จบกุลาชาดกที่ ๑

๒. นัจจชาดก

เหตุที่ยังไม่ให้ลูกสาว

[๓๒] เสียงของท่านก็เพราะ หลังของท่านก็งาม คอ
ของท่านก็เปรียบดังสีแก้วไพฑูรย์ และหางของท่านก็
ยาวตั้งว่า เราจะไม่ให้ลูกสาวของเราแก่ท่าน เพราะการ
รำแพนหาง.

จบนัจจชาดกที่ ๒

๒. อรรถกถานัจจชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ทรงปรารภภิกษุผู้มี
ลักษณะมากรูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า รุท มนุญญ
ดังนี้.

เรื่องเป็นเช่นกับเรื่องที่ถูกกล่าวไว้ในเทวธรรมชาดกในหนหลังนั้นแหละ.
พระศาสดาตรัสถามภิกษุนั้นว่า คุณก่อนภิกษุ ได้ยินว่าเธอเป็นผู้มีลักษณะ
มากจริงหรือ? ภิกษุนั้นกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ. พระ-
ศาสดาตรัสถามว่า เพราะเหตุไร เธอจึงเป็นผู้มีลักษณะมาก? ภิกษุนั้นพอได้
ฟังพระดำรัสมีประมาณเท่านี้ก็โกรธจึงทิ้งผ้าถุง ผ้าห่ม คิดว่า บัดนี้ เราจัก
เที่ยวไปโดยทำนองนี้แล แล้วได้ขึ้นเป็นคนเปลือยอยู่ ณ เบื้องพระพักตร์.
คนทั้งหลายพากันกล่าวว่า น่าตำหนิ น่าตำหนิ. ภิกษุนั้นหลบไปจากที่นั้น

แหละ แล้วเวียนมาเพื่อความเป็นคนเลว (คือสีก). ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกัน ในโรงธรรมสภา พวกเขากล่าวโทษของภิกษุนั้นว่า กระทำกรรมเห็นปานนี้ เบื้องพระพักตร์ชื่อของพระศาสดา. พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งสนทนากันเรื่องอะไรหนอ ? ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ชื่อภิกษุนั้นละหิริและโอตตปปะ เป็นคนเปลือย เหมือนเด็กชาวบ้านในท่ามกลางบริษัท ๔ เบื้องหน้าพระองค์ ผู้อันคนทั้งหลายรังเกียจอยู่ จึงเวียนมาเพื่อความเป็นคนเลว เสื่อมจากพระศาสนา ดังนั้น ข้าพระองค์ทั้งหลายจึง นั่งประชุมกันด้วยการกล่าวโทษมิใช่คุณของภิกษุนั้น. พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นเสื่อมจากศาสนา คือพระรัตนะ ในบัดนี้เท่านั้นหาไม่ได้ แม้ในกาลก่อน ก็เป็นผู้เสื่อมแล้วจากอติถิรัตนะเหมือนกัน แล้วทรงนำอดีตนิทานมาว่า

ในอดีตกาลครั้งปฐมกับ สัตว์ ๔ เท้าทั้งหลายได้ตั้งราชสีห์ให้เป็นราชา พวกปลาตั้งปลาอานนท์ให้เป็นราชา พวกนกได้ตั้งสุวรรณหงส์ให้เป็นราชา. ก็ธิดาของพระยาสุวรรณหงส์นั้นนั่นแล เป็นลูกหงส์มีรูปร่าง พระยาสุวรรณหงส์นั้นได้ให้พรแก่ธิดานั้น. ธิดานั้นขอ (เลือก) สามิตามชอบใจของตน. พระยาหงส์ให้พรแก่ธิดานั้น แล้วให้นกทั้งปวงในป่าหิมพานต์ประชุมกัน หมุ่นกนานาชนิด มีหงส์และนกยูงเป็นต้น มาพร้อมกันแล้ว ประชุมกันที่พื้นหินใหญ่แห่งหนึ่ง พระยาหงส์เรียกธิดาว่า จงมาเลือกเอาสามิตามชอบใจของตน. ธิดานั้นตรวจดูหมุ่นก ได้เห็นนกยูงมีคอตั้งสีแก้วมณี มีหางงามวิจิตรจึงบอกว่า นกนี้จึงเป็นสามิตามใจฉัน. หมุ่นกทั้งหลายจึงเข้าไปหานกยูงแล้วพูดว่า ท่านนกยูงผู้สหาย ราชธิดานี้เมื่อจะพอใจสามิตามใจในท่ามกลางพวกนกมีประมาณเท่านี้ ได้ยังความพอใจให้เกิดขึ้นในท่าน. นกยูงคิดว่า แม้วันนี้พวกนกก็ยังไม่เห็นกำลังของเรา ก่อน จึงทำลายหิริโอตตปปะเพราะความดีใจยิ่งนัก เบื้องต้น ได้เหยียดปีกออกเริ่มจะรำแพนในท่ามกลางหมู่ใหญ่ ได้เป็นผู้รำแพน (อย่างเต็มที่) ไม่มี

เงื่อนงำปิดบังไว้เลย. พระยาสุวรรณหงส์ละอายกล่าวว่า นกยูงนี้ ไม่มีหิริอันมี
สมุฏฐานตั้งขึ้นภายในเลย โอตตปปะอันมีสมุฏฐานตั้งขึ้นในภายนอกจะมีได้
อย่างไร เราจักไม่ให้ธิดาของเราแก่นกยูงนั้นผู้ทำลายหิริโอตตปปะ แล้วกล่าว
คาถานี้ในท่ามกลางหมูนกว่า

เสียงของท่านก็เพราะ หลังของท่านก็งาม คอ

ของท่านก็เปรียบดังสีแก้วไพฑูรย์ และหางของท่าน

ก็ยาวตั้งว่า เราจะไม่ให้ลูกสาวของเราแก่ท่าน

เพราะการรำแพนทาง.

บทว่า รุท มนุญล ในคานานั้น ท่านแปลง ต อักษร เป็น ท
อักษร. อธิบายว่า เสียงเป็นที่น่าจับใจคือเสียงร้องไพเราะ. บทว่า รุจิรา จ
ปิฎุจิ ความว่า แม้หลังของท่านก็วิจิตรงดงาม. บทว่า เวปุริยวณฺณปฏิภา
แปลว่า เช่นกับสีแก้วไพฑูรย์. บทว่า พุยามมตฺตานิ แปลว่า มีประมาณ
๑ วา. บทว่า เปกฺขุณานิ ได้แก่ กำหาง. บทว่า นจฺเจน เต ชีตฺร
โน ททามิ ความว่า พระยาหงส์กล่าวว่า เราจะไม่ให้ธิดาของเราแก่ท่านผู้ไม่มี
ความละอายเห็นปานนี้ เพราะท่านทำลายหิริโอตตปปะแล้วรำแพนนั่นแหละ
แล้วได้ให้ธิดาแก่ลูกหงส์ผู้เป็นหลานของตน ในท่ามกลางบริษัทนั้นนั่นเอง.

นกยูงไม่ได้ธิดาหงส์ก็ละอายจึงบินหนีไป. ฝ่ายพระยาหงส์ก็ไปยังที่อยู่
ของตนนั้นแล.

พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้ทำลายหิริโอตตปปะ
แล้วเสื่อมจากศาสนาคืออรัญญะ ในบัดนี้เท่านั้น หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็เป็น
ผู้เสื่อมแล้ว แม้จากรัตนะคือหญิงเหมือนกัน พระองค์ครั้งทรงนำพระธรรม
เทศนานี้มาแล้ว จึงทรงสืบอนุสนธิประชุมชาดกว่า นกยูงในครั้งนั้น ได้เป็น
ภิกษุผู้มีภักทามาก ส่วนพระยาหงส์ในครั้งนั้นได้เป็นเรตลาคคแล.

จบปัจจุชาดกที่ ๒

๓. สัมโมทมานชาดก

ว่าด้วยพินาศเพราะทะเลาะกัน

[๓๑] นกทั้งหลายพร้อมเพรียงกันพาเอาข่ายไป เมื่อ
ใด พวกมันทะเลาะกัน เมื่อนั้น พวกมันจักตกอยู่ใน
อำนาจของเรา.

จบสัมโมทมานชาดกที่ ๓

๓. อรรถกถาสัมโมทมานชาดก

พระศาสดาเมื่อเสด็จเข้าไปอาศัยพระนครสาวัตถี ประทับอยู่ใน
นิโครธาราม ทรงปรารภการทะเลาะกันแห่งพระญาติ จิตรัสพระธรรมเทศนา
นี้มีคำเริ่มต้นว่า สัมโมทมานา ดังนี้

การทะเลาะแห่งพระญาตินั้น จักมีแจ้งในกุณาลชาดก. ก็ในกาลนั้น
พระศาสดาตรัสเรียกพระญาติทั้งหลายมาแล้วตรัสว่า มหาบพิตรทั้งหลาย ชื่อ
ว่าการทะเลาะกัน และกันแห่งพระญาติทั้งหลาย ไม่สมควร จริงอยู่ ในกาล
ก่อนในเวลาสามัคคีกัน แม้สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายก็ครอบงำบีบบังคับ ถึง
ความสวัสดี ในกาลใดถึงการวิวาทกัน ในกาลนั้นก็ถึงความพินาศใหญ่หลวง
ผู้อันราชตระกูลแห่งพระญาติทั้งหลายทูลอ่อนวอนแล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมา
ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี พระโอรสตัวบังเกิดในกำเนิดนกกระจาบมีนกกระจาบหลายพันเป็นบริวารอยู่ในป่า. ในกาลนั้นพรานล่านกกระจาบคนหนึ่ง ไปยังที่อยู่ของนกกระจาบเหล่านั้น ทำเสียงร้องเหมือนนกกระจาบ รู้ว่านกกระจาบเหล่านั้นประชุมกันแล้ว จึงทอดดาข่ายไปข้างบนนกกระจาบเหล่านั้น แล้วกดที่ขาครอบ ๆ กระทำให้มันกระจาบทั้งหมดมารวมกัน แล้วบรรจุเต็มกระเข้าไปเรือ่น ขายนกกระจาบเหล่านั้นเลี้ยงชีพด้วยมูลค่านั้น. อยู่มาวันหนึ่ง พระโอรสตัวกล่าวกะนกกระจาบเหล่านั้น ว่า นายพรานคนนี้ทำพญาคติของเราทั้งหลายให้ถึงความพินาศ เราอุบายอย่างหนึ่งอันเป็นเหตุให้นายพรานคนนั้นไม่อาจจับพวกเรา จำเดิมแต่บัดนี้ไปเมื่อนายพรานคนนี้สักว่าทอดข่ายลงเบื้องบนพวกเรา ท่านทั้งหลายแต่ละตัว จงสอดหัวเข้าไปในตาของดาข่ายตาหนึ่ง ๆ พวกมันยกดาข่ายขึ้นแล้วพาบินไปยังที่ที่ต้องการ แล้วพาดลงบนพุ่มไม้มีหนาม เมื่อเป็นอย่างนั้น พวกเราจักหนีไปทางส่วนเบื้องล่างโดยที่นั่น. นกกระจาบเหล่านั้นทั้งหมดพากันรับคำแล้ว ในวันที่ ๒ เมื่อพรานนกดทอดข่ายลงเบื้องบน ก็พากันยกดาข่ายขึ้นโดยนัยที่พระโอรสตัวกล่าวแล้วนั้นแหละแล้วพาดลงบนพุ่มไม้มีหนามแห่งหนึ่ง ส่วนตนเองหนีไปทางนั้น ๆ โดยส่วนเบื้องล่าง. เมื่อพรานนกดทอดข่ายจากพุ่มไม้อยู่นั้นแหละ ก็เป็นเวลาพลบค่ำ. นายพรานคนนั้นจึงได้เป็นผู้มีมือเปล่ากลับไป. แม้จำเดิมแต่วันรุ่งขึ้น นกกระจาบเหล่านั้นก็กระทำอย่างนั้นนั้นแหละ. ฝ่ายนายพรานคนนั้นเมื่อปลดเฉพาะข่ายอยู่ จนกระทั่งพระอาทิตย์อัสดง ไม่ได้อะไร ๆ เป็นผู้มีมือเปล่าไปบ้าน. ลำดับนั้น ภรรยาของเขาโกรธพูดว่า ท่านกลับมามือเปล่าทุกวัน ๆ เห็นจะมีที่ที่ท่านจะต้องเลี้ยงดูข้างนอกแม่แห่งอื่น. นายพรานนกดกล่าวว่า นางผู้เจริญ เราไม่มีที่ที่จะเลี้ยงดูแห่งอื่น ก้อนึงแล นกกระจาบเหล่านั้นมันพร้อมเพรียงกันเที่ยวไป มันพากันเอาข่าย สักว่าพอเราเหวี่ยงลง

ไปพาดบนพุ่มไม้มีหนาม แต่พวกมันจะไม่รู้เรงอยู่ได้ตลอดกาลทั้งปวงดอก
เจ้าอย่าเสียใจ เมื่อใด พวกมันถึงการวิวาทกัน เมื่อนั้นเราจักพาเอาพวกมัน
ทั้งหมดมา ทำหน้าของเธอให้ขึ้นบานเถิด แล้วกล่าวคำนี้แก่ภรรยาว่า

นกระจาบทั้งหลายเรงบันเทิงใจพาเอาข้าไป

เมื่อใดพวกมันทะเลาะกัน เมื่อนั้น พวกมันจักตกอยู่ใน

อำนาจของเรา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยथा เต วิวาทิสุนฺติ ความว่า ใน
กาลใด นกกระจาบเหล่านั้นมีลัทธิต่าง ๆ กัน มีการยึดถือต่าง ๆ กัน จักวิวาท
กัน คือจักทำการทะเลาะกัน. บทว่า ตथा เอหิฺนฺติ เม วสฺ ความว่า
ในกาลนั้นนกกระจาบเหล่านั้นแม้ทั้งหมด จักนำสู่อำนาจของเรา เมื่อเป็น
เช่นนั้น เราจักบนนกกระจาบเหล่านั้นมา ทำใบหน้าของเธอให้เบิกบานไว้
นายพรานนกลอบโยนภรรยาด้วยประการดังกล่าวมาละนี้

โดยล่วงไป ๒-๓ วัน นกกระจาบตัวหนึ่งเมื่อจะลงยังภาคพื้นที่ทำกิน
ไม่ได้กำหนด จึงได้เหยียบหัวของนกกระจาบตัวอื่น. นกกระจาบตัวที่ถูกเหยียบ
หัวโกรธว่า ใครเหยียบหัวเรา เมื่อนกกระจาบตัวนั้นแม้จะพูดว่า เราไม่ได้
กำหนดจึงได้เหยียบ ท่านอย่าโกรธเลย ก็ยังโกรธอยู่นั่นแหละ. นกกระจาบ
เหล่านั้น เมื่อพากันกล่าวอยู่ช้า ๆ ซาก ๆ จึงกระทำการทะเลาะกันว่า เห็นจะ
ท่านเท่านั้นกระมัง ยกขายขึ้นได้. เมื่อนกกระจาบเหล่านั้นทะเลาะกัน พระ
โพธิสัตว์คิดว่า ขึ้นชื่อว่าการทะเลาะกันย่อมไม่มีความปลอดภัย บัดนี้แหละ-
นกกระจาบเหล่านั้นจักไม่ยกขาย แต่นั้นจักพากันถึงความพินาศใหญ่หลวง
นายพรานจักได้โอกาส เราไม่อาจอยู่ในที่นี่. พระโพธิสัตว์นั้นจึงพาบริษัท
ของตนไปอยู่ที่อื่น. ฝ่ายนายพรานนกล่วงไป ๒-๓ วัน ก็มาแล้วร้อง
เหมือนเสียงนกกระจาบ ชัดคายไปเบื่องบนของนกกระจาบเหล่านั้นผู้มาประชุม

กัน. ลำดับนั้น นกกระจาบตัวหนึ่งพูดว่า เขาว่า เมื่อท่านยกข่ายขึ้นเท่านั้น
ขนบนหัวจึงร่วง บัดนี้ ท่านจงยกขึ้น. นกกระจาบอีกตัวหนึ่งพูดว่า ขาวว่า
เมื่อท่านมัวแต่ยกข่ายขึ้น (จน) ขนปีกทั้งสองข้างร่วงไป บัดนี้ท่านจงยกขึ้น.
ดังนั้น เมื่อนกกระจาบเหล่านั้น มัวแต่พูดว่า ท่านจงยกขึ้น ท่านจงขึ้น นาย
พรานนกมารวบเอาข่าย ให้นกกระจาบเหล่านั้นทั้งหมดมารวมกันแล้วใส่เต็ม
กระเช้า ได้ไปเรือน ทำให้ภรรยาเศร้าใจ.

พระศาสดาตรัสว่า คู่ก่อนมหาบพิตรทั้งหลาย ชื่อว่าความทะเลาะแหว่ง
พระญาติทั้งหลายไม่ควรอย่างนี้ เพราะความทะเลาะเป็นมูลเหตุแห่งความพินาศ
ถ่ายเดียว แล้วทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาสืบทอดอนุสนธิกันแล้ว ทรงประชุม
ชาดกว่า นกกระจาบตัวที่ไม่เป็นบัณฑิตในครั้งนั้น ได้เป็นพระ-
เทวทัต ส่วนนกกระจาบตัวที่เป็นบัณฑิตในครั้งนั้น ได้เป็นเราแล.

จบสัมโมทมานชาดกที่ ๓

๔. มัจฉาชาดก

ว่าด้วยความหึงหวง

[๓๔] ความเย็น ความร้อน และการติดอยู่ใน
แห ไม่ได้เบียดเบียนเราให้ได้รับทุกข์เลย แต่ข้อที่
นางปลาสำคัญว่า เราไปหลงนางปลาตัวอื่นนั้นแหละ
เบียดเบียนเราให้ได้รับทุกข์.

จบมัจฉาชาดกที่ ๔

๔. อรรถกถาฉฬชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภการประเล้า
ประโลมของภรรยาเก่า จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า น ม ลีต
น ม อญฺหํ ดังนี้.

ความพิสดารว่า ในกาลนั้น พระศาสดาตรัสถามภิกษุหนึ่งว่า คุณก่อน
ภิกษุ ได้ยินว่าเธอเป็นผู้กระสันจะสึกจริงหรือ? ภิกษุนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่
พระผู้มีพระภาคเจ้า จริง พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสถามว่า เพราะเหตุไร
เธอจึงเป็นผู้กระสันจะสึก? ภิกษุนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภรรยา
เก่าของข้าพระองค์เป็นผู้มีฝีมืออร่อย ข้าพระองค์ไม่อาจละนาง พระเจ้าข้า.
ลำดับนั้น พระศาสดาได้ตรัสกะภิกษุหนึ่งว่า คุณก่อนภิกษุหญิงนั้นเป็นผู้กระทำ
ความฉิบหายแก่เธอ แม้ในกาลก่อน เธอเมื่อจะถึงความตายก็เพราะอาศัยหญิง
นั้น แต่พ้นจากความตายเพราะอาศัยเรา แล้วทรงนำเรื่องอดีตนิทานมา ดัง
ต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี
พระโพธิสัตว์ได้เป็นปุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัตนั้น ในกาลนั้น พวกชาว
ประมงได้ทอดแหอยู่ในแม่น้ำ ครั้นนั้น มีปลาใหญ่ตัวหนึ่งมาเล่นอยู่กับนางปลา
ของตนด้วยความยินดี. นางปลานั้นว่ายไปข้างหน้าของปลาใหญ่นั้น ได้กลิ่น
แห จึงเลี้ยงแหไป. ส่วนปลาใหญ่นั้นคิดในกามเป็นปลาโลเล ได้เข้าไปยัง
ท้องแหนั้นเอง. พวกชาวประมงรู้ว่าปลาใหญ่นั้นเข้าไปติดแห จึงยกแหขึ้นจับ
เอาปลา ไม่ฆ่า โยนไปบนหลังทราย คิดว่าจักปิ้งปลานั้นกิน จึงก่อไฟถ่าน
เสียมไม้แหลม ปลาคร่ำครวญอยู่ว่า การย่างบนถ่านไฟหรือการเสียบด้วยไม้

แหลมนั้น ก็หรือทุกข้ออย่างอื่น จะไม่ทำให้เราลำบาก แต่ข้อที่นางปลานั้น ถึงความโหม่นสไนเราว่า ปลาใหญ่นั้น ได้ไปหานางปลาตัวอื่นด้วยความยินดี เป็นแน่นันเท่านั้น เบียดเบียนเรา จึงกล่าวคานี้ว่า

ความเย็น ความร้อน และการติดอยู่ในแห

ไม่ได้เบียดเบียนเราให้ได้รับทุกข์เลย แต่ข้อที่นางปลา

สำคัญว่า เราไปหลงนางปลาตัวอื่นนั้นแหละ เบียด-

เบียนเราให้ได้รับทุกข์.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น มํ สิตํ น มํ อุณฺหิ ความว่า ปลาทั้งหลายย่อมมีความหนาว ในเวลาถูกนำออกไปจากน้ำ เมื่อความหนาวนั้น ปราศจากไป ความร้อนย่อมมี. ปลาหมายเอาความหนาวและความร้อนแม้ทั้งสองนั้น จึงคร่ำครวญว่า ความหนาว ความร้อน ย่อมไม่เบียดเบียนเรา. ปลาหมายเอาความทุกข์ซึ่งมีการปีนบนถ่านไฟที่จักมีขึ้นเมื่อนั้น จึงคร่ำครวญว่า ความร้อนจะไม่เบียดเบียนเรา. ด้วยบทว่า น มํ ชาลสุมิ พารฺสนํ นี้ ปลา ย่อมคร่ำครวญว่า การที่ได้ติดอยู่ในแหเมื่อนั้น ก็ไม่เบียดเบียนเรา. ในบทว่า ยญฺจ มํ ดังนี้เป็นต้นไป มีประมวลความดังต่อไปนี้. นางปลานั้นไม่รู้ว่ เราผู้ติดอยู่ในแหถูกพวกประมงเหล่านั้นจับเอาไป เมื่อไม่เห็นเราก็จะคิดว่าบัดนี้ ปลาใหญ่นั้นจักคิดนางปลาตัวอื่นด้วยความยินดีในกาม การที่นางปลานั้นผู้ถึงความโหม่นสไนคิดดังนั้น ย่อมเบียดเบียนเรา เพราะเหตุนั้น ปลาใหญ่นั้น จึงนอนคร่ำครวญอยู่บนหลังทราย.

สมัยนั้น ปุโรหิตอันทาสแวดล้อมมาซึ่งฝั่งแม่น้ำเพื่อจะอาบน้ำ ก็ ปุโรหิตนั้น เป็นผู้รู้เสียงร้องของสัตว์ทุกชนิด. ด้วยเหตุนั้น ปุโรหิตนั้น ได้ฟังปลา คร่ำครวญจึงคิดว่า ปลานี้คร่ำครวญเพราะกิเลส ก็ปลานี้มีจิตกระสับกระส่าย อย่างนี้ ตายไป จักบังเกิดในนรกเท่านั้น เราจักเป็นที่พึ่งอาศัยของปลานี้.

ปุโรหิตนั้นจึงไปหาพวกชาวประมงแล้วกล่าวว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่าน
ไม่ให้ปลาเราเพื่อทำกับข้าว แม้สักวัน. ชาวประมงทั้งหลายกล่าวว่า นาย
ท่านพูดอะไร ท่านจงเลือกเอาปลาที่ท่านชอบใจไปเถิด. ปุโรหิตกล่าวว่า เรา
ไม่มีการงานกับผู้อื่น พวกท่านจงให้เฉพาะปลาตัวนี้เท่านั้น. พวกชาวประมง
กล่าวว่า เอาไปเถื่อนาย. พระโพธิสัตว์เอามือทั้งสองจับปลานั้นไปนั่งที่ฝั่ง
แม่น้ำกล่าวสอนว่า ปลาผู้เจริญ วันนี้ ถ้าเราไม่เห็นเจ้า เจ้าจะต้องถึงแก่ความ
ตาย ตั้งแต่บัดนี้ไป เจ้าอย่าได้ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสเลย แล้วปล่อยไปใน
น้ำ ในเองเข้าไปยังนคร.

พระศาสดาครั้ง ทรงนำพระธรรมเทศนาขึ้นมาแล้ว ทรงประกาศสั่งจะ
ทั้งหลาย. ในเวลาจบสั่งจะ ภิกษุผู้กระสันจะสีกตั้งอยู่ในโศคาปิตติผล. ฝ่าย
พระศาสดาได้ทรงสืบอนุสนธิประชุมชาดกว่า นางปลาในครั้งนั้น ได้เป็น
ภรรยาเก่าในบัดนี้ ปลาในครั้งนั้น ได้เป็นภิกษุผู้กระสันในบัดนี้
ส่วนปุโรหิตในครั้งนั้น ได้เป็นเราเองแล.

จบมัชฌชาดกที่ ๔

๕. วัฏฏกชาดก

ว่าด้วยความจริง

[๓๕] ปีกของเรามีอยู่ แต่ก็บินไม่ได้ เท้า
ทั้งสองของเราก็มีอยู่ แต่ก็เดินไม่ได้ มารดาและบิดา
ของเราออกไปหาอาหาร ดูก่อนไฟ ท่านจงถอยกลับ
ไปเสีย.

จบวัฏฏกชาดกที่ ๕

๕. อรรถกถาวัฏฏกชาดก

พระศาสดาเมื่อเสด็จเที่ยวจาริกไปในนครชนบททั้งหลาย ทรงปรารภ การดับไฟป่า จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า **สนฺติ ปกฺขา** ดังนี้.

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พระศาสดาเมื่อเสด็จเที่ยวจาริกไปในนคร ชนบททั้งหลาย ได้เสด็จเที่ยวบิณฑบาตในหมู่บ้านชวามครแห่งหนึ่ง เสด็จ กลับจากบิณฑบาตภายหลังภัต อันหมู่ภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จดำเนินสู่ทาง. สมัยนั้น ไฟป่าเป็นอันมากตั้งขึ้น ภิกษุเป็นอันมากเห็นทั้งข้างหน้าและข้างหลัง ไฟเมื่อนั้นแล มีควันเป็นกลุ่มเดียว มีเปลวเป็นกลุ่มเดียว กำลังลุกลามมาอยู่ ที่เดียว บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุปุณฺณพุกหนึ่งกลัวต่อมรณภัย กล่าวว่า พวกเราจะจุดไฟตัดทางไฟ ไฟที่ไหม้มาจักไม่ไหม้ท่วมทับที่ที่ไฟนั้นไหม้แล้ว จึงนำหินเหล็กไฟออกมาจุดไฟ. ภิกษุอีกพวกหนึ่งกล่าวว่า ท่านผู้มีอายุ พวก ท่านกระทำการอะไร พวกท่านไม่เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นบุคคล ผู้เลิศในโลกพร้อมทั้งเทวโลก ผู้เสด็จไปพร้อมกับในตนเอง เหมือนคนไม่เห็น ดวงจันทร์ลอยเด่นอยู่ในท้องฟ้า ไม่เห็นดวงอาทิตย์ประดับ ด้วยรัศมีตั้งพันกำลัง ขึ้นจากโลกธาตุด้านทิศตะวันออก เหมือนคนยืนอยู่ที่ริมฝั่งทะเลไม่เห็นทะเล เหมือนคนยืนฟังเขาสิเนรุไม่เห็นเขาสิเนรุฉะนั้น พวกท่านพูดว่า จะจุดไฟตัดทางไฟ ชื่อว่า พระกำลังของพระพุทธเจ้า พวกท่านไม่รู้ มาเถิดท่าน พวกเราจักไปยัง สำนักของพระศาสดา. ภิกษุเหล่านั้นเมื่อไปทั้งข้างหน้าและข้างหลัง แม้ทั้งหมด ได้รวมกันไปยังสำนักของพระทศพล พระศาสดามีภิกษุหมู่ใหญ่เป็นบริวาร ได้ประทับยืนอยู่ ณ ประเทศแห่งหนึ่ง ไฟป่าไหม้เสียงดังมาเหมือนจะท่วมทับ ครั้น มาถึงที่ที่พระตถาคตประทับยืน พอถึงที่ประมาณ ๑๖ กรีส รอบประเทศ

นั้นก็ดับไป เหมือนคบไฟที่เขาจุ่มลงในน้ำฉะนั้น ไม่อาจท่วมทับที่ประมาณ ๓๒ กรีส โดยการแลบเข้าไป. ภิกษุทั้งหลายพากันกล่าวคุณของพระศาสดาว่า น้าอัสสรย์ ชื่อว่าพระคุณของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็ชื่อว่า ไฟนี้ไม่มีจิตใจ ยังไม่อาจท่วมทับที่ที่พระพุทธเจ้าประทับ ยืน ย่อมดับไป เหมือนคบเพลิงหญ้า ดับด้วยน้ำฉะนั้น น้าอัสสรย์ ชื่อว่าอานุภาพของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย. พระศาสดาได้ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ไฟนี้ถึงภูมิประเทศนี้แล้วดับไป เป็นกำลังของเราในบัดนี้เท่านั้น หามิได้ ก็ข้อนี้เป็นกำลังแห่งสัจจะอันมีในก่อนของเรา ด้วยว่าในประเทศนี้ ไฟจักไม่ลุกโผลงตลอดกับนี้ แม้ทั้งสิ้น นี้ชื่อว่าปาฏิหาริย์ตั้งอยู่ตลอดกับ. ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์ปลาตสังฆาภิ ๔ ชั้น เพื่อต้องการเป็นที่ประทับนั่งของพระศาสดา พระศาสดาประทับนั่งขัดสมาธิ ฝ่ายภิกษุสงฆ์ก็ถวายบังคมพระเศียรแล้วนั่งแวดล้อมอยู่. ลำดับนั้น พระศาสดาอันภิกษุทั้งหลายทูลอ้อนวอนว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องนี้ปรากฏแล้วแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายก่อน ส่วนเรื่องอดีตยังสลับ ขอพระองค์โปรดกระทำเรื่องอดีตนั้น ให้ปรากฏแก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย จึงทรงนำเรื่องอดีตมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล ในประเทศนั้นนั่นแหละในแคว้นมคธ พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในกำเนิดนกคุ้ม เกิดจากต้องมารดา ในเวลาทำลายกะเปาะฟองไข่ออกมา ได้เป็นลูกนกคุ้มมีตัวประมาณเท่าควมเกวียนบรรทุกสินค้าขนาดใหญ่. ลำดับนั้น บิดามารดาให้พระโพธิสัตว์นั้นนอนในรัง แล้วนำอาหารมาเลี้ยงดูด้วยจะงอยปาก. พระโพธิสัตว์นั้น ไม่มีกำลังที่จะเหยียดปีกออกบินไปในอากาศ หรือไม่มีกำลังที่จะยกเท้าเดินไปบนที่ดอน และไฟป่าย่อมไหม้ประเทศนั้นทุกปี ๆ. สมัยเมื่อนั้น ไฟป่านั้นก็ไหม้ประเทศนั้น เสียดังลั่น.

หมุ่นกพากันออกจากวังของตน ๆ ต่างกลัวต่อมรณภัยส่งเสียงร้องหนีไป. บิดา มารดาแม่ของพระโพธิสัตว์ก็กลัวต่อมรณภัย จึงทั้งพระโพธิสัตว์หนีไป พระโพธิสัตว์นอนอยู่ในรังนั่นเอง ชะเง้อคอแลเห็นไฟป่ากำลังไหม้ตลบมา จึงคิดว่า ถ้าเราจะพึงมีกำลังที่จะเหี่ยยคปีกออกบินไปในอากาศไซ้เรื่ เราก็จะพึงโยยบินไปที่อื่น ถ้าเราจะพึงมีกำลังที่จะยกลงเท้าเดินไปบนบกได้ไซ้เรื่ เราก็จะย่างเท้าไปที่อื่นเสีย ฝ่ายบิดามารดาของเรื่ก็กลัวต่อมรณภัย ทั้งเรื่ไว้แต่ผู้เดียว เมื่อจะป้องกันตน จึงได้หนีไป. บัดนี้ ที่พึงอื่นของเรื่ไม่มี เรื่ไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่พึง วันนี เรื่จะอย่างไรหนอ จึงจะควร. ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์นั้นได้มีความคิดอย่างนีว่ ชื่อว่คุณแห่งศีล ย่อมมีอยู่ในโลกนี ชื่อว่คุณแห่งสัจจะก็ย่อมมี ในอดีตกาล ชื่อว่พระสัพพัญญูพุทธเจ้าทั้งหลายผู้ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลายประทับนั่งที่พื้นดินโพธิ์ ได้ตรัสรู้พร้อมยั้งแล้ว ทรงเพียบพร้อมด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ ทรงประกอบด้วยสัจจะ ความเอ็นดู ความกรุณา และขันติ ย่อมมีอยู่ และคุณของพระธรรมทั้งหลายที่พระสัพพัญญูพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น ทรงรู้แจ้งแล้ว ย่อมมีอยู่ เออก็ความสัจอย่างหนึ่งย่อมมีอยู่ในเรื่แท้ สภาวธรรมอย่างหนึ่งย่อมมีปรากฏอยู่ เพราะฉะนั้น เรื่จะรำลึกถึงอดีตพระพุทเจ้าทั้งหลาย และคุณทั้งหลายที่อดีตพระพุทเจ้าเหล่านั้นรู้แจ้งแล้ว ถือเอาสภาวธรรมคือสัจจะซึ่งมีอยู่ในเรื่ กระทำสักกิริยาให้ไฟถอยกลับไป กระทำความปลอดภัยแก่ตน และหมุ่นกที่เหลือในวันนี ย่อมควร. ด้วยเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่

คุณแห่งศีลมีอยู่ในโลก ความสัตว่ ความสะอาด

และความเอ็นดู มีอยู่ในโลก ด้วยความสัจนั้น

ข้าพเจ้าจักทำสักกิริยาอันยอดเยี่ยม ข้าพเจ้าพิจารณา

กำลังแห่งธรรม ระลึกถึงพระชินเจ้าทั้งหลายในปาง

ก่อน อาศัยกำลังสัจจะ ขอทำสักกิริยา.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ระลึกถึงพระคุณทั้งหลายของพระพุทธเจ้า
ทั้งหลายผู้ปรินิพพานไปแล้วในอดีต แล้วปรารภสภาวะคือสังขะซึ่งมีอยู่ในคน
เมื่อจะทำสังกิริยา จึงกล่าวภาณินว่า

ปีกของเรามีอยู่ แต่ก็บินไม่ได้ เท้าทั้งสองของ

เรามีอยู่ แต่ก็เดินไม่ได้ มารดาและบิดาของเรา ออก

ไปหาอาหาร ดูก่อนไฟ ท่านจงถอยกลับไปเสีย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สนฺติ ปกฺขา อปตฺตา ความว่า ชื่อว่า
ปีกทั้งสองของเรามีอยู่ คือ เกิดมีอยู่แต่ไม่อาจบิน คือไปทางอากาศด้วยปีก
เหล่านั้นได้ เหตุนี้ จึงชื่อว่าบินไม่ได้. บทว่า สนฺติ ปาธา อวณฺณา
ความว่า แม้เท้าทั้งสองของเราก็มีอยู่แต่ไม่อาจเดิน คือไปโดยการย่างเท้าไป
ด้วยเท้าทั้งสองนั้น เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าเดินไม่ได้. บทว่า มาตา ปิตา
จ นิกฺขนฺตา ความว่า อนึ่ง แม้มารดาบิดาผู้จะนำเราไปที่อื่นเมื่อนั้นก็ออกไป
แล้วเพราะกลัวตาย พระโพธิสัตว์เรียกไฟว่า ชาตเวทะ. จริงอยู่ ไฟนั้น พอ
เกิดก็รู้ คือปรากฏ เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า ชาตเวทะ เกิดก็รู้. ด้วยบทว่า
ปฏิกฺกมฺม นี้ พระโพธิสัตว์สั่งไฟว่า จงถอยไป ก็จงกลับไป. ดังนั้น
พระมหาสัตว์นอนอยู่ในรังกนั้นแหละได้ทำสังกิริยาว่า ถ้าความที่ปีกทั้งสองของ
เรามี ๑ ภาวะคือการเหิรปีกทั้งสองบินไปทางอากาศไม่ได้ ๑. ความที่เท้า
ทั้งสองมี ๑ ภาวะคือการยกเท้าทั้งสองนั้นเดินไปไม่ได้ ๑. ความที่มารดาบิดาทั้ง
เราไว้ในรังกนั้นแหละแล้วหนีไป ๑ ทั้งหมดเป็นตัวละครทั้งนั้น ดูก่อนไฟ
ด้วยคำสังนี้ ท่านจงกลับไปจากที่นี่.

พร้อมกับสังกิริยาของพระโพธิสัตว์นั้น ไฟได้ถอยกลับไปในที่ประมาณ
๑๖ กรีส ก็แหละเมื่อจะถอยไปก็ไหม้ไปยังที่อื่นในป่า ทั้งดับแล้วในที่นั้นเอง
เหมือนคณเพลิงอันบุคคลให้จมลงในน้ำฉะนั้น ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า

เมื่อเราทำสัจจะ เปลวไฟอันรุ่งเรืองใหญ่หลีกไป

๑๖ กริธพร้อมด้วยคำสัตย์ ประหนึ่งเปลวไฟอันตกลง
น้ำก็ดับไปฉะนั้น สิ่งไรเสมอด้วยสัจจะของเราไม่มี
นี้เป็นสัจจบาร์มี ของเรา ดังนี้.

ก็สถานที่นั้นนั้น เกิดเป็นปาฏิหาริย์ชื่อว่าตั้งอยู่ชั่วกัป เพราะไฟจะไม่ไหม้
“ในกัปนี้แม้ทั้งสิ้น. พระโพธิสัตว์ครั้ง ทำสักกิริยาอย่างนี้แล้ว ในเวลาสิ้นชีวิต
ได้ไปตามยถากรรม. พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่ไฟไม่ไหม้
สถานที่นี้ เป็นกำลังของเราในบัดนี้ หามิได้ ก็กำลังนั้นเป็นของเก่า เป็น
สัจพลังของเราเองในครั้งเป็นลูกนกกลุ่ม ดังนี้ ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนา
นี้มาแล้ว จึงทรงประกาศสัจจะทั้งหลาย ในเวลาจบสัจจะ บางพวกได้เป็น
พระโสดาบัน บางพวกได้เป็นพระสกทาคามี บางพวกได้เป็นพระอนาคามี
บางพวกบรรลุพระอรหัต ฝ่ายพระศาสดาก็ทรงสืบอนุสนธิ ประชุมชาดกว่า
มารดาบิดาในครั้งนั้นคงเป็นมารดาบิดาอยู่ตามเดิมในบัดนี้ ส่วน
พระยานกลุ่ม ได้เป็นเราเองแล.

จบวัฏฏกชาดกที่ ๕

๖. สกุนชาดก

ว่าด้วยที่พึงให้โทษ

[๓๖] นกทั้งหลายอาศัยต้นไม้ได้ ต้นไม้นั้น
ย่อมทิ้งไฟลงมา นกทั้งหลายจงพากันหนีไปอยู่เสียที่
อื่นเถิด ภัยเกิดจากที่พึงของพวกเราแล้ว

จบสกุนชาดกที่ ๖

๖. อรรถกถาสกฺขชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้ถูกไฟไหม้บรรณศาลา จึงตรัสพระธรรมเทศานี้มีคำเริ่มต้นว่า ยนฺนินฺสฺสิดา ดังนี้.

ได้ยินว่า ภิกษุนั้น เรียนพระกรรมฐานในสำนักของพระศาสดา แล้วออกจากพระเชตวันวิหารเข้าไปอาศัยปัจฉิมจิตคามแห่งหนึ่งในโกศลชนบท อยู่ในเสนาสนะป่าแห่งหนึ่ง. ลำดับนั้น บรรณศาลาของภิกษุนั้น ถูกไฟไหม้ ในเดือนแรกนั่นเอง ภิกษุนั้นคิดว่า บรรณศาลาของเราถูกไฟไหม้เสียแล้ว เราจักอยู่ลำบาก จึงบอกแก่คนทั้งหลาย คนทั้งหลายอ้างการงานนั้น ๆ อย่างนี้ว่า บัดนี้ นาของพวกเราแห้ง พวกเราระบายน้ำเข้านาแล้วจักทำให้ เมื่อระบายน้ำเข้านาแล้วหว่านพืช เมื่อหว่านพืชแล้วทำไร่ เมื่อทำไร่แล้วสาวพืช เก็บเกี่ยว นวด ดังนี้ให้กาลเวลาล่วงเลยไป ๓ เดือน ภิกษุนั้นอยู่ลำบากในที่แจ้งตลอดเดือน จึงไม่อาจเจริญกรรมฐานยังคุณวิเศษให้บังเกิด ก็ครั้นพิจารณาแล้ว ก็ไปยังสำนักของพระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง

พระศาสดาทรงทำปฏิสันถารกับภิกษุนั้น แล้วตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุ เธออยู่จำพรรษาโดยสะดวกหรือ ? กรรมฐานของเธอถึงที่สุดแล้วหรือ ? ภิกษุนั้นกราบทูลเรื่องราวแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กรรมฐานของข้าพระองค์ไม่ถึงที่สุด เพราะไม่มีเสนาสนะอันเป็นสัปปายะ พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ ในกาลก่อน แม้สัตว์เดียรัจฉานทั้งหลายก็ยังมีที่อันเป็นสัปปายะ และไม่เป็นสัปปายะของตน เพราะเหตุไร เธอจึงไม่รู้ แล้วทรงนำอดีตนิทานมาดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดนก อันหมุ่นกห้อมล้อม อาศัยต้นไม้ให้อัน สมบูรณ์ด้วยกิ่งและค่าคบอยู่ในราวป่า ครั้นวันหนึ่ง จุลมตฺกในกิ่งทั้งหลายของ ต้นไม้นั้นเสียดสีกันไปมา ควันเกิดขึ้น พระโพธิสัตว์เห็นดังนั้นจึงคิดว่า กิ่งทั้งสองนี้เมื่อเสียดสีกันอยู่อย่างนี้จักเกิดไฟ ไฟนั้นตกลงไปติดใบไม้เก่า ๆ จำเดิม แต้นั้นไฟจักเผาต้นไม้แม่นี้ พวกเราไม่อาจอยู่ในที่นี้ พวกเราหนีจากที่นี่ไปอยู่ที่อื่น จึงจะควร พระโพธิสัตว์จึงกล่าวคาถานี้แก่หมุ่นกว่า

นกทั้งหลายอาศัยต้นไม้ใด ต้นไม้นั้นย่อมทิ้งไฟ

ลงมา นกทั้งหลายจงพากันหนีไปอยู่เสียที่อื่นเกิด ภัย

เกิดจากที่พึงของเราแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ชคฺติรุหํ** ความว่า ปฐพีเรียกว่า **ชคฺติ** ต้นไม้เรียกว่า **ชคฺติรุหะ** เพราะต้นไม้เกิดที่ปฐพีนั้น. บทว่า **วิหฺงคฺมา** ความว่า อากาศเรียกวิหะ นกทั้งหลายเรียกว่า **วิหฺงคฺมะ** เพราะไปในอากาศนั้น. บทว่า **ทิสฺสา ภฺษถ** ความว่า ท่านทั้งหลายเมื่อจะละต้นไม้หนีไปจากที่นี่ จงไป ยังทิศทั้ง ๔. พระโพธิสัตว์เรียกนกทั้งหลายว่า **วังถังคา** เพราะว่า นกเหล่านั้นกระทำการซึ่งไปตรงให้คดในบางครั้ง เพราะฉะนั้นจึง เรียกว่า **วังถังคา**. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า **วังถังคา** เพราะวังกะคือปีกทั้งหลายเกิดที่ข้างทั้งสองของนก เหล่านั้น ดังนี้ก็มี. บทว่า **ชาตํ สฺรณโต ภยํ** ความว่า ภัยบังเกิดจาก ต้นไม้อันเป็นที่พึ่งอาศัยของพวกเรานั้นแล มาเกิดพวกเราพากันไปที่อื่น.

นกทั้งหลายที่เป็นบัณฑิตกระทำตามคำของพระโพธิสัตว์ พากันบินขึ้น พร้อมกันกับพระโพธิสัตว์นั้นไปอยู่ที่อื่นส่วนนกทั้งหลายที่ไม่เป็นบัณฑิตพากัน กล่าวอย่างนี้ว่า พระโพธิสัตว์นี้เห็นว่ามิจะเข้ในน้ำเพียงหยดเดียว จึงไม่เรอ ถือคำของพระโพธิสัตว์นั้น คงอยู่ในที่นั้นนั่นเอง แล่นนั้นไม่นานนัก ไฟบังเกิด

ขึ้นจับติดต้นไม้แน่นแหวะ ตามอาการที่พระโพธิสัตว์คิดแล้วนั้นแล เมื่อควัน
และเปลวไฟตั้งขึ้น นกทั้งหลาย (มีตา) มีมัวเพราะควัน จึงไม่อาจไปที่ไหน
ได้ พวกมันตกลงในไฟถึงความพินาศ.

พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ ในกาลก่อนแม้สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย
อยู่บนยอดไม้ ก็ยังรู้ความสบายและไม่สบายของตนอย่างนี้ เพราะเหตุไร เธอ
จึงไม่รู้ดังนี้. ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วจึงทรงประกาศจะทั้งหลาย
ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุนั้นตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล ฝ่ายพระศาสดาก็ทรงสืบ
อนุสนธิประชุมชาดกว่า นกทั้งหลายที่ทำตามคำของพระโพธิสัตว์ ใน
ครั้งนั้น ได้เป็นพุทธบริษัทในบัดนี้ ส่วนนกผู้เป็นบัณฑิต ได้เป็น
เราเองแล.

จบสกฺมชาดกที่ ๖

๗. ติตติรชาดก

ว่าด้วยผู้มีความอ่อนน้อม

[๓๗] นรชนเหล่าใด ฉลาดในธรรม ย่อมนอบน้อม
คนผู้เจริญ นรชนเหล่านั้นเป็นผู้ได้รับความสรรเสริญ
ในปัจจุบันนี้ และมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า.

จบติตติรชาดกที่ ๗

๗. อรรถกถาติตติรชาดก

พระศาสดาเมื่อเสด็จไปยังนครสาวัตถีทรงปรารภการห้ามเสนาสนะพระ
สารีบุตร จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า เย วุฑฒมปจายนุติ
ดังนี้.

ความพิสดารว่า เมื่อท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี สร้างวิหารเสร็จแล้ว
ส่งทูตไป (นิมนต์) พระศาสดาเสด็จออกจากนครราชคฤห์ ถึงนครเวสาลี
ประทับอยู่ในนครเวสาลีนั่น ตามความพอพระทัย แล้วทรงพระดำริว่า จักไป
นครสาวัตถี จึงเสด็จดำเนินไปตามทาง. สมัยนั้น อันเดวลิกทั้งหลายของภิกษุ
ฉัพพัคคีย์พากันล่องหน้าไป เมื่อพระเถระทั้งหลายยังไม่ได้จับจองเสนาสนะเลย
พากันหวงเสนาสนะด้วยการพูดว่า เสนาสนะนี้จักเป็นของอุปัชฌาย์ของพวกเรา
เสนาสนะนี้จักเป็นของอาจารย์ของพวกเรา เสนาสนะนี้จักเป็นของพวกเราเท่า
นั้น. พระเถระทั้งหลายที่มาภายหลัง ย่อมไม่ได้เสนาสนะ อันเดวลิกทั้งหลาย
แม้ของพระสารีบุตรเถระพากันแสวงหาเสนาสนะเพื่อพระเถระ ก็ไม่ได้. พระ-
เถระเมื่อไม่ได้เสนาสนะจึงยับยั้งอยู่ ด้วยการนั่งและการเดินจงกรม ที่โคนไม้
แห่งหนึ่ง ในที่ไม่ไกลเสนาสนะของพระศาสดานั้นเอง. ในเวลาใกล้รุ่ง พระ-
ศาสดาเสด็จออกมาทรงพระภาสะ (ไอ) พระเถระก็ไอขึ้น. พระศาสดาตรัส
ถามว่า นั่นใคร ? พระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าพระองค์สารีบุตร พระเจ้าข้า.
พระศาสดาตรัสถามว่า สารีบุตร เธอทำอะไรอยู่ในที่นี่ในเวลานี้ พระสารี-
บุตรจึงกราบทูลเรื่องราวนั้น. เมื่อพระศาสดาได้ทรงสดับคำของพระสารีบุตร
แล้วทรงรำพึงว่า เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่ในบัดนี้ ภิกษุทั้งหลายยังไม่เคารพไม่
ยำเกรงกันและกันก่อน เมื่อเราปรินิพพานแล้ว ภิกษุทั้งหลายจักทำอย่างไรกัน

หนอ ธรรมสังเวชก็เกิดขึ้น. เมื่อราตรีสว่างแล้ว พระองค์จึงรับสั่งให้ภิกษุ
สงฆ์ประชุมกัน แล้วสอบถามภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่า
ภิกษุฉัพพัคคีย์ล่องหน้าไปเกียดกันเสนาสนะ ของภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเถระจริง
หรือ? ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า จริงพระเจ้าข้า
แต่นั้น พระองค์จึงทรงติเตียนพระฉัพพัคคีย์แล้วตรัสธรรมกถา ตรัสเรียกภิกษุ
ทั้งหลายมาว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ใครหนอย่อมควรแก่อาสนะอันเลิศ น้ำ
อันเลิศ ก้อนข้าวอันเลิศ. ภิกษุบางพวกกราบทูลว่า ผู้บวชจากขัตติยตระกูล.
บางพวกกราบทูลว่า ผู้บวชจากตระกูลพราหมณ์. บางพวกกราบทูลว่า ผู้บวช
จากตระกูลคฤหบดี. ภิกษุอีกพวกหนึ่งกราบทูลว่า พระวินัยธร พระธรรมกถึก
ท่านผู้ได้ปฐมฌาน ท่านผู้ได้ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน. อีกพวกหนึ่ง
กราบทูลว่า พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ ท่าน
ผู้มีวิชา ๓ ท่านผู้มีอภิญญา ๖ ย่อมควรแก่อาสนะเลิศ น้ำเลิศ ก้อนข้าวเลิศ.
ในเวลาทีภิกษุทั้งหลายกล่าวถึงท่านผู้ควรแก่อาสนะเลิศเป็นต้น ตามความชอบ
ใจของตน ๆ อย่างนั้น พระศาสดาจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ถึงอาสนะ
เลิศเป็นต้นในศาสนาของเราจะต้องเป็นผู้บวชจากตระกูลกษัตริย์ ห้าเป็นประ-
มาณไม่ ผู้บวชจากตระกูลพราหมณ์ ตระกูลคฤหบดี พระวินัยธร พระนัก
พระสูตร พระนักอภิธรรม ท่านผู้ได้ปฐมฌานเป็นต้น พระโสดาบัน เป็นต้น
หาเป็นประมาณไม่. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โดยที่แท้ในศาสนานี้ ควรกระทำ
การอภิวาท การลูกรับ อัญชลีกรรม สามิจิกรรม ตามผู้แก่กว่า ควรได้
อาสนะเลิศ น้ำเลิศ ก้อนข้าวเลิศ ตามผู้ที่แก่กว่า นี่เป็นประมาณในศาสนานี้
เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้แก่กว่าเป็นผู้สมควรแก่อาสนะเลิศเป็นต้นเหล่านั้น ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ก็บัดนี้แล สารีบุตรอัครสาวกของเรา ผู้ประกาศธรรมจักรตามได้
ควรได้เสนาสนะติดกับเรา สารีบุตรนั้นเมื่อไม่ได้เสนาสนะ จึงยับยั้งอยู่ที่โคนไม้

ตลอดราตรีนี้ บัดนี้แหละ เธอทั้งหลายไม่เคารพ ไม่ยำเกรง มีความประพฤตินี้ไม่เป็นสภาคันอย่างนี้ เมื่อเวลาล่วงไป ๆ จักกระทำชื่อว่าอะไรอยู่. ลำดับนั้น เพื่อต้องการจะประทานโอวาทแก่ภิกษุเหล่านั้นจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในกาลก่อน แม้สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย ก็พากันคิดว่า ก็ข้อที่พวกเราไม่เคารพ ไม่ยำเกรง มีความประพฤตินี้ไม่เป็นสภาคันและกันนั้น ไม่สมควรแก่พวกเรา บรรดาเราทั้งหลาย พวกเราจักรู้ผู้ที่แก่กว่า แล้วกระทำโอวาทเป็นต้นแก่ผู้แก่กว่านั้น จึงพิจารณากันอย่างถืถ้วนแล้วรู้ว่า บรรดาเราทั้งหลาย ท่านผู้นี้เป็นผู้แก่กว่า จึงกระทำโอวาทเป็นต้น แก่ผู้แก่กว่านั้น ยังทางไปเทวโลกให้เต็มอยู่ แล้วทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล มีสหายทั้งสาม คือนกกระทา ลิง ช้าง อาศัยด้นไพรใหญ่ต้นหนึ่งอยู่ในหิมวันประเทศ. สหายทั้งสามนั้น ได้เป็นผู้ไม่เคารพ ไม่ยำเกรง มีความประพฤตินี้ไม่เป็นสภาคันและกัน. ลำดับนั้น สหายทั้งสามนั้น ได้มีความคิดดังนี้ว่า การที่เรทั้งหลายอยู่กันอย่างนี้ไม่สมควร ถ้ากระไร พวกเราพึงกระทำโอวาทเป็นต้น แก่บรรดาพวกเราผู้แก่กว่าอยู่. สหายทั้งสามคิดกันอยู่ว่า บรรดาพวกเรา ก็ใครเล่าเป็นผู้ที่แก่กว่า วันหนึ่งคิดกันว่า อุบายนี้มีอยู่ จึงทั้ง ๓ สัตว์ นั่งอยู่ที่โคนต้นไทร นกกระทาและลิงจึงถามช้างว่า ดูก่อนช้างผู้สหาย ท่านรู้จักต้นไทรนี้ ตั้งแต่กาลมีประมาณเพียงไร? ช้างนั้นกล่าวว่า ดูก่อนสหายทั้งหลาย ในเวลาเป็นลูกช้างรุ่นเราเดินทำพุ่มต้นไทรนี้ไว้ในระหว่างเขาอ่อน ก็แหละในเวลาที่เราขึ้นคร่อมอยู่ ยอดของมันระท้องเราเมื่อเป็นอย่างนี้ เราจึงรู้จักต้นไทรนี้ ตั้งแต่เวลายังเป็นพุ่ม. สหายแม้ทั้งสองจึงถามลิงโดยนัยก่อนนั้นแหละอีก. ลิงนั้นกล่าวว่า สหายทั้งหลายเราเป็นลูกลิงนั่งอยู่ที่ภาคพื้น ไม่ต้องชะเง้อคอเลย เคี้ยวกินหน่อของไทรอ่อนนี้ เมื่อเป็นอย่างนี้ เราจึงรู้จักต้นไทรนี้ ตั้งแต่เวลายังเป็นต้นเล็ก ๆ ลำดับนั้น สหาย

แม้ทั้งสองนอกนี้จึงถามนกกะทำ โดยนัยก่อนนั้นแหละ. นกกะทำนั้นกล่าวว่า สหายทั้งหลาย เมื่อก่อน ดันไทรใหญ่ได้มีอยู่ในที่ชื่อนั้น เรากินผลของมันแล้วถ่ายอุจจาระลงในที่นี้ แต่นั้น ดันนี้จึงเกิดเป็นอย่างนั้น เราจึงรู้จักดันไทรนี้ ตั้งแต่มันยังไม่เกิด เพราะฉะนั้น เราจึงเป็นผู้แก่กว่าท่านทั้งหลายโดยกำเนิด. เมื่อนกกะทำกล่าวอย่างนี้ ลิงและช้างจึงกล่าวกะนกกะทำผู้เป็นบัณฑิตว่า สหาย ท่านเป็นผู้แก่กว่าเราทั้งหลาย จำเดิมแต่ขึ้นไป พวกเราจักกระทำสักการะ การเคารพ การนับถือ การไหว้ การบูชา และการอภิวาท การลูกรับ อัญชลีกรรม สามิจิกรรม แก่ท่าน และจักตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน อนึ่ง ตั้งแต่ขึ้นไป ท่านพึงให้โอวาทและอนุศาสน์แก่เราทั้งหลาย ตั้งแต่บัดนั้นมา นกกะทำได้ให้โอวาทแก่ลิงและช้างเหล่านั้นให้ตั้งอยู่ในศีล แม้ในเองก็สมาทานศีล. สหายแม้ทั้งสามนี้ตั้งอยู่ในศีล ๕ มีความเคารพยำเกรงกันและกัน มีความประพฤติเป็นสภาคัน ในเวลาสิ้นชีวิต ได้เป็นผู้มีเทวโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า. การสมาทานของสหายทั้งสามนั้น ได้ชื่อว่าติดติรพรหมจรรย์

พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ชื่อว่าสัตว์ดิรัจฉานเหล่านั้น ยังมีความเคารพ มีความยำเกรงกันและกันอยู่ ฝ่ายเธอทั้งหลายก็บวชในพระธรรมวินัยที่เรากล่าวดีแล้วอย่างนี้ เพราะเหตุไร จึงไม่เคารพยำเกรงกันและกันอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตั้งแต่บัดนี้ไป เราอนุญาตการอภิวาท การลูกรับ การอัญชลีกรรม สามิจิกรรม ตามผู้ที่แก่กว่า อาสนะเลศ น้ำเลศ ก้อนข้าวเลศ ตามผู้ที่แก่กว่า แก่เธอทั้งหลาย ตั้งแต่บัดนี้ไปผู้ใหม่กว่าไม่พึงห้ามเสนาสนะ ผู้แก่กว่า ภิกษุใดห้าม ภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกฏดังนี้ ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาอย่างนี้แล้ว ทรงเป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

นรชนเหล่าใด จลตในธรรม นอบน้อมคนผู้

ใหญ่ นรชนเหล่านั้น เป็นผู้ได้รับความสรรเสริญใน

ปัจจุบันนี้ และมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เย วุฑฺฒมปจายนฺติ** ความว่า ผู้ใหญ่
๓ จำพวก คือ ผู้ใหญ่โดยชาติ ๑ ผู้ใหญ่โดยวัย ๑ ผู้ใหญ่โดยคุณ ๑ บรรดาผู้
ใหญ่ ๓ พวกนั้น ผู้สมบุรณ์ด้วยชาติชื่อว่า ผู้ใหญ่โดยชาติ. ผู้ตั้งอยู่ในวัย
ชื่อว่าผู้ใหญ่โดยวัย ผู้สมบุรณ์ด้วยคุณ ชื่อว่าผู้ใหญ่โดยคุณ. บรรดาผู้ใหญ่ ๓
พวกนั้น ผู้เจริญด้วยวัย สมบุรณ์ด้วยคุณ ท่านประสงค์ว่า ผู้ใหญ่ใน
ที่นี่. บทว่า **อปจายนฺติ** ความว่า บุกด้วยกรรมคือการอ่อนน้อมต่อท่านผู้
เจริญ. บทว่า **ธมฺมสุตฺต โภวิทฺวา** ได้แก่ ผู้ฉลาดในธรรมคือการประพฤติ
อ่อนน้อมต่อผู้เจริญ. บทว่า **ทิกฺขุเร ธมฺเม** ได้แก่ ในอรรถาพินิเอง. บทว่า
ปาสฺส สตา แปลว่า ควรแก่การสรรเสริญ. บทว่า **สมฺปฺปฺราโย จ สุกฺคฺติ**
ความว่า ชื่อว่า เป็นที่ไปในเบื้องหน้า เพราะจะต้องไปในเบื้องหน้า คือ จะ
พึงละโลกนี้ไป ด้วยว่าโลกหน้า ย่อมเป็นสุคติของนรชนเหล่านั้นทีเดียว. ก็
ในที่นี้มีความหมายที่ประมวลมาดังนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จะเป็นกษัตริย์
พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหสฺถ์ บรรพชิตหรือสัตว์ดิรัจฉานก็ตาม สัตว์
เหล่าใดเหล่าหนึ่งเป็นผู้เฉลียวฉลาดในธรรมคือการอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ กระทำ
การนอบน้อมต่อผู้ใหญ่โดยวัยทั้งหลาย ผู้สมบุรณ์ด้วยคุณ สัตว์เหล่านั้นย่อม
ได้การสรรเสริญ คือพรรณนา ชมเชยในอรรถาพินิเองว่า เป็นผู้อ่อนน้อม
ต่อผู้เจริญที่สุด เพราะกายแตกไปแล้ว ย่อมบังเกิดในสวรรค์.

พระศาสดาตรัสคุณของธรรม คือการอ่อนน้อมต่อผู้เจริญอย่างนี้แล้ว
ทรงสืบอนุสนธิประชุมชาดกว่า **ช้างผู้ประเสริฐในกาลนั้น** ได้เป็น
พระโมคคัลลานะ **ลิงในกาลนั้น** ได้เป็น**พระสารีบุตร** ส่วนนก
กระท่ายผู้เป็นบัณฑิตในกาลนั้น ได้เป็น**เราเองแล**.

จบติตติรชาดกที่ ๕

๘. พกชาดก

ว่าด้วยผู้ฉลาดแกมโกง

[๓๘] บุคคลผู้ใช้ปัญญาหลอกลวงคนอื่นย่อมไม่

ได้ความสุขเป็นนิตย์ เพราะผู้ใช้ปัญญาหลอกลวงคน
อื่น ย่อมประสบผลแห่งบาปกรรมที่ตนทำไว้ เหมือน
นกยางถูกปูหนึบคองนั้น.

จบพกชาดกที่ ๘

๘. อรรถกถาพกชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้เจริญ
ด้วยจิตรจึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า นาจจนุตฺตํ นิกติปปญฺโญ
ดังนี้.

ได้ยินว่า ภิกษุผู้อยู่ในพระเชตวันวิหารรูปหนึ่ง เป็นผู้ฉลาดในกรรม
อย่างใดอย่างหนึ่ง มีการคัด การขัด การจัด และการเย็บผ้าที่จะพึงทำในจิตร
ภิกษุนั้นย่อมเพิ่มจิตรด้วยความเป็นผู้ฉลาดนั้น เพราะฉะนั้น จึงปรากฏชื่อว่า
จิตรวิพสฺสโก ผู้เจริญด้วยจิตร. ถ้ามว่า ก็ภิกษุนี้กระทำอย่างไร? ตอบว่า
ภิกษุนี้เอาผ้าเก่าที่คร่ำคร่ามาแสดงหัตถกรรมคือทำด้วยมือ กระทำจิตรสัมผัส
ได้ดี น่าพอใจ ในเวลาเสร็จการซ่อม ได้ซ่อมด้วยน้ำแป้ง ขัดด้วยหอยสังข์
กระทำให้ขึ้นเงาเป็นที่พอใจแล้วเก็บไว้. ภิกษุทั้งหลายผู้ไม่รู้จักทำจิตรกรรม

จึงถือเอาผ้าสาฎกทั้งหลายใหม่ ๆ ไปยังสำนักของภิกษุนั้น จึงกล่าวว่า พวก
ผมไม่รู้จักทำจีวร ขอท่านจงทำจีวรให้แก่พวกผม. ภิกษุนั้นกล่าวว่า ท่านผู้มี
อายุทั้งหลาย จีวรเมื่อกระทำย่อมสำเร็จช้า จีวรที่เราทำไว้เท่านั้นมีอยู่ ท่าน
ทั้งหลายจงวางผ้าสาฎกเหล่านั้นไว้ แล้วจงถือเอาจีวรที่ทำไว้แล้วนั้นไปเถอะ
กล่าวแล้วจึงนำออกมาให้ดู. ภิกษุเหล่านั้นเห็นวรรณสมบัติของจีวรนั้นเท่านั้น
ไม่รู้ถึงภายใน สำคัญว่า มันคงดี จึงให้ผ้าสาฎกใหม่ทั้งหลายแก่พระจิรวัทฒกะ
แล้วถือเอาจีวรนั้นไป. จีวรนั้นอันภิกษุเหล่านั้นซักด้วยน้ำร้อนในเวลาเปื้อน
เปรอะนิดหน่อย มันจึงแสดงปรกติของตน. ที่ที่เก่าคร่ำคร่าปรากฏในที่นั้น ๆ
ภิกษุเหล่านั้นต่างมีความวิปฏิสารเดือดร้อนใจ ภิกษุนั้นเอาผ้าเก่าลงภิกษุ
ทั้งหลายที่มาแล้ว ๆ ด้วยอาการอย่างนี้ จนปรากฏไปในที่ทั้งปวง แม้ในบ้าน
แห่งหนึ่งก็มีพระจิรวัทฒกะรูปหนึ่ง ล่องลงชาวโลก เหมือนพระจิรวัทฒกะ
รูปนี้ในพระเชตวันวิหารฉะนั้น. ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเพื่อนคบของภิกษุนั้น จึง
บอกว่า ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า พระจิรวัทฒกะรูปหนึ่งในพระเชตวัน ล่อ
ลงชาวโลกอย่างนี้. ลำดับนั้น พระจิรวัทฒกะบ้านนอกนั้น ได้มีความคิด
ดังนี้ว่า เอะเถอะ เราจะลงพระจิรวัทฒกะชาวกรุงรูปนั้น แล้วกระทำจีวร
เก่าให้เป็นที่น่าพอใจยิ่ง แล้วซ่อมอย่างดี ได้ห่มจีวรนั้นไปยังพระเชตวันวิหาร
ฝ่ายพระจิรวัทฒกะชาวกรุง พอเห็นจีวรนั้นเท่านั้นเกิดความโลภอยากได้
จึงถามว่า ท่านผู้เจริญ จีวรนี้ท่านทำเองหรือ? พระจิรวัทฒกะบ้านนอก
กล่าวว่า ขอรับท่านผู้มีอายุ ผมทำเอง. พระจิรวัทฒกะชาวกรุงกล่าวว่า
ท่านผู้เจริญ ท่านจงให้จีวรผืนนี้แก่ผมเถิด ท่านจักได้ผืนอื่น. พระจิรว
ัทฒกะบ้านนอกกล่าวว่า ท่านผู้มีอายุ พวกผมเป็นพระบ้านนอก หาปัจจัย
ได้ยาก ผมให้จีวรผืนนี้แก่ท่านแล้ว ตัวเองจักห่มอะไร. พระจิรวัทฒกะ
ชาวกรุงกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ผ้าสาฎกใหม่ ๆ ในสำนักของผมมีอยู่ ท่านจง

ถือเอาผ้าสาฎกเหล่านั้นกระทำจิ๋วของท่านเกิด. พระจิ๋ววัฑฒกะบ้านนอก
กล่าวว่า ท่านผู้มีอายุ ผมแสดงหัตถกรรมในจิ๋วนี้ ก็เมื่อท่านพูดอย่างนี้
ผมจะอาจทำได้อย่างไร ท่านจงถือเอาจิ๋วผืนนั้น แล้วให้จิ๋วที่ทำด้วยผ้าเก่า
แก่พระจิ๋ววัฑฒกะชาวกรุงนั้น แล้วถือเอาผ้าสาฎกใหม่ ๆ ลงพระจิ๋ววัฑฒกะ
ชาวกรุงนั้นแล้วหลีกไป. ฝ่ายพระจิ๋ววัฑฒกะผู้อยู่ในพระเชตวัน ก็ห่มจิ๋ว
นั้น พอว่างไป ๒-๓ วัน จึงซักด้วยน้ำร้อน เห็นว่าเป็นผ้าเก่าคร่ำคร่าก็ละอาย.
ความที่พระจิ๋ววัฑฒกะชาวกรุงนั้นถูกลง เกิดปรากฏไปในท่ามกลางสงฆ์ว่า
เขารู้ว่าพระจิ๋ววัฑฒกะผู้อยู่ในพระเชตวัน ถูกลงพระจิ๋ววัฑฒกะบ้านนอกลง
เอาแล้ว. อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายพากันนั่งกล่าวเรื่องนั้น ในโรงธรรมสภา
พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเขอนั่งสนทนา
กันด้วยเรื่องอะไรหนอ? ภิกษุเหล่านั้นพากันกราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ.
พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระจิ๋ววัฑฒกะผู้อยู่ในพระเชตวัน
ย่อมล่องลงภิกษุอื่นในบัดนี้เท่านั้น ห้ามมิได้ แม้ในกาลก่อน ก็ได้ล่องลงมาแล้ว
เหมือนกัน ฝ่ายพระจิ๋ววัฑฒกะชาวบ้านนอก ได้ล่องลงพระจิ๋ววัฑฒกะผู้
อยู่ในพระเชตวันรูปนี้ ในบัดนี้เท่านั้น ก็ห้ามมิได้ แม้ในกาลก่อน ก็ได้ล่อง
ลงมาเหมือนกัน แล้วทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นรุกขเทวดาอยู่ที่ต้นไม้ซึ่งตั้งอาศัย
สระปทุมแห่งหนึ่งอยู่ในราวป่าแห่งหนึ่ง. ในกาลนั้น คราวฤดูร้อน น้ำในสระ
แห่งหนึ่งซึ่งไม่ใหญ่นัก ได้น้อยลง แต่ในสระนั้นมีปลาเป็นอันมาก. ครั้งนั้น
นกยางตัวหนึ่งเห็นปลาทั้งหลายแล้วคิดว่า เราจักลงกินปลาเหล่านั้น ด้วยอุบาย
สักอย่าง จึงไปนั่งคิ่ดอยู่ที่ชายน้ำ. ลำดับนั้น ปลาทั้งหลายเห็นนกยางนั้น จึง
ถามว่า เจ้านาย ท่านนั่งคิ่ดถึงอะไรอยู่หรือ? นกยางกล่าวว่า เรานั่งคิ่ดถึง
พวกท่าน. ปลาทั้งหลายถามว่า เจ้านาย ท่านคิ่ดถึงเราอย่างไร. นกยาง

กล่าวว่า เรานั่งคิดถึงพวกท่านว่า น้ำในสระนี้น้อย ที่เที่ยวก็น้อย และความ ร้อนมีมาก บัดนี้ ปลาเหล่านี้จักกระทำอย่างไร. ลำดับนั้น พวกปลาจึงกล่าว ว่า เจ้านาย พวกเราจะกระทำอย่างไร. นกยางกล่าวว่า ถ้าท่านทั้งหลายจะ กระทำตามคำของเรา เราจะเอางอยปากคาบบรรดาพวกท่านคราวละตัว นำ ไปปล่อยยังสระใหญ่แห่งหนึ่ง ซึ่งคารคาสด้วยปทุม ๕ สี. ปลาทั้งหลายกล่าว ว่า เจ้านาย ตั้งแต่ปฐมกัปมา ชื่อว่านกยางผู้คิดดีต่อพวกปลา ย่อมไม่มี ท่านประสงค์จะกินบรรดาพวกเราทีละตัว พวกเราไม่เชื่อท่าน. นกยางกล่าวว่า เราจักไม่กิน ก็ถ้าพวกท่านไม่เชื่อเราว่าสระน้ำมี พวกท่านจงส่งปลาตัวหนึ่ง ไปดูสระน้ำพร้อมกับเรา. ปลาทั้งหลายเชื่อนกยางนั้น คิดว่า ปลาตัวนี้สามารถ ทั้งทางน้ำและทางบก จึงได้ให้ปลาทั้งใหญ่ทั้งคำตัวหนึ่งไปด้วยคำว่า ท่านจง เอาปลาตัวนี้ไป. นกยางนั้นคาบปลาตัวนั้น นำไปปล่อยในสระ แสดงสระทั้ง หมดแล้ว นกกลับมาปล่อยในสำนักของปลาเหล่านั้น. ปลานั้นจึงพรรณนา สมบัติของสระแก่ปลาเหล่านั้น. ปลาเหล่านั้นได้ฟังถ้อยคำของปลาตัวนั้น เป็น ผู้อยากจะไป จึงพากันกล่าวว่า ดีละ เจ้านาย ท่านจงคาบพวกเราไป นก ยางคาบปลาตัวทั้งคำทั้งใหญ่ตัวแรกนั้นนั่นแหละ แล้วนำไปยังฝั่งของสระน้ำ แสดงสระน้ำให้เห็นแล้วชวนที่ต้นกุ่มซึ่งเกิดอยู่ริมสระน้ำ แล้วสอดปลานั้นเข้า ในระหว่างคำคาบ จิกด้วยจะงอยปากให้ตายแล้วกินเนื้อ ทั้งก้างให้ตกลงที่โคน ต้นไม้แล้วกลับไป พูกว่า ปลาตัวนั้น เราปล่อยไปแล้ว ปลาตัวอื่นจงมา แล้ว คาบเอาทีละตัวโดยอุบายนั้น กินปลาหมด กลับ มาอีก แม้ปลาตัวหนึ่งก็ไม่ เห็น. ก็ในสระนี้มีปูเหลืออยู่ตัวหนึ่ง นกยางเป็นผู้อยากจะกินปูแม้ตัวนั้นจึง กล่าวว่า ปูผู้เจริญ เรานำปลาทั้งหมดนั้น ไปปล่อยในสระใหญ่อันคารคาสด้วย ปทุม มาเถิดท่าน แม้ท่านเราก็จักนำไป. ปูถามว่า ท่านเมื่อจะพาเราไปจัก พาไปอย่างไร?. นกยางกล่าวว่า เราจักคาบพาเอาไป. ปูกล่าวว่า ท่านเมื่อ

พาไปอย่างนี้ จักทำให้ตกลงมา เราจักไม่ไปกับท่าน. นกยางกล่าวว่า
อย่ากลัวเลย เราจักคาบท่านให้ดีแล้วจึงไป. ปุณฺณคิดว่า ชื่อว่าการคาบเอาปลา
ไปปล่อยในสระ ย่อมไม่มีแก่นกยางนี้ ก็ถ้านกยางจักปล่อยเราลงในสระ ข้อนี้นี้
เป็นการดี หากจักไม่ปล่อย เราจักตัดคอนั้นเอาชีวิตเสีย. ลำดับนั้น ปุณฺณกล่าวว่า
กะนกยางนั้นอย่างนี้ว่า ดูก่อนนกยางผู้สหาย ท่านจักไม่อาจคาบเอาเราไปให้
ดีได้ ก็เรากาบด้วยจึงจะเป็นการคาบที่ดี ถ้าเราจักได้เอาก้ามคาบคอท่านไซ้
เราจักกระทำคอของท่านให้เป็นของอันเรากาบดีแล้ว จึงจักไปกับท่าน. นก
ยางนั้นคิดแต่จะลงปุนั้น หาว่าไม่รู้ ปุณฺณลงเรา จึงรับคำว่าตกลง. ปุณฺณ
เอาก้ามทั้งสองของมันคาบคอนกยางนั้นไว้แน่น ประหนึ่งคืบด้วยคีมของช่าง
ทอง แล้วกล่าวว่า ท่านจงไปเดี๋ยวนี้. นกยางนั้นนำปุนั้นไปให้เห็นสระแล้ว
บ่าหน้าไปทางต้นกุ่ม. ปุณฺณกล่าวว่า ลุง สระนี้อยู่ข้างโน้น แต่ท่านจะนำไป
ข้างนี้. นกยางกล่าวว่า เราเป็นลุงที่น่ารัก แต่เจ้าไม่ได้เป็นหลานเราเลยหนอ
แล้วกล่าวว่า เจ้าเห็นจะทำความสำคัญว่า นกยางนี้เป็นทาสของเรา พาเรา
เที่ยวไปอยู่ เจ้าจงดูก้างปลาที่โคนต้นกุ่มนั้น แม้เจ้า เราก็จักกินเสีย เหมือน
กินปลาทั้งหมดนั้น. ปุณฺณกล่าวว่า ปลาเหล่านั้น ท่านกินได้ เพราะความที่ตน
เป็นปลาโง่ แต่เราจักไม่让您กินเรา แต่ท่านนั้นแหละจักถึงความพินาศ
ด้วยว่า ท่านไม่รู้ว่าคุณเราลง เพราะความเป็นคนโง่ เราแม้ทั้งสอง เมื่อจะ
ตายก็จักตายด้วยกัน เรานั้นจักตัดศีรษะของท่านให้กระเด็นลงบนภาคพื้นกล่าว
แล้วจึงเอาก้ามปานประหนึ่งคีมหนีบคอนกยางนั้น. นกยางนั้นอ้าปาก น้ำตา
ไหลออกจากนัยน์ตาทั้งสองข้าง ถูกมรรณภัยคุกคาม จึงกล่าวว่า ข้าแต่นาย
เราจักไม่กินท่าน ท่านจงให้ชีวิตเราเถิด. ปุณฺณกล่าวว่า ถ้าเมื่อเป็นอย่างนั้นท่าน
ร่อนลงแล้วปล่อยเราลงในสระ. นกยางนั้นหวนกลับ มาร่อนลงยังสระนั้นแหละ
แล้ววางปุนไว้บนหลังเปือกตม ณ ที่ริมสระ. ปุณฺณคือนกยางนั้นขาดจมลงไป

ในน้ำเหมือนตัดก้านโกมูทด้วยกรรไกรฉะนั้น. เทวดาผู้สิงอยู่ที่ดินกุ่มเห็นความ
อัศจรรย์นั้น เมื่อจะให้สาธุการทำปาให้บันลือลั่น จึงกล่าวคาถานี้ด้วยเสียงอัน
ไพเราะว่า

บุคคลผู้ใช้ปัญญาหลอกลวงผู้อื่น ย่อมไม่ได้

ความสุขเป็นนิตย์ เพราะผู้ใช้ปัญญาหลอกลวงคนอื่น

ย่อมประสบผลแห่งบาปกรรมที่ตนทำไว้ เหมือนนก

ยางถูกปูหนิบคอดะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นาจุนุตฺตํ นิกติปฺปญฺโญ นิกตฺยา

สุขเมธติ ความว่า การหลอกลวง เรียกว่า นิกติ บุคคลผู้มีปัญญาชื่อว่า
นิกติ คือผู้มีปัญญาหลอกลวง ย่อมไม่ถึงความสุขโดยส่วนเดียว คือไม่อาจ
ดำรงอยู่ในความสุขนั้นแหละ ตลอดกาลเป็นนิตย์ เพราะการลวง คือการ
หลอกลวงนั้น แต่ว่าย่อมถึงแต่ความพินาศโดยส่วนเดียวเท่านั้น. บทว่า
อาราธติ แปลว่า ย่อมได้เฉพาะ อธิบายว่า บุคคลผู้ลามกมีปัญญาหลอ
กลวง คือ มีปัญญาอันสำเนียงความเป็นคนคดโกง ย่อมได้เฉพาะคือย่อม
ประสบผลแห่งบาปที่ตนได้กระทำไว้. ย่อมประสบผลบาปอย่างไร? ย่อม
ประสบผลบาป เหมือนนกยางคอดเพราะปูฉะนั้น อธิบายว่า บาปบุคคล
ย่อมประสบ คือ ย่อมได้เฉพาะภัยในปัจจุบันหรือในโลกหน้า เพราะบาปที่
ตนทำไว้ เหมือนนกยางถึงการถูกตัดคอดเพราะปูฉะนั้น. มหาสัตว์เมื่อจะ
ประกาศเนื้อความนี้ จึงแสดงธรรมยังปาให้บันลือลั่น.

พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุจิรวัวทมะชาวกรุง
ถูกภิกษุจิรวัวทมะชาวบ้านนอกนั้นนั่นแหละ ลวงเอาแล้วในบัดนี้เท่านั้น
หามิได้ แม้ในอดีตกาลก็ถูกลวงมาแล้วเหมือนกัน ครั้นทรงนำพระธรรม

เทศนานี้มาสืบต่ออนุสนธิแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า นกยางในครั้งนั้น
ได้เป็นพระจิวรวัฑฒกะผู้อยู่ในพระเชตวัน บุปในครั้งนั้นได้เป็นพระ
จิวรวัฑฒกะชาวบ้านนอก ส่วนรุกขเทวดาในครั้งนั้น ได้เป็นเรา
เองแล.

จบพทชาดกที่ ๘

๕. นันทชาดก

ว่าด้วยการกล่าวคำหยาบ

[๓๕] ทาสชื่อนันทกะเป็นบุตรของนางทาสี ยืน
กล่าวคำหยาบคายในที่ใด เรารู้ว่า ของแห่งรัตนะทั้ง
หลายและดอกไม้ทองนี้อยู่ในที่นั้น.

จบนันทชาดกที่ ๕

๕. อรรถกถานันทชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันวิหารทรงปรารภสัททวิหาริก
ของพระสารีบุตรเถระ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า มนุญเ
โสวณฺณมโย ราสี ดังนี้.

ได้ยินว่า ภิกษุนี้เป็นผู้ว่าง่าย อดทนต่อถ้อยคำ (ที่สั่งสอน) กระทำ
อุปการะแก่พระเถระด้วยอุตสาหะเป็นอันมาก ครั้นสมัยหนึ่ง พระเถระทูลลา
พระศาสดาหลีกจาริกไปแล้ว ได้กลับมายังทักขิณาคีรีชนบท ในเวลาที่พระ
เถระไปอยู่ในทักขิณาคีรีชนบทนั้น ภิกษุนี้เป็นผู้ถือตัวจัด ไม่กระทำตามคำ

ของพระเถระ ก็เมื่อพระเถระกล่าวว่า ผู้มีอายุ เธอจงกระทำความชื่อนี้ ก็ได้ เป็นฝ่ายตรงข้ามต่อพระเถระ พระเถระไม่รู้อัธยาศัยของภิกษุนั้น พระเถระ เทียวจาริกไปในทักขิณาสีรีชนบทนั้น หวนกลับมายังพระเชตวันวิหารอีก ภิกษุนั้นก็เป็นเช่นนั้นนั่นแลอีก จำเดิมแต่พระเถระมายังพระเชตวันวิหาร พระเถระ จึงกราบทูลแต่พระตถาคตว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สัททวิหาริกูรูปหนึ่งของ ข้าพระองค์ ในที่แห่งหนึ่งได้เป็นเหมือนทาสที่ไถ่มาด้วยทรัพย์หนึ่งร้อย แต่ ในที่แห่งหนึ่ง เป็นผู้ถือตัวจัด เมื่อข้าพระองค์บอกว่า จงกระทำให้ชื่อนี้ กลับทำตรงกันข้าม พระศาสดาตรัสว่า สารีบุตร ภิกษุนี้เป็นผู้มีปกคตอย่างนี้ ในบัดนี้เท่านั้น ห้ามได้ แม้ในกาลก่อนภิกษุนี้ไปยังที่หนึ่ง เป็นเหมือนทาสที่ ไถ่มาด้วยทรัพย์ตั้งร้อย แต่ไปยังอีกที่หนึ่งกลับเป็นฝ่ายตรงข้าม เป็นศัตรู อันพระเถระทูลอ่อนวอนแล้วจึงทรงนำอด นิทานมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในตระกูลกุกุมพิตระกูลหนึ่ง กุกุมพิผู้สหายคนหนึ่งของ พระโพธิสัตว์นั้นตนเองเป็นคนแก่ แต่ภรรยาของกุกุมพินั้นเป็นหญิงสาว นาง อาศัยกุกุมพินั้นจึงได้บุตรชาย กุกุมพินั้นคิดว่า หญิงนี้ เมื่อเราล่วงไปแล้วก็จะ ได้บุตรไร ๆ นั้นแหละ (เป็นสามี) เพราะยังสาวอยู่ จะทำทรัพย์ของเราให้ พินาศ จะไม่ให้แก่บุตรของเรา ถ้ากระไร เราจะฝังทรัพย์นี้ไว้ในแผ่นดิน เขาจึงพาทาสในเรือนชื่อว่า นายนันทะ ไปป่า ฝังทรัพย์นี้ไว้ในที่แห่งหนึ่ง แล้วบอกแก่นายนันทะนั้น โอวาทว่า พ่อ นันทะ ทรัพย์นี้ เมื่อเราล่วงไป แล้ว เธอพึงบอกแก่บุตรของเรา อย่าบริจาครทรัพย์ของเรา ดังนี้ แล้วได้ ตายไป บุตรของกุกุมพินั้นเป็นผู้เจริญโดยลำดับ. ลำดับนั้น มารดากล่าวกะ บุตรชายนั่นว่า ลูกก่อนพ่อ บิดาของเจ้าพานายนันทะไปฝังทรัพย์ เจ้าจงให้ นำทรัพย์นั้นมารวบรวมทรัพย์สมบัติไว้ วัน หนึ่ง บุตรนั้นกล่าวกะทาสนันทะว่า

ลุงทรัพย์ไร ๆ ที่บิดาของฉันทังไว้ มีอยู่หรือ. นายันทาสกล่าวว่า ขอรับนาย. บุตรถามว่า ฝังไว้ที่ไหน. นันทะตอบว่า ในป่าจะนาย. บุตรกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นพวกเราพากันไป แล้วถือเอาจอบและตะกร้าไปยังที่ฝังทรัพย์ แล้วกล่าวว่า ทรัพย์อยู่ที่ไหนล่ะลุง. นายันทะขึ้นยืนข้างบนทรัพย์ อาศัยทรัพย์ทำมาเนให้เกิดขึ้น คำกุมารว่า เฮ้ยเจ้าเจตกะลูกทาสี ทรัพย์ในที่นี้ของเจ้าจักมีมาแต่ไหน. กุมารทำเป็นไม่ได้ยินคำหยาบของเขา กล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น พวกเรากลับกันเถิด แล้วพานายันทะนั้นกลับ. ล่วงไป ๒-๓ วันได้ไปอีก นายันทะก็ดำเหมือนอย่างนั้นแหละ กุมารไม่กล่าวคำหยาบกับเขาคิดว่า ทาสนี้ไปด้วยคิดว่า จักบอกทรัพย์จำเดิมแต่นี้ แต่ครั้นไปแล้วกลับคำ เราไม่รู้เหตุในข้อนั้น ภูมพิผู้สหายของบิดาเรามีอยู่หนอ เราสอบถามภูมพินั้นแล้วจึงรู้ได้ จึงไปยังสำนักของพระโพธิสัตว์ บอกเรื่องราวนั้นทั้งหมดแล้วถามว่า ข้าแต่พ่อ เพราะเหตุอะไรหนอ? พระโพธิสัตว์กล่าวว่า ลูก่อนพ่อ นายันทะยื่นคำเธอในที่ใด ทรัพย์อันเป็นของบิดาเธออยู่ในที่นั้นแหละ เพราะฉะนั้น ในกาลใด นายันทะคำเธอ ในกาลนั้น เธอจงดูคนายันทะนั้นมาด้วยคำว่า เฮ้ยเจ้าทาสเจ้าจงมาคำ แล้วถือเอาจอบขุดทำลายที่นั้น นำเอาทรัพย์อันเป็นของตระกูลออกมาให้ทาสยกนำเอาทรัพย์มา ครั้น กล่าวแล้วจึงกล่าวคาถาว่า

ทาสชื่อนายันทะเป็นบุตรของนางทาสยีน

กล่าวคำหยาบในที่ใด เราล่วงแห่งรัตนะทั้งหลาย

และดอกไม้อทอง มีอยู่ในนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มณฺเฏ แปลว่า เรารู้อย่างนี้. บทว่า โสวณฺณโย ความว่า ชื่อว่าสุวรรณเพราะมีสีงาม สุวรรณเหล่านั้นคืออะไร? คือรัตนะทั้งหลายมีเงิน แก้วมณี ทองและแก้วประพาฬ เป็นต้น. ก็ในฐานะ

นี้ ท่านประสงฆ์เอารัตนะนี้ทั้งหมดว่า สุวรรณ กองแห่งรัตนะเหล่านั้นชื่อว่า
โสวณณยราสี กองรัตนะมีสีงาม. บทว่า โสวณณมาลา จ ความว่า เรา
ย่อมรู้ว่า และแม้นดอกไม้มองอันเป็นของแห่งบิดาเธอก็มีอยู่ในที่นี้เหมือนกัน.
บทว่า นนุทโก ยตุย ทาโส ความว่า ทาสชื่อนั้นนันทะยืนอยู่ในที่ใด.
บทว่า อามชาโต ความว่า บุตรของทาสีกล่าวคือนางอามทาสีเพราะเข้าถึง
ความเป็นทาสด้วยการกล่าวอย่างนี้ว่า จ๊ะ ฉันเป็นทาสีของท่าน. บทว่า จิโต
อุตุลลani กษติ ความว่า ทาสชื่อนั้นนันทะยืนอยู่ในที่ใด กล่าวคำหยาบ
คือคำหยาบคาย ทรัพย์อันเป็นของตระกูลแห่งเธอมีอยู่ในที่นั้นแหละ เรา
รู้ทรัพย์นั้นอย่างนี้ เพราะเหตุนี้ พระโพธิสัตว์จึงบอกอุบายเครื่องถือเอาทรัพย์
แก่กุมาร.

กุมารไหว้พระโพธิสัตว์แล้วไปเรือนพานาชนันทะไปยังที่ฝังทรัพย์
ปฏิบัติตามที่พระโพธิสัตว์สั่งสอนแล้ว นำเอาทรัพย์นั้นมารวบรวมทรัพย์สมบัติ
ไว้ ตั้งอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์ กระทำบุญทั้งหลายมีทาน เป็นต้น ใน
เวลาสิ้นชีวิต ได้ไปตามยถากรรม.

พระศาสดาตรัสว่า แม้ในกาลก่อนสัทธิวิหาริกของสารีบุตรนี้ ก็เป็น
ผู้มีปกตಿಯ่างนี้เหมือนกัน ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนาเข้ามาแล้ว จึงทรงสืบ
อนุสนธิประชุมชาดกว่า ทาสนันทะในครั้งนั้น ได้เป็นสัทธิวิหาริกของ
พระสารีบุตร บุตรของอุฎ्ठปิในครั้งนั้น ได้เป็นพระสารีบุตร ส่วน
อุฎ्ठปิผู้บังเกิดในครั้งนั้น ได้เป็นเราเองแล.

จบนั้นชาดกที่ ๕

๑๐. ขทริ้งการชาดก

ว่าด้วยผู้มีจิตมั่นคง

[๔๐] ข้าพเจ้าจะตกนรก มีเท่าขึ้นเบื้องบน มีศีรชะลง
เบื้องล่างก็ตาม ข้าพเจ้าจักไม่ทำกรรมอันไม่ประเสริฐ
ขอนิมนต์ท่านรับก้อนข้าวเถิด.

จบขทริ้งการชาดกที่ ๑๐

จบกุลาถวรรคที่ ๔

๑๐. อรรถกถาขทริ้งการชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ทรงปรารภทานของ
อนาถบิณฑิกเศรษฐี จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า นามิ ปตานิ
นिरยํ ดังนี้.

ความพิสดารว่า ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ปรารภเฉพาะวิหารเท่านั้น
นั้น เรียบรายทรัพย์ ๕๔ โกฏิ ไว้ในพระพุทธศาสนา มิได้ทำความสำคัญในสิ่ง
อื่นว่าเป็นรัตนะนอกจากรัตนะทั้ง ๓ ให้เกิดเลย เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ใน
พระเชตวันวิหาร ย่อมไปยังที่บำรุงใหญ่ ๓ ครั้ง ทุกวัน ตอนเช้าตรูไปครั้ง
หนึ่ง รับประทานอาหารเช้าแล้ว ไปครั้งหนึ่ง เวลาเย็นไปครั้งหนึ่ง ที่บำรุง
ในระหว่างแม่แห่งอื่นก็มีเหมือนกัน. ก็เมื่อจะไปไม่เคยมีมือเปล่าไป ด้วยคิดว่า
สามเณรหรือภิกษุหนุ่มทั้งหลายจะพึงเลื่อมใสมือของเราด้วยคิดว่า ท่านเศรษฐี

ถืออะไรมาหนอ เมื่อไปตอนเช้า ให้คนถือข้าวยาคุไป รับประทานอาหารเช้า แล้วเมื่อจะไป ให้คนถือเอาเนยใส เนยข้น น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเป็นต้นไป เมื่อจะไปเวลาเย็น ถือของหอม ดอกไม้ และผ้าไป. ก็เมื่อท่านเศรษฐีนั้น บริจาคอยู่อย่างนี้ทุกวัน ๆ ประมาณในการบริจาคย่อมไม่มี. ฝ่ายคนผู้อาศัยการค้าขาย เลี้ยงชีพเป็นอันมาก ทำหนังสือให้ไว้กับมือของท่านเศรษฐี กู้เอาทรัพย์ไปนับได้ ๑๘ โกฏิ. ท่านเศรษฐีให้ทวงเอาทรัพย์ของตนเหล่านั้นมา อนึ่ง ทรัพย์ ๑๘ โกฏิ จำนวนอื่น ซึ่งเป็นของประจำตระกูลของท่านเศรษฐีนั้น ผังไว้ที่ ผังแม่น้ำ เมื่อฝั่งแม่น้ำถูกน้ำในแม่น้ำอจิรวดีเซาะพังทลายก็เคลื่อนลงมหาสมุทรไป. ตุ่มโลหะ (ที่บรรจุทรัพย์) ตามที่ปิดไว้และประทับตราไว้นั้น ก็กลิ้งไปในท้องทะเล. ก็ในเรือนของท่านเศรษฐีนั้น ยังคงมีนิตยภัตเป็นประจำสำหรับ ภิกษุ ๕๐๐ รูป. จริงอยู่ เรือนของท่านเศรษฐีเป็นเช่นกับ สระโบกขรณีที่ขุดไว้ในหนทาง ๔ แพร่งสำหรับภิกษุสงฆ์ ตั้งอยู่ในฐานะบิณฑบาตของภิกษุทั้งปวง ด้วยเหตุนี้ แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เสด็จไปเรือนของท่านเศรษฐีนั้น ฝ่ายพระมหาเถระทั้ง ๘๐ องค์ก็ไปเหมือนกัน. ส่วนภิกษุทั้งหลายที่เหลือนต่างมา ๆ ไป ๆ หาประมาณมิได้.

ก็เรือนนั้น มี ๗ ชั้น. ประดับด้วยชুমประศู ๗ ชุม มีเทวดาผู้เป็น มิจจาทิฏฐิองค์หนึ่ง ตั้งอยู่ที่ชุมประศูที่ ๘ ของเรือนนั้น. เทวดานั้น เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จเข้าเรือนและเสด็จออกไป ไม่อาจดำรงอยู่ในวิมานของตน จับเอาทารกลงมายืนอยู่เฉพาะบนภาคพื้น แม้เมื่อพระมหาเถระทั้ง ๘๐ องค์ เข้าไปและออกมา ก็กระทำเหมือนอย่างนั้น. เทวดานั้นคิดว่า ก็เมื่อพระสมณโคดมและเหล่าสาวกของพระสมณโคดมนี้ ยังคงเข้าเรือนนี้อยู่ ชื่อว่าความสุขของเราย่อมไม่มี เราจักไม่อาจลงมายืนอยู่บนภาคพื้นตลอดกาลเป็นนิตย์ได้ เรากระทำโดยประการที่พระสมณะเหล่านี้เข้ามายังเรือนนี้ไม่ได้ จึงจะควร. อยู่มาวันหนึ่ง เทวดานั้นไปยังสำนักของผู้เป็นมหากัมมกันคิยะ (ผู้

อำนวยการ) ผู้กำลังเข้านอนแล้วได้ยืนแผ่โอภาสสว่างไสว และเมื่อท่านผู้เป็น
มหากัมมันตிகะกล่าวว่า ใครอยู่ที่นี่ จึงกล่าวว่า เราเป็นเทวดาผู้บังเกิดอยู่ที่
ชั้นประคู้ที่ ๔. มหากัมมันตிகะกล่าวว่า ท่านมาเพราะเหตุอะไร. เทวดากล่าวว่า
ท่านไม่เห็นการกระทำของท่านเศรษฐีหรือ. ท่านเศรษฐีไม่มองดูกาลอันจะ
มีมาภายหลังของตน นำทรัพย์ออกถมเฉพาะพระสมณโคดมเท่านั้นให้เต็ม
บริบูรณ์ ไม่ประกอบการค้าขาย ไม่ริเริ่มการงาน ท่านจงโอวาทท่านเศรษฐี
ท่านจงกระทำโดยประการที่ท่านเศรษฐีจะทำการงานของตนและพระสมณโคดม
พร้อมทั้งสาวกจะไม่เข้ามายังเรือนนี้. ลำดับนั้น ท่านมหากัมมันติกะนั้นได้กล่าว
กะเทวดานั้นว่า คุณก่อนเทวดาพาล ท่านเศรษฐีเมื่อสละทรัพย์ ก็สละในพระ
พุทธศาสนาอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ ท่านเศรษฐีนั้น ถ้าจับเราที่มวยม
เอาไปขาย เราจักไม่กล่าวอะไร ๆ เลย ท่านจงไปเสียเถิด. อีกวันหนึ่ง เทวดา
นั้นเข้าไปหาบุตรชายคนใหญ่ของท่านเศรษฐี. แล้วกล่าวสอนเหมือนอย่างนั้น.
ฝ่ายบุตรชายท่านเศรษฐีก็คุกคามเทวดานั้น โดยนัยอันมีในก่อนนั้นแหละ. แต่
เทวดานั้นไม่อาจกล่าวกับท่านเศรษฐีได้เลย. ฝ่ายท่านเศรษฐีให้ทานอยู่ไม่ขาด
สาย ไม่กระทำการค้าขาย เมื่อทรัพย์สมบัติมีน้อย ทรัพย์ก็ได้ถึงการหมดสิ้น
ไป. ครั้งเมื่อท่านเศรษฐีนั้นถึงความยากจนเข้าโดยลำดับ ฟ้าสาธุก ที่นอน
และภาชนะอันเป็นเครื่องบริโภควินิจฉัยไม่ได้เป็นเหมือนดังแต่ก่อน. ท่าน
เศรษฐีแม้จะเป็นอย่างนี้ ก็ยังคงให้ทานแก่ภิกษุสงฆ์ แต่ไม่อาจทำให้ประณีต
แล้วถวาย. ครั้นวันหนึ่ง พระศาสดาตรัสถามเศรษฐีนั้นผู้ถวายบังคมแล้วนั่ง
อยู่ว่า คุณก่อนคฤหบดี ก็ทานในตระกูล ท่านยังให้อยู่หรือ?. เศรษฐีนั้นกราบ
ทูลว่า ยังให้อยู่พระเจ้าข้า แต่ว่าทานนั้นเศร้าหมอง เป็นข้าวปลายเกรียนมีน้ำ
ผักดองเป็นที่สอง. ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะเศรษฐีนั้นว่า คฤหบดี ท่าน
อย่าทำจิตให้ยุ่งยากว่า เราให้ทานเศร้าหมองเลย เพราะว่า เมื่อจิตประณีต
ทานที่ถวายให้แก่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวกทั้งหลาย ย่อม

ไม่ชื่อว่าเศรษฐีหมอง. เพราะเหตุไร. เพราะมีผลมาก. ก็ข้อนี้ ควรจะทราบอย่างนี้
ว่าก็เมื่อสามารถทำจิตให้ประณีต ท่านชื่อว่าเศรษฐีหมอง ย่อมไม่มี และว่า

เมื่อจิตผ่องใสแล้ว ทักขิณา การทำบุญใน

พระตถาคตสัมพุทธเจ้า หรือในสาวกของพระสัม-
พุทธเจ้านั้น ชื่อว่ามีประมาณน้อย ย่อมไม่มี. ได้ยิน
มาว่า การบำเรอในพระอโนมทัสสีพุทธเจ้าทั้งหลาย
มีผลน้อย ย่อมไม่มี ท่านจงเห็นผลของก้อนข้าวกุม
มาสอันเศรษฐีหมองและไม่เค็มเคิด.

แม้อีกข้อหนึ่ง พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนคฤหบดี ก่อนอื่นท่านเมื่อ
ให้ท่านเศรษฐีหมอง ยังได้ให้แก่พระอริยบุคคล ๘ จำพวก เราครั้งเป็นเวลาม-
พราหมณ์ ให้รัตนะทั้ง ๑ กระทำชมพูทวีปทั้งสิ้น ให้ไม่ต้องทำอะไรไถนา ยัง
มหาทานให้เป็นไปจุจทำแม่น้ำใหญ่ทั้ง ๕ สายให้เต็มเป็นห้วงเดียวกัน ก็ไม่ได้
ใคร ๆ ผู้ถึงสระณะ ๓ หรือผู้รักษาศีล ๕ ชื่อว่าบุคคลผู้ควรแก่ทักษิณา หาได้
ยากอย่างนี้ เพราะฉะนั้น ท่านอย่าได้ทำจิตให้ยุ่งยากว่าท่านของเราเศรษฐีหมอง
ก็แหละครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว จึงตรัสเวลามสูตร.

ครั้งนั้นแล เทวดานั้นไม่อาจกล่าวกับเศรษฐีในกาลที่ท่านเศรษฐียัง
เป็นใหญ่ สำคัญว่า บัดนี้ เศรษฐีนี้จักเชื่อกถาคำของเรา เพราะเป็นผู้ตกยาก
ในเวลาที่ยิ่งคั้นจึงเข้าไปยังห้องอันเป็นสิริ ได้แผ่แสงสว่างยืนอยู่ในอากาศ.
เศรษฐีเห็นดังนั้นจึงกล่าวว่า นั่นใคร. เทวดานั้นกล่าวว่า ท่านมหาเศรษฐี
ข้าพเจ้าเป็นเทวดาผู้สิงอยู่ที่ซุ้มประตูที่ ๔. เศรษฐีกล่าวว่า ท่านมาเพื่ออะไร.
เทวดากล่าวว่า ข้าพเจ้าประสงค์จะกล่าวโอวาทท่านจึงได้มา. เศรษฐีกล่าวว่า
ถ้าอย่างนั้น ท่านจงกล่าว. เทวดากล่าวว่า มหาเศรษฐี ท่านไม่คิดถึงเวลา
หลัง ไม่เห็นแก่บุตรธิดา เรี่ยรายทรัพย์เป็นอันมากลงในศาสนาของพระสมณ-

โคดม ท่านนั้นเกิดเป็นคนยากไร้ เพราะอาศัยพระสมณโคดม โดยสละทรัพย์
เกินขอบเขต หรือโดยไม่ทำการค้าขายและการทำงาน ท่านถึงแม้จะเป็นอย่างนี้ก็
ยังไม่ปล่อยพระสมณโคดม แม้ทุกวันนี้ สมณะเหล่านั้นก็ยังเข้าเรือนอยู่นั้นแหละ
ทรัพย์ที่พวกสมณะเหล่านั้นนำออกไปแล้ว ใคร ๆ ไม่อาจให้นำกลับมาได้ ย่อม
เป็นอันถือเอาเลย ก็ตั้งแต่นี้ไป ตัวท่านเองก็อย่าได้ไปสำนักของพระสมณโคดม
ทั้งอย่าได้ให้สาวกทั้งหลายของพระโคดมนั้น เข้ามายังเรือนนี้ ท่านแม้ให้พระ-
สมณโคดมกลับไปแล้ว ก็อย่าได้เหลียวแล จงกระทำการดีฟุ้งร้องและการค้า
ขายของตน รวบรวมทรัพย์สมบัติ. เศรษฐีนั้น จึงกล่าวกะเทวดานั้นอย่างนี้ว่า
นี่เป็นโอรสที่ท่านให้เราหรือ. เทวดากล่าวว่า จ๊ะ นี่เป็นโอรส. ท่านเศรษฐี
กล่าวว่า เราอันพระทศพลทรงกระทำให้เป็นผู้อื่นพวกเทวดาเช่นท่านดังร้อยก็
ดี พันก็ดี แสนก็ดีดี ให้ห้วนไหวไม่ได้และศรัทธาของเราไม่คลอนแคลนตั้ง
มั่นคงแล้วคุณงามเขาสินธุ เราสละทรัพย์ในรัตนศาสนาอันเป็นเครื่องนำออกจาก
ทุกข์ ท่านพูดคำอันไม่ควร ท่านผู้ไม่มีอาจารย์ ทูศีล เป็นกาลกิริยาเห็นปานนี้
ให้การประหารพระพุทธศาสนา เราไม่มีกิจคือการอยู่ในเรือนเดียวกันกับท่าน
ท่านจงรีบออกจากเรือนของเราไปอยู่ที่อื่น. เทวดานั้นได้ฟังคำของพระอริยสาวก
ผู้โสดาบัน ไม่อาจดำรงอยู่ได้ จึงไปยังที่อยู่ของตนแล้วเอามือจับทารกออกไป
ก็แหละครั้งนั้นออกไปแล้วไม่ได้ที่อยู่ที่อื่น คิดว่า จักให้เศรษฐีอดโทษแล้ว
อยู่ที่ซุ้มประตูนั้นนั่นแหละ จึงไปยังสำนักของเทวบุตรผู้รักษาพระนคร ไหว้
เทวบุตรนั้น แล้วขึ้นอยู่ และอันเทวบุตรผู้รักษาพระนครกล่าวว่า ท่านมาเพราะ
ต้องการอะไร จึงกล่าวว่า นาย ข้าพเจ้าไม่ได้ใคร่ครวญ พูดกับท่านอนาถ-
บิณฑิกเศรษฐี ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีนั้นโกรธเรา นุดคร่าเราออกจากที่อยู่
ท่านจงนำข้าพเจ้าไปยังสำนักของท่านเศรษฐี ให้ท่านอดโทษแล้วให้ที่อยู่แก่
ข้าพเจ้า. เทวบุตรผู้รักษาพระนครถามว่า ก็ท่านพูดกะท่านเศรษฐีอย่างไร ?

เทวดานั้นกล่าวว่า ข้าแต่ นาย ข้าพเจ้ากล่าวกะท่านเศรษฐีอย่างนี้ว่า นาย ตั้งแต่นี้ท่านอย่ากระทำการอุปัฏฐากพระพุทธรเจ้าและพระสงฆ์ ท่านอย่าให้พระสมณโคดมเข้าไปในเรือน. เทวบุตรผู้รักษาพระนครกล่าวว่า ท่านกล่าวคำอันไม่สมควร ท่านให้การประหารในพระศาสนา เราไม่อาจพาท่านไปยังสำนักของท่านเศรษฐี. เทวดานั้นไม่ได้การช่วยเหลือจากสำนักของเทวบุตรนั้น จึงได้ไปยังสำนักของท้าวมหาราชทั้ง ๔ แม้ท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้นก็ปฏิเสธเหมือนอย่างนั้น จึงเข้าไปเฝ้าท้าวสักกเทวราชกราบทูลเรื่องราวนั้น แล้วอ้อนวอนอย่างดีว่า ข้าแต่เทวราช ข้าพระองค์ไม่ได้ที่อยู่ จุงทarakเป็นคนอนาถาเที่ยวไป ขอพระองค์จงยังเศรษฐีให้ให้ที่อยู่แก่ข้าพระองค์ ด้วยสิริของพระองค์. แม้ท้าวสักกะนั้นก็ตรัสกะเทวดานั้นว่า ท่านการทำความอื่นไม่สมควร ท่านให้การประหารในศาสนาของพระชินเจ้า แม้เราก็ไม่อาจกล่าวกับเศรษฐี เหตุอาศัยท่าน แต่เราจะบอกอุบายให้ท่านเศรษฐีนั้นอดโทษแก่ท่านสักอย่างหนึ่ง. เทวดานั้นกราบทูลว่า สาธุ ข้าแต่ท้าว ขอพระองค์จงตรัสบอก. ท้าวสักกะตรัสว่า คนทั้งหลายทำหนังสือไว้กับมือของท่านเศรษฐี ถือเอาทรัพย์ไปนับได้ ๑๘ โกฏิ มีอยู่ ท่านจงแปลงเพศเป็นคนเก็บส่วยของท่านเศรษฐีนั้น อย่าให้ใคร ๆ รู้จัก ถือเอาหนังสือเหล่านั้น อันพวกยักษ์หนุ่ม ๆ ๒-๓ คน ห้อมล้อม มือหนึ่งถือหนังสือ (สัญญา) มือหนึ่งถือเครื่องเขียน ไปเรือนของคนเหล่านั้น ยืนอยู่ในท่ามกลางเรือน ทำคนเหล่านั้น ให้สะดุ้งกลัวด้วยอำนาจแห่งยักษ์ของตน แล้วชำระเงิน ๑๘ โกฏิ ทำคลังเปล่าของเศรษฐีให้เต็ม ทรัพย์ที่ฝังไว้ริมฝั่งแม่น้ำอจิรวดีอีกแห่งหนึ่ง เมื่อฝังแม่น้ำพังจึงเลื่อนลงสู่สมุทรมีอยู่ จงนำเอาทรัพย์เมื่อนั้น มาด้วยอำนาจของตนแล้วทำคลังให้เต็ม ทรัพย์แม้อีกแห่งหนึ่งประมาณ ๑๘ โกฏิ ไม่มีเจ้าของหวงแหนมีอยู่ในที่ชื่อนั้น จงนำเอาทรัพย์เมื่อนั้นมา ทำคลังเปล่าให้เต็ม ท่านจงทำคลังเปล่าอันเต็มด้วยทรัพย์ ๕๔ โกฏินี้ให้เป็นทานกรรม แล้วให้มหาเศรษฐีอดโทษ.

เทวดานั้นรับคำของท้าวสักกะนั้นว่า ดิละ ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ
แล้วนำทรัพย์ทั้งหมดมาโดยนัยดังกล่าวแล้วนั้นแหละ ในเวลาที่ขังคิน จึงเข้าไป
ห้องอันประกอบด้วยสิริของเศรษฐี ได้แผ่แสงสว่างขึ้นอยู่ในอากาศ เมื่อเศรษฐี
กล่าวว่า นั่นใคร จึงกล่าวว่า ท่านมหาเศรษฐี ข้าพเจ้าเป็นเทวดาซึ่งสิงสถิต
อยู่ที่ซุ้มประตูที่ ๘ ของท่าน ข้าพเจ้าผู้หลงเพราะโมหะใหญ่ ไม่รู้จักคุณของ
พระพุทธเจ้าทั้งหลายได้กล่าวคำอะไรๆ กับท่านในวันก่อนๆ มีอยู่ ท่านจงอด
โทษนั้น แก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้านำทรัพย์ ๕๔ โกฏิ มาตามพระคำรัสของท้าวสักกะ
เทวราช คือ ทรัพย์ ๑๘ โกฏิโดยชำระสะอาดสิ่งหนึ่งของท่าน (และ) ทรัพย์ ๑๘
โกฏิของตนผู้ไม่ใช่เจ้าของทรัพย์ ในที่นั้นๆ กระทำทัณทกรรมโดยทำคลัง
ว่างเปล่าให้เต็ม ทรัพย์ที่ถึงความสิ้นไป เพราะปรารภ (การสร้าง) พระวิหาร
เชตวัน ข้าพเจ้าได้รวบรวมมาทั้งหมด ข้าพเจ้าเมื่อไม่ได้ที่อยู่ย่อมลำบาก
ข้าแต่ท่านมหาเศรษฐี ท่านอย่าใส่ใจคำที่ข้าพเจ้ากล่าวเพราะความไม่รู้. จง
อดโทษด้วยเถิด.

ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีได้ฟังคำของเทวดานั้นแล้วคิดว่า เทวดานี้
กล่าวว่า ก็ข้าพเจ้าได้ทำทัณทกรรมแล้ว และปณิญาขอมรับรู้โทษของตน
พระศาสดาจักทรงแนะนำเทวดานี้แล้ว ให้รู้จักคุณของตน ก็เรจักแสดง
(เทวดานี้) แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า. ลำดับนั้น ท่านมหาเศรษฐีจึงกล่าวกะ
เทวดานั้นว่า คุณก่อนเทวดาผู้สหาย ถึงแม้ท่านจักให้เราอดโทษ จงให้ออดโทษ
ในสำนักของพระศาสดา. เทวดานั้นกล่าวว่า ดิละ ข้าพเจ้าจักกระทำอย่างนั้น
อนึ่ง ท่านจงพาเราไปยังสำนักของพระศาสดาเถิด. มหาเศรษฐีนั้นกล่าวว่า ดิละ
เมื่อราตรีสว่างแล้ว จึงพาเทวดานั้น ไปยังสำนักของพระศาสดาแต่เช้าตรู่ แล้ว
กราบทูลกรรมที่เทวดานั้นกระทำทั้งหมด แก่พระตถาคต.

พระศาสดาได้ทรงสดับคำของท่านมหาเศรษฐีนั้น แล้วจึงตรัสว่า ดูก่อน
กฤหบดี แม้บุคคลผู้ลามกในโลกนี้ ย่อมเห็นกรรมอันเจริญ トラบเท่าที่บาป
ยังไม่ให้ผล ก็เมื่อใด บาปย่อมให้ผลแก่บุคคลผู้ลามกนั้น เมื่อนั้น บุคคลผู้
ลามกนั้นย่อมเห็นแต่บาปเท่านั้น ฝ่ายบุคคลผู้เจริญ ย่อมเห็นบาปทั้งหลาย
トラบเท่าที่กรรมอันเจริญยังไม่ให้ผล ก็ในกาลใด กรรมอันเจริญย่อมให้ผลแก่
บุคคลผู้เจริญนั้น ในกาลนั้น บุคคลผู้เจริญนั้น ย่อมเห็นแต่กรรมอันเจริญเท่านั้น
แล้วได้ตรัสคาถา ๒ คาถาในพระธรรมบทดังนี้ว่า

แม้บุคคลผู้ลามกย่อมเห็นธรรมอันเจริญトラบ

เท่าที่กรรมอันลามกยังไม่ให้ผล ก็ในกาลใด ธรรม

อันลามกย่อมให้ผล ในกาลนั้น บุคคลผู้ลามกนั้นย่อม

เห็นกรรมอันลามกทั้งหลาย ฝ่ายบุคคลผู้เจริญย่อมเห็น

กรรมอันลามก トラบเท่าที่กรรมอันเจริญยังไม่ให้ผล

ก็ในกาลใดกรรมอันเจริญย่อมให้ผล ในกาลนั้น บุคคล

ผู้เจริญนั้น ย่อมเห็นกรรมอันเจริญทั้งหลาย.

ก็แหละในเวลาจบคาถาเหล่านี้ เทวดานั้นตั้งอยู่แล้วในโศดาปัตติผล.

เทวดานั้นหมอบลงที่พระบาททั้งสองของพระศาสดาอันเรียงรายด้วยจักรให้พระ-
ศาสดาทรงอดโทษว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์อันระเคຍຸ້ຍຸ້ຍแล้ว อัน
โทษะประทุษร้ายแล้ว หลงแล้วด้วยโมหะ มีคณเพราะอวิชาไม่รู้คุณทั้งหลาย
ของพระองค์ ได้กล่าวคำอันลามก ขอพระองค์จงอดโทษคำนั้นแก่ข้าพระองค์
แล้วยังมหาเศรษฐีให้ออดโทษ สมัยนั้น ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีกล่าวคุณของ
ตนเบื้องพระพักตร์ของพระศาสดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เทวดานี้แม้จะ
ห้ามอยู่ว่า จงอย่ากระทำการอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าเป็นต้น ก็ไม่อาจห้าม
พระองค์ได้ ข้าพระองค์แม่อุกเทวดานี้ห้ามอยู่ว่า ไม่ควรให้ทาน ก็ได้ให้อยู่

นั่นแหละ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี่คุณของข้าพระองค์มิใช่หรือ. พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนคุณหลัง ท่านแต่เป็นพระอริยสาวกผู้โสดาบัน มีศรัทธาไม่หวั่นไหว มีทศสนะอันหมดจด ความที่ท่านถูกเวทดาผู้มีศักดิ์น้อยนี้ห้ามอยู่ก็ห้ามไม่ได้ ไม่น่าอัศจรรย์ ก็ข้อที่บัณฑิตทั้งหลายในปางก่อน เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่อุบัติขึ้น ดำรงอยู่ในญาณอันยังไม่แก่กล้า ถูกมารผู้เป็นใหญ่ในกามาวจรภพ ยืนอยู่ในอากาศ แสดงหลุมถ่านเพลิงลึก ๘๐ สอก โดยกล่าวว่า ถ้าท่านจักให้ท่านไซริ์ ท่านจักไหม้ในนรกนี้ แล้วห้ามว่า ท่านอย่าได้ให้ท่าน ก็ได้ยืนอยู่ในท่ามกลางผูกดอกปทุมให้ท่าน นี่น่าอัศจรรย์ อันท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ทูลอ้อนวอน จึงทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมหัตถครองราชสมบัติอยู่ในพระนคร พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลเศรษฐีในนครพาราณสี อัญญาติทั้งหลายให้เจริญพร้อมด้วยเครื่องอุปกรณ์ทั้งปวงมีประการต่าง ๆ คุณเทพกุมาร ถึงความเป็นผู้รู้เคียงสาโดยลำดับ ในเวลาเมื่ออายุ ๑๖ ปีเท่านั้น ก็ถึงความสำเร็จในศิลปะทั้งปวง เมื่อบิดาล่วงไป พระโพธิสัตว์นั้น ดำรงอยู่ในตำแหน่งเศรษฐี ให้สร้างโรงทาน ๖ แห่ง คือ ที่ประตูเมืองทั้ง ๔ ประตู ๔ โรงทาน ท่ามกลางพระนคร ๑ โรงทาน ที่ประตูนิเวศน์ของตน ๑ โรงทาน แล้วให้มหาทาน รักษาศีล รักษาอุโบสถกรรม อยู่มาวันหนึ่ง ในเวลาอาหารเช้า เมื่อคนใช้นำเอาโภชนะอันเป็นที่ชอบใจมีรสเลิศต่าง ๆ เข้าไปให้พระโพธิสัตว์. พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งเมื่อล่วงไป ๗ วัน ได้ออกจากนิโรธสมบัติ กำหนดเวลาภิกขาจารแล้วคิดว่า วันนี้เราไปยังประตูเรือนของพาราณสีเศรษฐี จึงควร. จึงเกี่ยวไม้ชำระฟันชื่อนี้มาคลดา ล้างหน้าที่สระอนาคต ยืนที่พื้นมโนศิลา นุ่งแล้วผูกรัดประคด ห่มจีวร ถือบาตรดินอันสำเร็จด้วยฤทธิ์มาทางอากาศ พอคนใช้นำภัตเข้าไปให้พระโพธิสัตว์ก็ได้ยืนอยู่ที่ประตูเรือน พระโพธิสัตว์พอ

เห็นดังนั้นก็ลุกจากอาสนะ แสดงอาการนอนน้อมแล้วแลดูบุรุษผู้ทำงาน เมื่อ
บุรุษผู้ทำงานกล่าวว่า กระผมจะทำอะไร ขอรับนาย จึงกล่าวว่า ท่านจง
นำบาตรของพระผู้เป็นเจ้ามา.

ทันใดนั้น มารผู้มีบาปสิ้นสะท้านลุกขึ้นแล้วคิดว่า พระปัจเจกพุทธเจ้า
นี้ ไม่ได้อาหารมา ๗ วันแล้วจากวันนี้ไป วันนี้ เมื่อไม่ได้จักขิบาย เรา
จักทำพระปัจเจกพุทธเจ้านี้ให้พินาศ และจักทำอันตรายแก่ท่านของเศรษฐี จึง
มาในขณะนั้นทันที แล้วเนรมิตหลุมถ่านเพลิงประมาณ ๘๐ ศอก ในระหว่าง
วัดอุสสานที่ตั้ง หลุมถ่านเพลิงนั้นเต็มด้วยถ่านเพลิงไม้ตะเคียน ไฟลุกโพลงมี
แสงโชติช่วงปรากฏเหมือนอเวจีมหานรก ก็ครั้งนั้นเนรมิตหลุมถ่านเพลิงนั้นแล้ว
ตนเองได้ยืนอยู่ในอากาศ บุรุษผู้มาเพื่อจะรับบาตรเห็นดังนั้นได้รับความกลัว
อย่างใหญ่หลวงจึงกลับไป. พระโพธิสัตว์ถามว่า พ่อ เธอกลับมาแล้วหรือ ?
บุรุษนั้น กล่าวว่า นาย หลุมถ่านเพลิงใหญ่ไฟติดโพลงมีแสงโชติช่วงมีอยู่ใน
ระหว่างสถานที่ตั้ง เมื่อเป็นเช่นนั้น คนอื่นๆ ไปบ้าง รวมความว่า คนผู้มา
แล้ว ๆ แม้ทั้งหมด ก็ถึงซึ่งความกลัวรีบหนีไปโดยเร็ว.

พระโพธิสัตว์คิดว่า วันนี้วสวัตติมารผู้ประสัจจะจะทำอันตรายแก่ท่าน
ของเรา จักเป็นผู้ประกอบขึ้น แต่วสวัตติมารนั้นยอมไม่รู้ว่าเราเป็นผู้อันรื้อย
มาร พันมาร แม้แสนมารให้หวนไหวไม่ได้ วันนี้ เราจักรู้ว่าเราหรือมารมี
กำลังมาก มีอานุภาพมาก ครั้นคิดแล้ว ตนเองจึงถือเอาธาดกัตตามที่เขาตระ-
เตรียมไว้นั้นนั้นแหละออกไปจากเรือน ยืนอยู่ฝั่งของหลุมถ่านเพลิงแล้วแลดู
อากาศ เห็นมาร จึงกล่าวว่า ท่านเป็นใคร. มารกล่าวว่า เราเป็นมาร. พระ
โพธิสัตว์ถามว่า หลุมถ่านเพลิงนี้ท่านเนรมิตไว้หรือ ? มารกล่าวว่า เออ เรา
เนรมิต. พระโพธิสัตว์ถามว่า เพื่อต้องการอะไร ? มารกล่าวว่า เพื่อต้องการทำ
อันตรายแก่ท่านของท่านและเพื่อต้องการให้ชีวิตของพระปัจเจกพุทธเจ้าพินาศ.

พระโพธิสัตว์กล่าวว่า เราจักไม่ให้ท่านทำอันตรายทานของตน และจักไม่ให้ท่านทำอันตรายแก่ชีวิตของพระปัจเจกพุทธเจ้า วันนี้ เราจากรู้ว่าเราหรือท่านมีกำลังมาก มีอานุภาพมาก จึงยื่นที่ฝั่งหลุมถ่านเพลิงแล้วกล่าวว่า ข้าแต่พระปัจเจกพุทธเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าแม้จะมีหัวลง ตกไปในหลุมถ่านเพลิงแม้นี้ก็จักไม่หวนกลับมาอีก ขอท่านจงรับโกชนะที่ข้าพเจ้าถวายอย่างเดียว แล้วกล่าวคำฉานี้ว่า

ข้าพเจ้าจะตกนรก มีเท้าขึ้นเบื้องบน มีศีรษะลง

เบื้องล่างก็ตาม ข้าพเจ้าจักไม่ทำกรรมอันไม่ประเสริฐ

ขอนิมนต์ท่านรับก่อนข้าวกัด.

ในกาลฉานี้ มีประมวลความดังต่อไปนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ถ้าข้าพเจ้าเมื่อจะถวายบิณฑบาตแก่ท่าน จะเป็นผู้มีศีรษะลงเบื้องล่าง มีเท้าขึ้นเบื้องบนตกลงไปยังนรกนี้โดยแน่แท้ แม้ถึงอย่างนั้น ข้าพเจ้าจักไม่กระทำการไม่ให้ทานและการไม่รักษาศีลซึ่งเรียกว่า อนริยะ ไม่ประเสริฐ เพราะท่านผู้ประเสริฐไม่กระทำ แต่ผู้ไม่ประเสริฐกระทำนั้น ขอนิมนต์ท่านรับก่อนข้าวกัดที่ข้าพเจ้าถวายอยู่นี้เถิด. ก็ศัพท์ว่า **หนุท** ในกาลฉานี้ เป็นนิบาตใช้ในอรรถแห่งอุปสรรค.

พระโพธิสัตว์ครั้งกล่าวอย่างนี้แล้ว มีการสมทานอย่างมั่นคง คือ ถาดภัตต์เล่นไปทางเบื้องบนหลุมถ่านเพลิง ทันใดนั้นเอง มหาปทุมดอกหนึ่งบานเต็มที่เกิดขึ้นเป็นชั้น ๆ จากพื้นหลุมถ่านเพลิงอันลึก ๘๐ ศอก ผลุดขึ้นรับเท้าทั้งสองของพระโพธิสัตว์ แต่นั้น เกสรมีขนาดเท่าท้าวใหญ่ผลุดขึ้นตั้งอยู่เหนือศีรษะของพระมหาสัตว์แล้วร่วงลงมาได้การทำร่างกายทั้งสิ้นให้เป็นเสมือนโปรยด้วยละอองทอง พระโพธิสัตว์นั้นยืนอยู่ที่ฝักดอกปทุมยังโกชนะมีรสเลิศต่าง ๆ ให้ประดิษฐานลงในบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้า พระปัจเจก-

พุทธเจ้านั้นรับโภชนะนั้นแล้วกระทำอนุโมทนา โยนบาตรขึ้นในอากาศ เมื่อมหาชนเห็นอยู่นั้นแล แมตตนเองก็เหาะขึ้นสู่เวหาส ตรงไปป่าหิมพานต์ เหมือนเหยียบย่างกลีบเมฆฝนมีประการต่าง ๆ ไปฉะนั้น. ฝ่ายมารแพ้แล้วก็ถึงความโหม่นสไปยังสถานที่อยู่ของในตนเอง ส่วนพระโพธิสัตว์ยืนอยู่บนฝักดอกปทุม แสดงธรรมแก่มหาชน โดยพรรณนาถึงทานและศีล อันมหาชน แวดล้อมเข้าไปยังนิเวศน์ของตน กระทำบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้น ตลอดชีวิตแล้วไปตามยถากรรม.

พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนคฤหบดี ข้อที่ท่านผู้สมบูรณ์ด้วยทศสนะอย่างนี้ อันเทวดาให้หวนไหว้ไม่ได้ในบัดนี้ ไม่น่าอัศจรรย์ สิ่งที่ยึดติดทั้งหลายได้กระทำไว้แม้ในกาลก่อนเท่านั้น น่าอัศจรรย์ ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วจึงทรงสืบนุสนธิประชุมชาดกว่า พระปัจเจกพุทธเจ้าในกาลนั้นได้ปรินิพพานแล้ว ณ ที่นั่นเอง ส่วนพาราณสีเศรษฐีผู้ทำให้พ่ายแพ้ยืนอยู่บนฝักดอกปทุมแล้วถวายบิณฑบาตแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าคือเราเองแล.

จบขทิจังการชาดกที่ ๑๐

จบกุลาถวรรคที่ ๔°

รวมชาดกที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. กุลาถวรรค ๒. นัจจชาดก ๓. สัมโมทมานชาดก ๔. มัจฉาชาดก ๕. วัฏฏชาดก ๖. สกุนชาดก ๗. ดิตติรชาดก ๘. พกชาดก ๙. นันทชาดก ๑๐. ขทิจังการชาดก
๑. จบอรรถกถาชาดกภาค ๑ บาลีเล่มที่ ๒๗.